

SISKO TELINKANGAS

Tuskanpunaisesta sinivalkoiseen

Lähestymistapojen, näkökulmien, välineiden etsintää
syrjäisen maaseudun tutkimiseen

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
kauppa- ja hallintotieteiden tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston
Paavo Koli -salissa, Kanslerinrinne 1, Tampere,
9. päivänä syyskuuta 2005 klo 12.

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto
Yhdyskuntatieteiden laitos

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Kannen suunnittelu
Juha Siro

Taitto
Henriikka Keskinen

Painettu väitöskirja
Acta Universitatis Tamperensis 1096
ISBN 951-44-6366-8
ISSN 1455-1616

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2005

Puh. (03) 3551 6055
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Sähköinen väitöskirja
Acta Electronica Universitatis Tamperensis 457
ISBN 951-44-6367-6
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Tiivistelmä

Tuskanpunaisesta sinivalkoiseen

Lähestymistapojen, näkökulmien, välineiden etsintää syrjäisen maaseudun tutkimiseen

Suomalainen maaseutu jaetaan syrjäiseen maaseutuun, ydinmaaseutuun ja kaupunkien läheiseen maaseutuun. Maaseudun käsitteellinen tarkastelu voidaan toteuttaa periaatteessa kahdella tavalla, joko fyysisenä paikallisuutena: maantieteellisenä tilana ja paikkana, joka voidaan todeta aistihavainnoin tai sosiaalisena representaationa, jonka tulkinnassa on usein kyse idealisoidusta maaseutukuvasta, joka harvoin pitää yhtä todellisuuden kanssa. Tutkimus lähestyy kysymystä ”kuoleeko syrjäkylä” antamalla äänen myös äänettömille. Syrjäisen maaseudun selviytymistarinaan sisällytetään maaseudun kehittämisen ”suuren kertomuksen” katvealueet. Syrjäisen maaseudun kohtalonkysymyksenä pidetään sitä, voidaanko kaikki käytettävissä olevat voimavarat vapauttaa toimintaan ja avoimeen vuorovaikutukseen. Tutkimuksen taustalla on tarina kylän elämästä, kyläkirja, joka on toteutettu itäisen ja läntisen kulttuurin välimaassa, jota kirjailija Pentti Haanpään mukaan on alettu kutsua Kairanmaaksi. Elämäntarinalla tarkoitetaan tarinaa henkilön elämästä, jonka hän itse kertoo jollekulle toiselle. Tutkimus käsittelee sitä, kuinka kyläläiset elämäntarinoiden avulla paikantavat itseään ja samalla ennakoivat tulevaisuuttaan ja kuinka kyläläisen ja kylän identiteetti voi rakentua muisteltaessa aikoja ja paikkoja sekä kerrottaessa niistä. Millaisena syrjäkylän tai -seudun voi nähdä asukkaidensa kokemuksesta ja inhimillisestä tulkinnasta merkityssisältönsä saavana ilmiönä? Tutkimus pohtii myös voisiko kotiseutunostalgiaan pohjautuva suullisen perinteen ja kirjallisen historian kokoaminen ja kirjoittaminen, tuon työn prosessi, kartuttaa syrjäisen maaseudun sosiaalista pääomaa. Kyläkirjaprosessi osoitti asukkaiden oman äänen sekä sitoutuneemman asioiden haltuun ottamisen merkityksen kyselytutkimuksin toteutettujen keinotekkoisten kohtaamisten sijaan. Se näytti myös mikä merkitys on sillä, että tutkimuksen kohteena olevan yhteisön omien erityispiirteiden annetaan vaikuttaa yhteisöön kohdistuvan tutkimuksen luonteeseen.

Tutkimus esittelee kairanmaalaisen kylän samoin kuin päijäthämäläisen syrjäseudun sosiaalisen todellisuuden käytäntöjä etnografisen kuvauksen keinoin. Kylät näyttäytyivät, ei ainoastaan paikkana, jonka kanssa kyläläiset kokivat usein olevansa yhtä, vaan myös rajattuna tilana, joka näytti eri tavoin sulkevan ulos osan asukkaistaan tai alueestaan. Kairanmaa kuuluu Suomenselän suolakeuteen. Kairanmaan kylän nykyisiä ja poismuuttaneita asukkaita muisteli, kokosi perinnettä ja kirjoitti elämästään osallistavana toimintatutkimuksena toteutetussa prosessissa. Pohjanmaan ja Savo-Kainuun välimaa ryhtyi rakentamaan maakuntien rajan ylittäneen vastarintaidentiteetin pohjalle uutta kairanmaalaista identiteettiä. Toinen tutkimusalue sijaitsee myös itäisen ja läntisen kulttuurin kohtaamispaikassa, Savoksi taittuvassa Itä-Hämeessä, kansallismaiseman kaltaiseksi kiitetyllä Päijänteen vuoriseudulla. Maisema tuo alueelle loma-asukkaita ja matkailijoita. (Itä)Päijät-Hämeessä luonto ja maisema nähdään selviytymisen resurssina, verkostojen rakentamisen ja perinteen tulkitsemisen välineenä.

Kehittämisprosessit saivat pohtimaan stereotypioita suomalaisesta syrjäseudusta ja stereotyypioiden merkitystä ja muotoutumista sekä kysymään edustaako syrjäinen maaseutu suomalaisessa yhteiskunnassa toiseutta, jota täytyy holhota kaupungista käsin. Tutkimus pohtii kahden tapauksen avulla maaseudun, erityisesti syrjäseutujen selviytymismahdollisuuksia ja kysyy: Pitäisikö syrjäisen maaseudun tarina kirjoittaa toisin?

Avainsanat: syrjäinen maaseutu, elämäntarina, etnografia, osallistava toimintatutkimus, identiteetti, paikka, paikallinen tieto, diaspora, sosiaalinen pääoma, maisema.

Abstract

Survival stories from the land in between

Search for the methods of approach, viewpoint and means to study the remote rural areas

Telinkangas Sisko

Department of Regional Studies, University of Tampere

Rural areas can be divided into remote rural areas, central rural areas and rural areas situated near towns,¹ and the remote rural areas, in particular, are in many instances said to be in danger of becoming completely depopulated. Conceptual examination of rural areas can, in principle, be carried out in two ways: they can be seen either as a physical locality – as a geographical space and place experienced through sensual perception – or as a social representation, the interpretation of which is often an idealization of countryside that reality seldom comes up to. In my study I approach the question “Are remote rural areas dying?” by giving a voice to those who have none, so that the story of the survival of remote rural areas will come to include areas remaining in the shadow of the “Great Story” of rural development. Whether all the resources available can be unleashed to participate in action and open interaction is considered a fatal question for remote rural areas. A story of a village, a village book, was created for the study in a remote village between the wealthier central areas and between Eastern and Western culture, in an area which is customary called Kairanmaa after the writer Pentti Haanpää. What is usually meant by a life story is a story a person tells about his own life to somebody else. In the present study, on the other hand, I examine how villagers define their own place with the help of life stories and simultaneously anticipate their own future and how the identity of a villager and a village is constructed in reminiscing about times and places and in telling others about them, and how a remote rural village or region can be seen as a phenomenon acquiring its meaning in the experiences of its inhabitants and in human interpretation. And further, I’ll examine whether this kind of collecting and recording of oral tradition and written history based on nostalgia for home – the entire work process – could in its part add to the social capital of remote rural areas. In the research of remote rural areas, the village book process showed the significance of villagers’ own voices and of commitment to work, instead of the more artificial interaction through surveys. It also showed the significance of let-

¹ The National Rural Programme (RPC 1991: 13) divides the Finnish countryside into three categories: urban-adjacent rural areas, rural heartland areas and isolated areas. (cf. Oksa (1998a): the vicinity of towns, the countryside proper, remote rural areas) Isolated areas are areas of surmounting problems. Long distances to population centres make daily work there impossible, and also the local market is distant and limited. The occupational structure is non-diversified. In Northern and Eastern Finland as well as in the archipelago the natural conditions limit the opportunities for agriculture, and solving the problems is further complicated by the municipalities’ weakening economic possibilities for development work (The Rural Tripartition of Finland (RPC 1991:13) <http://www.kake.oulu.fi/proj/alupro/PMKARKJ.HTM>).

ting the special characteristics of the communities studied influence the character of the research of those communities.

Various practices in the social reality in a Kairanmaa village, as well as those in another remote rural area in the Päijät-Häme region, are presented in my study through ethnographic description. Not only are the villages seen as precious own places the villagers identify themselves with, they are also seen as confined spaces that seem to exclude a part of their inhabitants or a part of their territory in several different ways. It does not happen in the same way in both regions studied – it happens in different ways and affects different people in Kairanmaa and in Päijät-Häme. Kairanmaa is a part of the swamp plain of Suomenselkä. Through a process of participatory action research inhabitants, also those who had moved away – from Rovaniemi to Helsinki, two of them to Sweden – reminisced, collected tradition and wrote their life stories. In-between land between the provinces of Ostrobothnia, Savo and Kainuu began to construct a new identity of Kairanmaa on the basis of the earlier resistance identity that crossed the provincial borders. The other studied area, the rural mountainous area of Lake Päijänne in the Päijät-Häme region, lies also in the zone between Eastern and Western cultures. Lake Päijänne and the surrounding landscape attract holiday housing and tourists into the area. In (Eastern)Päijät-Häme, nature and landscape are seen as a resource for survival, a tool to construct networks and to interpret tradition. Development processes made me think of the stereotypes we have of remote rural areas in Finland and the meaning of these stereotypes and their construction and to ask whether remote rural areas perhaps represent otherness to the Finnish society that must be controlled from towns. In my study the possibilities of survival of countryside, especially of remote rural countryside, are examined on the basis of the two critical cases. One special question will be asked: Should the story of remote rural areas be written in a new, different way?

Keywords: remote rural area, life story, ethnography, participatory action research, identity, place, local knowledge, diaspora, social capital, landscape.

Kiitokset/Acknowledgements

Olen tutkimusta aloittaessani muistanut 1976 käynnistynyttä Kylätutkimusprojektia, silloisen opiskelijaryhmämme hyvää henkeä ja professori Lauri Hautamäen innostavia puheita. Professori Seppo Siirilä otti minut ystävällisesti vastaan pyrkiessäni jatko-opiskelijaksi pitkän ajan jälkeen. Siitä, että olen jaksanut viedä tutkimukseni onnelliseen päätökseen, kuuluu erityinen kiitos ohjaajalleni yhdyskuntatieteiden laitoksen johtaja, professori Jouni Häklille. Maantieteen tutkijakoulun ja Joensuun yliopiston maantieteen laitoksen järjestämällä tutkijakurssilla: ”Local Development Dynamics and Potential in Peripheral Areas” artikkeliani kommentoi Visiting Professor Jørgen Ole Bærenholdt University of Tromsø, Norway (University of Roskilde). Työni esitarkastajina toimineet professori (mvs.) Torsti Hyyryläinen ja FT Mikko Kumpulainen tekivät perusteellista työtä tarkastaessaan käsikirjoitukseni. Heidän lausuntonsa ovat auttaneet joko viimeistelemään tai karsimaan ”tutkimussuovassani” olleita irtöheiniä.

Eurooppalainen Elämäntarina -tapahtumissa minulla on ollut tilaisuus kuunnella professori J. P. Roosin ja hänen suhteidensa avulla tapahtumiin kutsuttujen merkittävien ulkomaisten luennoitsijoiden, kuten Philippe Lejeune, Dorothy Sheridan, Stefanie Risse, Tazuko Kobayashi, esitelmiä. Suuri ansio tutkimustyöni etenemisestä kuuluu Hartolassa asuvalle professori emerita Marja Liisa Swantzille. Hänen kanssaan, erityisesti toimintatutkimuksesta sekä ympärillämme auenneesta syrjäisestä maaseudusta, käymäni pitkät keskustelut ovat auttaneet minua pureutumaan tutkimuksessa käsiteltyihin kysymyksiin. Teille molemmille, myös pastori, antropologian tohtori, Ph.D. Lloyd W. Swantz, sydämeliset kiitokset lämpimästä vieraanvaraisuudestanne!

Omaan kehitykseeni on vaikuttanut aikani kirjoittamisen ja kuvataiteen parissa. Tutkimusta tehdessäni olen muistanut Helsingin Taiteilijaseuran kurssilla opettajana toimineen Leena Luostarisen kannustusta: ”Oikein hyvä ja ilmava alku”, millä hän muistutti, että taulun pintaa täytyy työstää koko alaltaan. Samoin olen työstänyt tätä tutkimusta, sen eriosia prosesseittain eteenpäin vieden. Limingan Taidekoululla Marjatta Hanhijoki opetti meille kurssilaisille, että akvarellia voi maalata kerroksittain niin, että ruskea muodostuu alta heijastuvista sinisen, keltaisen, punaisen sävyistä. Tutkimuksessa käsiteltävien tapausten taustalla heijastuvat kylätoimintaan ja historiaan liittyvät aiemmat työvaiheet. Yhteistyö kyläläisten ja kirjoittajien kanssa mahdollisti aineiston kokoamisen. Monet tutkimuksessa muodon saaneet ajatukset ovat syntyneet pitkän ajan kuluessa. Mary Douglasin teos nosti mieleeni ajan, kun melkein 16-vuotiaana aloittelin lukio-opintoja Tapiolan Yhteiskoulun iltalinjalla.

Tampereella vietetyn ajan ilona on ollut nähdä, kuinka tyttöni ovat voineet rauhassa etsiä omaa tietään. Esikoiselleni Henriikka Keskiselle kiitos tutkimuksen taitosta ja onnea arkkitehtipintoihin. Maa- ja metsätalousministeriön Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän suosituksesta minulle myöntämän tutkimushankkeen: Syrjäisen maaseudun selviytymistarina Dr no 4718/504/2003; ansiosta olen voinut hioa aineistoni väitöskirjaksi.

Tampereella 6.6.2005

Sisko Telinkangas

Sisällys

1. JOHDANTO	II
2. SYRJÄINEN MAASEUTU TUTKIMUSKOHTENA	
Syrjäinen maaseutu	13
Kuinka lähestyä syrjäistä maaseutua?	20
Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet	27
Ääni äänettömälle	31
Ääni alueelle, jota ei alueena ole:	
Kairanmaa, rintamaiden välimaa	40
Tutkimustehtävänä lähestymistapojen, näkökulmien, välineiden etsintä	45
Tutkimustehtävän rajaus	48
3. TUTKIMUKSEN PAIKKA MAANTIETEEN KENTÄSSÄ	
Humanistinen metodologia ja arjen maantiede	51
Maantieteen kulttuurinen käänne ja yhteydet antropologiaan ja historiaan	59
Periferian voiman etsintä	68
Takaisin maalle?	69
Sosiaalinen pääoma syrjäisen maaseudun voimaksi?	74
4. TUTKIMUSMETODIT JA -AINEISTOT	79
Etnografian osittaiset totuudet	81
Etnografian omaelämäkerrallisuus	85
Tutkimusalueet historiasta tähän päivään	90
Kyläkirja osallistavana toimintatutkimuksena	95
Kyläläiset toimimaan	97
Tutkija muovaa metodinsa	101
5. KUINKA KYLÄLÄISET KERTO VAT?	
”Kätkeyty historia” identiteetin rakentajana	109
Eri sukupolvien erilaiset maailmat	113
Omaelämäkerrallinen vuorovaikutus	119
Elämäntarina sosiaalisen elämän yksilöllisenä ilmauksena	125
Syrjäinen paikka	138
Selviytymisen taito	144
Myytti harmonisesta paikallisuudesta	149
”On sitä ollu evästä va on tullu syövyksi”	162
6. PERIFERIAN VOIMAN KARTOITUS	
Maailmalle siroteltu kylä	171
Kotiseutunostalgian voimaa	178
Luonnon ja maiseman vetovoimaa	188
7. MATKALLA OPITTUA	
Asukkaan ääni ja tutkijan sitoutuminen	201
Asukas ”toisena”	206

Eläimet ja luonto merkitsijöinä	214
Rajojen ylittämisen vaikeus	221
Kylä, joka pidättää hengitystään	233
8. PITÄISIKÖ SYRJÄISEN MAASEUDUN TARINA KIRJOITTA TOISIN?	
Selviytymistarinoita välimaasta	239
Lähestymistapoja, näkökulmia, välineitä	240
EPILOGI	245
LÄHTEET	
Suulliset tiedonannot	247
Kirjalliset lähteet	247
KUVALUETTELO	
Kuva 1a: Suomen maaseutupolitiikan kolmijako	14
Kuva 1b: Maaseututyypittely 12.2.2001	15
Kuva 2: Autioitumisuhan alaiset alueet	16
Kuva 3: Päijät-Hämeen tutkimusalue	18
Kuva 4: Suomen kulttuurialueet	40
Kuva 5: Pentti Haanpään Kairanmaa	42
Kuva 6: Kenttätyön roolit	80
Kuva 7: Lato kuului entisajan maisemaan	101
Kuva 8: Perinnetyön tuloksena syntyi muistin paikkoja	110
Kuva 9: Suomen historialliset maakunnat	116
Kuva 10: Paikkaa ei voi erottaa historiastaan	133
Kuva 11: Isä lasten kanssa raivaamassa peltoa	143
Kuva 12: Suomen asutus 1540-luvulla	151
Kuva 13: Kulttuuris-sosiaalinen jaottelu me/he – alueellinen jaottelu täällä/siellä	172
Kuva 14: Sauna vanhassa pihapiirissä	173
Kuva 15: Perinnepiiri järjesti tutustumisretkiä ja tapahtumia	181
Kuva 16: Kylä avoimena ja suljettuna yhteisönä	186
Kuva 17: Päijäthämäläinen maisema	188
Kuva 18: Suomalainen koti	191
Kuva 19: ”Peräkamarinpoika” – maaseudun selviytyjä	224

I. Johdanto

Tutkimus kartoittaa laajasti sitä elämän kirjoa, mitä syrjäiseltä maaseudulta on löydetävissä. Tätä kuvaa tutkimuksen nimi: ”Tuskanpunaisesta sinivalkoiseen”. Tuskanpunainen viittaa ensisijaisesti syrjäisen maaseudun tukalaan tilanteeseen, sen moniin ongelmiin. Alunperin sitä käytettiin ns. jätkien liikanimenä (ks. Laaksonen 1972). Jätkäperinteeseen liittyvän nimen nostaminen tutkimuksen nimeksi kuvaa tutkimuksen yhtä keskeistä näkökulmaa, syrjäistä maaseutua metsäalueena. Maaseutupolitiikassa on toisteltu, että maaseutu on muutakin kuin maatalous. Tällä tarkoitetaan sitä, että pyritään pois maaseudun näkemisestä pelkästään maataloutena. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että maatalous olisi suljettu tutkimuksesta pois. Se on osa tämänkin tutkimuksen maaseutua. Sinivalkoinen kuvaa taas maaseudun merkitystä kulttuurissamme, sen edelleen keskeistä asemaa kansallisen omakuvamme aineksena.

Tutkimustyö on toteutettu pitkän ajan kuluessa ja on luonteeltaan toimintatutkimuksellinen. Tutkimuksessa reflektoidaan käytännössä toteutettuja prosesseja. Käytetyt menetelmät ja toteutetut prosessit eivät siten ole raportointivaiheessa välttämättä uusia, mutta koska raportti on luonteeltaan metodologinen, ei sitä pidetä tässä ongelmana. Työssä etsitään kahden erilaisen tapauksen avulla lähestymistapoja, näkökulmia ja välineitä syrjäisen maaseudun tutkimiseen. Ensimmäisen tapauksen käsittelyn ”välineenä” on tarina, toisen maisema. Koska tutkimus pyrkii voimavarojen vapauttamiseen, äänen antamiseen myös äänettömälle, nousee päätapaukseksi Kairanmaa, alue, jota ei alueena ole. Tutkimusraportti etenee kerroksellisesti siten, että alaviitteissä kuljetetaan erityisesti Kairanmaan tarinaa, mutta myös teoreettiseen argumentointiin liittyviä lisäselvityksiä. Tutkimuksessa vuorottelevat sisä- ja ulkopuolisuuden, osallisuuden ja sivullisuuden teemat. Käsittelyssä mennään sisälle syrjäisen maaseudun elämään sekä tarkastellaan sitä ulkopuolisena tarkkailijana.

Luvussa kaksi käsitellään sitä millaisena syrjäinen maaseutu on nähty maaseutupolitiikassa. Siinä kysytään ovatko maaseutupolitiikassa käytetyt keinot riittäviä ja haetaan aiemmin vähäisessä määrin käytettyjä tapoja lähestyä syrjäistä maaseutua. Uusia tutkimuksessa käytettävät lähestymistavat ovat erityisesti tutkimusalueiden kannalta. Kolmannessa luvussa haetaan tutkimuksen paikkaa maantieteellisen tutkimuksen kentällä. Tutkimus liitetään humanistisen maantieteen sekä kulttuurisesti painottuneen maantieteen kes-

kusteluihin, joiden puitteissa syrjäisen maaseudun tutkimus- ja kehittämistyöhön haetaan uusia näkökulmia. Siinä haetaan myös sosiaalisen pääoman käsitteen sekä syrjäisen maaseudun välisiä yhteyksiä. Neljännessä luvussa esitellään tutkimuksessa käytetyt menetelmät sekä tutkimusaineistot. Luvussa luodataan etnografiasta käytyjä keskusteluja sekä tutkimuksen etnografista luonnetta ja toisaalta aineistona käytettyä kyläkirjatyötä osallistavan toimintatutkimuksen prosessina.

Luku viisi kuvaa perinteenkeruu-, muistelu- ja omaelämäkerrallista kirjoittamistyötä identiteettiprojektina. Luvussa kuvataan identiteetin rakentumista ja pohditaan mikä merkitys on sillä, että yhteisö kirjoittaa oman historiansa sekä sitä, määrittääkö omaelämäkerrallisessa kirjoitustapahtumassa nykyisyys mennyttä vai mennyt nykyisyyttä. Eri sukupolvien maailmat poikkeavat toisistaan, myös aluetietoisuuden osalta. Eri sukupolvet voivat kuitenkin siirtää kokemuksiaan toisilleen tavalla, jota on kutsuttu omaelämäkerralliseksi vuorovaikutukseksi. Luvussa analysoidaan elämäkertatutkimuksen välinein sitä, kuinka kyläläiset kertovat elämästään ja kuvataan syrjäseutua elettyinä ja koettuna sijainnillisuutena. Kyläläiset korostavat tarinoissaan selviytymisen taitoa. Luvussa pohditaan, onko harmoninen paikallisuus sittenkin myytti ja voiko paikallisuus yhdistää ihmisiä konfliktien ja riitojen voimalla. Tutkimuksessa pyritään tavoittamaan myös alueiden kontekstuaalista, artikuloimatonta ymmärrystä, mikä ilmenee eleissä, hiljaisuudessa, huumorissa ja vaietussa, salassa ylläpidetyssä perinteessä. Kaskut ovat kertoneet kansanomaisesta vastarinnasta. Ne valaisevat sitä osaa elämästä, joka yleensä jää historiallisesta dokumentoinnista sivuun.

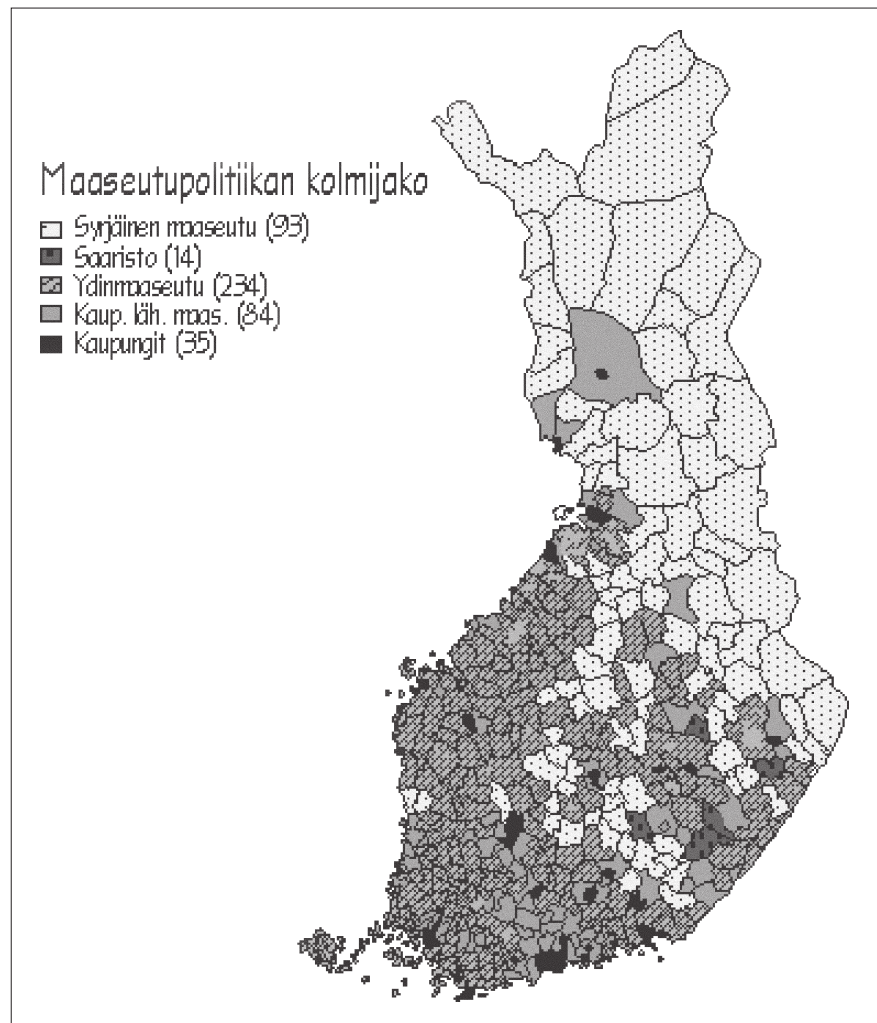
Luvussa kuusi kartoitetaan tutkimusalueisiin sisältyviä voimavaroja sosiaalisen pääoman käsitteen avulla. Siinä kuvataan Päijät-Hämeen tutkimusalueen sosiaalista ja kulttuurista todellisuutta maiseman käsitteen kautta. Seitsemännessä luvussa reflektoidaan tutkimustyön varrella opittua. Keskeiseksi nähdään pyrkimys asukkaiden oman äänen esille tuomiseen ja jonkin asteinen sitoutuminen tutkimuskohteeseen. Luvussa pohditaan stereotyyppien muotoutumista ja merkitystä sekä sitä, millaisia stereotypioita suomalaisen maaseutuun on liitetty. Puhuttaessa ”toiseudesta” käsitteen kirjoitustapa tutkimuksessa vaihtelee. Käytetyssä kirjoitustavassa ollaan uskollisia lähdelehdelle, johon argumentoinnissa tukeudutaan. Luvussa tarkastellaan rajojen ylittämisen vaikeutta, muun muassa sitä kuinka osalliseksi pääseminen voi olla vaikeaa muuttajille ja lapsille. Syrjäisen maaseudun paikkoja on romantisoitu omaan rauhaansa eristyneiksi, vaikka ne ovat olleet myös ulkomaille ulottuneen muuttoliikkeen ja loma-asutuksen näyttämöitä. Tutkimusraportin viimeinen kappale avaa keskustelua eteenpäin. Luvussa kootaan yhteen ”välimaassa” sijaitsevien tutkimusalueiden yhteydessä käytyä keskustelua ja pohditaan millaisia eväitä tutkimuksen prosessien lähestymistavat, näkökulmat ja välineet voisivat tarjota tulevalle maaseutututkimukselle.

2. Syrjäinen maaseutu tutkimuskohteena

Syrjäinen maaseutu

Maaseudun määrittelemistä yksiselitteisesti pidetään mahdottomana. Maaseutu samaistetaan usein haja-asutukseen, jolloin se on taaja-asutuksen vastakohta. Joskus se katsotaan kaupunki-nimikkeen omaavien kuntien vastakohtaksi (Hautamäki 2000: 12; Rosenqvist 2003: 3). Suomi on Euroopan maaseutumaisin maa, jossa kuitenkin korostetaan keskuksia (Uusitalo 2003: 13, 91). Yritettäessä tehdä jakoa maaseudun ja kaupungin välille määritellään näitä vastapareja molempia (Valentine 2001: 249-250). Maaseutua on määritelty myös kuntajaotuksen mukaan. Hautamäki (2000) käyttää maaseudun menestyvien yritysten menestystarinoita kuvaavassa tutkimuksessaan Siirilän et al. (1988) hyvinvoinnin alueellisia eroja käsittelevän tutkimuksen kuntatyypittelyä, jossa maaseutukuntatyyppejä ovat alkutuotantokunnat (205 kpl, osuus väkiluvusta 14,9 %), maaseudun pendelikunnat (68 kpl, osuus väkiluvusta 5,8 %), maaseudun teollistuneet kunnat (49 kpl, osuus väkiluvusta 5,8 %) ja maaseutukeskukset (52 kpl, osuus väkiluvusta 11,9 %). Tyypittely on tehty palvelutaso-, elinkeinorakenne- ja työssäkäyntikriteerien perusteella (emt.: 14-22). Hautamäki toteaa kuntien sijoittamisen em. tyyppeihin olevan vaikeaa, koska monet kunnat ovat kaupunkimaisen ja maaseutumaisen kunnan välimuotoja. Maaseudun määrittely on suhteellista ja kulttuurisidonnaista. Vertailtaessa eri maiden maaseutumäärittelyjen käytäntöjä lähes ainoaksi yhteiseksi nimittäjäksi maaseudun määrittelylle osoittautui (alhainen) asukastiheys (OECD 1994). Suomessa kansallinen käytäntö on ollut määrittellä ”maaseutupolitiikan maaseudeksi” haja-asutusalueet ja alle 500 asukkaan taajamat (MYTR 2003). Maaseudulla ei ole yhtä yhteistä luonnetta, vaan se vaihtelee laajalla asteikolla mm. luonto-kulttuurisuhteissaan tai etäisyyksissään kaupunkikeskuksista (Valentine 2001: 254). Suomalainen maaseutu jaetaan syrjäiseen maaseutuun, ydinmaaseutuun ja kaupunkien läheiseen maaseutuun, joista nimenomaan syrjäisen maaseudun on monissa yhteyksissä todettu olevan vaarassa autioitua kokonaan. Kaupunkien läheisen maaseudun, ydinmaaseudun ja syrjäisen maaseudun lähtökohdat ja tulevaisuuden mahdollisuudet ovat

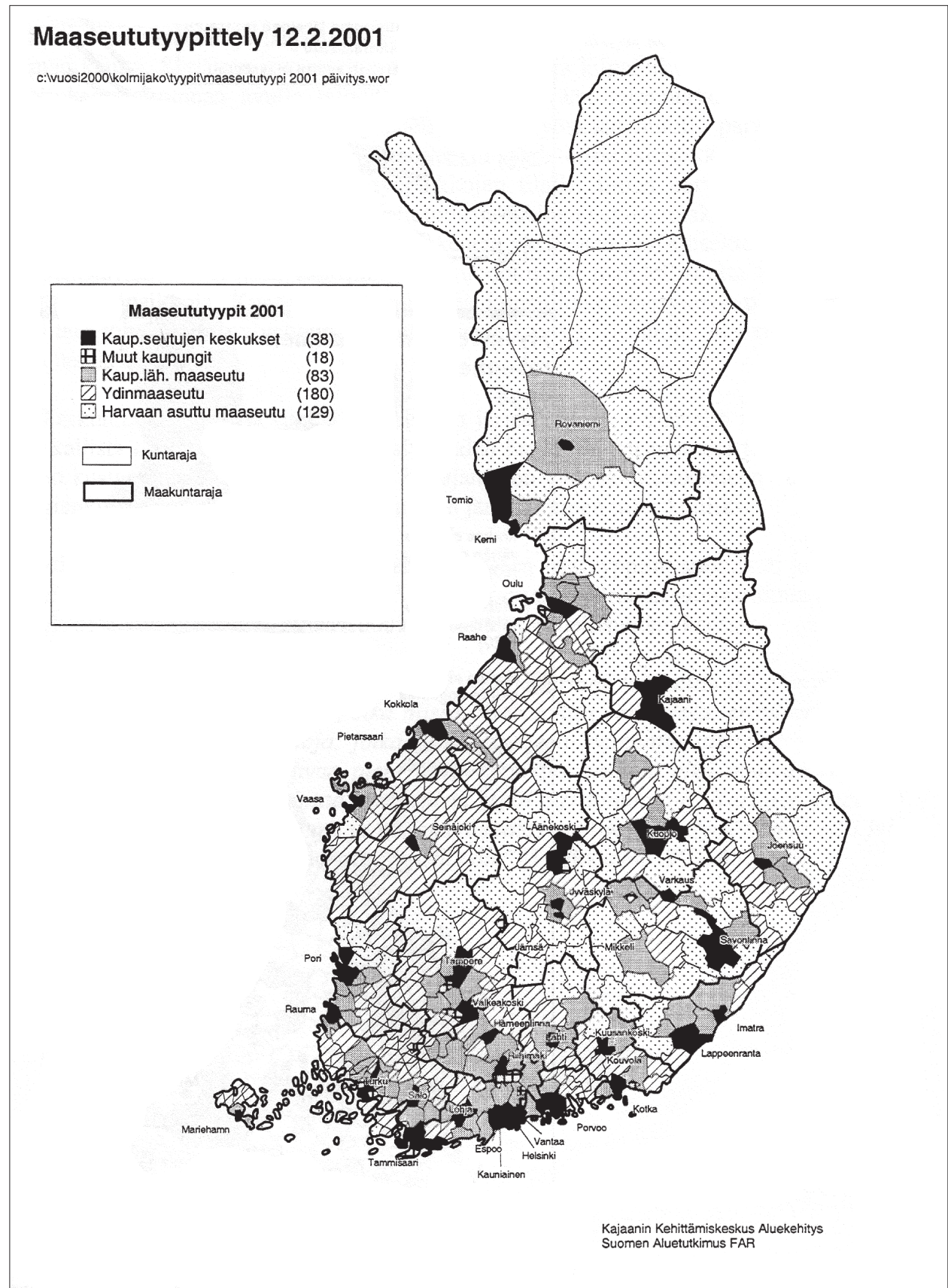
Kuva 1a: Suomen maa-seutupolitiikan kolmijako (MYTR 2003; RPC 1991:13)

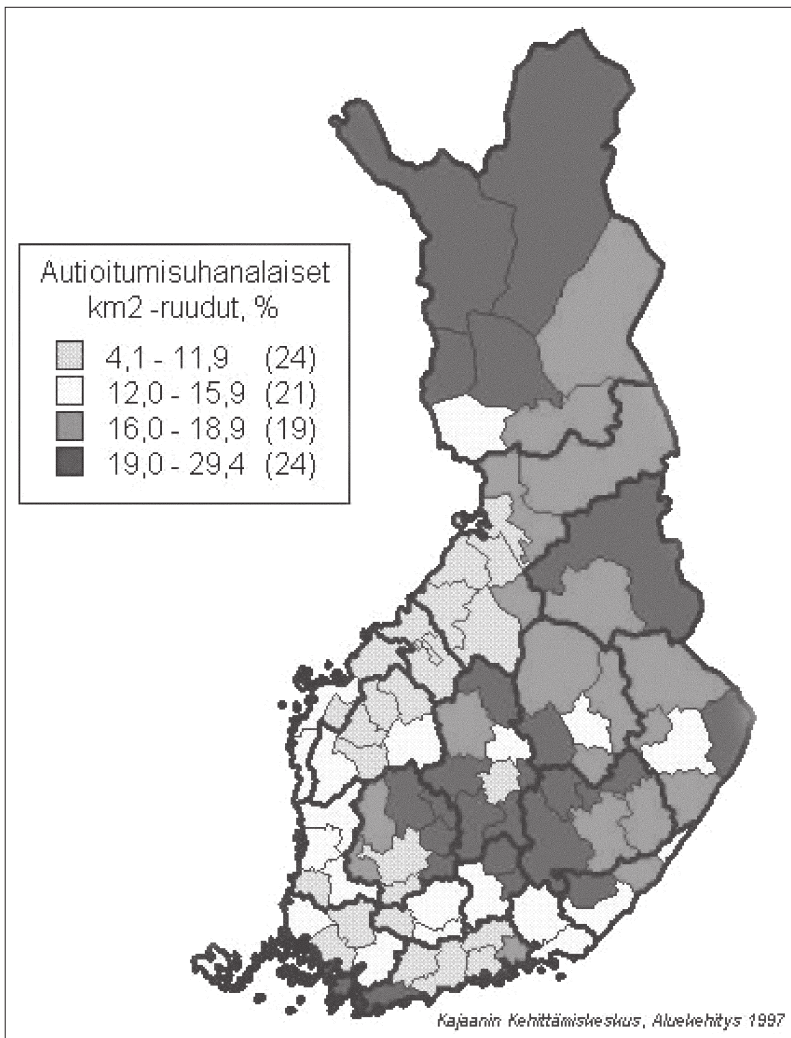
erilaisia. Ydinmaaseudulla tarkoitetaan aluetta, jossa elinkeinorakenne on alkutuotantovaltainen, mutta jalostus ja palvelusektori ovat selvästi vahvempia kuin syrjäisellä maaseudulla. Kyse on alueesta, jolla maaseutu ja maatalous ovat vielä voimissaan, mutta elinkeinorakenne ei ole niin monipuolinen kuin taajamien läheisellä maaseudulla. Elintaso on siellä suhteellisen alhainen, mutta erilaiset psykososiaaliset ongelmat ovat harvinaisia (RPC 1991:13; Uusitalo 1994: 20-23; Malinen et al.1994; MYTR 2001-2004: 3).

Keskusten läheisellä maaseudulla on kaupunkimaisia taajamia, suuria ja pieniä kyliä ja haja-asutusta. Ydinmaaseutua luonnehtivat kuntakeskukset ja kylät. Asukkaita on vähemmän kuin keskusten läheisellä maaseudulla, mutta enemmän kuin harvaan asutulla maaseudulla. Harvaan asuttu maaseutu kattaa puolet Suomesta ja siellä asuu yli puoli miljoonaa suomalaista. Aluetta leimaavat alhainen elintaso ja erilaiset sosiaaliset ongelmat (MYTR 2001-2004: 1, 3). Maaseudun asukkaiden toimeentulon kannalta tärkeät tulevaisuuden tekijät, kuten työssä käyminen kaupungissa, maatilojen monitoimisuus, yhteydet kuluttajiin, tuottajien yhteistyöverkostot, kehittämissuhteet, lähes jokaisen niistä on nähty suosivan kaupungin lähellä sijaitsevaa maaseutua (Oksa 1994c: 118). Kaupunkien läheisen maaseudun ja syrjäisen maaseudun kehityspolut ovat kulkemassa eri suuntiin (ks. Oksa 1998a: 183-203). Maaseutupoliittisen kokonaisuohjelman (MYTR 2001-2004) mukaan kaupunkien läheinen maaseutu on päässyt suhteellisen hyvin mukaan 1990-luvun lopun hyvinvoinnin kasvuun. Se on väestön hyvinvoinnin mittarein punnittuna hyvä paikka asua. Ydinmaaseudulla puolestaan elintaso on suhteellisen alhainen, mutta erilaiset

Kuva 1b: Maaseututyypittely 12.2.2001 (Sillanpää 2002: 7)

psykososiaaliset ongelmat ovat harvinaisia. Harvaan asutulla maaseudulla elintaso on alhainen ja näyttää pysyvän alhaisena, myös erilaiset ongelmat kasautuvat sinne. Maaseutua on pitkän aikavälin kehityksessä aika ajoitin leimannut muutosten vaihe, jolloin kehityksen vanha pitkä aalto on taittunut ja uusi aalto alkanut vaikuttaa. Suomen maaseutu on tuolloisessa siirtymävaiheessa. Muutos on tapahtunut teollistuneisiin länsimaihin verrattuna myöhään, mutta hyvin nopeasti. Syrjäisen maaseudun teemaryhmä toteaa tilanneanalyysissään tilanteen syrjäisen maaseudun maaseutualueilla olevan monien indikaattorien osalta kaikista huonoin: väestö on vähentynyt kaikkein eniten, tulotaso on alhaisin, alkutuotannon työpaikat ovat vähentyneet voimakkaimmin ja työttömyysaste on kaikkein korkein. Alueiden taloudellista kehitystä kuvaava mittari BKT asukasta kohden on syrjäisellä maaseudulla vain hieman yli 70 % koko maahan nähden ja 1990-luvulla ero on lievästi kasvanut. Talouskehitys BKT:n kasvulla mitaten on ollut harvaan asutuilla ja syrjäisillä alueilla koko maata hitaampaa (MYTR 2003: 2-3). Syrjäisen maaseudun ongelmia ja 1990-luvulla jatkunutta taantuvaa kehitystä kuvataan huolestuttavaksi. Syrjäinen maaseutu on jäänyt jälkeen koko maan kehityksestä ja eroaa selvästi rakenteeltaan samantyyppisen ydinmaaseudun kehityksestä. Vaarana syrjäisellä maaseudulla on syrjäytymiskehityksen kasautuminen, noidankehä, joka ruokkii itse itseään aktiiviväestön muuton myötä. Negatiivinen kehitys näkyy viime kädessä syrjäisen maaseudun autoitumisena ja autoitumisuhkana (Viljanen 2001: 108; MYTR 2003: 4).

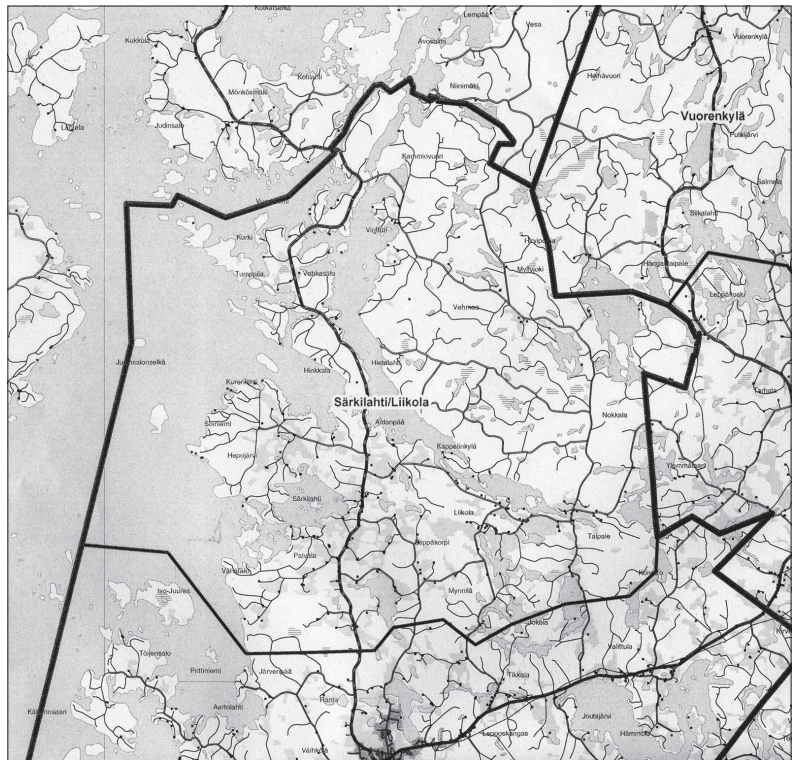
Kuva 2: Autoitumisuhan alaiset alueet (MYTR 2003)

Syrjäinen maaseutu on vaarassa jäädä pysyvästi jälkeen muun maan kehityksestä. Perinteinen asetelma ”köyhä maaseutu – rikas kaupunki” on Ville Viljasen (2001) mukaan kuitenkin muuttumassa monivivahteisemmaksi; työttömyys, alhainen tulotaso, köyhyys ja syrjäytyneisyys eivät enää ole yksinomaan maaseutumaisten ja syrjäisten alueiden ominaisuuksia, vaan ne liittyvät lisääntyvässä määrin myös keskuseutujen rakenteisiin. Ongelmallisia työttömyysalueita oli 1990-luvun lopussa sekä kaupunkimaisissa että maaseutumaisissa kuntatyypeissä. Huono-osaisuus vaihtelee kaupungistumisasteen mukaan. Toimeentulotuki, rikollisuus ja huumeusainetaudit ovat tyypillisiä kaupungeille, kun taas pienituloisuus ja alkoholitaudit maaseudulle. Huono-osaisuuden ääripäitä edustavat kasvavat, osaamisintensiiviset maakuntakeskukset ja toisaalta syrjäiset maaseutukunnat. Maaseudun ja kaupunkien väliset erot ovat vielä varsin selvät. Väestökato on 1990-luvulla ollut syrjäisellä maaseudulla voimakkaampaa ja laman jälkeen työpaikkojen kasvu ja tulotason nousu on ollut hitaampaa kuin ydinmaaseudulla. Ydinmaaseutu on monilta osin huono-osaisuuden kannalta hyvässä asemassa. Siellä on suhteellisesti vähiten toimeentulotukea saavia ja huumesairaita, myös rikollisuutta on vähän. Sen sijaan pienituloisia on paljon, vaikka suhteellisesti vähemmän, kuin syrjäisellä maaseudulla. Suurimmat erot ydin- ja syrjäisen maaseudun välillä ovat alkoholisairaiden ja toimeentulotukea saaneiden osuuksissa, joita syrjäisellä maaseudulla on suhteellisesti paljon. Tutkimuksessa käytetyn kuntatyyppittelyn perusratkaisu pohjautuu Siirilän et al. (1988) tutkimuksen pendelöintiä, palvelutasoa, kaupungistumisastetta ja alueellista työnjakoa kuvaavista tekijöistä (Viljanen 2001: 104-108).

On puhuttu paljon maaseudun kaupungistumisesta (Uusitalo 1994: 21; Siirilä et al. 1988: 15; Valentine 2001: 253). Holmila (2001) näkee yleisen suuntauksen olevan, että maaseudulle tyypillisistä kompleksisista, monikanavaisista ja päällekkäisistä sosiaalisista rooleista ollaan siirtymässä kohti kaupungeille tyypillisiä komplisoituja, ohuita ja eriytyneitä sosiaalisia rooleja. ”Kaupunkilaisen” elämäntavan vaikuttaessa ihmiset oppivat maaseudullakin uusia tapoja suhtautua niihin sisäkkäisiin yhteisöihin, joihin itse kuuluvat. Vaikka muutosprosessi kylissä on kesken, Holmila uskoo, että ohuet ja eriytyneet kaupunkilaisroolit tulevat hallitseviksi maaseutuyhteisöissä (emt.: 16, 146). Toisaalta maalta kaupunkiin suuntautuvan muuttoliikkeen mukana maaseutumainen arvomaailma ja elämänmuoto ovat saaneet sijaa kaupungissa. Suuri osa kaupunkien väestöstä on maalta muuttaneita, osa ensimmäisen polven kaupunkilaisia, jotka tuskin passiivisesti sulautuvat kaupunkikulttuuriin. ”Siinä missä tulokkaat muuttuvat kaupunkikulttuurin suuntaan, kaupunkikulttuuri muuttuu tulokkaiden suuntaan.” Eskola (1965) lähti liikkeelle ajatuksesta, että maalaisten ja kaupunkilaisten suhtautuminen toisiinsa ja toistensa elämään ei ole jyrkästi vastakkaista, vaan että Gemeinschaft- ja Gesellschaft-tyyppisiä piirteitä esiintyy kummasakin ryhmässä (emt.: 17-19).

Syrjäisyys on maaseudun tavoin käsitteenä suhteellinen. Mittarina käytetään yleensä alueiden vuorovaikutuspotentiaalia, joka on suoraan verrannollinen alueiden asukaslukuun ja kääntäen verrannollinen niiden etäisyyteen. Etäisyys ymmärretään todellisena toimintoihin vaikuttavana etäisyytenä, joka riippuu kaupunki- ja liikenneverkostoista ja niiden taustalla erilaisista luonnon ja hallinnollisista tekijöistä, kuten vesistöisyydestä, saaristaisuudesta ja raja-alesijainnista: hallinnollisista raja-alueista ja niiden taustalla kulttuurisista raja-alueista. Tässä tutkimuksessa empiirisen tarkastelun kohteina oleviin alueisiin liittyvät molempiin kohtuullisen suuret etäisyydet sekä kaupunki- että liikenneverkostoista. Päijät-Hämeen tutkimusalueella etäisyyteen liikenneverkostoista vaikuttaa alueen vesistöisyys ja saaristaisuus (Päijänne). Päijät-Hämeen tutkimusalue oli määritelty koko tutkimuskohteena olevan kunnan mukaan maaseutupolitiikan kolmijakoajotuksessa kuuluvaksi ydinmaaseutuun (Kuva 1a). Tässä tutkimuksessa se on katsottu kuitenkin

Kuva 3: Päijät-Hämeen tutkimus-
alue (Päijät-Hämeen Liitto 2003)

kuuluvaksi alueen pohjoispuolella olevien alueiden mukaan syrjäiseen maaseutuun. Erityisesti tutkimusalueen ”pääkylän” pohjois- ja itäpuolella sijaitsevat alueen muut kylät ovat tyypiltään samanlaisia alueen pohjoispuolella syrjäiseksi maaseudeksi luokiteltujen alueiden kanssa sekä liittyvät toiminnallisena alueena kunnan pohjoispuolella oleviin syvimmän autioitumisuhan alaisiin alueisiin (Kuva 2). Alueen pohjoispuolella olevassa Luhangan kunnassa 65-vuotiaiden ja sitä vanhempien osuus on Tilastokeskuksen mukaan 32,4 % (suurin Suomen kunnista) ja Sysmässä vastaava osuus on 27,2 % (yhdenneksitoista suurin Suomen kunnista) (Maaseudun Tulevaisuus 2004). Maaseutumaisissa kunnissa on enemmän miehiä kuin naisia. Erityisesti syrjäisellä, harvaan asutulla maaseudulla 35-64 -vuotiaiden miesten osuus on naisia suurempi. Siellä myös miesten sekä terveydellinen että sosiaalinen hyvinvointi on heikoin. Molemmat tutkimusalueet kuuluvat miesten hyvinvoinnin alhaisimpiin äärialueisiin (ks. Jokiranta 2003). Vuonna 2001 tehdyn maaseututyypittelyn (Kuva 1b) mukaan tutkimusalue, kuten koko Sysmän kuntakin, on jo katsottu kuuluvaksi harvaan asuttuun eli syrjäiseen maaseutuun (Sillanpää 2002: 7). Tässä tyypittelyssä harvaan asutun maaseudun kuntia on 129 kpl, kun aiemmin tehdyssä oli syrjäisen maaseudun kuntia 93 kpl sekä saaristokuntia 14 kpl. Tyypittelyssä itäisen ja läntisen kulttuurin välivyöhyke erottuu syrjäisen maaseudun, harvaan asuttujen alueiden nauhana, jonka vain Jyväskylä ympäristöinen katkaisee.

Tutkimuskohteena olevien kylien luonnetta määrittävät myös keskeisesti ja olennaisilta osin vesistöisyys ja saaristoisuus (Kuva 3). Molempia tutkimusalueita, niiden hallinnollista ja kulttuurista luonnetta selittää niiden raja-alesijainti hallinnollisilla raja-alueilla sekä niiden taustalla vaikuttavilla kulttuurisilla raja-alueilla. Syrjäisyyteen ovat liittyneet usein imagokysymykset, niin myös tutkimusalueilla. Kulttuuri- ja luonnonmaantieteelliset erot ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat alueiden kehitykseen edelleen (MYTR 2003: 2; Viljanen 2001: 108).

Tutkimuksessa pyritään erityisesti valottamaan syrjäisyyden itse itseään ruokkivia mekanismeja, ei tässä esitellyn tilastollisen tarkastelun keinoin, vaan hakemalla syrjäisyy-

den problematiikkaan uusia, aiemmin vähäisessä määrin tarkasteltuja näkökulmia. Uusien lähestymistapojen ja näkökulmien avulla pyritään avaamaan mahdollisesti julkilausumattomia ja näkymättömiksi jääneitä elementtejä. Tilanteen purkaminen uudella tavalla voi paljastaa ongelmakohtia, jotka eivät ole avautuneet pidättäytyttyäessä maaseudun kehittämistyön vakiintuneissa uomissa. ”Alue- ja paikallistasoilla syrjäisen maaseudun kehittäminen rakentuu samoille keskeisille linjauksille kuin maaseutupolitiikka yleensä eli parantamalla maaseudun vetovoimaa yritystoiminnan ja asumisen sijaintipaikkana” (MYTR 2003: 7). Ovatko maaseutupolitiikassa käytetyt keinot riittäviä? Tilanteen vakavuuden odottaisi mahdollistavan sen, että valmiutta radikaaleihin tutkimus- ja toimintatapojen muutoksiin olisi olemassa (vrt. Uusitalo 1994: 22). Suomalaisessa maaseutupolitiikassa on tunnustettu varsin hyvin maaseudun ulkoiset, materiaaliset toimintaedellytykset. Maaseutupolitiikalle on muotoutunut viisi pysyvää toimintalinjaa: maaseudun elinkeinon uudistaminen, osaamisjärjestelmän ja henkilöresurssien kehittäminen, olemassa olevan palveluverkon toimivuuden vahvistaminen, maaseudun asuin ympäristön laadun ja yhdyskuntarakenteen kehittäminen ja uusiutuvien luonnonvarojen kestävä hyödyntäminen (MYTR 2001-2004: 2).

Koko läntisen maailman on vallannut usko, että voimme tietää vain sen, mikä on tilastoitu, kirjoittaa Hammersley-Atkinson (1995: 167) Douglasiin (1967) viitaten. Silvasti (2001) käsittelee tutkimuksessaan maatalouden muutosprosessia, mutta hänen argumentointinsa näyttäisi tältä osin pätevän maaseudun muutosprosesseihin yleisemmin. Tilastoimalla kontekstistaan irrotettu tieto on paitsi avannut uusia näkökulmia, myös tuottanut abstraktiutta, joka on etäännyttänyt ymmärrystä empiirisestä perustastaan. Kun muutosta kuvaavien tilastojen tulkinnat ovat ohjanneet poliittishallinnollista toimintaa, on syntynyt puhetapoja, joissa maaseudun muutos ja sen suunta ovat saaneet itsestäänselvyyksinä näyttäytyviä piirteitä, joita ei ole koettu pohtimisen tai keskustelun arvoisiksi. Arviointiperustana ovat olleet mm. kilot ja litrat, tuotannon ehdot, ympäristö tai kunnallistalous, ei ihminen. Maaseudun murroksesta kertovat ohjelmat ja asiakirjat ansaitsevat rinnalleen tarinoita, jotka on kerrottu näkijän, kokijan ja eläjän positiosta käsin. Näiden tarinoiden tehtävänä on paitsi luoda kontekstia tilastotiedolle, myös auttaa näkemään ja ymmärtämään maaseudun muuttumisen prosesseja sekä niihin kytkeytyviä uhkia ja mahdollisuuksia. Kaikki kokija-positiosta tuotettu tieto ei ole ”virallisen tarinan” kehyksestä käsin tulkittuna välttämättä järkipäristä ja pätevää (emt.: 11-22; Uusitalo 2003: 12). Jotkut hallintaan liittyvät näkemisen tavat ovat juurtuneet keskusteluun niin syväälle, että niistä on tullut maaseutua koskevan tiedon muotoa ohjaavia ajatusmalleja, jotka ovat määrittämässä sitä, mitä maaseudusta on mahdollista sanoa, jos sen mitä sanotaan, halutaan olevan poliittishallinnollisessa kontekstissa rationaalista ja pätevää. Kun sosiaalista maailmaa on tarkasteltu hallinnon näkökulmasta, se on nähty nimenomaan hallinnon kohteeksi (ks. Häkli 1997: 42).

Maantieteellisen tiedon vertauskuvana pidetyn kartan sisältämän tiedon on kaikkien muiden representaatiokäytäntöjen² tavoin osoitettu olevan väistämättä sijainnillista (situated), ruumiillistunutta (embodied), osittaista (partial) (Gregory 1994: 7). Tilastot ja kartat tilaa kommunikoivina välineinä ovat vähentäneet etäisyyden erottavaa vaikutusta ja yhdessä tehokkaan tiedonsiirron kanssa tehneet maantieteellisesti ja yhteiskunnallisesti

2 Representaatio tarkoittaa kielen käyttöä, jolla sanotaan jotakin merkityksellistä tai esitetään maailma merkityksellisesti toisille ihmisille. Kieli on perusluonteeltaan representatiivista ja se kuvaa tai esittää jonkin jonkinlaiseksi. Kysymys on prosessista, jossa merkkejä ja mielikuvia kulttuurista tuotetaan ja vaihdetaan, ei kuitenkaan yksinkertaisesta tai yksiviivaisesta prosessista (ks. Hall 1997: 15-63).

suurimittakaavaisen hallinnan mahdolliseksi (Häkli 1997: 39-40). Eric Dardel on katsonut ”laboratoriotieteen”, miksi hän nimittää kvantitatiivista tieteenkäsitystä, syntyneen juuri hallitsemisen vaatimuksesta. Hallitseminen tulee mahdolliseksi, kun maailma pelkistetään yhdeksi ”yhden todellisuuden” kuvaksi. Dardelin näkemyksen mukaan modernille länsimaiselle ajattelulle on ominaista vallanhalu; ”halu asettaa Maa ihmisen eteen katseltavaksi ja hallittavaksi raaka-aineiksi”. Pelkkä objektiivisuus kriteerinä ei pysty estämään vallanhalua. Myös tieteen tulee sisältää eettinen valinta, sillä tiede on ihmisestä syntynyttä ja sen tulee myös olla ihmisen valinnan mukaan toimivaa, Dardel kirjoitti toisen maailmansodan kauhujen ja ydinpommin tuhon jälkeen (Pennanen 1997: 53). Kartat korostavat ja marginalisoivat. Ne ovat tarjonneet turvallisuutta. Kartoittaja oli kontrollissa, eivätkä toisten ihmisten kartat tai vaihtoehtoiset näkemykset ja maailmankatsomukset häirinneet häntä (Sibley 1995: 185). Perityt tavat ajatella ohjaavat sitä, mitä näemme ja mitä emme näe. Ajattelutavat, joilla on perinteisesti merkityksellistetty maaseutua, ovat voineet toimia maaseututilaa puhdistavasti ja tuottaa sosio-spatiaalista dualismia (Murdoch-Pratt 1997: 55; ks. myös Sibley 1992; 1995). Humanistisesti virittynyt maantiede on kiinnittänyt huomiota inhimillisempään, yksilön huomioivaan tutkimusotteeseen. Rakentava keskustelu moninaisuudesta voisi johtaa herkistymiseen eroille (Koskela 1994: 4), mutta onko yksilön huomioiva ote mahdollinen ”sortumatta sekasortoon ja lörpöttelyyn” (ks. Pennanen 1997: 52)?

Kuinka lähestyä syrjäistä maaseutua?

Jako kolmeen maaseutualueeseen; syrjäiseen, kaupunkien läheiseen ja ydinmaaseutuun otetaan tässä tutkimuksessa annettuna, jaon perusteita ei ole tarkoitus yleisellä tasolla kyseenalaistaa. Ongelmana nähdään lähinnä kehittämissuuntien (Kaikkonen-Hyyryläinen 1999: 75) sekä tutkimusvälineistön puutteellisuus syrjäisen, harvaan asutun maaseudun osalta. Keskityn tutkimuksessani syrjäiseen, harvaan asuttuun maaseutuun, joskin käsiteltäessä maaseutuun liittyviä kulttuurisia ilmiöitä rajan vetäminen eri maaseututyyppeiden välille on usein mahdotonta ja tarpeetontakin. Tutkin syrjäistä maaseutua kahden itäisen ja läntisen kulttuurin välimaastoon sijoittuvan tutkimusalueen empiirisen tarkastelun avulla aluemaantieteen tavoin monipuolisesti. Aluemaantieteellinen lähestymistapa eroaa muista tieteellisistä tavoista poikkitieteellisyydessään. Se auttaa huomaamaan, että maailman kuvaaminen yhdellä oikealla tavalla on mahdotonta. Olisi löydettävä ne omaleimaisuutta luovat ilmiöt ja prosessit, jotka syrjäisellä maaseudulla eniten vaikuttavat (Koskela 1994: 26, 32, 35). Myös kulttuurintutkimus on poikkitieteellinen kenttä, joka edellyttää perinteiset disiplinaarajat ylittävää yhteistyötä. Aito poikkitieteellisyys tarkoittaa Paasin mukaan lähinnä sitä, että luodaan uusi kohde, joka ei ole minkään tieteenalan etuoikeus (Hall 1992: 12; Paasi 1991: 5, 10, 11). Korostan tutkimukseni kulttuurista näkökulmaa kuvaamalla syrjäseutua Kairanmaana, rintamaiden välimaana. Kairanmaa on siitä hyvä nimi, että se sekä on, että ei ole. Se ei ohjaa ensisijaisesti, kartografin tavoin, kysymään, missä se on, vaan millainen se on. Oleellista ei ole tarkkojen rajojen vetäminen (Sallamaa 1996: 12; Ridanpää 1999: 21). Humanistisessa maantieteessä alue nähdään henkilökohtaisten merkitysten kautta elämismaailman ulottuvuutena. Sen näkökulmaan liittyy paikan henkilökohtaisuuden korostaminen. Paikan käsite liittyy ympäristöön merkityksiä, tunteita, muistoja. Fyysinen sijainnillisuus jää toissijaiseksi, tärkeämpää on ihmisen suhde ympäristöönsä (Koskela 1994: 34-35; Häkli 1999a: 83). Maantieteen ja kulttuurintutkimuksen yhteydet ovat rakentuneet antropologian kautta. Maantieteen piirissä esiin nousseen uuden

”kulttuurisen käänteeseen” myötä antropologian, historian ja maantieteen kysymyksenasettelut ovat lähentyneet toisiaan (Paasi 1991: 5; Knuutila-Paasi 1995: 32). Se on vaikuttanut myös englantilaisten maaseutututkimusten suuntautumiseen, antanut virikkeitä erityisesti marginaalisuutta ja erilaisuutta koskevaan tutkimukseen.

Cloke ja Little (1997) varoittavat marginaalisuuden jäykästä ja staattisesta tulkinnasta. Toiseuden prosessien ymmärtämisessä on olennaista arvioida ihmisten marginaalisuutta nestemäisesti (fluid) muuttuvana luonteeltaan. Marginaalisuuden kokemusta ei voida nähdä kiinnittyneenä (fixed), ei ihmisryhmien välillä tai sisällä eikä myöskään poikki ajan ja tilan. Erilaisia ihmisiä voidaan sulkea ulos erilaisina aikoina erilaisissa paikoissa ja erilaisissa sosiaalisissa ja taloudellisissa olosuhteissa. On myös tärkeätä tunnistaa, että marginaalisuus vaihtelee suhteessa havainnoijan ja havainnoitavana olevan väliseen havainnointi- ja käsityskykyyn ja ymmärrykseen. Marginaalisuuden kokemus voidaan nähdä myös ”uniikkina”, ainutlaatuisena erilaisille ihmisille erilaisissa tiloissa ja jopa erilaisille yksilöille sen sisällä, mitä on usein pidetty itsestään selvänä marginaalisena ryhmänä, kuten ikääntyneet ja köyhät (emt.: 272-275).³ Peter Jackson on korostanut äänen antamista tavallisille ihmisille. Kulttuurimaantieteessä tulisi tarkastella myös vähemmän kouriintuntuvia, ei vain välittömästi empiirisesti havaittavia ongelmia. Olisi antauduttava empiirisesti pohjustettuun etnografiseen työhön maantieteellisesti erityisissä konteksteissa ja päästävä irti globaaleista yleistyksistä sekä akateemisesta ylimielisyydestä tavallisten ihmisten näkemyksiä kohtaan, kuten Vuolteenaho Jacksoniin (1993) pohjautuen argumentoi (Jackson 1989: 9; Vuolteenaho 2001:17).

Tutkimuksen lähtökohtana on tulkitsevalle maantieteelle tyypillinen pyrkimys hahmottaa ja ymmärtää maailma sellaisena, kuin ihmiset sen näkevät. Ymmärryksen kautta siitä, kuinka ihmiset käyttäytyvät ja antavat merkityksiä (meaning) elämälleen, pyritään hahmottamaan sosiaalisen maailman luonnetta. Tulkinallista tai etnografista lähestymistapaa käyttävä maantieteellinen tutkimus tavoittelee tiheää kuvausta⁴, jossa tutkijan täytyy kyseenalaistaa itse tuotetut todistusaineistot ja asettaa ne esille jatkuvasti muuttuvien sosiaalisten, historiallisten ja spatiaalisten kontekstien yhteydessä. Tämä myös paljastaa, onko tuloksia mahdollista kontekstuaalista laajempiin yhteyksiin (Paasi 1996: 212; Eyles 1988: 1-4). Tulkitsevien metodien pääongelmana on yrittää osoittaa, kuinka sosiaalista todellisuutta voidaan representoida tai kuvata ymmärtäen ja analysoiden merkityksiä erityisissä konteksteissa. Tulkitseva maantiede on osa, ei ulkopuolella, tutkimuskohdettaan ja siihen liittyvää diskurssia, sen luonnetta, roolia ja tulkintaa. Tulkinnat todistetaan esitellyn todistusaineiston termein huomioiden analysoijan aktiivinen rooli aina läpi tutkimusprosessin tutkimusongelman ja metodologian valinnasta suhtautumiseen tutkimuskohteisiin ja yhteistyöhön heidän kanssaan ja edelleen tutkimustulosten vetämiseen ja muotoiluun. Tarkoituksena on tavoittaa jotakin elämän merkityksistä (meaning) erityisissä sosiaalisissa olosuhteissa. Tämä ymmärrys voidaan saavuttaa vain analysoijan suoran kokemuksen kautta yksityiskohtaiseen laadulliseen tutkimukseen perustuvan sensitiivisen tulkinnan avulla ymmärtäen myös niitä kontekstuaalisia piirteitä, jotka muovaavat ihmis-

3 Suomalaisesta maaseutumaantieteestä ja toiseudesta ks. esim. Sireni (2002). Tutkimus kuvaa naisia ja erityisesti maatalon emäntiä maaseudun ”toisina”.

4 Tiheä kuvaus/thick description: Tulkitsevassa antropologiassa Clifford Geertz on tehnyt tunnetuksi Gilbert Rylen käsitteen ”thick description” (Geertz 1973: 6, 7, 18). vrt. Paksu tulkinta, antropologia: Havainnot kulttuurista tehdään ihmisten välisestä sosiaalisesta kanssakäymisestä: thin description/ohut kuvaus. Tästä kuvauksesta antropologi muodostaa oman tulkintansa, oman tieteenalansa mukaisesti: thick description/paksu tulkinta; älyllisen sukelluksen syvälle paikallisen merkityksen kerroksiin, jotka ovat liian arkipäiväisiä, jotta ihmiset itse pystyisivät niitä ilmaisemaan (Vesterinen 1999: 110, 112).

ten kokemuksia. Tulkitseva ihmismaantiede sijoittaa kentän (the field) sosiaalisen tiedon keskiöön ottaen vastaan haasteen paikallisten erityisyyksien vaatimista tietomalleista sekä kriittisestä ymmärryksestä, jota tarvitaan kykyyn problematisoida ”itsestäänselvyyksiä” (the taken for granted) (Eyles 1988: 3, 11; Smith S.J. 1988: 18-25; Smith D.M. 1988: 258, 266 ; Jackson 1988: 50-69).

Käsittelen maaseutua sekä maantieteellisenä tilana ja paikkana että sosiaalisena representaationa. Maaseudun (rurality) käsitteellinen tarkastelu voidaan John Grayn (2000) mukaan tehdä periaatteessa kahdella tavalla. Maaseutu hahmotetaan fyysisenä paikallisuutena (locality), jolloin maaseutua tarkastellaan maantieteellisenä tilana (space) ja paikkana (place), joka voidaan todeta aistihavainnoin, tai sosiaalisena representaationa, kulttuurisena käsitteenä, jolla on aineeton ja virtuaalinen luonne vailla empiiristä selkeyttä ja joka ei kiinnity konkreettiseen maantieteelliseen paikallisuuteen. Käsite irrottaa maaseudun sosiaaliset representaatiot maaseututilasta, jota ne nimellisesti esittävät (emt.: 30, 32). Jälkimmäinen näkemys, jonka mukaan tärkeätä ei ole, mitä maaseutu on, vaan mitä erilaiset ihmiset sen kokevat olevan, on valtaamassa alaa (Schmidt-Thome 2002: 16). Osa tämän tutkimuksen maaseutumaisuudesta esittäytyy muodossa ”a village in the mind”, sosiaalisena representaationa tutkimusalueisiin liittyvästä paikallisuudesta (Gray 2000: 30). Maaseuduksi tai maaseutumaisuudeksi käsitetään tässä tutkimuksessa myös nykyisin kaupungeissa tai ulkomailla asuvat siltä ajalliselta menneisyyden osalta, kun he ovat asuneet tutkimusalueilla sekä siltä nykyisyyden osalta, jolla he edelleen kantavat muistoja maaseudusta ja ovat osallisina maaseutuun vapaa-ajan asukkaina, kiinteistönomistajina tai tässä tutkimuksessa käsiteltävän kyläkirjaprosessin kautta.

Maaseudun tulkinnassa sosiaalisena representaationa on usein kyse idealisoidusta maaseutukuvasta, enemmän tai vähemmän kuvitteellisesta, joka harvoin pitää yhtä todellisuuden kanssa. Maaseutumaisuus sisältää usein mielikuvia, visuaalisia tai verbaalisia, jotka sijoittavat maaseudun kaukaisuuteen ja esittävät idealisoituja kuvia yhteisöstä, jollaista ei voida koskaan tavoittaa jokapäiväisessä elämässä (ks. luku Eläimet ja luonto merkitsijöinä). Tällöin maaseutu on enemmän ilmaistua kuin havainnoitua, tulkittua enemmän kuin tutkittua. Se on kulttuurisesti suhteutettua toisen tyyppisten tilojen representaatioihin, erityisesti kaupunkitilaan. Se on usein ”moraalisesti latautunutta puhetta” tietyn tyyppisestä tilasta tai sosiaalisesta elämästä tietyssä tilassa. Maaseutu voidaan nähdä myös tavoitteellisen tai poliittisen toiminnan tuloksena, tarkastella esim. sitä, millaista maaseutua poliittisilla ja hallinnollisilla ohjelmilla ja päätöksillä tuotetaan (Gray 2000: 32; vrt. Rosenqvist 2003: 3). Tässä tutkimuksessa keskitytään etnografisen kenttätöiden pohjalta tarkastelemaan sitä, millaista maaseututilaa käytännön toimijat Kairanmaan ja Päijät-Hämeen tutkimusalueilla tuottavat. Kuinka ihmiset erilaisissa sosiaalisissa paikallisuuksissa ilmaisevat ja ymmärtävät maaseutumaisuutta. Gray (2000: 31, 32) on toteuttanut tarkastelun, vastaavasti kuin tässä tutkimuksessa, pitkän ajanjakson, 13 vuoden kuluessa. Tutkimuksessa maaseutu näyttäytyy ensisijaisesti maaseudun asukkaiden elinpiirinä, inhimillisesti koettuna ja elettyinä ja erityisesti kotipaikkana, merkityksinä ja symboleina. Erilaiset tulkinnat maaseudusta voivat antaa siitä erilaisen kuvan, jotka kaikki voivat olla omista lähtökohdistaan tosia ja perusteltuja, mutta eivät merkityksiltään yhtäläisiä. Yhden maaseudun sijaan tutkimuksen alueilta on mahdollista löytää monta erilaista maaseutua. Herkkyys eroille edellyttää tutkimusotetta, joka mahdollistaa syrjäisen maaseudun tutkimisen yhtä aikaa tilana ja paikkana sekä näiden välisten yhteyksien tunnistamisen (Koskela 1994: 5, 26-27, 36; Gray 2000: 31; Tuan 1977/2001: 6). Paikallinen erityisyys jäsentyy eri näkökulmista, subjektipositiosta (Knuutila 1998a: 37).

Stereotyyppisillä keskusteluilla yleensä, samoin kuin stereotyyppioilla ja mielikuvilla maaseudusta on edelleen tärkeä käytännöllinen merkitys (Sibley 1995; 1997; Douglas

2000; Hall 1999; Newby 1979: 13-24; Silvasti 2001: 35-36; Keskitalo-Foley 2000: 115). Varhaiset kansanluonteen kuvaukset perustuvat paljolti suomalaisuuden stereotyyppioihin, jotka ovat tuttuja mm. Topeliuksen Maamme kirjasta, mutta joilla on juurensa Ruotsin ajan kirjallisuudessa. Jo Vaeltajassa Lönnrot otti kantaa Suomen heimojen paremmuusjärjestykseen: hän vertasi ylistäen savolaisia hämäläisiin ja karjalaisia suomalaisiin. Varhaiset vienolaiskuvaukset ovat idealisoivia, mutta ihannoivat tendenssit väistyivät vuosien myötä (Siikala 2002: 83).

Hämäläinen talonpoika on yleensä hitaampi sielun ja ruumiin puolesta kuin rahvas muualla maassa. Ennen kuin sivistys ja siivous täällä pääsevät vallalle ja ennen kuin vanha raakuus ja haluttomuus häviävät, täytyy valistuksen joka taholta tänne kohdistaa säteensä tullakseen tehoisaksi. On muuten vaikeaa löytää syytä siihen, miksi hämäläiset sivistyksessä ovat jääneet jäljelle syvemmällä maassa asuvista savolaisista, karjalaisista ja ennen kaikkea pohjalaisista. Jotakin epäilemättä on vaikuttanut itse heidän kansallisuutensa, mutta ulkonaisista syistä näyttävät juuri ne, joiden pitäisi levittää valistusta, olleen sille esteenä. Molemmilla merenrannikoilla olevat kaupungit eivät ole varsin kaukana heistä, ja niissä on enimmäkseen ruotsalaisia asukkaita. Pian hämäläiset ovat tehneet kaupunkimatkinsa, myyneet liikenevät tavaransa ja tehneet tarpeelliset ostoksensa, sitten he palaavat ja tuntevat itsensä onnellisiksi ja tyytyväisiksi isiltään perityissä mökeissään (Lönnrot 1980: 31-32).

Tavoitteena on ollut ”siivo suomalaisuus”. Kansankulttuurin on katsottu sisältävän piirteitä, joita on pidetty kehittymättöminä, jopa vaarallisina kurinalaisuutta arvostavan ideologian kannalta. Epätoivottuja piirteitä ovat olleet spontaanisuus ja impulsiivisuus sekä aggressiivisuutta ja ”alhaisia” mielihaluja toteuttava käyttäytyminen, joka liittyi ruumiillisuuteen, aistinautintoihin ja seksuaalisuuteen.⁵ Porvarillisen kehitysidealismien ensimmäisessä vaiheessa, noin 1860-1900, tavoitteena oli kouliu yksilöstä itseään kontrolloiva, vastuullisesti toimiva kansalainen. Suomensuomalainen kansa jaettiin tarvittaessa kahtia: kunnollisiin, valistuneisiin tai helposti valistettaviin talonpoikiin ja raaempaan rahvaaseen. Apo (1998) johtaa suomalaisiin liitetyt kielteiset stereotyyppit eli stigmat perusväittämästä, jonka mukaan suomalaiset ovat metsäläisiä ja maalaisia eli sivistymättömiä ja kehittymättömiä verrattuna niin sanottuihin vanhoihin kulttuurikansoihin. Peltosen (1998) mukaan suomalaisuus hahmotettiin aluksi ruotsalaisuuden vastakohtana kieliin liitettyjen stereotyyppisten käsitysten avulla ja myöhemmin suomalaisen metsäluonnon ja eurooppalaisen kaupunkikulttuurin pitkän tradition vastakkaisuutena. Suomalaisten käytöstapojen nähtiin olevan puutteellisia kaikilla sosiaalisen kanssakäymisen ja itsen esittämisen alueilla. Suomalaisten omakuvalla on ollut tyypillistä ominaisuuksiemme negatiivinen arvottaminen. Apo päätyy puhumaan ”itserasismista”, koska katsoo suomalaisten itse pilan

5 Siitä, että valistustyö oli tavoittanut myös Kairan sydänmaat, kertovat Kairanmaan kylän kyläkirjurin päiväkirjamerkinnot vuodelta 1930: ”Römppäviikko on kulunut täällä ... hiljaisesti, samoin kuin muutkin viikot. Naapurikylässä on toimeenpantu iltamia, joista huomattavimmat ovat olleet ns. ukkojen iltamat eli osuuskassan myyjäisiltamat. Siellä olin minäkin mukana. Väkeä oli paljon ja rahallinen tulos verrattuna ahtaaseen pula-aikaan hyvä. Ohjelmaa oli varattu runsaasti kiusaksi tanssihaluiselle ja huvittelun ja nautinnon päämääräkseen ottaneelle nuorisolle. Näytöskappale Vaarin velka sujui kovin surkeasti, mutta siinä olikin osallisena nuorta väkeä. Tanssiajan alettua huomasi, miksi ohjelman suoritus niin kovin hermostutti nuoria kuulijoita. Jazzin tahdissa kiemurteli nuoriso mitä epäesteettisimmissä intohimojen ärsyttämässä liikkeissä. Ukkomiesten repäisevän joustavat ja vilpitöntä tanssi-iloa uhkuvat otteet jättivät varjoon nykyaikaisen nuorison laahustavat ja alhaisia intohimoja kutkuttelevat ja kauneustajuntaa repivät liikkeet” (päiväkirjat, Kyläkirja: 228).

oman identiteettinsä (Apo 1998: 84-86, 99-102; Peltonen 1998: 23, 32-33; ks. myös Rantanen 1994; vrt. Paasi 1984b).

Isosuo (2000) jakaa suomalaisen maaseutupolitiikan kolmeen vaiheeseen: maaseutupolitiikan retoriseen kauteen 1970-luvun lopusta Euroopan Neuvoston maaseutukampanjaan 1988; kansallisen maaseutupolitiikan toteuttamisen kauteen vuodesta 1988 vuoteen 1994 maaseudun kehittämisprojektista uusiin aluepoliittisiin lakeihin; eurooppalaistuvan maaseutupolitiikan kauteen vuodesta 1995 lähtien. EU-jäsenyys vaikutti maaseutupolitiikan keinovalikoiman monipuolistumiseen. Merkittävintä kolmannessa vaiheessa on ollut toimintaryhmätyyppisen maaseudun kehittämistyön toteutuminen, jonka myötä ”maaseudun paikallinen ja aloitteellinen resurssi otettiin käyttöön ja maaseudun ihmiset voivat halutessaan osallistua käytännön kehittämistyöhön entistä laajemmin” (emt.: 59; ks. myös Uusitalo 1994: 56-64). Kuinka erilaisten Suomessa keskeisten maaseutua koskevien diskurssien vuorovaikutuksessa ja mahdollisessa kamppailussa syntyy vallitsevia tai kiistanalaisia käsityksiä maaseudusta, kaupungista ja näiden vuorovaikutuksesta? Olli Rosenqvist (2000: 18-19) on ryhmitellyt diskurssit kolmeksi ryppääksi. Ryppäistä aluekehitysdiskurssit näyttävät tällä hetkellä olevan yhteiskunnalliselta painoarvoltaan muita vahvempia. Ne ovat kaupunkipainotteisia, joten kärjistäen voidaan puhua aluekehitys- eli kaupunkidiskursseista. Näiden diskurssien mukaan maaseudun kehitys on kaupunkivetoista. Innovaatioiden katsotaan syntyvän kaupungeissa, joista ne sitten kaupungin ja maaseudun kumppanuuden ansiosta voivat levitä myös maaseudulle. Suomessa tätä diskurssiryvästä edustavat EU:n yhteisöaluepolitiikka ja kaupunkipolitiikka. Maa- ja metsätaloudiskurssien ryppäällä Rosenqvist viittaa lähinnä Jaap Frouwsin (1998) konstruoimaan agri-ruralistiseen diskurssiin. Suomessa se ilmenee siten, että maatilatalous, maatalous ja metsätalous ovat maaseudun tärkeimpiä elementtejä. Suomessa maa- ja metsätaloudiskursseja edustavat maa- ja metsätalouden etujärjestöt ja maaseutuneuvonta. Maaseutudiskurssien ryväs yhdistää Frouwsin (emt.) hyöty- ja nautintodiskurssit. Näissä maaseutu nähdään taloudellisesti hyödynnettävissä olevana kulutuksen kohteena, tai sitten maaseudulla nähdään olevan monenlaisia naturalistisia, taiteellisia, maisemaesteettisiä, virkistyksellisiä ja arkkitehtonisia arvoja, joita yhteiskunnan tulee hoitaa. Suomessa ns. uusi maaseutupolitiikka edustaa tätä ryvästä.

Todellisuudenkuvauksen vakiintuneita muotoja ja rakenteita, joilla usein on kiinteä sidos yhteiskunnalliseen valtaan, nimitetään diskursseiksi (Häkli 1999a: 126). Stuart Hall (1999) määrittelee diskurssit puhetavoiksi, ajattelutavoiksi, tavoiksi esittää eli representoida jokin kohde tai aihe. Ne tuottavat merkityksellistä tietoa kohteestaan. Tämä tieto vaikuttaa sosiaaliin käytäntöihin ja sillä on näin todellisia seurauksia ja vaikutuksia, seurauksia ”toisen” representoimiseen. Diskurssi on ryhmä lausumia, jotka tarjoavat kielen sitä varten, että voitaisiin puhua tietynlaisesta jotakin aihetta koskevasta tiedosta, representoida tätä tietoa. Kun jostakin aiheesta esitetään lausumia jonkin erityisen diskurssin sisällä, diskurssi mahdollistaa aiheen näkemisen jollakin tietyllä tavalla. Se myös rajoittaa muita tapoja, joilla aihe voitaisiin esittää. Diskurssi koostuu useista lausumista, jotka yhdessä muodostavat ”diskursiivisen muodostuman”. Lausumat viittaavat samaan objektiin, niillä on yhteinen tyyli ja ne tukevat tiettyä strategiaa, yhteistä institutionaalista tai poliittista suuntaa tai kaavaa. Diskurssit eivät ole suljettuja järjestelmiä, vaan ne ammentavat muissa diskursseissa olevista aineksista sitoen ne omaan merkitysten verkkonsa. Diskurssia käyttävä joutuu asemoimaan itsensä, kuin olisi kyseisen diskurssin subjekti (Foucault 1972). Diskurssi ei vain sisälly aina valtaan, vaan on myös yksi niistä ”järjestelmistä”, joiden kautta valta leviää. Jonkin diskurssin tuottama tieto laskee perustan tietynlaiselle vallalle, jota harjoitetaan niitä kohtaan, joista ”tiedetään”. Tietyllä tavalla ”tiedetyistä” tulee tämän vallan alaisia. Tällainen suhde on aina valtasuhde. Niillä, jotka

tuottavat diskurssin, on aina valta tehdä siitä totta eli vahvistaa sen pätevyys, sen asema tietona (Foucault 1980). Diskurssia ei voi pelkistää lausumiksi, jotka yksinkertaisesti vain heijastavat tietyn luokan intressejä, koska samaa diskurssia voivat käyttää ryhmät, joilla on hyvin erilaisia, jopa vastakkaisia intressejä. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että diskurssi olisi ideologisesti neutraali tai viaton. Diskurssissa on kyse tiedon tuottamisesta kielen välityksellä, mutta myös se itse on tiettyjen käytäntöjen tuottama. Se on ”diskursiivinen käytäntö”, merkityksen tuottamisen käytäntö. Koska kaikki sosiaaliset käytännöt käsittävät merkityksiä, kaikilla käytännöillä on diskursiivinen ulottuvuutensa. Niinpä diskurssi on kaikkien sosiaalisten käytäntöjen vaikuttava osa. Arvomme tunkeutuvat kaikkiin sosiaalista maailmaa koskeviin kuvauksiimme, minkä vuoksi kaikkein faktuaalisimmatkin lausumamme sisältävät väistämättä ideologisen ulottuvuuden. Tieto tuotetaan kilpailuvissa diskursseissa, joista kumpikin liittyy vallasta käytävään kamppailuun. Kamppailun lopputulos ratkaisee totuuden kyseisestä tilanteesta (Hall 1999: 98-105). Hegemonisessa kamppailussa eri diskurssiryppäät pyrkivät sulauttamaan itseensä muita diskursseja.

Perifeerisyys sekä spatiaalisessa että sosiaalisessa suhteessa merkitsee ulkopuolisuutta varallisuuden, vallan ja yhteyksien resurssikeskuksesta. Keskus-periferiasuhteen kanssa samansuuntainen on maaseutumaisuuden suhde vastakohtaansa kaupunkimaisuuteen, joka tavallisesti merkitsee kauppaa, teollisuutta, valtaa, oppimista ja kehitystä. Kehittyvä osa nykypäivän maailmaa käsitteellistyy usein kaupunkimaisuutena. Tässä diskurssissa maaseutumaisuus on jotain jäänteenoimaista, jotain esi- tai vain osittain kaupunkimaista. Jos jokin perifeerinen tai ei-kaupunkimainen menestyy hyvin kilpailussa, täytyy sitä erityisesti selittää (Oksa 1998a: 183). Oksa kertoo maaseudun yhteiskunnallisen roolin ja maaseudun toimintatapojen muutoksen tarinaa aluetutkijoiden periferia-käsitteen viitekehksessä käyttäen esimerkkinä maaseudun yhteiskunnallisen aseman muutosta periferian määritelmän muutoksen pohtimisessa. Hän yrittää ymmärtää maaseudun toimijoiden tehtävien muutoksia yhteiskunnan syrjäytymisen mekanismien muutoksella. Keskus-periferia hierarkiat eivät ole sulaneet pois, ne ovat muuttaneet vain luonnettaan. Perifeerisyys liittyy edelleenkin talouteen, politiikkaan ja kulttuuriin,⁶ mutta yhteiskunnan murroksissa syrjäytymisen mekanismi ja sen avainulottuvuus voi muuttua. Talonpoikaisyhteiskunnassa avain oli suhde maahan. Hyvinvointivaltiossa se oli osallisuus reformeihin, jotka liittyivät teollisuuden kasvuun ja sen hedelmien jakamiseen. Nyt muotoutumassa olevassa järjestyksessä olennaista ei ole kilometrien määrä, vaan yhteydet. Jos jollakin on oikeat yhteydet, sijaitsepa hän maantieteellisesti missä tahansa, hän voi olla osa keskuksen verkostoja. Jos joltakin taas yhteydet puuttuvat, hän on syrjässä, vaikka asuisi Lontoon Cityssä tai Brysselissä (Oksa 1998b: 68; 1998a: 202).

Vuorovaikutuksen tiivistäminen kaupungin kanssa edellyttää kunnollisia tieto- ja liikenneyhteyksiä ja uusien yhteysmahdollisuuksien järkevää hyväksikäyttöä. Oksa pitää syrjäisen maaseudun kilpailuvaltteja paikkakohtaisina (Oksa 1994c: 118). Maaseudun uusien mahdollisuuksien on nähty liittyvän resurssihin, jotka kaupungista puuttuvat, kuten luonto ja perinne. Perifeerisyyden avainulottuvuuden muutos jättää enemmän vastuuta paikallisille toimijoille. Onnistunut toimintastrategia keskittyy avainulottuvuuteen. Oksa pitää vaarana sitä, että uuden maaseutupolitiikan tavoitteet toteutuvat vain kaupunkien läheisen maaseudun osalta (Oksa 1998a: 184; 1998b: 68). Tietoteknologian kehitykseen on maaseudun kehittämisessä asetettu suuria odotuksia. Käytännössä se ei ole kuitenkaan purkanut paikkasidonnaisuuksia odotetussa määrin, vaan sen on nähty myös jopa edistävän keskittymistä. On korostettu teknisten innovaatioiden vaikutusta ja jätetty

6 Oksa tukeutuu Hechterin (1975) terminologiaan, ks. myös Mingione (1995).

huomiotta hitaasti muuttuvien sosiaalisten järjestelmien merkitys (Ylönen 2000: 7-8, 23-28, 33, 76-80). Oksa (1998a: 192, 199) uskoo marginalisoituneen maaseutuperiferian nousevan jälleen kriittiseksi kysymykseksi. Rosenqvist (2002) arvioi maaseudun olevan toivottomassa tilanteessa, ellei maaseudulle pystytä osoittamaan jonkinlaista merkittävää roolia taloudellisen kasvun edistäjänä. Vahvan yhteiskunnallisen roolin löytyminen maaseudulle edellyttäisi vallitsevan kulttuurisen hierarkian murtamista luottamalla maaseudun ihmisten osaamiseen ja jalostamalla tämä osaaminen kilpailukykyisiksi tuotteiksi. Länsimaisessa kulttuurissa ja tieteessä vallitsevan kulttuurisen hierarkian mukaan maaseutu käsitteellistyy usein periferiaksi ja kaupunki keskukseksi. Maaseutumaisuus näytättyy helposti halventavana ja kaupunkimaisuus myönteisenä ominaispiirteenä (emt.: 64-65; ks. myös Silvasti 2001: 34-36).

Oksan (1998b) määrittelyn mukaan syrjäseudulla asuminen ei sinänsä merkitse henkistä syrjäisyyttä, vaan että henkistä syrjäisyyttä voi olla yhtäläillä kaupungeissa ja kaupunkien lähiöissä. Reflektoimatta jääneitä lähtöoletuksia, joiden pohjalta syrjäytymiskeskustelut ovat ankkuroituneet lähiöön, on Vuolteenahon (2001) mukaan myös aiheesta arvosteltu. Hän väittää ”työttömien lähiön” palvelleen eräänlaisena kulttuurisena pikakirjoituksena, syrjäytymisen tilarepresentaationa, jonka kautta laajemmalle ongelmalle on annettu tunnistettavan toiseuden kasvot, pyritty tekemään abstrakti työmarkkinaongelma näkyväksi, ymmärrettäväksi ja paremmin hallittavaksi osaksi sosiaalista todellisuutta. 1990-luvun lähiötutkimukset kuvaavat olosuhteet Kortteisen (1982) lähiötutkimusta huomommiksi. Ongelmina mainitaan työttömyys, köyhyys, vähäinen koulutus, vuokratulovaltaisuus, yksinhuoltajien ja ulkomaalaisten suuri määrä. Työttömyyslähio on ollut konkreettisenä abstraktiona, sosiaalisena spatilisaationa⁷ esimerkki siitä, kuinka työttömistä ei puhuta kulttuurissa ainoastaan työmarkkinatilanteen yhtenä osapuolena ja tilastollisena massana, vaan myös arjen tunnistettaviin maailmihin, kuten ongelmalähiöön paikannettuina jokapäiväistä eloaan elävinä kehollisina subjekteina. Osaltaan kysymys lienee helpoudesta samaistaa tuotannollisen ulkopuolisuuden ”toisuus” tilastollisesti näkyviin, tilallisesti annettuihin työttömyystaskuihin. Vuolteenahon tutkimuksen oleellinen johtopäätös kuitenkin on, että vaikka muutos omassa asumalähiössä voi merkitä pieniä tragedian palasia, kasautuvaksi kurjistumiseksi eivät aineiston yksilöt näitä tulkitse. Oululainen ”työttömyyslähio” ei ole työttömyystarinoissa muusta kaupungista ja maailmanmenosta eristetty syrjäytymisen syöveri. Ongelmien olemassaoloa ei Vuolteenahon mukaan tarvitse kiistää, jos väittää stigmatisoivissa lähiörepresentaatioissa olevan kyse ainakin osaltaan siitä, että menneiden vuosikymmenien suunnitteluideologisena tuotteena ja länsimaisen slummiutumiskehityksen juonteita joiltain osin muistuttavana paikkana lähio on sovelias objekti palvelemaan eräänlaista kulttuurisen toiseuden funktiota. Toinen kysymys on, mitä lähio on arjen elämäkäytäntöjen näyttämönä, osana kaupungin sisäistä liikettä. Työttömyysaineiston valossa lähio arjen vuorovaikutuksesta eristettynä ”laboratoriona” särkyy siitä syystä, että tilallisten käytäntöjen ja merkityksellisten asioiden piiri pakenee työttömyystarinoissa kaupunginosajakojen ja -stereotyyppien tuolle puolen. Ulkopuolisuuden pelot ovat kuitenkin keskeinen osa monia aineiston yksilöllisiä työttömyystarinoita. Arki-

7 Vuolteenaho (2001) viittaa Shieldsiin (1991: 7, 31), joka käyttää sosiaalisen spatilisaation käsitettä nimittämään sosiaalisen mielikuvituksen samoin kuin rakennetun ympäristön ym. maisemaan kohdistuvien interventoiden tasolla tapahtuvaa spatiaalisen sosiaalista rakentumista. Termi sisältää spatiaalisen kulttuurisen logiikan ja sen kielellisen ilmauksen ja muotoilun sekä konkreettiset toiminnot, tulkinat ja institutionaaliset järjestelyt, sekä diskursiiviset että ei-diskursiiviset elementit, käytännöt ja prosessit. Shields viittaa edelleen Henri Lefebreen: spatiaalista lähestytään materiaalisesti tuotettuna muotona, ”konkreettisenä abstraktiona”.

ymmärryksessään oululaisen työttömyysaineiston yksilöt eivät koe olevansa ”poissulkemisen maantieteen” (Sibley 1995)⁸ uhreja, vaan lähiöissä ja muualla kaupunkitilassa liikkueissaan julkisen tilan käyttäjiä muiden joukossa. Selvänä Vuolteenaho pitää myös sitä, että tutkimuksen dialogi antaa työttömyyden kaupunkiarjesta liian auvoisen ja ristiriidattoman kuvan. ”On nähty, ettei kaupunkitila ole työttömälle pelkästään empaattinen syli, vaan tila, jonka kohtaamisista monet ruokkivat myös ristiriitaisia ulkopuolisuuden tunteuksia” (Vuolteenaho 2001: 50-75).

Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet

”Ja tuollaiset tunnelmat, yhtä väkevinä tai laimennettuina, täyttivät koko maaseudun. Tuhannen kylän ylle oli levinnyt omituinen hiljaisuus, synkeä odotus. Ei mitään uusia suunnitelmia, ei mitään innostusta. Jokapäiväisiä välttämättömiä töitä suoriteltiin jotenkuten hotaisemalla. Eräät yrittivät säilyttää asemaansa...”

Haanpää (1935): Isännät ja isäntien varjot. Romaani talonpojan sortumisesta. Teokset 1979, osa 4: 90.

Tutkimuksen lähtökohtana on konteksti: syrjäinen maaseutu. Kylätutkimus 76-projekti käynnistyi vaiheessa, jolloin suomalaisen maaseudun nähtiin olevan kriisissä. Maaseudun aluerakenteen, sen perustana pidettyjen kylien, pelättiin olevan hajoamisprosessin edessä. Mieleeni on jäänyt projektin opiskelijaryhmää Tampereen yliopiston aluetieteen laitoksella vetäneen Sauli Rouhisen sanat: ”Suomalainen suunnittelu on kriisikäynnisteistä.” Tuolloin virinnyt kylätoiminta levisi nopeasti eri puolille Suomea. Tämä tutkimus on tehty vaiheessa, jossa syrjäinen maaseutu on kriisissä. Tähän ilmiöön liittyvät sosiaaliset tapahtumat ovat stimuloineet tutkimustani. Keskityn etsimään tietä ulos ajankohtaisesta syrjäisen maaseudun kriisistä, mutta kuinka löytää oikeat kysymykset ilmiön kartoittamiseen? Oikeiden kysymysten löytäminen voi olla vaikeampaa, kuin vastaaminen. Entä millaisen sisällön ja muodon ilmiötä käsittelevä tutkimus saisi, millaisessa vuorovaikutuksessa tutkimuksen sisällöllinen fokus sekä formaalinen toteutus olisivat keskenään (Hammersley-Atkinson 1995: 27, 31)? Miten kirjoittaa tutkimus? Kysymystä on Paasin (1991: 14) mielestä aluemaantieteessä pohdittu liian vähän.

Tutkimuksen taustana on 1970-luvun kylätutkimuksista lähtenyt maaseudun kehittämistutkimus ja -toiminta. Maaseutu kohtaloineen liittyy myös omaan elämäntarinaani. Ehkäpä myös omaelämäkerrallisista syistä, olen päätenyt hyödyntämään elämäkertatutkimusta ja käyttämään elämäntarinaa välineenä syrjäisen maaseudun identiteetin etsinnässä ja kehittämismahdollisuuksien avaamisessa. Erittelen suhdettani syrjäiseen maaseutuun tarkemmin sekä rooliani tutkimuksessa käsiteltävissä kehittämishankkeissa myöhemmin (ks. luku 4. Tutkimusmenetelmät ja -aineistot). ”Yksilö muovaa käsitystä itsestään järjestämällä ja jäsentämällä elämänkulkunsa tapahtumia, ja tätä elämän arviointia hän tekee jatkuvasti pitkin elämänkulkua. Näillä jäsenyksillään ja selityksillään hän antaa mieltä elämälleen, paikantaa itseään tässä ja nyt sekä ennakoii tulevaisuuttaan” (Vilkko 1997: 77). Tutkimuksessa kysytään, voisiko kylä toimia samoin; arvioida elämäänsä, antaa jäsenyksillään ja selityksillään mieltä elämälleen, paikantaa itseään tässä ja nyt sekä ennakoii samalla tulevaisuuttaan? Voisiko tämä arviointi, paikantaminen ja tulevaisuuden ennakointi tapahtua myös omaelämäkerrallisen kirjoittamisen prosessin avulla, kylän

⁸ Vrt. Massey (2003: 72) puhuu Sibleyn käsitteisiin liittyvästä ”kieltämisen maantieteestä”.

elämästä kertovan tarinan kautta? ”Suurten sarjojen keskiarvot ja mallit eivät kerro koko totuutta, vaan tutkiessamme syrjäseutuja, joudumme pienten numeroiden suuruuden eteen. Pienetessään numerot muuttuvat ihmisiksi, jotka piirtyvät esiin omissa maisemis- saan. Kun nämä pienet ihmiset, yksilöt, reuna-alueilla häviävät, syntyy maisemaan näky- vä, kuin tyhjiö; tyhjä talo ja pimeät ikkunat, metsittyvät pellot, autio saari, jonka rannoilla ei enää liikuta” (Hustich 1980: 29).

Kylätutkimus 76-projektissa Tampereen yliopistossa tutkimuskohteena olivat Padas- joen neljä kylää, joissa me opiskelijat haastattelimme niin kyläin ”avainhenkilöitä” kuin ”tavallisia” asukkaitakin, systemaattisella satunnaisotannalla henkikirjasta valittujen per- heiden päämiehiä. Tuohon aikaan, niin kuin vielä pitkään myöhemminkin, kyläin kohta- lonkysymyksenä pidettiin palveluja, kiteytettynä: koulu, kauppa, posti. Kyläläisille esite- tyistä kysymyksistä muodostivat suuren osan kyselyt heidän tyytyväisyydestään erilaisiin palveluihin: ”Oletteko tyytyväinen kylänne kauppapalveluihin? Oletteko tyytyväinen linja-autovuoroihin?” jne. Varsinkin vanhat ihmiset vastasivat usein realistisesti: ”No, täytyyhän sitä olla tyytyväinen”. Olivatko he siis tyytyväisiä? Tulkitsimmeko oikein hei- dän vastauksiaan? Mieltäni askarruttaneeseen epäilykseen uskoin löytäneeni vastauksen J.P. Roosin (1987) elämäkertatutkimuksesta, jossa hän ”Elämän pakkorako” -tyyppiin luokittelemaan omaelämäkertoja analysoidessaan, kuvaa niitä Barrington Mooreen (1979) ja Robert Colesiin (1977) viitaten kertomuksiksi, joissa sopeutuminen ja alistumi- nen ovat elämäntapana. Sen mukaan keskeisin asia, minkä maalla kasvanut lapsi saa op- pia, on olosuhteisiin tyytyminen, mutta myös niistä parhaan irti ottaminen. Olosuhteita ei juuri käy muuttaminen, ihmisen on joustettava. Tämä on se perinteinen elämän opetus, jonka sukupolvet toisensa jälkeen ovat jälkeläisiinsä istuttaneet. Tällainen sopeutuminen, jonka lähtökohtana on elämän alistaisuus luonnon kiertokululle, on kuulunut olennaisena osana talonpoikaiseen elämään. Siksi kapinat liittyvätkin usein olosuhteiden mielivaltai- seen huonontamiseen yhtä hyvin kuin parantamiseen. Niin kauan, kuin joku tilanne näytti väistämättömältä, ei siitä ollut syytä nurista, mutta kun sitä ylempää muutettiin, oli itsekkin mahdollisuus esittää vaatimuksia. Ennen kaikkea alistuminen on se tapa, jolla ihmiset suhtautuvat elämäänsä. Lapset oppivat nopeasti, millaiset kysymykset ja toiveet olivat typerä ja mahdottomia. Kuvauksia tästä löytyy Roosin mukaan niin kirjallisuudesta kuin tieteellisistä tutkimuksista varsin runsaasti (Roos 1987: 77-79). Vastaus: ”Täytyyhän sitä olla tyytyväinen” ei ilmaise niinkään tyytyväisyyden tunnetta kuin realistista tyytymistä tilanteeseen. Tämä selittää osaltaan myös kyläin palvelujen, erityisesti kyläkoulujen lak- kauttamistaistelujen rajuutta, sen lisäksi, että koulua on pidetty kylätoimintaliikkeessä kyläin sydämenä ja koulun kuolemaa kuoliniskuna koko kylälle. Olen 1970- ja 80-lukujen taitteessa kirjoittanut Ahposen (1979: 124) tutkimuksen kohtaan: ”Tulevaisuuden positiiv- inen suunnittelu on useimpien kyläläisten elämässä menettänyt merkityksensä; he mie- lummin ovat näennäisesti tyytyväisiä tämänhetkiseen tilanteeseensa” huomautuksen: ”Mielestäni ihmisten tyytyväisyys on käsitettävä suhteellisena, suhteessa mahdolli- suuksiin.”

Tutkimuksessa lähestytään syrjäistä maaseutua hakien vaikutteita ja näkökulmia antro- pologisesta pienyhteisötutkimuksesta. Haluan osaltani näyttää, kuinka ”eksoottinen” suomalaisen syrjäseudun todellisuus on ollut, yrittäen kuitenkin pitää mielessä Elspeth Probynin (1993: 80-81) muistutukset vaatimattomuudesta sekä siitä, ettei kaikkien ole syytä tehdä itsestään ”eksoottisia” toisten joukossa. Kylätutkimuksesta saatujen koke- musten lisäksi ratkaisuun ovat vaikuttaneet henkilökohtaiset kokemukseni. Olen voinut arvioida kyselytutkimuksen sopivuutta tuntemiini syrjäseudun ihmisiin. Olen myös voinut kokea maaseutututkimuksessa käytettyjen menetelmien, ainakin osan niistä, sopimat- tomuuden syrjäiselle maaseudulle. Nämä kokemukset ovat vieneet minua kohti aineiston

autenttisuuden tavoitetta. ”Standardoidut haastattelut eivät nähdäksemme sovellu kylätutkimukseen. Kyselyt toimivat liian suuressa määrin akateemisen tutkijayhteisön ehdoilla. Toiseksi ne rakentuvat virheelliselle käsitykselle kommunikaation luonteesta. Ne olettavat, että yhdensuuntainen kommunikaatio on mahdollinen”, kirjoittavat Kirsti Suolinna ja Kaisa Sinikara (1980: 125) lestadiolaista liikettä ja antropologista pienyhteisötutkimusta käsittelevässä artikkelissaan. Swantz (1983) toteaa kyselykaavakkeiden soveltumattomuuden tulleen ilmeiseksi Tansanian kylätutkimuksissa erityisesti naisten kohdalla. Kun vastaajat alistetaan kyselyyn ilman, että heille annetaan mitään tietoa tutkimuksen taustasta, saattavat he tuntea tutkimuksen kiusallisena. Saadaan auttamattomasti viinoja, epätarkkoja, jopa tietoisesti harhaan johdettuja tuloksia. Tutkittavia on yleensä käsitelty ulkopuolisina kohteina myös niissä tapauksissa, joissa käytetään osallistumisen ja toiminnan käsitteitä. Tutkija on muotouttanut tutkimusongelmat omasta ja tieteen näkökulmasta, eikä ottanut lähtökohdaksi ihmisten ongelmia. Muutos on tapahtunut vasta, kun ihmisten luottamus on voitettu heidän ja tutkijoiden jatkuvan kommunikaation avulla, tutkimustulosten luonne muuttuu ja syntynyt tieto on luotettavampaa (emt.: 16).

Maaseutututkimus antaa käytännöllistä tietoa maaseudun kehittämiseen. Onko maaseudun nykymuotoinen kehittäminen kuitenkin itsestäänselvyys vai pitäisikö syrjäkylien antaa tyhjentyä, jotta uusi eteenpäin suuntautuva kehityskulku syrjäisellä maaseudulla mahdollistuisi? Tämän tutkimuksen kohteena on murrosvaihe, jossa syrjäisen maaseudun tuotannollinen pohja näyttää murenevan. Kuoleeko kylä vai onko sen olemassaolo riippuvainen pelkästään tuotantorakenteesta (Rannikko 1996; Knuutila 1996: 59-63), entä kulttuuri, juuret, syrjäkylä kotiseutuna, identiteetti, loma-asutus, matkailu? Tuotantorakenteen muutosko vain uhkana? Ovatko uhkat vain ulkoisia? Tutkimuksessa keskitytään syrjäisen maaseudun ongelmiin, mutta myös maaseudun ongelmiin yleensä sikäli, että maaseutua koskevien ongelmien katsotaan kärjistyvän syrjäisellä maaseudulla. Siellä voi olla ratkaisevan tärkeää se, millaisia muotoja maaseudun kehittämisessä käytetään, miten maaseudun kehittämistoiminta vaikuttaa maaseudun asukkaisiin ja paikallisiin yhteisöihin. Onko maaseudun kehittämistyö yleensä mahdollista syrjäisellä maaseudulla? Jos on, niin millainen? Millaiset sosiaaliset käytännöt ovat esteenä maaseudun kehittämiselle ja millaiset taas näyttäisivät edistävän kehittämistyötä. Miksi kehittämisprojektit onnistuvat joissakin kylissä hyvin, kun taas joillakin alueilla ratkaisevat uudistukset jäävät toteuttamatta? Kainuussa on todettu olevan ns. hiljaisia kyliä, joissa Leader-hanketoiminta oli vähäistä, satunnaista tai sitä ei ollut lainkaan, puolet kylistä (Nieminen 2000: 120-141). Tutkimuksessa pyritään etsimään keinoja kehittämistoiminnan mahdollistumiseen myös hiljaisissa kylissä. Pyrin havainnoinnin pohjalta erittelemään, millaisia muutoksia tutkimuskohteena olevissa kylissä tulisi tapahtua tai millaisia prosesseja alueilla joudutaan käymään läpi kehittämistyön mahdollistamiseksi, kuinka voimavarat saadaan vapautetuksi ja jumiutunut sosiaalinen tilanne puretuksi, tai syitä siihen, mikä tai mitkä tekijät mahdollisesti estävät kehittämistyön. Kainuussa koettiin kylien merkittävimpien ongelmien olevan itse kylällä, sen sosiaalisissa rakenteissa. Kyläläiset olivat passiivisia hanketoimintaa kohtaan, apaattista asennoitumista kehittämistyöhön herättivät julkisten palvelujen väheneminen sekä kylien rakenteelliset ongelmat (mt.: 137, 139). Myös kumppanuuden arki kansalaistoimijoiden ja viranomaisien kesken on osoittautunut vaikeammaksi kuin kehittämisohjelmia kirjoitettaessa otaksuttiin (Hyyryläinen-Rannikko 2000: 60).

Yhteiskunnan toiminnoille on ominaista pysyvyys ja muutosten hitaus. Paikallisten maaseudun kehittämisohjelmien valmistelu- ja toteuttamisprosessien lukuisat ongelmat kertovat siitä, miten vaikeaa perinteisen sektoroituneen hallintorakenteen on löytää horisontaalista näkemystä asioihin ja miten hankalaa olemassa olevien rakenteiden on hyväksyä alhaalta ylös -toimintatapaa. Kumppanuuteen tarvitaan jotakin uutta ja tuoretta, vähin-

täänkin uudenlainen tapa tarkastella maaseudun ihmisten ongelmia. Kumppanuutta voidaan tietoisesti rakentaa, mutta ei vain vanhoista aineksista. Paikallisissa toimintaryhmissä on tehty yhteistyötä uusissa kokoonpanoissa ja uudenlaisen mallin puitteissa. On konkreettisesti luotu kumppanuutta. Maaseudun ihmiset ovat tunnistaneeet uusia mahdollisuuksia ja hyödyntäneet niitä (Isosuo 2000: 73, 77). Kumppanuus (partnership) on eri tahojen ja tasojen välistä aitoa yhdessä toimimista. Siinä luodaan uusia toimimisen kenttiä, uusia malleja tehdä ja uusia rajoja ylittäviä kokoonpanoja erilaisten asioiden yhteyteen, pontimena yhteiset tavoitteet (Karhio 2000: 80; Hyyryläinen-Kangaspunta 1999). Englantilaisessa sosiologisessa tutkimuksessa on väitetty Leader-ohjelmien yhtenä keskeisenä tavoitteena olevan kytkeä syrjäiset maaseutualueet osaksi yhdentyvää markkina-aluetta ja eurooppalaista identiteettiä. Ne ovat kuitenkin samalla tarjonneet paikallisille toimijoille aikaisempaa paremmat mahdollisuudet kehittää asuinalueitaan niiden omista lähtökohdista. Eurooppalaistuminen ja paikallisuus eivät siten olisikaan välttämättä vastakkaisia prosesseja, vaan dialektisessa riippuvuussuhteessa (Rannikko 2000: 161). Aikaamme on katsottu muovaavan globalisaation ja identiteettien konfliktiset trendit. Paikallisyhteisöt toimivat kollektiivisen toiminnan ja muistin kautta puolustautuvien identiteettien lähteinä. ”Uuden ajan” on todettu muuttuneen globaaliksi ja paikalliseksi samanaikaisesti (Castells 1997: 1, 64; Hall 1992: 58).

Kylätutkimus 76-projektin aikaan mieltäni askarrutti ja on askarruttanut tuosta ajasta lähtien (syrjäisen) maaseudun asukkaan osa suomalaisessa yhteiskunnassa. Pääaineenani oli tuolloin kunnallispolitiikka. Syrjäisen maaseudun kunnilla on omat ongelmansa. Tässä tutkimuksessa arviointiperustana ei ole kunnallistalous, vaan pyrkimyksenä on ottaa näkökulmaksi ihminen, maaseudun asukas, näkökulma, jota uudessa maaseutupolitiikassakin on alettu painottaa (ks. MYTR 2001-2004; Uusitalo 2003: 12). Torsti Hyyryläisen ja Pertti Rannikon (2000) toimittamassa Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka -teoksessa, arvioidaan uuden maaseutupolitiikan vaikutuksia maaseudun ihmisten oman toiminnan näkökulmasta. Tarkastelun kohteina ovat uusien kehittämisohjelmien ja niitä toteuttavien paikallisten toimintaryhmien saavutukset sekä toiminnan kohtaamat ristiriidat. Teoksen mukaan kehittämisohjelmien myötä maaseudulle tullut hanketoiminta muokkaa monella tavoin paikallisyhteisöjen toimintatapoja, identiteettiä ja sosiaalisia suhteita. EU:n myötä maaseudun kehittämistä on hallinnut monikansallinen ajattelutapa, jossa paikallisilla kehittämissankkeilla ja oma-aloitteisuudella on vahva asema. Tutkimus on läheisessä suhteessa Hyyryläisen ja Rannikon toimittamaan teokseen sikäli, että tässäkin asioita tarkastellaan maaseudun asukkaan näkökulmasta. Tässä näkökulmana ei ole niinkään paikallisten kehittämissankkeiden onnistumismahdollisuudet, kuin syrjäisen maaseudun selviytymismahdollisuudet yleensä. Tutkimuksessa ei käsitellä maaseudun kehittämistoiminnassa ajankohtaista hanketoimintaa, vaan keskeisenä lähtökohdana on tarkastella maaseudun elinoloja pitkäjänteisesti.

Tutkimuksen kohteena oleva ajallinen perspektiivi on pitkä, samoin kuin kohteena olevia maaseutualueita on havainnointu pitkään. Tutkimus painottuu siten enemmänkin Marja Holmilan (2001) tavoin maaseudun elämän muutoksen tutkimuksessa myös jatkuvuuden teeman ympärille, vaikkakaan jatkuvuuden teema sinänsä ei tässä tutkimuksessa ole konkreettisen tarkastelun kohteena. Kertomuksissa ja tarinoissa sivutaan ilmiöitä, joiden aikajänne kattaa koko 1900-luvun, koska kyläläiset kertovat paljon lapsuudestaan ja nuoruudestaan. Tiina Silvasti (2001) on tavoitellessaan suomalaisena viljelijänä elämisen tapaa löytänyt kolme sitä vahvasti jäsentävää skriptiä, joista tärkeimmäksi nousi sukutilan jatkuvuuden ideaali. Skripteillä Silvasti tarkoittaa vuorovaikutussuhteissa syntyviä ja uusiintuvia kulttuurisia malleja, jotka kehittyvät sosialisatioprosessissa. Muiksi talonpoikaista elämäntapaa määrittäviksi skripteiksi nousivat sukupuoli- ja sukupuolisidonnaisen työnjaon malli

ja produktiivisen tuotantofilosofian välittämä suhde luontoon ja ympäristöön (emt.: 15, 288). Samoin kuin käsillä olevassa tutkimuksessa, Holmila antaa merkittävän roolin historialliselle ainekselle tuoden siinä yhteydessä esille kylän kehitykseen vaikuttaneet risti-riidat. Sekä käsiteltävässä että Hyyryläisen ja Rannikon tutkimuksessa painottuvat identiteetin ja sosiaalisen pääoman käsitteet, joiden luoman ”linssin” läpi maaseututodellisuutta tarkastellaan. Niin Holmila kuin Rannikkokin soveltavat tämän tutkimuksen tavoin etnografista lähestymistapaa. Sekä Hyyryläisen ja Rannikon toimittamasta, että Holmilan tutkimuksesta poiketen tutkimuksen sisältönä ovat suurelta osin elämäntarinat ja omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen liittyvä problematiikka. ”Takaisin kotiseudulle” tutkimukseen paluumuuton merkityksestä ja mahdollisuuksista maaseudun erilaistumisprosessissa Keijo Kantanen (1991) toteaa synnyinseudun kiinnostavan edelleen. Kun ihminen muuttaa asuinpaikkaansa, merkitsee se aina tiettyä inhimillistä merkityksenantoa entiselle asuinpaikalle. Hän päätyy siihen, ettei paluumuuttoa voida pitää syvän maaseudun kannalta ulkoisena voimana, joka pystyisi stimuloimaan paikallista taloudellista kehitystä. Paluulla on ollut vain rajoitettu merkitys innovatiivisuuden kannalta. Paluumuuttajien rooli kehityksen dynamiikan kannalta näyttäisi palautuvan paikallisiin sosiaalisiin, kulttuurisiin ja poliittisiin rakenteisiin ja ennen kaikkea niihin taloudellisiin mahdollisuuksiin, joita alueella on tarjottavana. Vain harvassa tapauksessa paluumuuttajat ovat kyenneet murtaamaan näitä rakenteita perustamalla alueen perinteisestä tuotannollisesta toiminnasta poikkeavia aktiviteetteja (emt.: 30, 72).

Ääni äänettömälle

Kyläkirja-aineiston käsittelyyn valittiin laaja tarinapohjainen, lähinnä etnologinen lähestymistapa. Tämä lähestymistapa mahdollisti kaikkien kyläläisten mukaan pääsyn. Syynä oli halu antaa ääni myös niille kyläläisille, jotka eivät kuuluneet hallitsevaan ammattiliseen, poliittiseen, joinakin aikoina uskonnolliseen ryhmään tai sukuun ja jäivät usein sivullisiksi omassa yhteisössään. Se, minkä voidaan sanoa ylläpitävän tiettyjen ihmisryhmien ”toiseutta”, on heidän jatkuva poissaolonsa dominoivasta representaatiosta; yksinkertaisesti sanottuna ”toinen” ei ole läsnä hallitsevassa representaatiossa (Cloke-Little 1997: 277). Representaatiolla voidaan yksinkertaisimmillaan tarkoittaa kielen käyttöä, jolla sanotaan jotakin merkityksellistä tai esitetään maailma merkityksellisesti toisille ihmisille. Kieli on perusluonteeltaan representatiivista. Se kuvaa tai esittää jonkin jonkinlaiseksi. Valtasuhteet ilmenevät siten, että tietyt todellisuutta koskevat merkitykset ovat hegemonisessa asemassa suhteessa toisiin (Hall 1997: 15; Lehtonen 1996: 23-24, 44-47). Kylän historian kirjoittaminen, kokoaminen ja tallentaminen vetosi myös kylällä ennen asuneisiin ja kauaskin muuttaneisiin. Usein kylällä asuva perhe pyysi kauempana asuvaa sukulaistaan kirjoittamaan perheen historiaan liittyvistä tapahtumista tai suvun elämästä. Monet poismuuttaneet kyläläiset omistivat kylällä edelleen kiinteistön, jolloin äänettömien joukko laajeni kylän ulkopuolella asuviin kiinteistönomistajiin. Työ teki äänettömät näkyviksi ja antoi heille tavallaan oikeuden auttaa itse itseään, elää ja kehittää itseään tasavertaisina, ”näkyvinä” kansalaisina. Työ teki näkyviksi kylän eri historialliset vaiheet, historialliset toimintojen kerrostumat, jotka eivät käytännössä ole toisistaan irrallaan, vaan sekoittuvat ja vaikuttavat toisiinsa (ks. Oksa 1994b: 10-11). Onkin katsottu, että elämäntarinallisen työn tulisi olla interventionistista huomioiden erityisesti ne, joilla ei ehkä muuten olisi koskaan mahdollisuutta kertoa tarinaansa tai ”joilta on kielletty puheoikeus” (Denzin 1989a: 82; ks. myös Bertaux 1981: 6). Etnografian tavoin maailmaa ja syrjäkylän

sosiaalista todellisuutta pyritään kuvaamaan siten, kuin se avautuu tutkittavien näkökulmasta. Perimmäisenä tarkoituksena on, niin kuin tutkimuksen tekemisessä tulisi ollakin, tiedon tuottaminen, uudella tavalla avartavasta näkökulmasta (Hammersley-Atkinson 1995: 17, 18).

Kylätutkimuksissa kylää on usein lähestytty yhteisön tahtotodellisuutta hallitsevien dominanttien kautta. Kylille sisäänpääsyn tapana ovat nähty erityisesti kylien avainhenkilöt (ks. esim. Rouhinen 1980: 78). Sosiologisessa tutkimuksessa, tutkittaessa etnisiä vähemmistöryhmiä, on herätty kysymään myös, kuka kyseisen vähemmistöryhmän ääntä käyttää (ks. Huttunen 2002). Maaseutututkimuksissa on harvoin kyseenalaistettu tutkimuksen kohteena olevaa kulttuuritodellisuutta, kysytty, kuka kylän ääntä käyttää. Suomi on rajamaa ja täällä on liikkunut myös erilaisia ihmisiä. Suomessakin on opittu elämään tiettyjen erojen kanssa, vaikka niitä ei välttämättä aina eksplikoida, eikä niiden kanssa elämistä reflektoida (Lehtonen-Löytty 2003: 8-9). Tutkimuksen empiirisenä kohteena ovat itäisen ja läntisen kulttuurin välisellä vyöhykkeellä, ”rajamaalla” sijaisevat kylät. Rajamaita (borderlands) on pidetty kulttuuristen kohtaamisten alueina, jotka ovat hierarkkisia ja valtasuhteiden merkitseviä. Pysyvien kulttuuristen kategorioiden tai identiteettien sijaan niitä on nähty määrittävän kohtaaminen, kamppailu ja muutos (Huttunen 2002: 38). Kylätutkimus 76-projektin kohteena olivat maaseutukylät, joiden katsottiin jääneen kehityksen valtavirrasta syrjään (Hautamäki 1989: 25). Tässä tutkimuksessa mennään syrjäisen maaseudun yhteisöjen sisälle katsomaan onko siellä vielä ryhmiä, jotka ovat jääneet kehityksen virrasta syrjään, syrjään maaseudun kehittämisen ”suuresta kertomuksesta”. Tutkimuksen kohteeksi otetaan syrjäisen maaseudun lievealueet, pyritään kartoittamaan maaseudun kehittämisen ”suuren kertomuksen” katvealueita ja niihin sisältyviä uhkia sekä mahdollisuuksia.

Tutkimuksessa kiinnitetään huomiota siihen, kuka kylän ääntä käyttää. Jääkö kylään ”äänettä” ryhmiä? Paikallisista olosuhteista voidaan päästä selville, jos tutkimusmenetelmät ovat sellaisia, että ne vapauttavat, eivät tukahduta, käytettävissä olevia mahdollisuuksia (Swantz 1983: 15-16). Tilan puhdistamista (spatial purification) voidaan pitää avainilmiönä sosiaalisen tilan organisaatiossa (Sibley 1995: 77). Sibley yhtyy Jane Flaxiin siinä, ettei paljastettavana ole yksinkertaista alistavaa todellisuutta, vaan ”ehkäpä todellisuus voi omata vain rakenteen, joka on virheellisesti hallitsevasta ryhmästä yleistetty perspektiivi”. Näin yksi henkilö tai ryhmä voi dominoida koko tahtotodellisuutta, joka näyttää olevan muodostunut yhden etuoikeutettujen ryhmän sosiaalisten suhteiden joukkona. Rajat hallitsevan ryhmän ja alaryhmien väliin on yleensä piirretty hienovaraisesti: ”Ulossulkeminen tapahtuu rutiininomaisesti, useimpien sitä huomaamatta, mikä onkin oleellinen osa ongelmaa” (emt.: x, 5). Ehkäpä maaseututodellisuus on usein nähty vain maataloudesta yleistettynä perspektiivinä. Monitoimisuus on kuitenkin ollut elinehto Suomen maaseudulla. Ei 1500- ja 1600-luvuilla voinut elää pelkästään maanviljelystä (Katajamäki-Kaikkonen 1991: 120; Uusitalo 1994: 121). Pohjoisen ihmisen perinteinen elinkeinomuoto on ollut yhdistelmätalous. Siellä missä elämän reunaehdot ovat ankarat, niin elämäntavan, kulttuurin kuin uskonnonkin lähtökohtana on ollut selviytyminen, henkiinjäänti. Luonnonvarojen, ravinnon ja vitamiinien niukkuuden ja vuosittain vaihtelevan saatavuuden, kylmän ja pimeän elinympäristön aiheuttamat riskit on perinteisesti totuttu eliminoimaan vaihtoehtojen runsaudella (Pentikäinen 1994: 9). Yhtä lailla kuin maanviljelijöitä talonpojat ovat olleet kalastajia (Vilkuna 1953: 10). Maalaiset työskentelivät paljon metsässä ja tervalla maksettiin veroa aatelille ja kruunulle. Tervan merkitys vientiartikkelina kohosi 1600-luvulla. Tervanpolton pääalueita olivat Pohjanmaa, Kainuu, Savo ja siihen liittynyt itäinen Häme (Ruohonen 1986: 212). Pienviljelijät ovat tehneet metsätöitä ja käsityöläiset ovat toimineet pienviljelijöinä. Vasta niin myöhään kuin

1970-luvulla maatalouden erikoistumisprosessin myötä syntyivät nykyisenlaiset yhteen tuotantosuuntaan keskittyneet maataloustuottajat. Erikoistumalla pyrittiin saavuttamaan tehokkaan tuotannon etuja, mutta samalla tilakoko kasvoi ja tuotanto keskittyi entistä harvemmille tiloille (Sireni 1994: 53).

Oulun yliopiston maantieteen laitoksen ja Oulun maatalouskeskuksen yhteinen tutkimusprojekti on selvittänyt vuonna 1981 Kairanmaan kylässä sekä viereisessä asutustoinnalla luodussa kylässä, voisivatko maamiesseurat toimia kylätoimikuntina. Kylätoimikuntia alueella oli perustettu vuodesta 1978 lähtien. Selvityksen mukaan

Sydänmaalla vain 41 prosenttia ja Miilurannalla 28 prosenttia ruokakuntien päämiehistä oli maamiesseuran jäseniä. Sydänmaalla seura ilmeisesti toimii tehokkaammin, sillä siihen osallistutaan aktiivisemmin ja suhtaudutaan positiivisemmin kuin Miilurannalla. Sydänmaalaisista lähes neljännes koki maamiesseuran toimivan hyvin, mutta vain muutama huonosti, jota mieltä Miilurannan asutusalueen vastaajista oli peräti yli puolet. Miilurantalaisista 70 prosenttia kokee vaikutusmahdollisuutensa huonoiksi ja sydänmaalaisista vain noin 30 prosenttia. Molemmista kylissä yli puolet haastatelluista koki maamiesseuran lisänneen yhteistoimintaa, mutta sen vaikutusmahdollisuuksia kunnan päättäviin elimiin pidettiin yleensä huonoina. Kaikesta päätellen Sydänmaan maamiesseura naisosastoinen toimii vireämmin ja tehokkaammin kuin Miilurannalla. Voidaan olettaa, että tämä voisi johtua kylien erilaisesta poliittisesta ilmapiiristä. Vasemmistolaisempi Miilurannan kylä suhtautuu kriittisemmin ja epäilevämmiin virallisesti epäpoliittiseen maamiesseuraan, joka keskustalaisessa Sydänmaankylässä koetaan enemmän omaksi. Keskustalaiset olivat yleensä molemmissa kylissä aktiivisesti seuran toiminnassa mukana (Mertaniemi 1981: 72-75).

Kylätoimikunta toimi Kairanmaan kylällä siihen saakka, kunnes vuonna 1997 kylätoimikunta ja maamiesseura sekä naisjaosto yhdistettiin rekisteröidyksi kyläseuraksi. Päijät-Hämeen tutkimusalueella paikallisen maa- ja kotitalousseuran nimi ehdotettiin muutettavaksi maaseutuseuraksi, jolloin toimintaan sisällytettäisiin muutkin maaseudun asukkaat kuin viljelijät. Maa- ja kotitalousseura torjui kuitenkin kokouksessaan muutospyrkimykset.

Kylän kokonaisuuden haltuunottamiseksi sisällytettiin sekä maamiesseuran että 1960-luvulle toimineen pienviljelijäyhdistyksen osaston toiminnan kuvaukset kyläkirjaan. Puoluepoliittiset aallot löivät voimakkaina sodan jälkeisessä Suomessa, mikä jakoi maatalousneuvonnan kylätasollakin kahteen leiriin.

Maatalousnaisten toimintaa vuodesta 1935: ... Keskustelukysymykseksi ... vuonna 1939 päätettiin ottaa ”kumpi talossa on hyödyllisempi, emäntä vai isäntä”... Ompeluseuroja pidettiin talvella viikottain. Villoista karstattiin ja kehrättiin lankaa. Siitä kudottiin sukkia ja lapasia, joita sota-aikana tuli lähettää rintamalle. Toiminnan tukemiseksi pidettiin myyjäisiä ja arpajaisia. Oulun talousseurasta kävi monenlaisia neuvoja kotitalous-, karjatalous-, maatalous- ja puutarha-aloilta... 1940 hankittiin pellavaloukku. Hankittiin pitokalusto, jota täydennettiin sitä mukaa, kun rahaa kertyi. Ostettiin lihta eli häklä, perunajauhomylly, lihamylly, mankeli, isot kangaspuut, kaasulamppu, vakoville, mehu-maija ja yhteinen pässi... Kilpailuista mainittakoon pellavanviljely ja kehruukilpailut, Talvella retkeiltiin suksilla ja hevosilla naapurikyliin. Kesäiset retket olivat pidempiä; emäntäpäiville ja maatalousnäyttelyyn, pyörillä, jopa autolla. Seitsen- ja kahdeksankymmentäluvuilla toiminta alkoi hiipua ja loppui, kun tilalle tuli kansalaisopisto ja kylätoimikunta (Kyläkirja: 309).

Pienviljelijäin osasto ... 1948 ... Varojen keräämiseksi osastolle ryhdyttiin järjestämään myyjäisiä ja iltamia. Tilattiin hevosenkengityskurssit ... jouduttiin ottamaan kantaa siihen, kenen joukoissa maatalousneuvonnan haluttiin seisovan. Järjestettiin

...kokous, jossa ”keskusteltiin Pienviljelijäin Liiton kiertokirjeen johdosta, josta tultiin toteamaan, että samoin entinen, kuin vasta perustettu uusi liitto ovat poliittisia järjestöjä, eikä ammatillisia kuten tulisi olla... Kokouksen yksimielisellä päätöksellä päätettiin edelleen olla PvL:n jäsenyydessä ... suunnittelee yhdessä maamiesseuran toimikunnan kanssa yhteisten kilpa-ajojen järjestämistä... Samalla järjestetään yhteinen illanvietto, josta tulot jaetaan puoliksi. Suunniteltiin hiihtokilpailuja yhdessä maamiesseuran osaston kanssa. Osaston toiminta jatkui vuoteen 1966 (Kyläkirja: 310-311). Pienviljelijäosaston ohjelmaryhmä: ...toiminta vilkastui viisikymmenluvulle tultaessa. Kehiteltiin erilaisia keinoja rahan hankkimiseksi osaston kassaan järjestämällä myyjäisiä, tupailtoja ja ohjelmallisia iltamia ... kansantanhuja, näytelmän Nummisuutarin Esko, lausuntaa, kupletti sekä lauluryhmän esityksenä Pellonpoika. Kursseilta saatu tieto rohkaisi suunnittelemaan vaihtelua ohjelmiin ... aloimme järjestää vierailuitamia naapurikylillä ja lähipitäjissä... Veikko kuorma-autoineen oli ... kuljettaja. Lavalla oli penkit ja korotetut laidat, ettei putoa. Kenenkään en kuullut moittivan kyytiä kylmäksi, vaikka joskus -30 asteen pakkasella tuntui ilmastointi pelaavan liiankin hyvin ... toiminnalla saimme hankituksi osastolle rahaa, mikä käytettiin hevosvetoisen perunannostokoneen ostoon ... liitto piti yllä lomatoimintaa Lautsian lomakodissa, johon osasto valitsi vuosittain sosiaalisin perustein kaksi äitiä... (Kyläkirja: 311).

Kuivaamo ja muuta toimintaa maamiesseurassa: ... katsottiin oman maamiesseuran paremmin pystyvän vastaamaan ajan vaatimuksiin ... vuonna 1951 päätettiin perustaa maamiesseura ry. Alkuaikoina toiminta oli varsin vireää ... oli esitelmöitsijöitä talousseuran lisäksi osuuskunnilta ja muilta eri järjestöiltä ... perustettiin kylälle sonniosuuskunta ja hankittiin asemapässi ... maatalouskonetta ja kalustoa hankittiin yhteiskäyttöön. Suurin hanke, jonka mukana siirryttiin puimurikauteen, oli vuonna 1962 ostettu Vauhti-merkkinen verkkosiilokuivuri 20 hl siilolla. Sille piti hankkia tontti ja rakentaa asetusten mukainen kuivaamorakennus... Järjestettiin retkiä ja tupailtoja. Matka maatalousnäyttelyyn oli jokakesäinen tapahtuma. Kun oli hevosia, järjestettiin kilpa-ajoja ... maamiesseurojen välisiä pesäpallo-otteluita. Voimia miteltiin köydenvedossa ... järjestettiin yleisurheilu- ja hiihtokilpailuja. Ohjelmassa ovat säilyneet kolmen maamiesseuran väliset viestinhiihdot (Kyläkirja: 312-313).

Sibley (1995: x) kehottaa tekemään seuraavat yksinkertaiset kysymykset: Ketä varten paikat ovat? Kenet ne sulkevat ulos ja kuinka kieltoja käytännössä ylläpidetään? Kyläkirja nosti näkyviin sen kylän osan, joka liittyi kylän historiaan: perheet ja suvut, jotka liittyivät kylän ensimmäisiin vuosisatoihin. Osa heistä oli kylän muuttuessa muuttanut kylältä pois, osa kylälle jääneistä oli jäänyt usein kylän toiminnassa sivullisiksi. Pienviljelijäosaston toiminta hiipui 1960-luvulla. Kylällä jatkoi toimintaansa maamiesseura. Pyrkimykset yhtäläisyysmerkkien vetämiseen maamiesseuran ja kylätoimikunnan välille näyttäisivät ilmentävän osaltaan pyrkimystä kylän mieltämiseen ”puhtaana” maataloustilana. Kylää sadan vuoden aikaperspektiivistä tarkastellessa voi huomata, että aiemmin hallinneista taloista jotkut olivat kuihtuneet häälyen olemassaolonsa rajamailla, kun taas silloinen pientila oli saattanut nousta maataloustuotannon esimerkkitalaksi. Asutustilat olivat vaihtaneet omistajaa päätyen osin tehoviljelyksessä esimerkillisesti pärjäävien tilojen käsiin. Kyläkontekstista asioita katsottaessa puoluepolitiikka kyläläisten välille raja-aitoja pystyttävänä toimintana tuntuu paljolti kylään ulkoa tuodulta, eivätkä ”jyrkän linjan puoluepoliitikot” nauti erityistä arvostusta. Kyläläisten keskeisessä arvostuksessa ja yhteenkuuluvuudessa tuttuus ja naapuruus sekä sukulaisuussuhteet painavat edelleen paljon.

Kyläasiainneuvottelukunnan toiminnassa keskeisinä ovat olleet maaseudun järjestöt. 1970-luvun perspektiivistä katsottuna valinta lienee vuosikymmenen yhteiskunnallisen ja poliittisen hengen huomioiden luonnollinen. Edellä kerrotun pohjalta on kuitenkin luonte-

vaa kysyä: järjestöjen maaseutu vai ihmisten maaseutu? Kumpi on tärkeää? Turvatako ensisijaisesti maaseudun järjestöjen toimintamahdollisuudet vai maaseudun asukkaan elinmahdollisuudet? Mikä on maaseudun kehittämisen ensisijainen tehtävä? Onko maaseudun järjestöjen toiminnan vahvistaminen yhtä kuin maaseudun kehittäminen? Onko kylän tahtodominanttien aseman vahvistaminen yhtä kuin kylän kehittäminen? Onko ”kylän kehittämiseksi” sanotussa toiminnassa kysymys myös ”kylän omistukseen” liittyvästä kamppailusta? Kairanmaan kylässä kylän kehittämiseen osallistuivat Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio, kylällä nykyisin asuvat, ennen asuneet ja kylän ulkopuolella asuvat kiinteistönomistajat sekä Oulun maaseutukeskus. Kohtaaminen ei sujunut aivan ristiriidattomasti. Tällaisen tilanteen hyvä puoli on, että ideat ja kehittämisen alut suorastaan viedään käsistä. Kuka pääsee osoittamaan tilanteen ansiokseen? Ongelmana on, että kehittämistyö voi jumiutua eri järjestöjen ja intressiosapuolten väliseksi valta-asemien hakemiseksi. Kyläkirjatyö vahvisti ennakoarviota siitä, että kun toiminnassa on tilaa useille eri intresseille ja näkemyksille, asukkaat osallistuvat, mutta toiminnan luonteen muuttuessa tahtodominantin tai toimintaa johtavan valtaa tukevaksi, ainakin osa asukkaista vetäytyy toiminnasta.

Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma vuosille 2001-2004 oli nimetty ”Ihmisten maaseuduksi” (MYTR 2001-2004). Luoto (1995) on puhunut keskustelunavauksessaan tuntevan ihmisen arvon palautuksesta. Yksilön tunne-elämän juuret ovat ennen kaikkea maaseudulla, eivätkä niinkään maataloudessa. Tutkimusraporttien välittämä mielikuva maaseudusta ensisijaisesti maataloutena on voimakas. Tämän mielikuvan turvin ihminen on unohdettu maaseutututkimuksen marginaaliin, mihin Luoto näkee syinä lähinnä, että maaseutua tarkastellaan ongelmakeskeisesti, eikä elämäntapakeskeisesti. Tutkimuksen aiheeksi valitaan yleensä käytännölliset päämäärät, jotka yksin tuntuvat ratkaisevan kehityksen suunnan. Kun totuus jatkuvasti alistetaan käytännöllisille hyötynäkökohdille, vaarana on sivistyksen syrjäytyminen ja ihmisen hukkuminen päämäärien hierarkiaan (emt.: 35). Tämän tutkimuksen ”alkuituna” oli, joskin vielä epämääräisenä, eräänlainen haave maaseutukylän elämäntavan hahmottamisesta. Se oli tausta-ajatuksena vielä ohjattaessa muistelu- ja kirjoittamisprosessia, tavoitteena tuoda mahdollisimman laajasti esille syrjäisen maaseudun kylän ja kyläläisten elämisen tapaa ja johti sitten etnologisen lähestymistavan käyttöön kyläkirjatyössä. ”Alkuitu” perustui elämäntavan käsitteen vaistomaiseen ymmärtämiseen: syrjäisen maaseudun ihmisten tapaan elää. Elämäntavan tutkimuksen pettävän yksinkertainen, naiivi peruskysymys Roosin (1988) mukaan on: Miten ihmiset todella elävät? Hyvinvoinnin tutkijat eivät koskaan esittäneet tätä kysymystä, vaan kysyivät, voivatko ihmiset pahoin tai hyvin tai mitä tekijöitä kuuluu hyvinvointiin ja miten niitä voitaisiin mitata. Keskeisinä elämäntapoihin vaikuttavina tekijöinä Roos pitää sitä, mistä alun perin on kotoisin, mikä on vanhempien asema sekä omaa ammattia ja elämäntapaa. Kalle Päätalo on korostanut, että alkaessaan kirjoittaa Iijoki-sarjaa hän halusi antaa kuvan siitä, miten ihmiset elivät hänen ”tekoselkosissaan”, millaista kieltä silloin käytettiin, millaisen suuren muutoksen suomalaiset ovat kokeneet hänen elinaikanaan ja miten keskeiset historialliset tapahtumat koettiin (emt.: 12-13, 65, 221). Alueellinen elämäntapa, ”genre de vie”, on ollut ranskalaisen maantieteen vidalilaisen tradition tutkimuskohde lähes sadan vuoden takaa (Vuolteenaho 2001: 2).

Metsätyökylävaiheen näkyviin nostaminen nosti esiin yhteyksiä muualla asuviin kylälä kiinteistön omistaviin. Nostiko se näkyviin yhteyksiä potentiaaliin vapaa-ajanasukkaisuuteen? Katvealueiden näkyville nostaminen toi esille kylän imagoon vaikuttavia resursseja, maailmalla menestyneitä merkittävässä asemassa olevia virkamiehiä, taiteilijoita, urheilijoita. ”Tarkimmin vartioidun salaisuuden” omistajaksi paljastui nainen, joka vielä kylällä asuessaan, sijoittui mitalikolmikkoon kuulantyyntöön Suomen mestaruuskisoissa ja

oli voittanut kuulantyyntöön Ruotsi-Suomi -maaottelussa (Kyläkirja: 287-289). 1960-luvun saavutuksillaan hän oli edelleen lajissaan paikkakunnan urheiluseuran ennätysten omistaja. Kylällä saavutukset oli ”vaiettu kuoliaaksi”. Kun monet maaseutupaikkakunnat ovat tukeutuneet imagon rakentamisessaan menestyneisiin urheilijoihinsa, ei kyseinen nainen ollut päässyt edes kylätason, saati paikallisen ”julkun” asemaan.⁹ Aktiivien toiminnassa voi ilmetä ns. isäntämentaliteettia, jonka on nähty vaikeuttavan kylien kehittymistä, erityisesti nuorten ja naisten toimintaa (Rannikko 1998). Siitä näyttää helposti tulevan käytäntö nuoremmankin polven ja uudempienkin organisaatioiden piirissä. Se, kuka on ”meitä”, riippuu paljolti yhteisöllistä valtaa käyttävien hyväksynnästä (vrt. Elomaa-Vahteristo 1998).

Keskustelussa toiseuden fokuksesta maaseutututkimuksissa, on kiinnitetty huomiota siihen, ettei yksinkertaisesti ”äänen antaminen” ”toisille”, ilman muita tavoitteita takaa, että tavoitamme suhteita, jotka johtavat sivulliseksi jättämiseen ja marginalisaatioon (Cloke-Little 1997: 3, 4). Sibleyn (1995) argumentoinnin mukaan ihmismaantieteen tulisi tarkastella tilan dominointia suhtautuen kriittisesti kulttuuriin, jolla on ko. yhteisössä hegemonia. Lakisääteisten järjestelmien ja sosiaalisen kontrollin tutkimuksen lisäksi edellytetään arviointia tai kuvausta esteistä ja kielloista paikoista tai aktiviteeteista ulossuljettujen näkökulmasta. Olisi pyrittävä pääsemään niiden myyttien taakse, jotka turvaavat hegemonian. Sibley taustoittaa ”läpinäkymättömiä” tapauksia, jotka ovat hämärän peitossa päävirtausten tai enemmistön perspektiivistä katsottuna, tapauksia, joista ei tehdä uutisia tai joita pidetään itsestäänselvyyksinä, päivittäisen elämän rutiinina. Nämä ulossulkemisen käytännöt ovat tärkeitä, koska ne voivat olla huomaamattomia, toimintoja, joissa yhteisön kontrollin harjoittamismuodot ovat kätkeytyä. On tunnistettava ongelmina ne yleiset aspektit, joista voi olla tietämätön, jos sattuu olemaan valkoinen, täysi-ikäinen, miespuolinen ja kuuluu keskiluokkaan, mutta joka voi myötävaikuttaa muiden alistamiseen (emt.: ix, x; ks. myös Valentine 2001: 260). Yhdeksi lähestymistavaksi ongelmaan Sibley (1995) tarjoaa sosiospatiaalisen ulossulkemisen muotojen identifiointia, niin kuin ne on koettu ja artikuloitu subjekteina olevissa ryhmissä. Nämä ryhmät voidaan nähdä sekä dominantteina että alistussuhteessa olevina riippuen tavasta, jolla ne on kategorisoitu. Sekä miehet että naiset voivat kokea ulossulkemisen vähemmistöryhmän jäsenenä, mutta miehet voivat olla dominantteja suhteessa naisiin vähemmistökulttuurissa. Patriarkalisessa romaniyhteisössä naiset kärsivät kaksinkertaisesta ulossulkemisesta, sekä naisena että marginaalisen vähemmistöryhmän jäsenenä. Voivatko syrjäisen maaseudun naiset kokea vastaavaa sekä naisena että marginaalisen alueen asukkaana? Erilaiset todellisuudet voi olla vaikeaa tunnistaa ja havainnoijan täytyy ymmärtää, että hänen oma ymmärryksensä ”toisten” sosiospatiaalisista maailmoista rajautuu hänen oman taustansa ja perspektiivinsä mukaan (emt.: x).

Identifioidessaan fokusta kätkeytyä toiseudesta englantilaisissa maaseutututkimuksissa Cloke ja Little (1997) nostavat esiin tärkeitä kysymyksiä tarkoituksenmukaisista ja sopivista metodeista, joiden avulla voimme hyötyä pääsystä toisten tarinoiden ääreen. Joitakin näitä ajatusrakennelmia on puitu akateemisissa diskursseissa, kuten luonteenomaista antropologista problemaa, joka liittyy kysymyksiin, joihin voi olla jopa mahdoton vastata: Kuinka tiedätte, mitä toinen henkilö ajattelee? Kuinka tiedätte, että toinen henkilö ajattelee? Kuinka voitte tehdä eron toisen henkilön tietoisuuden ja teidän konstruktion hänen tietoisuudestaan välillä? Mitä akateemiset diskurssit, tässä tapauksessa antropologiassa, representoivat ja voivat saavuttaa? He osoittavat menneisyyden meto-

9 Vrt. Haanpään kirjailijantyön arvon kieltäminen.

dologisia puutteellisuuksia ja välttämättömyyden, että toisten itsen tulkinta alkaa omilla itseyksillämme. Etualalle ovat nousseet oikeutukseen liittyvät kysymykset, joilla ”toiset” maaseutututkimukset lepäävät. Derek Gregory (1994) asettelee kysymykset näin: ”Millä oikeudella ja kenen valtuuksin voidaan väittää puhuttavan noiden ”toisten” puolesta? Kenen termein on tila luotu, jossa ”he” ovat kutsuttuja puhumaan. Kuinka ”heille” (ja ”meille”) on esitetty kysymyksiä? Kysymykset eivät ainoastaan tuota suuntia siitä, kuinka sosiaalitieteet, kuten ihmismaantiede, voisivat lähestyä subjektejaan, vaan myös siitä, että niillä on ”omat sisäiset maantieteensä”. Olisiko löydettävissä tapoja sensitiivisesti tunnustaa (acknowledge) kirjoitustyömme intertekstuaalisuus ja yrittää ymmärtää toisten sanoja saastuttamatta niitä tirkistelyn, voyeurismin tendensseillä? Gregoryn vastaus on empaattinen ja optimistinen, vaikka harvat ovat olleet valmiita kuuntelemaan toisia ja oppimaan heiltä. Viime aikojen haaste on ollut löytää teitä noitten toisten maailmojen ymmärtämiseen, suhteeseemme heihin, vastuuseemme heitä kohtaan, olematta hyökkäävä, tunkeutuva, loukkaava, kolonisoiva tai väkivaltainen (Cloke-Little 1997: 12-13; Gregory 1994: 205).

Erilaisuus on yhtä todellista kuin samanlaisuuskin, samaan tapaan sosiaalisesti rakentunutta (Jenkins 1996: 127). Philo (1997: 19-50) suuntaa artikkelissaan kohti erilaisten toisten maaseutuihmisten ja maaseututilojen arviointia, arvossa pitämistä ja ymmärtämistä. Philon kuvaamat kaoottiset paikat on yleensä puhdistettu uuteen sosiospatiaaliseen järjestykseen, yhdenmukaiseen arvojärjestykseen yksityisen omaisuuden ja materiaalien asetelmien suhteen. Sibley (1995) on kutsunut tällaisia tapauksia tilan puhdistamiseksi (purification of space), kun ”ulkopuolisten sosiospatiaaliset maailmat savustetaan ulos tahattomasti ja huomaamattaan jäykän, hierarkkisen tai loogisen järjestyksentajun hermostuttamana” (ks. Cloke-Little 1997: 21). Kairanmaan tutkimusalueella sodan jälkeen 1940-60 -luvulla toteutettu asutustoiminta aiheutti alkuvuosikymmeninä eräänlaista kaaosta, valinneen järjestyksen järkkymistä, jota voinee verrata Philon (1997) kuvaamiin paikkoihin. Seuraavassa elämäntarinassa Ruotsissa asuva mies muistelee perheen asettumista Kairanmaan kylään.

Mekin, jo suurperhe, mutta vielä huomattavasti suurentuva, saimme isäni sotareissujen ansiosta ns. rintamamiestilan... Tila käsitti parin aarin peltotilkun sekä raivattavaa maata ja metsää. Tilalle tuli rakentaa asuin- ym. rakennukset. Olin jopa siihen ikäänkin ehtiessä saanut monen sortin työkokemusta, sillä kahdeksanvuotiaasta lähtien olin toiminut pikkurenkinä ... eri taloissa. Tosin ilman palkkaa, mutta ei minun tarvinnut ruoastakaan maksaa. Työosuuteni kotioloissa jäi varsin vähäiseksi, sillä työskentely vieralle maistui paremmalle. Syystä, että siitä sai oikeata rahaa. Rintamamiestilojen rakennuksista tuli toistensa kopioita, muita malleja ei olisi hyväksytytkään. Tarvikelaskelmat ja kustannusarviot annettiin käteen piirustusten ja rakennusluvan kanssa. Rakennuslaina myönnettiin kustannusarvion perusteella. Koska isällä ei ollut rakentajan taitoja, oli hän sopinut urakasta ... kirvesmiesporukan kanssa... Kenttäsiirkkelin alle, varsinaisen terän kohdalle kaivettiin kuoppa sahanpurua varten. Isäni tehtävänä oli tyhjentää tämä kuoppa sahanpurusta aina sahauskenkin aikana. Tämä sahanjauho otettiin visusti talteen. Sitä käytettiin lämpöeristeenä rakennuksissa. Isän ollessa jälleen kuopan tyhjennyksessä tapahtui vakava onnettomuus. Hän horjahti ja oli kaatumassa pyörivän terän päälle, kun hän ehti kädellään ottaa tukea, ettei kaikkein pahinta päässyt tapahtumaan. Tämä tuki oli kuitenkin terän pyörivä akseli. Isän kädessä ollut työkintas takertui vinhasti pyörivään akselin päähän ja hänen kädestään kiertyi peukalosormi irti. Isän pyynnöstä ...sairaalassa istutettiin peukalo takaisin käteen, mutta ei siitä sormesta koskaan alkuperöisen veroista tullut.

– Onpahan tuossa topparina, kun pitää lapion varresta kiinni, sanoi isä...

Kattoina käytettiin vielä viisikymmentäluvullakin puupäreitä. Mahdollisimman ok-sattomat, tasapaksut ja terveet mäntytukit oli ajettu pärehöylämölle... Sain luottamus-tehtävän: parkata tukit ja sahata ne ehdottomasti saman pituisiksi palasiksi, pinota pölyt puun syyn mukaisesti ja maalata sitten punaiseksi pino ”vastakarvan” puolelta. Vain siten päreistä syntyi oikeita vettä hylkiviä kattoja. Lähdin Saviselistä kesäpäivän kääntyessä iltaan. Varusteistani oli hyvin teroitettu, suoraan vetävä pokasaha, kirves ja petkele. Kujalasta sain punamultaväriä. Eväsrepussa minulla oli syötävää ja pullollinen kahvia. Pullo, joka oli ensin kääritty sanomalehden sisään ja vielä vedetty villasukka päälle. Pohjois-Pohjanmaan kesäyö on valoisa ja sopivan viileä tehdä jopa metsätöitäkin. Niin minäkin valitsin yötuurin tälle työlleni... Kirvesmiehet urakoivat rakennuksella koko kesän, paitsi heinätoiden ja elonkorjuun aikaan, jolloin he tekivät töitä omilla tiluksillaan... Aurinko paistoi, uutisrakennuksen päädyssä olevat kaksi sahajauhokasaa hehkuivat lämmintä ja tuoksuivat pihkalle... Tiilien päälle oli laitettu lankut neliön muotoon istuimiksi. Jokaisella oli repussaan voileipää. Isä tarjosi päälle kyrömakkaraa.

– Otetaanpas palan painikkeeksi, vae olikos niitä mukeja...?

Siitä muovautui ikimuistoiset harjannostajaiset, joista ei puuttunut ”laupeuden juomaakaan”... Joten kuten siitä päästiin ... kortteeriin nukkumaan...

Vanhempani ... palkollisina ahersivat, navettakamarissa asuivat ja minutkin maailmaan saattoivat. Minun jälkeeni syntyi perheeseemme kolmetoista lasta lisää. Elän nyt ”iltapäiviäni” vaimon kanssa Ruotsissa, mutta usein kaipaen juurilleni (mies noin 60 v., Kyläkirja: 318-320).

Kylälle luotujen asutustilojen lisäksi Kairanmaan tutkimuskylän naapuriksi synnytettiin Suomen toinen kokonaan asutustoiminnalla luoduista kylistä. Kylä, jota, tai sen osaa, alkuvuosikymmenien värikkäiden tapahtumien ja asukkaiden vaihtuvuuden vuoksi muut paikkakuntalaiset kutsuivat leikkillisesti ”mau mau” -kyläksi samanaikaisten afrikkalaisten sotatapahtumien mukaan. Nimi kuvaa myös sitä, kuinka tunteet erilaisiksi koetuista ihmisistä voivat assosioitua paikkoihin (Sibley 1995: 3). Toinen vastaava kylä synnytettiin Sysmään, ei kylläkään tässä tutkimuksessa käsiteltävänä olevalle alueelle.

Postmodernin nousun tieteessä katsotaan merkinneen todellisuuden kiistanalaisuuteen havahtumista. Ns. postmoderni asenne on merkinnyt herkkyyttä erilaisuudelle, valppautta toisenlaisten näkökulmien olemassaololle (Bauman 1992: vii-viii; Cloke et al. 1991: x, 171, 184-201). Alueellinen ja paikallinen erityisyys sekä paikkojen tutkimus ovat korostuneet uudelleen. Aluemaantiede oli muovannut maantieteen identiteettiä, mutta kuvaileva aluemaantiede alkoi toisen maailmansodan jälkeen kohdata kritiikkiä ja pyrkimys ainutlaatuisen ja erityisen kuvailuun korvautui systemaattisella, yleistäviä lainalaisuuksia etsivällä maantieteellä (Häkli 1999a: 47, 181, 187). Yksi harvoista omista yleistyksiin liittyvistä lähtökohdista postmodernismissä ajattelutapana on, ettei maailmaa tarkastella niinkään suurten teorioiden termein, vaan enemmänkin termeillä, jotka liittyvät vaatimattomiin (humble), monista lähteistä ammentaviin (eclectic), empiirisesti pohjustettuihin materiaaleihin. Tämä johtaa toiseen postmodernismin lähtökohtaan, fokuksen erilaisuudesta (difference). Myös maaseututodellisuus on monimuotoista, kiistanalaistakin (Cloke et al. 1991: 171, 178). Niitä ristiriitaisia odotuksia, joita kohdistuu päijäthämäläiseen maaseutuun, kuvaa Veintie (2002) ja kysyy kirjoituksessaan Luhangan Judinsalon¹⁰ kylän Onki-

10 Judinsalo kuuluu Luhangan kuntaan entisessä Keski-Suomen, nykyisessä Länsi-Suomen läänissä, mutta liittyy monin tavoin toiminnallisesti Päijät-Hämeen tutkimusalueeseen. Judinsalon kyläläiset suuntaavat asiointimatkojaan Sysmään. Koululaisten kuljettamista sieltä tutkimusalueen kouluun on tutkittu. Kanssakäyminen alueiden välillä voi olla tavallista tai ”jokapäiväistä” mm. sukulaisuussuhteiden vuoksi.

salon saaren tiekiistasta: ”Kuka on eniten oikeassa? Kenen näkökulman mukainen toimintatapa olisi oikeutetuin? Pitäisikö etusijalle asettaa paikallisten asukkaiden, maanomistajien ja kunnan tarpeet vaiko luonnonsuojelulliset näkökulmat? Varsinkin tällaisissa tunteita ja henkilökohtaisia mielipiteitä herättävissä kysymyksissä on erityisen vaikeaa suhtautua objektiivisesti tutkimusaiheeseen ja -aineistoon.”

Karkeasti kategorisoiden voisi sanoa, että Onkisaloon siltakiistassa vastakkain ovat ”kaupunkilaisen”, ”luonnonsuojelijan” ja ”maalaisen” käsitykset maaseudun merkityksestä, tulevaisuudennäkymistä, jatkuvuudesta. Kaupunkilaiselle maaseutu edustaa vastakohtaa kaupungille, virkistysmahdollisuuksia, luonnonrauhaa, lomatuunnelmaa, mahdollisesti eksotiikkaa tai toisaalta kenties nostalgisia muistoja maalla eletystä lapsuudesta. Kaupunkilainen näkee metsät, pellot ja laitumella käyskentelevät lehmät rauhasana maalaismaisemana. Maalaisen silmin samaiset asiat näyttäytyvät kenties ennemminkin toimeentulon lähteinä. Lossilla ajaminen tai soutumatka saareen, johon ei ole tieyhteyttä, on kaupunkilaiselle eksotiikkaa, maalaiselle jokapäiväistä elämää hankaloitava ongelma. Kaupunkilaiselle jatkuvuus merkitsee sitä, että maaseutu pysyy mahdollisimman pitkälti entisellään – että maaseudulta edelleen löytää sen luonnonläheisyyden, rauhan ja eksoottiset elämykset, joita kaupungeissa ei voi kokea. Maalaiselle jatkuvuus puolestaan tarkoittaa sitä, että ihmisten elämä maaseudulla jatkuu. Koska entiset elinkeinot eivät enää kannata, elämäntavat nykyaikaistuvat ja elämänlaadun kohentamisen niin materiaaliset kuin henkisetkin vaatimukset kasvavat maaseudulla siinä missä kaupungeissakin, edellyttää jatkuvuus myös muutoksia ja kehitystä maaseudulla.

Kolmantena näkökulmana jatkuvuuteen maaseudulla on ns. luonnonsuojelijan näkökulma. Kaupunkilaiset eivät välttämättä ole luonnonsuojelijoita, mutta luonnonsuojelijat ovat useimmiten kaupunkilaisia. Luonnonsuojelijan suhtautuminen maaseutuun on siis edellä kuvatuista lähempänä kaupunkilaisen kuin maalaisen näkökulmaa, mutta perustelut ovat hieman toisenlaiset. Luonnonsuojelijalle jatkuvuus merkitsee ennen kaikkea luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä. Valkoselkätikka on erittäin uhanalainen eläin, jolla on Suomessa vain vähän sopivia pesimäalueita. Luonnonsuojelijan näkökulmasta maalainen, joka haluaa sellaiselle alueelle, jossa uhanalainen lintu elelee, on itsekäs ja luonnon arvoa halveksuva ihminen, joka ei näe luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen merkitystä. Maalaisen näkökulmasta luonnonsuojelija puolestaan on maaseudulla elämisen realiteeteista mitään tietämätön kaupunkilainen, joka luonnonsuojeluintonsa sokaisemana asettaa jonkin eläimen tai jopa kasvin hyvinvoinnin ihmisten hyvinvoinnin edelle näkemättä maaseudun elämän kokonaiskuvaa (emt.: 80-82).

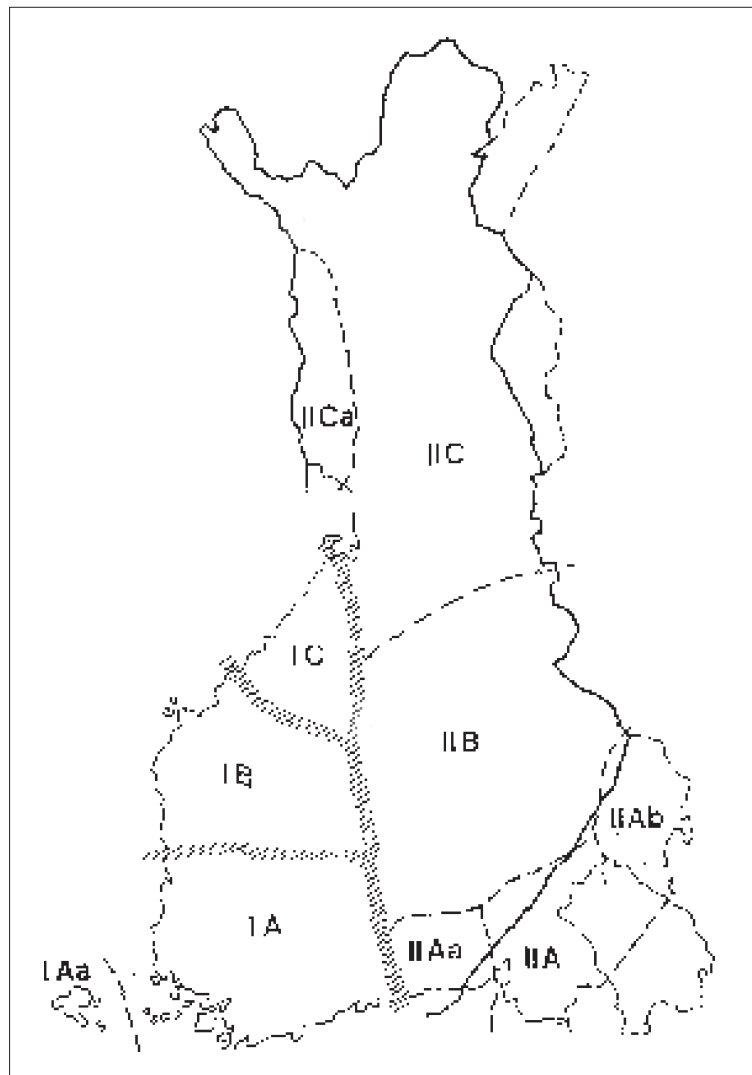
Maaseutu on muutakin kuin maatalous, tämä unohdetaan usein, myös maaseudulla (Uusitalo 1994: 61, 63). Asenteet maaseutua kohtaan ja mielipiteet maaseudusta muodostetaan useimmiten suhteessa maatalouteen. Tässä tutkimuksessa käsitellään maaseutua, mutta vain vähän erikseen maataloutta. Vaikka maatalouden piirissä työskentelevät ovat maaseudun asukkaina mukana tutkimuksessa, näyttävät pääosaan nousevan usein maaseudun muut toimintaympäristöt. Ehkäpä huomio kiinnittyy niihin haluttaessa nostaa esiin myös maatalouden ulkopuolista maaseututodellisuutta. Tutkimuksessa liikutaan alueella, jonka Rosenqvist (2000: 18-19) on nimennyt maaseutudiskurssiksi. Päijät-Hämeen tutkimusalueella korostuu vapaa-ajan asutuksen merkitys alueen elinvoimaisuuden ylläpitäjänä. Korostettaessa tutkimuksessa käsiteltävän kyläkirjan (kylä)kulttuurista luonnetta, usein etualalle nouseva etujärjestöluonteinen maaseutukeskustelu jäi toissijaiseksi. Tutkimuksessa annetaan myös ääni alueelle, joka on suomalaisessa historiankirjoituksessa jäänyt marginaaliin. Pohjanmaan ja Savon sekä Kainuun väliin, itäisen ja läntisen kulttuurin

välimaastoon, on jäänyt ”välimaa”, jota kirjailija Pentti Haanpään mukaan on alettu kutsua Kairanmaaksi (Ahonen-Sallamaa 1985; Sallamaa 1996; Ridanpää 1999; Haanpää 1985, toim. Erno Paasilinna).

Ääni alueelle, jota ei alueena ole: Kairanmaa, rintamaiden välimaa

Selkein kulttuuriraja kulkee Länsi- ja Itä-Suomen välillä, sen taustalla ovat kauas historiaan ulottuvat ekologiset perussyyt. Raja kulkee vinosti Suomen poikki. Se on agraaritalouden ja kaskiviljelyn välinen raja, länsi- ja itämurteiden välinen raja. Itse asiassa länsi ja itä edustavat kahta kokonaan erilaista kulttuurijärjestelmää (Sarmela 1989: 57). Länsi-Suomi on kansatieteen aineellisen talonpoikauskulttuurin esimerkki, Itä-Suomi ”folkloristiikan kalevalaisen perinteen tyysija” (Lönnqvist 2002: 120). Talven (1979; 1972) mukaan kulttuuriraja ei ole koskaan kovin jyrkkä rajaviiva esimerkiksi kahden pitäjän tai maakunnan välillä, vaan sitä voidaan usein pitää pikemminkin vyöhykkeenä (Talve 1979: 318-338; Paasi 1984a: 68-69). Homogeenisten alueiden määrittely liittyy usein alueiden

Kuva 4: Suomen kulttuurialueet Talven (1990: 410) mukaan

Suomen kansankulttuurin rajoja ja alueita: I Länsi-Suomi: I A Lounais-Suomi, I Aa Ahvenanmaa; I B Etelä-Pohjanmaa; I C Keski-Pohjanmaa. II Itä- ja Pohjois-Suomi: II A Kaakkois-Suomi, II Aa Kaakkois-Suomen länsiosa, II Ab Raja-Karjala; II B Savo-Karjala; II C Pohjois-Suomi, II Ca Tornionjokilaakso.

välisen erojen tutkimiseen ja auttaa ymmärtämään ihmisten ja yhteiskunnallisten toimintojen välisiä alueellisia eroja (Kultalahti 1990: 35-36).

Tuohon läntisen ja itäisen kulttuurin välimaahan, Pohjanmaan ja Savon sekä Kainuun maakuntien väliin sijoittuu Kairanmaa, niin kuin se useimmiten ymmärretään, vuosina 1905-1955 Piippolassa eläneen kirjailija Pentti Haanpään kotiseutu. Haanpään Kairanmaa ei ole tietty kartalta löydettävä yksiselitteisesti rajattu alue, vaan abstrakti pohjoisuus, kurja ja karu luonto, aavat nevat ja kylmät lumiset tuulet. Se on asujalleen aina koettelemus, taistelua elinympäristöstä juontuvaa vilua, nälkää ja ahdistusta vastaan. Eläminen Kairanmaassa on työlästä, vaikeaa ja usein myös yksitoikkoista.¹¹ Haanpäällä perifeerisyys ei niinkään merkitse kartografista syrjäisyyttä, vaan kokemuksellista ja yhteiskunnallista syrjäisyyttä. Kairanmaan tapauksessa käy Ridanpään (1999) mukaan kirjallisuuden ja erityisesti kirjallisen perinteen vaalimisen voima selkeästi ilmi. Kirjallisuus ei ainoastaan heijasta maantieteellistä todellisuutta, vaan tämä on osaltaan kirjallisuuden ja kirjallisen perinteen vaalimisen kautta rakennettua. Kirjallisuus on yhtä kuin ympäristöllinen kokemus, se pukee subjektiiviset merkitykset sanoiksi ja tekee kokemuksista siten konkreettisia. Humanistisesti tulkittuna Haanpään kuvaukset voidaan nähdä kylmän pohjoisen ja karun periferian synnyttämien subjektiivisten kokemusten konkreettisiksi ilmauksiksi. Kirjallisen maantieteen peruslähtökohtana on kuitenkin aina se, että ennalta tunnetaan kirjailijan kuvaamien merkitysten takana oleva fyysinen ja objektiivinen todellisuus, tietty alue tai paikka, jonka kokemuksellisia merkityksiä hänen ajatellaan kuvaavan (emt.: 21-23, 25). Kairanmaa on yleistetty ”maaseutu-Suomeksi”¹² eräänlaiseksi maalaiseksi perspektiiviksi, jonka kautta kirjailija Pentti Haanpää tarkastelee maailmaa.

Kuolemastaan, vuodesta 1955 lähtien ja jo koottujen ”Juttujen” (1946) ilmestyttyä Pentti Haanpää on ollut luetuimpia suomalaisia kirjailijoita. Kun 20-vuotias ”luonnonlahjakkuus” murtautui julkisuuteen, hänet esiteltiin itseoppineena jätänä, joka luontevasti astui tukkimetsästä kirjallisuuteen. Vastanotto liittyi ”aitosuomalaisuuteen”, Haanpää sai edustaa maalaisia. Haanpää eli lähellä kansaa, osana sitä. Hän ei katsellut kansaa yläpuolelta, vaan ”samalta tasalta”. Hän ei enempää säälinyt, kuin ironisoinutkaan rahvasta, vaan ironia ja satiiri kohdistuivat aina ylös, vallanpitäjiin ja laitoksiin. Sivistyneistön silmissä Haanpää sai todistaa kansan syvien rivien hengenlahjoista, samalla, kun hänet tahdottiin nähdä epä-älyllisten maalaisihmisten kuvaajana, ”jätänä, joka kuvasi jätkiä” (Sallamaa 1996: 5, 15, 16). Hän oli kuitenkin ammattikirjailija koko ikänsä. Ryhtyessään ammattikirjailijaksi Haanpää eristi itsensä yhteisöstä selvärajaisemmin kuin isänsä ja isoisänsä.

11 ”Niin hän jälleen tointui jatkamaan vaellustaan Kairanmaan teillä ja metsissä. Hän ihmetteli joitakin veljiään, jotka jaksoivat aivan asumalla asua Kairanmaata, mökkirähjäsessä aina seitsemän suuta avoinna kuin linnunpesässä... Ja miten lapset täältä koulunkin kävisivät, maailman laidoilta” (Haanpää (1976): Puut, lukuja keskenjääneestä romaanista. Teokset, osa 8: 175-245).

12 Kari Sallamaa on yleistänyt Kairanmaan 1920-50 -lukujen ”maaseutu-Suomeksi”, eräänlaiseksi maalaiseksi perspektiiviksi, jonka kautta Haanpää tarkastelee maailmaa. Jo kaksi vuotta Haanpään kuoleman jälkeen Eino Kauppinen totesi Haanpään antaneen oman tuotantonsa kautta kotiseudulle nimeksi Kairanmaa, vaikka ”kirjallinen Kairanmaa ei kuitenkaan maantieteellisesti rajoitu pelkästään Piippolan ja sen ympäristökuntien alueisiin, vaan sijoittuu ikään kuin pohjoisemmaksi, suurempien virtojen, väljempien lakeuksien, tuntureitten, metsien, valoisamman kesän ja kovemman talven maahan”. Aarne Kinnunen on nimittänyt Kairanmaaksi välimaata pohjoisen Ruijan, eteläisen Helsingin, läntisen Amerikan ja itäisen Venäjän välissä. Kinnusen mukaan Kairanmaa on välimaa, ”jossa Haanpään kertomukset enimmäkseen tapahtuvat” (Ahonen-Sallamaa 1985: 5; Ridanpää 1999: 20). Paasilinna on todennut Pentti Haanpään kirjoittaneen ”kaikesta mahdollisesta, mutta aina omasta pysyvistä tarkastelupaikastaan käsin, Kairanmaasta”. Kaikki, mitä Haanpää kirjoitti, oli Paasilinnan mukaan ”Kairanmaasta nähtyä” ja näin koko hänen tuotantonsa voidaan tulkita ikään kuin Kairanmaasta kirjoitetuksi (Haanpää 1985, toim. Erno Paasilinna).

Kuva 5: Pentti Haanpään Kairanmaa

Kirjailija Pentti Haanpää Lamusuolla 30.7.1950, omassa maisemassaan. Kairanmaa kuuluu Suomenselän suolakeuteen. Kuva: OTAVA/Eero Troberg.

Keskellä suurta kirjallista läpimurtoaan Haanpää tunsi itsensä yksinäiseksi ja koki olevansa ”outo ja vieras kansan seassa”, eikä hänestä myöskään koskaan voinut tulla ”sivistynyttä herrassäädyn miestä”. Hänet oli määrätty elämään paikassa, jota on kutsuttu eläimiseksi luokkien välissä. Häneltä puuttui myös kirjallinen viiteryhmä (emt.: 13, 14; Ahonen-Sallamaa 1985: 6; Paasilinna 1984: 113, 116).

Kuinka suljettu kyläyhteisö suhtautuu erilaisuuteen, kuinka erilaisina pidetyt taiteilijat koetaan? Joutuvatko he ulossulkemisen kohteiksi, kuten näyttää, että syrjäisellä maaseudulla ovat usein joutuneet? Yhteisö saattaa ihannoida fyysisesti raskasta miehistä työtä ja pilkata avoimesti paperityötä tekeviä ja taiteilijoita (Susiluoma 1998: 74-75).

Kirjallisista ennätyksistä ja ”sanomalehtien kriitikkoherrojen” vilpittömästä kohahtelusta ei Pohjois-Pohjanmaan karuilla ja soisilla maanviljelysseuduilla ollut liikoja kerskailun aiheita, minkä Haanpää hyvin tajusi. ”Miesten hommat” tapahtuivat raivauksilla, pelloilla, tukkimetsissä ja uittopuroilla. Nuoren joutilaan miehen kynäily vaikutti helposti lapselliselta ja hävettävältä, jopa sairaalta ja kierolta. ”Hengen vainion” kynäminen ”älyauralla” saattoi joidenkin lestadiolaisten mielestä olla jopa synti. Pentti Haanpää oli menestynyt syrjäisessä Helsingissä, missä hän esiintyi jatkán miehekkäässä valepuvussa. Kotonaan ja kotiseudullaan hän oli salamyhkäinen outo lintu, kirjailija (Karonen 1985: 17).

Pentti Haanpää luetaan yleisesti suomalaisen kirjallisuuden kärkikaartiin, mutta kotiseutunsa tunnustusta hän on saanut odottaa pitkään, jopa 1990-luvulle asti.¹³ Vai onko tuota tunnustusta oikeasti tullut vieläkään? Hänen tarinansa kuvanee myös sitä, kuinka tieto ja uudet ideat voidaan kokea muukalaisten tavoin uhkaavina (Sibley 1995: 183).¹⁴ Päijät-Hämeen tutkimusalueella ammattitaiteilijoita, vakituisesti asuvia ja kesäasukkaita on useita. Alueen suurimmalla kylällä, kyläkeskuksessa asuu ympärivuotinen useamman kuvataiteilijan yhteisö. Tangokuningas Olavi Virta on syntynyt alueella. Hänelle järjestetään muistokonsertteja ja nuorisoseurantalon pihakivessä on paikallisen kuvanveistäjä-kesäasukkaan hänelle tekemä muistoreliefi. Mitään normaalia kielteisempää suhtautumista taiteilijoihin ei näytetä kohdistettavan, vaan suhtautuminen näyttäisi rinnastuvan vapaaajan asukkaisiin.

Eteläinen ja pohjoinen Pohjanmaa eriytyivät toisistaan eri maakunniksi. Etelä-Pohjanmaa kehittyi kaksikielisenä maatalousvaltaisena alueena omaan suuntaansa, kun taas

13 Sitä, millaisena toinen pohjoisen kirjailija näkee Haanpään aseman omissa maisemassaan, jonka asukkaita hän kuvasi ja jolle hän antoi kuvauksissaan nimen Kairanmaa, kuvaa Erno Paasilinna: ”Piippola on pelkkää yksitoikkoista kurjaa lakeutta, yli puolet pitäjistä on suota ja rämettä, maa laihaa ja savetonta, metsät heikkokasvuisia, ainoana vähäisenä suonena laiskasti virtaileva Lamujoki ja pari valtatieä, jotka juoksevat lakeuden halki kaukaisiin asutuskeskuksiin, Ouluun ja Kajaaniin. Joka on joskus asunut vastaavanlaisten surkeitten rämeikköjen ja tuiskuavien aapojen äärillä, vasta voi ymmärtää, että pahimpaan aikaan sielu huutaa joskus yhtäjaksoisesti kuin päälle jäänyt pilli” (Paasilinna 1984: 123-124). ”Kovin monet piirit haluavat nykyään hyötyä Haanpään nimestä. Hänen syntymäkyläänsä Leskelään puuhataan turistikohdetta. Korpelainen on lunastettu säätiolle ja aiotaan kunnostaa nähtävyydeksi. Oulun yliopiston tutkijat ovat jatkuvasti liikkeellä, samoin toimittajat. Eläessään Haanpäää pidettiin Piippolassa lähinnä juopporetuna. Mutta kuollut kirjailijahan on aina paras kirjailija. Kun katselee Piippolan talviharmaata kylänraittia, tulee ajatelleeksi, miten hirveätä olisi elää täällä yksin kaikkien katseiden alla ja koettaa mitätöidä oma erikoisammattinsa lymyämällä korpimökillä, kallistelemalla pulloa ja sosiaalisesti kieltämällä itsensä vuodesta toiseen. Mutta sehän ei ole herkkua oikein missään, eikä se ole siitä miksikään muuttunut” (Paasilinna 1997: 319).

14 Uudet tai kumoukselliset ideat voidaan nähdä yhtä uhkaavina kuin mielikuvat muukalaisista. Sibley (1995: 183) kytkee tämän tietynlaiseen erilaisuuteen kohdistuvan reaktion kysymyksiin vallasta sekä pelkoon sekoittumisesta.

Pohjois-Pohjanmaa pysyi kauemmin pyyntielinkeinojen varassa. Vuoden 1776 lääninjaossa ne erotettiin toisistaan Vaasan ja Oulun lääneihin. Viime vuosisadalta lähtien alkoi Kokkolan ja Ylivieskan ympärille kehittyä Keski-Pohjanmaan talousalue, joka on saanut tällä vuosisadalla oman maakunnallisen identiteetin (Kirkinen 1991: 50). Suomenselkä, joka erottaa Pohjanmaan sisämaasta on myöhään ja harvaan asuttua välialuetta (Talve 1979: 15). Tällä välialueella sijaitseva Kairanmaa on kehittymätön periferia, kun sitä tarkastellaan suhteessa kehittyneeseen keskukseen. Haanpälle se on sivistymätön korpi, epätodellisen kaukana sivistyksestä ja sivilisaatiosta. Sen tunnusomaisimmat piirteet muotoutuvat nimenomaan suhteessa kehittyneeseen, sivistyneeseen ja urbaaniin elämään. Kaupunkimainen elämäntapa on kaukana Kairanmaasta (Ridanpää 1999: 22).¹⁵ Suomen historialliset maakunnat ja niiden omaleimainen kansankulttuuri syntyivät luontoistalouden aikakaudella. Paikallisia kulttuuripiirteitä voidaan erotella miltei pitäjä pitäjältä. Jokaisessa maakunnassa asui oma ihmistyyppinsä, joka erottui naapurimaakuntien väestöstä puheenparreltaan, pukeutumiseltaan, koko olemukseltaan. Maakuntiin oli muodostunut niille ominainen kulttuurimaisemansa. Eri puolilla Suomea 1800-luvun matkakuvaukset ja perinteentutkijat ovat kokeneet erilaisen sosiaalisen ilmapiirin, nähneet erilaista kansanelämää. Suomalais-karjalaisella kulttuurialueella oli 1800-luvun loppupuolella vielä jäljellä rakenteita luontoistalouden ekosysteemeistä ja niiden paikallisista muunteleista alkaen erätaloudesta ja päättyen teollistuvan yhteiskunnan agraariseen kyläkulttuuriin (Sarmela 1989: 56-57). ”En tunne asiaa tarkemmin, mutta minun luuloni on, että melkoinen ala Keski-Pohjanmaata on jäänyt jotenkin tarkoin kerääjöiltä rauhaan”, kirjoitti Pentti Haanpää osallistuessaan vuonna 1924 Opintotoveri-lehden kansanperinteen keruukilpailuun. Tuolloin tunnettujen perinnejärjestelmien esittelyn ohella keruukehoitus sisälsi aikaansa edellä olevan toivomuksen. Satujen, sananlaskujen ja tarinoiden lisäksi toivottiin kertomuksia tositapahtumista ja myös ”vähemmän ulkonaisesti menestyneiden” elämäkertoja näiden omilla sanoilla kuvattuna. Kaarle Krohn otti saman asian esille pari vuotta myöhemmin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikokouksessa: ”Vähemmänkin ulkoisesti menestyneen elämään voi sisältyä henkisiä arvoja ja mikäli mahdollista ne olisi saatava esille kuvattavan omilla sanoilla kerrottuna.” Ideaan ei kuitenkaan tutkimuksen piirissä tuolloin tartuttu (Knuutila et al. 1999: 244).

15 ”Nuo laajan erämaan asukkaat kuvastelivat hänen mielessään ikään kuin alaikäisinä, jotka eivät osaa oikein elää, eivät ymmärrä omaa parastaan. Nähdäänpä tämä: ruunun, valtion on heitä autettava elämisen taistelussa, joka ei tosiaankaan liene aivan helppoa siellä karussa korvessa... He eivät tosiaankaan oikein osanne järjestää elämänsä” (merenrantakaupungin kuvernööri) (Haanpää (1976): Jauhott. Tarina pakkasen jäljiltä. Teokset, osa 7: 182).

Tutkimustehtävänä lähestymistapojen, näkökulmien, välineiden etsintä

Kylätutkimusten tarpeellisuutta perusteltiin 1970-luvulla paikalliskulttuurien ja kylien häviön uhkakuvilla. Yhteistä argumentoinnille on Knuutilan (1998b: 206) mukaan ollut, että uhkat on tulkittu ulkoa tuleviksi, mikä on ollut suomalaisuusdiskurssin yleinen piirre. Paikallisyhteisöjen on uumoiltu olevan hajoamassa. Huoli ”aidon” sosiaalisen katoamisesta on tulkittu yhteisöjen katoamiseksi. Yhteisö on tämän ajattelutavan mukaan jotakin tavattoman arvokasta, mutta väistämättä kadonnutta tai katoamassa olevaa (Newby 1979: 171, 190-198; Lehtonen 1990: 20,21; Järvelä 1994: 86). Traditionaaliset yhteisöt hajoavat, koska niiltä puuttuu sekä tuotannon paikkaan sidonnainen taloudellinen perusta että paikallisen eliitin harjoittama vallankäytön legitimointimahdollisuus yhteisötasolla. Traditionaalinen auktoriteetti suosi sellaisia sosiaalisia organisaatiomuotoja, jotka rajoittivat alamaisasemassa olevien yksilöiden mahdollisuuksia määrittellä oma yhteiskunnallinen tilansa. Tätä sosiaalista perustaa pienyhteisörakenteen säilyttämiselle ei enää ole (YLönen 1980: 33).

Vuosituhanen vaihtuessa 1400-luvulta alkaen rakentuneen modernin maailman katsottiin tulleen tiensä päähän. Alettiin puhua postmodernista maailmasta, jossa kulttuurin rooli laajenee, esteettisyys ja visuaalisuus läpäisevät arkielämän käytännöt ja suurten kertomusten; kaikkialla pätevän tiedon aika on ohi. Laajasti hyväksytty normiperusta purkautuu, tieteen näkökulmat lisääntyvät ja tutkimustulosten vertaaminen on vaikeaa. Kulttuurinen monimuotoisuus tulee maailman tietoisuuteen ja paikallisuus sekä paikallisesti pätevä tieto korostuvat kansallisvaltiokeskeisen ja universaalien tiedon sijaan (Häkli 1999a: 164-165). On siirrytty työyhteiskunnasta kulutusyhteiskuntaan. Kansankulttuurin aikakauden on otaksuttu päättyneen ja vaikka päättyminen olisi osoittautunut vain tulkintojen vaihdunnaksi tai uusien merkitysten ilmaantumiseksi, niin on voitu vedota siihen, että ”autenttinen menneisyys on menetetty”. Kaikilla kulttuurimuodoilla on kuitenkin useita kerronnallisia muunnelmia ja lopun näkymiä. Postmodernit lopun julistukset ovat olleet osa kulttuurin itsemäärittelyä (Ehrnrooth 1994: 55; Knuutila 1994: 11-12). Hall (1992: 359) vertaa historian lopun ennustuksia siihen, mitä Marx kutsui ”ikuistamiseksi” ja kysyy, miten pitkälle tulevaisuuteen tämä ”ei tulevaisuutta” kestä? Monet niistä asioista, jotka 1980-luvun alkupuolella julistettiin kuolleiksi, on otettu uuteen tarkasteluun. ”Suurten kertomusten perintö on jakamatta, torjutut ideologiat ovat voimissaan, subjektin katoaminen oli tilapäinen väärinkäsitys, samoin historian loppu. Myytit askarruttavat meitä ja identiteetti sekä yhteisö ovat edelleen kuumia käsitteitä. Kysymys ei ole kuitenkaan paluusta vanhaan, sillä jotakin on tapahtunut” (ks. Knuutila 1998a: 17).

Lähtökohtanani on ”luonnollinen” suhtautuminen kuolemaan (vrt. Koskela 1994: 54). Tämän tutkimuksen intentiona ei ole tieteen keinoin torjua kaikkea kuolemaa, vaan auttaa näkemään, että syrjäseudulla voi olla annettavaa urbaaneille suomalaisille, vaikkapa juuri luonnollinen suhtautuminen kuolemaan. Tätä ja monta muuta perustavanlaatuaista ymmärrystä meillä ei liene syytä hukata. Olisiko syrjäisen maaseudun voima siten toisaalta löydettävissä sen näennäisestä heikkoudesta? Tutkimuksen tavoitteissa asetettua kysymystä ”Kuoleeko syrjäkylä” (mikä syrjäkylän olemassaoloa uhkaa) lähestytään antamalla ääni äänettömille; syrjäisen kylän tarinaan sisällytetään maaseudun kehittämisen ”suuren kertomuksen” katvealueet. Syrjäisen maaseudun kohtalonkysymyksenä pidetään sitä, voidaanko kaikki käytettävissä olevat voimavarat vapauttaa toimintaan ja avoimeen vuorovaikutukseen. Millainen on syrjäkylä; vähäiset voimavaransa hajanaisuuteen hukkaava, vai edelleen tiivis suljettu yhteisö? Onko syrjäisellä maaseudulla mahdollisesti jäänteitä

puolustautuvasta kylästä (Lehtonen 1990: 51-54; Knuutila 1996: 63; Susiluoma 1998: 74)? Voimavarojen vapauttaminen liittyy keskeisesti syrjäisen maaseudun yhteisöjen toimintakykyyn. Maaseudun kehittämisessä keskeiseksi keinoksi on nähty uusien asukkaiden hankkiminen maaseudulle. Onnistuuko tuon keinon toteuttaminen käytännössä? Keitä tarkemmin ottaen ovat nuo syrjäisen maaseudun mahdolliset äänettömät? Syrjäinen maaseutu on syrjässä keskuksista, mutta millainen on toisaalta syrjäkylä ja toisaalta syrjäseutu elettyinä ja koettuna sijainnillisuutena? Merkitseekö maantieteellinen syrjäisyys, periferiassa asuminen henkistä syrjäisyyttä? Millainen on syrjäisen maaseudun asukkaan identiteetti ja kuinka hän hahmottaa ympäröivää maailmaa huomioiden myös kaskut maailmankuvan aineksina?

Tutkimuksen keskeinen osa muodostuu syrjäisen kylän tarinan kirjoittamisprosessista. Mikä on omaelämäkerrallisen kirjoittamisen merkitys kyläyhteisössä? Millainen on elämäntarina sosiaalisen tiedon antajana? Mikä merkitys on sillä, että yhteisö kirjoittaa oman historiansa? Toteutuuko seuraava Dorothy Sheridanin esittämä väite syrjäkylässä? ”Toistuva väite useimpien elämäntarinoiden kirjoittajien keskuudessa on, että elämäntarinoiden kirjoittaminen, sen teoria ja käytäntö, omaa kapasiteetin tuottaa uusia tapoja tietää sosiaalisesta elämästä, ja että tätä tietoa voidaan soveltaa vaikutettaessa sosiaaliseen muutokseen. Sitoutuminen käytännölliseen toimintaan ja mullistavaan mahdollisuuteen luoda oma historiansa ja/tai oman yhteisönsä historia on ollut keskeistä suurelle osalle suullisen historiankirjoituksen kehitystä, ja vieläkin suuremmassa määrin yhteisöllistä kirjoittamista ja historiaa harrastaville ryhmille” (Sheridan 2000). Inhimillisen merkityksen ja henkilökohtaisen kokemuksen ottaminen vakavasti tutkimuksessa voi avata uusia ulottuvuuksia paikallisuuden tutkimukseen. Herkkyys eroille ja moninaisille tulkinnoille on edellytys hyvälle ja analyyttiselle tutkimukselle (Koskela 1994: 74-75).

Synnyinseudun merkitys näyttäisi kiinnittyvän hyvin paljon nostalgiaan: juuret tai niiden etsiminen, sukulaiset ja tuttavat, kotipaikka, elämäntapa ovat korostuneet synnyinseudun vetotekijöissä. Tämän ohella on erityisesti miehillä painottunut synnyinseudun fyysinen ympäristö: järvet, vedet, luonto yleensä, maisema jne. Tällöin ratkaisuksi voisi käydä myös kesämökki tai autiotila, jossa ”ei tarvitse asua” (Kantanen 1991: 98-99; Kortteinen 1982). Olisiko kotiseutunostalgia (Pohjois-Pohjanmaa) tai vapaa-ajan asutuksesta (Päijät-Häme) syrjäisen maaseudun sosiaalisen pääoman kartuttajiksi? Avainkysymykseksi tässä, niin kuin osallistavassa toimintatutkimuksessakin nousee paikallisen tiedon asema. Kansankulttuuri ymmärretään yleensä kansan primitiivisen osan, talonpoikien, kulttuurina. Käsite ”etno” sisältää ”toisen”, tiedon kohteen olemassaolon (Viljanen 1994: 144). Tämän tutkimuksen kannalta on mielenkiintoista kysyä, edustaako syrjäinen maaseutu yhteiskunnassamme toiseutta, jota tulee holhota kaupungista käsin? Kuinka syntyvät stereotypit maaseudusta ja millaisina ne syrjäisen maaseudun näkevät? Keskeisiksi metodologisiksi kysymyksiksi nousevat tällöin autenttinen tieto ja sitoutuminen (engagement) syrjäiseen maaseutuun (Sibley 1995: 29).

Yksi humanistisen maantieteen tärkeimmistä käsitteistä on paikka. Se tarkoittaa tilaa, johon ihminen lisää merkityksiä elämismailmassaan. Paikkaa ei pidetä objektiivisena faktana, vaan ihmisten kokemuksista ja inhimillisestä tulkinnasta merkityssisältönsä saavana ilmiönä. Kiinnittyminen paikkaan tapahtuu elämisen kautta. Kollektiivisen kokemuksen paikasta voi tuottaa tietyllä alueella asuvien ihmisten yhteinen historia. Näin syntyy niin sanottuja yleisiä mielipiteitä alueen luonteesta tai paikan hengestä (Haarni et al. 1997: 16-18). Humanistinen maantiede on keskittynyt usein yksilön paikkasuhteen tutkimiseen. Se on moninaisuudessaan ja luovuudessaan tuonut maantieteen keskusteluun uusia teemoja ja lähestymistapoja. Sen uusia kysymyksiä luova potentiaali liittyy tieteelle epätyypilliseen herkkyyteen, inhimillisyyteen, kulttuuriseen syvyyteen ja luovuuteen

(Cloke et al. 1991: 58; Koskela 1994: 61, 63, 67). Millainen on ihmisten suhde syrjäiseen maaseutuun? Millainen on syrjäkylä/syrjäseutu asukkaattensa kokemuksista ja inhimillisestä tulkinnasta merkityssisältönsä saavana ilmiönä? Kysymykseen haetaan vastauksia erityisesti kyläkirjaan (Telinkangas 1997) sisältyvien tarinoiden avulla. Viitatessani kirjaan käytän siitä jatkossa nimitystä Kyläkirja: sivunumero.

Kuisma (2000) on kiinnittänyt huomiota siihen, että maaseutua tutkitaan ja tulkitaan yleensä kaupungeista käsin. Tiede on kaupungissa tehtävää toimintaa. Hän arvioi, ettei tiede tunnista maaseutua, vaikka kyseessä on viidesosa suomalaisista ja 97 prosenttia maan pinta-alasta. Tutkimuksen tarkoituksena on eritellä myös kaupungin vetoon ja maaseudun työntöön liittyviä itseäänselvyyksiä, tehdä näkyviksi myyttejä, toimintatapoja ja valtarakenteita, joita nähdään olevan syrjäisen maaseudun kehittymisen tiellä ja siten sen kuihtumisen vauhdittajina. Luovuttaessa muutoksen velvoittavuudesta ja nähtäessä toimintatutkimus muutosta yrittävänä strategiana se on metodi, joka kykenee paljastamaan muutoin pimentoon jääviä piirteitä todellisuudesta (Kuula 1999: 174). Kaiken tutkimuksen ja uutta luovan ajattelun lähtökohtana on yleensäkin ihmettely, tutkivan katseen kohdistaminen itseäänselvyyksiltä vaikuttaviin seikkoihin (Lehtonen 1996: 13). Tutkimuksessa kysytään, ovatko syrjäisen maaseudun kehityksen tiellä vain ”etelän herrat”, vai myös maaseudun asukkaiden itsensä sisäistämät ajatusmallit (ks. esim. Susiluoma 1998: 52, 54, 58; Knuutila 1996: 62-63)? Olen säilyttänyt osan tutkimuksen teoreettiseen argumentointiin liittyvistä kirjallisuuskäsitteistä englanninkielisinä, jotta lukijalla olisi mahdollisuus tehdä myös omia käänöstulkintoja lähdekirjallisuudesta.

Tutkimuksen edellisissä osissa yleisesti ja tutkimustehtäväkappaleessa erityisesti asetetut tutkimuskysymykset, koottaviksi määritellyt ”heinät” eivät todennäköisesti mahdu seipääseen, vaan edellyttävät kokonaisen ”tutkimussuovan” kokoamista. Maaseudun asukkaiden toimeentulon kannalta tärkeät tekijät suosivat kaupungin lähellä sijaitsevaa maaseutua (Oksa 1994c: 118). Maaseudun kehittämismuodot, kuten uusien asukkaiden houkuttelukampanjat soveltuvat kaupunkien läheiselle maaseudulle. Oksa arvioi maakuntakeskuksen läheisen maaseudun kasvavan ja siellä syntyvän uusia kerrostumia, jotka tarjoavat mahdollisuuksia nuorille (Oksa 1994b: 11, 16). Maaseudun kehitys näyttää etenevän positiivisesti kaupunkien läheisen maaseudun osalta, kun syrjäisen maaseudun kehityspolku näyttää kulkevan edelleen negatiiviseen suuntaan (Oksa 1998a: 191; MYTR 2001-2004; 2003). Eriytyvien kehityspolkujen katsotaan edellyttävän myös tutkimus- ja kehittämistyön polkujen eriyttämistä. Tutkimuksen tavoitteena on löytää lähestymistapoja, näkökulmia ja/tai välineitä syrjäisen maaseudun tutkimiseen:

- Syrjäisen maaseudun asemaan ja merkitykseen suomalaisessa yhteiskunnassa
- Maaseutuun liittyvien stereotyyppien muotoutumiseen ja merkitykseen
- Syrjäisen maaseudun asukkaan identiteettiin ja maailman hahmottamisen tapaan
- Syrjäisen maaseudun tutkimisessa käytettäviin aineiston hankkimismenetelmiin
- Syrjäisen maaseudun tutkimiseen soveltuviin menetelmiin – menetelmiin, joilla niukat voimavarat saataisiin hyödynnettyä ja joiden avulla saataisiin kartutettua syrjäisen maaseudun sosiaalista pääomaa.

Lähtökohtana tässä etsinnässä on konteksti: syrjäinen maaseutu. Tutkimus tulisi näin ollen toteuttaa suurella sensitiivisyydellä tuota kontekstia kohtaan, joka sekä määrittelee että määräytyy tutkijan itseymmärryksen mukaan. Yritettäessä ymmärtää, millainen tutkimus voisi olla ja mitä se voisi sisältää, konteksti on keskeinen. ”Caset” sijaitsevat tietyissä konteksteissa ja kontekstit, joissa tutkimuksen käytännöt tapahtuvat, vaikuttavat tulintaan (Flyvbjerg 2001: 9, 33, 114, 136, 165). Kontekstisidonnaisuus nostaa keskeiseen rooliin ”paikan ainutkertaisuuden” tutkimuskohteena (ks. Asikainen-Koskela 1992: 10, 12). ”Ihmiset luovat oman historiansa, mutta eivät itse valitsemisissaan olosuhteissa” (ks. Koskela 1994: 47).

Tutkimustehtävän raja

Tutkimuksessa kohteena ovat sellaiset prosessit, joita voi parhaiten tutkia tietyssä kylässä tai yhdessä paikallisessa kokonaisuudessa. Vaikka kohde: tietty alue ja tietty kylä, ovat mittasuhteiltaan pieniä, tutkittavan ongelman ei sitä tarvitse olla (vrt. Alapuro 1994: 317). Nämä piirteet on liitetty erityisesti lokaliteettitutkimukseen (Häkli 1992: 55), joka sijoittuu sosiologian ja maantieteen välimaastoon. Lokaliteetilla käsitetään sosiaalisten prosessien spatiaalista ilmentymää. Lokaliteettitutkimuksen katsotaan olleen uuden aluemaantieteen keskeinen virittäjä. Sitä on kuitenkin kritisoitu kyvyttömyydestä tavoittaa ”inhi-millisen elämän perspektiivi” sekä historiallisuuden huomiotta jättämisen lisäksi kapeasta tulevaisuuskäsityksestä (Koskela 1994: 46, 50, 51). Olennaisin ero perinteisen kuvailevan ja uuden aluemaantieteen välillä onkin, että tutkimuskohteena ei ole ollut niinkään jokin tietty paikka itsessään, vaan joukko teoreettisia ja empiirisiä kysymyksiä, joita on mielekäästä tutkia paikallisen näkökulman kautta (Häkli 1999a: 117). Kvalitatiivisella tutkimuksella on ollut kaksi tavoitetta: löytää ”tyypilliset” tapaukset, erilaisten vaihtoehtoisten alaryhmien hyvät edustajat ja kyetä näin tarjoamaan koko väestön kattava presentaatio. On tarvittu ainoastaan yksi ”hyvä” tapaus kustakin alaryhmästä, jota tutkimuksen näkökulmasta voidaan pitää yhdenmukaisena (Roos 1988: 145). Kylätutkimukset on yleensä suunnattu maan eri alueiden tyypillisinä pidettyihin kyliin, kyliin joita on usein pidetty ”tyypillisyydessään ainutlaatuisina” (Knuutila 1998b: 204-205).

Käsiteltävänä olevassa tutkimuksessa tutkimuskohteiksi valitut kaksi aluetta edustavat eräänlaisia maaseudun kehittämiseen liittyvien ongelmien ääripäitä. Olosuhteet, jotka koetaan toisella alueella ”normaalitilaksi” muodostavat toisella alueella ongelma-alueen ja päinvastoin. Vaikka olenkin rajannut tutkimuskohteeksi syrjäisen maaseudun, käsiteltävänä on myös maaseudun kehittämiseen liittyvä problematiikka yleensä, koska käsiteltävien aihealueiden katsotaan problematisoituvan erityisesti syrjäisellä maaseudulla. Yleinen käsitys on, ettei yksittäisen tapaustutkimuksen pohjalta voida yleistää, eikä siten edesauttaa tieteellistä kehitystä. Flyvbjerg (2001) pitää tätä kuitenkin väärinkäsityksenä, koska ”muodollinen yleistäminen tieteellisen kehityksen lähteenä on yliarvostettua siinä, missä hyvän esimerkin voima on aliarvostettua”. Tapaustutkimusten yleistettävyyys voi kasvaa kriittisten tapausten (critical cases) strategisen valinnan kautta. Mistä tällainen tapaus sitten muodostuu ja kuinka tällaisia tapauksia voidaan identifioida? Kun tavoitteena on saavuttaa suurin mahdollinen informaation määrä annetussa ongelmassa tai ilmiössä, edustava tapaus tai satunnainen näyte ei ehkä ole tarkoituksenmukaisin strategia. Tyypillinen tai keskimääräinen tapaus ei useinkaan ole rikkain informaation suhteen. Epätyypilliset ja äärimmäiset tapaukset paljastavat usein enemmän informaatiota, koska ne aktivoivat useampia aktoreita ja useampia perusmekanismeja tutkitusta tilanteesta.

Lisäksi sekä ymmärtämiseen että toimintaan orientoituneista perspektiiveistä katsoen on tärkeämpää selvittää syvempiä syitä annetun ongelman ja sen vaikutusten taustalla kuin kuvata ongelman oireita ja niiden esiintymistiheyttä. Satunnaisen otannan painottama edustuksellisuus kykenee harvoin tuottamaan tällaista syvää ymmärtämystä. Flyvbjerg antaa kriittisen tapauksen etsimiseen käytännön neuvon etsiä tapausta, joka on olettamusten suhteen todennäköisin (most likely) tai vähiten todennäköisin (least likely) (emt.: 66-87).

Tapauksetutkimuksen valintakriteerit eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan ”case” voi samalla olla paitsi äärimmäinen (extreme) myös kriittinen (critical), niin kuin tässä tutkimuksessa käsiteltävien tapauksien voi sanoa olevan. ”Informaatio-orientoitunut” valinta maksimoi informaatiohyödyn: Tapaukset valitaan niiden informaatioosisällön odotusten perusteella. Äärimmäiset (poikkeavat) ”caset” sisältävät informaatiota epätavallisista tapauksista, jotka voivat olla erityisen problemaattisia tai erityisen hyviä tietyssä tarkemmin määritellyssä mielessä. Kriittiset ”caset” taas sisältävät informaatiota, joka sallii loogiset päättelyt: Jos tämä pätee (ei päde) tähän tapaukseen, sitä voidaan (ei voida) soveltaa muihinkin tapauksiin (Flyvbjerg 2001: 79). Strategisesti valitut kriittiset tapaukset voivat siten sisältää koko aihealueetta, tässä tapauksessa (syrjäistä) maaseutua koskevaa informaatiota. Tutkimuksessa pyritään, niin kuin kulttuurintutkimuksessa usein, siihen, että tutkimustulokset olisivat suhteutettavissa laajempaan kontekstiin, ei niinkään suoraan yleistettävissä (Paasi 1996: 212; Eyles 1988: 1-4).

Empiirinen tutkimus voi sisältää tutkittavien ilmiöiden sekä konkreettista että abstraktia analysointia ja hyvä empiirinen analyysi voi olla myös teoreettisesti informoivaa ja luovaa sekä sallia empiiristen havaintojen ja teoreettisten käsitteiden vuoropuhelun (Häkli 1992: 48; Oksa 1998b: 13). Brittiläisen maantieteilijän Andrew Sayerin kriittistä realismia edustaneet ajatukset ovat inspiroineet pohtimaan empiiristen havaintojen, erilaisten metodien ja teoreettisen keskustelun välisiä suhteita. Hänen kehittämänsä jako intensiiviseen ja ekstensiiviseen tutkimukseen on innoittanut metodista keskustelua (Sayer 1992: 242-243). Tämä tutkimus edustaa kvalitatiivisin menetelmin toteutettua intensiivistä tutkimusotetta, sisältäen erityisiä tutkimustekniikoita, kuten elämäntarinoita ja etnografiaa, joiden avulla pyritään pääsemään käsiksi niihin erityisiin olosuhteisiin, jotka ovat merkityksellisiä yksilöille tutkimuskohteena olevissa konteksteissa (Cloke et al. 1991: 156). Intensiivisessä tutkimusotteessa pyritään moninaisten aineistojen ja käsitteellistämisen kombinoinnilla pääsemään syvään analyysiin. Maantieteen, historian ja etnografian näkökulmia integroiva ”interpretatiivinen geohistoria” edellyttää intensiivistä tutkimusotetta, siinä missä positivistisen maantieteen tutkimuskäytäntö on ollut ekstensiivistä ja usein perustunut yhden aineiston analyysiin asetelman ollessa ohut (Paasi 1991: 13). Intensiivisen tutkimuksen tuottama tiheä tieto voi olla käyttökelpoisempaa kuin ekstensiivisen tutkimuksen tuottamat muodolliset ja keinotekoiset tilastolliset ryhmät. Yksinkertaistaen jaossa ovat vastakkain intensiivisen otteen syvyys ja ekstensiivisen leveys. Ekstensiivinen tutkimus etsii tietyn ryhmän yhteisiä ominaisuuksia ja yleisiä malleja, kun taas intensiivisessä tutkimuksessa tutkittavien yksilöiden tai ryhmien ei tarvitse olla tyypillisiä koko perusjoukon kuvaajia. Sayerin johtopäätös on, että sekä intensiivistä että ekstensiivistä tutkimusotetta tarvitaan empiirisiin, kohdetta kokonaisvaltaisesti tarkasteleviin konkreettisiin tutkimuksiin. Hän korosti, että ekstensiivinen ja intensiivinen tutkimus ovat pikemminkin toisiaan täydentäviä kuin kilpailevia tutkimusmenetelmiä, joskin intensiivisiä metodeja oli hänen mielestään aliarvioitu (Sayer 1992: 241-251; Cloke et al. 1991: 154-157).

Tutkimuskohteena olevia alueita yleisellä tasolla yhdistävänä piirteenä voidaan nähdä naisten asema yhteisössä, se kuinka heidän asemansa määräytyy suhteessa miehiin ja suhteessa yhteisöllisen vallan käyttöön. Tässäkin aihealueessa ongelmat moninaistuvat tar-

kemmassa käsittelyssä, esimerkiksi siten, että paikkakunnalla syntyneiden ja muualta (puolisoiksi) muuttaneiden naisten asemassa ja yhteisöllisessä arvostuksessa on eroja. Aiheen selvittelyssä esiin noussut kiinnostava kysymys olisi, edustavatko syrjäisen maaseudun naiset toiseutta marginaaliyhteisössä, eräänlaista ”toisen toista” (Sibley 1995: x). Tässä tutkimuksessa keskitytään maaseutuproblematiikkaan yleensä. Katson sukupuolisuuden tilallisen määrittelyn näissä käsiteltävinä olevissa konteksteissa edellyttävän erillistä tutkimusta. Tässä tutkimuksessa aihetta sivutaan lähinnä vain Elspeth Probynin (1993) ”itsen” sukupuolisuuden ja sukupuolittuneen positioinnin näkökulmasta kulttuuritutkimuksissa tai Gillian Rosen (1993) feminismiä ja siihen liittyvää maantieteellisen tiedon rajallisuutta käsittelevien joidenkin huomioiden kautta. Probynin (1993: 3) mukaan kokemus on osa sosiaalista maisemaa ja sukupuoli tulisi representoida prosesseina, jotka muotoutuvat kokemuksen kautta. Feministisen/naistutkimuksen lähtökohtana on ollut ja on ”naiskokemus”. Se tarkoittaa inhimillisen kokemuksen nostamista keskeiselle sijalle myös tutkimustyössä (Koskela 1994: 4). Tutkimuksen pääpaino on maaseudun ja erityisesti syrjäisen maaseudun asemassa suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimus jää tässä mielessä tasolle, jota Rosen (1993: 45) mukaan voisi kutsua ”esteettiseksi maskuliinisuudeksi”, millä hän kuvaa humanistimaantieteilijöiden sensitiivistä, mutta naiseuden sivuuttavaa suhdetta paikkaan.

USA:ssa visuaalinen antropologia on kehittynyt erikoisalaksi. Sen tuotoksia ovat sekä valokuvat että filmit ja videot.¹⁶ Suomalainen kansatiede on synnyttänyt myös valokuvia ja filmejä. Yhteiskuntatieteissä ei ole niinkään, toisin kuin antropologiassa tai etnologiassa, dokumentoitu tutkimuskohteita kuvallisesti. Sekä kyläkirjatyöprosessiin että Päijänteen Saaristotien maisemointihankkeen työskentelyprosessiin liittyi valokuvauksen ja valokuvien käyttöä työn kulun raportoinnissa ja työn etenemisen ja työmenetelmien selvittämisessä. Paikallinen lehdistö uutisoi aktiivisesti molemmista hankkeista sekä kuvin että sanoin. Maisemointihankkeen tuloksia on myös raportoitu videolla ”Pusikko vyöryy päälle” (Mandart Production 2001). Kyläkirjaan sisältyy noin 200 kpl valokuvia. Kuvien tarkastelu narratiiveina¹⁷ on jätetty tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Kyläkirjassa kuvat on nostettu tärkeään asemaan, tärkeämpään, kuin yleensä kirjallisen historian teoksissa. Sen avulla harvojen hallussa ollut kuva-aarteisto saatettiin yhteiseksi omaisuudeksi. Valokuva-aineisto on olennainen osa kirjan kerronnallisuutta. Valokuva oli usein ratkaisevan tärkeä avain paikallisten muistiarkistojen avaamiseen (ks. Karjalainen 1997: 238-240). Tutkimustehtävän laajuuden vuoksi niiden erityisluonteen käsittely kylän tarinan kertomisessa jää kuitenkin tästä tutkimuksesta pois.

16 Jokainen kulttuuri luo havaintomaailmansa. ”Every culture must be seen in its own terms” voidaan kääntää muotoon ”through photography it is possible to learn to see through native eyes, verbally we can interview natives and share the realism of their visual context”, kiteyttää valokuvan merkityksen tutkimusmetodin (Collier-Collier 1990: xvii, Esipuhe Edward T. Hall).

17 Kuvien tutkimisesta narratiiveina ks. esim. Barthes, Roland (1985): *Valoisa huone*; Hall, Stuart (1997): *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*; Rose, Gillian (2001): *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*; Suonpää, Juha (2002): *Petokuvan raadollisuus: luontokuvan yhteiskunnallisten merkitysten metsästys*.

3. Tutkimuksen paikka maantieteen kentässä

Humanistinen metodologia ja arjen maantiede

Alue oli aluemaantieteen avainkäsite. Positivismi ja spatiaalinen maantiede nostivat tilan käsitteen keskeiseksi. Spatiaalisten teorioiden abstrakti ja tasalaatuinen tila kattokäsitteenä viittasi luonnon ja kulttuurin ilmiöiden maantieteellisyteen. Maantieteellistä rakennetta on käytännössä kuvattu konkreettisilla käsitteillä; etäisyys, sijainti, paikka, maisema, ympäristö. Kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien myötä tilan käsite arkipäiväistyi ja absoluuttinen tila sai rinnalleen suhteellisen tilan käsitteen. Tilan merkitys vaihteli erottavana tekijänä, saavutettavuutena, kasautumisena, kokona tai suhteellisena sijaintina. Humanistisessa maantieteessä on korostunut eletty ja koettu tila. Strukturalistisessa maantieteessä on tutkittu yhteiskunnallisesti tuotettua tilaa. Sekä humanistisessa että strukturalistisessa tulkinnassa tila on sosiaalinen ja osa yhteiskuntaa, ei pelkkä fyysinen rakenne. Tulkinta tilasta suhteellisena, mutta perustaltaan fyysisenä ulottuvuutena on saanut rinnalleen sosiaalisen tilan idean. Tätä tilakäsitystä on kutsuttu relationaaliseksi. Humanistinen metodologia on korvannut homogeenisen tilan inhimillisen elämän arkisilla sidoksilla paikkoihin, tiloihin ja ympäristöihin. Maiseman käsite on ollut tilan ja paikan lisäksi keskeinen humanistisessa maantieteessä. Postmodernin myötä on päädytty poikkitieteelliseen tutkimukseen ja tilan renessanssiin (Häkli 1999a: 26, 48, 50-52, 55, 81-83, 85, 174). Paikka, humanistisen maantieteen avainkäsitteenä, on usein asetettu kontrastiin tilan tieteellisesti mittavissa olevalle paikallisuudelle (Rose 1993: 43; Koskela 1994: 3). Tila on yleinen ja abstrakti, paikka sen sijaan konkreettinen ja erityinen. Tilan ja paikan suhde on nähty myös käsitteen ja havainnon suhteena, ensimmäinen on ”thought of”, jälkimmäinen ”lived through” (Karjalainen 1986: 119-121). Tila voidaan nähdä levittäytyvänä, ekspanssiivisena, kuten Tuan (1977/2001: 3), joka liittää tilan vapauteen ja paikan hillitsevään turvallisuuteen.

Relph (1976: 5) kuvaa ”täydellisimmäksi tutkimukseksi maailman suorasta kokemisesta” Eric Dardelin (1952) tutkimusta (ks. Pennanen 1997). Se on esimerkki ”vidalilai-

sen” tradition innoittamasta varhaisesta humanistisesta maantieteestä, unohduksissa ollut linkki Paul Vidal de La Blachen maantieteen ja uuden humanistisen maantieteen välillä (emt.: 8; Häkli 1999a: 75). Dardel tukeutui Vidal de La Blachen (1845-1918) ajatuksiin. Vidal toi ensimmäisenä possibilismin ajatuksen maantieteelliseen ihmisen ja ympäristön suhteen tarkasteluun, karttaen kuitenkin sekä radikaalia possibilismia että radikaalia determinismia. Hänen ranskalaista ihmismaantiedettä suunnanneessa näkemyksessään fyysinen luonto, sen maisema ja maisemaprosessit eivät ainoastaan determinoineet ihmisyyhteisöä, vaan antoivat tälle mahdollisuuden toimia. Ihmisyyhteisön sisäinen olemus, johon kuuluvat mm. yhteisön arvostukset, uskomukset ja ajattelutavat, määräävät sen, miten tätä ulkoisen ympäristön tarjoamaa mahdollisuutta toteutetaan ihmistoiminnassa. Vidalin näkemyksen mukaan maantieteen tutkimuskohteina ovat paikat, niiden muotoutuminen yhteisön ja fyysisen maiseman vuorovaikutuksellisessa suhteessa. Modernien humanistimaantieteilijöiden kiinnostuksen Vidalia kohtaan on katsottu selittyvän sillä, että hän toi esille alueiden asukkaiden tunteet, joiden avulla hän selitti erityisiä ihmisen ja hänen ympäristönsä välisiä siteitä paikallistasolla. Tämän piirteen lisäksi se, että hän kirjallisessa työssään otti huomioon inhimillisen tunteen ja intention, toi Vidalin maantieteeseen voimakkaan humanistisen latauksen (Pennanen 1997: 17-18; ks. myös Cloke et al. 1991: 64-65; Karjalainen 1986: 32-33). Dardel näkee Vidalin tavoin, etteivät ihmisyyhteisö ja ympäristö ole selitettävissä ilman toisiaan, mutta heidän ymmärryksensä tämän ajatuksen sisällöstä on erilainen. Dardelin ajatuksissa tulee esille ympäristö paitsi mahdollisuutena yhteisölle ja kulttuurille, myös yksilölle. Ympäristö kietoutuu kokemuksen kautta ihmisen tunteisiin ja ideoihin sekä nousee kokemuksessa ajatukseksi ja symboliksi jollekin muulle. ”Vaikka ihmisen kohtalo on sidottu Maahan, nousee tästä sitoumuksesta mahdollisuus” (Pennanen 1997: 91).

Humanistinen metodologia ohjaa ymmärtämään syvällisemmin maailmaa, joka on jollain tavalla tunnettu. Ymmärtäminen tiedon ja tieteen perustana eroaa positivistisesta metodologiasta siten, ettei sen tavoitteita saavuteta etäntymällä ihmisistä ja yhteiskunnasta, vaan päinvastoin tutkijan ja tutkimuskohteen välillä on oltava kulttuurinen side. Humanistisessa tutkimuksessa halutaan selvittää ihmiselämän kompleksisuutta eri muodoissaan. Elämää ei edes yritetä selittää, vaan ymmärtää syvällisesti. Tutkija pyrkii samaistumaan siihen subjektiiviseen kokemusmaailmaan, jossa hänen tutkittavansa elävät. Humanistisella tutkimuksella on perustana useita filosofisia suuntauksia, kuten idealismi, fenomenologia ja eksistentiaalisismi, joiden kaikkien lähtökohtina voidaan pitää yksilökeskeisyyttä, subjektiivisen kokemusmaailman korostamista, ihmisen aktiivista roolia todellisuutensa luoja ja kiinnostusta inhimilliseen elämään sinänsä, ilman objektivoivia tieteellisiä selitysmalleja. Tämän ihmiskuvan vuoksi niitä on kutsuttu merkityksen tai elämän filosofioiksi. Fenomenologia, jonka perustaja oli Edmund Husserl, pyrkii olemaan uskollinen ”to the phenomenon”, eleyille kokemuksellemme maailmasta.¹⁸ Eksistentiaalismin, joka keskittyy ymmärtämään inhimillisen olemassolomme, ”being”, luonnetta, tunnetuimpia edustajia ovat Husserlin oppilas Martin Heidegger sekä Jean-Paul Sartre.¹⁹ Englannin kielessä ymmärtävien tieteiden ja selittävien tieteiden välistä eroa korostetaan termeillä humanities ja sciences (Häkli 1999a: 63-69; Cloke et al. 1991: 57-58, 70-76;

¹⁸ Fenomenologisesta suuntauksesta on puhuttu ja kirjoitettu paljon, mutta sen keskeinen sisältö vaikuttaa kuitenkin epämääräiseltä. Laajasti ottaen fenomenologiassa on kysymys ennen kaikkea asenteesta filosofian tekemiseen, pyrkimyksestä tuoreeseen ja elävään filosofiaan (Husserl 1995: 9, Esipuhe ja johdanto, ss. 9-32, Juha Himanka) Fenomenologiassa tutkitaan Satulehdon (1992: 97) mukaan välimatkaa, joka syntyy arkimaailman ja tieteellisen maailman välille.

Jackson-Smith 1984: 25-31; Karjalainen 1986: 35). Humanistisessa ajattelussa ihminen on paitsi maailmansa tuote, myös sen aktiivinen tuottaja, niin fyysisesti työprosessin kautta, kuin henkisesti, kielen ja kommunikaation kautta. Humanistinen metodologia perustuu ajatukselle ihmisen erityisyydestä suhteessa luontoon. Vain ihminen on tietoinen olemassaolostaan ja kykenee pohdiskelemaan sekä itseään että omaa suhdettaan ympäristöönsä.²⁰ Ihmisen maailma on merkittävä ja merkityksiä täynnä oleva paikka, jonka jokainen yksilö kokee eri tavoin (Karjalainen 1986).

Fenomenologiaa ja eksistentialismia yleisempänä tieteenfilosofian perinteenä pidetään ymmärtävää metodologiaa ja teleologista selittämistä korostavaa hermeneutiikkaa. Ymmärtämisen tavoitteen sisältävällä maantieteellä on juurensa vuosisadan alun kulttuurimaantieteessä. Humanistinen maantiede omaleimaisena tutkimussuuntauksena muotoutui toisen maailmansodan jälkeen positivistisen metodologian lähtökohtien ja ihmiskuvan kritiikistä ja sen metodologiaa alettiin kehittää kulttuurin, kirjallisuuden ja taiteen tutkimuksen yhteydessä. 1970- ja 1980-luvuilla se sai vaikutteita traditiosta ja eteni tulkitsemalla uudelleen maantieteellisiä käsitteitä. Suuri osa humanistisesta maantieteestä on kiinnittynyt osaksi monialaista ja poikkitieteellistä kulttuurintutkimuksen kenttää, missä sen traditiolla on merkittävä tehtävä kulttuurin ja spatiaalisuuden suhteiden tulkitsijana. Kulttuurintutkimuksen ”emotiede” tulkitseva antropologia luetaan osaksi hermeneuttista kenttää: ”hermeneutics is the interpretation of meaning”. Humanistista metodologiaa on sovellettu maiseman symboliikan tutkimukseen. Identiteetin tutkimus on hakenut kiinnekohtia psykoanalyysistä, feministisestä tutkimuksesta ja kulttuuriantropologiasta. Ymmärtävän tutkimusintressin piirissä on tutkittu, kuinka kirjallisuus heijastaa ja tuottaa ympäristökokemuksia. Kirjallisuudessa esitetyt maantieteelliset kuvaukset voivat jäljitellä olemassa olevia paikkoja ja maisemia tai ne voivat luoda uusia paikkoja, jotka vasta lukijoiden kokemuksissa muuttuvat todellisiksi maisemiksi ja paikoiksi, kuten Pentti Haanpään luoma Kairanmaa (Häkli 1999a: 73, 86, 89; Jackson-Smith 1984: 20, 25-46; Cloke et al. 1991: 59-92; Johnston 1983: 52-75; Jackson 1989: 20-23, 172).

Humanistinen lähestymistapa on kyseenalaistanut subjektiivisen ja objektiivisen välisen suhteen, korostanut subjektiivisen tulkinnan merkitystä tieteellisen tutkimuksen osana. Todellisuus ei ole riippumaton havaitsijasta sen paremmin kuin havainnoinnin kohteistakaan. Tutkija yrittää samaistua erilaisten ihmisten elämäntilanteisiin ja näkemyksiin, käyttää hyväksi kaikkea sitä tietoa ja tietoisuutta, jota hänellä kulttuurinsa tuntijana ja ihmisenä on, löytää intuition avulla tiensä myös järkipäisten näkemysten ja perustelujen tuolle puolen. Hän kuuntelee tuntemuksiaan, jotka eivät helposti pukeudu sanoiksi (Johnston 1983: 5; Koskela 1994: 54-55; Häkli 1999a: 70; ks. myös Sayer 1992: 35-39). Me, jotka olemme maaseudulla syntyneet ja siellä muodossa tai toisessa asuneet, tiedämme

19 The relationship between phenomenology and existentialism is best seen in the work of Heidegger whose “phenomenology of being” can be described as “lived” or “existential phenomenology”. Existential phenomenology approaches the interpretation of meaning and experience in the light of the individual’s existence in a historically constituted existential world (Jackson-Smith 1984: 29). If for Husserl a totality of meanings is found by reduction in transcendental ideas, it is found by Heidegger in the world, or referential totality; to intuition Heidegger therefore opposes circumspection. Phenomenology is thus transformed into existential phenomenology, or phenomenological ontology: existence, not consciousness, is the proper subject matter for phenomenology (Karjalainen 1986: 69).

20 “the understander of Being”: To say that man alone exists is to emphasize the crucial difference between the mode of man as an existent (Sartre: “for-itself”–“pour-soi”) and the mode of being of things as essents (Sartre: “in-itself”–“en-soi”) (Karjalainen 1986: 71-72). Ihminen ei ainoastaan ole, vaan myös tietää olevansa. Tällaista olemisestaan tietoista olemista nimitetään eksistenssiksi (ks. esim. Lehtinen 2002)

että elämä maalla on monin verroin vivahteikkaampaa, niin hyvässä kuin pahassa, kuin yleistävät tutkimukset tai hallinnon tarpeisiin kootut selvitykset antavat ymmärtää. Oliko ainoa, josta on tuntunut, ettei niistä asioista, jotka todella vaikuttavat päätöksiin siitä, jääääkö maalle vai muutetaanko kaupunkiin, ole usein ääneen puhuttu?²¹ Tietoa päätöksistä, joita maaseudun asukkaat tekevät elämästään, on mahdollista saada erilaisten elämäkerrallisten kertomusten (life histories)²² ja aineistojen kautta (Thompson 1981: 298). Tilastojen pohjalta koottava yleinen tietämys ei tavoita paikallistietämystä, niitä ilmiöitä, joita kylätietä kulkeva arjessaan kohtaa, kiviä, joihin hän ehkä päivittäin lyö varpaansa. Usein näihin kiviin suhtaudutaan maaseudulla niin, että ne on vain hyväksyttävä. Elämäntarinallisen aineiston avulla on oletettu tavoitettavan ihmisen syvempää tasoa, sisäistä elämää tunteineen sekä varjoon jääneitä ongelmia (Denzin 1989a: 29; Hammersley-Atkinson 1995: 160).

Puhtaasti ymmärtämiseen keskittyvä yhteiskuntatiede ei mahdollista yhteiskunnallisen toiminnan analysoimista kriittisellä ja vapauttavalla tavalla. Jos ihmistoimintaa kuvaillaan vain sellaisena kuin ihmiset itse sen kokevat, menetetään mahdollisuus tehdä ihmiset tietoisiksi ajattelunsa rajoittuneisuudesta (Häkli 1999a: 71). Kuinka ihmiset voitaisiin tällöin vapauttaa sellaisista vakiintuneiden ajattelutapojen ja käsitysten kahleista, jotka ylläpitävät yhteiskunnallisia valtarakenteita? Kuinka suomalainen maaseutu voitaisiin vapauttaa vuosikymmenien, ehkä useiden sukupolvien ajan vallinneista ajattelutavoista ja kahleista, jotka estävät sen, että muualta muuttaneet, nuoret, koulutetut, taiteilijat, eri ammattien harjoittajat, eri uskonto- ja aatesuuntien edustajat voisivat asua ja elää maaseudulla, edes jossain muodossa? Tässä tutkimuksessa kysymykseen haetaan vastauksia toimintatutkimuksen ja erityisesti osallistavan toimintatutkimuksen avulla (Kuula 1999: 86; Hammersley-Atkinson 1995: 15-16; Swantz 1983; Swantz et al. 2001). Paikallisia kulttuureja ja identiteettejä analysoivassa kulttuurisia merkityksiä painottavassa maantieteen lähestymistavassa, on nähty piirteitä paitsi humanistisesta maantieteestä, myös yhteiskuntakriittisestä maantieteestä, koska sen tutkimusteemat ovat valtarakenteita painottavampia kuin perinteisen humanistisen maantieteen. Kriittiseen metodologiaan on liittynyt itsereflektiivisyyden kautta operoiva emansipatorinen intressi, joka voi haastaa jähmettyneet riippuvuussuhteet. Humanistisen maantieteen keskusteluissa ja kulttuuritutkimuksissa on kehitetty humanistista metodologiaa kohti yhteiskunnallisempaa, selittämisen arvon tunnustavaa otetta 1970-luvulta lähtien (Häkli 1999a: 71-72, 93; Koskela 1994: 62-63; Cloke et al. 1991: 143-144, 192-193; Gregory 1994: 10; Jackson 1989; ks. myös Kuula 1999: 66). Idealistisen ymmärtävä aluetutkimus olettaa paikkakunnan sisältä avautuvan näkökulman olevan ainoa oikea. Humanistista maantiedettä on kritisoitu siitä, että se romantisoi paikkaa ja paikallisuutta sivuuttaen valtasuhteet. Paikka ja paikallinen intressi on nähty yhtenä ja kaikille yhteisenä. Yhteisen paikan hengen kääntöpuolena on ”toisen” ulossulkeminen. Paikkasuhdetta on käsitelty sukupuolineutraalisti, vaikka se on monella tavalla kytkennässä sukupuoleen (Rose 1993: 44; Koskela 1994: 2, 64, 65). Erilaiset paikkaan ja tilaan liittyvät tunteet, kuten pelot liittyvät kiinteästi sukupuolten välisiin valtasuhteisiin (Valentine 1997; 2001; Asikainen-Koskela 1992; Koskela 1995; 1997).

21 Tutkimuksen yhtenä lähtökohtana oli ajatus, jonka Ehrnrooth (1990: 30) esittää johdantona kirjoitukseensa ”Intuitio ja analyysi”. Hän siteeraa Wittgensteinia (1984/1921, 87-88): ”Meistä tuntuu, että vaikka kaikkiin mahdollisiin tieteen kysymyksiin olisikin vastattu, elämänongelmiamme ei olisi vielä edes sivuttu...” Vrt. Sayer (1992: 12-13): ”We feel that even when all possible scientific questions have been answered, the problems of life remain completely untouched” (Wittgenstein 1922).

22 Englanninkielessä ”life history” on yleiskäsite, ”autobiography” erillistermi (Roos 1987: 12).

Humanistisen metodologian maisema, alue ja paikka viittaavat merkittäväksi koettuun ympäristöön, jota vihataan ja rakastetaan, ihastellaan ja hyljeksitään, ympäristöön, jota tulkitaan ja ”luetaan”, eletään ja muokataan. Arkielämän maantiede tarkastelee paikkoja, joissa elämme, asumme ja työskentelemme ja joihin muodostamme tiedon ja tunteen siteitä (sense of place) (Häkli 1999a: 82; Relph 1976; Johnston 1983: 78-82; Matthews 1992: 201). Kairanmaan alueellisen sijainnin ”pohjoinen konkreettisuus” sekä toisaalta ”fyysinen sijaitsemattomuus” ja ”vapaa kuvitteellisuus” tekevät siitä mielenkiintoisen esi-merkin paikan inhimillisten merkitysten tutkimiselle. Ridanpää (1999) katsoo Kairanmaan olevan humanistisesti tulkittuna pohjoinen elämismailma, perifeerisyyden kautta syntyvä yksinäisyys ja arktisuuden kautta muotoutuva koettelemus. Kylmyys, pohjoisuus ja perifeerisyys ovat sinänsä neutraaleja luonnonmaantieteellisiä faktoja, jotka muuttuvat merkityksellisiksi vasta, kun niitä elävä antaa niille merkityksen. Fyysinen todellisuus luo Kairanmaan asukkaille olot, joissa heidän arkinen elämänsä tulee mahdollisimman vaikeaksi. Kairanmaa on luonnonympäristönsä puolesta kelvotonta asumiseen, mutta silti asujalleen rakas. Rakastettu paikka on osa karua välimaata ja vaikka se on ympäristönsä puolesta ihmiselle vihamielinen, nälän maa, on se silti asukkaalleen ainoa rakastettu paikka, koti (emt: 21-22, 24).²³ John Eyles (1985: 26) kertoo australialaisilta oppineensa, että kotona oleminen, ”in one’s place”, ei liity juuri lainkaan maiseman esteettiseen arvostukseen. Asukkaiden identifioitumisessa alueisiin on nähty korostuvan pääasiallisesti muut, kuin luontoon kytkeytyvät seikat, vaikkakin Suomessa on luonnolla ollut tilapreferensseissä keskeinen merkitys (Paasi 1986: 82).

Ymmärtävä metodologia on nähnyt ihmisen aktiivisena toimijana, subjektina, enemmän kuin tutkimuskohteena, objektina. Kun ihminen nähdään subjektina, aktiivisena kokijana ja näkijänä, joudutaan hylkäämään positivistisen maantieteen karttapisteet ja fyysiset etäisyydet ja nostamaan ensisijaisiksi humanistisen metodologian perustelemat näkemykset inhimillisestä elämästä ja sen arkisista sidoksista paikkoihin, tiloihin ja ympäristöihin (Karjalainen 1987; Häkli 1999a: 69, 82). Karjalainen (1987) on pohtinut kartan objektiivisen rakenteen eli kartografisesti esitetyn ja situationaalisen, eletyn paikan suhdetta sekä paikan tuttuuden ja vierauden eksistentiaalista perustaa. Objektiivisesti ottaen paikka viittaa jonkin asian tai ilmiön faktiseen, mitattuun sijaintiin jossakin. Kartografisesti paikan sijainti voidaan ilmaista karttakoordinaatein. Kartta samoin kuin maisema on toisia asioita korostava, toisia marginalisoiva merkitysjärjestelmä. Paikan eksistentiaalinen ulottuvuus ilmenee ”elettyinä sijainnillisuutena”, jolloin sijainti ei ole vain objektiivisesti mitattu tosiasia, kuten kartassa, vaan inhimillisen merkityksenannon luoma ilmiö. Näin ollen paikalla ei ole universaalia, aina ja kaikkialla yleispätevää sisältöä. Paikan luonne riippuu kokonaan siitä situaatiosta eli tilanteesta, jossa merkityksenanto tapahtuu. Paikkakuntalaiselle paikkakunta tai kylä on arkipäivän elämän ympäristö ja sellaisena tuttu kotipaikka, vakiintuneen elämänmenon kehys, kun sinne muualta muuttavalle se on vieras ja aivan toisenlainen todellisuus, kuin mihin hän on kotonaan tottunut (emt.: 16-17). Nämä suhteet ovat nousseet esiin käsitellessäni maaseudun ihmisten elämäntarinoita sekä kohdatessani maalla asuvien ja sinne muuttavien tai palaavien tarinoiden leikkauskohtia. Behavioraalisen²⁴ ja humanistisen maantieteen synty on tuonut maantieteelliseen

23 ”Niin, johonkin noiden nuoruutensa teiden varsille hän olisi kyllä voinut rakentaa pesäsen, jossa olisi ehkä helpompi elellä, ehkä paljonkin helpompi. Mutta Kairan sydänmaat vetivät puoleensa, miten lienevät vetäneet. Ei missään muualla ollut niin tutun ja kotoisen tuntuista. Niinhän on linnunkin laita. Kurkeloinen, surkealle synnyinsuolleen se lentää, vaikka lienee pitkällä retkellään nähnyt parempaakin” (Haanpää (1976): Jauhot. Tarina pakkasen jäljiltä. Teokset, osa 7: 196).

24 Behavioraalisesta maantieteestä ks. esim. Cloke et al. 1991: 66-68, Jackson-Smith 1984.

tutkimukseen inhimillistä syvyyttä. Humanistien metodi voi tavoittaa ilmiöitä, jotka ovat muiden saavuttamattomissa. Se voi laajentaa teoreettista ymmärtämystä ihmisten ja paikkojen välisestä suhteesta, myös maaseudulla asuvan ihmisen fyysisestä, sosiaalisesta ja symbolisesta sidoksesta asuinpaikkaan ja paikallisen identiteetin muodostumisesta (Paasi 1986: 23; Relph 1976).

Maantieteilijän tutkimusprosessia on voitu pitää paitsi tieteen, myös taiteen tekemisenä, jolloin huomiota on kiinnitetty kirjoittamisen sisällön lisäksi kirjoittamisen tapaan. Formaaliin tieteellisyyteen tähtäävän kielen ei ole ajateltu riittävän, koska tutkimuksen kohteena olevat paikat sisältävät sellaisia merkityksiä, joita ei pystytä tuomaan esiin ilman subjektiivisia paikan kuvauksia. Toisaalta paikan tai tilallisuuden merkityksiä kuvaava taideteos on ollut keskeinen tulkinnan väline ja tutkimuskohde. Humanistinen tutkija voi päästä käsiksi aiheisiin, joihin perinteisen tieteen keinoin ei pääse, kulttuurisesti syviin tulkintoihin, jotka antavat taiteen tavoin ajattelemisen aiheita kyseenalaistamalla subjektiivisen ja objektiivisen, tieteen ja taiteen välisiä rajoja ja liikkumalla niiden yli. Humanistisessa maantieteessä on korostettu täydentävää roolia ja yhteennivoutuvuutta perinteisen maantieteen kanssa (Haarni et al. 1997: 18; Koskela 1994: 54, 56, 64, 67). Tässä tutkimuksessa tuon näkökulman avulla pyritään laajentamaan, tuomaan esille ja tekemään näkyväksi syrjäisellä maaseudulla asuvan tai siellä syntyneen ja kasvaneen ihmisen sidosta kotikyläänsä ja kotiseutuunsa. Humanistisessa maantieteessä ilmiöitä tarkastellaan yksilön kokemusten ja toiminnan kautta. Paikan käsitteellä halutaan erityisesti korostaa elämismaailmaan ja subjektiiviseen kokemukseen liittyvää aspektia. Inhimillistä elämää ajatellen erityisiin paikkoihin liittyvät merkitykset ja tunteet ovat tärkeämpiä, tai vähintään yhtä tärkeitä, kuin tilan fyysisuus. Olennaista tulkinnassa on inhimillinen merkitys, tunneperäinen sidos, kokemus, muisti ja mielikuviutus. Tutkimuksen tavoitteena on merkitysten tulkinta siten, että pyrkimys tutkimuskohteen ymmärtämiseen korostuu eli hermeneutiikasta juontava ymmärtäminen ja tulkitseminen (Haarni et al. 1997: 16; Häkli 1999a: 83; Koskela 1994: 56, 58; Cloke et al. 1991: 58). Käsitteellä paikka viitataan ihmisten juurtumisen ja kotiutumisen tunteisiin, paikattomuudella on viitattu juurettomuuteen ja kokemuksiin ulkopuolisuudesta. Paikat toimivat ihmisten identiteetin ja turvallisuuden tunteen keskuksina (Relph 1976). Koti on tulkittu paikkaa keskeisellä tavalla jäsentäväksi kategoriaksi. Kotia seuraavana kollektiivisena ulottuvuutena on puhuttu kotiseudusta, minkä Paasi sijoittaa käsitteellisesti kuuluvaksi ”alueen” ja ”paikan” välille (Paasi 1986: 224). Dardel on kuvannut ihmiselämän ensimmäistä paikkaa paikkana, jota yksilö ei ole valinnut, mutta jossa ja josta hän tajuaa olemassaolonsa, paikkana, missä tapahtuu ”maallisen olemassaolon inhimillinen perustaminen” (Pennanen 1997: 89).

Humanistisessa maantieteessä koti on määriteltävyksi paikkaan kuulumiseen liittyväksi käsitteeksi, joka edustaa lepoa ja rauhaa. Sibley (1995) näkee kodin, naapuruston ja kansan myös ulossulkemisen potentiaalisina tiloina. Paikallisella tasolla ulossulkeva oikeus yksityistilaan määritellään laissa. Koti on henkilökohtainen tila tai perhetila, tila johon toiset astuvat sisään vain kutsusta. Sibley käsittelee kotia, ei vain yleisemmin käsitellyn teeman ”tiedän paikan armahan” (the house as haven) mukaan, vaan myös konfliktien lähteenä (the house as a source of conflict); yhtenä vallan kontekstina, jossa kaikki talouden jäsenet eivät jaa halua puhdistettuun ympäristöön. (Perhe)Koti voidaan hänen mukaan nähdä myös asetelmana taistelussa likaa ja luonnollista villeyttä sekä vallattomuutta, kuten poikien intiaanileikkejä, vastaan. Useimmat perheympäristöön liittyvät käyttäytymistutkimukset ovat kuvanneet kotia hyväntahtoisilla termeillä, ainoana ympäristönä, missä yksilö voi toimia autonomisena. Huomion kohteena ovat olleet keskiluokan USA ja Eurooppa. Tosiasia, että kodin konseptiot vaihtelevat kulttuureittain, on jäänyt vähälle huomiolle. Kodin tila ja esineet yhdessä antavat esteettisiä kokemuksia ja herättä-

vät muistoja. Kuitenkin samoin kuin kodilla voi olla positiivisia symbolisia ominaisuuksia, se voi tarjota myös ympäristön väkivallalle, lasten pahoinpitelylle, depressiolle ja muille henkisille sairauksille (emt.: 64, 90-102). Feministisestä perspektiivistä koti tulkitaan paitsi kodiksi ”minussa”, myös konkreettiseksi arkiseksi elinympäristöksi ristiriitoinen. Naistutkijat pitävät kotia patriarkaalisen alistusrakenteen pohjimmaisimpana ja yleisimpänä perustana (Koskela 1994: 65).

Arkielämän elämismaailman perusdilemma on siinä, että se on meille jokaiselle tuttu, läheinen ja jokapäiväinen ilmiö, mutta silti vaikeasti haltuunotettavissa ja ymmärrettävissä. Roos (1988) kertoo juuri tämän kiehtoneen häntä elämäntavan tutkimuksessa kaikkein eniten, kuinka täysin arkipäiväiset ilmiöt, tavallisten ihmisten tavallinen elämä on niin hankala ilmiönä ymmärtää, analysoida ja ottaa haltuun. ”Onko arki aina ollut yhtä ahdistavaa”, kysyy hän ja kertoo esimerkin vuosisadan vaihteessa syntyneen pienviljelijä-metsätyöläisen pojan tarinasta, joka on täynnä erilaisia vaikeuksia ja hankaluuksia. Elämäntarinassa vaikeudet kerrotaan kuitenkin jopa huumorilla höystettynä: ”Mekin lankeimme ahneuden syntiin...”²⁵ Kysymykseensä Roos vastaa, ettei arki sinänsä ole tullut ahdistavammaksi, mutta sen sisäistetty, ihmisten itsensä määräämä sidonnaisuus on lisääntynyt. Arkielämän piirissä ponnisteleva ihminen ei kykene kapinoimaan, eikä muuttamaan edes itseään, saati sitten yhteiskuntaa. Häneen kohdistuu valta, jota käyttää tehokkaimmin hän itse. Yksi ratkaisuvaihtoehto kuitenkin löytyy. Se on pako. Kautta aikojen ovat tavalliset ihmiset väistyneet, paenneet, ”äänestäneet jaloillaan”. Suuri osa elämäntavoistamme tai niiden osista kuvataan pakoina: pako kaupunkiin, pako maalle, pako viinaan, pako television ääreen, pako etelänmatkoille, pako työhön jne. Olisiko pako ulkomaille tai kaupunkeihin ollut syrjäisellä maaseudulla peräti yksi elämän keskeisistä elementeistä? Vain rakastuminen saa meidät ylittämään arjen välttämättömyyksien puristavat rajat. Roos tarkoittaa rakastumista sanan laajassa mielessä, aitoa innostumista jostakin tärkeästä (emt.: 47-49, 55-57). Elämäntapatutkimus oli kiinnostunut tavallisten ihmisten arkipäiväisestä elämästä ja sen liittymisestä yhteiskunnan rakenteeseen ja muutokseen, joka mursi vanhoja yhtenäisiä elämänmuotoja. Se syntyi 1970-luvulla vastareaktionä hyvinvointimittauksia vastaan (Kortteinen 1982; Roos 1985; 1987; 1988).

Vastaavanlaisia tutkimuksia on suomalaisessa maantieteessä ollut vähän. ”Arjen maantieteeksi” nimittämässään tutkimuksessa Vuolteenaho (2001) tarkastelee työttömyyden arkisia paikkoja ja polkuja osana muuta kaupunkielämää sekä käynnissä olevaa kulttuurista muutosta, sitä kuinka (palkka)työn loppu kohdataan, marginaaleihin ajaututaan ja marginaaleista nousee kohtaamisissa toisten kanssa, kulutuksen ja työn kaupunkitilassa, osana globaalisti välittyntä arjen maantiedettä. Hänen mukaan 1990-luvun puolivälin jälkeisessä Oulussa työttömän oli mahdollista tulla tunnustetuksi omanlaisena yksilönä niin työttömien kohtalotovereiden seurassa kuin kaupunkiarjen tilallisissa käytännöissä yleensäkin (emt.: 196-197). Maantieteen kansainvälisessä keskustelussa esille nousseet käsitteet kuten ”geography of everyday life” tai ”everyday geography” Lehtola (2001) suomentaa ”arkielämän maantieteeksi”, joka tutkii etupäässä ihmisten jokapäiväisiä tapahtumia, rutiineiksi muodostuneita toimintoja suhteessa niiden maantieteellisiin sidok-

25 Vrt. Kyläkirja (päiväkirjat, s. 222): ”Vuonna 1921 seudulle saapui surullisen kuuluisia koneasiamiehiä, jotka onnistuivat myymään separaattorin lehmättömällekkin ja sattuipa, että jonkun köyhän täytyi myydä ainoa lehmänsäkin saadakseen separaattorinsa maksettua.” Matkallani kuulin tapauksista, joissa viljelijä menetti yli-investointien takia jopa koko tilansa. Tutkimuksen tekijä on toisaalta ollut mukana metsänkäyttöön pohjautuvassa kehittämistoiminnassa ja toisaalta hakkauttanut metsäpalstaltaan puuston pois voidakseen toteuttaa tämän tutkimuksen.

siin. Sen kaksi keskeistä ulottuvuutta ovat aika ja tila, joiden tutkimuksella on ollut merkittävä rooli yhteiskuntamaantieteessä. Lähtökohtana on ollut yhteiskunnan rakenteiden ja yksilön toiminnan näkeminen vuorovaikutteisena prosessina. Tässä yhteydessä on korostunut yksittäisten ihmisten jokapäiväisen elämän perspektiivi, spatiaalisen käyttäytymisen kytkeminen ihmisen olemassaoloon ja ehtoja määritteleviin tekijöihin. Tunnettu brittiläinen sosiologi Anthony Giddens on käsitellyt ajan ja tilan merkitystä sosiaalisen elämän muotoutumisessa. Hänen lisäksi on runsaasti keskustelua herättänyt ruotsalaisen Torsten Hägerstrandin kehittämä 1970-luvulla tunnetuksi tullut aikamaantiede. Ihmisen arkielämän rakenteita analysoivana tutkimusmenetelmänä se on ollut lähinnä teknistä ja kuvailevaa. Aikamaantieteeseen kohdistunut kritiikki on korostanut, ettei siinä nähdä ihmistä toimivana subjektina, eikä se behavioraalisen maantieteen osa-alueena ole juurikaan käsitellyt ”inhimillistä maailmaa” (Johnston 1983: 83; Lehtola 2001: 40-41, 43, 45; Cloke et al. 1991: 107-113).

Aikamaantieteellä on ollut vahva rooli feministisen näkökulman kehittämisessä maantieteessä. Ensi vaiheen naisten näkyväksi tekemisen jälkeen sukupuoliroolit nousivat tutkimuskohteiksi. Selvitettiin, millä tavoin naisten kaksoisrooli koti- ja palkkatyössä vaikutti heidän tilankäyttönsä ja miten eri sukupuolten liikkuminen tilassa erosi. Koska sukupuoliroolien tutkimus näytti vain uusintavan perinteistä työnjakoa, siirryttiin sukupuolisuhteiden analyysiin. Tässä vaiheessa alkoi varsinaisen feministisen teorian kehitys, siirryttiin maantieteen naistutkimuksesta feministiseen maantieteeseen (Rose 1993: 17-40; Koskela 1994: 56, 71). ”Arjen” ja ”arkielämän” maantieteellisessä tutkimuksessa korostuu paikkojen asema niin kaupunki- kuin maaseutuaren jokapäiväisten rutiinien ja niiden maantieteellisten sidosten muotoutumisessa, paikkojen ja arkisen elämän keskinäinen vuorovaikutus, paikka arkisten toimintojen ja kokemusten keskuksena (Vuolteenaho 2001: 2, 4, 13-15; Lehtola 2001: 51).

Maantieteeltä on, arkkitehtuurin tapaan, edellytetty syvempää kiinnittymistä paikallisiin traditioihin ja kulttuureihin (local sensitivity). Tiettyä herkkyyttä oli ollut jo nähtävissä tavassa, jolla maantieteessä oli kuvattu erityisten paikkojen maita ja ihmisiä. Sensitiivisyys erilaisuudelle ja kulttuurinen sensitiivisyys ovat sidoksissa uudenlaiseen kokemukseen ajan ja tilan suhteesta, uudenlaiseen joustavuuteen (flexible, fluid). Kairanmaa, on sivukertomus maakuntien suurille kertomuksille. Se voi kuvata erityisyyttä, ainutkertaisuutta, fragmentteja ja alueita, jotka ovat suurista kertomuksista pyrkineet jäämään pois turhina reunailmiöinä. Tutkimuksessa kuljetetaan sen tarinaa sekä täydennetään sitä kirjallisuuden tutkimukseen ja historiaan liittyvillä alaviitteillä. Yhteiskunnassa vaalitaan puhtautta rajaamalla yksilöitä ja ryhmiä yhteisöön kuuluvien ulkopuolelle. ”Radikaali käänne postmodernismiin” on noussut, kun herkkyyden erilaisille ihmisille ja erilaisille paikoille on katsottu vaativan myös valppautta ”toiseudelle” (Cloke et al 1991: x, 175, 181, 183, 189, 190, 191; Massey 1994: 118, 134-135; Bauman 1992: vii-viii; Häkli 1999a: 162-189). David Sibley on tarkastellut ulkopuolisuuden rakentumista yhteisöjen sisällä lähtökohtanaan Mary Douglasin (1966) vertauskuva ”dirt is matter out of place” (Sibley 1992: 107-121). Sensitiivisyydestä ”toista” kohtaan on tullut ”paljon harjoitettu tiedonala” humanistisessa maantieteessä (Cloke et al. 1991: 191). Postmoderniin kulttuuriin kuuluu pluralismi, jonka perustana on ollut juuri uskon horjumisen suuriin kertomuksiin ja yleiseen teoriaan. Läpikäyty muutos on tuonut esiin tulkitsevaa,²⁶ ”sense-making”,

26 Bauman (1992: 115): I suggest that the two distinct and alternative modes of philosophical and sociological practice recently classified as “modern” and “postmodern” are best described as “legislative” and “interpretive”.

”world-mapping” tietoa, pieniä kertomuksia, diskursseja. Tämän kehityksen seurauksena sosiaalitieteisiin on omaksuttu ymmärtävä näkökulma (Paasi 1991: 3-4; Bauman 1992: 31, 35, 37, 90, 105-106, 114-115, 125-133, 187). Paasi (emt.) tulkitsi pluralismia kuuluttaneiden äänenpainojen osoittaneen, että maantieteilijät pyrkivät aktiivisesti kulttuurintutkimuksen kentälle, jolloin tieteenalan fragmentoituminen pyritään jalostamaan uutta konstituoivaksi lähtökohdaksi. Tieteessä pluralismi tulee Paasin mielestä ymmärtää, yksittäisten lähestymistapojen omiksi osa-alueikseen lokeroitumisen sijaan, vahvasti argumentoitujen näkökulmien dialektiikkana. Denzin-Lincoln (2003: 3-4, 24) katsoo juuri Geertzin kahden teoksen: *The Interpretation of Culture* (1973) ja *Local Knowledge* (1983) avanneen tietä, jota hän kutsuu ”a more pluralistic, interpretive, open-ended perspective”. Ns. narratiivinen käänne on edelleen merkinnyt uudenlaisen sensitiivisyyden esiintuloa, mikä ei liity minkään erityisen teorian tai metodin etuoikeutukseen.

Maantieteen kulttuurinen käänne ja yhteydet antropologiaan ja historiaan

Uuden kulttuurisen maantieteen synty liitetään mm. Dennis Cosgroven, Peter Jacksonin ja Stephen Danielsin 1980-luvulla ilmestyneisiin kirjoituksiin. Alkutaivalta leimasi pyrkimys lähestyä paikkoja ja maisemia tuoreella metodologisella otteella, mutta usein myös selkeä tarve korostaa eroa ajan kriittiselle yhteiskuntamaantieteelle ominaisiin teoreettisiin lähtökohtiin. Uutta kulttuurista maantiedettä ei pidetä 1990-luvulla vauhtiin päässeen kulttuurisen käänteen ainoana ”alkusoittona”, vaan sen kehityskulkuja nähdään olleen pohjustamassa yhtä lailla feministisen maantieteen nousu, keskustelu uudesta aluemaantieteestä, tilan merkityksestä, erojen korostumisesta sekä suurten kertomusten lopusta osana post-modernia kulttuurista muutosta (Vuolteenaho 2002: 238, 241). Kulttuuri on käsitetty mm. kentäksi, jossa sosiaaliset, taloudelliset ja poliittiset konfliktit ilmenevät ja jossa niihin etsitään ratkaisuja. Myös erilaisten alueellisten ryhmien konfliktit ovat kulttuurisesti latautuneita. Jacksonin (1989) mukaan tutkimuksessa oli siirryttävä sosiaaliselle kentälle, missä merkitykset muodostetaan ja hallinta- ja alistussuhteet määrittyvät ja niistä kamppaillaan. Kulttuuri käsitettynä moniulotteisena kokonaisuutena on saanut vastakaikua monilta maantieteilijöiltä, jopa niin, että on päädytty puhumaan ihmismaantieteessä tapahtuneesta kulttuurisesta käännteestä (emt.: 1-2; Paasi 1991: 3; Haarni et al. 1997: 22-23; Anderson-Gale 1992: 3). Huomionarvoista tässä on erityisesti, että käänne kulttuuriin on ohjannut maantieteilijöitä löytämään uusia lähestymistapoja ja tuonut heidät lähemmäksi muita sosiaalisesti ja kulttuurisesti orientoituneita diskursseja (Tani 2001: 144). Se on vaikuttanut englantilaisten maaseutututkimusten suuntautumiseen, antanut virikkeitä erityisesti marginaalisuutta ja erilaisuutta koskevaan tutkimukseen (Cloke-Little 1997). Käänteen myötä antropologian, historian ja maantieteen kysymyksenasettelut ovat lähestyneet toisiaan (Knuuttila-Paasi 1995: 32). Kulttuurisesti painottuneen maantieteen toivotaan tässä avaavan uusia, hyödyllisiä näkökulmia sekä tuovan uusia aineksia myös syrjäistä maaseutua koskevaan keskusteluun (ks. Jackson 1989; Paasi 1991).

Maantieteen kulttuuriselle käännteelle ominaista on ollut juuri avoimuus erilaisille kulttuuriteoreettisille vaikutteille. Sillä on nähty olevan tieteenalaa elävöittänyt, tutkimusta teoreettisesti ja empiirisesti rikastuttanut, kiinnostuksen ajankohtaisiin teemoihin suunnannut sekä keskusteluilmapiiriä avannut vaikutus. Tulevaisuuden kannalta Vuolteenaho (2002) pitää ratkaisevana kysymyksenä, kuinka hyvin kulttuuria tutkiva maantiede onnistuu uusien innovatiivisten näkökulmien synnyttämisessä erilaisten teoreettisten näkökul-

mien ja tutkimusperinteiden risteytyessä. Anglosaksisesta maantieteestä liikkeelle lähtenyt käänne kulttuuriin on heijastunut suomalaiseen maantieteen tutkimukseen, mutta Paasin (1991) artikkelin jälkeen aiheesta on keskusteltu tieteenalan yleisen kehityksen näkökulmasta vähän. Vuolteenaho tulkitsee maantieteessä jatkuneen kulttuurisen käänteen uuden kulttuurisen maantieteen, mutta myös humanistisen maantieteen ja kriittisen yhteiskunta- maantieteen edelleen kehittyneeksi perilliseksi. Uusi kulttuurinen maantiede elää käsitteenä ja keskusteluyhteytenä edelleen, mutta monilta osin sekoittuneena maantiedettä laajemmin koskettaneisiin keskusteluihin. Moninaisuutta on lisännyt tieteenalan erityisalojen, kuten talousmaantieteen, yhteiskunta- maantieteen, feministisen maantieteen, poliittisen maantieteen ja historiallisen maantieteen päätyminen erilaisten kulttuuristen uudelleen- määrittelyjen piiriin. Kulttuurisen käänteen on katsottu tuoneen maantieteelliseen tutkimukseen ennakkoluulottomuutta ylittää tieteenalan osa-alueiden välisiä rajoja ja yhdistää ongelmanasetteluissaan erilaisia teoreettisia näkökulmia sekä teoreettisten näkökulmien monipuolistumista ja sekoittumista. Perinteisiä tieteenalajaotteluja vierastavan kulttuurin- tutkimuksen tapaan, maantieteessäkin kehitys on kulkenut kohti monitieteistymistä, humanististen ja yhteiskuntatieteellisten tutkimusotteiden lähentymistä sekä entistä moni- puolisempaa kiinnostusta erilaisiin tilaan liittyviin ongelmanasetteluihin (Vuolteenaho 2002: 237-238, 241, 245, 247-248).

Kulttuurintutkimuksen katsotaan käsitteenä vakiintuneen suomalaiseen sosiologiseen kielenkäyttöön englantilaisesta Birminghamin koulukunnasta. Sen piirissä kulttuurin käsitteellä on tarkoitettu jotakin sellaista kuin kollektiivinen subjektiviteetti, ts. jonkin yhteisön tai yhteiskuntaluokan piirissä omaksuttu elämäntapa sekä maailman hahmottamisen ja mielekkääksi kokemisen tapa. Birminghamin koulukunnan myöhemmissä, etnografisiin kenttätutkimuksiin pohjautuneissa tutkimuksissa kulttuurilla tarkoitetaan tutkitun ryhmän elämänmuotoa ja maailman hahmottamisen tapaa (Alasuutari 1994: 33-35). Kulttuurin käsite on nähty lähes synonyymiksi ranskalaisen sosiologin Pierre Bourdieun habituksen käsitteelle, yksilön arkielämää jäsentävälle ajatus- ja toimintamallille (Bourdieu 1987: 11; 1984). Roos (1988) määrittelee elämäntavan suhteessa kulttuuriin siten, että eri osakulttuurit ovat perusta, jolle habitukset, eli ihmisten henkilökohtaiset toimintataipumusten järjestelmät, kehittyvät. Habituksen ja elämäntavan suhteen Roos taas näkee niin, että habitus määrää niitä valintoja, joiden kautta havaittavissa oleva elämäntapa muodostuu. Habitus määrää sen, miten ihminen arvostaa ja torjuu eri elämäntapoja. Roos ymmärtää elämäntavalla kaikkein laajimmassa mielessä aikaisemman elämänhistorian ja elinolojen muodostaman habituksen kautta jäsentynyttä, nykyisten elämäntapamuotojen ja -asenteiden (dispositioiden) muodostamaa kokonaisuutta (emt.: 12, 19). Silvasti (2001) käyttää Roosin (1987)²⁷ määritelmää korvaten subjektiviteetin käsitteen skriptin käsitteellä, koska haluaa korostaa elämäntavan sidonnaisuutta historiaan ja kulttuuriin. Tällöin elämäntapa on yksilön tai perheen elämänvaiheiden, elinolosuhteiden, elämäntoiminnan, arkielämän ja interaktion kokonaisuus, joka järjestyy yksilön omaksumien skriptien kautta. Silvasti tukeutuu lisäksi Järvelään (1994), jonka mukaan elämäntavassa on kyse ihmisten arjen prosessista pyrkimyksineen ja edellytyksineen. Tehdessään sisällöltään empiiristä ja ai-

27 ”Elämäntapa on yksilön tai perheen elämänvaiheiden, elinolosuhteiden, elämäntoiminnan, arkielämän ja interaktion kokonaisuus, joka muodostuu – järjestyy – hänen subjektiviteettinsa kautta. Subjektiviteetilla tarkoitetaan ihmisen arvomaailmaa, arviota omasta elämästä, hänen tärkeiksi kokemiaan elämänalueita (Roos 1987: 45).

neistolähtöistä tutkimusta Silvasti (emt.: 15, 75) katsoo elämäntavan vielä 2000-luvun alussakin relevantiksi ja toimivaksi käsitteeksi.²⁸

Kulttuurintutkimukseen sanan monitieteisessä merkityksessä on tihentynyt joukko käsitteitä, joiden rajat ovat liukuvia ja alat liikkuvia. Kulttuurin lisäksi samantapaisia ”sumeita” eli reunoiltaan liukuvia käsitteitä ovat mm. maailmankuva, elämäntapa, arki, kertomus, traditio, myytti, huumori, identiteetti. Käsitteillä pyritään kokoamaan ja integroimaan heterogeenisiä, mutta tavalla tai toisella toistensa piiriin kuuluvia ilmiöitä. Kiistanalaisuudestaan huolimatta käsitteet ovat olleet relevantteja antropologian kannalta. Maantieteessä maailmankuva, identiteetti ja elämäntapa muodostavat tieteenalan sisällöllisen ja oppihistoriallisen muotoutumisen kannalta keskeisen kolmion, jossa kulttuurin idea on implisiittisesti mukana (Knuuttila 1992: 34-48; Knuuttila-Paasi 1995: 38-39). Knuuttila piti Roosin (1985)²⁹ määritelmää läheisenä niille lähtökohdille ja määritelmille, joissa kulttuuria on spesifioidusti luonnehdittu elämäntavaksi ja joissa kulttuuri on tehty elämäntavan käsitteellä näkyväksi, kun Kortteinen (1982) taas on antanut elämäntavalle samoja merkityksiä, kuin maailmankuvatutkimuksen piirissä on annettu sen teoreettiselle ja empiiriselle avainkäsitteelle. Maailmankuvan toimintaa ohjaavaa luonnetta valaisee ilmaisu ”pattern for behavior” ja maailmankuvaa vahvistavaa ja uusintavaa käytäntöä ilmaisu ”pattern of behaviour” (Knuuttila 1992: 45). Knuuttila ja Paasi (1995: 40) kiinnittävät huomiota kulttuurin käsiteanalyysien näkökulmiin, siihen, missä määrin niissä tähdennetään kulttuuristen erojen ja erottautumisen merkityksiä. Tapa elää ja erottautua muiden elämäntavoista sisältää heidän mukaan annettuna oletuksen meistä ja muista, siten myös toiseudesta. Roos (1988: 17) taas on pitänyt ”merkillisenä”, että kulttuuri on haluttu nähdä yhtenä ainoana elämäntapana, kun se todellisuudessa luo edellytykset erilaisille elämäntavoille. Kulttuurin käsite siis on, ja sitä on nähty olevan tärkeää pitää jatkuvan keskustelun tilassa. Kulttuuri on maantieteen kannalta ongelmallinen käsite, eikä edes ”kulttuurintutkimuksen emotieteen”, antropologian piirissä ole nähty tarpeelliseksi tavoitella yksimielisyyttä siitä, mitä kulttuurilla tarkoitetaan. Kulttuurin käsitteelliseen ja olemukselliseen luonteeseen kuuluu, että se voidaan ymmärtää ja määritellä monella eri tavalla oikein, yhtäaikaista, erilaisina ja keskenään mahdollisesti ristiriitaisina osakulttuureina. Olennaista on näkökulman valinta. Kulttuuriteorioissa se on yleensä ilmaistu sekä yleisesti luonnehtivilla että erityisesti kohdentavilla määreillä, kuten primitiivinen, kansa, populaari, länsimainen, kaupunki, korkea, eliitti (ks. Knuuttila 1994: 10; Knuuttila-Paasi 1995: 39-40; Haarni et al. 1997: 23). Alueita, joilla tutkimuksessa liikutaan kuvaavat määreet: primitiivinen, kansa, maaseutu, kylä, länsimainen.

28 1990-luvulla alettiin keskustella elämänpolitiikasta, jolla Anthony Giddens (1991) tarkoitti politiikkaa, jolla on tekemistä minän, identiteetin, itse-refleksiivisyyden, elämäntavan, hyvinvoinnin ja elämäntyylin kanssa. Tiivistäen, elämänpolitiikka on elämää koskevien päätösten politiikkaa (Roos-Hoikkala 1998: 11). Roos (1998) katsoo, että giddensiläisittäin elämänpolitiikan yhteiskunnallisena kysymyksenä on ennen kaikkea (sosiaalisiin/ympäristö-) riskeihin liittyvä, refleksiivisen yhteiskunnan ongelmanratkaisua, jossa eettisellä aspektilla on tärkeä osa, kun taas elämänpolitiikka yksilötasolla liittyy ennen kaikkea elämän hallintaan eettisesti hyväksyttävällä ja globaalit ongelmat huomioon ottavalla tavalla. Giddensia on kritisoitu teoreettisesta käänteestä strukturaation väistyessä ja elämänpolitiikan sekä refleksiivisyyden lisääntyessä (emt.: 21, 30). Elämänpolitiikka-käsitettä on pidetty kiistanalaisena teoreettisena avauksena, jonka empiiristä käyttöarvoa on epäilty. ”Kaikesta käsitteellisestä sameudesta, löysyydestään ja pehmeystään” huolimatta Hoikkala ja Roos (2000: 30) katsovat elämänpolitiikassa piilevän näkökulmana ”melkoisen lupauksen”.

29 Roos (1985: 52) määritteli elämäntavan yksilön tai perheen elämänvaiheiden, elämäntoiminnan, arkielämän ja interaktion kokonaisuudeksi, joka järjestyy yksilöiden subjektiviteetin kautta.

Kulttuurintutkimuksen ydin ei ole jossain tietyssä tavassa määritellä kulttuurin käsite, vaan keskeistä on, että korostetaan yhteiskuntaelämän merkitysvälitteisyyttä. Todellisuus on ihmiselle olemassa merkitysvälitteisesti. Maailma ei esittäydy meille sellaisenaan, vaan sen suhteen kautta, joka meillä on tähän maailmaan (Alasuutari 1994: 33, 35-36). Peter Jackson (1989) määrittelee kulttuurit merkitysjärjestelmiksi (maps of meaning), joiden kautta maailma tehdään ymmärrettäväksi. Merkitysjärjestelmät konkretisoituvat sosiaalisen organisaation mallien kautta (emt.: 2). Lehtonen (1996) painottaa merkitysten ja sosiaalisten suhteiden kietoutumista toisiinsa niin tiiviisti, että kummastakaan ei voi puhua ottamatta huomioon toista. Hallitsevassa asemassa olevien ryhmien merkityskartoilla on taipumusta tulla koko kulttuurin käyviksi tavoiksi luokitella ja järjestää todellisuutta. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että vallitseva merkityskartta olisi ainoa kyseisessä kulttuurissa saatavilla oleva tapa hahmottaa ja punnita todellisuutta. Sen rinnalla on olemassa jäänteenomaisia karttoja ja edellisten rinnalla voidaan puhua vielä orastavista merkityksistä, joilla tarkoitetaan vallitsevia merkityksiä haastavia merkityksiä. Orastavat merkitykset voivat vapauttaa, vaiennetut voivat saada äänen, aiemmin kulttuurin ulkopuolelle jääneet kokemukset ja tietoisuus tulla esiin. Vallitsevien, jäänteenomaisen ja orastavien (ks. Williams 1988: 141-145) merkitysten olemassaolo viittaa Lehtosen mukaan siihen, että merkitysten maailmassa käydään jatkuvaa mittelöä siitä, kuinka todellisuus käsitetään ja mitä siitä voidaan sanoa (Lehtonen 1996: 23, 25).

Maantieteellä on aikojen kuluessa ollut paljon yhteistä kulttuurintutkimuksen ja antropologian kanssa. Sen ja kulttuurintutkimuksen yhteydet ovat rakentuneet ennen kaikkea antropologian kautta. Maantieteessä on ollut tyypillistä tukeutua antropologien kulttuurikäsitteisiin, jos kulttuurin luonnetta on ylipäättään haluttu hahmottaa käsitteellisesti. Vasta 1980-luvulla käsitteen sisältöä alettiin pohtia eksplisiittisesti (Paasi 1991: 5, 6, 7; Knuutila-Paasi 1994: 40). Painotettiin, ettei kulttuurin käsitettä voi ottaa annettuna, vaan problematisoituna (Jackson 1989: 23). Behavioraaliossa ja humanistisessa maantieteessä kulttuuri on hamottunut ”tajunnallisena suodattimena”, jonka kautta yksilöiden havainnot ja kokemukset jäsentyvät (Paasi 1991: 7). Jackson (1989) painottaa kulttuuristen muotojen moninaisuutta, joiden kautta hallitsevia merkityksiä koetellaan. Maantieteessä kulttuurien moninaisuus merkitsee maisemien moninaisuutta (emt.: 177). Antropologiassa kulttuurien on tavallisimmin katsottu ilmenevän yhteisön elämäntavan henkisinä, aineellisina ja sosiaalisina käytäntöinä, mikä sisältää oletuksen eri kulttuurien ja kulttuurimuotojen autonomisesta erilaisuudesta. Tämän lähestymistavan yhteiskunnallista tulkintaa on viime vuosikymmeninä edustanut brittiläinen kulttuurintutkimus, jonka edustajia ovat mm. Richard Hoggart, Raymond Williams, Stuart Hall ja Paul Willis (Knuutila 1994: 10-11). Hall (1992: 11) kuvaa hänen ja Hoggartin 1960-luvun kulttuurikäsitteiden käsittäneen ”yhteiskuntien ja ryhmien muuttuvat elämäntavat; niiden merkitysten verkostot, joita yksilöt ja ryhmät käyttävät jäsentääkseen todellisuutta ja kommunikoidakseen toistensa kanssa.”³⁰

Jackson (1989) käsittelee erilaisia lähestymistapoja maisemaan ja päätyy painottamaan maiseman ideaa enemmänkin tapana nähdä, ”way of seeing”, kuin sarjana fyysisiä piirteitä ja ominaisuuksia. Maisema kokijansa subjektiivisena ja kokonaisvaltaisena ympäristökokemuksena liittyy humanistiseen maantieteeseen, jonka myötä maisematutkimus on suuntautunut kohti ympäristösuhteittemme kokemuksellisia, luovia ja inhimillisiä aspekteja (emt.: 177, 181; ks. Cosgrove 1984; 1985: 45). Käsitteily maisemasta ja sen sisältämisestä

30 Vrt. Williams: ”whole ways of communicating”, ”joka on aina yhtä kuin koko elämäntapa” (Hall 1992: 11).

elementeistä merkityksinä tietyille ihmisryhmälle tietyssä kulttuurisessa kontekstissa viittaa juuri käsitykseen maisemasta tapana nähdä ja jäsentää kulttuurisesti tuotettua ympäristöä. Fyysisen alueen rinnalla siihen liittyvät subjektiiviset kokemukset ja kulttuuriset merkitykset sekä niiden luomat mielikuvat. Maisemia tarkastellaan niiden sisältämien kulttuuristen viestien ja merkitysten kautta. Tällaisessa humanistiskulttuurisessa tulkitsevassa näkökulmassa maiseman muotojen ja rakenteiden inventointia oleellisempaa on pyrkimys tunnistaa ja ymmärtää maisemaan liittyviä kulttuurisia merkkejä ja merkityksiä. Se tuo esille myös niitä kulttuurisen, ideologisen ja yhteiskunnallisen elämän tasoja, joita perinteinen maisematutkimus ei ole huomionnut, liikkuu symbolien ja subjektiivisen alueella. Maisemaa luetaan sekä tulkitaan konkreettista empiriaa syvemmältä (Raivo 1999a: 19; ks. myös esim. Cloke et al. 1991: 83). Geertzin formulointi tulkitsevasta antropologiasta ja idea yhteiskunnasta tekstinä on innoittanut monia tieteentekijöitä. Maantieteilijät ovat alkaneet ”lukea” maisemaa, viitata sen ”biografiaan” ja käyttää metaforaa maisemasta tekstinä (Jackson 1989: 173).

Maisema voi ilmetä alueina, näkyminä, tai tapoina nähdä ja jäsentää kulttuurisia ympäristöjä. Kulttuurimaantieteellisessä maisematutkimuksessa erotetaan kaksi tutkimusperinnettä: maisema luonnon tai kulttuuri-ilmiöiden alueellisena kategoriana ja kronologisenä tilana sekä maisema tapana nähdä ja jäsentää kulttuurisia ympäristöjä. Maisemaan liitetyt arvot ja merkitykset ovat kulttuurisia sopimuksia siitä, mitä maisemassa voidaan ja halutaan nähdä. Maisemalla on tekijänsä ja näkijänsä, jotka tuottavat ja uusintavat maisemaan liittyviä merkityksenantoprosesseja (Raivo 1997: 194, 199, 201-202, 207). Maiseman kulttuurinen luonne tarkoittaa sitä, että maisema on olemassa ihmistoiminnan muokkaamana prosessina, ihmisen käsitteistä, kokemuksista ja arvostuksista riippuvana kulttuuriympäristönä (Karjalainen 1987). Kulttuurisessa maantieteessä (humanistiskulttuurisessa maantieteessä) kulttuuri nähdään spatiaalisesti moniarvoiseksi ja dynaamiseksi prosessiksi, ajalliseksi ja tilalliseksi osaksi niitä yhteiskunnallisia merkitysjärjestelmiä, joiden kautta kulttuurista todellisuutta tuotetaan ja uusinnetaan Raivo (1997) Jacksoniin (1989) ja Knuuttilaan ja Paasiin (1995) tukeutuen argumentoi. Maantieteen kulttuuriseen käänteeseen liittyvää uutta kulttuuria ja sen spatiaalisia ilmiöitä tutkivaa suuntausta (new cultural geography) on Suomessa alettu kutsua kulttuuriseksi maantieteeksi erotuksena koko ihmismaantieteellistä kenttää kuvaavasta kulttuurimaantieteestä (Raivo 1997: 199). Suomalaisen maisemamaantieteen alku liittyy alueholistiseen traditioon. Maiseman systemaattisen tutkimuksen alkuna pidetään saksalaista Landschaft-maantiedettä, jonka käsitykset maisemasta ja siihen liittyvistä tutkimustavoista ovat vaikuttaneet moniin kansallisiin traditioihin. Landschaft-suuntauksen rinnalla erotetaan maiseman sisäistä olemusta korostanut esteettinen traditio, jossa maisema aukeni paitsi optisesti nähtynä kokonaisuutena myös sielullisena kokemuksena. Jo Granö (1930) painotti koko aistiympäristön asettamista tutkimuskohteeksi. Maiseman yhdistäminen pelkkään näköaistiin rajaa maiseman kokemisen ulottuvuuksia. Maisema on ymmärrettävä laajemmin visuaalisena kokemuksellisena ilmiönä, joka määräytyy aistimustemme ja mieleemme kautta (Cosgrove 1985: 56; Raivo 1997: 195-198; 1999c: 2-3; Karjalainen 1999: 24-25).

Laadullisen tutkimuksen on hieman ironisesti sanottu kehittyneen tarpeesta ymmärtää ”toista” (ks. Denzin-Lincoln 2003: 1-2). Lähes koko 1900-luvun hallitsevana ajatuksena on ollut näkemys siitä, että antropologin tehtävänä on tuottaa etnografisia kuvauksia aika-tila -ulottuvuuteen paikantuvista kulttuureista. Globaalisuuden ja lokaalisuuden jännite, vastakkaisuus ihmiskunnan yleisen ja kulttuurisen yhteyden ja yksittäisten kulttuurien erilaisuuksien välillä, on ollut vähintään piilevästi läsnä myös 1990-luvun keskustelussa (Söderholm 1994: 139). Antropologia-nimitystä käytetään tieteistä, joita yhdistää ihmis-keskeisyys. Kulttuuriantropologia, jonka enemmän tai vähemmän täsmällisinä syno-

nyymeinä usein käytetään sanoja etnografia tai etnologia, tutkii kulttuurista erilaisuutta. Se on kokemisen, ymmärtämisen ja kulttuurin kääntämisen tiede. Sosiaalianthropologia ei käsittele koko kulttuuria, niin kuin kulttuuriantropologia, vain sosiaalista puolta. Tylorilainen ajatus kulttuurista ihmisen tai ihmisryhmän elämäntavan kokonaisuutena edustaa totalistista kulttuurikäsitystä, mikä on ollut antropologisen tutkimuksen hallitseva, miltei-pä selviönä hyväksytty näkemys (Vesterinen 1999: 82, 83; Söderholm 1994: 122-123). Kulttuuri-käsitteen klassisena antropologisena määritelmänä pidetään Edward Tylorin (1871:1) lausetta hänen *Primitive Culture* -teoksensa alusta: ”Kulttuuri on kompleksikokonaisuus, joka sisältää tiedon, uskon, taiteen, moraalin, lain, tavat sekä muut ominaisuudet ja tottumukset, jotka ihminen on hankkinut yhteisön jäsenenä” (Söderholm 1994: 122; Jackson 1989: 26).

Kulttuurin analysoiminen on tulkinnallista merkitysten etsimistä. Tulkitseva antropologia liitetään Clifford Geertzin (1973) nimeen. Hän piti Tylorin määritelmää liian yleisenä käytettäväksi erityisissä analyyseissä. Geertzin mukaan kulttuuri koostuu julkisista symboleista, joilla ihmiset operoivat. Hän tutki balilaisia kukkotappeluja, joiden funktion hän näki olevan tulkitsevan: se on balilaisten tapa lukea balilaista kokemusta, tarina heistä itsestään heille itselleen. Geertzin mukaan kulttuuria voi tarkastella sen omilla termeillä. Ihminen on merkityksiä käyttävä olento. Kulttuurinen analyysi ei ole empiiristä lakeja etsivää, vaan tulkitsevaa merkityksiä etsivää. Havainnot kulttuurista tehdään ihmisten välisestä sosiaalisesta kanssakäymisestä (thin description/ohut kuvaus). Tästä kuvauksesta antropologi muodostaa oman tulkintansa, oman tieteenalansa mukaisesti (thick description/paksu tulkinta), älyllisen sukelluksen syvälle paikallisen merkityksen kerroksiin, jotka ovat liian arkipäiväisiä, jotta ihmiset itse pystyisivät niitä ilmaisemaan (Geertz 1973: 5; Jackson 1989: 172-173; Jackson-Smith 1984: 38-40; Vesterinen 1999: 110, 112). Antropologien tehtävänä on purkaa näitä julkisia symboleja ja selittää todellisuutta niiden avulla. Antropologiset kirjoitukset ovat itsessään jo tulkintoja. Ne ovat fiktioita, sanan alkuperäisessä merkityksessä; tehtyinä, ei virheellisinä tai ei-faktuaalisina (Geertz 1973: 15; Lönnqvist et al 1999: 111). Geertz (1973) on tehnyt tunnetuksi Gilbert Rylen käsitteen ”thick description”. Rylen esimerkki silmäniskuista, ”vinkkaamisesta” luo mielikuvan päätelmien ja johtopäätösten kasautumista, joiden läpi etnografi yrittää valita tietään. Hyvä tulkinta vie sen ”sydämeen”, josta se on tulkinta (into the heart of that of which it is the interpretation) (emt.: 6, 7, 18). Paikallisten yhteisöjen tapauksessa Paasi (1996) katsoo pyrkimyksen hyvään tulkintaan merkitsevän analyysejä sosiospatiaalisten identiteettien historiallisesta rakentumisesta sekä siitä, kuinka sosiospatiaaliset etäisyydet ja yhteydet ovat rakentuneet ja kuinka nämä liittyvät materiaaliin käytäntöihin. Tulkitseva maantiede etsii ja hyväksyy sellaisenaan määritelmät ja merkitykset, joita ihmisyksilöt antavat sosiaaliselle maailmalle jokapäiväisessä elämässään ja käytännöllisessä tietoisuudessaan, mutta se ei voi jäädä näiden havaintojen tasolle (emt: 211-212). Jokapäiväisen elämän käytännöllinen tietoisuus on aina jossakin määrin ohutta (thin) eikä kovin hyvin artikuloitua (Rabinow 1977: 30, 39; Eyles 1988: 1-4; Alasuutari 1989: 70).

Etnisyys-termin kantasana on kreikan ethnos. Antiikin ajan varhaisissa teksteissä sillä tarkoitettiin outoa ja vierasta joko ihmisten tai eläinten joukkoa, myöhemmin kreikkalaisen elämäntilanteen ulkopuolella eläviä ihmisiä. Sana ethnos esiintyy monien sanojen osana, esimerkiksi etnologia ja etnografia. Ensimmäisellä on vakiintunut suomenkielinen vastine: kansatiede, joka tutkii kansankulttuuria. Jo alun perin ethnos-sanaan on liitetty vierauden ja toiseuden merkityksiä, jotka ovat taustalla tunnistettavissa myös nykyisessä tieteellisessä keskustelussa tai arkipuheessa käytetyssä adjektiivissa etninen, jolla ei ole varsinaista suomenkielistä vastinetta (Viljanen 1994: 143, 144). Sana etnografia sellaisena kuin sitä on käytetty angloamerikkalaisen antropologian puhettavassa, on viitannut kansan tai

sosiaalisen ryhmän elämäntavan kirjalliseen kuvaamiseen vailla teoreettisia yleistyksiä. Oikeastaan vasta 1980-luvun keskustelun myötä sanalle etnografia on annettu merkitys, joka kattaa antropologisen tutkimuksen kokonaisuena. Etnografinen tutkimus sisältää sekä deskriptiivisen, kuvailevan empirian että teoreettisen suuntautuneisuuden. 1980-luvun loppupuolella käydyssä keskustelussa etnografisen ja antropologisen tutkimuksen luonteesta, oli pyrkimyksenä lukea etnografisen tutkimuksen klassikkoja ja kontekstuaalista ne uudelleen maailman 1980-luvun poliittiseen, yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen tilanteeseen (Söderholm 1994: 124, 137-138). Tätä etnografisen tutkimuksen muutosta James Clifford (1986: 23) on luonnehtinut seuraavasti: ”Aikanaan etnografia etsi selkeästi määriteltyjä toisia (kulttuureita), joita luonnehdittiin primitiivisiksi, tribalistisiksi tai ei-länsimaisiksi tai esikirjallisiksi tai epähistoriallisiksi. Nyt etnografia kohtaa toiset suhteessa itseensä nähden samalla itsensä toisena.” 1980-luvun kriittisen keskustelun kiinnostavimpia pyrkimyksiä oli näkemys siitä, että antropologisen tutkimuksen kohteena oleva kulttuurinen toiseus voi paikantua länsimaiseen kulttuuriin ja sen erilaisiin elämänmuotoihin (alakulttuurit, siirtolaisryhmien etniset kulttuurit, sukupuolijärjestelmiin pohjautuvat sosiaaliset erottelut, uskontojen tuottamat elämismaailmat). Toiseuden suhteuttaminen antropologian kulttuurisesti määräytyneeseen itseyteen on uusrelativistinen tarkastelukulma antropologiseen tutkimukseen. Tutkija voi nähdä etäisissä kulttuureissa tuttuja piirteitä, ja läheisissä vieraita (Söderholm 1994: 137-138). Tässä tutkimuksessa antropologisesta pienyhteisötutkimuksesta vaikutteita saaneen tutkimusotteen kohteena oleva kulttuurinen toiseus paikannetaan länsimaisen kulttuurin sisällä olevaan syrjäiseen maaseutuun.

Osa kulttuurista käännettä on ollut keskustelu representaatiosta ja sen kriisistä, mikä on vaikuttanut myös maantieteen tutkimuskäytäntöihin (Vuolteenaho 2002: 242). Se on tuonut maantieteen ja antropologian näkyvämmiin uudelleen samalle toiminta-areenalle (Knuuttila-Paasi 1995: 43). Yhteiskunnallisesti latautuneen tilallisuuden tutkimuksen rinnalle tullut kulttuuristen merkitysten tutkiminen on merkinnyt esimerkiksi kaupunkia tuottavien erilaisten ryhmien ja identiteettien ottamista huomioon tutkimuksessa (Haarni et al. 1997: 24). Tässä tutkimuksessa haetaan vastaavia tendenssejä maaseutututkimukseen. Konstruktivistisesta näkökulmasta maaseutukin voidaan osoittaa yhteiskunnallisesti tuotetuiksi, vakiintuneiksi todellisuuden jäsentämisen ja ajattelun tavoiksi (Häkli 1999a: 138; Valentine 2001: 254). Tästä johtuen Rosenqvist (2003: 3) puhuu maaseudun kehittämisen sijaan maaseudun tuottamisesta. Tutkimuksessa lähdetään myös siitä, etteivät maaseutuun liittyvät sosiaaliset konstruktiot ole välttämättä spatiaalisia (ks. Gray 2000: 31-32). Tämä näkökulma merkitsee maaseutua tuottavien erilaisten ryhmien ja identiteettien huomioimista; näiden ryhmien aseman ja ”kamppailun tilasta”, omaehtoisesta näkyemisestä ja oikeudesta antaa itse merkityksiä elämälleen tai elämäntavalleen (Häkli 1999a: 187). Maaseututilan kontrolliin liittyvät kamppailut ovat toisella tasolla kamppailua maaseutuun liitetyistä merkityksistä sekä arvoista, joita maaseutuyhteisön ja -kulttuurin on katsottu representoivan (Cloke-Little 1997: 297).

Kirjoittamisesta, kulttuurin kääntämisestä, siitä miten tutkimuskokemukset käännetään antropologiseksi tekstiksi on kirjoitettu paljon. Antropologian äitinä pidetty kenttätyö on saanut paljon kritiikkiä osakseen. Voidaanko vieraasta koskaan tehdä tuttua? Omastakin kulttuurista on tullut vieras, tuntematon, ”toinen” (Vesterinen 1999: 112; ks. esim. Clifford-Marcus 1986; Probyn 1993). Itse luulin tuntevani maaseutua aloittaessani tähän tutkimukseen johtaneen ”syväperehtymisvaiheen”. Tuo vaihe nosti kuitenkin tutuista ympäristöistä esiin paljon minulle tuntematonta ja ennalta arvaamatonta. Tämä syvempi perehtyminen syrjäisen maaseudun sosiaaliseen todellisuuteen johti siihen, että koin välttämättömäksi pohtia löydöksiäni myös tutkimuksen muodossa. Tuossa vaiheessa tarkastelin kuin

antropologin, ”ikään-kuin-vieraan” kulttuurin tutkijan silmin omaa maaseutukulttuuriamme, sen arkipäiväisyyksiä ja itsestäänselvyksiä. Oman kulttuurin trivialiteettien kyseenalaistaminen saattaa tuottaa uusia näköaloja ”omaan toiseen” ja osoittaa trivialiteettien epätriviaalisuuden, niiden perimmäisen vierauden (vrt. Aro 1996: 32; vrt. Gregory 1994: ix, 409; vrt. Cloke-Little 1997: 5, 6-7, 12). Ennen ns. ”writing culture” -keskustelua (Clifford-Marcus 1986) identiteetti ymmärrettiin yhteenkuuluvuuden ja kollektiivisuuden projektina. Myöhemmin on Knuutilan (1998a) mukaan pyritty problematisoimaan myös sitä, kuinka se ”mitä on” prosessoituu. Vielä 1970-luvulla harrastetussa monitieteisessä identiteettitutkimuksessa tärkeimpinä kysymyksiä pidettiin yhteisöjä koossa pitävien voimien dynamiikkaa ja sitä, millä tavoilla ihmiset identifioituvat kulttuurinsa paikallisiin, alueellisiin, sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin tasoihin. Identiteettien määritelmässä etusijalla oli yksilön suhde ryhmään ja sen kulttuuriin. Otaksuttiin, että edustavan aineiston avulla minkä tahansa yhteisön tai kenen tahansa yksilön identiteetti voidaan kuvata kokonaisuudessaan. Identiteetin käsite näytti kuitenkin tukehtuvan omaan selityskykyynsä ja identiteetin piiriin koottiin lähinnä myönteisiksi arvioituja seikkoja (emt.: 25).

”Toisella” ei useinkaan ole nähty olevan itseä, vain kulttuurinsa. Kun tutkijan ”itse” on nähty kompleksisena ja ainutlaatuisena, ”toisen” ”itse” on nähty yksinkertaisena ja yleistettävänä. Antropologiassa on ollut luvallista käyttää ”toista” välineenä tutkijan ”itsen” tai oman kulttuurin löytämisessä: ns. vieras-tutuksi-strategia, kun taas ”itsen” käytön ”toisen” löytämiseksi on nähty loukkaavan tieteellisyyden kriteereitä. Vaikka oman kulttuurin jäseniä on helpompi lähestyä biografisina ihmisinä, on mahdollista omassakin kulttuurissa sortua kollektivisointiin ja epäpersonointiin, jos sosiaalinen tai ajallinen välimatka ”toiseen” on suuri. Kun tutkija ja tutkittava (syrjäisen maaseudun kyläyhteisöt) ovat sosiaalisesti ja kulttuurisesti lähempänä toisiaan, tarvitaan vähemmän eksplisiittistä informaatiota tulkinnan tekoon (Aro 1996: 33, 34; Probyn 1993: 59-81). Osallisuus merkitsee sen oivaltamista, että kulttuuriset tuotteet eivät itse asiassa ole ”kohteita” siinä mielessä, että ne olisivat passiivisia objekteja, vaan että ne ovat toimijoita, aktiivisia subjekteja, jotka kaiken aikaa vaikuttavat siihen, keitä tutkijat itse ovat (Lehtonen 1996: 220). Antropologinen kirjoittaminen on pyrkinyt tukahduttamaan kenttätöiden dialogisen ulottuvuuden antaen täyden kontrollin antropologille. Vahva tutkimustraditio on pyrkinyt kätkemään informantin persoonallisuuden (Rabinow 1986: 245; Aro 1996: 34). Etnografi ei ole niinkään ollut kiinnostunut hänestä yksilöllisenä olentona, vaan on tutkinut yksilöitä kulttuurinsa edustajina. Stereotyyppisten ajatusmallien ja tunteiden välittämisen on katsottu ehkäisevän sen, että lukija arvioisi oudolta vaikuttavaa käyttäytymistä omilla, tutkittavaan kulttuuriin soveltumattomilla kriteereillä (Alasuutari 1989: 65).

Etnografian tulee kuvata maailma ja sosiaalinen todellisuus siten, kuin se avautuu tutkittavien näkökulmasta. Etnografinen tutkimus pyrkii tavoittamaan vieraan elämänmuodon sisäisen logiikan. Se, että elämää ohjaa sisäinen logiikka, ei tarkoita, että etnografi vain kirjaisi ja järjestäisi informanttien selostukset siitä, millainen se on. Etnografia ei ole yksinkertaisesti sitä, että vieras yhteisö kertoo elämästään ja uskomuksistaan tiedeyhteisölle ja tutkimuksia lukevalle yleisölle etnografian välityksellä. Tämä johtuu siitä, että kulttuurille ominainen kokonaishahmo tai sisäinen logiikka ei ole tietoinen käyttäytymismalli tai strategia (Alasuutari 1989: 64-66). Omassa kulttuurissa liikkueensa yksilö ei kiinnitä eikä hänen tarvitse kiinnittää huomiota itsestäänselvyksiin. Hänen mielensä täyttävät arkielämän tehtävät ja ongelmat. Kun arkielämä sujuu normaalisti, yksilö olettaa että muut jakavat hänen kanssaan tietyt sosiaalista todellisuutta, henkilöhahmoja, tapahtumia ja niiden merkitystä koskevat perusolettamukset. Tällainen kaikkien kulttuurien taustalla oleva merkitysten kudos mahdollistaa sen, että toimijat elävät päivästä päivään ja tunnista toiseen ilman, että sosiaalisia suhteita täytyisi rekonstruoida pienten vihjeiden pohjalta, tai

että tulisi kaiken aikaa käydä keskustelua semantiikasta. Tässä mielessä arkitietoisuus on ”ohutta”, se on löyhästi artikuloitua, se otetaan suuressa määrin annettuna (Rabinow 1977: 30, 39). Jos terve maalaisjärki on ”ohutta”, tulee etnografin sen vastapainoksi pyrkiä ”syvään kuvaukseen” (Geertz 1973: thick description – paksu/syvä/tiheä kuvaus), analyysiin joka näyttää olevan mahdollista vain vertaamalla tutkittavaa elämismaailmaa toisenlaiseen, sille vieraaseen elämismaailmaan. Tässä on myös eräs syy siihen, että etnografista metodia käyttävä tutkimus on ”toisen”, vieraan tutkimista. Tässä etäisyyden (distance) määrittämässä tilassa etnografi tekee teoreettista työtään. Ilman etäisyyttä tuloksena olisi lähinnä autobiografinen kuvaus, ei etnografia. Etnografisen metodin toimivuus perustuu esioletukseen, jonka mukaan tutkimuksen kohteena olevilla toimijoilla on jotakin yhteistä, kuten jaettu maailmankatsomus, elämänasenteet tai todellisuuden tulkinnan tavat (Hammersley-Atkinson 1995: 115; Alasuutari 1989: 70-71, 76).

Olen tätä tutkimusta tehdessäni ollut, kuten etnografi tyypillisimmillään, marginaalinen maalainen (marginal native), joka joutuu tasapainoilemaan tuttuuden ja vierauden välillä, sosiaalisesti vieraan ja ystävän välillä (Hammersley-Atkinson 1995: 112). ”Matkani” kahdella tutkimusalueella olivat uuvuttavan täynnä törmäyksiä, mutta ne olivat samalla tutkimuksen kannalta hedelmällisiä ja tärkeitä. Tilanteet, joissa kaksi subjektiivista merkitysten konstruktioita törmää toisiinsa, voivat olla erityisen arvokkaita, koska ne tekevät erilaiset maailmankuvat näkyviksi. Etnografinen tutkimus on aina lähtökohdiltaan kahden maailmankuvan keskinäistä vertailua. Se lähtee liikkeelle yksittäisistä, tutkijan elämänmuotoon verrattuna ”poikkeavista” piirteistä tutkittavien elämäntavassa, jotka havahduttavat tutkijan ensinnäkin kysymään itseltään omien malliensa perusteita. Se antaa vuorostaan vinkkejä kysymyksistä sekä seikoista, joihin tutkija voisi kiinnittää huomionsa havainnoidessaan. Tutkittavien kanssa käytävän keskustelun, havainnoinnin sekä yhteen tehtävien konstruktioyritysten tuloksena ymmärrys syvenee samanaikaisesti kahteen suuntaan: tutkija tiedostaa ja ymmärtää yhä enemmän sekä oman maailmankuvansa hämäriä esiolettamuksia että tutkittavan ryhmän elämänmuotoa. Tutkittavien keskuudessa tapahtuu samantapainen ajatusprosessi. Tutkija ja tutkittava ovat aluksi kuin eri mantereilla, niin että tutkijan ja tutkittavien tehtäväksi asettuu kahluupaikan etsiminen. Vähi-tellen tutkimukseen osallistuvat laajentavat kulttuurien väliset yhteydet kannakseksi, jota myöten voi kulkea mantereelta toiselle lähes kuivin jaloin. Tutkimusprosessin aikana heidän tulee vieraannuttaa itsensä omasta elinpiiristään ja tavoistaan, selittää ne uudesta näkökulmasta, konstruoida niistä tiedon palasista, jotka toinen osapuoli tarjoaa. Sekä tutkija että tutkittava ovat historiallisesti sidonnaisia, kahden kulttuurin rajatilassa liik-kuminen ei ole helppo tehtävä. Marginaalisuus pitää yllä jatkuvaa epävarmuuden tunnetta (Rabinow 1977: 39, 119; Alasuutari 1989: 69-70; 2001: 75; Hammersley-Atkinson 1995: 113-114, 117).

Kulttuurishokki tuottaa ne johtolangat, joiden varaan etnografisen metodin mukaiset päättelyketjut rakentuvat. Lisäksi omaa kulttuuria tutkittaessa teoria voi toimia kolmantena positiona, josta käsin havaintoja voi tehdä. Teoriat auttavat kiinnittämään huomiota asioihin, joita ei luonnollisen asenteen puitteissa huomaisi ja antavat vinkkejä sellaisista aineiston tulkinnan mahdollisuuksista, joita ei muuten tulisi ajatelleeksi. Tässä tutkimuksessa teoreettisena viitekehyksenä on ”idea”, että ihmisten toimintamalleja voidaan paremmin selittää, kun tunnetaan yhteisön kulttuuritraditio ja sen nykyiset elinehdot. Teoreettisen viitekehyksen, jonka puitteissa tulkintaa tehdään, täytyisi kyetä tarjoamaan perusteltavissa olevia tulkintoja myös uusien sosiaalisten ilmiöiden sukeltaessa näköpiiriin (Alasuutari 2001: 75-76; 1989: 67; Geertz 1973: 26-27). Ilmiöiden käsitteellistäminen on mahdollista saadessamme etäisyyttä niihin. Antropologiassa etäisyyttä on yleensä tuonut maantieteellinen etäisyys tutkittaviin kulttuureihin. Tässä tutkimuksessa

käsiteltävien ilmiöiden ajanjakso on pitkä ja näkökulmana asioihin usein historian tai perinteen tarjoama näkökulma. Kotikentällä toteutettavassa etnografisessa tutkimuksessa voidaan ajallista ja sosiaalista näkökulmaa laajentaa ulottamalla tutkimus eri yhteiskunta-kerroksiin nykyajasta kaukaiseen menneisyyteen asti (Genrup et al.1998). Historiallinen näkökulma antaa selitettäviin ilmiöihin tarvittavaa etäisyyttä ajallisessa muodossa, ilmiöitä etäännyttävänä aikaetäisyytenä. Kairanmaalla todettiin hyväksi, että lähdeettäessä kehittämään kylää, selvitetään ensin kylän historia ja traditiot. Tätä ideaa on käytetty myös tutkimusalueella Päijät-Hämeessä, missä kyläsuunnitelman pohjana käytettiin kylien historiatietojen selvitystä. Kysymys ”minkä kertomuksen osia olemme” kiteyttää historiallisuuden merkityksen tutkimuksessa sekä sen, miksi narratiivisuus ymmärrettynä kysymyksenä ”kuinka parhaiten tavoittaa rehellinen kertomus rehellisesti kerrottuna” on niin tärkeää (ks. Flyvbjerg 2001: 136-137). Flyvbjerg painottaa erityisesti kokemuksen merkitystä (mt.: 57). Koettuna aika on kerroksellista, mennyt ajankohta on osa menneisyytämme, jota tarkastelemme nykyisyydestä käsin. Ajasta tulee perspektiivin antaja yksilöllistä ja kollektiivista menneisyyttä ja nykyisyyttä koskeville tulkinnoille (Korkiakangas 1996: 34).

Historia on läsnä nykyisyydessä ja ohjaa kuvitelmiämme ja suunnitelmiamme tulevaisuudesta. Paikallisen historian merkitys on yleensä jäänyt liian vähälle huomiolle. Lokali-teetitutkimukset sivuuttivat myös paikallisen kulttuurin syvän merkityksen. Historian, kulttuurin ja paikallisuuden kokemusten analysoimiseen on alettu sittemmin suhtautua vakavasti. Näkökulma syvenee, kun paneudutaan paikan subjektiiviseen merkitykseen ja omaleimaisuuteen sekä muistojen maailmaan, kulttuuria painottavaan paikallisen arjen huomioivaan tutkimukseen (Koskela 1994: 50, 53; ks. myös Tani 2001). Paasi (1991: 14) näkee interpretatiiviseksi geohistoriaksi nimittämänsä uuden aluemaantieteen toteuttamiseen liittyvän väistämättä historiallisen tutkimusotteen, mikä traditionaaliselta aluemaantieteeltä puuttui.

Periferian voiman etsintä

Periferian piilevien voimavarojen käyttöönotto voisi mahdollistaa itsenäisempien päätösten tekemisen paikallistasolla. Elise Boulding (1977) on kutsunut kyseisiä mahdollisuuksia ”periferian voimaksi”. Löytyykö periferiasta piileviä voimavaroja ja mitä nuo voimavarat voisivat mahdollisesti olla? Olisiko myös suomalaisesta periferiasta löydettävissä joitakin kätkeytyjä (hidden) ”toisia” (Cloke-Little 1997: 2)? Ihmisten liikkuvuuden lisääntyminen on merkinnyt kylille sitä, että nuoret ja usein kyvykkäimmät yhteisön jäsenet ovat muuttaneet kaupunkiin (Holmila 2001: 34). Onko paluu maalle mahdollinen – edes jossakin muodossa? Olisiko henkisiä ym. voimavaroja mahdollista siirtää syrjäiselle maaseudulle – edes jossakin muodossa? Olisiko näiden siirtämisten tiellä olevia esteitä mahdollista purkaa – edes jossakin muodossa? Käytän tässä periferian voiman etsinnässä teoreettisena apuvälineenä sosiaalisen pääoman käsitettä. Maaseudun kehittämistyössä on paljolti keskitytty uusien asukkaiden hankintaan maaseudulle. Nykymuotoista sosiaalista elämää leimaa kuitenkin liikkumisen ihanne, vapautuminen paikan kahleista. Loma-asuntoa ja vakituisesti asuttua asuntoa voi olla vaikea erottaa toisistaan. Tietoliikenneyhteyksien kehittyminen siihen liittyvine etätyö- ym. mahdollisuuksineen on haastanut perinteisen maaseutu-kaupunki -jaotuksen (ks. Valentine 2001: 254). Oksa (1994d) katsoo kaupungin ja maaseudun rajan käyvän epäselvemmäksi tietoverkkojen kautta. Tietotekniikan oppiminen on vahvistanut maaseudun ihmisten itsetuntoa ja hävittänyt taka-

pajuisuuden leimaa. Osalle maaseudun ihmisistä maaseudun tiiviimpi liittäminen kaupunkiin on ihanteellisen elämäntavan rakentamista. He toteuttavat suomalaista unelmaa omakotitalosta järven rannalla kaupungin keskustassa (emt.: 97, 105, 107). Tilan homogenisoitumiskehitys on voinut johtaa vieraantumiseen paikallisesta omaleimaisesta kulttuurista (ks. Relph 1976: ”placelessness”). Toisaalta juurettomuus voi olla myös positiivinen vapautta korostava tunne ja jotkut ihmiset saattavat saavuttaa identiteettinsä pakenemalla paikan rajoituksia. Kuulumisen tunne ei välttämättä ole sidoksissa myöskään reaalisesti sijaintiin, vaan saattaa muodostua tunnesiteistä esimerkiksi lapsuuden kotiin tai luovutettuun Karjalaan (Massey 2003: 71; Tuan 1977/2001: 4; Koskela 1994: 59, 60).

Sosiaalisen pääoman käsite jättää tilaa paikattomuuden (ks. Knuutila 1998: 18; Sarmela 1989) mahdollisuudelle ja huomioon ottamiselle myös maaseudun kehittämisen ja tutkimuksen yhteydessä. Kuka kuuluu ja kuka ei kuulu suomalaiselle maaseudulle (vrt. Sibley 1997)? Pysin antamaan lisävalaistusta tämän, yleensä julkilausumattoman, mutta käytännön työssä esiin nousseen ”ongelman” pohdintaan sosiaalisen pääoman käsitteen avulla. Kuinka tutkimuksessa käsitellyn muotoinen kyläkirjatyö voisi kartuttaa syrjäisen maaseudun sosiaalista pääomaa? Onko sosiaaliseen pääomaan liittyvä pohdinta mahdollista tai järkevää tämän tyyppisen tutkimuksen yhteydessä? Eikö se ansaitsisi oman erillisen tutkimuksensa? Aiheen käsittely näin monia eri näkökulmia sisältävässä tutkimuksessa voi jäädä suuntaa antavaksi, tutkimustehtävän kannalta oleellisia lähestymis- ja näkökulmia avaavaksi. Käsittelyyn voidaan sisällyttää lähinnä erilaiset näkökohdat, jotka ovat nousseet esiin työprosessin kuluessa. Lehto ja Oksa (2004) toteavat kuitenkin, että paikallisen kehityksen todellisuutta on hankala ymmärtää pelkästään tarkastelemalla sosiaalista pääomaa. Yhtenä Sotkamon tapaustutkimuksen johtopäätöksenä he toteavat, että sosiaalisen pääoman roolia maaseudun kehityksessä ei voi tarkastella irrallaan muista kehitykseen vaikuttaneista ja käytetyistä voimavaroista (emt.: 77). Lähtökohtanani ja käsittelyn suuntaajana tässä pohdinnassa ovat olleet Hyyryläisen ja Rannikon (2000) huomiot paikallisesta kehittämistoiminnasta sosiaalisen pääoman käyttäjänä ja rakentajana. Sosiaalisen pääoman käsitteestä tuli kolmannen sektorin tapaan 1990-luvulla ”ihmekäsite”, jonka odotettiin tarjoavan ratkaisuja ajankohtaisiin ongelmiin (ks. Ilmonen 2000). Aloitan periferian voiman etsinnän kuitenkin pohtimalla ensin maallemuuton mahdollisuuksia ja sen jälkeen avaan kysymyksen syrjäisen maaseudun ja paikallisen sosiaalisen pääoman suhteesta.

Takaisin maalle?

Maallemuutto on Suomessa ollut marginaalista. Muuttovirtojen pääsuunta on ollut kohti keskuksia ja keskittymiskehitys näyttää jatkuvan. Kaupunkilaisten maallemuuttohalukkuutta kartoitettaessa on saatu kylläkin myönteisiä tuloksia. Esteinä on mainittu työpaikan sijaitseminen kaupungissa, huoli toimeentulosta, sopivan työpaikan saaminen, lasten koulutilanne ja puolison työpaikka. Korkean koulutustason omaavat ovat kokeneet esteet suurimmiksi, mutta ovat joidenkin tutkimusten mukaan olleet myös maallemuutosta kiinnostuneimpia. Muuttohalukkuutta on esiintynyt erityisesti keskusten läheiselle maaseudulle (Palttila 2002: 8, 11-12). Synnyinseudun merkityksen on nähty kiinnittyvän nostalgiaan: juuret tai niiden etsiminen, sukulaiset ja tuttavat, kotipaikka, elämäntapa korostuivat synnyinseudun vetotekijöissä. Tämän ohella painottui erityisesti miehillä synnyinseudun fyysinen ympäristö: järvet, vedet, luonto yleensä, maisema jne. Tällöin ratkaisuksi voisi käydä myös kesämökki tai autiotila, jossa ”ei tarvitse asua” (Kantanen 1991: 30, 98-99; Kortteinen 1982: 163-164). Lisääntyneestä kiinnostuksesta menneisyyteen kertovat

kiinnostus omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen ja kirjallisuuteen, historiallisiin tapahtumiin, innostus muistopatsaiden pystyttämiseen, museotoiminnan virkistymisen. Nostalgialla tarkoitetaan muistojen säilyttämistä surumielisellä kaipauksella tai eriasteisilla mielihyvän ja menneisyyden nautiskelun tunteilla. Se on yhdistetty myös äärimmäiseen kotikävään. Käsite palautuu kreikan kielen sanoihin ”kotiinpaluu” sekä algia ”tuskaisuus” (Korkiakangas 1999: 171). Nostalgian on nähty liittyvän myös modernin yksilön kaipuuseen kiinteinä pysyviin lähiympäristöihin, joiden jäsenet tarvittaessa tukevat toinen toisiaan ja jotka asettavat toiminnalle turvalliseksi koetut rajat. Siihen liittyy ajatus taakse jääneestä, lopullisesti menetetyistä kultaisesta ajasta, sosiaalisen eheyden pirstoutumisesta ja moraalin katoamisesta. Yksilön vapaus ja itsenäisyys näyttävät menetetyiltä ja yksinkertainen, autenttinen ihminen, joka reagoi asioihin spontaanisti, näyttää kadonneen (Laamanen 2001: 11). Nostalgia on käsitteenä kaksivaiheinen, toisaalta se sisältää välähdyksen menneestä ajasta ja toisaalta tietoisuuden tuon ajan menettämisestä. Tässä tutkimuksessa nostalgia ymmärretään Knuutilan (1998b: 205) tapaan menneisyyden haikailua painokkaammin mielen ajallisena liikkuvuutena sekä paikkasuhteiden konstruointi- ja vahvistusprosessina.

Luonto, vapaus, juurtuminen kotiseutuun ja ihmissuhteet ovat myös monille naisille arvoja, joiden vuoksi he haluavat asua maaseudulla. Maaseutukuntaan muuttaneiden naisten ryhmässä parhaiten sopeutuivat ne, joille luonnonympäristö oli tärkeä osa heidän hyvinvointiaan. Maallemuutolla he olivat lähteneet toteuttamaan siihen liittyviä arvoja sekä kuluttamisen minimoimista (ks. Högbäck-Trast 2000: 3; Turunen 2000). Myös nuoret ovat nähneet maaseudun positiivisimpina puolina luonnon läheisyyden, oman rauhan ja turvallisuuden (Palttila 2002: 11). Holmila on koonnut laajan aineiston kahteen eri otteeseen kahdenkymmenen vuoden aikana. Useimmat hänen käsittelemänsä jatkuvuuden turvaamiseen ja vaaran välttämiseen tähtäävät seikat liittyvät ihmisten välisiin sosiaalisiin siteisiin. Holmila (2001) arvioi kuitenkin kyläyhteisöjen tärkeimmän perinnön ja jatkuvuuden olevan niiden kiinteässä yhteydessä luontoon, syvässä ja luonnollisessa yhteydessä maahan, metsään, järviin ja eläimiin. Hän painottaa, ettei luonnon merkitystä kyläläisten elämälle voi liiaksi korostaa. Nykyaikaisesta elämäntavasta ja teknologiasta huolimatta maaseudun asukkaat ovat lähellä luonnonvoimia. Heillä on voimakas tunne kuulumisesta paikkaan. Kukin yksilö on suoraan yhteydessä maahan ja veteen, eikä tämän yhteyden ylläpitämiseen tarvita välittömästi muita ihmisiä (emt.: 128). Ruotsin muuttovoitollisten maaseutualueitten (muuttovoitto 450 henkilöä 5 vuodessa) maallemuuton motiiveiksi osoittautuivat rauhallisen elämänlaadun ja turvallisuuden etsintä, kaipuu kotiseudulle, väljä asuinympäristö ja suhteellisen halpa asuminen. Brittiläisissä tutkimuksissa on todettu ihmisten voimakas kiinnostus elää maaseutumaisemmissa asumisympäristöissä. Yhdysvalloissa ja muualla Euroopassa tapahtuneesta vastakaupungistumisesta Palttila (2002) näkee merkkejä myös Suomessa (emt.: 11, 14). Luonnollinen selitys Britanniassa merkittävään vastakaupungistumiseen on liitetty argumenttiin, jonka mukaan ihmisellä on sisäinen inhimillinen tarve elää maaseutumaisessa asumisympäristössä. Henkilökohtaiseen liikkuvuuteen ja varallisuuteen liittyvät parannukset elinolosuhteissa ovat mahdollistaneet sen, että ihmisillä on mahdollisuus tyydyttää tarpeitaan täydellisemmin. Pääongelma vastakaupungistumisen luonnollisessa selityksessä on, että se jättää huomiotta tavan, jolla inhimilliset tarpeet ja luonne tuotetaan. Tutkimuksissa maaseudun vetovoimatekijöiksi mainitaan maaseudun rauhallisuus, tilan tuntu, puut, metsät, kukat, villi luonto, maaseudun luonnollisuus ja ihmisten vähyys, vuoret, maaseutu ei ole muuttunut niin kuin kaupungit, yhteys menneisyyteen, maatilat ja viljely, kalastus, vähäisessä määrin myös metsästy (Halfacree 1997: 70-93; ks. myös Newby 1979).

Mitä enemmän urbaaneja arvoja palaajalla on, sitä todennäköisemmin paluumuuttajalla on sopeutumisongelmia ja sitä todennäköisemmin palaaja aikaansaa sosiaalisia muutoksia. Mitä enemmän arvot ja normit ovat peräisin maaseudulta, sitä vähemmän on sopeutumisongelmia ja sitä epätodennäköisempää on paluumuuttajan vaikutus sosiaaliseen muutokseen. Suurin osa empiirisistä tutkimuksista tukee Kantasen (1991: 70) mukaan tätä duaalimallia. Bourdieu (1987: 14) on katsonut, että juuri ”väärässä asemassa” olevat henkilöt ovat niitä, jotka vievät maailmaa eteenpäin, muuttavat sitä ja saavat aikaan uusia sääntöjä. Naistenko osuus olisi siis muutoksessa ratkaiseva? Kantanen (1991) havaitsi synnyinseudun vetotekijöissä selvän eron sukupuolten välillä. Miehillä korostui juurien ohella seudun fyysinen ympäristö (luonto, järvet, maisemat) siihen liittyvine harrastus- ja vapaa-ajanviettomahdollisuuksineen (kalastus ja metsästys). Naisilla puolestaan painottuivat ihmissuhteet (suku, tuttavat ja ystävät, karjalaiset ihmiset jne.) (emt.: 97). Tunne hyvästä paikasta sekä identiteetti liittyvät kaltaistensa, sellaisen, joiden kanssa tuntee yhteenkuuluvuutta tai joista pitää, joukossa olemiseen (Eyles 1985: 26; Jenkins 1996: 2).

Kantanen (1991) toteaa synnyinseudun kiinnostavan edelleen. Synnyinseutu, kotiseutu tai kotipaikka sekä sille annetun merkityksen vaikutus korostuvat muuttovirtojen suuntautumisessa. Muuttaminen ei merkitse irrottautumista ainoastaan sosiaalisesta, vaan myös fyysismateriaalisesta ympäristöstä. Sekä sosiaalinen että fyysinen ympäristö liittyvät kiinteästi toisiinsa. Ihmisen ympäristö on molempia samanaikaisesti. Muuttaminen merkitsee paikan vaihtamista toiseen. Se, mikä ennen oli kaukana, muuttuu nyt uudeksi kodiksi. Mutta aikaisempi koti muuttuu harvoin kaukaiseksi. Kun ihminen muuttaa asuinpaikkaansa, merkitsee se aina tiettyä inhimillistä merkityksenantoa entiselle asuinpaikalle (emt.: 30). Maallemuutossa on nähty maaseuturomantiikan aineksia. Halu muuttaa maalle on tulkittu erityisesti Suomessa talonpoikaiston lasten (so. suurten ikäluokkien) tajunnan muodoksi, joka heijastelee agraariyhdyksunnan elämäntapaa (vrt. Kortteinen 1982). Roos (1987; 1988) kutsuu suuria ikäluokkia suuren murroksen sukupolveksi, jonka yhteisiä kokemuksia ovat maaltamuutto, koulunkäynnin pidentyminen ja merkityksen muutos, asuntosäästäminen, työttömyys ja lasten päivähoitoongelmat. Syvällä piilevä luontosidonaisuus näyttäisi edelleenkin vaikuttavan suurten ikäluokkien tajunnan muotoihin kotiseutukaipuuna. Metsästäminen, kalastaminen ja luonnossa liikkuminen on elämäntapa, jonka maalla kasvaneet ovat lapsuudessa oppineet. Se on useimmille keskeisin houkutin ja vetotekijä paluulle (Kantanen 1991: 97; Rannikko 1996: 21). Suurista ikäluokista 16 % (68 000) on todettu olevan halukkaita muuttamaan eläkkeelle jäätyään maaseudulle, mutta he eivät välttämättä halua muuttaa synnyinseudulle, vaan pitävät keskusten lähialueita houkuttelevampina (Paltila 2002: 12; ks. myös Ylönen 2000: 30).

Mikäli paluumuutto olisi ”tiettyyn elämänvaiheeseen liittyvää nostalgista myyttiä tai haavetta”, paluun realististen mahdollisuuksien ollessa syrjäisillä maaseutualueilla rajallisia, yksi ratkaisumuoto voisi olla kompromissi. Lomat vietetään synnyinseudulla joko omalla mökillä, pientilalla tai vanhempien luona. Potentiaaliset palaajat Kantanen (1991) jakaa tällöin kolmeen ryhmään: niihin, jotka etsivät paluumahdollisuuksia elämäntilanteen tai elinolosuhteiden kriisiytymisen takia (työttömyys tai sen uhka, asunnottomuus, avioero, kaupunkien tungostuminen jne.), niihin, joille synnyinseutu merkitsee toimeentuloa (urakierto, bisneksenteko jne.) ja niihin, joilla on myyttinen kuva ”menetetystä paratiisista”, jolloin paluun korvaa kesämökki tai pieni tila synnyinseudulla (emt.: 98-99; Kortteinen 1982: 163-164). Konkreettisissa paluumuuton edistämiskampanjoissa pääpaino on ollut yrittäjyydessä tai joissakin ammattiryhmissä. Lehdistö on julkituonut paluumuuttajien ”onnistuneita elämäntarinoita”. Niiden kaava on ollut seuraava: on lähdetty kehitysaluekunnista etelään tai Ruotsiin työn perään ja palattu takaisin joko yrittäjänä tai toteuttamiskelpoinen yritysidea mukana. Tarjoamalla stereotypiaa onnistuneista paluu-

muuttajista on ylläpidetty virallista optimismia (Kantanen 1991: 23-24). Vastaava asetelma on tullut esiin maaseudun kehittämisestä tiedotettaessa (Susiluoma 1998; Elomaa-Vahteristo 1998: 57-60).

Tutkimuksen vastauksissa paluumuuton mahdollisuuksiin uskottiin teoriassa, mutta vastaajat eivät itse olleet valmiita paluumuuttoon. Kantanen (1991) katsoo vastauksissa heijastuneen talonpoikaisen ja palkansaajan arvomaailman vastakkaisuus. Hän yhdistää yksioikoisesti talonpoikaisen arvomaailman maaseutuun ja palkansaajan arvomaailman kaupunkiin. Talonpoikaisen ja palkansaajan arvomaailman törmäyksessä ei ole aina nähty olevan kysymys ristiriidasta kaupungin ja maaseudun välillä, vaan myös ”pienen ja suuren”, luonnollisena pidetyn ja keinotekoisena välillä. Kantasen tutkimuksessa ns. sosiaaliset syyt jäävät lopputoteamuksen varaan, tarkemmin erittelemättä. Kiinnostus paluumuuttoa kohtaan kasvoi 1980-luvulla erityisesti kehitysalueilla. Pohjois-Karjalassa paluumuuton edistäminen otettiin erääksi kehittämisstrategiaksi. Kantanen kysyy tutkimuksessaan: Voidaanko synnyinseudulle palaavien kohonnutta ammattitaitoa ja mahdollisia yritysideoita hyödyntää syrjäisissä, tuotantorakenteeltaan yksipuolisissa maalaiskunnissa? Mikä on paikallisten olosuhteiden merkitys? Sopeutuvatko paluumuuttajat paikallisiin sosiaalisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin vai ovatko he potentiaalisia muutoksen agentteja? Onko paluumuuttajilla alueellisen kehityksen kannalta sama merkitys kuin vuosisadan alussa Pohjanmaalla? Tuolloin paluumuuttajat toivat Amerikasta uusia innovaatioita ja mursivat maaseudun eristäytyneisyyden. Joillakin alueilla paluumuuttajien merkitys oli tässä suhteessa jopa ratkaiseva. Etelä- ja Keski-Pohjanmaan alueet, joilta lähdettiin sankoin joukoin Yhdysvaltoihin ja jonne palattiin myös suhteellisen usein, saivat kehittäviä vaikutuksia talouden lisäksi muilla alueilla. Muuttajat olivat edelläkävijöitä monien teknisten laitteiden käytössä (emt.: 9; Kultalahti 1984: 151-152).

Erikoistapauksia kylän elämässä olivat Ameriikan kävijöiden paluut... Yrjö toi Ameriikasta gramofonin... Jaakko ja Heikki... olivat tuoneet Amerikasta polkupyörän. Se lienee ollut ensimmäisiä. Jaakko tuli (talon nimi – ST huom.) vuoden 1906 paikkeilla (Kyläkirja: 222, 227).

Onko paluumuutto seurausta positiivisesta vai negatiivisesta valinnasta? Ovatko muuttajat tietoisesti hakeutuneet synnyinseudulle vai onko heidän ollut pakko palata? Ovatko he palanneita vai palautettuja? Tutkimustulokset ovat olleet ristiriitaisia. Jaosta onnistujiin ja epäonnistujiin on yleistynyt ns. marginalisoitumishypoteesi, jolle on saatu tukea seuraavista tutkimustuloksista: paluumuuttajilla oli alhainen koulutustaso, omaisuutta synnyinseudulla, alhainen palkkataso kaupungissa, korkeampi ikä muutettaessa ensimmäisen kerran, oli vähäisemmät odotukset jäädä pysyvästi kaupunkiin, oli vähemmän menoja asumiseen kaupungissa ja ei ollut omistusasuntoa kaupungissa. Kantanen lähestyy paluumuuton ja paikkaidentiteetin välistä suhdetta jäsenyyden avulla, jossa otetaan huomioon paikkaidentiteetin ohella yhteiskunnallinen muutos. Tämä tulkinta yhteiskunnallisesta muutoksesta sekä ihmisen sidoksesta tiettyyn paikkaan jäsentää sitä, miksi jotkut ovat palanneet ja jotkut eivät, vaikka siihen jälkimmäisten kohdalla kenties olisi ollut mahdollisuuksia (Kantanen 1991: 108-109). Kortelainen (1996: 73-78) on muotoillut suomen kielelle käsitteen ”paikallinen sidos” Coxin ja Mairin (1988) ”local dependence” -idean pohjalta. Käsite luonnehtii arkielämän toimintojen, esimerkiksi arkielämän rutiinien kiinnittymistä tiettyyn sijaintiin. Se ilmentää erityisesti liikkumista rajoittavia taloudellisia, sosiaalisia ja poliittisia tekijöitä (ks. myös Lehtola 2001: 57-58). Tulkinta jakaa ihmisen paikallisen sidoksen traditionaaliin ja moderniin muotoon. Edellinen tarkoittaa perhe- ja sukulaisuussuhteita, etnisyyttä, uskontoa jne. sekä itsensä identifioimista. Nämä suhteet luovat perustan identifioitumiselle tiettyyn paikkaan. Hyvinvointivaltion rakentumisen myötä näiden

tilalle ovat tulleet uudet periaatteet sekä legitimitietin muodot. Ne liittyvät uran luomiseen, kulutukseen, yleensä statukseen. Vaikka paikallinen traditionaali sidos on heikentynyt, tämä ei ole merkinnyt sitä, että se olisi hävinnyt.³¹ Sosiaalisen vuorovaikutuksen toimintojen ryhmittäminen ajallisesti tiettyihin paikkoihin yhdessä uran, kulutuksen ja statuksen tavoittelun kanssa luo modernin paikallisen sidoksen perustan. Moderni paikallinen sidos kytkee ihmisiä lokaliteetteihin tai tietyille paikkakunnille kuitenkin vähemmän kuin traditionaali. Traditionaali paikallinen sidos merkitsee, että muuttaminen koetaan uhkana identiteetille. Paluumuuttoon liittyy sekä traditionaalin että modernin paikallisen sidoksen muotoja. Kantanen jakaa palanneet kuuteen eri palaajatyyppeihin sen mukaan, mikä oli heidän subjektiivinen paluumotiivinsa: uramuuttajat, yrittäjät, marginalisoituneet, perheenmuodostajat, ikävöijät sekä asumismuuttajat. Ikävöijät edustavat puhtaimmillaan traditionaalia paikallista sidosta. Sen sijaan uramuuttajat ja yrittäjät Kantanen tulkitsee modernin paikallisen sidoksen avulla. Tutkimuksessa olivat mukana pääasiassa sodan jälkeen sekä 1950-luvulla syntyneet ikäluokat. Potentiaaliset palaajat sekä paluuta mahdottomana pitävät, ”kaupunkilaiset” erosivat toisistaan. Palaajilla synnyinseutu jäsenyi luonnon, juurien sekä ystävyys- ja sukulaisuhteiden ts. traditionaalin paikallisen sidoksen kautta. Sen sijaan kaupunkilaiset korostivat nykyistä asuin- ja työpaikkaa. Heille paluu merkitsisi nykyisen toimeentulon ja urakehityksen menettämistä (Kantanen 1991: 108-109).

Tähän jakoon liittyy leimaamisen ja leimautumisen vaara. Maaseudun asukkaana alemmuudentunto koulutettua kaupunkilaista kohtaan saattaa ilmetä monella tapaa; ihmetellessään, miksi joku muuttaa kaupungista maalle ja ryhtyy yrittäjäksi. Miksi se ei pärjää kaupungissa? Maaseudun ihmisille kaupunki voi edustaa menestystä elämässä, koska koulutusta korostetaan ja kunnioitetaan ja koulutetun ihmisen tie vie maalta kaupunkiin. Maaseudulle jääminen voidaan kokea alitajuiseksi tappioksi (Susiluoma 1998: 77). Kantanen sanoo stereotypian maallemuuton tavoitteellisuudesta kadonneen viimeistään haastateltuaan paluumuuttajia. Sen ohella, että moni oli joutunut taloudellisten, sosiaalisten tai muiden syiden takia palaamaan, joutui moni palaaja eriarvoiseen asemaan asioitaessa eri viranomaisten kanssa. Tähän vaikutti ennen kaikkea muuttajan sosiaalinen status. ”Yrittäjiä rohkaistiin, muut joutuu vaikeuksiin ja jos on sanonut asiasta, sanotaan, että olisitte pysyneet siellä, missä olitte”. Monelle palaajalle muutto takaisin oli osoittautunut ongelmalliseksi sopeutumisprosessiksi. Korkeasti koulutetun työvoiman maallemuuttoa ei tapahtunut. Kantanen päätyy siihen, ettei paluumuuttoa voida pitää syvän maaseudun kannalta ulkoisena voimana, joka pystyisi stimuloimaan paikallista taloudellista kehitystä. Paluulla on ollut vain rajoitettu merkitys innovatiivisuuden kannalta. Hän päätyy tietynlaiseen kehäpäätelmään: paluumuuttajat eivät voi vaikuttaa taloudelliseen kehitykseen, koska alueen tuotantorakenne on yksipuolinen ja taloudelliset mahdollisuudet vähäisiä. Paluumuuttajien rooli kehityksen dynamiikan kannalta näyttäisi palautuvan paikallisiin sosiaalisiin, kulttuurisiin ja poliittisiin rakenteisiin ja ennen kaikkea niihin taloudellisiin mahdollisuuksiin, joita alueella on tarjottavana. Vain harvassa tapauksessa he ovat kyenneet murtamaan näitä rakenteita perustamalla alueen perinteisestä tuotannollisesta toiminnasta poikkeavia aktiviteetteja. Paluumuutto merkitsi monen kohdalla ammatinvaihtoa. Suurin osa palanneista sijoittui julkiselle sektorille, jonka laajeneminen tasapainotti alueellista kehitystä viime vuosikymmeninä (Kantanen 1991: 10, 57-59, 70-72, 76-77). Hyvinvointipalvelujen kasvu tasapainotti maan alueellista kehitystä enemmän kuin teollisuuspainotteinen aluepolitiikka (Oksa 1994a; ks. Rannikko-Pyy 1994: 81).

31 Kantanen 1991: 115: ”Kyllä minä vielä sinne palaan ja silloin tosi pysyvästi – minulla on hautapaikka siellä muun suvun kanssa. Silloin ympyrä tulee täyteen!”

Turusen (2000) mukaan parhaiten maaseutukuntaan muuttaneista naisista maalais-elämässä viihtyvät ne, joilla on alun perin ollut kaikkein realistisin kuva tulevasta asuin-ympäristöstään. Turunen nimittää heitä soveliaiksi sen vuoksi, koska he herättävät vähiten negatiivisia tunteita alkuperäisasukkaissa. Heidän ulkoisilta puitteiltaan vaatimattomalta näyttävä elämänsä ei provosoi kantaväestön kateutta. Lisäksi sovelialta löytyy kestävyyttä ja ymmärrystä mahdollisille heihin kohdistuville pahoille puheille, eivätkä he pyri muuttamaan maalaisten maailmannäkemyksiä omansa kaltaiseksi, vaan yrittävät sopeutua heidän elämäntapaansa. Joitakin muutoksia pyritään saamaan aikaan, mutta pitkällä aikaperspektiivillä. Maalaiselämän ja varsinkin naisten koti- ja perhekeskeisyys on yllättänyt muuttajat. Miehet pystyvät helpommin kuin naiset ottamaan uuden naisen outoita tapoita yhteisön jäseneksi. Muuttajanaiset olivat saaneet sellaisen kuvan, että miehet eivät halua rajoittaa vieraan naisen elämää, mutta oman vaimon täytyy pysyä kotona hänelle tarkoitettuja velvollisuuksia hoitamassa. Turunen on tutkinut muuttajanaisten ja maaseudun naisten toimintatapojen eroja. Muuttajanaiset nostivat esille eroja seuraavilla elämäntiloilla: maaseudun vahvat sukupuoliroolit; naisten maailman erilaisuus, kyläily-kulttuuri, puheenaiheet ja näkemyserot, pukeutuminen ja kuluttaminen elämäntyylin kuvastajana. Maalla asuminen on tuonut kaikille muuttajille yllätyksiä, toisille enemmän ja toisille vähemmän. Kulttuuriset erot hankaloittavat yhdessäoloa ja muuttajien sekä kantaväestön välisen ymmärryksen syntymistä. Erilaisuuden hylkiminen on vahvaa ja kaikkeen uuteen suhtaudutaan ennakkoluuloisesti. Soveliaat ovat pärjänneet parhaiten, koska he ovat yhteisessä toiminnassa mukana pääosin paikallisten ehdoilla. Onko maaseudulla asumisessa siis kyse ajatuksesta ”maassa maan tavalla”? Eikö sinne mahdu muunlaisia olemisen tapoja? Ovatko urbaani-maalais -sekoitukset mahdottomia (emt.: 33, 34-35, 39; vrt. Newby 1979: 164-178)?

Susiluoman (1998) mukaan maaseudulle sopeutumiseen vaikuttavat monet seikat, myös alueet ovat erilaisia. Joillakin alueilla on totuttu tulijoihin, ja isommalle paikkakunnalle on usein helpompi asettua kuin pieneen yhteisöön. Perinteiset maataloudesta elävät kylät voivat olla heikkoja sietämään uusia tulijoita, vanhat suvut hallitsevat ja vallitsee tietty tapa hoitaa asioita, eräänlainen nokkimisjärjestys. Vaikka kokemukset maaseudun vastaanottavuudesta vaihtelivatkin voimakkaasti, silti asetelma ”me ja muut” oli havaittavissa kaikista hänen haastatteluistaan. Toimialasta, persoonasta, sukupuolesta ja paikkakunnasta riippui, minkälaisena kohtaaminen paikallisen ”alkuperäisväestön” kanssa oli sujunut. Törmäykset päättyivät joko juurtumiseen tai poislähtöön (emt.: 52, 54, 58; ks. myös Knuutila 1996: 62-63). Vaikka maaseudun asukkaat ja kuntien sekä kylien vaikuttajat yleensä ottaen pitävät uusien asukkaiden saamista paikkakunnalle positiivisena ilmiönä, saattavat he kokea kaupungista maalle muuttavat uhkana sosiaaliselle yhteenkuuluvuudelle ja turvallisuuden tunteelle, eikä vetovoimaisia rakennuspaikkoja tai asuntoja ole helposti saatavissa (Palttila 2002: 12).

Sosiaalinen pääoma syrjäisen maaseudun voimaksi?

Sosiaalisen pääoman käsite tuli Suomessa tunnetuksi ”bourdieulaisen” sosiologian vana-vedessä. Pierre Bourdieu (1979) erotti teoksessaan ”La distinction” erilaisia pääoman lajeja; taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman (Bourdieu 1984; 1987; Hellsten 1998: 29; Ilmonen 2000: 17). Myöhemmin Bourdieu (1986) täsmensi sosiaalisen pääoman käsitettä. Hän esitti sosiaalisen pääoman olevan ”olemassa olevien tai mahdollisten resurssien kokonaisuus, joka liittyy enemmän tai vähemmän institutionalisoituneiden suhteiden, tuttavuuksien ja tuntemisten omaamiseen” (käännös – Ilmonen 2000). Sen volyyymi

on riippuvainen yhteyksien verkostosta, jonka toimija pystyy tehokkaasti mobilisoimaan. Tuttujen verkostot muodostavat kollektiivisesti hallitun pääoman, joka on hyödynnettävissä joko heti tai pitkällä aikavälillä. Aikaväli ei kuitenkaan saa olla liian pitkä, sillä sosiaalinen pääoma saattaa kuluu käyttämättömänä vastavuoroisuuden kadotessa. Sitä on vaalittava jatkuvasti ”puhtaan” sosiaalisuuden (Simmel) ja sosiaalisen vaihdon (Bourdieu) avulla. Ilmonen (2000) pitää urauurtavana myös Granovetterin artikkelia heikoista ja vahvoista sosiaalisista siteistä sekä vuonna 1985 ilmestynyttä artikkelia, jossa yritetään osoittaa, etteivät esimerkiksi työmarkkinat toimi rationaalisen valinnan varassa, vaan pikemminkin ne perustuvat olemassa oleviin, jopa heikkoihin sosiaalisiin suhteisiin ja luottamukseen (Bourdieu 1986: 248-250; Ilmonen 2000: 17-18). James S. Coleman (1988) toi sosiaalisen pääoman käsitteen laajempaan käyttöön, yksilölähtöisestä rationaalista valintaa painottavaan sosiologiseen keskusteluun. Varsinaisesti käsite alkoi levitä, kun Robert D. Putnam (1993) yhdisti sosiaalisen pääoman käsitteen laajempiin yhteiskunnallisiin yhteyksiin tutkiessaan Italiassa toteutettua hallinnon uudistusta: Pohjois-Italia oli menestynyt taloudellisesti etelää paremmin, koska sille olivat leimallisia historiallisesti pitkään eläneet sosiaaliset verkostot, joiden jäseniä olivat liittäneet toisiinsa keskinäinen luottamus ja vastavuoroisuuden normit.

Francis Fukuyaman (1996; 1999) mukaan taitojen ja tietojen ohella sillä erillisellä ihmillisen pääoman osalla, jossa on kysymys ihmisten kyvystä liittyä yhteen toisten kanssa, on tärkeä merkitys sekä taloudelle että muille yhteiskuntaelämän puolille. Kyky liittoutua riippuu vuorostaan yhteisössä yhteisiksi koetuista arvoista ja normeista sekä ihmisen kyvystä alistaa omat yksilölliset intressinsä laajempien ryhmien intresseille. Luottamus on peräisin näistä jaetuista arvoista ja luottamuksella on laaja mitattavissa oleva taloudellinen arvo. Coleman korostaa luottamuksen merkitystä sosiaalisessa ympäristössä. Ryhmä, jonka sisällä vallitsee luottamus ja luotettavuus, kykenee suorittamaan enemmän kuin sellainen, jossa luottamusta ei ole (Coleman 1988). Sosiaalinen pääoma auttaa kansalaisia ratkaisemaan kollektiivisia ongelmiaan helpommin, yhteisöjen pyöriä pyörimään pehmeämmin (Fukuyama 1999: 16) ja edullisemmin sekä tekee meidät tietoisiksi niistä monista tavoista, joilla kohtalomme ovat kytkeytyneet toisiinsa (Putnam 2000: 288). Coleman, Putnam ja Fukuyama korostavat sosiaalisen pääoman olennaisena piirteenä toimimista yhteiseksi hyväksi, yhteisten päämäärien saavuttamiseksi,³² vaikkakin Coleman Bourdieun tapaan pitää sosiaalista pääomaa kontekstuaalisesti olosuhteiden mukaan muuntuvana, enemmän yksilön kuin yhteisön ominaisuutena. Tutkimuksen keskeinen osa, kyläkirja, oli nimenomaan yhteiseksi hyväksi suuren innostuksen vallassa toteutettu prosessi, mikä toimintatapa on ollut luonteenomainen kylätoiminnassa koko sen toiminnan ajan. Työn tämän piirteen pohjalta keskityn lähinnä Colemanin, Putnamin ja Fukuyaman tarkastelutapaan (vrt. Hyyryläinen-Rannikko 2000), välillä kuitenkin sivuten Bourdieun kehittämää lähestymistapaa sosiaaliseen pääomaan. Sosiaalisen pääoman käsite ei ole ongelmaton. Käsittelen tässä erityisesti Ilmosen (2000) teoksessa esitettyä pohdintaa käsitteen ongelmallisuudesta sekä Putnamin käsityksiä kohtaan esitettyä kritiikkiä.

Sosiaalisen pääoman käsite yhdistää sosiaaliset rakenteet ja normit talouden tehokkuuteen, talouden toiminta ei ole kunnolla ymmärrettävissä ilman sosiaalisen ympäristön erittelyä; muutokset sosiaalisissa rakenteissa ja normeissa saattavat ratkaisevasti vaikuttaa talouden kehitykseen (Kajanoja-Simpura 1998). Sosiaalisen pääoman muodostumisen kannalta ovat keskeisiä sellaiset yhteiskunnalliset tekijät, jotka voivat parantaa yhteiskun-

32 Vrt. Bourdieu, jonka tuotannossa kantavana teemana on kentän herruutta koskevan taistelun analyysi (Roos teoksessa Bourdieu 1987: 8).

nan tehokkuutta lisäämällä yhteistä toimintaa (Putnam 1993: 167). Tällaisia ovat toimintasäännöt, näitä sääntöjä välittävät verkostot sekä yhteiskunnan jäsenten luottamus sääntöjen pätevyYTEEN. Tehokkuuden odotetaan kasvavan, kun ihmiset voivat luottaa siihen, että kaikista yhteisistä toimintatavoista ei tarvitse tehdä formaalisia ja sanktioivia. Sosiaalinen pääoma on yhteisöllistä, ihmisten välistä osaamista (Hyyryläinen-Kangaspunta 1999: 16-17). Yhteisöllisen osaamisen nähdään vähentävän hierarkioiden tarvetta ja tuovan lisäarvoa sosiaalisen pääoman muodossa. Sosiaalista pääomaa saadaan aikaan muiden kollektiivisten hankkeiden oheistuotteena, mm. osallistumalla yhdistyksiin. Juuri yhdistykset on nähty sosiaalisen pääoman ruumiillistumina. Vaikeudeksi tällöin kuitenkin jää, kuinka erotetaan sosiaalisen pääoman lähteet sen avulla saavutetuista hyödyistä (Ilmonen 2000: 27).

Sosiaalisen pääoman muodostuminen on muihin pääomiin verrattava prosessi, jolla kuitenkin on omat erityispiirteensä. Se on tuottavaa ja mahdollistaa tiettyjen tavoitteiden saavuttamisen, joiden toteutuminen ei muuten olisi mahdollista (Putnam 1993: 167). On myös korostettu, että kysymyksessä on pääoma, varanto, jota voidaan kartuttaa ja joka kuluu ja rapautuu, jota tulisi hoitaa ja joka tuottaa lisäarvoa (Hjerppe 1998). Ilmonen (2000) asettaa kuitenkin kysymyksen, missä mielessä sosiaalinen pääoma on pääomaa lainkaan? Sosiaalista pääomaa ei voida ”oikean” pääoman tapaan varastoida tai tallettaa siten, että se säilyttäisi arvonsa, vaan se katoaa pidemmällä aikavälillä, jos sitä ei käytetä (Bourdieu, Putnam). Kun sosiaalinen verkosto mobilisoituu käyttämään itseensä sisältyvää potentiaalia, sosiaalinen pääoma saattaa jopa kasvaa, ei kulu. Sosiaalinen pääoma on myös aina henkilösidonnaista ja konkreettista, kun taas ”oikea” pääoma on yhä enemmän henkilöistä riippumatonta ja virtuaalista. Muista pääomalajeista poiketen sosiaalinen pääoma syntyy toimijoiden välisistä ja toimijoiden keskinäisistä rakenteellisista suhteista. Ilmonen kysyy myös, mitkä elementit sosiaalisessa pääomassa ovat välineitä, mitkä viestejä. Hän pitää järkevänä ajatella, että sosiaalinen verkosto sinällään, kuten Bourdeaun kenttä,³³ on lähinnä väline siihen kuluville. Luottamus ”välineenä” sitoo verkostoa yhteen sekä toimii ”viestinä” yhteenkuuluvuudesta verkoston jäsenten kesken. Kun luottamus perustuu rationaaliseen harkintaan ja tietoon muiden toiminnasta, sitä kannattaa pitää lähinnä välinearvona. Kun luottamus taas sisältää niiden lisäksi vahvan emotionaalisen osan ja luo sitä kautta yhteisen identiteetin – kuten Kairanmaan kylässä kyläkirjan yhteyteen rakentuneen

33 Bourdieun teoreettisessa tarkastelussa ominta on ajatus, että ihmiset, agentit toimivat sosiaalisessa maailmassa ja sen eri kentillä vahvistaen niitä ominaisuuksiaan, sitä pääomaa, joka tällä kentällä on kaikkein arvokkainta, tarkoituksenaan voittojen maksimointi ja pääoman kasaaminen. Toisin kuin yritysten maailmassa, ihmiset eivät tiedä tai myönnä tavoittelevansa voittoa ja kasaavansa pääomia, sillä he ovat sisäistäneet tämän asenteina ja suhtautumistapoina (dispositioina), joiden järjestelmää Bourdieu kutsuu habitukseksi. Olennaista on, että jokaisella kentällä, so. jokaisella suhteellisen autonomisella sosiaalisen toiminnan alueella on omat pelisääntönsä, joiden nojalla pääoman arvo määräytyy. Pääomaa on monta lajia: on taloudellista, kulttuurista, sosiaalista sekä näiden alalajeja. Pääoma näyttää Bourdieulle olevan ensisijaisesti ominaisuus, resurssi, ei suhde. Bourdieun pääoman muodot ovat resursseja siksi, että niihin liittyy suhde: hallintasuhteella määrätyllä kentällä, tietty toimintaverkko. Sosiaalinen pääoma määritellään suoraan suhteina ja niiden hallintana. Kenttä on erillinen alue, jonne sisäänpääsyssä on rajoituksia: kentälle pääsee sisälle vain omaksumalla kulloinkin vallitsevat säännöt ja osoittamalla hallitsevansa ne. Sääntöjä ja niiden noudattamista ja uudistamista koskeva symbolinen taistelu on Bourdieun teoreettisen tarkastelun ydin, ajatus, jota hän soveltaa kaikkia ongelma-alueita koskevassa tarkastelussaan. Kentäksi määritellyllä kohdealueella on kysymys kentän sääntöjen identifioimisesta, sääntöjä hallitsevien löytämisestä ja niiden pääoman lajien identifioimisesta, jotka kentällä ovat harvinaisia ja siksi arvokkaita (Bourdieu 1987: 11-13, käänös ja johdanto ss. 7-28 Roos).

verkoston tapauksessa (ks. luvut 5. Kuinka kyläläiset kertovat?, 6. Periferian voiman kar-toitus) – se on välineen viesti tai tuon viestin sisältö (Ilmonen 2000: 25-27).

Ydinajatus sosiaalisen pääoman teoriassa on, että sosiaalisilla verkostoilla on arvoa (Putnam 2000: 19). Sosiaalisen pääoman kartuttamisessa on mielekkäämpää tähdätä opti-mointiin kuin maksimointiin, koska sosiaalinen pääoma on verkostoksi ymmärrettynä so-siaalisena rakenteena joko vahva tai heikko. Heikot siteet ovat tärkeitä pienryhmien yhdis-täjinä ja informaation leviämisen väylinä, kun vahvojen siteiden merkitys liittyy toimi-joiden väliseen sitoutumiseen. Avoimena verkosto on heikko ja suljettuna periaatteessa vahva, joskin avoimena ja heikkona se ei ole rakenne lainkaan ja on kyseenalaista toimii-ko se pääomana tai varantona. Suljettuna ja vahvana se voi pakottaa jäsenensä alistumaan sellaiseenkin, mitä ei hyväksytä, muuttuen rajoitteeksi. Sosiaalisen pääoman käsitteen moniaineksisuus voi tuottaa ongelmia. Sosiaaliset verkostot, luottamus ja normit voidaan yhdistellä monella tavalla, myös niin, että seurauksena on ainakin joitakin osallisia alista-va sulkeutuva verkosto, eikä ole selvää, että alistava verkosto tuottaisi esim. maaseudun kehittymistä tukevaa toimintaa. Granovetterin (1973) tarkoittamat siteiltään vahvat sosiaa-liset verkostot ilmentävät nykykäsittein suurta sosiaalista pääomaa. Ne ovat samankal-taisten ja toisilleen tuttujen ihmisten ryppäitä (klustereita), eikä niissä viriä luottamuksen ongelmaa, sillä jäsenten sitoutuminen klusteriinsa on voimakasta. Tällaisten verkostojen kääntöpuolena on mahdollisuus, että klusteri on vahvasti itseensä sukeutunut, eikä liitä jäseniään laajempiin sosiaalisiin kokonaisuuksiin. Heikon siteen sosiaaliset verkostot kykenevät kattamaan pitkiäkin sosiaalisia välimatkoja ja liittämään yksityisen verkoston jäsenen yhteiskuntakokonaisuuteen (Ilmonen 2000: 17-18, 25-26; Ruuskanen 2000: 97-98). Kairanmaan kylä oli tällainen vahvojen siteiden sosiaalinen verkosto. Tällaisena se ei kuitenkaan pystynyt tuottamaan kylän kehittämisessä tarvittavia uusia innovaatioita. Vasta kyläyhteisön itseensä sulkeutumisen murtaminen ja yhteydet poismuuttaneisiin kyläläisiin ja laajempiin sosiaalisiin kokonaisuuksiin, sysäsivät kehitysprosessin liikkeelle.

Putnamin peruskysymys kuului: mitkä ovat ne olosuhteet, jotka ovat omiaan tukemaan vahvan, representatiivisen (poliittisen) instituution syntyä (Ilmonen 2000: 19)? Kysymyk-seensä hän vastasi: kansalaisyhteiskunnan sivilisoituneisuuden korkea aste turvaa mark-kinoiden ja poliiksen sujuvuuden, koska ”sivilisoituneisuus” takaa sosiaalisen järjestyksen ja siten yhteiskunnan toiminnan häiriöttömyyden (Putnam 1993: 180). Sosiaalinen pää-oma kytetään tavallisesti sosiaaliseen integraatioon. Vahvasti integroitunut yhteiskunta on hyvä yhteiskunta, korostetaan sitä, mikä yhteiskunnan jäseniä yhdistää, mutta unohde-taan, mikä heitä erottaa. Tarkastelun ulkopuolelle jää, keiden tai minkä ihmisryhmän etuja sosiaalinen pääoma pääasiallisesti palvelee. Putnam ei puhu niistä voimista, jotka muotoi-levat sosiaalista tilaa sekä suosivat ajassa ja tilassa toisia ihmisiä toisten kustannuksella. Sosiaalinen maailma on hierarkisoitunutta, vaihto eri osapuolten välillä ei siten ole tasa-arvoista sosiaalisen verkoston jäsenten kesken. Sivilisoituneen yhteisön tunnuspiirteenä on vastavuoroisuuden ja luottamuksen sosiaalisten verkostojen olemassaolo. Tärkeimpänä sosiaalisen pääoman elementtinä Putnam (1993) pitää luottamusta, mikä tekee siitä itse-ään ruokkivan systeemin. Muita peruselementtejä ovat sosiaalisen vaihdon vastavuoroi-suus ja yhteistoiminta sekä tukijalkana toimiva normiyhteisyys. Sivilisoitunutta yhteisöä määrittää sosiaalinen pääoma, joka kulkee kehässä sosiaaliset verkostot – vastavuoroi-suuden normit – luottamus – sosiaaliset verkostot. Ilmonen päättyy samaan ratkaisuun kuin Putnam pitäessään luottamuksena ilmenevää sosiaalisten suhteiden ominaislaatua sosiaa-lisen pääoman keskeisenä käsitteenä (Ilmonen 2000: 21-23, 27-28).

Sosiaalisen elämän ja sen kehityksen keskiössä, dynaamisina periaatteina, jotka mää-rittävät merkitystämme toinen toisillemme, myös identiteettiämme, ovat vertailusuhteet ”similarity and difference” (Jenkins 1996: 4-5). Elämme ihmisinä kahdensuuntaisten voi-

mien kentässä, joista yhdet vetävät meitä lähemmäs toisiaan, toiset työntävät pois. Tarvitsemme toisiamme voidaksemme toteuttaa itseämme ja tyydyttääksemme erilaisia tarpeitamme, mutta samalla meidän on vaikea kestää toisiamme. Sosiaalisen pääoman käsitteen lähtökohtana on pidetty juuri tätä yksilön käyttäytymisen dialektista vuorovaikutusasetelmaa. Ihmiset ovat samaan aikaan sekä kapeasti itsekkäitä, omaa etuaan tavoittelevia yksilöitä että sosiaalisia olioita, jotka karttavat eristymistä ja nauttivat ihmisten tuesta ja huomionosoituksista. Paikallisyhteisöjen tasoista sosiaalista pääomaa on kuvattu ihmisten kyvyksi työskennellä yhdessä yhteisten päämäärien hyväksi ryhmissä ja organisaatioissa (Kotkavirta 2000: 55; Fukuyama 1996: 355; Lehto 2000: 167-168). Tehokkaimmat organisaatiot perustuvat yhteisöihin, joilla on jaetut eettiset arvot ja jotka kykenevät omaksumaan yhteiset normit kokonaisuutena ennen kuin luottamus voi yleistyä sen jäsenten joukossa. Vaativaan hankintatapaan liittyvä sosiaalisuus perustuu pysyväisluonteiseen eettiseen käyttäytymiseen, jonka mukaan toimija, joka tekee sosiaalisen pääoman muodostumisen mahdolliseksi, saa vain pienen osan sen hyödyistä, valtaosa hyödyistä kohdistuu yhteisölle tai sen jäsenille (Coleman 1988; Fukuyama 1999: 8-15). Kylien henkiset voimavarat, osaavat ja päämäärätietoiset toimijat ovat hanketoiminnan avaintekijöitä, rahan perustuva kehittäminen vaatii erikoisosaamista ja taitoa, mutta se herättää toiminnassa myös epäluuloa ja kateutta (Nieminen 2000: 141). Pääoman kartuttaminen on vahvasti sidoksissa paikalliseen sosiaaliseen ilmapiiriin ja halukkuuteen sitoutua muutokseen. Lähtökohtana on ajatus, että yhteistyö tuottaa lisäarvoa, jonka vuoksi kannattaa osallistua tavoitteelliseen toimintaan. Suoraviivaisen kartuttamisen ongelmana ovat yhteistyön taustalla olevat pitkäaikaiset sosiaaliset rakenteet, joita ei ole mahdollista lyhytaikaisilla projekteilla muokata (Lehto 2000: 186).

Paikallisen sosiaalisen ilmapiirin, siihen liittyvien yhteistyösuhteiden ja vastavuoroisuuden normien, analysoiminen edellyttää myös luottamuksen ja suhteiden laadun ottamista käsitteelliseen keskiöön. Putnam (1993) ei tutki luottamusta empiirisesti, vaan keskittyy yhdistykseen, joiden hän otaksuu materialisoivan luottamusta. Yhdistyslaitos ei kuitenkaan suoraan ilmennä luottamuksen määrää, eikä yhdistyslaitoksen mureneminen välttämättä merkitse sosiaalisen pääoman vähenemistä. Suomessa on runsaasti esimerkkejä siitä, että yhdistykset ovat mobilisaatiovaiheen jälkeen muuttuneet epädemokraattisiksi järjestelmiksi, joissa rivijäsenillä ei ole jalansijaa. Georg Simmel on korostanut, että kiistat sitovat osapuolia toisiinsa usein kiinteämmin kuin samanmielisyys. Eri vasemmistopuolueiden jäsenten epäluuloisuus toisiinsa ammattiosastoissa ja osuuskunnissa on vahvistanut ja aktivoinut noita yhdistyksiä (ks. Jackson-Smith 1984: 103; Ilmonen 2000: 29). Yhdistykset eivät ole ainoa poliittisen toiminnan muoto, joka muokkaa kansalaisyhteiskuntaa, siitä vakuuttavana esimerkkinä Suomessa on kylätoimintaliike, sen vapaan kansalaistoiminnan kausi (Hyyryläinen 2000). Kuinka kylätoiminnan muotojen sitten on käynyt? Ovatko kylätoimikunnat, kyläseurat ym. vastaavat toimintaryhmät pystyneet säilyttämään demokraattisuutensa? Onko yksimielinen kylätoimikunta tai -seura tae kylän kehittämisen onnistumisesta, vai viekö ns. luova jännite (ks. Sotarauta-Lakso 2000) sitenkin kehitystä enemmän eteenpäin? Putnam ohittaa syrjittyjen kansanosien keskinäisen solidaarisuuden ja sen saamat muodot (Shapiro 1997). Luottamus ei välttämättä omaksu muodollista hahmoa, vaan ylläpitää nimenomaan epävirallisia sosiaalisia verkostoja. Luottamus voi yhdistyä yhteiskunnan piilorakenteisiin ja näkymättömiin toimintatapoihin (Ilmonen 2000: 29). Liittyisikö kyläkirjatyön synnyttämä yhteisyys ja solidaarisuus vastaavasti syrjäkylän ihmisten kohtalonyhteyteen ja sen saamiin muotoihin?

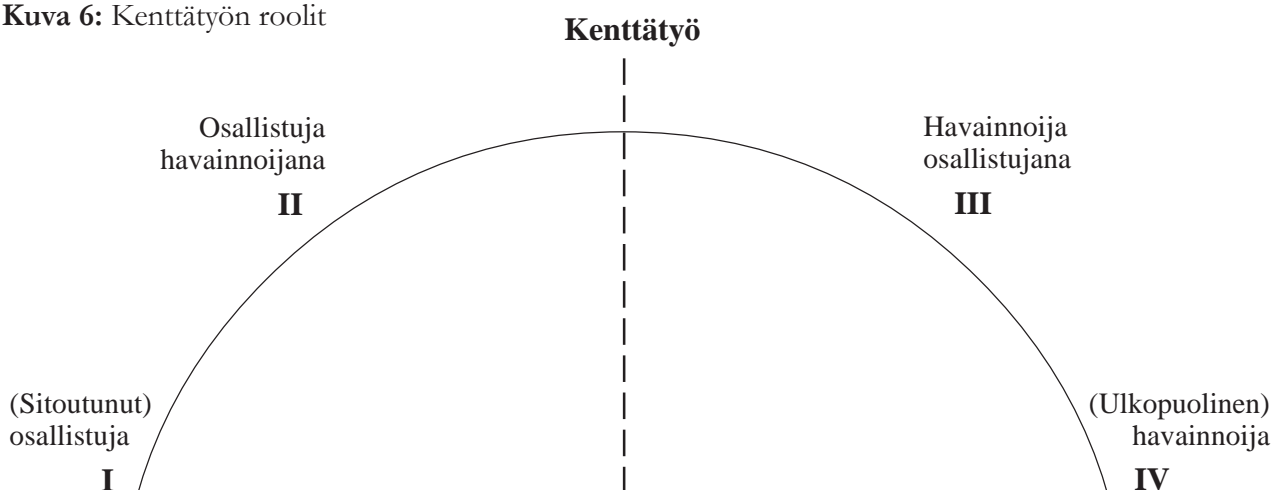
4. Tutkimusmetodit ja -aineistot

Tutkittaessa monimuotoista sosiaalista maailmaa joudutaan etsimään uusia lähestymistapoja ja tekemään metodologisia valintoja. Metodisten tukikohtien sijaan olisi tavoitettava postmodernin ajan liikkuvuus: ”kuinka tunnistaa ilmiöt, tulkita niitä ja raportoida niistä”. Vastuu valinnoista ja niiden seurauksista jää viime kädessä aina tutkijalle (Häkli 1999a: 172, 191; ks. Cloke et al. 1991: 170; Bauman 1992: xxii). Yksi tapa, jolla tutkija voi yrittää saada otetta sosiaalisen maailman kompleksisuudesta, on käyttää useita tutkimusstrategioita. Tutkimusongelmaa ei myöskään lähestytä ilman esityötä (Eyles 1988: 4, 8). Metodologiseen pluralismiin on katsottu liittyvän myös kuvausten sisällön problematisointi (Paasi 1991: 15). Narratiivinen lähestymistapa tyypillisesti tavoittelee todellisen elämän monimuotoisuutta ja ristiriitaisuutta (Flyvbjerg 2001: 84). Etnografisen tutkimuksen kohteena on se, kuinka ihmiset elävät oman kulttuurinsa. Alun perin syrjäisestä maalaisyhteisöstä lähteneenä päädyin ”empaattisen mielikuvituksen” avulla valitsemaan etnografian tavoittaakseni syrjäisen maaseudun kulttuurissa vallitsevaa sisäistä mieltä ja ymmärtääkseni syrjäisen maaseudun asukkaiden tapaa hahmottaa niin omaansa kuin ympäröivää maailmaa (Lehtonen 1996: 197; ks. Alasuutari 1989: 105). Etnografiaan minut johdivat myös intuitio sekä haluni kirjoittaa (vrt. Eräsaari 1995: 51). Eräsaari arvioi tutkimustaan etnografioiden ”eräiden piirteiden tai osien imitoinniksi”. Etnografiaa on pidetty sosiaalitutkimuksen keskeisimpänä (perus-) muotona, jolloin etnografian rajat ovat jääneet epäselviksi. Nykyisin on muidenkin kuin antropologien piirissä tullut tavaksi kutsua tutkimusotetta ”etnografiseksi” niin, että on alettu puhua jopa tieteiden välisestä ”etnografisesta käänteestä” (Hammersley-Atkinson 1995: 1-2; Alasuutari 2001: 82). Geertzin (1973: 19) mukaan etnografian tehtävänä on kirjoittamalla kuvata sosiaalinen diskurssi (to write it down) (ks. myös Jackson-Smith 1984: 39). Etnografit liittävät toimintansa kulttuuriseen tulkintaan ja mikäli tavoitteena ei ole kulttuurin analysoiminen, etnografia voi olla harhaanjohtava nimitys (misnomer). Mahdollista kuitenkin on, ei ainoastaan lainata etnografisia kenttätyön tekniikoita, vaan tehdä tutkimuksesta etnografisempi pyrkimällä siihen, mihin etnografit ovat perinteisesti pyrkineet, vaikkakin perinteisistä huomattavasti poikkeavissa olosuhteissa. Etnografinen lähestymistapa sisältää sekä kenttätyön menettelytapojen että kulttuurisen tulkinnan ulottuvuuden. Etnografista lähestymistapaa käyttävä joutuu osallistumaan keskusteluun etnografiasta sekä prosessina että tuotteena (Wolcott

1995: 83, 108-109; Jackson 1989: 172). Kyläkirjatyö Kairanmaan kylässä toteutettiin osallistavan toimintatutkimuksen prosessina. Työn kontekstia (ks. Roos 1988: 148), sosiaalisen todellisuuden vaihtelevia käytäntöjä ja alueitten kehittämistyön kulkua, niin em. alueella kuin Päijät-Hämeen tutkimusalueella kuvataan etnografisen kuvauksen keinoin. Tämän pohjalta toivon voivani tuoda uusia näkökulmia maaseudun tutkimukseen ja kehittämiskeskusteluun.

Kahden tutkimusalueen empiirisiin tuloksiin, sekä yrityksiin kontekstuaalista niitä laajempiin yhteyksiin, pohjautuva analyysi syrjäisen maaseudun selviytymismahdollisuuksista; tarina siitä, kuinka ne ovat selviytyneet historiallisessa menneisyydessään ja johtopäätökset, kuinka niiden olisi mahdollista selviytyä tulevaisuudessa pohjautuvat tässä kappaleessa käsiteltävien etnografian ja osallistavan toimintatutkimuksen lisäksi elämäkertatutkimuksen välinein tehtyyn kairanmaalaisten elämäntarinoiden analyysiin (ks. luku Elämäntarina sosiaalisen elämän yksilöllisenä ilmauksena). Mikäli tutkimustehtävä on hyvin määritelty, saavutetaan useimmiten jossakin vaiheessa taso, jolloin voidaan puhua saturaatiosta, tilanteesta, jossa uudet aineistot ja niiden analyysit eivät tuo uutta käsillä olevan ongelman valaisemiseksi, vaan enää vahvistavat sitä, mitä aiemmat ovat jo osoittaneet. Tähän pohjautuu oletusten oikeellisuus ja tutkimustulosten pätevyys ja paikkansapitävyys (sit. Bertaux 1980 Roos 1988: 145; Bertaux-Bertaux-Wiame 1981: 187-188). Tutkimukseni muistuttaa Ehrnroothin (1990) peräänkuuluttamaa keskittymistä teoreettiseen työhön ja sekundaariaineistoihin kvalitatiivissa kulttuuritutkimuksessa. Tutkimusaineistot ovat syntyneet käytännön tarpeista. Käytännön työn taustalla on vaikuttanut tutkimuksessa eriteltävä pohdinta uusien lähestymistapojen ja näkökulmien etsinnästä ja siten myös teoreettista tutkimusta valmistava työ. Työni liittyy osallistavan toimintatutkimuksen työtapaan, missä tuloksellisuuden ensimmäinen kriteeri on käytäntö, sen toimivuus käytännössä. Onnistumisen kriteerinä nähdään ensisijaisesti sosiaalisen muutoksen aikaansaaminen ja vasta toisella sijalla metodissa on itse tutkimus. Keskeiset tiedolliset prosessit kytkeytyvät todellisten, käytännöllisten ongelmien ratkaisemiseen erityisissä konteksteissa (Kuula 1999: 169, 170, 173; Greenwood-Levin 2003: 150). Tämä tutkimusraportti on noiden käytännössä toteutettujen kehittämissuhteiden reflektointia, mikä on sosiaalitutkimuksen oleellinen aspekti. Etnografinen tutkimus on problemaattista ja yllätyksellistä toimintaa erityisessä kontekstissa, jolle annettava käytännön neuvo kuuluu usein yksinkertaisesti ”go and do it” (Hammersley-Atkinson 1995: 16-23). Kenttätöön vaihtelevia rooleja voi kuvata alkuperäisestä mukaellun kuvion avulla (ks. emt.: 104).

Kuva 6: Kenttätöön roolit

Etnografian osittaiset totuudet

”Jos jokin seikka näissä harvoissa muistiinpanoissa olisi väärin, ei pidä ihmetellä sitä, koska ne kolme lähettä, joista ne on ammennettu, nimittäin talonpoikien kertomukset, oma muistini ja käsityskykyni, varsin helposti saattavat pettää, kuten olen kokeemuksesta havainnut”.

(Lönnrot, Elias 1980: 142)

Suomalaisissa sosiaalitieteissä etnografista lähestymistapaa on harrastettu 1970-luvulta lähtien. Maaseutututkimuksessa metodin käyttö on ollut harvinaisempaa. Viime vuosien maaseutua käsittelevistä tutkimuksista lähestymistapaa soveltaneita kuitenkin jo löytyy (Rannikko 2000; Lehtola 2001; Holmila 2001; ks. myös Epäily 2003). Etnografinen tutkimus on perinteisesti kohdistunut ongelmallisiksi koettuihin yhteisöihin, joiden elämäntavasta ei ole tiedetty, eikä ole voitu paljoa päätellä pelkkien numeeristen tietojen perusteella. Sosiologiassa etnografinen tutkimus on kytkeytynyt suuriin yhteiskunnallisiin muutoksiin, kuten suuren muuton vaikutuksiin suomalaisten arkielämään. Sosiaalitutkimuksen etnografinen perinne alkoi Englannissa työväenkysymyksen tutkimisena. Yhdysvalloissa 1920-luvulla aloittanut ns. Chicagon koulukunta tutki erityisesti suurkaupunkien etnisten vähemmistöryhmien muodostamia alakulttuureja (ks. Alasuutari 2001: 78-81).

Sibley (1995: xvii) näkee Rabinowin (1986) argumentoinnissa kaikuja Robert Parkin kaupunkia käsittelevästä esseestä vuodelta 1925:

Anthropology, the science of man, has been mainly concerned up to the present with the study of primitive peoples. But civilized man is quite as interesting an object of investigation and at the same time, his life is more open to observation and study. Urban life and culture are more varied, subtle and complicated, but the fundamental motives in both instances are the same. The same patient methods of observation which anthropologists like Boas and Lowie have expended on the study of the life and manners of the North American Indian might be even more fruitfully employed in the investigation of the customs, beliefs, social practices and general conceptions of life prevalent in Little Italy or the lower North Side in Chicago or in recording the more sophisticated folkways of the inhabitants of Greenwich Village and the neighborhood of Washington Square, New York.

Myös elämäkerrat nousivat sosiologian tutkimusaineistoksi Chicagon koulukunnan piirissä (ks. Roos 1987: 15). Kulturalistiseen etnografiaan on vaikuttanut keskeisimmin ns. Birminghamin koulukunta, joka tunnetaan työväenkulttuurin ja nuorison alakulttuurien tutkimuksistaan (Alasuutari 2001: 80). Tämän tutkimuksen syntyyn ja tutkimustapaan on eittämättä merkittävästi ollut vaikuttamassa nykymaantieteen, Peter Jacksonin edustama, etnografisesti painottunut tutkimussuuntaus. Suomalaisista etnografisista kansanelämän kuvauksista vaikutteita on saatu mm. Elias Lönnrotin (1980) matkakirjasta sekä Kustaa Vilkkunan (1953) isien ”arkityön kauneuden” kuvauksesta. Sosiaali- ja yhteiskuntatutkimuksessa tutkijat ovat osa tutkimaansa sosiaalista todellisuutta. Etnografia on ennen kaikkea kokemalla oppimista. Tutkija elää tutkimassaan yhteisössä sen arkipäivää määrätyn pituisen jakson. Tavoitteena on oppia tuon yhteisön kulttuuri, sen ajattelu- ja toimintatavat ns. sisältäpäin. Etnografiassa pyritään hahmottamaan tuota tilannetta kokonaisvaltaisemmin. Hahmotus tapahtuu itse osallistumalla ko. tilanteeseen ja esittämällä siitä ns. tiheitä kuvauksia (Hammersley-Atkinson 1995: 16, 17, 21; Eskola-Suoranta 1998: 104-106; Geertz 1973: 6-10). Tutkimuksessa kuvataan sisältä päin sosiaalisen elämän käytäntöjä kahdella

hyvin erilaisella syrjäseudulla; Pohjois(Keski)-Pohjanmaalla (Kairanmaalla) sekä Päijät-Hämeessä reilun kymmenen vuoden ajalta.

En ole esitellyt itseäni tutkijana. Tutkimuksen teko väikkyi tuossa vaiheessa mielessäni epävarmana mahdollisuutena. Päijät-Hämeessä asuin tutkimushetkellä vakituisesti, Kairanmaalla palasin kotiseudulleni ja oleskelin tyhjiillään olevalla kotitilallani, mikä herätti erilaisia ambitiesia ja ihmetystä. Rooleista ja lähestymistavoista, joiden varassa tutkijat kenttäänsä lähestyvät, tilannettani kuvaa parhaiten haaksirikkoisen rooli, mutta ei kuitenkaan etnologin unelmana, niin kuin Pratt (1986: 31) sen esittelee. Syrjäisen maaseudun haaksirikkoiseen liittyy ambivalenttista suhtautumista, ei ainoastaan adoptointia, vaan myös hyljeksintää ja väheksyntää: he ovat ”palautettuja”, niitä, jotka eivät pärjää kaupungissa (Kantanen 1991: 10, 57-59, 70-77, 108-109; Rannikko 1996: 43; Susiluoma 1998: 77; Holmila 2001: 55, 99). Tarkoitukseni oli käytännössä selvittää asumismahdollisuuksia syrjäisellä maaseudulla. Havainnointini on ollut lähinnä ns. piilohavainnointia, millä tarkoitetaan osallistuvaa tutkimusta, jossa tutkija osallistuu kohteiden elämään yhtenä heistä, mutta tutkittavat eivät tiedä osallistumisen tutkimuksellisesta tarkoituksesta, vaan kohtelevat tutkijaa ryhmän luonnollisena jäsenenä. Piilohavainnoinnissa tutkijan roolin vaikutus on olematon, koska tutkittavat pitävät häntä ryhmän aitona jäsenenä. Näin saatu tieto on siksi varsin autenttista (Grönfors 1982: 104). Osin roolista on katsottu syntyvän ”ei-tiedettä”, kun etäisyyden säilyttäminen kuvauskohteeseen käy mahdottomaksi ja hankittujen tietojen paljastamiseen liittyy siten eettisiä ongelmia. Kenttätöön roolit muodostavat pohjan sille, millaisia aineistoja tutkimukseen kerätään (Pratt 1986: 32-33; Hammersley-Atkinson 1995: 123).

Tutkijaan verrattavassa roolissa olen toiminut perinnepiirin vetäjänä ja kyläkirjan toimittajana sekä alueellisen kehittämisprojektin vetäjänä. Kyläkirja on painettu ja julkaistu kaikkien halukkaiden luettavaksi ja työhön osallistuneet ovat tienneet näin tapahtuvan jo työskennellessään. Aiheutuuko tutkittaville mahdollisesti seurauksia havainnoinnistani? Onko minulla oikeus kertoa ja mahdollisesti julkistaa tietooni saamiani asioita, kun kyläläiset eivät ole varautuneet antamaan hyvää kuvaa itsestään ja kylästään. Niin osallistuvassa havainnoinnissa kuin toimintatutkimuksessa korostuvat eettiset kysymykset, jolloin tutkijan on tavallistakin enemmän tiedostettava tekojensa seuraukset. Kysymykset tuntuvat ylivoimaisilta vastattaviksi. Suhtautuminen piilohavainnoinnin oikeutukseen on ollut ristiriitaista. Norman K. Denzin on korostanut työn tieteellistä tarkoitusta sekä tieteellisen tiedon ja selityksen tuottamista. Tarkoituksena ei silloin ole aiheuttaa harmia, eikä vahingoittaa kohteiden mainetta tai arvostusta (ks. Grönfors 1982: 104-105). Uskon ja luotan, että ainakin prosesseihin osallistuneet aktiivisimmat toimijat ymmärtävät maaseutututkimuksen tarpeellisuuden ja osaavat asettaa tässä tutkimuksessa käsitellyt asiat kyseisiin kehyksiin. Tutkimustyössä niin kuin elämäntarinoiden kirjoittamisessa rehellisyys on ollut luonnollisena pidetty tavoite. Vaikeaa raportoinnissa on se, että joutuu kirjoittamaan entisistä kanssatoimijoistaan ikään kuin selän takana. Tärkeintä kuitenkin on, että välittää ja pahinta se, että lakkaa välittämästä tutkimuskohteistaan ja siitä, mitä noille alueille tapahtuu (Aro 1996: 74).

Monet maaseudun kehittäjät ovat korostaneet, ettei kielteisistä asioista saisi puhua. Päävirtauksena tuntui tutkimushetkellä olevan ”maaseudun markkinointi”, jolloin korostetaan maaseudun hyviä puolia asumis- ym. ympäristönä. Kun olen kertonut vaikeuksista, jopa laittomuuksista, joita maallemuuttaja tai maalla asuva voi kohdata, maaseutuasioita hoitava virkamieskin on saattanut vastata: ”Se on sellasta inhimillistä.” Ovatko syrjäisen maaseudun asukkaat sittenkin lapsia, jotka eivät ole vastuussa teoistaan? ”Nuo laajan erämaan asukkaat kuvastelivat hänen mielessään ikään kuin alaikäisinä...” (Haanpää 1976: Teokset, osa 7: 182). Osallistuminen kylän eri toimintoihin ja aineistonkeruu pitem-

män ajan kuluessa vaikuttaa saadun tiedon luonteeseen. Tutkimuksen alkuvaiheessa kyläläiset pyrkivät antamaan mahdollisimman kauniin ja myönteisen kuvan kylästään, kaunistelemisen tarve vähenee aikaa myöten (Suolinna-Sinikara 1980: 125). Elämäntapatutkijat ovat käyttäneet ilmiöstä nimitystä ”onnellisuusmuuri”. Roosin mukaan oli syytä epäillä, että kyselytutkimukset ovat mitanneet onnellisuusmuuria ja tietoista kaunistelua, eivätkä ihmisten todellista hyvinvointia. Kortteinen puolestaan kysyy, mitä onnellisuusmuuri suojelee ja miltä? Suojeleeko onnellisuusmuuri yksilöä hänen oman elämänsä ankeudelta, vai toisten tungettelevilta katseilta? Kortteinen rajaa onnellisuusmuurin käsitteen viittaamaan yksityiselämän sosiaalisiin defensesseihin, koska katsoo teoreettiselta kannalta olevan kyseenalaista, mikäli sosiologi alkaisi askarrella yksilöiden psyyken sisäisten patoutumien ja ristiriitojen parissa (Roos 1987; Kortteinen 1982).

Grönfors (1982) korostaa, että osallistuvan havainnoitsijan sosiaalisella roolilla ja kuvalla, joka tutkittavilla on tutkijasta, on merkittävä vaikutus kerätyn aineiston luonteeseen. Tutkijan ja tutkittavien sosiaalinen asema ja heidän keskinäiset suhteensa on otettava huomioon, kun aineistoa tarkastellaan. Tärkeitä tutkijan rooliin liittyviä tekijöitä ovat myös hänen taustaominaisuutensa. Suolinna ja Sinikara mainitsevat iän, sukupuolen, siviilisäädyn ja kotipaikan. Lisäksi heidän tutkimuksessaan korostuu tiettyjen taustatekijöiden yhteisvaikutus.

Pohjoisessa ... jouduimme monta kertaa havaitsemaan, että naissukupuolemme suuresti vähensi koulutustasomme merkitystä. Useissa tilanteissa näkivät kyläläiset juuri sukupuolen ratkaisevaksi ominaisuudeksi. Toisinaan kyläläiset ryhtyivät kädestä pitäen opettamaan, miten meidän tulisi käyttäytyä. Nämä opetukset sisältävät lähinnä vaatimuksen, että meidän naisina kuului palvella miesväkeä. Juuri näiden kokemusten kautta kävi voimakkaasti ja konkreettisesti ilmi, että roolijako on nimenomaan miesten säätely ja sanktioima. Meidät koettiin juuri sukupuolemme takia vaarattomiksi. Tutkimustyö oli kyläläisten mielestä jonkinlaista lomailua. Kenttätyön kannalta oli vaarattomuutemme pikemminkin hyödyksi kuin haitaksi. Tosin miehet eivät suostuneet kertomaan savotoilla kerrottuja juttuja: ne olivat heidän mielestään naisen korville ”liian krouveja”... Kyläläiset arvostavat koulutusta, mutta koska oppineella ei ole mitään pysyvää tehtävää kyläyhteisössä, ei tutkijan rooliin osattu liittää mitään käyttäytymissääntöjä. Tieteellisen työn luonne ja ongelmanasettelut ovat ... melko vieraita (sit. Suolinna-Sinikara 1979: 301 Grönfors 1982: 85).

Kuvaus kertoo yleisellä tasolla asemastani molemmilla käsittelemilläni alueilla. Se, että Pohjois-Pohjanmaalla olin kotiseudullani, vähensi painoarvoani tuossa yhteisössä, mutta teki minut osaksi yhteisöä siten, että sain kuulla ”rouveimmatkin” jutut. Päijät-Hämeessä se, että olin nainen ja muualta muuttanut, teki asemani usein tyhjäksi. Osallistavan toimintatutkimuksen ”ongelmana” on yleensäkin, että ihmisten lähelle meneminen, tuttuus on edellytys luotettavan tiedon saannille. Se saa ihmiset kokemaan tutkijan ”yhdeksi heistä” ja tällöin he voivat yrittää kieltää hänen asiantuntijaroolinsa. Tutkijan rooliin kuuluu myös hänen oman merkityksellisen ympäristönsä suhtautuminen häneen. Grönfors (1982: 85-86) kertoo, kuinka hänen tuttavansa kokivat välillä, että hänen suhteensa mustalaisiin oli saastuttanut hänet yksityishenkilönä, samoin kuin Lasse Murto oli kertonut hänen äitinsä saaneen kuulla ”rappiolle menevästä pojastaan”. Olen itse saanut huomata, että asumiseni syrjäseudulla on tehnyt minut usein ”ihmisten silmissä” naurettavaksi. Jopa maaseutututkijoiden ja maaseudun kehittäjien keskuudessa voi aistia alemmuuden. Päijät-Hämeessä sain kokea, että syrjäseudulla asuvana paikkani on koulutettavien penkillä. Työssä esiin nousevia ristiriitoja ei tutkimusraporteissa yleensä käsitellä, mutta kysymyksessä lienevät enemmän tutkimusten raportointikäytäntöön liittyvät seikat kuin se, että esimerkiksi toi-

mintatutkija käytännössä kykenisi välttämään joutumista erilaisiin patti- ja konfliktitilanteisiin (Kuula 1999: 155). Palaan rooliini ja kuvaan, jota tutkittavat heijastivat vielä myöhemmin, käsiteltävänä olevassa asiayhteydessä.

Kenttätyö tarkoittaa asumista ja elämistä kohdeyhteisön ihmisten kanssa: tutkija ottaa osaa tutkittavan yhteisön elämään osallistuen sen eri toimintoihin ja samaistaen itsensä yhteisön asukkaisiin niin pitkälle, kuin se on mahdollista ja toivottavaa. Antropologit ovat perinteisesti etsineet yhteistyötä, osallistuva havainnointi on antropologien kehittämä menetelmä (Vesterinen 1999: 84, 96). Monet paikallisten ihmisten tavoista ja kiinnostuksista sisäistetään. Osa etnografisesta tiedosta tulee sisäistetyksi päivittäisessä rutiinissa. Tutkittavien todellisuuteen sisälle meneminen (going native) on sekä haitallista että hyödyllistä tehokkaalle tutkimukselle (ks. Grönfors 1982: 95). Se sisältää ”yliraportoinnin” (over-report) vaaran, jolloin tutkija voi samaistua esittämään jonkin osapuolen näkemykset koko ilmiöalueen näkemyksinä. Hammersley-Atkinson (1995: 110-111, 113-114) pitävät tästä esimerkkinä Paul Willisä (1977), joka heidän mukaan tulkitsi joidenkin poikien, ”lads”, koulun vastaiset asenteet työväenluokan todellisiksi asenteiksi. Se häiritsi tutkimusta: sai tuskaisuuteni ja ahdistuneisuuteni kasvamaan välillä fyysisen sietokyvyn ylittäviin mittoihin. Voin todeta Aron (1996: 58) tavoin olevani ”kuitenkin varma, etten koskaan vapaudu täysin niistä tunteista, joita kentällä koin”. Kenttätyöhön on yleensäkin nähty liittyvän erilaisten vaikeuksien lisäksi stressiä ja ahdistusta. ”Going native” termi liittyy tieteellisen objektiivisuuden kauteen sekä koloniaaliseen menneisyyteen. Sen sijaan käytetään käsitettä ”Toinen” (Other), jonka äänen tutkijat pyrkivät tavoittamaan. Tutkija yrittää elää lähellä elämää, josta hän kirjoittaa. ”Tänään emme yritä näyttää olevamme kykeneviä elämään tutkittavien elämää, vaan että olemme eläneet tarpeeksi lähellä ymmärtääksemme, kuinka tutkittavat rakentavat elämäänsä” (Lincoln-Denzin 2003: 628-629).

Grönfors (1982) kuvaa sanalla ”uppoutuminen” tilannetta, jossa osallistuva havainnoitsija on alkanut todella osallistua kohteidensa toimintaan. Itse uppouduin syrjäisen maaseudun elämään välillä niin, että aloin käyttäytyä perinteisen maaseudun naisen tavoin. ”Turvallisuussyistä”, näin perustelin sitä itselleni. Jos, minut ja lapseni koettaisiin osaksi yhteisöä, he saisivat toimia ”normaalin” lapsen tavoin, mutta yhteisön ”ulkopuolisina” he joutuisivat kaikissa tekemisissään ”suurennuslasin alle”, jopa kouluhenkilökunnan taholta. Tutkijan ei ole mahdollista todella sisäistää tutkittavien ihmisten tapoja ja tunteita. Kasvaminen yhteisön jäseneksi on kulttuurin merkityskarttojen oppimista ja mahdollisuudet saavuttaa aika, joka käytetään yhteisön jäsenen kasvattamiseen täysikäiseksi, pienen ajan kuluessa ovat vähäiset (emt.: 95-96; Lehtonen 1996: 18). Grönfors (1982: 97) suosittelee ”urautumista” seikkoihin, joissa voi toimia merkityksellisesti. Vain osittainen kontakti on mahdollinen ”kuten Rabinow kuvaa” (Probyn 1993: 76). Etnografiset totuudet ovat luonnostaan osittaisia (partial) ja epätäydellisiä. Kulttuuriset kuvaukset (fictions) perustuvat systemaattisiin ja kiistanalaisiin ulossulkemisiin. Etnografi on kuin Hermes; lupaa olla valehtelematta, mutta ei myöskään sitoudu kertomaan koko totuutta (Clifford 1986: 6, 7).

Teksteissä, varsinkin tieteellisissä, pyritään häivyttämään kontekstuaaliset tekijät lukijoiden näköpiiristä (Lehtonen 1996: 161). Yhtäältä kenttätutkijalta vaaditaan empatiaa ja osallistumista. Työ ”siellä”, sen onnistuminen, edellyttää kykyä olla empaattinen, sensitiivinen, humaani ihminen. Toisaalta etnografian on pystyttävä raportoimaan viileästi ja ulkopuolisesti havainnoistaan. Raportointi ”täällä” edellyttää tapahtumien ulkoistamista ja etäännyttämistä, tapahtumien analysoimista ulkopuolisena, vailla emootioita (Aro 1996: 29; Silvasti 2001: 47; vrt. Kuula 1999: 144, 171). Autobiografinen genre ja avauskerto-
musten suosio kertovat yrityksistä ylittää tämä kuilu (Pratt 1986; Eräsaari 1995). Pyrkimys objektiivisuuteen on usein merkinyt tutkijan oman roolin ja persoonan häivyttä-

mistä: antropologi kertoo olleensa ”siellä” ja sitten katoaa tekstistä. Kertojan osallisuus omaan tarinaansa voi synnyttää lukijassa näkemyksen epäluotettavasta kertomuksesta. Haluttaessa vaikuttaa luotettavalta omaksutaan usein passiiviäni (Rabinow 1986: 244; Eräsaari 1995: 56-57, 80; Lehtola 2001: 68). Kaikki antropologinen tieto on tavallaan omaelämäkerrallista. Kaikki antropologinen kirjoittaminen nojaa raportteihin, jotka ovat tulosta konkreettisista kohtaamisista tai tapaamisista yksittäisten etnologien ja muiden yhteiskunnan jäsenten välillä. Antropologiassa objektiivisuutta ei määritellä subjektiivisuuden vastakohtaksi, vaan kaikki toista koskevat väitteet ovat havainnoijan kokemuksen pareja. Etnologeja ja feminististä tutkimusta on yhdistänyt ajatus, että ei voi kuvata toista, ellei tunne itseään (Eräsaari 1995: 80; ks. Probyn 1993: 62). Feministisissä yhteiskuntanäkemyksissä korostetaan tutkijan subjektiivista panosta, minän tuntemista ja läsnäoloa, itsereflektiota (Koskela 1994: 53, 7; 1995: 7). Tuo ajatus on läsnä kytkennässä elämäntarinaani, mistä asetelmasta tutkimuksen teko on ponnistanut liikkeelle ja saanut tutkimuksen kuluessa voimansa. Etnografiat syntyvät tutkijan ja kuvattavan kokemusten leikkauksista; kun kaksi autobiografiaa kohtaa, tutkijan ja tutkittavan, niin kohtaamisessa on läsnä kaksi kokemushistoriaa. Tutkijan läsnäolo tekee mahdolliseksi lukijan ”puhua takaisin”. Kirjoittajan ja lukijan välille voi syntyä dialoginen suhde ja kokemusten vertailu tulee mahdolliseksi. Miksi kuitenkin sellaiset, jotka osaisivat kirjoittaa havahduttavia tekstejä, kirjoittavat tekstejä, joissa kokemukset eivät leikkaa, kysyy Eräsaari (1995: 120).

Etnografian omaelämäkerrallisuus

”Kukaan ei synny yksin, ei ole ihmistä ilman taustaansa, ei ketään ilman varjoaan. Suku määrää paljosta, myöhemmät elämänvaiheet lopusta. Elämäntien jyrkät vaihtelut, ajan murrokset, kaikki voivat kiskoa meitä hyvinkin kauas alkuperästämmme, ketä mihinkin”.

(Paasilinna 1996: 19)

Määrittelen tässä kappaleessa omaa paikkaani suhteessa tutkimuksen tekemiseen. Tutkijan taustojen erittelyä: lähtökohdat, sitoumukset, kysymyksenasettelujen, käsitteiden ja menetelmien rajojen pohtiminen; kutsutaan henkilökohtaiseksi paikanmäärittelyksi. Oma taustaa, kokemuksia ja itseä on mahdollista hyödyntää ja käyttää resurssina tutkimuksen eri vaiheissa, mutta kuinka tuoda oman elämäntarinan sisältämät lähtökohdat tutkimukseen ilman, että paikanmäärittelystä tulee retorinen keino, jolla lukija yritetään saada vakuuttuneeksi asioista, jotka eivät ole tutkimuksellisesti varmallalla pohjalla? Entäpä, ellei paikanmäärittely lisääkään tutkimuksen oikeellisuutta? Pitäisikö paikanmäärittelyn jälkeen määritellä paikanmäärittelyn paikka jne.? Kyse ei ole vain tutkimuskentälle pääsystä, tutkimuskohteiden vahvistamisesta ja motivoinnista, vaan merkitysten tavoittamisesta, tulkitsemisesta ja ymmärtämisestä (Koskela 1995: 9-10; Kortteinen 1982; Silvasti 2001: 47-48). Samalla kun positioin itseäni, sitoudun osaltani syrjäiseen maaseutuun. Koskelan (1995: 7) mukaan tutkimuksen tekijän yhtenä tärkeänä tehtävänä on päättää, haluaako hän sitoutua tutkimuksen tekstiin henkilökohtaisesti vai nojautuuko auktoriteetteihin. Sibley (1995) näkee kysymyksen radikaalin ja emansipatorisen ihmismaantieteen tekemisestä osittain kysymyksenä menemisestä lähemmäs ihmisiä, heidän kuulemistaan ja tien tasoittamista heille. Postmoderni diskurssi ei tuo akateemista kirjoittajaa lähemmäksi ”toista” ilman todellista sitoutumista. Sitoutuminen teksteihin ei poista tarvetta sitoutua ihmisiin (emt.: 184). Lähtökohtanani tämän tutkimuksen tekemisessä on ollut tavoite tukeutua ns. autenttiseen aineistoon sekä sukeltaa syrjäisen maaseudun todellisuuteen rinnan oman elämäntarinani, oman ”minuuteen matkaamiseni” (ks. Vilkkö 1997: 147) kans-

sa, pyrkimyksenä ymmärtää sekä tutkimuskohteina olevia kyliä että itseäni (vrt. Holmila 2001: 19) sitoutuen myös itse syrjäiseen maaseutuun. Vastaavat tavoitteet, jokseenkin yhdenmukaisina, löysin myöhemmin David Sibleyn (1995) eklusiivisia tendenssejä käsittelevästä tutkimuksesta (ks. luku 7. Matkalla opittua). Tutkimukseni tarkoituksena ei siten ole etsiä todisteita sille, että syrjäisen maaseudun ihmiset ovat normaaleja, ns. tavallisia ihmisiä, vaan kartoittaa mahdollisen ”toiseuden” takana olevia tekijöitä ja syitä.

Suurin osa kirjailija Pentti Haanpään henkilöistä on saman seudun asukkaita, sen joka on häneltä saanut nimen Kairanmaa. Sen rajat eivät ole aivan tarkat, mutta kiistattomimmin siihen kuuluvat Siikajokilatvan pitäjät Piippola, Pulkkila ja Pyhäntä. Siihen voidaan liittää Kärsämäen pohjoisosa, missä sijaitsee Pentin ”tukikohta” Telinkangas³⁴, samoin Haapaveden Ojakylä, ehkä myös Kestilä. Sen sijaan Pyhännällä Kairanmaa ulottuu vain Ahokylään, jossa kulkee ”Savon raja”; sen takana maisema mäkistyy ja kieli muuttuu pohjoispohjalaista murretta savolaisemmaksi. Kairanmaa oli kyllä aluksi ”maa, jota ei ole”, sillä se tulee vasta Haanpään sodanjälkeiseen tuotantoon, esim. romaanissa ”Jauhot” (1949). Sitä ennen kuvatuilla paikkakunnilla ei ollut nimeä tai sitten Jokikylä, esim. romaaneissa ”Isännät ja isäntien varjot” (1935), ”Taivalvaaran näyttelijä” (1938). Vaikka käsite ”kaira” liittyy enemmän Lappiin, sillä on Suomenselän ja Siikajokilatvan tasainen soinen ulkonäkö. Kairanmaa on siitä hyvä nimi, että se sekä on että ei ole. Tarkkojen maantieteellisten rajojen sijasta olennaisempaa on sen väljä kuvitteellisuus. Se on enemmän symbolinen alue, kuin jokin nimeltä mainittu paikkakunta (Sallamaa 1996: 12). Nykyisin Kairanmaahan luetaan Kärsämäeltä myös Saviselän ja Sydänmaan kylät.

”Vieras. Haapaveden eno. Oli runsaan viikon. Paistelimme lihaamme auringossa, kek-simme ”vesipirun”, köysilaitteen, jossa voi helposti pysytellä koskessa. Kylvimme lähes joka ilta. Kävimme kaupoissa ja hautausmaalla ynnä teimme retken Telinkankaaseen. Varsinkin setää hikoiluttava marssi yli nevojen. Perillä aurinkoa, kahvia ja voileipää ynnä mietiskelyä vanhoilla pehetyvillä pelloilla, kiviaitojen luona. Monet mies-polvet olivat arvatenkin sillä tantereella eläneet elämänsä, taistelleet loven maan tylyyteen. Mutta nyt oli kaikki jälleen katoamassa. Rakennuksien sijoja, ummistuvat kaivot ja heikosti kasvavat kedot.

Raukean surullinen tunnelma.”

Leskelä 17.VII.32.

(Haanpää, Pentti 1976: Muistiinmerkintöjä vuosilta 1925-1939, s. 205)

1860-luvun lopun nälkävuosien taudit veivät osan syrjäisen Telinkankaan asukkaista. Asukkaat lähtivät pääosin Amerikkaan. Kairanmaa on asujalleen aina koettelemus, taistelua elinympäristöstä juontuvaa vilua, nälkää ja ahdistusta vastaan (Ridanpää 1999: 21). Nälkävuodet olivat ainoa Haanpään käsittelemä historiallinen aihe, ei kuitenkaan 1860-luvun suuri nälkä, vaan 1890-luvun pienempi nälkäkausi Pohjois-Suomessa. Haanpää perehtyi myös Piippolan kirkkoherran Rurik Calamniuksen, Ilmari Kiannon veljen kokoomaan Suomussalmen seurakunnan historiaan, jossa käsiteltiin Kainuun nälkää. Syntyi romaani ”Jauhot” (1949), jota on vuosikymmeniä luetettu Suomen kouluissa Haanpään tyylin loistonäytteenä (Sallamaa 1996: 172). Kuinka myöhemmin henkilökohtaisestikin tutuksi tullessa Päijät-Hämeessä koettiin ”nälkävuodet”, siitä näyte seuraavassa:

Voe Herraj Jumala sitäe kurjuutta mitol seihtemäkymmentäviis–kaheksankymmentä-vuotta vuotta takaperi. Kum monta kesiä söe halla vilijam perättäe ni site olt niät vihovviime sientäkiä mitos muahak kylövänt... Sit tul piälep piätteeks sellanev vaeva ihmisiä jota santtii poltettauviks. Se tappo pal ihmisiä. Kylläi sitä suant monkua

34 Nimi pitäisi olla Telinkangas, tavallisin virhe nimen kirjoittamisessa on jättää siitä n-kirjain pois.

(=monikaan) seleviä leipiä syvväksee. Petäest kolottii kuoret ja kuivatii kevätahavalla ja kesälä päivämpaasteessa aetojem piälä. Pantiihan niitä vehkoja ja sammalija ja tähkäjuhojoe seleväv vilija sekaa... (Ruohonen 1983: 16-17, Ida Koivula, 1904, emäntä).

Vasta, kun pystyin hyväksymään, etten voi olla kukaan toinen, kykenin tekemään tämän tutkimuksen. Vasta, kun palasin kysymään, kuka minä olen. ”Sieltä se vihdoon tulee, ajattelen, omaelämäkerturin peruskysymys kuka minä olen? Uskaltaudut siis alkuperäsi etsimiseen. Matka – kotiinpaluu minuuteen – voi alkaa” (Vilkko 1997: 147). Ensimmäiseksi luovan ihmisen on hyväksyttävä, ettei hän voi olla kukaan toinen (Paasilinna 1984). Luova ihminen on uskollinen itselleen ja omalle sisimmälleen. Yksi keskeinen tutkimusta määrittävä kriteeri on tutkijan oma sijoittuneisuus sekä hänen oma tiedonintressinsä (Lehtonen 1996: 218-220). Me kirjoitamme ja puhumme aina tietystä erityisestä paikasta ja tietynä erityisenä aikana, tietyn erityisen historian ja kulttuurin kehityksessä. Se, mitä sanotaan, sanotaan aina jossakin kontekstissa, jostakin positioista (Hall 1999: 224). Kuuntelemalla syrjäseudun ihmisen ääntä itsessäni, elämällä syrjäisellä maaseudulla lapsuuteni ja osan aikuisuudestani; elämällä ”maalaisena” kaupungissa ja ”kaupunkilaisena” syrjäisellä maaseudulla, jouduttuani omakohtaisesti monien käsiteltävänä olevien pohdintojen eteen, olen päätenyt nostamaan esiin tutkimuksessa käsiteltäviä asioita, päätenyt tähän tutkimukseen, esittämään tutkimuksen tässä käsiteltävänä olevassa muodossa. Tiedot on suurelta osin hankittu ”oppimalla esitaistelijana olemisen kautta” (ks. Sibley 1995: 184) sekä tutkimusprosessissa mukana eläen, jolloin tutkija itse on ollut ”tutkimusinstrumentti” (ks. Hammersley-Atkinson 1995: 19, 21). Seuraavassa fiktiivinen kirje kirjailija Pentti Haanpäälle, dialogi jonka käymiseen ei käytännössä ole ollut mahdollisuutta³⁵ (vrt. Peltonen 1994: 190).

Mitä kuuluu Pentti?

Sallamaa aloittaa esseekokoelmansa ”Kaksisuuntaiset silmät” näin ja niinpä minäkin ajattelin kirjoittaa sulle, kun ei olla koskaan satuttu Telinkankaaseen yhtä aikaa. Seitsemänkymmentäluvulla siellä vielä aisti saman tunnelman, mistä kerrot päiväkirjassasi. Istuskelin siellä laon kynnyksellä, tiiäthän siinä, missä polku laskee kartanolta alas vasemmalle. Siinä haisi ummehtuneet oljet ja kuivat heinät. Sain kirjeenvaihdostasi kirjaa kokoavilta kuulla, että Hilja-tätisi oli Amerikassa naimisissa Jussi Telinkankaan kanssa. Ennen oli puutetta kai nimistäkin, kun suvussa toistettiin samoja nimiä. Kirkonkirjoissa Johan oli puheissa Juho tai Jussi ja vaarikin oli Suomen Höyrylaivaosakeyhtiön matkustajaluettelossa John. Amerikassa ne lyhensivät nimensä Kankaaksi. Saisit kertoa joskus niitä Ameriikan juttuja. Vihjaiset Kootuissa: ”vuosia sitten merien takana haudattu Jussi Telki pysyi yhäkin paperiasiallisesti Rannan Liisan miehenä”. Kun Vaari ja Korkian Joonas tapasivat, ne innostuivat välillä muistelemaan Ameriikan aikoja. Hyväpuheinen Joonas innostu kertomaan siitä, kun irlantilaisille ja suomalaisille tuli tappelu:

– Katoppa, kun minä löin, se oli niinku oes miuli potkassu.

Opintotoveri-lehden kyselyyn, ”missä arvossa on kirjallisuus tukkityömailla” vastasit, ettei ”sitä siellä arvosteta niin eikä näin, koska se siellä ylipäänsä on tuntematon

35 Pentti Haanpää syntyi 14.10.1905 ja hukkui Lamujärveen 30.9.1955. Haanpään Amerikan juttujen taustalla olivat vanhempien sekä sukulaisten ja tuttaviensa siirtolaiskokemukset. Pentti Haanpään vanhemmat Mikko ja Sanna Haanpää avioituivat Massachusettsissa vuonna 1902.

– Äiti olisi jäänyt Amerikkaan, mutta kun isän veli kuoli ”mainissa”, se tuntui isästä niin pahalta, että hän halusi palata Piippolaan, kertoi Pentin sisar Reeta Tinkala kesällä 2004.

käsite”.³⁶ Lienee totta, mutta katoppa ainakin sitä kuvausta juhannusaatosta 1920-luvulla Nuottilammen propsi- ja paperipuusavotalta tässä tutkimuksessa ja sitä Hollolan kämpän kuvausta. Ne ovat Hepoahon Oton päiväkirjasta. Päiväkirjavihkoissa oli luettelo hänen omistamistaan kirjoista ja muistan, että siihen sisältyi myös kansantaloustiedettä ja filosofiaa. Kukaan syvänmaalaisista ei muistanut, miksi sitä kämppää kutsuttiin Hollolaksi, mutta päiväkirjoissa puhuttiin ”Hollolan aikuisista asioista”. Siellä Telin- ja Hämeenkanassa jotenkin ymmärrän, miksi veri on vetänyt Hollolan kirkon vaiheille. Päijät-Hämeessä eräs rautakautisten asuinpaikkojen etsimisestä innostunut puhkesi nimeni kuultuaan paheksumaan, sitä että vanhoja nimiä, esim. Telaranta, vaihetaan uusiksi, vaikka ne nimet kertovat seudun historiasta, paikoista, joissa veneet nostettiin järvestä maalle ja mistä ne telattiin toiselle järvelle. Lienevätkö hämäläiset telanneet veneitään kankaan yli? Ne Telinkankaan kedot on nyt istutettu metälle. Pihatie on kyllä ennallaan. Se paikka tuntuu niin omalle, että minun piti kirjoittaa ”istutettu metälle”, kairanmaalaisten omalla kielellä. Kiviaijat on kans pois. Työnnetty röykkiöiksi. Piipposet laitto sinne pohjaveenottamon...

Sen lisäksi, ”kuka” tekstissäni puhuu, tutkimuksen tekijän on päätettävä ”kenelle”. Tapa, jolla asiat olisi hyvä esittää tutkimusalueiden asukkaille, poikkeaa tavasta, jolla ne olisi hyvä esittää tiedeyhteisölle. Tutkijan ja tutkimuskohteen moniulotteista vuorovaikutusta ja tulkintojen monikerroksellisuutta on käsitelty naistutkimuksen, kulttuurintutkimuksen ja humanistisen maantieteen sekä yhteiskuntamaantieteen parissa. Kehityskaari on kulkenut havainnointiin perustuvasta deskriptiosta positivistisen totuususkon kautta postmoderniin relativismiin ja hedelmättömän relativismin jälkeen hermeneutiikkaan pohjautuvaksi tulkinnallisuudeksi. Tutkija on jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa tutkimuskohteeseensa ja tutkimus on tulkinnan muodostamista. Tulkinnassa henkilökohtainen suhde kohteeseen voi tulla merkitykselliseksi. Henkilöhistoriallisessa sidoksessa tutkittavaan paikkaan tutkija voi käyttää ”sisäpiirin asiantuntijuutta”, mikä tuo tutkimukseen kulttuurista syvyyttä (Koskela 1995: 8-9). Henkilöhistoriallinen sidos tuo tutkijan ja informanttien välille yhteenkuuluvuuden tunteen, vaikkakin vaarana voi olla tutkijan kompastuminen kotipaikasokeuteen (ks. Snellman 2003: 24). Tieto, jota tutkimus tuo esiin on sidoksissa tutkijan position lisäksi siihen, mikä on tutkimuksen taustalla oleva ”kätkeyty kysymys” (hidden question). Tämän tutkimuksen taustalla olevaa kysymystä voi verrata Oscar Lewisin tutkimuksen kysymykseen: ”Mistä nämä ihmiset kärsivät?” (emt.: 22-23).³⁷ Kulttuurintutkimuksessa tutkimustulos on tutkijan tekemä tulkinta kohteestaan. Tutkijan tulkinta on yksi monista, mutta se pyrkii olemaan huolellisemmin perusteltu kuin mikään muu. Keskustelu tulkinnallisuudesta on nostanut esiin representaation ongelman: kuka tulkintaa tuottaa, mistä lähtökohdista ja kenelle? Pyrkinessään perusteellisuuteen ja analyttisyyteen tutkijan tulkinta sekä saavuttaa että menettää jotakin verrattuna taiteilijan tulkintaan tai arkikokeuksen kautta välittyvään tulkintaan (Koskela 1995: 9). Tutkimuksessa ovat mukana tutkijan tulkinnan lisäksi otteet taiteilijan tulkinnasta sekä erityisesti informanttien arkiko-

36 Matti Kuusi arvioi jätkäperinteen keruukilpailun (15.12.1968–28.2.1969) palkintojenjakotilaisuudessa parinkymmenen kirjoittajakyvyn menneen hukkaan jätkäkynäilijäin joukossa (ks. Pöytä 1997: 34, 37).

37 Klassinen esimerkki siitä, miten erilaisia tutkimustuloksia samasta kohteesta voidaan saada, on Robert Redfieldin tutkimus vuodelta 1930 ”Tepoztlan – The Mexican Village”, jossa kylä kuvaillaan ”onnellisenä yhteisönä”, Gemeinschaftin malliesimerkkinä” ja toisaalta Oscar Lewisin tutkimus vuodelta 1951 ”Life in a Mexican Village, Tepoztlan restudied”, jossa samainen kylä esitetään Gesellschaftin malliesimerkkinä, ”onnettomana yhteisönä”. Molempien tutkijoiden tavoitteena oli ollut saada kokonaiskuva meksikolaisen kylän elämästä, mutta he kiinnostivat huomiota erilaisiin asioihin arkipäivän elämässä. Kumpikaan tutkijoista ei ole väärässä, sillä oikein tulkittuna tutkimukset täydentävät toisiaan (Snellman 2003: 22-23).

kemuksesta, mikä korostaa etnografian ja informanttien välistä dialogia kokemusperäisen tiedon tulkinnassa (Marcus-Fischer 1986: 67-69). Karjalainen (1986) pitää taiteen kykyä tulkita ja ilmaista syvästi ihmisen kokemusta tärkeänä humanistiselle tutkimukselle. ”Siinä, missä tieteen tekijä näkee yksinkertaisuutta kompleksisuudessa, taiteilija näkee kompleksisuutta yksinkertaisuudessa.” Luodessaan kuvaustaan humanistimaantieteilijällä ei ole varaa hukata mitään, mikä kykenee valaisemaan ihmisen ja maan välisen suhteen kompleksisuutta (mt.: 35, 61).

Hall (1992: 7) on puhunut välttämättömyydestä muuttaa kulttuurisen keskuksen ja marginaalien suhteita. Hän on myös kyennyt murtamaan oman marginaalisuutensa mukautumatta ”keskuksen logiikkaan”. Tutustuminen Stuart Hallin ajatuksiin oli minulle kokemuksena merkittävä. Se avasi suljettuna olleet portit oman marginaalisen itseni kokemuksiin. Henkilökohtainen sidos on yleensäkin merkinnyt uusien tutkimusteemojen esiintuloa; näkymättömän, sanomattoman ja paikallisesti merkittävän nostamista tärkeiksi tutkimusaiheiksi (Koskela 1995: 9). Se on tuonut myös ”marginaalisen itsen”, kuten Stuart Hallin, kokemukset vaikuttaviksi tekijöiksi kulttuurintutkimuksessa (Probyn 1993: 14). Vähemmistöihin liittyvässä tutkimuksessa on vallalla ollut ajatus, että vähemmistön edustajilla pitäisi viimeinkin olla mahdollisuus oman kulttuurinsa tutkimukseen (Snellman 2003: 25). Henkilökohtainen sidos tutkimuskohteeseen sekä helpottaa, että vaikeuttaa tutkimuksen tekoa (Eräsaari 1995: 48-49). Kulttuurista syvyyttä tutkimukseen saa suhteellisen helposti, mutta läheisten asioiden käsitteellistäminen ei ole helppoa. Olen joutunut ”tunteen tasolla” tekemään paljon töitä nähdäkseni ”metsän puilta”. Vaikeita asioita voi joutua ”sairastamaan” pitkään, ennen kuin niitä voi analysoida. Tunteet kuitenkin välittävät myös tietoa tutkimuskohteesta. Ne toimivat apuvälineinä aineiston analysoinnissa. Tulkinta luo edellytyksiä ymmärtämiselle. Toisin, kuin kognitiivinen tulkinta ja ymmärtäminen, emotionaalisuus ja jaetut kokemukset tarjoavat edellytykset syvälle, autenttiselle ymmärtämiselle. Tiheä kuvaus (thick description) muodostaa tulkinnan peruskiven, jota ilman autenttinen ymmärtäminen ei ole mahdollista (Denzin 1989b: 33). Olisi kyettävä liikkumaan kahteen suuntaan: tekemään kohteesta outo, ihmettelyä ja kysymyksiä herättävä ja vasta sitten ymmärtämään ja tulkitsemaan sitä, eikä pitämään tuttuja asioita itsestään selvinä ja luonnollisina (ks. Kumpulainen 1999: 13-14). Läheiset asiat voivat olla liian lähellä, jotta niitä näkisi, usein olen unohtanut kirjoittaa ne ”ulos”.

Tieteellistä työtä on positivistisen käsityksen mukaan pidetty sitä arvokkaampana, mitä persoonattomampaa, objektiivisempaa, se on ollut. Tutkimuksen kannalta tärkeä on Koskelan (1995: 8) huomio, että tieteellinen ilmaisukin voi olla persoonallista, tekijän omaa. Koskela viittaa Karjalaiseen (1982), joka on rinnastanut aluemaantieteellisten kuvausten kirjoittamisen taiteeseen, jolloin tieteilijältä, kuten taiteilijalta, vaaditaan persoonallista otetta ja lahjakkuutta suoriutuakseen tehtävästään. Tämän tutkimuksen kirjoittaminen on ollut toisaalta helppoa ja toisaalta kovaa taistelua. Tehdessäni tutkimuksen luovaa osuutta kirjoitustyylini pyrkii palaamaan journalistiseksi. Kumpulainen (1999) käy väitöskirjatutkimuksessaan kirjeenvaihtoa kuvitteellisen Karoliinan kanssa, minkä kautta hän raportoi tutkimuksen kulkua. Kirjoittaessani etnografiseksi kuvaukseksi tarkoitettua tekstiä olen usein yllättänyt itseni ylilyönneistä. Tarinankertoja minussa pyrkii kertomaan hyvän tarinan. Silloin muistan Vienan Karjalassa kuulemani juttua sikäläisestä tarinankertojasta, joka hyvän tarinankertojan tapaan, piti velvollisuutenaan kertoa turisteille hyvä tarina. Kun häneltä kysyttiin, että miksi sinä kerrot sellaista, mikä ei pidä paikkaansa, hän vastasi: ”Ka, mitä ei ole, minä itse laitan.” Vaikeaa on taiteilla eri kirjoitustyylien välillä. Joudun kirjoittaessani tarkastamaan jälkeni moneen kertaan, etten kirjoittaisi tieteellistä tekstiä kuin lehtijuttua ja etnografiaksi tarkoitettua kuvausta kuin hyvää tarinaa. Toden ja ”narraamisen” ero kansanpuheessa on vain veteen piirretty viiva (Sallamaa 1996).

Tutkimusalueet historiasta tähän päivään

Tutkimuksen aineisto kostuu pääosin 1990-luvulla kootuista havainnoista ja muistiinpanoista, joskin osin on aiheen käsittelyssä palattu edellisten vuosikymmenien tapahtumiin, esimerkiksi kylätoiminnan käynnistymiseen 1970-luvun lopulla, jolloin aiheen käsittelyyn on saatu noin kahdenkymmenen vuoden perspektiivi. Etnometodologian keskeisenä metodina on tehdä arkielämän kulkua ohjaavat, itsestäänselvyyksinä näkymättömät säännöt ja esiolettamukset näkyviksi tutkimalla, mitä niiden rikkominen saa aikaan (Alasuutari 1989: 68). Syrjäisestä maalaisyhteisöstä omaamani tiedon pohjalta päädyin osin tietoisesti kulkemaan vastavirtaan, rikkomaan niitä arkielämän kulkua ohjaavia itsestäänselvyyksiä ja näkymättömiä sääntöjä, joiden olin nähnyt olevan syrjäseudulla asumisen esteenä. Osin halusin koetella noiden sääntöjen kestävyyttä. Tässä tutkimuksessa kuvaan kulkuani vastavirtaan kahdella syrjäseudulla, toinen niistä sijaitsee Pohjois-Pohjanmaalla, Kairanmaaksikin sanotulla alueella, joissakin yhteyksissä sama alue katsotaan kuuluvaksi Keski-Pohjanmaahan. Toinen alue sijaitsee pohjoisessa Päijät-Hämeessä, jota myös Itä-Hämeeksi kutsutaan. Ajallisesti tapahtumat sijoittuvat siten, että kylän tarinat, myös omaelämäkerrallisen kirjoittamisen pohjalta kootut, on kirjoitettu ja koottu alkaen vuoden 1994 lopusta, varsinainen kyläkirjatyöskentely aloitettiin vuonna 1995. Kirja ”Sekkaanpanijoita ja hännänajajia Kärsämäen Sydänmaankylästä”, julkistettiin 14.12.1997. Tämä vaihe sujui hyvässä yhteistyössä kyläläisten kanssa. Ainoa hankaluus tekemisessä oli, että jouduin taistelemaan jonkin verran pitääkseni työn johdon käsissäni sekä voidakseni tehdä sisälöstä, niin asioiden kuin ihmistenkin osalta, niin kattavan kuin mahdollista. Osallistuin Metsätalouden kehittämiskeskus Tapion ja Keski-Pohjanmaan metsäkeskuksen vetämään kehittämissuunnitelmaan, sen muihin osiin. Projektin tuotoksena syntyi kylän liiketoimintasuunnitelma (Matti Ruotsalainen, Tapio 20.5.1998). Päijät-Hämeessä osallistuvan havainnoinnin aikaan sisältyy Pohjois-Sysmän kehittämissuunnitelman laatiminen alueelle vuosien 1998 ja 2000 välisenä aikana.

Tutkimuksen kohteena ovat kylät ovat tyypillisiä syrjäisen maaseudun kyliä, joiden toimeentulorakenne on pohjautunut maa- ja metsätalouteen. Kehityksen myötä ne ovat muuttuneet kyliksi, joissa perinteinen maatalous on jäänyt yhä harvemman toimeentulo-lähteeksi. Sydänmaankylässä, jota tässä tutkimuksessa kutsutaan Kairanmaan kyläksi, asuu 130 asukasta, 31 vakituisesti asutussa taloudessa, Pohjois-Sysmän kylissä, jota tässä tutkimuksessa kutsutaan Päijät-Hämeen tutkimusalueeksi, 390 asukasta, 192 vakituisesti asutussa taloudessa. Pohjois-Sysmässä on noin 900 kesäasuntoa. Koko Sysmän kunnan alueella vapaa-ajan asuntoja³⁸ on noin 3000 kpl (kunnan teknisen toimiston rakennusluparekisteri). Molemmat syrjäiset maaseutualueet sijaitsevat maakunnallisella murrosvyöhykkeellä. Itä-Hämeessä kohtaavat kaksi kulttuurivyöhykettä, Itä- ja Länsi-Suomi sekä kaksi talousvyöhykettä, teollisuus- ja kehitysalue-Suomi (Happonen 1996: 26). Kärsämäki kuuluu Oulun lääniin ja kuntana sijaitsee raja-alueella siten, että osa sen kylistä kuuluu pohjalaiseen vaikutuspiiriin, osan lukeutuessa enemmänkin kainuu-savolaiseen vaikutuspiiriin. Sen aluetta, samoin kuin Itä-Hämettä halkoo itäisen ja läntisen kulttuurin rajavyöhyke (Sarmela 1989; sit. Talve 1972 Paasi 1984a: 68-69; Talve 1979; 1990; 1997).

38 Kesäasunnon ja vapaa-ajan asunnon lisäksi tutkimuksen lähteissä puhutaan loma-asunnosta, mökistä, kakkosasunnosta. Nimitys vaihtelee muun muassa siellä vietetyn ajan ja varustetason mukaan (ks. esim. Kotilainen 1998, Palttila 2002).

Sysmä kuuluu Etelä-Suomen lääniin ja Lahden talousalueeseen. Ennen Lahden syntyä Itä-Häme muodosti oman talousalueensa, jonka keskuksena oli Heinola. Lahden perustamisen jälkeen Itä-Häme nimitys laajeni kattamaan nykyistä Päijät-Hämettä vastaavan alueen. Lahden voimakas kasvu veti keskustoimintoja puoleensa ja Heinolan seudusta muodostui Päijät-Hämeeseen kuuluva pientalousalue. Kun Päijät-Häme on edelleen vahvistunut talousalueena, Itä-Häme nimitys on vakiintunut tarkoittamaan Päijät-Hämeen, Etelä-Suomen ja Keski-Suomen välimaastoon rajautuvia kuntia (Lahti 1999: 6). Käsite ”Itä-Häme” kuvaa yleensä 1800-luvulla Heinolan kihlakunnan muodostaneita Päijänteen itärannalla sijaitsevia Savoan liitettyjä hämäläispitäjiä (Heinonen 1997: 13). Keskiajan lopulla Itä-Hämettä hallittiin Hämeenlinnan linnalääninä. Suuren Pohjan sodan jälkeen 1720-luvulla Itä-Häme liitettiin Kymenkartanon lääniin, ensi kertaa historiansa aikana hallinnolliseen suhteeseen itäiseen Suomeen, johon sillä aikaisemmin oli ollut vain kirkolliset suhteet Viipurin hiippakuntaan kuuluvana seurakuntana. Mikkelin läänin perustaminen vuonna 1831 katkaisi hallinnolliset siteet länteen, kun Sysmä muun Itä-Hämeen kanssa siirtyi valtaosaltaan savolaisen asutuksen muodostamaan lääniin. Mikkelin läänin väestö on kielimurteeltaan suhteellisen yhtenäistä. Itä-Häme teki kuitenkin poikkeuksen, sen pitäjissä puhutussa kielessä on kaksi kolmasosaa savolaisuutta ja yksi kolmasosa hämäläisyyttä (Lahti 1999: 5-6).

Hollolan jakamatonta pitäjää, ennen Sysmän seurakunnan syntyä kutsuttiin Suur-Hollolaksi. Siitä muodostunutta aluetta ilman Keski-Suomea kutsutaan nykyisin Päijät-Hämeeksi. Viikinkiajalta lähtien Päijät-Häme on ollut omailemainen, muista erottautuva pitäjä/maakunta. Alueelle syntyi myöhemmällä rautakaudella kaksi keskusaluetta, toinen Hollolaan Vainion kirkonkylän tienoille ja toinen Sysmään (Heinonen 1997: 4, 13, 29). Heinosen lähtökohtana on Anssi Paasin (1986) luoma malli alueen muotoutumisesta: territoriaalinen hahmottuminen, käsitteellinen hahmottuminen, instituutioiden muodostuminen ja vakiintunut rooli. Päijät-Häme hahmottuu Suur-Hollolan ja markkinoiden pohjalta 1890-luvulta lähtien talousalueena, joka on syntynyt liikenneyhteyksien kehityksessä nopeasti Lahden ympärille. Alue supistuu vuoteen 1968 saakka ja hahmottuu käsitteellisesti vuosien 1930 ja 1968 välisenä aikana, jolloin alueelle keksittiin nimi, vaakuna synnytetttiin vasta vuonna 1997. Alueen useista päällekkäisistä identiteeteistä keskeisimpiä ovat ”Suur-Hollola” -identiteetti, joka sisältää kaikki emäpitäjästä lähtevät ”historialliset arvot” ja Päijät-Häme -identiteetti kuvaamassa nykymaakuntaa, jonka rooli vakiintui vasta 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa. Kirjallisuudella ei maakunnan osoittimena ole ollut merkitystä (Heinonen 1999: 195-196).

Kairanmaan kylässä suuri osa metsäkiinteistöistä kuuluu kylän ulkopuolella asuville, mukaan luettuna metsäyhtiöt ja metsähallitus, jotka ovat merkittäviä metsänomistajia. Metsähallitukselle on siirtynyt takaisin suuri osa asutustilojen metsäomaisuutta. Metsäpinta-ala on yhteensä 6800 ha, josta metsähallitus ja metsäyhtiöt omistavat yhteensä 22 %, paikkakunnan ulkopuoliset yksityiset 25 % ja paikkakunnalla asuvat yksityiset 53 % (metsänhoitoyhdistyksen toimiston antamat tiedot). Pohjois-Sysmässä 111 metsänomistajaa asuu alueella, 48 muualla Sysmässä, 119 asuu Sysmän ulkopuolella muualla Suomessa, 4 ulkomailla ja 19 metsäkiinteistöä kuuluu joko kunnalle, seurakunnalle, metsähallitukselle, säätiölle tai yhtymälle (metsänhoitoyhdistyksen toimiston antamat tiedot). Metsähallitus, kunta tai seurakunta ei ole alueella merkittävä metsänomistaja. Metsäyhtiöt eivät omista alueella metsää. Metsäkiinteistöksi on laskettu metsäpalsta, jossa on vähintään 4 ha verotuksessa hyväksyttyä kasvullista metsämaata (kallioita ja soita, ns. joutomaita ei lasketa kasvulliseen metsämaahan) ja joka on velvollinen maksamaan metsänhoitomaksua. Kesämökki-/vapaa-ajan asuntopalstoja ei lasketa metsäkiinteistöiksi. Kolmannes alueen metsänomistajista on naisia. Päijät-Hämeessä metsänhoitoyhdistyksen puheen-

johtaja on nainen ja naisia on myös metsätoimihenkilöinä. Kairanmaalla metsänhoitoyhdistyksen toiminnanjohtajana toimii nainen. Kairanmaalla metsänhoitoyhdistyksen antamissa tiedoissa painotetaan, että pinta-alaltaan paikallisten metsänomistajien omistama metsäala on suurempi kuin alueen ulkopuolella asuvien. Metsätoimihenkilöiden kanssa käydyissä keskusteluissa on kuitenkin arveltu, että määrällisesti ulkopuolella asuvien osuus voi täälläkin olla suurempi kuin alueella asuvien metsänomistajien. Päijät-Hämeen metsänhoitoyhdistyksen aluevastaavan mukaan määrälliset tiedot olivat helposti irrotettavissa rekisteristä, kun suhteellisten osuuksien laskeminen olisi vaatinut lisätyötä. Kairanmaan kylässä ei puhuta kesä- tai vapaa-ajan asutuksesta. Kuitenkin moni tyhjiillään oleva kiinteistö on lomakäytössä, joko kesälomakäytössä sekä/tai kylän metsästyseu-ruudessa mukana olevien käytössä, jolloin käyttöä on erityisesti syksyiseen metsästys-aikaan. Kylällä vakituisesti asuvat käyttivät kylältä pois muuttaneista nimitystä entiset kyläläiset. Kylän liiketoimintasuunnitelmassa (Ruotsalainen 1998) heitä kutsutaan pois-muuttaneiksi kyläläisiksi. Tähän nimitykseen päädyttiin, koska kiinteistönomistus ja siihen liittyvät velvoitteet ovat voimassa nykyisinkin. Nimityksen katsottiin paremmin vastaavan kylän ulkopuolella asuvien intressejä. Poismuuttaneilla kyläläisillä on lähtien tunnesuhteista kiinteistönomistukseen erilaisia siteitä synnyinkylälleen.

Kairanmaan kylän alue oli vakinaista asutusta vailla olevaa erämaata 1500-luvun puoli-väliin saakka, jolloin ensimmäiset savolaiset uudisasukkaat tulivat seudulle. Ensimmäiset talot kylälle tehtiin 1630-luvulla. Seuraava asutusvaihe oli 1760- ja 70-luvuilla, jolloin jokivarteen perustettiin uudistiloja, ns. kruununtiloja. Tämän jälkeen väestö ja talot lisääntyivät tasaiseen tahtiin, kunnes 1950-60 -luvuilla perustettiin parikymmentä asutustilaa. Luomajoen kruununtilalla viettivät lapsuutensa veljekset Juho ja Aappo Luomajoki. Heistä vanhempi, Juho tunnettiin myöhemmin Hätämaan tietäjänä, Pohjois-Suomen kuuluisimpana kansanparantajana. Aappo Luomajoki hankki lintumetsältä niin kovan kunnan, että hän vasta 44-vuotiaana alkaneella urallaan eteni Suomen ensimmäiseksi hiihtokuninkaaksi. Hätämaan tietäjän opissa hankki parantajan taitonsa kylän oma tietäjä, ”tietäjä-ukko Kankaan talosta”, kuten Samuli Paulaharju alueen tietäjiä ja kansanparantajia esittelevässä kuvauksessa mainitsee. Kylän ja Savon välisessä erämaassa sijaitsevaa vanhaa kämppää kutsuttiin Hollolaksi. Ennen vanhaan oli kansalla tapana sanoa oikein vanhoista asioista, että ne tapahtuivat ”Hollolan aikaan”. Tällä viitattiin aikaan, jolloin alueen erämaat todennäköisesti kuuluivat hämäläisten nautinta-alueisiin.

Uudisasukkaat siirtyivät vähitellen erätaloudesta maanviljelykseen. Kylällä toimi oma meijeri vuodesta 1884 vuoteen 1905. Heinä hankittiin pitkään soilta ja luonnonniityiltä. 1860-luvulla kylän isännät ryhtyivät kuivattamaan kylän ja Savon välisessä erämaassa sijaitsevia järviä paremman järviheinäsadon toivossa. Tervanpoltosta alueella kertovat kylän ympäristössä olevat lukuisat tervahaudan pohjat. Hiilimiilujen poltto yleistyi jälleen 1940-luvulla. Valtion metsämaat oli jaettu viiteen vartiopiiriin. Metsänvartijapaikka tuli tutuksi laajemminkin. Talvella olivat tukinhakkuut, keväällä parkkuut ja uitot, kesällä metsänperkkuut ja myöhemmin tulivat ojitukset. Työmiehiä savotoille ja uittoihin tuli Pohjois-Savon ja Pohjanmaan pitäjistä.

Parhaimpaan savotta-aikaan olivat myös kylän talot täynnä kortteeriväkeä. Kairanmaan kylään johtavaa kylätietä ryhdyttiin rakentamaan 1900-luvun alussa. Siihen asti kylälle oli kuljettu kärrykeitä ja kinttupolkuja pitkin. 1920-luvulla tie saatiin autolla ajettavaan kuntoon. Ensimmäinen ”autobussi” kylälle hankittiin vuonna 1925. Kylän halki virtaava joki ruopattiin vuonna 1958. Aiemmin joki virtasi luonnontilaisena lukuisine koskineen ja lampineen. Myllylampi, Vesimyllynkoski, nimet muistuttavat vieläkin myllyistä, joita kylän taloilla oli joessa. Joen mutkan ahteessa oli pärehöylä, hirsistä salvettu ränni vesirattainen. Kylän mäkeä komisti kaksi tuulimyllyä. Eräkaudella Pyhäjoki luettiin poh-

joisen lohijokiin. Pyhäjoki sivujokineen on Pohjanmaan joista eteläisin, jossa on ollut jokihelmisimpukkaa. Kylän vanhalla tilalla on Venäläispelto. Paikallisen perinteenkerääjän mukaan peltoon olisi ison vihan aikana haudattu suomalaisten sissien saaliiksi jääneitä venäläisiä. Perinteenkerääjälle oli vuoden 1910 paikkeilla näytetty pellolla olevaa latoa, jossa venäläiset olivat rääkänneet seudun naisia. Vuosisadan alussa oli muuttoliike Amerikkaan yleistä. Moni kyläläinen jäi jatkamaan sukuaan lännen maille. Osa viipyi reissullaan muutaman vuoden ja palasi kotiseudulle taskussaan talorahat. 1920-luvulla talorahoja haettiin Kanadan metsätyömailta. 1960-luvulla oli muuttajien määränpäänä Ruotsi sekä 1960-luvulta lähtien Suomen kaupungit.

Kairanmaan kylässä on totuttu asioita hoitamaan yhteisesti talkoilla, järjestöissä, koneosuuskunnissa. Varsinaisen työvoiton kyläläiset hankkivat saadessaan 20 vuoden kokousten, aloitteiden ja valitusten jälkeen koulun kylälle vuonna 1936. Korkein Oikeus määräsi tuolloin kunnan avaamaan kylällä kansakoulun. Koulu oli kehittämisprojektin aikaan vuonna 1997 tyhjillään. Se lakkautettiin vuonna 1996. SOK:n myymälä lopetti toimintansa jo aiemmin. Kauppakiinteistö on paikallisen metsästysseuran toimitiloina (Kyläkirja: 13-14). Maatalous antaa edelleenkin merkittävän osan kylän toimeentulosta. Kylällä on 12 toimivaa maatilaa, jotka tuottavat maitoa ja naudanlihaa. Peltoa on viljelyksessä noin 500 ha, josta yli puolet on luomutuotannossa. Maatilojen tuloista osa tulee metsästä puunmyyntituloina. Työikäisistä kyläläisistä noin kolmannes käy työssä lähitaajamissa. Kyläläiset kunnostivat tyhjilleen jääneen koulukiinteistön talkoilla osuuskunnan ylläpitämäksi kyläkeskukseksi. Kylällä toimii neljä yritystä: kyläkeskus majoitustiloineen ja palveluineen, kerran viikossa ”kyläpubi”, putkiasennusyritys, tili- ja isännöintitoimisto sekä mainosjakelu ja pakkausyritys (Kyläesite).

Päijät-Hämeen tutkimusalueen seuduille syntyi ilmeisesti 900-luvun jälkipuoliskolla ja 1000-luvun alussa voimakas asutuskeskittymä, joka ei ole vain eräretkeilyyn liittyvää tilapäisluonteista asutusta, vaan kiinteää asutusta. 1200-luvun alussa asutus todennäköisesti taantui. Alue oli nykyisen arkeologisen tietämyksen mukaan ainoa voimakas asutuskeskittymä Päijänteen itärannalla. Viljavat maat ja hyvät kulkuyhteydet yhdessä eränautinta- ja kauppamahdollisuuksien kanssa ovat olleet asutusta edistävä tekijä. Asutus levisi alueelle todennäköisesti Päijänteen länsipuolelta ja asettui asumaan pysyväisesti viimeistään viikinkiajalla (Talve 1979: 16-17). Alue on ollut asuttu pysyvästi ainakin siitä lähtien. Rautakautisen asutuksen kannalta merkittävä oli 7 kilometriä pitkä Liikolanlahti, josta johti vesiyhteys itään. Varhaisimpina asuttuina paikkoina pidetään lähinnä Päijänteen rannoilla sijaitsevia paikkoja, mm. tutkimusalueella sijaitsevaa Soiniemeä (Wahl 1996; Juvelius 1927; Tikkanen 1995). Ensimmäinen höyrylaiva alkoi halkoa Päijänteen aaltoja vuonna 1856. Tutkimusalueelle valmistui 1800-luvun lopulla laivalaituri ja 1910-luvulla tuli kaksi laituria lisää. Laivaliikenteen lisäksi alueen vaikeita liikenneoloja helpottivat talvitiet. Tutkimusalueella oli yksi vanhoista 1800-luvun alkupuolelta periytyvistä kestiekievarikylistä. Päijänteen itärannan kahdesta päätiestä toinen kulki Hartolaan, josta oli edelleen yhteys Heinolan-Mikkelin tielle ja Savoan. Toinen pääväylä kulki läntiseen maakuntaan Hämeeseen. Pohjoiseen, tutkimusalueelle, hankittiin tietä jo 1830-luvulla. Tien rakensi etupäässä pitäjän työkykyinen köyhä väestö ja se valmistui 1850-luvun alkuvuosina. Kolmen vuosikymmenen ajan käsiteltävänä ollut Päijänteen Saaristotie rakennettiin vihdoon 1960-luvun alussa. Tarkoituksena oli tehdä tiestä lähinnä turisteja puoleensa vetävä nähtävyys (Kulha 1966). Vuoden 1997 aikana poistui viimeinenkin Päijänteen yli johtanut lossi liikenteestä, kun Suomen suurimpiin kuuluva Kärkisten silta otettiin käyttöön.

Ensimmäinen nuorisoseura perustettiin vuonna 1910. Nuorisoseuran talo ”Ahjola” valmistui 1921. Toinen perustettiin vuonna 1946. Sen talo rakennettiin alun perin suojeluskunnan taloksi ja toimi mm. keuhkotautisairaalan ja kouluna. Raittiusseura aloitti

toimintansa vuonna 1906. Ensimmäinen kyläkohtainen voimistelu- ja urheiluseura oli TUL:n jäsenseura. Vuodesta 1931 kunnan työväenyhdistyksen kunnallisjärjestön toimintaa johdettiin neljännesvuosisadan ajan alueen toisesta vahvasta kylästä käsin, jonne rakennettiin työväentalo. Kylässä toimi myös osuusliikkeen myymälä. Kolmas nuorisoseura, alueen pohjoisimpaan kylään perustettiin vuonna 1950. Sen talo valmistui vuonna 1939 suojeluskunnan kyläosaston taloksi. Alueella on seuraavanlaisia järjestöjä: kolme nuorisoseuraa, kaksi maa- ja kotitalousseuraa, kaksi kylätoimikuntaa sekä paikkakunnan urheiluseuran alaosasto. Seurojen paljouden vuoksi kaikille kylille ei ole oltu halukkaita perustamaan kylätoimikuntaa, jota on pidetty olemassa olevien seurojen kilpailijana.

Vuonna 1849 alueella oli kaksi myllyä. Pienten kylä- ja kotitarvemyllyjen tilalle alkoi syntyä suurempia, laajempien alueiden jauhatuksesta vastaavia yrityksiä 1900-luvun alkupuolella. Alueella toimi höyrymylly ja -saha, myöhemmin myös sähkömylly ja saha yms. sahaustoimintaa. Vuonna 1891 alueen kylään perustettiin meijeri, joka palveli myös meijerikoululaisten harjoittelupaikkana ja myöhemmin muuttui kolmen kylän yhteiseksi osuusmeijeriyhtiöksi. Meijeri lopetti toimintansa vuonna 1907. Alueelle syntyi toinen yhtiömeijeri kolmen kylän yhteistyönä 1800-luvun lopulla. Kylämeijerikaudella meijerit olivat yleensä pieniä ja usein myös lyhytikäisiä. 1790-luvulta lähtien alueella toimi sulatto, jonka tiedetään valmistaneen mustia, melko suurikokoisia pulloja, joita vieläkin tavataan kotiseutumuseon kokoelmissa (Kulha 1966; Juvelius 1927). Alueella aloitti ensimmäinen myymälä vuonna 1877. Kaukaisin kylä sai ensimmäisen kauppansa jo 1878, seuraava perustettiin vuonna 1881 ja seuraava 1899. Vuosisadan vaihteessa alueella toimi useita kauppaliikkeitä, joista monet olivat lyhytaikaisia. Kilvan yksityisten liikkeiden kanssa laajeni osuuskauppatoiminta, sivumyymälä perustettiin alueelle vuonna 1938 ja toinen vuonna 1958. Alueella toimi kaksi yksityistä myymälää vuonna 1998. Toisen yhteydessä toimi asiamiesposti sekä kirjaston lainauspiste. Saaristotien varrella toimii yksityinen laiturien valmistusta, konevälitystä, veneitä ja venetarvikkeiden yms. myyntiä harjoittava yritys.

Alueen kahteen suurimpaan kylään perustettiin koulut vuosina 1881 ja 1892. Vuonna 1902 muodostettiin alueen pohjoisin koulupiiri. Vuonna 1920 astui voimaan oppivelvollisuuslaki ja siihen liittyen alkoi alakansakoulujen perustaminen. Oppivelvollisuuslain tultua tunnetuksi järjestettiin koulupiirijakoa uudelleen. Vuonna 1922 perustettiin uusi koulupiiri ja jälleen vuonna 1933. Siirtoväen lasten vuoksi jouduttiin 1940-luvulla vuokraamaan kouluille lisätiloja. Alueelle rakennettiin yhteensä viisi koulutaloa (Kulha 1966). Ensimmäinen koulu lakkautettiin vuonna 1965, toinen vuonna 1967 ja viimein vuonna 1996 yhdistettiin kahden suurimman kylän koulupiirit. Tyhjilleen jääneistä koulurakennuksista kaksi on asuntokäytössä, yksi loma-asuntona. Yhdessä toimi täysihoitola vuonna 1998 ja entisessä opettajan kiviinavetassa ”Yhden Lehmän Navetan Pubi”. Alueen ainoa toimiva koulu on ns. ekokoulu, jossa opetuksessa painottuvat luonto ja ympäristöhoito. Oppilasmäärä liikkuu kahden- ja kolmenkymmenen välillä esikoululaiset mukaan lukien. Kunta on suhtautunut myönteisesti koulun säilyttämiseen. Ongelmia on sen sijaan ollut alueen kylien välisessä yhteistyössä. Vuonna 1996 lakkautetun koulun oppilaat siirtyivät suurimmaksi osaksi taajaman, eivät tutkimusalueen kouluun, vaikka kylä koulupiirinä liitettiin tämän koulun yhteyteen. Koulun lakkautustaistelu oli raju, kylätoiminta-aktiivien ja kunnan virkamiesten välit tulehtuivat. Kunta myi kylän koulutalon nopeasti ja edullisesti yksityiselle. Koulukiinteistö, jota kyläaktiivit kunnostivat talkoilla, kiinnittää kylätietä kulkevien huomiota epäsiistillä pihapiirillään.

Kyläkirja osallistavana toimintatutkimuksena

Pohjois-Pohjanmaalla kokosin kirjaksi Kairanmaan kylän tarina- ja asiakirja-aineiston sekä historiallisten ja muiden dokumenttien kirjallisen ja kuvallisen aineiston. Aineistoon kuuluivat myös ullakoiden kätköistä löytyneet aikalaisdokumentit, kuten kirjeet, muistokirjoitukset ja kylän kirjuriina toimineen vuosikymmenien mittainen päiväkirja-aineisto. Tämän tyyppisen aineiston kokoamista ja käyttöä tutkimusaineistona Denzin (1989a: 7) kutsuu biografiseksi metodiksi. Se kuvaa kyläläisten elämän tärkeitä käänntekeviä kohtia. Kyläläisten omat kertomukset auttavat ymmärtämään heidän omaa kokemustaan ja tulkintaansa todellisuudesta. Ne kertovat, siitä kuinka he itse näkevät ja ymmärtävät oman elämänsä. Kylän elämästä kertova narratiivinen aineisto kattaa niin jokapäiväisen elämän, oma- ja elämäkerrallisen, kuin kulttuurisen ja kollektiivisen tason. Niistä välittyvät niin yksilölliset kuin jaetut kokemukset. Aineisto tarjoaa mahdollisuuden reflektoida temporaalista inhimillistä kokemusta sekä kytkeä menneen, nykyisyyden ja tulevaisuuden (Richardson 1995: 218). Kyläläisten omat kertomukset koostuvat sekä kirjallisista oma-kohtaisista elämäntarinoista ja muista kylän ihmisistä ja elämästä kertovista tarinoista että suullisesta perinteestä, joka saatettiin tässä yhteydessä kirjalliseen muotoon. Suullinen perinne ja (elämän)tarina-aineisto ovat tutkimuksen lähdeaineistona läheisessä suhteessa toisiinsa, koska suullinen perinne esitetään usein (elämän)tarinan muodossa (Thompson 1978: 4, 94, 204). Kirjassa hyödynnettiin paikallisen perinteenkerääjän Hannes Syrjälän sekä Samuli Paulaharjun ja Kaarle Krohnin kokoamaa aineistoa. Kirjallisina lähteinä käytettiin ”Kärsämäen seurakunnan historiaa I-II”, aluetta koskevaa ”Suur-Pyhäjoen historiaa”, vanhimmista ajoista 1860-luvulle, juuri valmistunutta ”Päijät-Häme I, Unohdettu maakunta” sekä ”Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II”, Keskiaika ja 1500-luku, Jutikala, Eino, ”Suomen talonpojan historiaa”, Vilkuna, Huitu, Mikkosen ”Uutta suomalaista nimikirjaa”, Kärsämäen koululaitoksen satavuotishistoriikka, Oulun Maatalouskeskuksen kokoamaa kirjasta pohjois- ja keskipohjalaisesta ruokaperinteestä, Hätämaan tietäjästä kertovaa kirjaa, paikallista sukhistoriikkaa sekä naapurikylien kyläkirjoja. Lehtiartikkeleita koottiin seuraavista sanomalehdistä: Kalajokilaakso, Kaleva, Liitto, Pyhäjokiseutu, Siikajokilaakso, joiden käyttöön lehdet ystävällisesti antoivat tarvittaessa painatusluvan. Kirjan lähteenä käytettiin yksityisten henkilöiden omistamien sekä Kairanmaan kylässä toimineiden järjestöjen asiakirjojen lisäksi seuraavia arkistoja: Helsingin yliopisto, Kotimaisten kielten tutkimuslaitos, Murresanakirjakokoelma, seurakunnan kirkonkirjat, kunnanarkisto: asutustiloja koskevat asiakirjat, Pohjois-Pohjanmaan maakunta-arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanrunousarkisto.

Mietin työn kuluessa usein päiväkirjan pitämistä, mutta yrityksestäni muodostui paineiden purkamisen väline. Käsitteelin sen avulla prosessin etenemiseen liittyviä vaikeuksia (vrt. Eräsaari 1995). Prosessin vetämiseen liittyi monia ”vuorellensuja”, hierarkkiseen todellisuuteen liittyvien esteiden ylittämistä. Hierarkkisella todellisuudella on ollut perustavanlaatuinen merkitys. Se on vaikuttanut käsiteltävän aineiston luonteeseen ja määrään sekä siihen, mitä metodeja tutkimusprosessissa on valittu käytettäväksi. Myös tutkijan sukupuoli on ollut tärkeä merkitys (Hammersley-Atkinson 1995: 76-78, 93; Suolinna-Sinikara 1979: 301; Koskela 1994: 4, 33). Metodi voi nousta tutkittavasta ongelmasta ja toisaalta metodin valinta ja tieteellinen työ voivat olla tutkijan itselleen sopivien ympäristöjen etsintää (Susiluoma 2001: 47). Narratiivinen tutkimus lähtee kiinnostuksesta johonkin erityiseen ilmiöön, jota voidaan parhaiten ymmärtää narratiivisesti (Flyvbjerg 2001: 137). Pidän narratiivisen aineiston valintaa perusteltuna tässä nimenomaisessa tilanteessa, tilanteessa, jossa haluaisin työni olevan uskollinen syrjäisen maaseudun ihmisten eletylle

kokemukselle, jotta voisin ymmärtää sitä tilanteessa, jossa toivon voivani yhdistää tarinaa ja tiedettä ja jossa toivon pystyväni voimistamaan (empower) tutkimieni ihmisten kykyjä, taitoja ja vaikutusmahdollisuuksia (Richardson 1995: 218-219). Relevanteiksi tutkimuksessa nousevat aiheet, jotka määräytyvät kaksinkertaisen ymmärtämisen mukaan: tutkijan tulkinnat tutkimuskohteena olevien ihmisten tulkintoista (Flyvbjerg 2001: 33; Jackson 1989: 172-173; Geertz 1973: 9).

Kyläkirja toteutettiin tavalla, jota voi kutsua lähinnä osallistavaksi toimintatutkimukseksi. Toimintatutkimuksen keskiössä on sosiaalinen muutos, joskin on katsottu, että etnografisenkin tutkimuksen tulisi ymmärryksen lisäämisen lisäksi vaikuttaa tuloksillaan muutoksen aikaansaamiseen. Tärkeää on myös tunnistaa, että tutkimus on jo sinällään aktiivinen prosessi, joka vaikuttaa tutkimuskohteisiin. Etnografiakin voi antaa enemmän kuin ”siellä olemisen”, ”tiheän kuvauksen” tai ”tapaustutkimuksen” laajasti kuvattuna. Niin kuin kulttuuri itse, etnografinen lähestymistapakin voi ”vaikuttaa kontrolloimatta”. Tutkitut ”objektit” voivat muuttua ”subjekteiksi”, jotka tuottavat selvityksiä maailmastaan (Hammersley-Atkinson 1995: 15, 18, 124; Wolcott 1995: 108). Kuvaan seuraavassa kyläkirjan tekemistä osallistavan toimintatutkimuksen prosessina.

Tutkimuksen avulla voidaan pyrkiä ratkaisemaan yhteiskunnallisia ongelmia ja muuttamaan vallitsevia käytäntöjä. Tutkimustapaa, jolla pyritään muuttamaan tutkittavaa todellisuutta, sen sosiaalisia käytäntöjä, ottamalla tutkittavat eli käytännöissä toimivat ihmiset aktiivisiksi osallisiksi tutkimuksessa, kutsutaan toimintatutkimukseksi. Eri toimintatutkimuksia yhdistävät piirteet ovat: käytäntöihin suuntautuminen, muutokseen pyrkiminen ja tutkittavien osallistuminen tutkimusprosessiin (Kuula 1999: 9-10). Määritelmiin voidaan yhdistää tutkimus, interventio, parempaan pyrkiminen ja tutkittavien subjektiluonne. Toimintatutkimuksessa sitoudutaan muutokseen, sen ideaalina nähdään muutos parempaan. Se voidaan määritellä esim. lähestymistavaksi, jossa tutkija osallistumalla tutkittavan yhteisön toimintaan pyrkii ratkaisemaan jonkin tietyn ongelman yhdessä yhteisön jäsenten kanssa. Tutkimus nähdään avoimena toimintana, jossa tutkittavalle avoimesti selvitetään tutkimuksen tarkoitus, pyydetään heitä yhteistyöhön. Sille on ominaista läpinäkyvyys. Etäisyyden sijaan ”sekaannutaan” tutkittavaan kohteeseen (Eskola-Suoranta 1998: 128-129). Tutkimuskäytäntö ei tarkoita tutkimusta ihmisillä tai ihmisistä (on/about people), vaan tutkimusta ihmisten kanssa (with people) (Heron-Reason 2001: 178). Kyse on lähinnä erityisestä tavasta hahmottaa tutkimuksen ja tutkittavan todellisuuden välinen suhde. Olennaista on tuottaa uutta tietoa sekä pyrkiä tutkimisen avulla reaaliaikaisesti asiaintilojen muutokseen edistämällä ja parantamalla niitä tavalla tai toisella (Kuula 1999: 10-11). Toimintatutkimus ei ole mikään yhtenäinen tutkimustraditio, eikä siitä liene yleisesti hyväksyttyä, yksiselitteistä määritelmää. Toimintatutkimuksellisia lähestymistapoja kuvaavat nimitykset ovat vakiintumattomia, eivätkä kykene tyhjentävästi kertomaan tutkimuksen sisällöstä. Siksi on tärkeää esitellä käytännön prosessi, jonka mukaisesti tutkimus on suoritettu.

Toimintatutkimusta ei ole Suomen yliopistoissa sovellettu laajamittaisena, soveltaminen on keskittynyt lähinnä yliopistollisiin erillisyyksiköihin. Oppiaineista toimintatutkimusta ovat Suomessa soveltaneet lähinnä kasvatustiede ja aluetiede, mutta määrällisesti toimintatutkimusta tehdään ehkä eniten työelämän tutkimuksessa (Kuula 1999: 11-12). Aluetieteessä kohteena ovat usein olleet maaseudun kehittämiseen liittyvät kylätoimintahankkeet. Paikallistasoisen soveltavan tutkimuksen selvimpänä esimerkkinä pidetään 1970-luvun lopulla käynnistynyttä kylätutkimusta (Hautamäki 1989; Hyyryläinen 1994). Kylätoiminnan tutkimuksen merkittävimpana antina voidaan pitää toimintatutkimuksen metodologiaa (Hyyryläinen 1994: 110). Toimintatutkimus sitoutuu aina tiettyyn kohdeyhteisöön ja tässä yhteisössä oleviin ongelmiin. Kylätutkimus 76 oli tässä suhteessa merkittävä

avaus. Projektissa toiminnan ja tutkimuksen katsottiin kuitenkin sitoutuvan tiettyyn yhteisötyyppiin ja sen ongelmiin: mitä kylille on tapahtumassa ja miten muutosta voitaisiin suunnata tietyille positiiviselle uralle. Tutkimuksen ja toiminnan pohjana nähtiin olevan koko maaseudun aluerakenne ja sen muutosproblematiikka (Rouhinen 1980: 71-72). Kylätutkimusta kutsuttiin toimintasuuntautuneen tutkimustavan kokeeksi. Muotoilu on Hautamäen ja Rouhisen tekemä (Rouhinen 1980). ”Toimintatutkimuksen tarkoituksena on tutkimuskohteiden osallistaminen ja aktivointi tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Tutkittavien ja tutkijoiden roolit yhdistyvät. Tutkijan tehtävänä on auttaa yhteisöä kehittämään itse itseään, kirjoittaa Hautamäki (1989: 24) Grönforsia (1982) lainaten. Hautamäki mainitsee kylätutkimukseen liittyvän toimintatutkimuksen perinteenä erityisesti yhdyskuntatyön (Harald Swedner), jota tehtäessä on suosittu varattomia, riistettyjä ja syrjittyjä tekemällä heidät tietoisiksi nykytilanteesta, olemalla luova ja kehittämällä uusia toimintamuotoja, mobilisoimalla piileviä voimavaroja, voittamalla esteet ja vastarinta sekä luomalla mahdollisuuksia yhteistoimintaan ja yhteisvaikuttamiseen. Yhdyskuntatyön periaatteita ovat siten tiedostavuus, luovuus, mobilisointi (valmius konflikteihin) ja osallistuminen. Toisena huomiota saaneena toimintatutkimuksen suuntauksena hän mainitsee ns. osallistavan tutkimuksen, jota on käytetty erityisesti kehitysmaissa. Suuntauksen tunnetuin edustaja maassamme on Marja Liisa Swantz, joka on korostanut, että tutkijan on elettävä mukana tutkimusprosessissa (ks. Swantz 1983; Swantz et al. 2001). Lisäksi mainitaan Kurt Lewinin koulukunta, esimerkkinä Keski-Suomen kulttuuritoimintakokeilu (Kangas 1988) sekä Paulo Freirin vapauttava pedagogiikka (Hiivala-Jakku 1976), joista kaikista on 1976 aloitetussa kylätutkimusprojektissa piirteitä (Hautamäki 1989: 24-25).

Kyläläiset toimimaan

Tutkimuksen lähtökohta oli, että kaikki syrjäiseen maaseutuun liittyvät tahot ja ihmiset vapautetaan toimimaan, mobilisoidaan toimintaan myös piilevät voimavarat. Toimintatutkimuksen voi parhaimmillaan nähdä tutkimuksena, jossa tutkimukselle arvokasta tietoa saadaan nimenomaan vapauttamalla ihminen toimimaan (Eskola-Suoranta 1998: 131; Sayer 1992: 13-14). Perusajatuksena on vapauttaa ihmiset tapojen, instituutioiden ja kulttuurin määräävyydestä, emansipoiminen toimintansa omaehtoisiksi subjekteiksi. Oletus yhteiskunnallisten tuotantomuotojen ja instituutioiden tukahduttavista vaikutuksista ja ihmisen todellisen ”autenttisen” minuuden estämisestä on eräänlainen metateoria perusteltaessa ihmisten vapauttamista, emansipoimista. Keskeistä on ajatus ihmisten omaehtoisesta ja autenttisen tulkinnan ja sitä kautta myös totuuden löytymisestä. Ihmisten autenttisuuden tai todellisen ihmisyyden oletetaan peittyvän sitä määrittävien ulkoisten pakkojen, kuten kulttuurin, valtarakenteiden ja tapojen alle. Ihminen todellisesti inhimillisenä ja tietoisesti toimivana subjektina ei pääse toteutumaan. Asetelma on verrattavissa psykoanalyysin teoriaan, samoin kuin läheisriippuvuusteoriaan ja siihen perustuvan terapiaan. Terapian tarkoituksena on vapauttaa ihminen. Kriittisen kasvatustieteen toimintatutkimuksessa vapautuminen tapahtuu tiedostamalla koulujärjestelmän ja yhteiskunnan alistavat rakenteet, minkä jälkeen oletetaan muutokseen tähtäävän toiminnan eli emansipoitumisen onnistuvan. Tämä on kuitenkin osaltaan tuottamassa kriittisen toimintatutkimuksen sisäistä ristiriitaisuutta: emansipoitumiseen päästään vain emansipoimalla ja tällöin todennäköisimmäksi tulee ihmisten välttämättömyys nähdä ja tehdä asiat tietyllä tavalla, ei niinkään mahdollisuus nähdä ja tehdä ne toisin. Kriittinen kasvatustieteen toimintatutkimus asettaa tutkijan tiedollisen auktoriteetin asemaan samalla kun se edellyttää laajaa

muutoksen ja emansipoitumisen itsenäistä, osallisten ehdoilla tapahtuvaa prosessia (Kuula 1999: 26, 86, 88-89).

Toimintatutkimuksessa yhteiskunnallisia ilmiöitä tutkitaan dynaamisina posesseina (Alasuutari 2001: 96). Tutkijan ja tutkittavan yhteisön vuorovaikutus ei ole ajallisesti ja temaattisesti tarkoin määriteltyä, vaan se on pysyvää ja pitkäaikaista. Olennaista pysyvyydessä on tutkijan ja tutkittavien aktiivinen vuorovaikutus sekä sitoutuminen tiettyihin yhteisesti sovittuihin tavoitteisiin. Tutkijat elävät mukana tutkimusprosessissa: tutkija on ”tutkimusinstrumentti” (vrt. Hammersley-Atkinson 1995: 19, 21), osana prosessia, jossa tutkittavat ja muutos liittyvät kiinteästi toisiinsa. Muutos toteutuu toimijoiden oman toiminnan kautta. Toimintatutkimus mahdollistaa samanaikaisesti sekä tieteellisiä että käytännöllisiä kysymyksenasetteluja. Tutkimuksen tulee kuitenkin enemmänkin muuttaa, kuin selittää maailmaa. Toiminta ja sen muuttaminen perustuu pitkälle osallistujien tekemään oman työnsä reflektointiin, ”objektista tulee subjekti” (Eskola-Suoranta 1998: 129-130; Hammersley-Atkinson 1995: 124; Swantz 1983; Swantz et al. 2001; Flyvbjerg 2001: 32). Ihmiset, jotka ovat muuttaneet, pystyvät usein työskentelemään reflektiivisemmin ja visioimaan helpommin kuin sellaiset, jotka ovat ikänsä asuneet samassa paikassa. Heillä on tarpeellista etäisyyttä nähdä alueen mahdollisuudet ja tietoa ja kokemusta, joiden avulla työskennellä muutokseen pääsemiseksi. Muuttamisen paikkakunnalta toiselle on nähty mahdollistavan irtautumisen paikallisista sosiaalisista sidonnaisuuksista ja auttavan uusien ajattelu- ja toimintatapojen omaksumisessa (Kultalahti 1984: 151-153). Tietoa, kokemusta ja tarvittavia työskentelytaitoja oli toki alueella ikänsä asuneilla, mutta alkusysäys tuli poismuuttaneilta kyläläisiltä. Mahdollista on, että kirjoittajiksi valikoituu niitä, joiden elämässä on epätavallisen paljon dramatiikkaa, vastoinkäymisiä, reflektiivistä pohdintaa synnyttäviä tapahtumia (Roos-Peltonen 1994: 8). Roos (1994: 12-13) kuvaa elämäkerran kertomista taidoksi, ominaisuudeksi, joka voi myös liittyä johonkin poikkeukselliseen elämänvaiheeseen tai tapahtumaketjuun. Kirjoittaminen vaatii kirjoittajalta avoimuutta, tunnustuksellisuutta, itsereflektiota, itsensä tuntemista, jossain määrin myös logiikkaa, kokonaisuuden hallintaa, itsekritiikkiä ja tämän lisäksi jonkinlaista kykyä kirjalliseen ilmaisuun tai ainakin edeltävää harjoittelua. Elämäntarinoiden kokeminen kiinnostaviksi edellyttää jotain yhteistä kokemuspiiriä, yhteisiä tuntemuksia.

Toimintatutkimuksen keksijää on vaikea osoittaa, mutta Kurt Lewiniä pidetään yleisesti toimintatutkimuksen uranuurtajana ja isähahmona (Kuula 1999: 38, 43; Hyyryläinen 1994: 108). Yhteistä Kuulan aineiston kertomuksissa on irtisanoutuminen tutkijan auktoriteetista (Lewin). Tutkija ei saa olla hallitsevassa asemassa. Kun Lewinin mallissa työn määrittelyn katsotaan lähtevän tutkijasta käsin, osallistavan toimintatutkimuksen kehittäjät painottavat työn määrittelyä ihmisistä käsin. Ensimmäisessä kansainvälisessä osallistavan tutkimuksen verkoston kokouksessa 1978 tuotettiin periaatteet, joiden mukaan PR (Participatory Research) koskee suurta joukkoa valtaa vailla olevia ihmisryhmiä: riistettyjä, köyhiä, sorrettuja, marginaalissa eläviä. Se käsittää yhteisön täyden ja aktiivisen osallistumisen koko tutkimusprosessiin. Tutkimuksen subjekti on lähtöisin yhteisöstä itsestään ja määrätty (rajattu), analysoitu ja ratkaistu yhteisön toimesta. Perimmäinen tavoite on sosiaalisen todellisuuden radikaali muuttaminen ja ihmisten itsensä elämän parantaminen. Tutkimuksen edunsaajia ovat yhteisön jäsenet. Osallistavan tutkimuksen prosessi voi luoda ihmisissä suurempaa tietoisuutta omista resursseistaan ja mobilisoida heidät itseensä luottavaan kehitykseen. Tieteellisemmässä metodissa tai tutkimuksessa yhteisön osallistuminen tutkimusprosessiin helpottaa pääsemistä täsmällisempään (tarkempaan) ja autenttisempaan analyysiin sosiaalisesta todellisuudesta. Tutkija on sitoutunut osanottaja ja oppija tutkimusprosessissa; enemmänkin taistelija kuin puolueeton tarkkailija (ks. Hall 2001: 173, 175). Osallistavan tutkimuksen tekijät asettuvat

alistettujen ihmisryhmien puolelle, tukevat heidän muutospyrkimyksiään. Osallistava toimintatutkimus prosessina ei ole neutraali, vaan perustuu tässä tutkittavassa tapauksessa ”sivullisten” suosimiseen. Pyrkimyksenä on saada kaikki käytettävissä olevat asianosaistahot dialogiin tavalla, joka vahvistaisi ”äänettömien asemaa yhteisellä areenalla” (Alasuutari 2001: 97; Hall 2001: 175). Uusi tapa hahmottaa ja ratkaista ongelmia voi johdattaa uusiin innovaatioihin. Sosiaaliseen pääomaan tehdyt ”investoinnit” voivat tuottaa uusia ratkaisuja kehittämistä koskeviin kysymyksiin (Hyyryläinen-Rannikko 2000; Hyyryläinen-Kangaspunta 1999).

Geertzin (1983) mukaan erilaisilla, niin primitiivisillä kuin kehittyneillä yhteiskunnilla on omat paikallisen tiedon (local knowledge) muotonsa. Gregoryn (1994: 9) tapaan voidaan arvioida, ettei ”local knowledge” ole enää kaikilta osin pelkästään paikallista. Toisaalta postmoderni lähestymistapa erityisiin ihmisiin erityisissä paikoissa valppaudessaan monimuotoisuudelle lähenee juuri sitä, mitä Geertz tarkoitti paikallisella tiedolla (Cloke et al. 1991: 194). Osallistavan toimintatutkimuksen tuloksellisuuden ensimmäinen kriteeri on käytäntö, sen toimivuus tietyssä paikallisessa käytännössä. Onnistumisen kriteerinä nähdään ensisijaisesti sosiaalisen muutoksen aikaansaaminen. Vasta toisella sijalla metodissa on itse tutkimus, sen raportointi. Tutkimuksen tulos syntyy tuon paikallisen käytännön tiedon ja teoreettisen tiedon vuorovaikutuksena (Kuula 1999: 173-175, 178-179, 207-208; Greenwood-Levin 2003: 149-150). Tutkimuksessa tavallaan testataan käytännön kokemusta, jolloin kysymykset nousevat tuon tiedon heikkouksista. Tavallisen ihmisen tiedon kriteerinä on käytäntö. Esiin nousee kysymys, onko tiede oikeassa, mikäli se kyseenalaistaa käytännön tiedon kriteerinä (ks. Kuula 1999: 190-203; Greenwood-Levin 2003: 146-152)? Onko sosiaalisesti riittävää, että tutkimuksen tuloksena valmistuu tutkimuksia, mutta ei muutoksia tutkittavissa käytännöissä (emt.: 203)? Osallistava toimintatutkimus on perustaltaan diskurssia tiedon ja oppimisen roolista taistelujen variaatioissa, joita yhteisöissä käydään arvonnasta, tasapuolisuudesta jne. (Hall 2001: 174). Toimintatutkimus on nähty kokemukselliseksi, tässä hetkessä kiinni olevaksi ja sitä kautta hyödylliseksi ja relevantiksi, akateeminen tutkimus taas elämälle vieraaksi ja eräänlaisen ajattomuuden määreen vuoksi jälkijättöiseksi ja epärelevantiksi. Kuulan ja tutkijoiden välisessä kirjeenvaihdossa asettuu vastakkain tiede ja totuus. Analyttisyys, kategorisointi ja teoretisointi estävät todellisen elämän paljastamisen. Tulkinnan mukaan kenttäkokemukset edustavat kaikessa sekavuudessaan, kokemuksellisina ja henkilökohtaisina, totuutta ja elämää, jota tutkimustekstit peittävät ja vääristävät. Kenttätöihin kuuluvat tunteet, seikkailut ja taistelut, joita ei voi paljastaa ja juuri tähän paljastamattomuuteen perustuu kenttätöiden vaatavuus ja epämääräiseen intuitioon pelkistävä taito onnistua. Toimintatutkijat arvottivat autenttisuuden ja läheisyyden hyväksi ja oikeaksi, vieraantumisen vastakohdaksi. Pyrittiin luomaan eheä ja empaattinen tutkijahahmo sekä turvaamaan yhteistyön edellytykset ja pääsemään näiden ominaisuuksien kautta ”aitoon ja todelliseen” tutkimusaineistoon (Kuula 1999: 169, 170, 173).

Whyten (1991a: 8) mukaan tutkimuksen tulee lähteä ihmisten käytännöistä, jolloin käytäntö tuo tutkimuksellisen otteen. Osallistavat strategiat tulivat suosituiksi maataloudellisessa tutkimuksessa ja kehittämisessä samoin kuin teollisuudessa 1970- ja 1980-luvuilla. Aiemmin tutkimus ja kehittäminen perustuivat olettamukseen; myytiin passiivisesta talonpojasta, jonka mukaan kehitysmaiden pienviljelijät olisivat lukkiutuneet perinteisiin uskomuksiinsa ja käytäntöihinsä, niin että he väistämättä vastustaisivat muutoksia. Whyte viittaa amerikkalaiseen humoristiin Josh Billingsiin ja hänen huomiointonsa inhimillisen oppimisen perustavista ongelmista: ”jos ymmärrät, että on olemassa jotain tärkeää, mitä et tiedä, silloin sinun täytyy lähestyä asiaa avoimin mielin, mikä toivon mukaan edistää oppimistasi – jos taas ajattelet, että tiedät jotakin, mikä ei pidäkään

paikkaansa, ain't so, sinä jatkat tätä käyttäytymistäsi huolimatta lisääntyvistä virheistä ja frustraatioista". Whyte (1991b: 169, 170), samoin kuin Sibley (1995: 29) toteavat tietämättömyyden asioiden oikeasta laidasta olevan parempi väärää tietoa, johon keinotekoiset kohtaamiset voivat johtaa painottaen asioiden "haltuun ottamisen" tärkeyttä.

Vastaavasta suomalaisen maatalousneuvonnan ja "perinteisiin uskomuksiinsa ja käytäntöihinsä lukkiutuneen pienviljelijän" kohtaamisesta on kuvaus Kairanmaan kyläkirjassa. Siinä kylän seppä perinteisiin viljelystapoihin nojautuen pitää neuvojan "senttihommaa" tyhjänpäiväisenä ja toisessa kohtaamisessa hänen vaimonsa kauhistelee "maantuhoajia", kun neuvoja tuo myrkkä, jolla rikkaruohot lähtevät. Nämä "kehityksen vastustajat" omasivat toisaalta tietoa, joka on osin tullut virallisesti tunnustetuksi luonnonmukaisen viljelyn muodossa. Vielä 1990-luvulla Päijät-Hämeessä vaikutti siltä, että maaseudun asukkaat olisivat neuvonnan kohteita ja emäntien erityistehtävänä olisi neuvonta-tilanteeseen osallistumisessa neuvojan kahvittaminen.

Maatalouskerhotoiminta alkoi kylällämme joskus ennen talvisotaa... Kerhoneuvoja kulki keväällä pyörällä joka talossa kysymässä, kuka rupeaa kerhoon. Sitten kylvöaikaan kokoonnuttiin jonkun kerholaisen palstalle. Neuvoja opasti ja kylvettiin koko palsta. Sittenpä osattiin itse kukin maamme kylvää. Pitkin kesää kerhoneuvoja kulki seuraamassa, miten kasvu edistyy... Pian neuvojat muuttuivat naiskerhoneuvojiksi. Tyyrä ja Pasikin rupesivat kerhoon, vanha lapseton pariskunta (kylän seppä vaimoineen – ST huom.).³⁹ Neuvojayttö tuli neuvomaan mansikkamaan laitossa. Mittaili montako senttiä rivin väli ja montako senttiä taimen väli. Pasi aikansa seurattuaan ajatteli nopeuttaa töitä. Tuumi sen senttihomman tyhjänpäiväiseksi. Pasi niiskautti nokkaa ja sanua paukautti:

– No tämä kait ei niin pillun karvan päälle ole.

Kasvimaahan tahtoo ruohottua liikaa. Neuvoja oli sanonut, että nyt on sellaista myrkkä, jolla ruohot lähtee. En muista, mitä siihen myrkkäyn laittoivat. Ruohot kyllä lähti, niin myös mansikan taimet. Se maa ei kasvanut moneen vuoteen, ei mitään elollista. Tyyrä lointeli:

– Kyllä me ei olla mitään maanviljelijöitä, vaan maan tuhoajia (nainen, noin 70 v., Kyläkirja: 314).

39 Sepäksi minut opetti nälkä ja hyvä opettaja se olikin. Jussi Matilainen minut oppiinsa otti ja työnsi minulle viikatteen käteen ja sanoi: "Tao!" Ja kun ohjeita kysyin, hän sanoi: "Siitä pitää tulla hyvä." Muuta hän ei virkanut, vaan lähti omiin töihinsä ja jätti minut takomaan. Siinä sitä sitten opettelini ja opettelini ja mietin, miten tuo terä parhaiten teräväksi tulisi ja kun aikani tuumin, niin kyllä sen taidon opinkin. Tulivat sitten tuomaan minulle vikatteita Pyhännältä ja Piippolastakin saakka. Astiat opettelini tinaamaan, vaikka vanhoihin hinkkeihin ei tina tahtonut sitten millään tarttua kiinni. Nyt tinaaminen on yhtä helppoa kuin potun kuokkiminen. Itse minä olen nuo pyssytkin tehnyt, saa niitä katsoa, jos haluttaa. Ja parempia ovat kuin tehdastekoiset, sen olen monesti metsällä saanut huomata. Onhan meillä täällä ... ollut oikeita ammattihirventappajiakin ja heistä lienee Matti Kananen kuuluisin. Hänethän sitten hirvi saattelikin hautaan. Muita metsän eläviä olen sitten metsästellyt ... ja pula-aikana se olikin hyvätuottoista työtä – enemmän sillä ansaitsi kuin valtion töillä. Oravannahat olivat silloin hinnoissa ja täällä kun oravia oli, niin ajattelin, että metsästelenpä niitä huvikseni. Tuli sitten nahkojen ostaja ja kun hän näki nahkanippuni, hän kauhistuneena sanoi: "Eihän minulla rahat riitä." – Eiväthän ne tosiaan riittäneet, mutta teimme sopimuksen ja viikon päästä hän tuli sitten uudestaan ostamaan nahkoja paremmalla onnella... Nauratti meitä ... ketun metsästys on semmoista viekasta puuhaa, mutta mukavaa se on, kun siihen oppii. Tein itse ketunraudat ja ajattelin, että kokeiltava niitä nyt on, kun ne kerran tuli tehtyäkin. No, minä laittelin ne paikoilleen, mutta enhän minä silloin ensimmäisellä kerralla mitään saanut: oli vaatteista jäänyt haju rautoihin ja kettu oli kahden metrin päästä pyörtänyt takaisin. Otin sen sitten opikseni ... ja niinpä alkoi ketun metsästys luonnistaa... Olenhan minä metsästellyt ja viettänyt monta yötä metsässä rämpiä tai nuotiolla istuskellen... (Kyläkirja: 110).

Kuva 7: Lato kuului entisajan maisemaan (Kyläkirja: 120)

Tutkija muovaa metodinsa

Muutoksen toteuttamiseen liittyen yksi keskeinen ristiriita on se, missä määrin tutkijan pitää tai hän edes saa aktiivisesti vaikuttaa prosessin kulkuun: onko hän auktoriteetti vai tasavertainen osallinen. Toimintatutkimuksen teorian ja tutkijan roolin ongelmiin liittyvissä pohdinnoissa on päädytty kieltämään ajatus neutraalista kielestä ja tutkijasta neutraalina havainnoijana, korostamaan demokratiaa ja tutkittavien subjektiasemaa, tutkimus-suhteen kehittämistä demokraattisen dialogin pohjalta, ei niinkään tutkimuksen merkitystä ensisijaisena totuuden lähteenä. Tutkijan roolin määrittäminen on toimintatutkimuksessa tärkeää. Hyvän tutkijan ominaisuutena on pidetty ihmisyyttä erotuksena tutkijuudelle. Työn ensisijaisena ja perimmäisenä tavoitteena on muutos, sosiaalisen todellisuuden radikaali muuttaminen. Tutkimusprosessin lähtökohtana on syrjäisen maaseudun kylien huonovointisuus, ihmisten itsensä elämän parantaminen, jolloin tutkimuksen edunsaajia ovat yhteisön jäsenet.⁴⁰ Tutkimuksen onnistumisen ensimmäisenä kriteerinä on käytäntö. Tutkija on tuon muutoksen toteuttajana mukana osallisena, enemmänkin taistelijana⁴¹ kuin tarkkailijana. Kun pyritään koko yhteisön aktiiviseen osallistumiseen tutkimusprosessiin ja tutkimusprosessin lähtökohtana, intentiona on kaikkien voimavarojen vapauttaminen, niin että myös sivullisiksi jääneet yhteisön jäsenet tulevat aktiivisen ja täyden osallistumisen piiriin. Kun prosessilla pyritään luomaan ihmisissä suurempaa tietoisuutta omista resursseistaan ja siten mobilisoimaan heidät itseensä luottavaan kehitykseen, tutkijan rooliksi riittää ihmisyyys, joka paradoksaalista kyllä edellyttää enemmän kuin tutkijuus. Eettisenä ja empaattisena ihmisenä tutkija voi pyrkiä muuttamaan niitä sosiaalisia käytäntöjä, jotka estävät täysien kansalaisoikeuksien toteutumisen. Koin rooliksi tukea, rohkaista ja auttaa omien resurssien tiedostamisen tiellä sekä salapoliisin tavoin tunnistaa

40 Ks. PR-periaatteet Hall (2001: 173).

41 Vrt. Sibley (1995: 184): oppiminen esitaistelijana olemisen kautta.

kansalaisyhteisöjä sitovia solmuja. Salapoliisin työtä helpottaa muutoksen prosessi, joka nostaa näkyviin valtarakenteet (Kuula 1999: 90-93, 96, 116, 171, 176; ks. myös Swantz 1983; Swantz et al. 2001).

Hautamäki kirjoittaa Lindqvistiä (1989) siteeraten, että ihmisellä on oikeus olla osallinen; kuulua omaan maailmaansa ja yhteisönsä. Jokaisella on oltava tunnustettu paikka niissä unelmissa ja pyrkimyksissä, jotka vievät yhteisöä eteenpäin. Sivuuun jättäminen on ihmisyyden kieltämistä. Ihminen tarvitsee henkisesti vastaanotetuksi tulemisen kokemusta. Vain sellainen, joka on hyväksytty ehdoitta omana itsenään, voi kunnioittaa aidosti itseään ja hyväksyä muut ihmiset (Hautamäki 1989: 19). Tavassa, jolla muutosprosessi on nähty kyläkirjatyön prosessissa, on keskeistä ihmisten omaehtoisen ja autenttisen tulkinnan ja sitä kautta myös totuuden löytyminen. Ihmisten autenttisuuden tai todellisen ihmisyyden oletetaan peittyvän sitä määrittävien ulkoisten pakkojen, kuten hallitsevan kulttuurisen käytännön, valtarakenteiden ja tapojen alle. Ihminen todellisesti inhimillisenä ja tietoisesti toimivana subjektina ei pääse toteutumaan. Kuulan mukaan nämä piirteet nousevat esiin kasvatustieteen kriittisen toimintatutkimuksen teksteissä tai feministien tavoitteessa vapauttaa naiset (ja miehet) patriarkaatista, mutta myös muissa, joissa tavoitteena ovat vapaus, tasa-arvoisuus ja oikeudenmukaisuus (Kuula 1999: 86; Hammersley-Atkinson 1995: 15-16; ks. myös Sayer 1992: 14). Esimerkiksi sukupuolten välisten valtarakenteiden ominaispiirteinä pidetään näkymättömyyttä, niitä uusintavilla käytännöillä on taipumus naamioitua luonnollisiksi ja väistämättömiksi. Tutkijan ja arkiymmärryksen suhteessa on kuitenkin aina läsnä kolonialismin ja emansipaation dilemma. Voivatko tutkijat tarjota jotain yli arkiymmärryksen? Miten sisällyttää tieteelliseen tekstiin oma elämäkokemus ja näkemys asioista kolonialisoimatta (Koskela 1994: 73, 119)? Toisaalta henkilökohtaisen sidoksen kautta tulee luonnolliseksi emansipatorinen tiedonintressi suhteessa tutkimuskohteeseen (Koskela 1995: 9). Toimintatutkimus on jo itsessään käytäntöjen, ymmärryksen ja tilanteiden muutoksen historiallinen prosessi (Kuula 1999; Sayer 1992: 255-256). Kuulan aineiston tutkijat kritisoivat fenomenologiaa ja hermeneutiikkaa siitä, että ne eivät paljasta ”yhteiskunnallista totuutta, eivätkä siten mahdollista myöskään yhteiskunnallista muutosta. Tässä yhteys kriittiseen teoriaan on ilmeinen”. Totuus ja toiminta ovat sosiaalisesti konstruoituja ja historiaan sidottuja. Kyse on totuuskäsityksestä, jota Kuula valottaa autenttisuuden käsitteellä. Ihmisen tiedon täytyy nousta hänen omaa toimintaansa koskevan rationaalisen, omakohtaisen reflektion perustalta (Kuula 1999: 65, 66). Yhteisön osallistuminen tutkimusprosessiin helpottaa pääsemistä täsmällisempään (tarkempaan) ja autenttisempaan analyysiin sosiaalisesta todellisuudesta (Hall 2001: 173). Tämä osallistavan toimintatutkimuksen periaate lähentyä tutkimustehtävässä asetettua oletusta elämäntarinan kirjoittamisen merkityksestä (ks. luku Tutkimustehtävänä lähestymistapojen, näkökulmien, välineiden etsintä: Sheridan 2000).

Vastaavasti kuin Hautamäki (1989) kertoo Kylätutkimus 76-projektin metodin muotoutumisesta, Kuula (1999: 61) kertoo ”kunkin tutkijan käytännössä tekevän oman näköistään tutkimusta”. Susiluoma (2001) sanoo etsineensä tieteellistä kotia laadullisesta tutkimuksesta ja toimintatutkimuksesta tai niin kuin Rouhinen (1980) asian ilmaisee toimintasäntäsuunnasta tutkimuksesta. Tutkimusmetodin muotoutuminen on kuitenkin usein henkilökohtainen prosessi ja tulos kiinni paljon tutkijan kyvystä kuvata itse metodi ja sillä saadut tulokset sekä tulkita metodin vaikutukset tutkimustuloksiin. Omaan metodologiaan Susiluoma nimittää osallistuvaksi toimintatutkimukseksi. Lauri Hautamäen ”esitteleminen” 1970-luvun kylätoimintaliike poikkesi osallistuvan toimintatutkimuksen idealista, johon kuuluvat paikallinen autenttisuus ja kontekstuaalisuus, koska ulkopuolisilla ”herättäjillä” oli toimintamalli jo kylälle mentäessä, eikä se poikennut paljoakaan paikkakuntien ja kylien välillä. Kylätoimintamalli omaksuttiin sunnilleen samanlaisena kaik-

kialla Suomessa. Susiluoma puhuu interventioista, jolla kylätoimintamalli juurrutettiin kaikkialle. Toimintatutkimuksen ja intervention periaatteiden mukaista olisi kuitenkin ollut, että olisi kriittisesti seurattu, millä tavalla interventio vaikuttaa kylän toimintaan ja mitä mahdollisesti näkymättömiä rakenteita se tuo esiin (Susiluoma 2001: 47, 65-66).

Onko mahdollista tehdä kaikki osapuolet huomioiva, kaikkia kyläläisiä tyydyttävä kyläkirja? Käsiteltävänä oleva prosessi näyttäisi osoittavan, ettei se ole mahdotonta. Joskin tässä käsiteltävässä tapauksessa yhtenä selittäjänä voi olla sosiaalisen organisaation luonne, sen kollektiivisuus, mikä voi estää tyytymättömien äänien nousemisen kylän sisältä. Ainoa kriittinen kirjan sisältöön puuttuminen tuli naapurikylältä ja koski kyläkoulun lakkauttamisen jälkimainingeissa syntyneitä kronikkaa (Kyläkirja: 18-19). Kronikka kuvaa kyläläisten katkeria tunteja ainoan kunnallisen palvelun lakkauttamisen jälkeen. Ennen kyläkoulua lapset olivat käyneet koulua naapurikylässä ja tuon ajan koulunkäyntiä kuvaavassa kirjoituksessa mainitaan, ettei koulukortteeri kaikissa taloissa ollut kelvollista (emt.: 182), mikä herätti naapurikylällä korjausreaktion, ”ettei meillä ainakaan ollut niin”. Kuinka sitten on mahdollista tehdä kaikkia kyläläisiä tyydyttävä kyläkirja? Onhan hyvin mahdollista, että kirjassa sanotut asiat herättävät vihaa ja kaunaa kyläläisten välille, herättävät henkiin vuosikymmenten takaiset riidat. Näin kävi kylällä, missä kyläkirjan tekijöitä haukuttiin paikallislehden yleisönosastossa ja kirjassa sanottua oiottiin niin pitkään, että kirjoittelu katkaistiin toimituksen päätöksellä. Mikäli kysymykseen pitäisi vastata yhdellä sanalla, vastaus prosessin jälkeen olisi sama kuin arvio ennen prosessiakin: tärkeintä on luottamus. ”Olen onnellinen siitä, että pystyimme kirjapiirissä ja ...tapahtumissa keskittymään siihen, mikä meitä yhdistää... Onnellinen siksi, koska tiedän, etteivät kaikki, eivätkä kaikkien kokemukset ole pelkästään myönteisiä. Oman menneisyyden kohtaaminen voi olla hyvinkin kipeä asia. Jopa asioista vaikein. Eikä kotiseutu ole suinkaan seu-duista armollisin, päinvastoin” (Kyläseuran tiedotuslehti: kirjapiirin vetäjän juttu). Kun tutkimusta tehdään yhdessä yhteisiin päämääriin tähdäten, tutkijalta odotetaan taitoa nähdä ja löytää yhteisyys yli intressiosapuolien (Kuula 1999: 146).

Kuulan (1999: 146) aineistossa tutkijan rooli kuvattiin usein kehityskertomuksena. Onnistumisen edellytykseksi asetettiin pitkäjänteisesti toimiva tutkija, joka ihmisiin ja tutkittavaan tilanteeseen perehtyen rakentaa suhteen itsensä ja tutkittavien välille. Kyläkirjatyössä antoisa, mutta raskas tehtävä oli luoda hyvät suhteet tutkittaviin ihmisiin, jotta kaikkien osapuolien kanssa voidaan keskustella epämuodollisesti ja saada näin ”todempaa” tietoa kuin ilman luottamuksellisen suhteen syntymistä. Työstämisprosessissa vetäjän tärkeänä tehtävänä oli järjestää tilaa kaikkien halukkaiden työskentelylle, niin etteivät aineiston kokoajat ja kirjoittajat olleet kilpailusuhteessa keskenään. Tärkeätä oli turvallinen onnistumisiin innostava ilmapiiri, niin kuin luovassa työssä yleensäkin. Tärkeätä oli myös osanottajien luottamus siihen, että he pääsevät esiin omilla ehdoillaan. Turvallinen työskentelyprosessi voi mahdollistaa pääsemisen suurempaan tietoisuuteen omista ja perheen resursseista ja antaa pohjan myöhemmälle itseensä luottavalla toiminnalle oman ja perheen elämän rakentamisessa ja työskentelyssä niin kyläyhteisössä kuin laajemmissakin yhteyksissä. Tähän sisältyi ylilyöntien vaara siten, että elämä kuvattaisiin vain sellaisena, kuin sen olisi toivottu olevan, mitä ryhmän kontrolli, tarinoiden lukeminen ryhmässä ja keskustelu niistä, osin sääteli (Aukee 1994: 61-62). Itsellä ja muilla halutaan ehkä säilyttää kaikesta tapahtuneesta huolimatta positiivinen muisto, muokata negatiiviset asiat uudelleen, niin kuin seuraavassa noin 60-vuotiaan miehen elämäntarinassa (Roos 1988: 221).

Entinen ... mökki, pieni neliseinäinen, yksi ovi suoraan ulos -tyyppiä oleva syntymäkotini, jossa rääkäisin ensimmäiset sävelet ilmoille armon vuonna 1935. Paikka on luonnonkaunis Kärsämäenjoen törmällä, kosken partaalla. Muutama hehtaari maata

mökin ympärillä, josta perunoita perheelle. Niin, ja lehmä navetassa ja jokunen lammaskin karsinassa. Tällainen oli ... perheen ensimmäinen omistusasunto... Olin perheen seitsemäs lapsi ... perheelle nämä pulavuodet osoittautuivat varsin kohtalokkaiksi. Vuonna 1936 virittyi köyhyysloukku, niin kuin nykyisin sanotaan. Asuntolainan hoitaminen vaikeutui vuosien kuluessa siinä määrin, että perheen talous meni selvitystilaan ja seurauksena oli pakkohuutokauppa. Näin tämä rakkaaksi tullut mökki, jota perhe piti kotinaan 14 vuotta, meni vasaran alle. Vuokra-asunnon saanti ei ollut kovin helppoa niihin aikoihin, koska vastaavanlaisia asunnontarvitsijoita oli muitakin. Ymmärtämystä kuitenkin kylästä löytyi... Neuvottelujen jälkeen järjestyi tilapäisasunto tälle yhdeksänhenkiselle perheelle (Kyläkirja: 133).

Kenttätöyöhön kuuluvat ennakoimattomuus ja toisinaan toistuvat konfliktit. Kun ilmapiiri on vapaa, hierarkkiseen johtamiseen tottuneet voivat tulkita sen puutteeksi johtajuudesta. Tämän vuoksi vetäjä joutui muutamaankin otteeseen käymään työskentelyyn ja johtamistaan liittyviä kiistoja johtavaksi kyläläiseksi itsensä määritelleen kunnallis- ja puoluepolitiikan aktiivin kanssa. Nämä konfliktit vahvistivat muiden kyläläisten ja vetäjän välistä luottamusta, työhön osallistuneiden luottamusta siihen, ettei heidän aineistoaan hyväksikäytettäisi. Luultavasti kohtalokkainta, mitä tässä suhteessa voisi tapahtua, olisi että työhön osallistuneet olisivat avoimesti tuoneet esiin omia ja sukunsa asioita ja huomaisivat myöhemmin ”menneensä halpaan”, mikä voisi jälleen vuosikymmeniksi sinetöidä paikoilleen lukkiutuneen tilanteen. Tilanteen taustalla on kunkin kyläläisen asema kylän sosiaalisen kanssakäymisen hierarkiassa ja se kuinka tämä työskentely mahdollisesti muuttaa tilannetta. Konfliktit liittyvät myös toimintatutkimukseen liittyvään muutokseen: muutosta yritettäessä nousevat kylän valtarakenteet näkyviin (Kuula 1999: 146-147, 155, 174, 176). On todettu, että luottamussuhteessa, olipa luotettu (trusted) sitten yksilö tai instituutio, ovat aina läsnä valta, riippuvuus sekä haavoittuvuus (Kovalainen-Österberg 2000: 77).

Tutkija joutuu oppimaan muutoksista ja vaikeuksista selviämisen taidon ymmärtääkseen muutosprosessia ja osatakseen johdattaa työtä eteenpäin. Onko sitten mahdollista pitää kenttätöyön vaihtelevat tilanteet hallussaan vuosikymmenienkin kokemuksen omaavia toimijoita ja hierarkkisia toimintatapoja vastaan? Kuulan aineistossa toimintatutkijat vertasivat itseään Feeniks-lintuun, joka on tuomittu nousemaan tuhkasta aina uudelleen tai kuvasivat kenttätöyön tilanteita dramaattisten sotametaforien avulla. Vetämisen vaatimaa sitkeyttä voi kuvata vaikka paikallisen tarinaperinteen kautta, sisukkaana ja taitavana pidetyn kyläläisen sanoin: ”Vaekkoot kuin raskas persetti, ni pakko seon nousta persetti.” Tutkimussuhde muovautuu tilanteiden mukaan aina uudelleen (Kuula 1999: 147). On toimittava tavoilla, jotka lunastavat luottamuksen uudelleen, oltava tutkittavien silmissä luottamuksen arvoinen. Tämä vähentää luottamukseen sisältyvää riskiä (ks. Ilmonen 2002: 33). Toimintatutkijat ovat kuvanneet työn oppimista kokemuksen, vähintään yhden läpikäydyn muutosprosessin ja omien kasvutarinoiden kautta. Kyläkirjatyön taustalla on opintojen jälkeen koettu riittämättömyyden tunne sekä turhautuminen, kun yliopistossa opittu törmäsi lukkiutuneiden asenteiden ja rakenteiden muuriin sekä noiden kokemusten jälkeinen ”kasvutarina”, joka mahdollisti toimimisen vaadittavana vastavoimana. Kenttätöyössä selviämässä on keskeistä tutkijan roolin kaksijakoisuus, sen yhtäaikainen sisä- ja ulkopuolisuus suhteessa tutkimuskohteen toimijoihin ja tapahtumiin. Tämä teema yhdistää kaikkia etnografista kenttätöyötä tekeviä tutkijoita. Ulkopuolisuus mahdollistaa etäisyyden pitämisen tutkimuskohteeseen sekä psyykkisesti että ajoittain fyysisesti. Tutkijan sisäpuolisuus kiteytyy vaatimukseen olla empaattinen ihminen, joka kykenee ymmärtämään myös konfliktitilanteissa kaikkia osapuolia. Empaattisuus ja luottamus toimivat välineinä saavuttaa kosketus ihmisten toimintaan ja ajatuksiin. Niiden avulla voidaan kerätä ”aitoa”

aineistoa. Toimintatutkija antropologin lailla pyrkii hetkeksi sisälle ”toiseuteen” säilyttäen silti mahdollisuuden vetäytyä tilaisuuden vaatiessa omaan ulkopuolisen tarkkailijan rooliin. Sosiaalinen taidokkuus auttaa selviytymään kentän ennakoimattomissa tilanteissa, mutta se voi olla myös tapa nähdä itsensä tutkimusvälineenä. Onnistunut tutkimusprosessi rohkaisee molempia oppimaan (Kuula 1999: 26, 144, 150, 169).

Syrjäytyjät vapautuvat avuttoman uhrin asemastaan, kun kokevat itsensä aktiivisiksi toimijoiksi (Siltala 1994: 146). Oma toiminta näyttäisi käynnistyvän kiukun voimalla, oma paikka kehityksessä otetaan vihan ja kiukun voimalla: ”Kun hiljainen suuttuu, niin maailma muuttuu” (sanonta Viljakalasta, Koivunen 1997). Kyläläiset alkoivat toimia projektin vetäjiä vastaan, oma toiminta käynnistyi vihan voimalla ulkopuolisia projektin käynnistäjiä vastaan. Bärenholdt (2002: 30) käyttää vertausta kättilön roolista. Kylän ulkopuolinen taho voisi toimia kättilönä, auttaa kehitystyön alkuun pääsemisessä. Paikallisen on vaikea säilyttää toimintakykyään ”vihan vuosina”, kun kyläläiset alkavat toimia. Lähin ja selvin vihan kohde on projektin käynnistäjä ja vetäjä. Tässä asetelmassa löytynee yhtymäkohtia terapeutin ja potilaan suhteeseen. Epäoikeudenmukaisuutta kohtaan tunnettu viha voidaan kohdistaa ensimmäisenä tilanteen osoittajaan. ”Motiivien taustalla voi olla monimutkaisia prosesseja, jotka ruokkivat raivoa, alemmuudentunnetta ja epävarmuutta, mitkä purkautuvat aggressiivisuutena ja juoruiluna. Juoruajat voivat projisoida omat epäilynsä ja tuntemuksensa kohteeseensa” (Koskinen 2000: 33). Muutamaa aktiivista vuotta voi seurata vihan kausi, jolloin vetäjän on mahdotonta toimia.

Toinen mahdollinen selitys asetelmalle on, että kehittämisprojekti on onnistunut haastamaan paikalliset toimimaan. Vastareaktioprosessi kestää aikansa ja siinä voidaan mitata haastajan (käynnistetyn projektin) ja haastetun (vallitsevien olosuhteiden) toimintakykyä ja sitä, millaisia muotoja kehitys tulee jatkossa saamaan. Projekti ja sen tuotokset saataan suorastaan viedä käsistä. Uudet toimijat pyrkivät ”pistämään paremmaksi”. Aiemmat toimijat voivat joutua mustamaalauksen kohteeksi. Jotain on todennäköisesti liikahtanut. Mitä? Vastaus ei ole yksinkertainen, eikä yksioikoinen. Yhtä usealle alueelle sopivaa vastausta ei liene olemassa. Toimintatutkimusprosessissa yhteisen toiminnan katsotaan aikaansaavan tutkijan ja tutkittavien tietoisuuden kasvun ja sitä kautta heidän muuttumisensa entistä tehokkaammiksi ja vastuullisemmiksi toimijoiksi. Se on eräänlainen ”kutsu” muutokseen (Kuula 1999: 150). Asia, joka koskettaa ihmistä syvästi henkilökohtaisesti, voi saada hänet toimimaan asiantilan muuttamiseksi. Kyläkirjatyö rohkaisi siihen aktiivisimmin osallistuneet omaan kirjalliseen prosessiin. Entisen kyläkirjurin ullakon pimenossa uinuneiden päiväkirjojen vuodesta 1916 vuoteen 1940 ym. niihin liittyvän aineiston julkaisemisen lisäksi on useammalla työn alla omaan ja oman suvun elämään liittyvä, samalla myös asuinkylän elämään liittyvä kirjoitustyö. Useimmat lienevät aloittaneet päiväkirjojen pitämisen. Vetäjä työstää aihetta tutkimustyössä. Se, että prosessin vetäjä antautuu itsekkin kasvamaan, voi rohkaista osallistujia (Aukee 1994: 62, 66). Antoisinta oli, että perinnepiirissä uskallettiin puhua kipeistäkin asioista. Yhteinen ”kipuileminen” lähensi työhön osallistuvia ja teki kokemuksesta ainutlaatuisen. Työn periaatteena oli tuottaa mahdollisimman aito syrjäkylän elämän kuvaus, mikä tarkoitti kehuskelun sijaan jonkin asteista nöyryytymistä elämän edessä.

Työn sisältö kasvoi työskentelyn kuluessa kyläläisistä itsestään. Mikäli työn tavoitteet olisi lyöty lukkoon työn alkaessa, silloin tiedossa olleiden resurssien mukaan, olisi jätetty käyttämättä sen tarjoamat mahdollisuudet asukkaiden, myös kylältä pois muuttaneiden, aktivoimiseen kylän kehittämistyön. Monet ihmisten omat mahdollisuudet sekä omaamat tiedot ja taidot olisivat jääneet hyödyntämättä. Ilman pitkää rakentamisvaihetta kyläkirjan tavoitteet olisivat jääneet suppeiksi. Kyläkirja kasvoi laajemmaksi, kuin kukaan olisi työn alkuvaiheessa osannut odottaa. Työ ja lähestymistavat siihen muotoutuivat ja määräytyivät

tutkimuskohteen ja mukana olleiden ihmisten mukaan (Swantz et al. 2001: 388). Rohkeus tässä suhteessa palkittiin moninkertaisesti. Vetäjän tehtävänä ei ole kertoa, mitä tehdään ja miten, vaan että työ muotoutuu yhteisen toiminnan myötä. Tätä selvennettiin työn kulussa. Tutkimuksen subjekti, työn sisältö nousi ja kasvoi laajemmaksi, määräytyi ja rajautui toisin, eli aivan erilaista elämää kuin se olisi elänyt, mikäli se olisi rajattu ja määritelty heti työn alkaessa, silloin tiedossa olleiden resurssien mukaan. Muutokseen suhtautumisesta voidaan sanoa muotoutuneen dynaaminen prosessi, ”luonnollinen olotila”, ”siirtymän lähtö- ja tavoitetilan välillä” sijaan (ks. Sotarauta-Lakso 2000: 81-82, 117). Sopivan toimintatavan etsimistä työn kautta, myös työn tuloksellisuutta lienee edesauttanut se, että toiminta-alue oli vetäjälle entuudestaan tuttu.

Tutkijalta on toimintatutkimuksen metodisissa opeissa kielletty muutosta suoraan toteuttava ja johtava rooli (Kuula 1999: 205) Johtavaa roolia tarvittiin työskentelyn eteenpäin viemisessä, työmuotojen toteuttamisessa niin, että kaikki halukkaat pääsivät mukaan. Tietoa haettiin jopa kotoa sellaisilta, jotka eivät jostain syystä perinnepiirin työskentelyyn halunneet osallistua. Kylälle myöhemmin muuttaneet saattoivat kokea, että työskentely koski vain ”vanhoja” kyläläisiä. Osa ”vanhoista” kyläläisistä, jotka olivat tottuneet jäämään syrjään, olivat taipuvaisia jäämään syrjään tässäkin asiassa, siltä varalta, että se on taas ”niitten vouhotusta”. Kyse ei ole välttämättä muutosvastarinnasta ja nämäkin ihmiset osallistuivat joihinkin tilaisuuksiin, kun he alkoivat luottaa, että kyse oli heitä koskevista asioista. On kysymys kaikenlaisen kehittämisen eettisestä perusongelmasta, jota jokaisen kehittäjän pitäisi miettiä: kenen kehittämiskonseptiota ollaan viemässä eteenpäin (Rannikko 2000: 162). Ihmiset, jotka olivat pitkään olleet sivullisia kylän kehitykseen nähden, eivät nytkään helposti uskoneet, että tässä he kuuluisivat työn keskiöön. Johtajuutta tarvittiin työn kasvun suojeleluun, pitämään yllä ja turvaamaan niitä puitteita, joissa kyläläiset saattoivat työskennellä ilman uhkaa. He usein jo ennestään tunnustivat toimintaansa rajoittajia tekijöitä. Riitelyllä tai epäsovun lietsonnalla he olisivat tuominneet itsensä paheksunnan kohteeksi. Kuvauksissa kyläläisistä nousee esiin se, kuinka ihmisiä arvostettiin heidän sopuisuutensa ja hyväntahtoisuutensa vuoksi. ”Pahankurisia” ihmisiä ei arvostettu, mutta suvaittiin: ”Miinaa sanovat pahankuriseksi, mutta ei se oo yksin koskaan rielly, aena minä oon ollu kaverina, sano ...emäntä” (Kyläkirja: 339). Tämä lienee ollut keskeinen tekijä yhteisöllisessä selviämisessä. Kyläläiset tarvitsivat toisiaan, niinpä heidän oli tultava toimeen keskenään. Kun kylä sitten myöhemmin sai tunnustusta kehittämistyöstään, monet kylän kehittämiseen pitkäänkin aktiivisesti osallistuneet pysyttelivät hiljaa taustalla. Mikäli kansalaisoikeuksien ”puhtaan pelin” periaate itsestään selvästi saatettaisiin kehittämistoiminnan ”pyhäksi” alueeksi, se voisi vapauttaa maaseudun ihmisiä kurittomuuden häpeästä ja antaa mahdollisuuden olojen parantamiseen toimimatta ketään vastaan.

Se, kuinka asiat ovat olleet, kääntyy helposti muotoon näin asiat pitäisi tehdä. Asioiden vakiintuminen tiettyyn muotoon on sosiaalisen kontrollin perusmuoto. Toisin tekemistä on vaikea edes kuvitella (Jenkins 1996: 128). Henkilökohtaisena resurssina sosiaalinen pääoma voi kasaantua johtaville yhdistysaktiiveille. Se, mitä on pidetty tasavertaisten kansalaisten yhteenliittymänä, saattaa toisin katsottuna ilmentää sisäisten erottelujen rakennetta ja uusintaa sosiaalisen pääoman jakaantumisen epätasaisuutta. Järjestöihin kytkeytyvää sosiaalista pääomaa voidaan sekä käyttää yhteisön yleisen edun edistämiseen ja resurssien kasaamiseen, että joidenkin eriytyneiden ryhmien tai tahtodominanttien eduksi. Nämä kaksi vaihtoehtoa eivät sulje toisiaan pois, sen on Bourdieu (1998) valtion virkakoneiston toimivuutta tutkiessaan osoittanut, kirjoittaa Kaunismaa (2000: 138). Kylän kehittymisestä hyötyvät, saavat kunniaa erityisesti kylää johtavat henkilöt, mutta he voivat joutua luopumaan oikeudesta omavaltaisesti päättää ja edustaa kylää. Tämä paradoksaalisuus:

kylää johtavat pyrkivät kehittämään kylää, mutta haluaisivat pitää vallan käsissään ja siksi ovat haluttomia ottamaan vastaan tai päästämään esille kehittämisresursseja omaavia henkilöitä, on toiminnassa jatkuvasti läsnä. Kyläpääällikkö-nimitys on vanhahtava, usein leikillisesti käytetty avoimessa kylätoiminnassa. Viitataan sillä kiinnittyneeseen, valinnaisuuden ulottumattomissa olevaan johtajuuteen. Toimintatutkija voi tällöin joutua viemään roolinsa loppuun oman tulevaisuutensa kustannuksella. Tutkimus voi saada kylän käymistilaan.

Tieteeseen liitetään tavallisesti mielikuva puolueettomuudesta, joka edellyttää sosiaalisista ristiriidoista ja tapahtumista erillään pysyttäytymistä. Tässä tapauksessa jo tutkimustehtävässä otettiin lähtökohdaksi kylän voimavarojen vapauttaminen siten, että annetaan ääni myös sivullisiksi jääneille kyläläisille ja myöhemmin on todettu osallistavan toimintatutkimuksen kohteena olevan nimenomaan marginaalissa elävien jne. Osallistava toimintatutkimus ei ole ”neutraalia”, vaan prosessi, jonka esiasetuksena on vähiten valtaa omaavien suosiminen (Hall 2001: 175). Kylän sisällä se tarkoitti sivullisiksi jääneiden puolelle asettumista, piilevien voimavarojen mobilisoimista sitä kautta (ks. Hautamäki 1989: 24-25). Tämä toimintatapa yhdisti osallistavan toimintatutkimuksen käytännön luontevasti työhön kylään ja kehittämistyöhön liittyvän sosiaalisen pääoman kartuttamiseksi. Toisaalta tiedetään, ettei täysin arvovapaa tulkitseva tutkimus ole mahdollistakaan, vaan tutkija tuo aina tutkimukseen omat ennako-oletuksensa ja tulkintansa (Denzin 1989b: 23). Kyläkirjan julkistamisen jälkeen tilanne pyrki palautumaan osin entiseen ja asioiden hoito pyrittiin jälleen keskittämään. Hyyryläinen (1994: 80) puhuu laajenevasta ja supistuvasta kylätoiminnasta, kuinka kylätoiminta voi liukua hajoamisen kehityskulkuun yllättävän nopeasti, yhden toimintaan liittyvän tekijän muuttuessa. ”Kollektiivi voidaan kokea ohikiitävänä hetkenä, kun yksilöt ja heidän intressinsä kohtaavat ja tuntuvat yhden ja saman kokonaisuuden osilta. Suuri hetki on kohta ohi ja yhteisö tuntuu jälleen hajoavan lukemattomiin ristiriitaisiin intresseihin ja erilaisiin tulkintoihin siitä, ketkä ”meihin” oikeastaan kuuluvat” (Holmila 2001: 94; ks. myös Alapuro 1994). Vähitellen toiminta näytti supistuvan laajasta liikunnasta liiketoimintayritykseksi. Entisellä koululla käynnistettiin liiketoimintaa mm. kehittämisprojektissa tuotettua aineistoa tuoteistamalla.

Onnistuakseen toimintatutkimus edellyttää sitoutumista pitkäaikaiseen kehittämisprosessiin (Swantz et al. 2001: 387). Kylätutkimus 76-projektissa tutkijat ”vierailivat” tutkimuskyllissä. Tässä käsitelty osallistavan toiminnan prosessi vakuutti, ettei se riitä, vaan että tutkijan olisi oltava sitoutunut osanottaja ja oppija tutkimusprosessissa. Tuloksellisuus näyttäisi edellyttävän elämistä, työskentelyä, jopa taistelua tutkimuskohteiden kanssa (Hall 2001: 173). Toimintamahdollisuuksien osalta tilanne pyrkii palaamaan entiselleen. Pysyvä muutos, tilanteen korjautuminen näyttäisi edellyttävän osallistavan prosessin toteuttamista uudelleen esim. muutaman vuoden välein. Prosessi olisi ainakin tässä tutkimuksessa käsiteltyjen kaltaisilla alueilla toteutettava ulkopuolisen ärsykkeen liikkeelle tönäisemänä tai ulkopuolisen toimijan tuella (vrt. Bærenholdt 2002: 36). Toimintatutkimus vaatii aikaa ja sitoutumista pitkäjänteiseen kehittämistyöhön. Käsiteltävänä olevia alueita on seurattu pitkään, kymmenen, jopa parinkymmenen vuoden ajan (vrt. Holmila 2001). Kainulainen (2001: 65) toteaa myös pitkäjänteisen ja tuloksellisen omaehtoisen kulttuuritoiminnan kehittämistyön edellyttävän usein monen vuoden työtä kohdekyllissä. Liiallinen kilpailun ja tehokkuuden korostaminen heikentävät kulttuurin mahdollisuuksia toimia itsereflektion ja yhteisöllisyyden tulkina sekä identiteetin rakentajana, joiden merkitys on perinteisesti korostunut maaseutukulttuurin vaalimisen motiiveissa. Kulttuurin välineellinen arvo on ristiriidassa sen syvällisemmän roolin kanssa, joka taiteella on luovuuden ja kulttuurisen moninaisuuden ylläpitäjänä (Kainulainen 2000: 142).

5. Kuinka kyläläiset kertovat?

”Kätkeyty historia” identiteetin rakentajana

Yhdeksänkymmentäluvun puolivälissä Kairanmaan noin sadan asukkaan kylässä oli käynnistymässä Metsätalouden kehittämiskeskus Tapion johtama kehittämisprojekti. Tähän metsäkylän kehittämisprojektiin kuului osana kylän asutuksen ja maankäytön historian selvittäminen. Historiaselvitys laajeni kylän suullista perinnettä sekä kirjallista historiaa käsitteleväksi kyläkirjaksi. Kirja laajeni sitä mukaa, kun projektin käynnistyttyä kävi osallistujille selväksi, että ”olimme eksyksissä”. ”Olimme kadottaneet muistomme ja niiden myötä tapahtumisen jatkuvuuden. Kadottaessamme muistomme itsestemme alkaa liueta ja ennen pitkää menettää rajansa. Olemme eksyksissä – emmekä ainoastaan itsestämme, vaan myös ajasta ja paikasta”. Muistaessamme aikoja ja paikkoja muistamme itseemme (Krohn 1993: 24, 82; Karjalainen 1997: 227). Identiteetti ei seisonut jossakin joen mutkassa odottamassa etsijäänsä, vaan rakentui muistellesamme aikoja ja paikkoja ja kertoessamme niistä (Knuutila 1998a; Castells 1997). Toivottomuus, epäuskoisuus ja näköalattomuus alkoivat vähitellen – tosin hitaasti – väistyä. Perinteenkeruun tuottamat ”sankaritarinat” alkoivat muodostaa kiintopisteitä, ns. muistin paikkoja,⁴² kyläkartalle. Paikallisen toiminnan käynnistyminen näyttäisi vaativan tietoisuutta omasta reviiristä, paikallisen identiteetin olemassaoloa (Hyyryläinen-Rannikko 2000: 143; Lönnqvist 2002: 122). Kyläkirjaprosessista muodostui eräänlainen kylän identiteettiprojekti, joka ohjasi ihmisten käsityksiä itsestään ja siitä, millaisia he aikovat olla jatkossa (Hyyryläinen-Rannikko 2000: 163). Jenkins (1996) määrittelee identiteettityön piirteiksi samanlaisuuden, erilaisuuden, refleksiivisyyden ja prosessin. Se on itsensä paikantamista ajassa ja tilassa (emt.:

42 Kollektiivisen/sosiaalisen muistelun tuloksena kyläyhteisöön muotoutuu erilaisia muistin paikkoja (ks. Korhokangas 1999: 169). Kairanmaan kylän entisen kyläkaupan pihaan laitettiin muistokivi Hätämaan tietäjänä tunnetulle Juho Luomajoelle, joka oli ”Pohjois-Suomen kuuluisin tietäjä ja kansanparantaja” ja Suomen ensimmäiselle ”hiihtokuninkaalle” Aappo Luomajoelle (Kyläkirja: 44) Pentti Haanpää kirjoitti Hätämaan tietäjästä kertomuksen ”Hätämaasta”. Hota-Leenan pojassa tietäjä esiintyy nimellä Syinmaan tietäjä (Sallamaa 1996: 12; ks. Haanpää (1980) Teokset, osa 7: 295, osa 2: 135).

Kuva 8: Perinnetyön tuloksena syntyi muistin paikkoja

Hätämaan tietäjälle ja Suomen ensimmäiselle hihtokuninkaalle pystytettiin muistokivi.

27, 29). Myös omaelämäkerrat on nähty ”identiteettityön areenoina”, joilla käsitellään menneen suhdetta nykyiseen, haetaan jo olleesta ja koetusta aikeneksia koettavana olevan ymmärtämiseen ja jäsentämiseen, tunteiden perusteelman viisauden ohjajana. Järjestämällä ja jäsentämällä elämänkulun tapahtumia paikannetaan itseä tässä ja nyt sekä ennakoidaan tulevaisuutta (Vilkkonen 1997: 52, 77).

Perinnepiirin ja kyläkirjatyön vetäjänä olin kanssaeläjä kyläläisenä, joskus myös kuin ”terapeutti”. Sintonen (1999) kertoo äärimmillään tutkijan ja haastattelijan roolinsa vaihtuneen ”terapeutin” ja kanssaeläjän rooleihin (emt.: 35; ks. myös Laamanen 2001: 26). Koivunen (1997) puhuu hiljaisesta johtamisesta, jonka perusasiana on olla vastustamatta tapahtuvia prosesseja. Hiljainen johtaja antaa ryhmänsä toimia. Hänen voimansa ei perustu tiukkaan ohjeistukseen, vaan siihen, että hän antaa ihmisten oman hiljaisen tiedon vaikuttaa työhön. Tällaiset johtajat voivat unohtua, koska heille prosessi on tärkeämpää, kuin omiin nimiin kirjatut saavutukset (emt.: 190). Kylätoimikuntaidean isä professori Lauri Hautamäki on korostanut, että hyvä kylätutkija tekee itsensä tarpeettomaksi. Sotarauta-

Lakson (2000: 107-108, 117) mukaan muutoksen johtamisessa on keskityttävä ihmisiin.

Metsätyökylän unohdettuna ollut historia käännettiin kehittämisen voimaksi. Tutkimustehtävän asettamaan kysymykseen: ”Mikä merkitys on sillä, että yhteisö kirjoittaa oman historiansa”, ensimmäinen ja välitön vastaus voisi olla: Syrjäkylä esittää siinä oman historiallisen totuutensa vastapainona ”viralliselle historialle”. ”Kätketyillä historioilla” on ollut keskeinen rooli aikamme yhteiskunnallisten liikkeiden nousussa. Ne ovat olleet vastarinnan ja identiteetin voimavaroja (Hall 1999: 226). Voisiko käsiteltävän tyyppisestä kyläkirjasta vastaavasti tulla kansalaisten vastarinnan voimavara? Ainakin se dokumentoi kyläläisten vastarinnan identiteetin⁴³ olemassaolon. Kyläkirjaa leimaa ”vastarinnan esteetikka ja kiistäminen kulttuuri”, mikä käy erityisesti ilmi siihen kootusta paikallisesta huumorista (Knuutila 1992: 45-201). Kaivettiin työllä esiin ullakoille uinumaan jäänyt historiallinen identiteetti? Kulttuurinen identiteetti ymmärrettynä yhden, yhteisen kulttuurin, eräänlaisen kollektiivisen ja ”todellisen minän” kautta on ollut vahva ja luova voima marginalisoitujen ihmisten keskuudessa esiin nousevissa esitysmuodoissa. Tämän käsityksen mukaan kulttuuriset identiteetit heijastavat niitä yhteisiä historiallisia kokemuksia ja kulttuurisia koodeja, jotka varustavat ihmiset heidän todellisen historiansa vaihtelevien rajojen ja vaiheiden takaa löytyvillä vakaila, muuttumattomilla ja jatkuvilla viitekehyksillä ja merkityksillä ja saavat heidät kokemaan itsensä yhdeksi kokonaisuudeksi. Epäilemättä

43 Koska identiteetin sosiaalinen rakentuminen tapahtuu aina tiettyjen valtasuhteiden merkityksessä kontekstissa, Castells (1997: 7-8) tekee jaon kolmen identiteetin rakentamisen muodon ja alkuperän välillä: ”legitimizing identity”, ”resistance identity”, ”project identity”. Vastarintaidentiteettiä tuottavat toimijat, jotka ovat aliarvostetussa asemassa tai dominoinnin logiikan leimaamia ja siksi rakentavat vastarinnan asemia ja selviytymisstrategioita erilaisten tai instituutioille vastakkaisten periaatteiden pohjalta.

työtä ohjasi salainen toive löytää nykyisen itsehalveksunnan, alistumisen ja luopumisen takaa jokin hyvä aika, jonka olemassaolo nostaa kylän jaloilleen sekä suhteessa itseän että toisiin (Hall 1999: 224-226). Kyläkirjan, päiväkirjoihin ja muistitietoon perustuva kuvaus 1920-luvusta kuvastui tuollaisena menneenä onnen aikana. Tuon ajan esikuvan mukaisesti kyläläisiä voitaisiin aktivoida yhteiseen toimintaan kylän puolesta.

Juhannusaattona 23.6.1926. Nuottilammilla propsin ja paperipuun teossa olen juhannusta odotellessani ollut toista viikkoa. Tulin sieltä tänään lämpöisen ja kostean ja metsissä vehreän tuoksun synnyttävän ilman vallitessa kotiin taakkanani eväisen tähteiden lisäksi viidettäkymmentä ahventa, jotka onnistuin verkolla ja ongella pyydystämään ollen saaliini Nuottilammin mahdollisuuksin nähden Pietarin kalansaalis. Hauskasti on päivät kuluneet siellä ijäti koskemattomana uinuneen korpisydänmaan napa-seuduilla lukemattomien käkien kauniin kukunnan säestäessä monikymmenlukuisen työmiehenjoukon synnyttämää rytisevää melskettä. Anivarhain aamulla alkaa Laulumaan (se on kämpän nimi) asukkaat liikehtiä keittopuuhissaan, ja ennen kuin aamuaurinko ehtii kurkistaa korven yli, hajautuu joukko sinne tänne korpien syliin päivän toimiin ja ahkeroidessa kuluu kesäinen päivä iltaan liian nopeasti. Työ on kyllä rasittavaa kesän helteellä, mutta kellä lienee onni tuntea työn iloa, sille se ei muodostu ikäväksi. Nyt on siis taas juhannusaatto ja entisen tavan mukaan on kylällä valvaiseet juominkeineen, joihin koko kylä, nuoret ja vanhat ottavat osaa. Luonto on myöskin juhannusasussa. Pihlajat ja kedot kukkivat, sää on lämmintä... (päiväkirjat, Kyläkirja: 151).

Koko kylä kokoontui juhannusvalvaiseisiin, monta päivää kestäneisiin häihin, hautajaisiin, joihin lähdettiin neljältä aamulla ja pitkän kirkkomatkan jälkeen palattiin surutaloon syömään ja seuraavana päivänä vielä naapureiden ja järjestelyihin osallistuneiden kesken jatkamaan hautajaisruokien syömistä. Sodan jälkeen nousivat esiin, osin jopa hallitseviksi, uskonnolliset ja poliittiset liikkeet, joihin kylä ja kyläläiset jakaantuivat. Vuonna 1948 kylälle perustettiin pienviljelijäin osasto ja vuonna 1951 oma maamiesseuran osasto ja tässä vaiheessa kyläläisille valkeni niiden poliittinen luonne.

Ehkä kysymys ei ollut vain peittoon jääneiden kokemusten, kätkeytyjen jatkuvuuksien tuomisesta päivänvaloon, vaan käytäntö, jossa identiteetin perusta on pikemminkin menneisyyden kertomisessa uudelleen kuin sen arkeologiassa? Elämäntarinallisessa kirjoittamisessa maailma kirjoitetaan uudelleen (rewrite) tavalla, jonka avulla voimme saavuttaa oppimiskokemuksen tai nähdä tai tuntea jotain siitä, mikä olisi saattanut mennä ohitseemme huomaamatta tai selvittämättä (Freeman 1993: 223). Kirjoitettiinko kyläkirjaan Kairanmaan kylästä vai kylää, eli loivatko työhön osallistuneet samalla kylää paikkana? Määrittääkö kirjoitustapahtumassa nykyisyys mennyttä vai mennyt nykyisyyttä? Karjalaisen (1997: 227-240) mukaan muistojen paikat rakentuvat siinä nykyisyydessä, josta tarkastelemme menneisyyttä. Paasi (1998b: 226) puolestaan korostaa, että teksteillä, on kysymys sitten tutkijoiden tai suuren yleisön, median tai oppikirjojen teksteistä, luodaan todellisuutta yhtä lailla, kuin sitä kuvataan. Maseyn (2003: 54) mukaan me aktiivisesti tuotamme paikkoja niin mielikuvissa kuin materiaalisissa käytännöissä. Kuvailemalla ja analysoimalla sosiaalista ympäristöä osallistumme loppumattomaan sosiaalisten todellisuuksien julkiseen uudelleenmäärittelyyn ja itsetutkiskeluun. Etnografista tutkimusta on pidetty kulttuurikritiikin muotona, empiirisenä selvityksenä historiallisista ja kulttuurisista olosuhteista, jotka ovat erilaisten arvojen vaikutusta ja artikulaatiota (Anderson-Gale 1992: 4; Alasuutari 2001: 84; Marcus-Fischer 1986: 167; ks. myös Probyn 1993: 65). Todellisuus perustuu aina osaltaan sille, kuinka se esitetään. Merkitysten maailmassa käydään jatkuvaa mittelöä siitä, kuinka todellisuus käsitetään ja mitä siitä voidaan sanoa. Jotkut merkitykset ovat hallitsevia, toiset tulosta taistelusta hallitsevaa järjestystä vastaan (Hall

1992: 17; Lehtonen 1996: 25; Jackson 1989: 186). Tutkija, samoin kuin tutkittavat, toimivat merkityksen antajina (meaning giver) valitessaan tutkimuksen objekteja tai hylätessään niitä (meaningless) (Flyvbjerg 2001: 36). Tutkija legitimoit tiettyjä ilmiöitä ja käytäntöjä. Maantieteilijällä, muiden tieteentekijöiden tavoin, on symbolista valtaa luokitella ja kuvata ilmiöitä sekä valtaa saada ihmiset uskomaan kertomuksiinsa (Paasi 1991: 15).

Kulttuurinen identiteettikään ei ole kiinteä olemus, joka pysyisi muuttumattomana historian ja kulttuurin ulottumattomissa. Menneisyys puhuu meille, mutta se ei puhuttele meitä yksinkertaisena, faktuaalisena ”menneisyytenä”, koska meidän suhteemme siihen, kuten lapsen suhde äitiinsä, on aina jo ”murtumien jälkeistä”. Menneisyys rakennetaan muistin, fantasian, kertomusten ja myyttien kautta (Hall 1999: 228-229). Kairanmaan kylä alkoi jälleen rakentaa identiteettiään⁴⁴ metsäkylänä, mikä kuvaa kylän menneisyyttä metsätyökylänä, sen perinteen voimaa (vrt. Massey 2003: 60) sekä kylän nykyistä sijaintia ja asemaa. Vaikka erilaisilla ryhmillä on erilaisia identiteettejä, oli paikan identiteetille löydettävissä yhteistä pohjaa (Relph 1976: 48, 58). Se, kuka kollektiivista identiteettiä määrittä ja missä tarkoituksessa, osin määrittä identiteetin symbolista sisältöä (Castells 1997: 7).

Erinäisten vaiheitten jälkeen ... kylän visioksi on kiteytynyt ”elävä metsäkylä kansainvälisessä yhteistoiminnassa”. Keskeinen voimavara on kylän metsäluonto. Tulevaisuudessakin kylän mahdollisuudet perustuvat siihen, niin kuin se on ollut historiallisessa menneisyydessäkin (Kylän www-sivut).

Identiteetti määritellään aina tietyssä historiallisesti sijoittuneessa sosiaalisessa kontekstissa. Identiteetit ovat tärkeitä ja voimallisia, koska ne perustuvat erityiseen luonnon, historian, maantieteen ja kulttuurin väliseen yhteyteen pohjautuvalle kokemukselle. Kairanmaan tutkimusalueella entinen alueen oma, maakuntien rajan ylittänyt identiteetti otettiin kyläkirjaprosessin myötä uuden kairanmaalaisen projekti-identiteetin⁴⁵ pohjaksi (Castells 1997: 8-10, 360, 369). Projekti-identiteetit rajoittuvat yleensä pieneen projektiyhteistyötä tekevien aktiivien ryhmään, niin tässäkin tutkimuksessa käsiteltävässä tapauksessa. Ne ovat tyypillisiä toimijoille, jotka liittyvät uudensuuntaisiin sosiaalisiin verkostoihin, aktiviteetteihin ja projekteihin. Ne, jotka osallistuvat aktiivisesti tulevaisuuteen suuntautuviin projekteihin identifioituvat rakenteilla oleviin omiin todellisuuksiin. He pyrkivät määrittelemään asemansa ja muotoilemaan yhteisönsä uudelleen uusien identiteettien avulla (Häkli 2001: 117-118).

Ridanpää (1999: 23-25) tarkastelee sitä, kuinka ”Kairanmaan” sisältö muuttuu, kun termi siirretään Haanpään kirjallisesta yhteydestä regionalistiseen kontekstiin. Köyhästä Pohjolan periferiasta on muotoutumassa paitsi tietyn alueen kulttuurisen identiteetin keskeisin sisältö, myös kaupallisesti hyödynnettävä uusi mahdollisuus. Haanpään syntymäkylässä, Piippolan Leskelässä, alettiin kesästä 1993 lähtien aktiivisesti kehittää kylää omilla voimavaroilla. Keskeiseksi voimavaraksi muodostui Haanpään kirjallinen perinne. Leskelän kylän kehittäjät ovat puhuneet, ei ainoastaan oman kylän, vaan koko Kairanmaan alueen kehittämisestä. Kairanmaaksi he tulkitsivat noin 50 kilometriä Leskelästä joka suuntaan ulottuvan maisemallisesti ja kielellisesti yhtenäisen alueen. Tekemällä Haanpään kirjallisesta perinteestä osa Leskelän kylän maisemaa on rakennettu fiktiivistä

44 Paikan identiteetti, ”identity of place” (ks. Relph 1976: 37, 44-62; Paasi 1984a: 155).

45 Castells (1997: 7-8) katsoo projekti-identiteetin toteutuvan, kun sosiaaliset toimijat rakentavat uutta identiteettiä, joka määrittää uudelleen heidän asemaansa ja kun he näin tehdessään pyrkivät muotoilemaan yhteisönsä uudelleen uusien identiteettien avulla.

Kairanmaata konkreettisesti olemassa olevaksi alueeksi. Kairanmaalle suunnitellun logon taustalla ovat Haanpään ensimmäinen novellikokoelma ”Maantietä pitkin” ja sen ensimmäisen novellin ”Elämän valtatieltä” sanat: ”Oli aamu, niitetyt sänget kasteessa, ja aurin gon verestävä silmä kurkisteli metsän sahareunan takaa.” Symbolissa Haanpään tuotan nolle tyypillisenä pidetty pokasaha on yhdistetty metsän sahareunaan, jonka päälle aurin gon verestävä silmä on kiivennyt. Ensimmäiseksi yhteistyötä kokoavaksi lenkiksi Pentti Haanpään kotikylän Leskelän ja tutkimuksessa käsitellyn kairanmaalaisen kylän välille muodostui Hätämaan tietäjää koskeva elämäkerta-aineisto.

Eri sukupolvien erilaiset maailmat

”Ei ole olemassa yhteistä nykyhetkeä. Ei ole olemassa kaikille samaa paikkaa”.
(Krohn 1993: 24)

Samassa paikassa asuvat toimijat itse asiassa asuvat eri maailmoissa. Paikallisyhteisö rakentuu useista rinnakkaisista yhteisöistä, sukupolvista. Paikallisyhteisön sukupolvien jäsenet tulkitsevat alueellisuutta ja muodostavat yhteisöjä, joiden jäseniä yhdistää yhteinen ymmärrys ja tulkinta omasta asuinalueesta, sen nykytilasta tai historiasta. Alueellisen sukupolven jäsenet eivät välttämättä tunne toisiaan, mutta silti käyttävät toisistaan yhteisöllisyyteen viittaavia sanontoja kuten ”me” ja ”kaikki” (Paasi 1996: 263; Riikonen 1997: 183). Alueet ja niiden identiteetit ovat sosiaalisia, poliittisia ja kulttuurisia konstruktioita. Ne syntyvät ja elävät niihin liittyvissä sosiaalisissa käytännöissä ja diskursseissa. Koska alueet, niiden identiteetit ja rajat ovat ihmisten luomuksia, ne ovat myös jatkuvan muutoksen kohteena (Paasi 1998a: 188). Ihmiset eivät aina omaa käytännöllisessä tietoisuudessaan identiteetin ja alueellisen identiteetin käsitteitä. Alueen identiteetin ja asukkaiden alueellisen identiteetin eli aluetietoisuuden erottaminen auttaa ymmärtämään alueen historiallisen rakentumisen ja asukkaiden elämänhistorioiden välisen eron (Paasi 1986: 34-39; 1996: 36, 209, 254). Kylällä on elettyä ja tulkittuna paikkana konkreettisen sijainnin ohella monia subjektiivisia ulottuvuuksia eri ikäisten ja eri tavoin elävien välillä (Knuutila 1998b: 205). Sukupolven käsite antaa välineen aluetietoisuuden ja paikallisen identiteetin kerrostuneisuuden ja monimerkityksellisyyden tutkimiseksi (Paasi 1996: 209, 263-267).

Roos (1987) jakaa 1900-luvun suomalaiset elämäkertojen perusteella neljään sukupolveen. Niistä ensimmäinen on sotien ja pulan sukupolvi, joka on syntynyt tämän vuosisadan parina ensimmäisenä vuosikymmenenä. Heidän elämänolosuhteitaan määrittävät köyhyys, epävarmuus, sairaudet, perheiden hajoaminen vanhempien kuoleman takia, koulun puuttuminen, työnteon aloittaminen varhaisessa iässä, jatkuva työnteko ja ponnistelu sekä sota-ajan puutteet. Olosuhteita leimasivat olennaisesti puute ja sen hyväksyminen. Toinen sukupolvi on sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolvi, joka on syntynyt 1920-luvun puolivälin ja 1930-luvun lopun välisenä aikana. Sukupolvea leimaa ensimmäistä sukupolvea dramaattisempi kahtiajakoisuus: nuoruudessa koettiin hätää ja puutetta, mutta sodan jälkeen alkoi uusi rakentamisen ja vaurastumisen aika. Tämän sukupolven elämäntarinoissa on runsaasti historiallisen kehityksen muodostamia tyypillisyyksiä kuten sodan kokeminen ”kotirintamalla”, kasvuvuodet maaseudulla, muutto kaupunkiin tai Ruotsiin. Hankitaan tyhjästä oma asunto, auto, koulutetaan lapset tai kasvatetaan heidät kunnollisiksi menestyviksi kansalaisiksi, nämä piirteet Roos laskee sukupolven suomalaiseen ”menestystarinaa”. Kolmas, suuren murroksen sukupolvi on syntynyt sota-aikana tai sen jälkeen 1940-luvulla. Heidän aktiivisin vaiheensa sijoittuu

1960-luvun murroksen molemmille puolille. Heidän lapsuudessaan maaseutu kehittyi ja kukoisti, työtä tehtiin paljon ja ensimmäiset aineellisen hyvinvoinnin merkit ilmaantuivat tavallisen kansan keskuuteen. Yhteisiä kokemuksia ovat maaltamuutto ja koulunkäynnin merkityksen muutos. Neljäs, jota Roos kutsuu lähiöiden sukupolveksi, on syntynyt 1950-luvulla tai 60-luvun alussa, eikä se poikkea edellisestä sukupolvesta merkittävästi. Koulutus on sukupolvelle keskeinen tekijä. Työ menetti keskeisen asemansa erityisesti kolmannen sukupolven kohdalla, tilalle tuli mm. koulutusta ja ihmissuhteita ongelmiseen (emt.: 53-58; 1988: 29).

Sukupolvi voidaan ymmärtää ryhmäksi ihmisiä, joita yhdistävät määrättyjen elämänvaiheiden kokemukset eli sosiaalinen historia. Roos (1987) puhuu elämäkerrallisista yhteisöistä, joiden erot ovat johdettavissa myös yhteiskunnan historiallisesta kehityksestä. Suomessa tällä vuosidalla tapahtuneet jyrkät historialliset muutokset ovat aiheuttaneet melko selviä sukupolvieroja. Sotien kokeminen, asutustoiminta tai maaseudun muutos 1960-luvulla nousevat esiin sukupolville leimaa antavina kokemuksina. Sukupolven edustajien välillä voidaan katsoa vallitsevan eräänlainen kollektiivisuuden tunne, tunne kuulumisesta johonkin sukupolveksi luettavaan ryhmään. Sukupolvia jaottavat ajanjaksot ovat selvästi pidempiä vanhempien sukupolvien osalta, mikä voi johtua elämäkerrallisen yhteisön kaventumisesta muutoksen nopeutuessa tai historiallisesta sokeudesta tarkasteltaessa sukupolvien eroja nykyhetken perspektiivistä. Samantapaisten elämäkokemusten kautta määrättyvä sukupolvijaottelu ei välttämättä ole tiukasti sidoksissa biologiseen ikään. Eri sukupolvet voivat kattaa eri pituisia ajanjaksoja ja eri sukupolvilla voi olla samantapaisia elämäkokemuksia, kuten Kalle Päätälolla, jonka Roos lukee ensimmäisen ja toisen sukupolven rajalle kuuluviin, koska hänessä yhdistyvät edustavasti molempien polvien elämäkokemukset (emt.: 48-53; 1988: 26). Kyläkirja tuo Kairanmaan kylän historiaa 1960-luvulle. Kirjoittajista ja muistelijoista ylivoimaisesti suurin osa kuului jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveen, joiden elämään sota-aika oli jättänyt jälkensä. Tämä vaikutti ratkaisevasti myös kirjan sisältöön. Suuren murroksen sukupolven edustajia sekä sotien ja pulan sukupolveen kuuluvia tai heidän aiemmin talletettuja kirjoituksiaan on molempia kirjassa vähemmän, mutta he ovat kuitenkin hyvin edustettuina. 1950-luvulla syntyneitä, ns. lähiöiden sukupolveen kuuluvia, oli mukana toiminnassa, kirjoittajina tosin vain pari. 1950- ja 60-luvulla syntyneet eivät kirjoittaneet niinkään omasta elämästään, vaan olivat mukana tallettamassa perinnettä ja tarinoita edellisten sukupolvien, kylän rakennusvaiheen työstä.

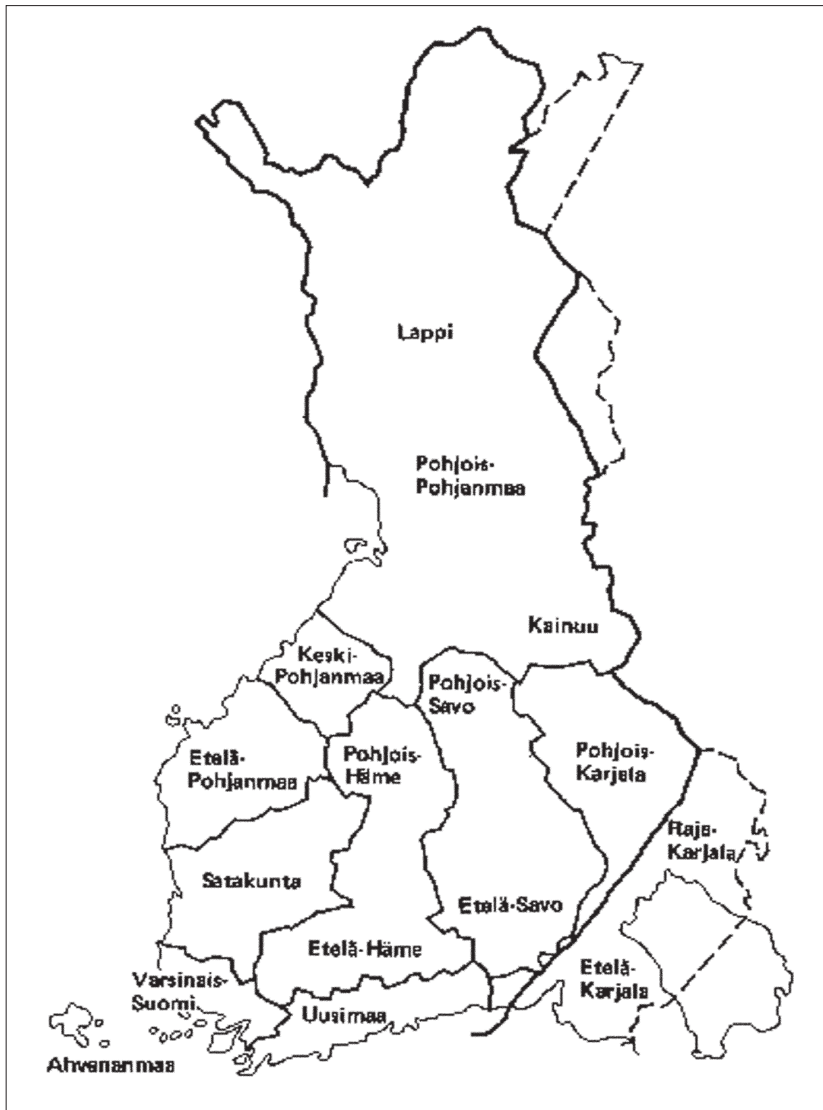
Alueeseen liitettävän sukupolven käsitteen tilallisen ulottuvuuden Paasi (1996) tiivistää niin, että samassa paikassa asuvat toimijat itse asiassa asuvat eri maailmoissa, joiden historiallinen konstituutio ja sen merkitykset poikkeavat oleellisesti toisistaan. Paikallisyhteisön eri sukupolvien aluetietoisuuden kuvat poikkeavat toisistaan. Paasi pitää sukupolven käsitettä yhtenä tärkeimpänä sosiaalisen kategorisoinnin välittäjänä (emt.: 209, 237, 263-267). Kairanmaan kylässä vanhempien polvien aluetietoisuus suuntautui Savoan ja Kairanmaahan päin, kuntakeskuksen lisäksi. Vanhempien polvien vanhemmat ja esivanhemmat olivat tulleet osin Savoan suunnan kylistä ja viereinen emäkylä oli tutkimuskylän tapaan suuntautunut yhteistyössään kuntakeskuksen suunnan lisäksi Kairanmaan suuntaan. Vanhemmissa elämäntarinoissa tulee usein esiin tutkimuskylästä Savoan suuntaan sijaitseva Viitamäen kylä: talossa oli emäntä Viitamäeltä, isäntä oli tullut Viitamäeltä, tansseissa käytiin Viitamäellä, vierailuiltoja käytiin pitämässä Viitamäellä, kun 1960-luvulle tullessa nimi ”häviää” arkisanastosta. Nykyisin asiointi suuntautuu harvemmin Savoan päin. Kuczynski (1998) erittelee suomen- ja ruotsinkielisten välisiä yhteyksiä Turun saaristossa. Asiointia tapahtui molemmin puolin: tavattiin sahalla, myllyllä tai sepän luona. Suomalaisnuoret kävivät saaristossa tansseissa ja myönteisten

asenteiden seurauksena solmittiin seka-avioliittoja. Saaristossa kontaktikanavina toimivat jäätiet. Kairanmaan kylästä kuljettiin ennen Savoon metsäpolkuja ja talviteitä pitkin. Metsätyökylävaiheessa Pohjois-Savosta tultiin Kairanmaan kylään metsätöihin. Kairanmaan kylällä työssä käynyt, sotien ja pulan sukupolveen (Roos 1987) kuuluva naapurikylän mies muistelee:

Tutustuin taloon (kortteeripaikkana toiminut entinen metsänvartijan talo – ST huom.) ensi kerran metsänperkkuaikana. Melkoisen divisioonan saisi siitä mieslaumasta, joka on talossa majailnut. Talvella oli tukinhakkuut, keväällä uitot, kesällä metsänperkkuuut. Sitten tuli Halosen ojankaivuut, eli valtionhan ne oli, mutta Halonen kaivatti. Meitä ojureita ei enää monta ole jäljellä. Eniten on tuonen tuville muuttaneita, jokunen on muuttanut muualle. Kun lumi sulii keväällä ja pääskyt tulivat, silloin tuli myös Halonen ja heti perässä työnhakijat... Olipa usein miehiä myös Pyhäjärveltä, Kiuruvedeltä ja Haapavedeltä. Kiuruvedeltä muistan ...Matin, joka oli lupsakka immeinen. Satuun eräänä aamuna heräämään, kun Matti jutteli kaverinsa kanssa. Hänellä oli paljas pää. Lutikka oli pudonnut Matin kaljulle ja alkanut heti syömään. Matti oli pyyhkäissyt lutikan pois ja se oli pudonnut päänaluselle. Matti oli huomannut, että sehän oli Kiuruveden Uppolanperän lutikoita; sillä oli valkoinen piiri pitkin selkää ja jalat suorat kuin risukarhin piikit ja vainu niin hyvä, että 50 metrin päästä tiesi ruokapaikan. Siksi se oli osannut hypätä katosta Matin kaljulle. Toinen Kiuruveden mies oli Yrjö... hyvä ojuri. Hän oli ollut seitsemän vuotta armeijassa. Kerran lomalle tultuaan hän ei ollutkaan mennyt takaisin ennen kuin poliisi tuli häntä hakemaan. Yrjön koti oli järven takana. Oli talvi ja kävi niin, että poliisin käsi paleltui tällä hakumatkalla, kun täytyi pitää pistoolia ampumavalmiina Yrjön taivaltaessa takaperin järven yli. Muistan myös ...Viljamin Pyhäjärveltä. Hän tuli eräänä maanantai-iltana taloon ja kertoi, että hän oli karhun kanssa vastatusten pyhäiltana Jokikylän ja Sirviön välillä. Hän käveli porrastietä, kun äkkiä karhu karjaisi ja löi kypäliä yhteen hänen takanaan noin viiden metrin päässä. Viljami päivitteli, ettei ollut edes puukkoa vyöllä. Katsoivat toisiaan vähän aikaa. Sitten karhu lähti takaisin ja hän lähti Sirviötä kohden. Jos tätä olisi puhunut joku hoveltaja, ei asiaa olisi uskottu alkuunkaan. Kun oltiin monen vuoden tuttuja, tiesi kuka narraa ja kuka puhuu totta. Pitkiin aikoihin ei kuulunut karhusta mitään. Kerran sitten oltiin lupahirviä pyytämässä, kun ...Juho ja Janne... alkoivat arvailla, miksi oli melko suuria marjankuorimykkyjä kantojen päässä ja muurahaispesien päitä oli auvottu. Luulimme, että ne olivat myyrän jälkijä. Mutta miehet olivat Kanadassa käyneitä ja tiesivät, että ne olivat karhun peräpuruja eli mälliä ja karhun kaivoksia... (Kyläkirja: 128-129).

Kairanmaan kylän ja Savon väliset yhteydet, samoin kuin edellä kuvatut yhteydet Turun saaristossa, olivat tutkimushetkellä lähes loppuneet. Jäätiet ovat saaristossa menettäneet merkityksensä (Kuczynski 1998: 114-115). Kairanmaan kylässä entisiä metsäpolkuja otettiin uudelleen käyttöön ulkoilureittien rakentamisen yhteydessä.

Paasi (1996) löysi neljänlaisia ihmisryhmiä, jotka identifioivat itsensä Värtsilään: sellaisia, jotka identifioivat itsensä sekä menetettyyn että nykyiseen Värtsilään, toiseksi sellaisia, jotka identifioituvat nykyiseen Värtsilään, kolmanneksi niitä, jotka asuvat muualla, mutta kantavat mukanaan muistoja Värtsilästä sekä niitä, jotka identifioivat itsensä Värtsilän tehtaaseen (emt.: 255). Kairanmaalaisen kyläkirjan tekemiseen osallistui neljänlaisia ihmisiä: vanhemmat ikäluokat, jotka identifioituvat vanhan alueen oman ”raja-alueidentiteetin” mukaan (Kairanmaa ja Savon raja-alueet) sekä myöhempään kuntakeskukseen ja Pohjanmaan suuntaan; nuoremmat ikäluokat, jotka identifioituvat vain jälkimmäiseen; niitä, jotka asuvat muualla ja kantavat mukanaan muistoja Kairanmaan kylästä sekä niitä, joille kylä on ollut metsä- tai muiden töiden tekopaikka ja jotka kantavat mukanaan muistoja niistä. Kairanmaa sijaitsee itäisen ja läntisen kulttuurin

Kuva 9: Suomen historialliset maakunnat Talven (1979: 16-17) mukaan

välivyöhykkeellä. Tutkimuskylä kuuluu Pohjois-Pohjanmaahan (Keski-Pohjanmaahan) ja Oulun lääniin, mutta parinkymmenen kilometrin päässä alkaa Pohjois-Savo ja Kuopion lääni. Selvimmin kulttuuriraja näkyy murteen yhtäkkisenä muuttumisena. Ihmiset voivat tulla tietoisiksi kulttuuristaan seisoessaan sen rajoilla, lähtien tietoisuudesta, että asiat tehdään toisin siellä kuin täällä. Heidän erilaisuuttaan vasten ymmärrämme samankaltaisuutemme, meidän samankaltaisuutemme on heidän erilaisuuttaan ja päinvastoin (ks. Paasi 1996: 213; Jenkins 1996: 80-81, 106). Identiteettiä Jenkins (mt.: 98) kuvaa rajanvetoprosesseina (boundary processes), ei konkreettisina rajoina. Myöskään rajat eivät ole Paasin (1996) mukaan luonnollisia tai absoluuttisia ilmiöitä, vaan enemmänkin suhteellisia, jotka on voitu kehittää osittain toteuttamaan erityistä tavoitetta erottaa yksi ryhmä ihmisiä toisesta. Rajat luovat käytäntöjä ja muotoja, jotka puolestaan ovat merkityksen ja tulkinnan pohjana. Ne piirtävät sanattoman linjan yhdessä paikassa eletävän elämän ja toisessa paikassa eletävän elämän välille. Rajat ovat rakentuneet erilaisissa spatiaalisissa asteikoissa ja sosiaalisissa konteksteissa ja vaihtelevat erilaisten persoonallisten ja kollektiivisten merkitysten mukaan (ks. emt.: 213). Ne ovat myös keino

organisoida sosiaalista tilaa, osa paikan muodostamisen prosessia. Paikka-käsite näyttää edellyttävän rajojen piirtämistä paikan ympärille. Raja erottaa sisäpuolen ulkopuolesta, mikä voi muodostua yhdeksi tavaksi konstruoida eroa ”meidän” ja ”heidän” välille (Massey 2003: 73-74; 1994: 152).

Nuoremmat polvet, 1950-60 -luvun taitteessa syntyneet ja sitä nuoremmat, näyttäisivät suuntautuneen enemmän kuntakeskuksen, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan suuntaan. Kylän historia ja EU-aika ovat nostaneet Kairanmaan uudelleen suuntautumisvaihtoehdoksi, mm. yhteisistä perinnematkailuun liittyvistä intresseistä johtuen, kuten Hätämaan tietäjään liittyvät matkailuhankkeet. Matkailu edustaa paikallistasolla jonkinlaista muutosta, jonka seurausten tarkastelussa on kyseenalaistettava paikallisuuteen, alueen identiteettiin ja ”aitouteen” liittyviä elementtejä. Alueet ja paikat sekä niihin kytkeytyvät kulttuuriset identiteetit ovat jatkuvan muutosprosessin alaisina. Paikoilla ja alueilla ei ole vain yhtä (oikeaa) identiteettiä, vaan useita rinnakkaisia, jotka saattavat olla ristiriitaisia ja jopa keskenään kilpailevia. Jokin tai jotkin identiteetit ovat hallitsevampia kuin toiset. Paikalliskulttuurisesta näkökulmasta keskeiseksi tällaisessa perinteen rakentamisessa nousee se, kuka tuottaa historiaa ja kenen ehdoilla, kenen historiaa kohteessa kerrotaan (Saarinen 1999: 88; Relph 1976: 45, 57, 58, 62; Massey 1994: 153-155). Lapissa ulkopuolisten toteuttama matkailuelinkeino voi uhata paikalliskulttuuria. Päijät-Hämeen tutkimusalueella matkailua tuotetaan lähinnä paikallisesti. Kairanmaalla matkailuelinkeinoa toteutetaan vain paikallisten kehittämishankkeiden toimesta, niiden alkuun saattamana. Kunnallishallinnon ulkopuolinen hankerahoitus on mahdollistanut kunta- ja taajamakeskeisyydestä luopumisen, kylän kehittämisen osittain ohi kunnan hallinnon intressien, alueen historian ottamisen kehittämisen pohjaksi. Alueen vastarinnan identiteetti näyttäisi, ainakin osittain, olevan muuttumassa kairanmaalaisuutta ja kairanmaalaisen alueen kehittämisyhteistyötä, kokoavaksi projekti-identiteetiksi (Castells 1997: 8-11, 356-359). Projekti-identiteetit liittyvät uudenlaisiin sosiaalisiin verkostoihin, aktiviteetteihin ja projekteihin, jotka pyrkivät määrittelemään ja muotoilemaan yhteisön uudelleen uusien identiteettien avulla (Häkli 2001: 117-118). Identiteettityöllä oli näin omat käytännölliset vaikutuksensa alueen ihmisten jokapäiväiseen elämään (Jenkins 1996: 89).

Sukupolvien välistä aluetietoisuuden eroa on pyritty ymmärtämään ja selittämään muistinvaraisen alueen käsitteen⁴⁶ kautta. Muistinvarainen alue syntyy yksilöiden menneistä ja nykyisistä muistoista ja kokemuksista. Sen sisältö uusiutuu, vahvistuu, mutta saa myös uusia merkityksiä, jokapäiväisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä. Sosiaalisten toiminto-

46 Muistinvarainen alue liittyy teoriaan alueen institutionalisoitumisesta ja deinstitutionalisoitumisesta. Alueen institutionalisoitumisessa Paasi (1986) erottaa neljä vaihetta, jotka voivat olla samanaikaisia ja päällekkäisiä tai niiden järjestys voi vaihdella. Nämä vaiheet ovat territoriaalinen hahmottuminen, jossa alue erottuu muista rajojen tunnistamisen kautta; symbolinen hahmottuminen, jolloin aluetta luonnehtivat merkit ja symbolit kehittyvät; instituutioiden muotoutuminen, jolloin alueen kannalta merkittävät instituutiot ja organisaatiot syntyvät; ja alueen roolin vakiintuminen, joka voidaan tulkita kolmesta edellä mainitusta irrotetuksi pinnaksi ja kuvastaa näin kullekin ajalle ominaista alueen roolia. Alueen prosessinomaista kehitystä painottava institutionalisoitumiskehitys lähtee liikkeelle alueen ja paikan käsitteellisestä erosta: paikka kytkeytyy ihmisen elämänhistoriaan ja kokemuksiin, kun alue on instituutioihin kytkeytyvä rakenne. Deinstitutionalisoitumisella tarkoitetaan päinvastaista prosessia, jossa alue menettää roolinsa osana aluejärjestelmää ja lopulta katoaa aluejärjestelmän toiminnallisesta kokonaisuudesta. Tällainen alue on löydettävissä dokumentoituna sitä koskevista erityyppisistä teksteistä ja muistinvaraisena kuvana sen asukkaiden mielestä. Muistinvarainen alue ei täytä institutionalisoituneelle alueelle tyypillisiä piirteitä. Se on instituutioista riippumaton (Riikonen 1997: 184-185; Paasi 1986: 29-33; Rannikko 1996: 29).

jen merkitys korostuu siinä, että niiden myötä muistinvaraisen alueen sisältö saa kollektiivisia piirteitä. Puhutaan paikallisyhteisön sosiaalisesta muistista, jonka yhtä ulottuvuutta muistinvarainen alue edustaa. Muistinvaraisen alueen sisältö, aivan kuten yksilön muisti, on menneen ja nykyhetken risteymä, jossa mennyt voi olla vallitseva osapuoli tai päinvastoin. Koko elämänsä samalla seudulla viettänyt ihminen on paikallisen sosiaalisen verkoston kiinteä osa. Hän tulkitsee ympäröivää maailmaa enemmän menneen kautta kuin sellainen, joka on vasta saapunut ja jolla on vain lyhyt asumiskokemus. Muistinvaraiset alueet perustuvat yhteisiin, tiettyyn alueeseen liitettäviin merkityksiin ja kollektiivisiin näkemyksiin (Riikonen 1997: 184-185). Kairanmaan kylän ja Pohjois-Savon välisessä maastossa sijaitsevat erämaajärvet, joita Oulun läänin puoleiset asukkaat kutsuvat Kärsämäenjärviksi ja Kuopion läänin puoleiset asukkaat Kärsämäjärviksi. Järvien alue nousi merkittävimmäksi muistinvaraiseksi alueeksi, joka muodosti vanhempien sukupolvien elämänhistoriassa keskeisen osan, mutta joka nuorempien sukupolvien tai kylälle viime vuosikymmeninä muuttaneiden kyläaluetta koskevasta aluetietoisuudesta puuttui kokonaan. Järvien nimet liittyvät paikkakunnan nimihistoriaan, alueen historian jatkuvuuksiin ja murtumiin. Murtumassa vanhat ajatusurat revitään hajalle, aiemmat jaottelut syrjäytetään ja vanhat ja uudet elementit järjestetään uudelleen eri alkuehtojen ja teemojen avulla (Hall 1992: 63).

Suur-Pyhäjoen historia mainitsee Pyhäjoen sivujoiksi Kärsämäjoen ja Piipsanjoen. Antti Paavonpoika tuli noin 1546 Kärsämänsuuhun. Kärsämä mainitaan kylännimenä vuonna 1595. Silloin kuuluttiin Pyhäjoen suurpitäjään. Mitä ilmeisimmin nimi on aiemmin ollut muodossa Kärsämä. Savolaisasutuksen myötä se muuttui. Voidaan olettaa, etteivät savolaiset tunteneet kärsämä-sanana merkitystä ja nimi muovautui itämurteissa tutumman kärsä-sanana (mäen kärsä, niemen kärsä, piipun kärsä) mukaan. Uuden Suomalaisen nimikirjan (Kustaa Vilkuna, Marketta Huitu, Pirjo Mikkonen) mukaan Kärsämä on pohjoispohjalainen sukunimi, joka pohjautuu asutusnimistöön. Temmeksellä se on kylännimenä, Muhoksella ja Limingassa talonnimenä. Pohjois-Suomessa sanalla kärsämä on merkitys kyläryhmä, puhos (Kyläkirja: 17).⁴⁷

Kuopion läänin puoleiseen asutukseen järvet liittyvät laajan yhteismetsäalueen kautta. Siellä järvien nimi on säilynyt muuttumattomana. Järvien alue on metsähallituksen hallitsema soidensuojelualue luonnonhoitometsineen, jonne ulotettiin kehittämisprojektin yhteydessä patikointireitit.

Kylän Savooneen yhdistävät järvet olivat jääneet sivuun kylän toiminnallisesta alueesta niin, että vain metsästäjien tie osui sinne ajoittain. Järviä kuivatettiin 1800-luvun lopulla, minkä ansiosta kyläläiset saivat noin kuuden vuosikymmenen ajaksi karjalleen rehuksi järviheinää. Heinää tuottavat rannat oli jaettu osiin, joilta metsähallinto huutokauppasi heinänteko-oikeuden. Järvien rannoilla sijaitsivat vanha ja uusi järvikämpä, joita käytettiin metsätyöntekijöiden ja heinäntekijöiden majoitustiloina. Vanha järvikämpä, ns. Hollolan kämpä oli kalareissujen tukikohta. Sitä käytettiin vanhaan aikaan Savon ja Pohjanmaan välisen reitin ”matkailijapirttinä” (Kyläkirja: 204-207). Päijäthämäläisten myöhäinen 1300-1400 -lukujen eränkäynti ulottui Kala- ja Pyhäjokilaaksoihin, missä

⁴⁷ Kyläkirjan tekoprosessin aikana oli meneillään kunnan johdon käynnistämä projekti, jossa nelostietä ohikulkevien haastattelujen, sen, mitä nimi Kärämäki tuo ohikulkejoitten mieleen, pohjalta ulkopuolinen konsultti suunnitteli paikkakunnalle siänkärämä-imagoa. Kansalaisopiston organisoima kyläkirjatyö eri kylillä nosti samaan aikaan kuntalaisten tietoisuuteen alueen historiaan liittyvää aineistoa. Paikkakunnan nimihistoriaa käsittelevä luku on kirjan toimittajan ja tämän tutkimuksen tekijän laatima, sitä ei ole käsitelty historian tutkimuksessa, ks. myös Telinkangas (painaika puuttuu).

vanhat tarinat vielä tuntevat ”Hollolan ajan”. Kairanmaan kyläkirjurin päiväkirjamerkinöissä käytetään vanhoista asioista puhuttaessa sanontaa ”Hollolan aikuisia asioita”. Hämäläisillä on alueen asuttamisessa ollut oma merkityksensä, mistä kertovat Häme-alkuiset paikannimet (Heinonen 1997: 31; Matinoli 1969: 62-63).

Nokinaamaisena ja karvaleukaisena tätä kirjoittelen... Hollolan savu on sivunnut silmäini seudut neekerimäisellä kiillolla ja pirtin herttainen lämpö hiellä voidellut tätä tummaa pohjamaalia... Monta tarina-hauskaa iltaa monen kurjan päivän jälkeen vietin Hollolan pirtin lämpöisissä uumenissa. Pirtin, jossa pari kituvaloista lamppua tuijottaa pimeyteen synnyttäen aavemaista hämääryyttä. Pirtin edessä oleva ”keittiö” valaisee talviyön taivasta nuotiotulen loimollaan, loihtien pimeydestä näkyviin olentoja, jotka hääriivät sen ympärillä keittiöpuuhissa (päiväkirjat, Kyläkirja: 207).

Omaelämäkerrallinen vuorovaikutus

Olemme muistojamme ja muisti yhdistää eri aikojen ”minuudet”. Yhteiset muistot sitovat meitä toisiin ihmisiin.

(Krohn 1993: 82)

Kyläkirjatyö toteutettiin kansalaisopiston opintopiirissä, joka muodostui kylällä vakituisesti asuvista iäkkäämmistä, noin 60-70 -vuotiaista kyläläisistä. Muistelutyö, tarinoiden kerronta ja kirjoitustyön aihealueiden kehittäminen tapahtui ryhmässä, jolloin muut voivat kommentoida niitä (Aukee 1994: 62). Lukiessaan ääneen elämäntarinoitaan sekä keskustellessaan niistä ryhmän jäsenet loivat uutta ymmärrystä elämästään ja sen ongelmista, eivätkä he vain ”luoneet ja uudelleen luoneet itseään, vaan myös kulttuuria” (ks. Denzin 1989a: 63-64). Perinnepiiri Takkavihdaksi nimetyn opintopiirin ydinjoukon, josta tuli työn vastuullinen kantava voima sekä kirjan toimitusneuvosto, oli vetäjän/toimittajan lisäksi, koko 12 henkilöä, joista kirjoitti kolme miestä ja kolme naista. Miehet kirjoittivat enemmän kuin naiset, mikä ei kerro vain siitä, että he olivat muutenkin kylän asioiden hoitamisessa kantavia, vastuullisia henkilöitä, vaan kertoo myös kylän miehisestä valtarakenteesta. Metsäkylän tärkeimmät asiat olivat tavallaan miesten asioita. Naiset olivat muuten perinnepiirin työskentelyssä ja muistelussa sekä aineiston hankinnassa yhtä aktiivisia. Kaikkiaan kirjaan kirjoitti 30 kyläläistä tai poismuuttanutta kyläläistä tai kylällä työskennellyttä, joista naisia 12. Lisäksi kokoontumisissa tai perinnepiirin järjestämissä tilaisuuksissa kävi lukuisia joukko muistelemassa, jotka muistelut vetäjä kirjasi ylös tai sitten osaa kyläläisistä tai historiaa tuntevista henkilöistä käytiin haastattelemassa joko vetäjän tai ydinjoukkoon kuuluvan toimesta.

Perinnepiiri kokoontui entisessä kyläkaupan kiinteistössä. Vetäjä osti mennessään kahvipullaa ja keitti kahvin osallistujille. Kauaa niin ei tarvinnut tehdä, kun osallistujat alkoivat ottaa osaa kahvinkeittämiseen tai toivat mukanaan kotileipoiset kahvileivät toden: ”Nyt on minun vuoro tarjota.” Työn aloitusvaihe muistuttaa antropologiasta tuttua vaihdon muotoa.⁴⁸ Tällaisessa yleisessä ja vastavuoroisessa vaihdossa, vaihdon osapuolet ovat tavallisesti jossakin suhteessa tuttuja keskenään. He voivat tuoda panokset vaihtoon eri-aikaisesti ja varsinaisesti neuvottelematta. ”Tapahtumien kulku on se, että vaihdon osa-

48 Ks. esim. Eräsaari 1995.

puolista toinen aloittaa prosessin asettamalla itsensä alttiiksi, tekemällä toiselle vapaaehtoisesti tätä hyödyttävän teon tietämättä, miten toinen vastaa siihen. Tekoon sisältyy oman panoksen menetyksen riski, mutta jos toinen vastaa omasta vapaasta tahdostaan myönteisesti aloitteeseen, syntyy molemminpuolisesti vahvistuva luottamuksen kehä. Luottamuksen kehä perustuu siihen, että toisella on koko ajan mahdollisuus olla vastamatta hyväntahtoisesti ojennettuun käteen, mutta hän tekee sen kuitenkin. Vastavuoroisen teon arvo kasvaa tätä taustaa vasten. Luotettu olisi voinut pettää tai käyttää hyväksi hyväuskoista toimijaa, mutta hän vastaa silti tekoon hyväntahtoisella vastateolla.” Vastavuoroisen vaihdon kehän lähtökohtana on tuttuus, mutta vaikka se kytkeytyy oleellisella tavalla luottamukseen, luottamusta ei voida sellaisenaan liittää tuttuuteen, vaan luottamus rakentuu riskin ja valinnan varaan (ks. Ilmonen-Jokinen 2002: 34-35).

Haastattelu tarkoitti käytännössä sitä, että informantiksi valittua henkilöä pyydettiin kertomaan omaan ja kylän historiaan liittyvistä tapahtumista, useimmiten niistä, joita parhaiten muistaa ja joista haluaa kertoa oman valintansa mukaan. Aineiston keruussa pääosin käytettyä haastattelutapaa kutsutaan narratiiviseksi haastattelumenetelmäksi. Se on yleisin tekniikka, jos narratiiviseksi haastatteluiksi katsotaan kaikki ne haastattelut, joiden aikana haastateltavan annetaan puhua suhteellisen vapaasti ilman erityistä kysymyssarjaa. Narratiivinen haastattelu voidaan ahtaammin määritellä tekniikaksi, joka koostuu kahdesta osasta: ensiksi osasta, jossa kohteen sallitaan puhua täysin vapaasti ja keskeyttämättä elämäntarinastaan. Haastattelua voidaan sitten täydentää erityiskysymyksillä, jotka koskettavat henkilön kertomaa tarinaa. Haastateltava eli kertoja määrittelee ne tarinan kehukset, joiden sisällä kysymyksiä voidaan esittää. Valmisteleavassa osassa kohdetta johdatetaan ymmärtämään ja motivoitumaan tehtävää varten. Hankkeen edetessä motivoinnin tarve väheni. Se oli yleisessä tiedossa ja otettu yhteiseksi tehtäväksi. Roosin (1988) mukaan on tärkeää välttää liian spesifi ”sopimus”, jolloin kohde kertoo tarinansa odotetusta erityisnäkökulmasta. Tuloksena ei enää ole ”autonominen” elämäntarina. Kyläkirja motiivina voidaan katsoa tällaiseksi autonomisuuden poistavaksi tekijäksi, ellei sovita, että elämäntarina ei ole pelkästään mikä tahansa tarina tai tarinoiden kokoelma, jonka ihmiset ovat kertoneet, vaan että siinä täytyy olla tietty koherenssi, yritys kuvata yhtä elämää, omaa elämää tietystä näkökulmasta. Tutkimuksessa ja sen aineistossa tuo näkökulma on paikallisyhteisön, syrjäkylän näkökulma (emt.: 140, 144, 147; ks. Kohli 1981: 65-66). Kyläkirjassa halutaan mitä ilmeisimmin antaa ulkopuolisille kylästä hyvä kuva. Joka tapauksessa se luo näyttämön, jolla kyläläiset antavat kuvan itsestään ulkopuoliselle yleisölle. Vai haluttiinko sitä pelkästään sittenkään? Siinä viljellään myös ”hurttia” huumoria ja sen mukana omituisia ja kielteisiäkin asioita. Tärkein kirja ja sen sisältö oli sittenkin kyläläisille itselleen. Motivoinnissa painotettiin nimenomaan kohteen omaa valintaa: mistä hän haluaa kertoa, mitä tuoda esiin kylän tai itsensä/oman perheen elämästä. Tarinoille ei siinä mielessä oltu luotu ennakko-odotuksia, vaan pikemminkin niin, että nyt on mahdollisuus tuoda esiin oma näkemys elämästä tässä ympäristössä, saada kuuluviin oma ääni tasavertaisena muiden kylän äänten joukossa. Rehellisyys ja aitous tavoitteena (Roos 2000) tässä mielessä voivat asettaa painopisteen tekijöiden puolelle.

”Tavallisten ihmisten elämäkerrat ovat korvaamattoman arvokasta kulttuurimme perusaineistoa. Ne antavat suoran kanavan suomalaisen yhteiskunnan sisimpään, mihin pääsy, kysymys ei ole vain tiedosta, on auki vain niille, joilla on sen kanssa jotain yhteistä, jotka jakavat riittävässä määrin saman kulttuuritaustan, joskaan eivät välttämättä oman henkilökohtaisen kokemuksen kautta. Päätalonkin lukijoista suuri osa on niitä, joille kysymys on juurien etsimisestä” (Roos 1988: 225-226). Mitään erityisiä taitoja, tietoja tai ominaisuuksia ei vaadita, vain kirjoittamisen into ja halu eritellä ajatuksiaan ja kokemuksiaan paperilla (sit. Sheridan 1993: 27 Hammersley-Atkinson 1995: 163). Elämän-

tarinat lähdemateriaalina valaisevat sitä, miten ihmiset ymmärtävät oman elämänsä ja kuvaavat sitä kirjoitetussa muodossa. Tätä suuntausta sosiaalitutkimuksessa on luonnehdittu paradigman vaihtumiseksi tai muutokseksi tietämisen kulttuurissa, mikä vaikuttaa, ei ainoastaan eri tieteenalojen suuntautumiseen, vaan myös niiden välisiin suhteisiin. Sheridan (2000) luonnehtii tätä paradigman vaihtumista subjektiivisena tai kulttuurisena käänteenä, jossa henkilökohtaiset tai sosiaaliset merkitykset toiminnan perustana saavat huomattavan aseman. Samansuuntainen tämän muutoksen kanssa on ollut, Isossa-Britanniassa sekä Pohjois- ja Etelä-Amerikassa, halun kehittyminen ”äänensä kuuluville saamiseen” joko yksilöinä tai ryhmien edustajina, ihmisryhmien, jotka eivät esiinny valitsevassa historiankirjoituksessa (emt.). ”Yksinkertaista elämää” viettävillä voi olla paljon kuulemisen ja tallettamisen arvoista ja kannanottoa vaativaa sanottavaa, jos he saavat käyttää omaa kieltään ja omia termejään. Bertaux (1995) pitää Oscar Lewisin ”Sanchezin lapsia” tästä hyvänä esimerkkinä (emt.: 57). Japanissa tavallisten ihmisten kirjoittamista omaelämäkertoista on tullut merkittävä sosiaalinen ilmiö. ”Arkipäivässä kirjoittamisen liike” rohkaisi tavallisia ihmisiä merkitsemään muistiin henkilökohtaiset kokemuksensa. Liikkeen puolestapuhuja Hashimoto Yoshio, hänkin tavallinen kansalainen, kritisoi älymystöä omaelämäkertojen kirjoittamisen ja kirjojen julkaisemisen monopolisoimisesta ja puolusti tavallisten ihmisten oikeutta kirjoittaa ja julkaista omia teoksiaan. Hän toteutti ajatuksiaan käytännössä ja esitti, että tavallisten ihmisten tulisi kirjoittaa omasta elämästään ”omilla sanoillaan, omilla ilmauksillaan, omien ajatustensa kautta” huolehtimatta kirjoittamisen taidosta (Kobayashi 2000). Vastaava periaate oli johtolankana laadittaessa ja koottaessa kyläkirjaa. ”Tarinoissa ei ole pyrittykään täydelliseen oikeakielisyyteen. Tarkoitus on, että kirjoittajan persoona ja kairanmaalainen puheenparsi välittyisivät kirjan sivuilta” (Kyläkirja: 11-12). Henkilökohtaisia intiimejä asioita on mahdollista parhaiten ilmaista omalla henkilökohtaisella kielellä, niin myös henkilökohtaista intiimiä suhdetta paikkaan.

Kolmellakymmenellä kirjoittajalla oli hyvin erilaiset intressit ja motivaatiot, jotka olisi kyettävä tunnistamaan. On tarkasteltava sitä, ketkä tarinoita tuottavat, missä kontekstissa ja miksi, kenelle, millä tarkoituksella, millä painotuksella. Jokaisella on useita potentiaalisia elämäntarinoita esitettäväksi eri konteksteissa, kertomukset vaihtelevat myös elämäntaiheen mukaan (Roos 1988: 144, 145, 148). Joissakin erityistapauksissa haastattelut toteutettiin niin, että joku vanha henkilö tiedettiin ainoaksi, joka vielä muistaa joistakin tietyistä vanhoista tapahtumista tai tavoista tai vain kuuluu vanhimpiin alueen asukkaisiin ja niihin harvoin, jotka vanhimpia asioita yleensä vielä muistavat. Nämä haastattelut tuottivat muistitietoa paikallisesta perinteestä ja historiasta ja kartuttivat kylän tarinaan kuulunutta suullisen perinteen kokoamisen osaa. Tarinoita täydennettiin narratiivisilla haastatteluilla. Näin suunnilleen kylän jokainen asumus tuli edustetuksi ja ne, jotka eivät halunneet kirjoittaa omaelämäkerrallisesti, kertoivat suullisesti omaa historiaansa tai kylän historiaa heidän omasta näkökulmastaan. Suullisten kertomusten muoto niin haastattelutilanteessa kuin perinnepiirissä muisteltaessa määräytyi osittain kuulijan mukaan (Kohli 1981: 61). Prosessin kuluessa vähitellen kootut monikerrokselliset tarinat voivat Dorothy Sheridanin (2000) mukaan avata jokapäiväisen elämän ristiriidat ja antaa kirjoittajalle enemmän kerronnallista vapautta kuin kronologinen, ”kokonaisten” omaelämäkertojen kapea-alaisempi genre. Kansatieteellisen aineistonkeruun periaatteen mukaan muistitieto on sitä ”oikeampaa”, mitä useampia tiedonantoja siitä saadaan. Aineiston määrää lisäämällä oikaistaan mahdolliset subjektiivisen kokemuksen aiheuttamat vääristymät, ”tiedonantojen” kontrolloidessa toisiaan (Korkiakangas 1996: 127).

Itsensä ilmaiseminen muistelemalla, puhumalla, kirjoittamalla ja nähdä kirjoituksensa ja suvun, perheen ja tuttavien kuvat painettuina oli merkittävä kokemus. Vastaavasti kuin

elämäntarinan kirjoittamista on useissa yhteyksissä kuvattu oman elämän tärkeimmäksi saavutukseksi, kohokohdaksi, jopa käänneeksi (Roos 1994: 13; Vilkkö 1997), muistelu-työryhmän toimintaa on kuvattu hyvin eläväksi ja jopa siihenastisen elämän merkittävimmäksi oppimiskokemukseksi (Aukee 1994; Risse 2000). Vastaavasti kuin elämäntarinat antavat mahdollisuuden yhteiskunnan tarkastelemiseen ihmisten elämän avulla, muistelutyön menetelmän perusoletuksena on ajatus, että yksilön ainutkertaiset kokemukset heijastavat yleistä yhteiskunnallista tilannetta ja että yksilön ainutkertaisten kokemusten kautta on mahdollista tehdä johtopäätöksiä yleisestä (Roos 1988: 150; Aukee 1994: 61; Eskola-Suoranta 1998: 135). Muisteltaessa eläydytään valittuun aiheeseen ja viljellään runsaasti yksityiskohtia, tunteita, tuoksujia, sanoja, värejä (Aukee 1994: 64). Ajan ja paikan voi haistaa, kuulla ja maistaa (Karjalainen 1997: 233). Menneisyys ei häviä, vaan se on ainakin jossain määrin herätettävissä henkiin silloin, kun mielikuvituksen avulla on mahdollista päästä ei-tahdonalaiseen muistiin. Vaikka aikuisen kognitiivinen rakenne sulkee portin lapsuuteen, säilyy se kuitenkin tajunnan syvärakenteissa ihmisen identiteetin perustana (ks. Koivunen 1997: 103).

Valtuttavan ulottuvuuden lisäksi muistelutyössä on kysymys aineiston hankinnasta. Se mahdollistaa omien muistojen ja kokemusten käsittelyn mielenkiintoisena ja merkityksellisenä laadullisena aineistona, aitoina kokemuksellisinä dokumentteina (Eskola-Suoranta 1998: 136; Aukee 1994: 62). Siinä on myös itsehoidon piirteitä, sillä ihminen on itse oman hyvin- tai pahoinvointinsa osallinen ja voimavara. Itsestä kertominen on psykoterapiassa levinnein terapiamuoto: puhutaan itsestä, muistellaan ja herätellään kipeitä kokemuksia, tuotetaan kertomattomista tarinoista potilaalle ”elämäntarina”, joka jäsentää ja konstituoit potilaan persoonallista identiteettiä (Risse 2000; Sintonen 1999: 49). Muistoille voi antaa uusia merkityksiä ja niihin voi palata uudelleen uudesta näkökulmasta tai asettaa ne uuteen kontekstiin. Jokainen muistelu vapauttaa ja panee alulle toisia muisteluksia yhä uudelleen ja uudelleen. Näkökulma voi laajeta yksittäistä muistoa yleisempään havaintoon kun sitä työstetään yhdessä. Etäisyys voi kehittyä myös omaan kaukana menneisyydessä olevaan muistoon (Eskola-Suoranta 1998: 136-137; Risse 2000). Omien elämäntapahtumien muisteleminen ja jäsenteleminen kurottautuvat lapsuuteen ja nuoruuteen. Näiden elämänvaiheiden ja niihin merkittävästi vaikuttaneiden ihmisten, äidin, isän, sisarten, sukulaisten, ystävien, muisteleminen liittyvät menneisyyden elinolojen kuvaukseen (Vilkkö 1997: 197).

”Muistaminen on perseptiota, havaitsemista, sanan laajassa mielessä. Muistettuna, tai unohdettuna, siinä on mukana kaikki aiemmin tapahtunut” (Karjalainen 1997: 235). Muistin avulla on Koivusen (1997: 91) mukaan mahdollista edetä hiljaisen tiedon (tacit knowledge) varastoon, joka voi prosessin edetessä aktivoitua. Omaelämäkerrallisella muistilla Korkiakangas (1996) tarkoittaa sellaisten tapahtumien muistamista, jotka on itse koettu ja jotka liittyvät henkilökohtaisesti tärkeisiin merkityksiin. Omaelämäkerrallisena muistettu yksittäinen tapahtuma voi olla lähtökohta yleisille elämää koskeville käsityksille. Käyttäytymisemme kuuluu muistiin pohjautuvia automaattisiksi muuntautuneita ja ilman tietois- ta muistelua toteutettavia toimintoja. Yleinen tietoja koskeva generinen muisti viittaa ”ajattomiin” ja abstrakteihin tietoihin ja käsityksiin, jotka jaamme toisten kanssa. Episodisessa muistissa eli tapahtumamuistissa, henkilökohtaisesti koettujen yksittäisten, konkreettisten tapahtumien muistamisessa on olennaista se, että muistin perusyksikkö on jokin ajallisesti ja paikallisesti sijoittuva tapahtuma. Generinen muisti luo kognitiivisen perustan muistoille, episodinen muisti kuvittaa niitä henkilökohtaisilla tapahtumasisällöillä. Generistä muistia luonnehtii kollektiivisuus ja tietorakenteet asioista, esineistä ja ilmiöistä, jotka jäsentävät yhteistä tapaamme ajatella ja toimia. Episodinen tapahtuma liittyy persoonalliseen aikakokemukseen ja henkilökohtaiseen menneisyyteen. Sen totuudelli-

suus on henkilökohtainen usko siihen, että muistettu on totta, kun narratiivinen totuus taas voidaan tuottaa luomalla ja neuvottelemalla yhteisesti hyväksyttäviä vuorovaikutuksessa toimivia versioita siitä, mitä on koettu tapahtuneen. Yksittäisissäkin muistoissa voi olla paljon sellaista, josta muistelijat ovat yhtä mieltä ja joka kuvaa sitä, mitä uskotaan tapahtuneen tai mitä pidetään mahdollisena. Etnologisen tutkimuksen käsitteenä muisti on painotetummin yhteisöllistä, kollektiivista muistiainesta kantavaa. Muistoissa taas korostuvat tunnepohjaiset ja yhteisestikin koetuista tapahtumista nimenomaan yksilöllistä elämästä koskevat piirteet, jotka elämänhistoriamme osina kuuluvat oleellisesti persoonallisuuteemme ja identiteettiimme. Ne ovat mieleenpalautuksia aikaisemmista tapahtumista ja tilanteista, mahdollisesti hyvinkin kauan tapahtumien jälkeen, jäsentyneen muistojen kokonaisuuden osia, jotka kuvaavat myös kertojaa itseään sekä vahvistavat tai oikeuttavat hänen ajatuksiaan ja kokemuksiaan elämänsä tapahtumista ja valinnoista (emt.: 16-18, 22, 25-26).

Tapahtumaa, jossa kaksi ihmistä vaihtaa elämäkokemuksiaan, Risse (2000) nimittää omaelämäkerralliseksi vuorovaikutukseksi (autobiographical communication). Se on luonnollinen, jokapäiväinen tapahtuma, inhimillisen kanssakäymisen vanhin muoto. Vanhat siirsivät kokemuksiaan nuorille, jotka sitä kautta saattoivat oppia ja vain sitä kautta saattoi ylipäättään tapahtua kehitystä. Omaelämäkerrallisten muistelmien yhteydessä ei kysytä historiallisten, objektiivisten totuuksien perään. Sujektiiviset totuudet, jotka ovat luotettavia yhdelle ihmiselle, ovat myös sitä, mikä hänessä vaikuttaa ja siinä mielessä totta ja reaalista (emt.; vrt. Kohli 1981: 70). Omaelämäkerrallista vuorovaikutusta voidaan pitää edellytyksenä toisen ymmärtämiselle, hänen erilaisuutensa ymmärtämiselle ja siten välttämättömänä suvaitsevaisuudelle, mikä onkin keskeinen vaikuttava tekijä syrjäkylän arkipäivän elämässä, jossa ollaan pakotettuja yhteistyöhön joskus hyvinkin heterogeenisen ihmisryhmän, kuten eri ikäisten kesken. Suvaitsevaisuus ja sosiaalinen pääoma ovat taas läheisessä suhteessa toisiinsa (Putnam 2000: 357). Ennen kaikkea kysymys on sellaisten arkisten käytäntöjen löytämisestä, joissa erilaisuudesta ja sen sietämisestä tulee osa normaalina pidettyä elämää (Lehtonen-Löytty 2003: 13).

Menneen mieleen palauttaminen edellyttää kommunikointia muiden kanssa. Se mikä ei ole yhteisesti jaettua muistiainesta, on unohdettua. Muistelu menettää yksilöllisen luonteensa ja ikään kuin sulautuu osaksi yhteistä kollektiivista muistia,⁴⁹ missä tapahtuu ”kielellistämisen” kautta muistin kokeminen yhteiseksi. Muistin kollektiivisuuden tai sosiaalisuuden tärkeyttä korostaa osaltaan se, että yksilöinä olemme muistelussamme yhteisöstä riippuvaisia. Yhteisö, jossa elämme ja toimimme, määrittelee suuntaviivat sille, mikä on muistelemisen arvoista. Klassikkomääritelmän (Bartlett 1932) mukaan muistamisessa ihmiset valikoivat, jäsentävät ja muokkaavat muistettavaa ainesta jatkuvasti uudelleen. Muisteltaessa koostetaan uudelleen menneitä tapahtumia nykytilanteen tarpeita, asenteita ja odotuksia palvelevalla tavalla. Tämä tulkinta on myöhemmin täsmentynyt osittaisen rekonstruoinnin teoriaksi (Korkiakangas 1996: 35-36, 164). Mennyt on yksilöllisesti ilmaistuna muistoja, kollektiivisesti historiaa (Jenkins 1996: 28). Yhteinen kulttuuri realisoituu yksilöiden kautta. Tästä kulttuuriperinnöstä välitetään nuoremmille sukupolville sellaista perinnettä, jonka perinteensiirtäjät itse hyväksyvät. Se kulttuurin kuva tai historia, joka piiryy tällaisen perinteensiirron kautta, ei välttämättä kerro Bertaux-Thompsonin

49 ”Yhteisöön kuuluvilla ihmisillä on jaettuja ajatuksia, asenteita, arvoja ja uskomuksia, jotka usein pitävät sisällään historiallisen ja kollektiivisen muistin momentin. Kollektiiviseen historialliseen muistiin sisältyy sekä kumulatiivinen että presentistinen aspekti, joissa muisti tavallaan kasautuu ja tulkitaan nykypäivästä käsin. Kulttuurisissa käytännöissä nämä tiedostettuina tai rutiinomaisesti uusinnetaan” (Knuutila-Paasi 1995: 37).

(1992) mukaan yhteistä, yleistä ja kollektiivista historiaa, vaan perinteensiirtäjien valikoimaa historiaa (Korkiakangas 1996: 105).

Olemme tässä kirjassa sanoneet sanoin ja kuvin sen, mikä meidän mielestämme on sanomisen arvoista. Kirjasta ei ole pyrittykään tekemään aukotonta. Myös kirjan koko asettaa omat rajoituksensa. Kylän kehitystä on kuvattu 1960-luvulle asti. Viimeksi kuluneiden vuosikymmenien kehitystä on kuvattu vain joiltakin osin. Pääpaino on ”vanhassa hyvässä ajassa” eli ajassa, jolloin kylät elivät omavaraista elämää. Kylissä, niin Sydänmaankylässäkin, oli monipuolinen kirjo erilaisia ihmisiä, taloja, ammatteja, tapahtumia. Parhaimmillaan Syvänmaassakin elettiin vilkasta yhteiseloa, ei vain kylällä vakituisesti asuvien syvänmaalaisten, vaan myös muualta Syvänmaahan mehtätöihin ja uittoon tulleiden kesken (Kyläkirja 1997: 11-12).

Opintopiirissä syntyi läheisyys ja luottamus jäsenten kesken (vrt. Risse 2000; Aukee 1994: 61). Työn kuluessa ajattelin usein, että tällaiseen työhön osallistuvat saavat todennäköisesti heittää ainakin yhden ”pilleripurkin” menemään, niin suuri mielialaa kohottava vaikutus työllä tuntui olevan. Sosiaalinen pääoma voi korvata erilaisia kemiallisia mielialaa ja kuntoa kohentavia apteekkituotteita. Sosiaalisten suhteiden on todettu vaikuttavan myönteisesti hyvinvointiimme, jopa terveyteemme (Putnam 2000: 289, 326-335). Työhön osallistuvien määrä laajeni vähitellen periaatteella ”minäkin haluan mukaan”. Parhaimmillaan sosiaalisena tapahtumana, jossa kylän menneisyyden pohdinta sekä nykyhetken ja tulevaisuuden luominen kulkevat rinnan, toiminta voisi sitoa kaikki ikäryhmät kylän kehittämiseen. Kylien kehittäminen ontuu usein siksi, että väestöstä suuri osa on eläkeikäisiä ja kehittämistyön katsotaan kuuluvan vain nuorille, jotka tulevaisuutta tulisivat elämään. Kylän historian arvoon nostaminen kohotti vanhemman ikäluokan itsetuntoa. Ne, jotka olivat omin silmin olleet todistamassa vanhaa hyvää aikaa, saivat tärkeän aseman kyläyhteisössä. Kylän historia ja suullinen perinne otettiin lähtökohdaksi ja pohjaksi kylän kehittämistyössä. Suullinen perinne tuo tavallisen ihmisen äänen kirjalliseen historiaan, joka yleensä kirjoitetaan julkisen kokemuksen tasolla. Se palauttaa historian takaisin ”tavallisille” ihmisille, muuntaen tutkimusobjektit subjekteiksi. Se voi palauttaa ihmisille, jotka ovat kokeneet menneen, keskeisen aseman heidän omien sanojensa kautta (Thompson 1978: 2-3, 6-7, 90, 226).

Etnografista työtä vaihtelevissa muodoissaan on käytetty erityisesti suullisen perinteen, ei-kirjallisen kulttuurin (oral cultures, non-literate cultures) tutkimiseen niin antropologien työssä ”eksoottisten” kulttuurien parissa kuin etnologisessa tutkimuksessa Suomessa tutkittavien (esim. kehitysvammaiset, lapset) oman näkökulman esiin tuomiseksi (Hammersley-Atkinson 1995: 157-158, 167; Ruokola 1998: 175). Kaikki historia on riippuvaisista sosiaalisesta tarkoituksestaan, kenen toimesta ja valtuutuksella ja kenelle mennyttä tutkitaan, millaisessa kontekstissa. Suullisen perinteen sisällyttäminen syrjäisen maaseudun tutkimukseen voi haastaa ”virallisen” aluetutkimuksen. Toimiiko suullinen perinne sosiaalisen muutoksen instrumenttina riippuu siitä, missä hengessä sitä käytetään⁵⁰

50 Holmila (2001) käsittelee suullista historiaa eräänä yhteisöllisyyden muotona. Siihen kuuluivat kertomukset kepposista, joiden avulla oli harjoitettu epämuodollista sosiaalista kontrollia, sekä vaaroista varottavat opettavat kertomukset. Kepposet ovat sanattomia, yhteisiä tempauksia, joilla pidetään yhteistä normistoa yllä ja nöyryytetään niiden haastajia. Kertomukset vaaroista ja siitä, kuinka ihmiset ovat niihin sortuneet, sisältävät tulkintoja todellisuudesta. Ne pyrkivät siirtämään opetuksia sukupolvelta toiselle ja tekevät sen tavalla, joka sekä tyydyttää uteliaisuutta että viihdyttää. Kylätarinat ilmentävät myös yhteisön symbolisia rakenteita. Kylässä sattuneet tapahtumat, jotka saattavat näyttää päällisin puolin irrationaalisilta, saavat selityksensä yhteisön tarpeella ilmaista yhteisöllisyyttään ja sen luonnetta (emt.: 17-18).

(Thompson 1978: 1-2, x, 100). Kyläkirjasta muodostui ratkaisevan tärkeä tekijä nimenomaan kyläläisten itsetunnon kohottamiseksi, mitä kuvaa kirjan tekemiseen osallistuneen opettajan toteamus: ”Nyt ei enää tarvitse hävetä sitä, mistä on kotoisin” (Telinkangas 2005). Kirja nostettiin kylän kehittämisprojektin tuotoksia listattaessa ensimmäiseksi. Tapa, jolla tutkimuksen kohteet hahmotetaan, on tärkeä. Osallistava tutkimustapa kohottaa tutkimuksen kohteiden omanarvontuntoa ja auttaa heitä käyttämään tietoisesti kykyjään. Ihmisen tieto voi silloin nousta hänen omaa toimintaansa koskevan omakohtaisen reflektion perustalta (Swantz 1983: 15-16; Aukee 1994: 63; Kuula 1999: 66). Eikä hän vain opi omaa historiaansa, vaan voi kirjoittaa sitä (Thompson 1978: 226).⁵¹

Elämäntarina sosiaalisen elämän yksilöllisenä ilmauksena

Ihmisen suhde todellisuuteen ja maailmaan on narratiivinen. Narratiivisuus, kerronnallisuus kiinnittyy kielen merkityksiä tuottavaan luonteeseen. Ihmisen tapa tehdä maailma merkitykselliseksi on kielellinen: maailmaa merkityksellistetään tuottamalla siitä kertomuksia ja kertomalla niitä muille. Näihin tarinoihin liitetään tietoa, kokemuksia ja tunteita, jotka sitten välitetään toisille ihmisille. Ihmisen narratiivinen ja kielellinen suhde maailmaan ei estä reaali maailman olemassaoloa, voidaan puhua fyysisten objektien aineellisesta maailmasta sekä kielen avulla tuotettavasta ja merkityksiä saavasta narratiivisesta maailmasta. Erilaiset luontoon kuuluvat maantieteelliset kohteet tai ihmisen tekemät esineet ovat olemassa fyysisinä objekteina kielestä riippumatta, mutta merkityksiä ne voivat saada vain kielen ja narraation kautta (Lehtonen 1996: 16; Sintonen 1999: 45). Puhuttaessa elämäntarinoista liikutaan kielen avulla tuotettavan ja merkityksiä saavan narratiivisen maailman alueella. Kyläkirjaan sisältyy eri tavoin tuotettuja kertomuksia ja tarinoita, joita on tarkasteltu tässä tutkimuksessa tähän mennessä ja tarkastellaan myöhemminkin todellisuuden kuvaamisen välineenä, linssinä, jolloin huomio kiinnitetään vain siihen, mitä lähdeaineistona käytettävässä tarinassa suoraan kerrotaan todellisuudesta. Alasuutari on kutsunut tätä faktanäkökulmaksi (2001: 137). Tarkastelen tässä kappaleessa kyläkirjaan sisältyviä elämäntarinoita lähinnä elämäkertatutkimuksen tarjoamien analyysivälineiden avulla. Elämäkertatutkimuksen alkua elähdytti todellisen elämän etsintä, elämän autenttisen tosi olemuksen uskottiin paljastuvan kvalitatiivisen tutkimuksen avulla. Elämäkertatutkimuksen nousu 1970-luvun lopulta alkaen voidaan nähdä osana kvalitatiivisen tutkimuksen nousua (Rahkonen 1995: 145). Elämäkertatutkimuksen alue on niin tavattoman laaja, ettei tämän tutkimuksen puitteissa ole mahdollista lähestyä aluetta kuin yhdeltä, tässä tapauksessa pääosin sen suomalaiselta laidalta (vrt. Kumpulainen 1999: 25). Tutkimuksessa ei ole mahdollista syvemmin problematisoida elämäkertatutkimuksen erilaisia suuntauksia ja näkemyksiä (Telinkangas 2003). Suomalaisen elämäkertatutkimuksen uranuurtajana tunnetaan J. P. Roos, jonka teos *Suomalainen elämä* (1987) on antanut lähtökohtia tämän tutkimuksen tekemiseen.

51 Vrt. tämän luvun sisältö – Pöysä (1997: 39): ”Jätkäperinteen keräyksellä oli vaikutuksensa molempiin osapuoliin. Vastaajilla se toimi muisteluterapiana, reflektoinnin ja itseymmärryksen lisääjänä sekä omaa perinnettä koskevien arvostusten muuttajana. Kerääjille se edusti uudenlaisen keruun ja kiinnostuksen kohteen löytymistä.”

Elämäntarinalla (life story) tarkoitetaan tarinaa henkilön elämästä itse kerrottuna jollekulle toiselle (Roos 1988: 139; ks. myös Bertaux 1981). Elämäntarinat tarjoavat mahdollisuuden tarkastella sosiaalista elämää siten, kuin sitä elävät sen ymmärtävät (Sheridan 2000; Richardson 1995: 218; vrt. Eyles 1988: 1-2). Ne antavat mahdollisuuden yhteiskunnan tarkastelemiseen ihmisten elämän avulla, mitä on pidetty elämäkertatutkimuksen alkuperäisenä tarkoituksena. Ihminen itse järjestää niissä elämänsä siten, kuin hän muistaa kokeneensa sen merkittäväksi (Roos 1988: 150, 155; Kohli 1981: 64-65, 70-71; Vilkkio 1997: 90-91). Elämäntarinoiden arvo aineistona liittyy ”tiheään kuvaukseen”, millä Geertz (1973) tarkoittaa erityisesti toiminnan merkityksellistävän symboliikan sekä toiminnan ymmärtämisen kontekstin kuvaamista. Niissä näkymät, äänet, henkilöiden tunteet ja paikat luodaan uudestaan, ikään kuin lukija tai kuulija voisi uudelleen elää tilanteen kertomuksessa hajuineen, makuineen ja tunteineen. Muistellessa eläydytään muistoon tai sen aiheeseen yksityiskohtineen ja aiheesta tuotetaan elävääntuntuksia episodikuvauksia, joihin toisten on helppo eläytyä (Aukee 1994: 64). Muisto voi herätä voimakkaan emotionaalisesti. Kokemuksen kertominen on elämäntarinan ydintä, joka herättää myös lukijan ajattelemaan ja ymmärtämään (Vilkkio 1997: 160). Yksilölliset, yksittäiset kokemukset ja tapahtumat tuotetaan ja kehystetään sosiaalisesti ymmärrettäviksi. Sosiaalinen järjestys ja kulttuuri saavat elämäntarinoissa yksilöllisen esityksen. Arminen (1994) kuvaa niitä yksilöiden mielenannon välineiksi. Ne esittävät kokemuksellisen tiivistymän ympäröivästä maailmasta, peilaavat elämän prosesseja enemmän tai vähemmän onnistuneesti. Niitä on kuvattu autenttisimmiksi yksilön maailmassa olon esityksen muodoiksi (emt.: 33-34; Roos 1988; Bertaux 1981). Autenttisuutta olisi analysoinnissa tarkkaan varjeltava (Roos 1987: 29). Seuraava kuvaus on aikalaisdokumentti, kyläkirjaan ullakon kätkeistä löydetty. Paimenessa päivää viettänyt yläkouluikäinen tyttö on kirjepaperille kuvannut syksyistä päivää ja samalla tuottanut kokemuksellisen tiivistymän ympäröivästä sota-ajan syrjäkylästä. Lehmien paimentaminen oli pitkäveteistä ja vastuullista lapsen työtä metsälaiduntamisessa 1930-40 -luvulle ja tämän jälkeen aidatuilla ja aitaamattomilla peltolaitumilla jopa vielä 1950-luvulla (Korkiakangas 1996: 181).

Paimenessa 5.9.44. Olen yksinään täällä Raivauksessa paimenessa ja istun suovan päällä. Pyhikin kello kilttaapi. On aamu, kun kirjoitan tätä. Kuret krakkuu. Ei ole hiljaisinta. Vihellys kuuluu maantieltä, eräs poika siellä ajaa hevosella selästä. Hetken väliä, kävin ajamassa lehmät pois toiselta suovalta, siel’ olivat Mansikki, Ilonen ja Pyräkkä juur parhaillaan puskemassa suovaa. Harakat nauraa. Naapurien lehmän kellot kilttaapi, minkä kedosta ja minkä metsästä, sillä kaikki eivät vielä panneet ketoon karjaansa. Tuolla yksi sotilas kävelee, hän on menossa sotaan ja niin hän menee autolle. Tuulikki, Taisto, Onnenkukka ja Perjakka syövät niin ahneesti. Kävin taas toiselta suovalta ajamassa pois nimikkolehmäni, siis Tuulikin. Aurinko paistaa täydeltä terältä, on viileää. Eilen satoi koko päivän, niin ettei saattanut olla kauan paimenessa, täytyi lähteä pois ja lehmät viedä navettaansa. Kosken pauhina kuuluu. (Naapurin – ST huom.) lehmät ovat myös kedossa. Meille yläkoululaisille alkaa koulu lokakuun ensimmäinen päivä... Isäntä kävelee piippu hampaissa kauraa leikkaamaan, savu vain põlisee. Huomenna tulee eläin auto ja hakee Perjakan ja Taiston pois täältä. Kuuluu koiran haukuntaa. Mummolan lehmät ovat tuossa aidan takana metsässä. Lehmät vain syövät ahneesti ja ajamisia on tapahtunut aika usein. Äiti ja täti kävelee kartanolla. Tuuli on vähän kylmempää, että piti vetää villa takki päälle. Henkeen otti, kun sai juosta niin kovasti (tyttö, noin 13 v., Kyläkirja: 210).

Tytön kuvauksessa kyläympäristö ilmenee huomattavan pitkälle aistiympäristönä. Heinäsuovan päällä istuen hän tekee lähikartoitusta (ks. Karjalainen 1995: 21; 1998) kotiympäristöstään. Kyläympäristöön kuuluvat asiat ja tapahtumat ovat kuvauksessa silmin

nähtävästi, korvin kuultavasti ja nenän haistettavasti läsnä. Kylällä ei ole hiljaista, koska kuulaana syyskuun päivänä lehmien kellojen kilkatus ja koiran haukunta kuuluvat kaukaakin. Ne piirtävät rajoja kylän eletylle tilalle (vrt. Tuan 1977/2001: 15). Tyttö kartoittaa jokapäiväisen elämän kotipiiriä; kotirakennuksen (home) ulkopuolista jokapäiväisen elämän piiriä (horizons of reach) (ks. Buttimer 1978: 19): kartano (kotipiha – ST huom.), äiti, täti, nimikkolehmä Tuulikki,⁵² Mansikki, Ilonen, Pyräkkä, Taisto, Onnenkukka, Perjakka, naapurit, mummola, maantie, koski, koulu, naapurin isäntä, poika, hevonen, sotilas, keto, kaurapelto, navetta, metsä, uudisraivaus, koirat... Tutun kotipiirin ulkopuolella liikkuu linja-auto, joka vie sotilaan sotaan. Huomenna – ei vielä tänään – (uhkaava) ulkomaailma tunkeutuu kotipiiriin ja vie Perjakan ja Taiston pois täältä.

Kyläkirjassa pyrittiin aitouteen ja rehellisyyteen. Kirjoittamistapa vaihteli kuitenkin kirjoittajan mukaan. Roos pitää juuri tätä keskeisenä elämäntarinan ominaisuutena. Sen yhteydet todellisiin henkilöihin ja tapahtumiin ovat hänen mukaansa tarkoitettuja, tavoiteltuja. Toiset onnistuvat siinä paremmin kuin toiset. Toiset muistavat paljon vähemmän ja kirjoittavat puolueellisemmin ja jättävät pois enemmän itselleen ikäviä tosiasioita. Useimmat kuitenkin voivat väittää, että se minkä he ovat kirjoittaneet, on varsin pitkälle totta. Philippe Lejeune (1975) on Rousseau'n teesien: pitää kertoa totuus, pitää kertoa myös omalta kannalta ikävät asiat, pitää asettaa itsensä alttiiksi muiden kritiikille, pohjalta määritellyt omaelämäkerrallisen sopimuksen, millä tarkoitetaan kirjoittajan lupausta kirjoittaa omalla nimellään ensimmäisessä persoonassa omasta elämästään mahdollisimman totuudenmukaisesti. Elämäntarinan ei siten tarvitse olla hyvä, vaan totta. Osa kirjoittajista kertoi hyvinkin rehellisesti mm. perheensä köyhyydestä ja elämän ankeudesta, jota torjuttiin huumorin keinoin. Osa ei kirjoituksissaan käsitellyt omaan perheeseensä liittyviä asioita lainkaan, vaan keskittyi kylän kehitykseen liittyvien myönteisten asioiden kuvaamiseen. Osa vanhoista kyläläisistä, joilla olisi ollut paljonkin kylän kehitykseen liittyvää muistitietoa, ei halunnut kirjoittaa kirjaan, koska elämään ja kyläläisten välisiin suhteisiin liittyi katkeria muistoja. Erilaisten poisjätöjen voidaan tulkita kertovan myös onnellisuusmuurista, ehkä vahvemmassa kuin varsinaisissa henkilökohtaisen elämän pohdintaan keskittyvissä elämäkertoissa (Roos 1987: 240). Liikuttavia kirjoitustyössä olivat hetket, kun vanhempi henkilö, joka ei ollut koskaan elämässään kirjoittanut, sai kirjoitettua tarinan, vaikka pienenkin. Elämäkerrallisen sopimuksen käsite sisältää ajatuksen elämäkerran kiinnittymisestä ympäristöönsä. Elämäkerta kerrotaan aina jollekin, määrättyjen tavoitteiden ja motiivien mukaan. Suhde toisiin, yhteisöön, historiaan voidaan Roosin mukaan laajassa mielessä katsoa omaelämäkerralliseksi sopimukseksi. Siihen voi sisältyä velvoite kotiseudun ihmisiä kohtaan (Roos 2000; 1988: 148, 220-221).

Roos (2000) katsoo yhteiskuntatieteissä koetun eräänlaisen ympyrän, missä omaelämäkertoja käytettiin ensin historiallisesti tosina aineistoina. Sitten tuli mukaan narratiivisuuden idea, joka on lähtöisin historiantutkimuksesta ja lopulta tuli mukaan kirjallisuuden tutkimuksen tekstianalyysit. Roos esittää teesinään, että näiden yritysten jälkeen joudutaan yhä uudelleen palaamaan alkuperäiseen ajatukseen elämäkertojen totuudellisuudesta. Vaikka yhteiskuntatieteissä tarinoiden kertomista ja postmodernia ihmiskuvaa yhdistelevä konstruktionistinen näkökulma on torjunut elämäkertatotuuden, käytännön tutkimuksessa, usein erilaisten harharetkien jälkeen, tutkijat ovat joutuneet palaamaan omaelämäkerran totuudellisuuden maailmaan tai ainakin havainneet sen kiinnostavimmaksi ja omaa itseään eniten koskettavaksi. Yhteiskuntatieteilijöitä kiinnostavat yksilöiden ja yhteiskunnan

52 ”Vaikka lapset osallistuivat kodin muidenkin eläinten hoitoon, nimikko oli erikoisasemassa. Se oli lapsen oma ja sellaisena yksilö ja persoonallinen” (Korkiakangas 1996: 189).

suhde, se mitä elämäkerrat kertovat yhteiskunnasta, vaikka he, olematta psykologeja, sortuvatkin usein psykologiaan ja freudilaisiin tulkintoihin. Lejeunen näkemyksen mukaan omaelämäkerrassa keskeistä on se, että sen tekijä on ilmoittanut kertovansa omasta elämästään, ei pyrkivänsä kirjoittamaan fiktiota. Häntä ei pidä arvioida kirjailijana, vaan itsensä paljastavana, vakavassa mielessä tunnustuksia tekevänä kanssaihmisenä. Jos luemme hänen tekstiään fiktiona, irroitamme itsemme kirjoittajasta ja hänen pyrkimyksistään, kiellämme ne (emt.). Elämäntarinaa pyritään lukemaan rehellisesti, kirjoittajan tarkoituksia vastaavasti. Tulkinnassa haetaan kertojan näkökulmaa, sen sisältämiä rajoituksia, jotta päästäisiin oikeudenmukaisiin ja oikeisiin tulkintoihin (ks. Vilko 1997: 83).

Hänninen (1999: 108) kuvaa Roosin referentiaalista käsitystä ”viattomaksi” tulkinnaksi eletyn elämän ja kokemuksen sekä näitä koskevan selostuksen suhteesta. Siinä elämäntarina oletetaan ikkunaksi alkuperäiseen elämään sinänsä sellaisena, kuin kertoja sen on kokenut, onhan perusteena elämäntarinan käytölle ollut, että se jäljittelee parhaiten elettyä elämää. Tämän näkemyksen mukaisesti käsitettynä elämäntarina on Vilkon (1997) mukaan altis sen subjektiivista luonnetta koskevalle kritiikille. Vilko on kritisoinut Roosin päätyvän karistamaan oman omaelämäkertakäsityksensä taustarakenteista pois niin minän kuin kertomuksen käsitteet ja julistamaan omaelämäkerran referentiaalisuutta autenttisen kokemuksen ja kokemuksestaan yksin tietävän subjektin merkityksessä (emt.: 51, 91). Roos taas: ”Emme varmasti pysty kertomaan koko totuutta elämästämme.” Omaelämäkerran perusideana on pyrkiä kertomaan niin paljon totuutta elämästämme, kuin se meille vain on mahdollista ajallisesti, sisällöllisesti, suhteessa niihin ihmisiin, joille kerromme (Roos 2000; ks. myös Denzin 1989a: 19). Vuonna 1994 Roos päätyy edelleen pitämään kiinni kannastaan, ettei kaikki ole pelkkää tulkintaa, vaan tekstin ulkopuolella, tulkinnan ulkopuolella, puhutun ja kirjoitetun sanan ulkopuolella on jotakin. Koska ei ole filosofi, hän kutsuu sitä todellisuudeksi tai todelliseksi elämäksi (Rahkonen 1995: 148; vrt. Denzin 1989a: 22). Päivi Kosonen (1995: 215) pohtii, mitä autobiografia oikeastaan on ja päätyy kysymään: ”Onko riittävää todeta, että autobiografia on kertomus, jossa kirjoittava subjekti muotoilee kirjoituksessa oman elämänsä subjektiivisen ja myyttisen totuuden? Että kysymys on representaatiosta, esittämisestä tietystä mielessä samalla tavalla kuin fiktiossa, siis että kokemuksen ja sen kielellisen formuloinnin välille jää aina kuilu, välimatka, etäisyys, mutta että autobiografia ottaa nimenomaisesti tehtäväkseen oman myyttinsä paljastamisen.”

Koska kysymys ei ollut ainoastaan henkilökohtaisesta elämäntarinasta, vaan vieläpä kylän tarinasta, vaikeista asioista mitä ilmeisimmin yleensä vaiettiin, ne sivuutettiin. Kysymys oli myös kirjoittajan kyvystä käsitellä vaikeita asioita, oliko kirjoittaja ”sinut” elämänsä kanssa, kohdannut ja ehkä voittanut vaikeutensa ja pystyi kertomaan kipeistäkin asioista, vai täytyikö asiat käsittelemättöminä sivuuttaa (Kohli 1981: 64). Joka tapauksessa kysymys ei ollut pelkästään asukkaiden omaelämäkertoista, vaan sittenkin ensisijaisesti kylällä tapahtuneesta: mielenkiintoisesta, jännittävästä, kertomisen arvoisesta. Tässä mielessä kirjoituksiin ei voi soveltaa yksioikoisesti omaelämäkerrallisen kirjoittamisen käytännössä havaittuja säännönmukaisuuksia. Missä määrin kyläyhteisön tarinaan sisältyy henkilökohtaista elämäntarinaa? Missä määrin tarinat ovat aktiivisesti tuotettuja puheenvuoroja syrjäisestä maaseudusta ja missä määrin autenttisia kuvauksia kategoriasta syrjäkyläläiset (vrt. Huttunen 2002)? Joka tapauksessa kairanmaalaisten itsensä kertomat tarinat tuovat toisenlaisen näkökulman maaseudun kehittämisestä käytävään keskusteluun kuin maaseudun muutoksesta kertovat ohjelmat ja asiakirjat ovat tuoneet. Miten kerrataan, edellyttää sen selvittämistä, onko kertomus vastaus johonkin kysymykseen ja jos on, niin millaiseen, miten esitettyyn ja kenen esittämään kysymykseen. Näin jäsennetyt identiteettitekstit kiinnittyvät elettyyn todellisuuteen monin säikein ja ovat ”täynnä merki-

tyksiä” (Knuutila 1998a: 31-32). Olisi osattava kysyä kysymyksiä. Ei ole olemassa mitään mekaanista tapaa lähestyä tämän tyyppistä aineistoa, vaan lähestymistavat on suhteutettava aineistoon ja otettava sen erityispiirteet huomioon. Olisi löydettävä tälle aineistolle ominainen tarkastelukulma. Aineisto itse määrää lähestymistavan, joka sille parhaiten soveltuu (Roos 1987: 44). Kyläkirjan tarinoita voidaan lukea dialogina kehittämissprojektin asettaman tehtävänannon kanssa, kuinka kyläläiset vastaavat pyyntöön kuvata mennyttä ja nykyistä elämäänsä sekä arvioida tulevaisuuttaan (Pöysä 1997: 39-47).

Omaelämäkerran lukijalle asetetaan odotuksia ja vaatimuksia, joita tavallisen fiktion lukijalta ei edellytetä. Näin syntyy erityinen suhde, relationaalisuus, joka on tärkeä osa omaelämäkertaa: lukijan odotetaan uskovan siihen, mitä tekijä kirjoittaa, lukijan odotetaan ymmärtävän kirjoittajaa, suhtautuvan tähän suvaitsevaisesti ja hyväksyvästi. Lukijan ja tekijän välille syntyy aivan toisenlainen suhde, kuin kirjailijan ja tämän lukijan (Roos 2000). Elämäntarinoita ymmärtämään pyrkivä lukutapa, halu ymmärtää kirjoittajien omaa suhdetta syrjäiseen maaseutuun, sen paikkoihin sekä omaan tapaan merkityksellistä sitä ja kuulumista siihen, kytkeytyy näkökulmaksi määriteltyyn hermeneuttiseen perinteeseen ja pyrkimykseen tavoittaa tutkittavien oma tapa katsoa maailmaa (Huttunen 2002: 23). ”Minä” kertoo, kirjoittaa oman tarinansa, versionsa siitä tavalla, josta hän itse päättää: tämä on hänen ja hänen yleisönsä välillä tehty sopimus (Roos 1988: 148). Nähtäessä omaelämäkertojen kehitys osana moderneja ”minätekniikoita”: ihminen on tunnustuksia tekevä eläin (Foucault), ehkä autobiografiaa voisi silloin kutsua ripittäytymisen protestanttiseksi muodoksi (Rahkonen 1995: 152). Omaelämäkerta ”minän luomisena”, yhtä lailla kuin itserepresentaationa, on myös huomionarvoinen (Stanley 1992: 60; Vilkkö 1997). Kun huomioon otetaan kyläkirjan muoto kylästä ja ihmisistä muille kertovana, se että tuohon muotoon kuuluu itsestään selvänä ja oleellisena osana vuorovaikutus lukijan kanssa, nousi tarinoissa esiin ajatus ja asenne, jota voi nimittää ripittäytymisen muodoksi. Pitkälti tämän periaatteen mukaan valikoitui kirjoittajiksi niitä, joilla oli rohkeutta laittaa ”itsensä likoon”, ilman ”kikkailua ja poseerauksia”, mitä Roos (2000) pitää olennaisena autenttisuuden tunnusmerkkinä.

Vuorovaikutusta korostava suhde elämäntarinaa tuottaa itseä koskevan kirjoituksen kertomuksena toiselle (ks. Kohli 1981: 66). Vilkkö käsitteellistää asiaa ”kirjoitetun puheen” metaforalla. Kirjoitettu ns. tavallisen ihmisen elämäntarina voidaan sijoittaa kirjoitetun ja puhutun kielen välimaastoon. Yleisesti ottaen luonnehdinta sijoittaa kirjoittamalla tuotetun kuvan elämänvaiheiden ja kirjoittajaminän suhteesta lähelle jokapäiväistä todellisuuden kertomista, siinä tapahtuvaa minän luomista ja ylläpitämistä sekä näiden tapahtumien muistoja. Kyseessä on sallittu, säädelty, raamitettu ja joustava kaikille arkipuheesta tuttu muoto kertoa itsestään, välittää yhteisten merkitysten kentälle aineksia, joista minä muodostuu; testata, hylätä ja alkaa alusta. Elämäntarinan ja minän ainekset hioutuvat näissä jokapäiväisissä prosesseissa ja lukija kykenee ymmärtämään muodostunutta elämäntarinaa, koska se rakentuu olennaisesti sosiaalisen ja kulttuurisen kommunikation varaan (Vilkkö 1997: 24-25). Tarinoita kirjoitetaan muille kyläläisille ja muille oletetuille lukijoille.

Kuinka kyläkirjaa sitten luettiin? Tässä kolme kirjan tärkeyttä kuvaavaa minulle kerrottua kommenttia: ”Meillä kait sitä luetaan sängyssä ja lattialla, istuen ja maaten.” ”Kyllä sitä meillä luetaan kuin Raamattua.” ”Kyllä me on naurettu ja itketty.” Lukija voi päästä osalliseksi kertojan tunneperäisistä kokemuksista ja osallisuus, sitoutuminen ja emotionaalisesti alttiiksi asettuminen voivat olla molemminpuolista. Vuorovaikutus kirjoittajan ja lukijan välillä on kirjoitustapahtumassa läsnä. ”Toisen silmä ohjaa kirjoittajan silmää” (ks. Denzin 1989a: 18). Vaikeampi kysymys on kuinka ripittäytymisen, minän luomisen, itserepresentaation ja toisaalta hyvän tarinan (fiktion) kertomisen suhteet tällai-

sessä kylän yhteisessä tarinassa sitten voisivatkaan rakentua? Kontekstit eivät ole staattisia ”taustoja”, vaan vaikuttavat aktiivisesti siihen, kuinka kirjoittajat kirjoittavat ja kuinka lukijat kohtaavat tekstit. Ne liittävät tarinan muihin tarinoihin ja muihin inhimillisiin käytäntöihin ajassa ja paikassa. Käytännössä on usein mahdotonta sanoa, missä ”teksti” päättyy ja ”konteksti” alkaa tai päinvastoin, on mahdotonta erottaa kaikkea sitä, minkä kertoja olettaa yleisönsä tietävän (Lehtonen 1996: 121, 157-160).

Elämäntarinoiden luennan lähtökohta on, että tutkija-lukijan omaelämäkerta ei voi olla vaikuttamatta siihen, miten hän omaelämäkertoja lukee ja tulkitsee. Peltonen (1994) kertoo tietoisesti lukeneensa miesten omaelämäkertoja omaelämäkerrallisesti, sotasukupolveen kuuluvan isän tyttärenä, oma isä ja lapsuuden muut miehet mielessään. Isän ikäisten miesten omaelämäkertoja lukiessaan hän kertoo tavallaan käyneensä niitä dialogeja, joita ei osannut isänsä kanssa ajoissa käydä (emt.: 190). Tutkimuksessani käsiteltyjen elämäntarinoiden tulkintaan vaikuttaa eittämättä omaelämäkerrallisuus. Tarinoita luetaan ja tulkitaan vuosisadan alussa ja 1910-luvulla syntyneiden vanhempien lapsena käyden samalla dialogeja, joita ei osattu ajoissa käydä tai käyden dialogeja edellisten sukupolvien, kuten isovanhempien ja heidän ikäluokkaansa kuuluvien kanssa, joiden käymiseen ei ole ollut mahdollisuutta. Olen jättäytynyt pitkälle omakohtaisesti koetun varaan, niin kuin lukijan tuleekin (ks. Roos 1994: 27; Kumpulainen 1999). Vilkko (1997) tavoittelee sensitiivistä otetta tulkintaan ja kirjoittamiseen pyrkimällä liikkumaan mahdollisimman lähellä aineistoa, toimimaan luentakokemuksen ohjaamana sekä kunnioittamaan omaelämäkertakirjoittajia. Luettaessa autobiografiaa lukijan oma elämäkerta kietoutuu mukaan mielessä muotoutuvaan biografiaan. Näin omaelämäkerta (subjektin itse jäsentämä elämä) ja elämäkerta (jonkun toisen piirtämä kuva yksittäisen subjektin elämästä) ovat näkökulmia, jotka kohtaavat luennassa (ks. emt.: 23-25). Tämä kirjoitetun puheen metaforan keskeinen ulottuvuus liittyy lajityyppimäärittelyyn, joka on tullut tunnetuksi Liz Stanleyyn esiin nostaman ”auto/biografia” -käsitteen muodossa (ks. Stanley 1992).

Ymmärrän tässä tutkimuksessa elämäntarinan Roosin tapaan tavalla, jota on luonnehdittu romanttiseksi (Rahkonen 1995: 146), naturalistiseksi (Silvasti 2001: 60), realistiseksi (Huttunen 2002: 35) tai viattomaksi (Hänninen 1999: 108) tavaksi ymmärtää elämäntarina todellisuuteen ja totuuteen tähtäävinä kertomuksina. Elämäntarina nähdään yrityksenä kuvata elettyä elämää luotettavalla tavalla ainutlaatuisesta kertojan näkökulmasta. Kirjoittajat ovat läsnä teksteissään. Kirjoittaessaan muille he tekevät jotain myös itseään varten (Vilkko 1997: 97). Sekä yksilöllisesti erityinen että yhteisesti, kollektiivisesti jaettu ovat molemmat itsessään sosiaalisia (Jenkins 1996: 19). Kyläläispositiostaan kirjoittajat vaikuttavat haluavan usein tulla sekä nähdyksi yksilöinä että kertoa jotakin henkilökohtaisen ylittävää (Huttunen 2002: 23). Käsittelen kertomuksia ja tarinoita eri näkökulmista sekä analysoin sisältöä monien erilaisten käsitteiden avulla. Näitä erilaisia näkökulmia kokoaavana lähestymistapana on kirjoitusten näkeminen ja käsitteleminen dialogina, vastauksena kyläkirjan kokoamistavoitteen asettamaan kirjoituspyyntöön (vrt. Pöysä 1997: 39-47). Vilkko (1995) korostaa syvää sitoutumista lukemaansa tekstiin. Lukeminen on omaelämäkerrallista, läsnäolevaa, intensiivistä, kyselevää, voimakkaita tunnereaktioita synnyttävää, epäilevääkin, mukaan kietoutuvaa ja paneutuvaa toimintaa. Siinä lukijan solmima omaelämäkertasopimus ilmenee orientaationa, joka pohjautuu lukijan vastakaikuun ja kohdistuu tekijän toimintaan. Kirjoittaminen tunnistetaan tekona, kertovana toimintana, osana kirjoittajansa kirjoitushetken elämää, joka tuottaa elämän jäsenystä kirjoittajan valitsemasta näkökulmasta käsin. Luennassa kulkevat rinnan toisaalta sitoutuminen ja toisaalta kertojan intention paljastaminen, samaistuminen ja etäisyyden ottaminen kirjoittajaan. Vuoropuhelu ja emotionaaliseen vastakaikuun perustuva tietäminen ja käsittäminen edellyttävät jatkuvaa oletusten ja ennakkoluulojen tarkkailua ja uudelleenarviointia sekä luettavan

tekstin peilaamista omaan lukijaposition. Kairanmaan tutkimusalueen tuttuus on ollut tulkinnassa etu, mutta se voi olla myös ansa, johtaa tulkitsemaan ”ennalta tiedetyn” mukaisesti. Vilkkko laajentaa luennan intensiivisen ja omaelämäkerrallisen asenteen koskemaan myös luetusta kirjoittamista. Lukija kirjoittaa samalla myös omaa tarinaansa kysymällä lukemaltaan kysymyksiä, jotka kiinnostavat juuri häntä (emt.: 157-159, 164-165).

Elämäntarinan ydin on siinä, kuka yksilö kokee olevansa ja kuinka hänestä tuli tämä tietty persoona. Tätä elämäntarinan ominaisuutta lähestyy identiteetti-käsite (Vilkkko 1997: 76; Kohli 1981: 65, 70). Sheridan näkee paljon todisteita siitä, että kirjoittaminen on siinä arkikäytännön prosessi, jota ihmiset käyttävät moniin tarkoituksiin mukaan lukien oman identiteettinsä läpikäyminen ja itsensä uudelleen löytäminen. Olemme keskellä tarinoitamme tietämättä, miten ne päättyvät. Meidän täytyy jatkuvasti muuttaa kertomuksen juonta sitä mukaa, kuin elämässämme tapahtuu uutta. Minuus ei siten olekaan muuttumaton olio tai substanssi, vaan henkilökohtaisten tapahtumien mukauttamista historialliseen yhteyteen, mikä paitsi sisältää sen, mitä yksilö on ollut, myös ennakoit sitä, mitä hänestä on tuleva. Identiteetit eivät ole vakaita tai muuttumattomia, vaan karttavat koko elinajan, ne ovat osa psyykkisen vakauden luomisen prosessia (Sheridan 2000; Polkinghorne 1988: 150; Herb-Kaplan 1999: 1). Kirjoittaessaan omaa ja kylänsä elämäntarinaa asukkaat mukauttavat henkilökohtaisia tapahtumia historialliseen yhteyteen, mikä paitsi sisältää sen, mikä hän on ollut, myös ennakoit sitä, mitä hänestä on tuleva. Tai kuten Karjalainen asian ilmaisee: ”muisti on se, joka nykyhetkessä tekee tulevaisuuden näkyväksi” (Karjalainen 1995: 15). Elämän eri vaiheet seuraavat mukana: mennyt on mukana nykyisessä, joka jättää jälkensä tulevaan. Kun eletyt paikat aina värittyvät biografisesti, niiden sisältö virittyy ”yli” ympäristön fyysisen muodon (Karjalainen 1987: 22-23). Omaelämäkerrallisen kirjoittamisen prosessin avulla syrjäisen kylän asukas voi rakentaa identiteettiään tai kylänsä identiteettiä ja etsiä mahdollisia tulevaisuuksiaan. Elämäntarinat, paitsi että antavat merkityksellisen muodon eletylle kokemukselle, antavat viittauksen eteenpäin auttaen ennakoimaan tulevia tilanteita sekä visioimaan mahdollisia tulevaisuuksia (Flyvbjerg 2001: 137; Vilkkko 1995: 159). Suullinen historia, joka antaa menneen, voi auttaa syrjäisen maaseudun asukasta suuntaamaan kohti itse tehtyä tulevaisuutta. Historia, auttaessaan asukasta näkemään kuinka hänen oma tarinansa liittyy asuinkylän ja -seudun muuttuviin piirteisiin, voi auttaa ihmisiä paikantamaan itseään ja näkemään, mihin heidän tulisi mennä (Thompson 1978: 225, 226).

Monet tarinat ovat moniperspektiivisiä; useita eri näkökulmia sisältäviä tarinoita, jotka kertovat palan kylän historiaa ja ovat samalla omista kokemuksista kertovia elämäntarinoita (ks. Vilkkko 1997: 125, 217). ”Meitä kiehtoo ajatus, että osanottajat tällä tavalla melkein huomaamattaan tuottavat ajan kuluessa oman elämäntarinansa” kylän historiasta kertovissa erilaisissa luvuissa (Risse 2000). Tällainen tarina on seuraava, jossa noin 60-vuotias mies halusi kertoa kyläkätilöistä: muistan minut, muistan äidin ja oman rakkaan äidin tekemän lapsuuteni maiseman. Äiti on kuin koti, ympäristö, jossa poika kasvaa, arkinen, yleistetty, lapsuuden aikaisesta elämästä huolehtija, jota kiitetään jälkikäteen, myös idealisoitu, nostalginen neljännesvuosisataisen kyläelämän jatkuvuuden avainhenkilö, ”navansitoja” (Vilkkko 1997: 202-206). Tarina noudattelee kyläkirjaan sisällytyille elämäntarinoille tyypillistä kansanomaisen kerronnan kaavaa (Siikala 1984: 27-37; Vilkkko 1997: 93-94, 104-108; ks. myös Kohli 1981: 67). Siinä on kysymys menneen kokemuksen kertaamisen menetelmästä, jossa lauseiden seuranta yleensä vastaa todellisten tapahtumien seurantoa. Tapahtumia selostetaan ja arvioidaan. Tarinan mahdollinen kompleksinen muoto on tulosta arvioinnin osuudesta, sen määrästä kokemuksen kuvauksessa: mitä tapahtumat merkitsivät osallistujille narratiivin tilanteessa. Tarinan orientaatiossa kirjoittaja kuvaa tapahtumapaikkaa eli kysymyksessä olevaa kylää.

Koska asutus on ollut harvaa ja tie- ja kulkuyhteydet ovat olleet huonot, niin on ollut olosuhteiden luoma pakko olla kylittäin omatoimisia kaikilla elämän aloilla. Pitkät tiettömät taipaleet, usein kinttupolut ja pitkospuut, ovat olleet ainoita kulkuväyliä moneen syrjäiseen taloon. Näin ollen ei kättilöä ehtinyt kauempaa edes hakemaan. Hevoskyyti oli ainut kyyti, jonka kyläkättilö sai, eikä kaikilla ollut hevostakaan... Silloin oli lähdettävä jalan tai myöhempään aikaan pyörällä ajaen osan matkasta, koska pyörälläkään ei päässyt joka taloon pihalle asti. Oppinsa kyläkättilöt saivat perimätietona edeltäjiltään...

Tarinan evaluaatio-osuudessa kirjoittaja kertoo omat tapahtumiin liittyvät muistonsa, millaisen lapsuudenmaiseman kyläkättilönä toiminut äiti loi.

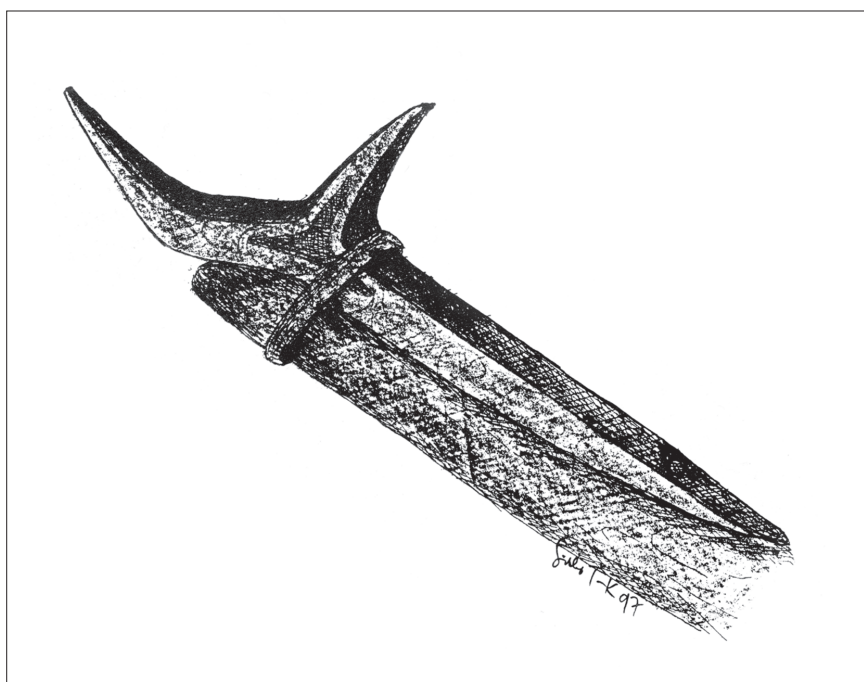
Lapsuusajalta on jäänyt mieleeni monta muistoa, kun Äiti lähti yllättäen johonkin naapurisiin kylään, eikä ottanut mukaan, vaikka kuinka tahtoi. Monesti Äiti oli kylässä, kun aamulla herättiin. Sitä ei tahtonut oikein jaksaa ymmärtää, miksi Äidin piti olla kylässä yölläkin... (Kyläkirja: 100)

Kertojan affektiivinen ja tunteisiin vetoava läsnäolo lomittuu selostavaan ja arvioivaan kerrontaan. Merkittäviä hetkiä ja muistoja arvioidaan siltä kannalta, miltä ne tuolloin tuntuivat ja millaista osaa ne esittävät kertojan elämänsä elämässä (Vilkko 1997: 159-160).

Paikka muodostuu menneestä sekä nykyisestä, sitä ei voi erottaa historiastaan. Tutkimusalueiden historiassa on kiinnekohtia, jotka korostuvat ja ovat osa sitä prosessia, joka muodostaa paikan hengen (sense of place). Kairanmaan kylä sijaitsee ”Pohjanmaan ja Savon välisen erämaan laidalla” (Kyläkirja: takakansi). Kylän tärkeät kiinnekohdat liittyvät metsätyöhistoriaan ja metsäluontoon. Molempien tutkimusalueiden sekä perinteisessä että nykyisessä kanssakäymisessä korostuvat miehiseen kaveruuteen liittyvät kanssakäymisen muodot, joka pohjautuvat jaettuun kokemukseen raskaasta ruumiillisesta työstä tai miehisiä taitoja vaativista, vaarallisistakin harrastuksista. Näin siitäkin huolimatta, että molempien tutkimusalueiden yhteisölliset ominaisuudet perustuvat keskeisesti naisten vapaaehtoiseen talkootyöhön. Kylien yhteisöllisessä elämässä tärkeät tapahtumat toteutuvat, kun kylältä löytyy naisia kahvitukseen ja ruoanlaittoon, leipomaan kakkuja arpajaisiin jne. (vrt. Valentine 2001: 114, 251). Metsästyksen on suuren osan kylien miesväestöstä elämässä keskeisellä sijalla. Metsässä liikkuminen on naisillekin luonnollista mm. marjastuksen muodossa. Päijät-Hämeen tutkimusalueen sijainti Päijänteen läheisyydessä on merkittävä, myös ilmapiiriin vaikuttava tekijä. Päijänne on pitkään yhdistänyt aluetta ja alueen väestöä, kun vesistö on toiminut kulkureittinä ja sittemmin eristänyt ihmisiä saariin tai lahtien, tiettömien taipaleiden ja vaikeiden kulkuyhteyksien taakse (vrt. Massey 2003: 73). Päijäthämäläisen tutkimusalueen ”hengen” voi määrittellä voimakkaasti koetuksi erilisyydeksi perinteikkäässä, vahvassa kulttuurisessa yhteydessä. Päijänne luo edellytykset matkailuun ja loma-asutukseen tukeutuviin selviytymisstrategioihin. Taloista löytyy vanhaa esineistöä, perinteet elävät pihapiireissä ja maisemassa (PSYKY 1998).

Kyläkirjasta muodostui Kairanmaan kyläläisten ja alueella syntyneiden ihmisten yhteinen historia, jonka kokonaisuutena voi katsoa sisältävän kollektiivisen kokemuksen paikasta ja jonka tekoprosessi tuotti niin sanottuja yleisiä mielipiteitä alueen luonteesta tai paikan hengestä, tunnepitoisesta siteestä, joka on kehittynyt ajan myötä ihmisten ja paikan välille (Relph 1976: 34, 42-43, 48, 57-58; Haarni et al. 1997: 17-18; Matthews 1992: 201). Paikan hengen aistii kokija, joka on tai on ollut kuvaamallaan hetkellä paikkaan nähden sisäpuolinen. Paikan henki on ennen kaikkea osallisena olemista, kuulumista omaan paikkaansa yksilönä ja yhteisön jäsenenä sekä asian tiedostamista. Tunne paikan erityislaadusta on syntynyt ajan ja kokemusten myötä toistuen päivä päivältä vuosien saatossa. Paikka nähdään tällöin staattisena käsitteenä, organisoituna merkitysten maail-

Kuva 10: Paikkaa ei voi erottaa historiastaan

Kairanmaalla paikan hengen muodostumisprosessin lähtökohdat kiinnittyvät metsätyöhistoriaan (Puurros uittokeksistä, Kyläkirja: 12).

mana (Relph 1976: 65; Tuan 1977/2001: 179, 183-187). Pelkästään humanistista perspektiiviä on usein pidetty liian rajoitettuna, tällöin sen rooli on ollut täydentävä. Paikan henki tuotetaan yhteisöllisesti, mutta koetaan henkilökohtaisesti, sen ulottuvuudet voivat olla puhtaasti subjektiivisia tai paikan yhteisölle intersubjektiivisia (Eyles 1985: 2; Koskela 1994: 3, 102). Kyläkirjatyössä olivat mukana vanhemmat ikäluokat, 1950-luvulla syntyneistäkin vain pieni osa, joten se ei dokumentoinut nuorempien ikäluokkien paikallista identiteettiä tai kokemuksia paikan hengestä. Työtä oli tarkoitus jatkaa nuorempien ikäluokkien osalta myöhemmin. Se loi pohjan, jolle nuoret voivat jatkotyöskentelyssä rakentaa omat näkemyksensä paikasta sekä ennakoitinsa tulevaisuudesta. Tässä mielessä työ ei ”onnistunut”, mahdollisista pyrkimyksistä huolimatta, kiinnittymään yksivivaiseen, vakaaseen paikkaidentiteettiin. Nuorempien ikäluokkien kannalta sen merkitys näytti liittyvän suvun historian kautta subjektiivisiin ja toisaalta kyläyhteisöön liittyviin intersubjektiivisiin merkityksiin. Paikkasidonnaisen identiteetin on useissa yhteyksissä katsottu edellyttävän perinteen ja nostalgian voimaa, paikan hengen määrittely on liitetty stabiiliisuuden etsintään vaihtuvien prosessien sijaan (Knuuttila 1998a; Massey 1994; 2003).

Syrjäisyys yhdistää, kuin meri tai tunturi. Syrjäisyyden vaivat voi jakaa saman kokeneiden kanssa. Syrjäisen elämän vaatavuus antaa mahdollisuuden tuntea jonkinlaista ylemmyyttä: ”ei kaikista oo”. Elämän kovuus on synnyttänyt oman huumorinsa. Se kantoi usein vaikeimman yli. Kantavana teimana läpi kyläkirjan onkin syrjäseudulla eläneen kansan huumori. Huumori, joka usein kertoi elämän ”kylmästä karnevaalista” (Knuuttila 1992: 190-191). Huumori tasoitti syrjäseudun ihmisten kovaa selviytymistaistelua. Tarinoiksi, jotka kyläkirjaan nähtiin tärkeiksi sisällyttää, nousivat aivan erityisiä selviytymisen taitoja osoittaneet tarinat (vrt. Kortteinen 1992). Ne nousivat tärkeiksi eräänlaisina sankaritarinoina. ”Aitoja selviytyjiä” (vrt. Haanpää) muistettiin ja heitä arvostettiin. Aitoa selviytymistä vaatineista tapahtumista kirjoitettiin, kuten tässä noin 60-vuotiaan miehen elämäntarinassa.

Talvi -56 oli harvinaisen kylmä ja runsasluminen. Kyseisenä talvena oli Metsähallituksen savotta... Yksi maanantaiaamu on jäänyt erikoisesti mieleen. Aamulla katsottuani mittariin totesin, ettei sinne taida tänä päivänä moni lähteä, mittari näytti nimit-

täin -52 C. Eipä tosiaan lähtijöitä ollut minun lisäksi muita. Minulla oli vastuu Kivimäen kämpän lämmittämisestä. Niin oli lähdeittävä. Laitoin kahdet välihousut ja huopatossut, päälleni villapaidan ja puseron lisäksi turkin. Kasvojen suojaksi kääriin kaulaliinan, vain silmät jäi näkyviin. Lähdin kävelemään hevostien polannetta. Lämmin hengitys huurettui kaulahuivin ulkopintaan ja suojasi myös kasvojeni. Koko matkan aikana en nähnyt yhtään henkilöä tien päällä. Olivat jääneet päiväksi uunille... Päivän uunia lämmitettyäni tuhkaluukut alkoivat punottaa ja vähitellen ne muuttuivat keltaisenpunaisiksi kuin ahjosta nostettu rauta. Söin eväitäni kastellen leipää läskinkäristyksessä, kuten oli talon tapa. Tarkoitukseni oli ruveta nukkumaan kellon käydessä kymmenettä illalla, mutta silloin äkkilämmitys teki tepposensa. Päivän hyvin vetänyt uuni pukkasi savun sisälle. Eihän siinä nukkua voinut, kun sininen savu leijui mökin sisällä. Kiitin luojaani, etten ollut kerinnyt ruveta nukkumaan. Se olisi ollut viimeinen uni. Otin repun ja lähdin kävelemään... (Kyläkirja: 159-160).

Huolimatta vaativista olosuhteista, ihmiset olivat iloisia, ”leikkisiä” ja nauroivat paljon. Huumorilla siivottiin ”mielen roskat”; ei-toivotut ajatukset pois näkyvistä. Seuraavassa elämäntarinassa asiantuntevan pikkutarkka työprosessin kuvaus liittyy arviointiin. Kerrotaan on huolella sisällytetty kaikki mahdolliset työvaiheet ja tapahtumien vaiheet sekä kaikki mukana olleet ihmiset, jotka on tästä lainauksesta jätetty pois. Onko kirjoittaja saanut vaikutteita Kalle Päätalolta⁵³ vai vaikuttavatko yhteneväisyyksien taustalla yhteinen pohjoispohjalainen kulttuuritausta ja yhteiset elämäkokemukset: kuuluminen sodanjälkeiseen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveen, jolle työ oli keskeisessä asemassa (Roos 1987: 53-58) sekä yhteneväiset täydellisyyttä ja työn sankaruutta tavoittelevat luonteenpiirteet ja arvot, vai sekä että?

53 Roos (1988) vertaa Päätaloa ranskalaiseen Proustiin. ”Kalle Päätalo on monella tavalla äärimäinen poikkeus ja kuitenkin juuri siksi esimerkki siitä miten tyypillisyydet löytyvät poikkeuksien kautta. Satatuhatta suomalaista ostaa joka vuosi kirjan, jossa kerrotaan vuosi-kaksi nuoren suomalaisen miehen elämästä, jossa ei tapahdu paljon mitään, jossa ei ole romantiikkaa eikä seksiä eikä väkivaltaa, jossa pääasiallisena tunteena on ahdistus ja häpeä ja jossa koko elämä kuvataan yhtenä rajuna työnteona ja ponnisteluina. Joku on sanonut, että Ranskalla on Proust ja Suomella Päätalo halutessaan ilmaista, miten Suomi ja Ranska eroavat toisistaan. Vertaus ei ole aivan vailla perää, mutta toki on muistettava, että Proustin ranskalainen lukijakunta on suhteellisesti ottaen aivan toinen sosiaaliselta ja kulttuuriselta koostumukseltaan kuin Päätalon suomalainen lukijakunta. Kalle Päätalo on myös yksi niistä kulttuuri-ilmiöistä, jotka yhä vielä jakavat konsensus-Suomea. Katarina Eskolan ja Maaria Lingon tutkimuksessa eri ryhmien mielikirjoista Päätalo oli niitä harvoja kirjailijoita, joita ns. paremmat piirit eivät tunnustaneet mielikirjailijakseen rahvaan tavoin, erotuksena vaikkapa Linnasta. Pyyntikin rinteessä -kirjaan sisältyy kertomus siitä, kun Teollisuuskoulun suomen opettaja ”maisteri Räsänen” luki Kallen aineen, josta tämä itse oli ollut suorastaan ylpeä, varoittavana ja huvittavana esimerkkinä liian pitkästä ja rönsyilevästä tyylistä, joka oli kaukana tekniikan miehen ytimekkästä ilmaisusta. Kurssitoverit taas pitivät aineesta. Siinä on pähkinänkuoressa sivistyneistön ja Kalle Päätalon suhde. Yksi on kuitenkin varmaa, Päätalo ei muutu. Hänen tuotannossaan säilyy aitona ja elävänä suomalainen maalaishabitus, kaikessa komeudessaan. Olen valmis väittämään, että koskaan ei Päätalolta mene määrätyn historiallisen ajanjakson ja sukupolven suomalaisuuden lähes täydellisyyteen tähtävään kuvauksen arvo. Hänen kauttaan puhuu 1900-luvun alkupuolen Suomen kansa vielä monille sukupolville meidän jälkeemme ja aina löytyy niitä, jotka jaksavat häntä lukea. Vaikka Päätalo kuinka on poikkeushahmo, vaikka hänen herkkyytensä ja ahdistuksensa ja työhulluutensa ja epävarmuutensa ja voimansa kuinka olisivat epätavallisia, niin silti hänen kirjojensa maailma on tiivistetyn tyypillinen ja hyvin arkipäiväinen. Päähenkilö on poikkeuksellinen vain siinä, että hän tekee kaiken vähän rajummin ja suuremmalla tunteella kuin aivan tavallinen suomalainen. Päätalossa elää suomalaisuuden jalostunut vuosikertaviini tai pikemmin kolmesti kirkastetun jaloviinan muoto. Nautinto, joka Päätalon ansiosta on kaikkien ulottuvilla” (emt.: 252-260).

Välirauhan aikana oli varauduttava jatkosodan varalle energiantuotannossa, jolloin ulkomaankauppa oli tyrehdyksissä. Alkoi hiilipuun teko valtion metsässä... Tekomiehiä oli eri kyliltä ja lähipitäjistä. Miehet rakentelivat laavuja metsään, jossa kortteerasivat ja yöpyivät kesän aikana. Talven tullen alkoi hiilipuun ajo. Silloin oli kortteerimiehiä niin paljon kuin sopi. Valtiontalliksi sanottiin sitä 30 hevosen tallia, mikä oli kunnostettu edellisenä syksynä savottahevosiä varten. Hevosmiehet olivat sitä ikäluokkaa, mikä ei ollut rintamalla. Puutavaraa oli tuhansia kuutioita, koska hiilenpoltto kesti useita vuosia. Hiiltämö sijaitsi entisen taimitarhan paikalla, matkaa oli noin 100 m talon pihasta. Sinne rakennettiin miilukämppä, jossa oli majoitettuna useita miehiä. Valtion polttoainetoimisto VAPO, perustettiin v. 1940 hoitamaan maan energiataloutta. VAPO osti puutavaraa ja poltatti hiiliksi; autot kävi hiili- ja puukaasulla... Miilun latomis-, peittämis- ja purkuajoina tarvitsi enemmän väkeä. Miilun purkamisen lisäksi hiilet murskattiin, seulottiin ja säkitettiin, jonka jälkeen hiilet varastoitettiin, säkkeihin lyötiin VAPOn leima. Meidän perhe teki miilunpurkamisen jälkeisen työvaiheen tehdasvalmisteisella veivattavalla murskauskoneella... Miilunpohjia oli kaikkiaan 7 kpl.

Päätännässä (kooda) kuvataan tapahtumien opetukset ja tehdään johtopäätökset. Ne muistuttavat metsätyöhön liittyvää jätjän huumoria ja tukkilaiskuvauksia (ks. Pöysä 1997), missä yli työn raskauden nousee huumori. Mieleen jäivät päivät, jolloin olimme iloisia, puhuimme ja nauroimme paljon.

Työ oli raskasta ja nokista, mutta ihmiset olivat iloisia, puhuivat ja nauroivat. Maailmantilanteen vakavuuskaan ei himmentänyt nokisavottalaisten huumorintajua. Hengityssuojaimia ei silloin tunnettu, joten ihminen oli nokinen sisältä ja päältä. Saunaa lämmitettiin joka ilta, miilunpurkuajoina myöskin aamulla, koska miilu piti purkaa yhtä mittaa alusta loppuun ympärillä olevalle kentälle, jossa hiilet sai jäähtyä ennen varastointia (mies, noin 60 v., Kyläkirja: 262-263).

Sota-ajan kuvauksia kyläkirjaan sisältyy runsaasti. Sota-aika oli poikkeavaa, dramaattista aikaa ja siksi mieleen jäänyttä. Suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin muutoksia tutkittaessa on yhdeksi merkittäväksi rajapyykiksi nähty nimenomaan toinen maailmansota ja sen jälkeiset vuodet (Korkiakangas 1996). Suurelle osalle kirjoittajista sota-ajan kokemukset olivat muodostuneet ns. avainkokemukseksi (ks. Snellman 2003: 29-39). Koska kansankulttuuriksi on määritelty ensisijaisesti se, mikä on yleistä ja tyypillistä, poikkeusajat eivät ole kuuluneet kansatieteellisen tutkimuksen keskiöön. Sota-aikaa on kansatieteessä käsitelty poikkeusaikana, jota on varottu haastattelutilanteessa. Jotta aineistoa olisi saatu muustakin kuin poikkeusajoista, niiden käsittelyä ainakin haastattelun alussa on pyritty välttämään. Sota-ajan näkymättömyyttä kansatieteellisessä tutkimuksessa Snellman (2003) selittää lisäksi menneeseen aikaan painottuvalla näkökulmalla sekä kansainvälisillä esikuvilla. Aikalaisilmiöiden problematisointi tuli tutkimukseen vasta 1970-luvulla. Suomalaiset kansatieteilijät ovat saaneet vaikutteita pääosin Ruotsista ja Saksasta. Ruotsissa ei sotaa ole käyty ja Saksassa aiheen käsittelyä on vältelty muista syistä (emt.: 32-33). Sota-tapahtumat välittyivät kylän koteihin vahvimmin omaisten kaatumisten ja haavoittumisten kautta. Oulun pommitukset näkyivät Kairanmaan kylälläkin viholliskoneiden muodossa ja roihuina pohjoisella taivaalla.

Yksilöllisinä kokemuksina historialliset käännekohtat nivoutuvat elämänsä eri vaiheisiin. Ajankohta merkityksellistyy vasta, kun se liitetään historialliseen kehykseen, jossa sillä on ajan kokemisen kannalta jokin mieli tai asema. Lapsuuteen ajoittuva toisen maailmansodan aika on jättänyt aivan toisenlaisia muistoja, kuin muiden ikäryhmien kokemana. Lapsuuden kokemuksena sota-aika voi jälkikäteen muistua todellisena yksilöl-

lisen elämänkaaren käännekohtana,⁵⁴ lapsuuden loppumisena. Toisaalta muistot muokkautuvat elämänsä aikana niin, että samatkin tapahtumat ja kokemukset voidaan muistaa eri ikäisinä eri tavoin (Korkiakangas 1996: 33-34).

Dramaattisin muisto tuosta isänmaan kohtalon kannalta tärkeästä talvisodasta on Oulun pommitukset. Vihollisen laivueet lensivät kylämme ylitse mennessään pommitustaan Ouluun ja taas palatessaan tyhjinä takaisin... Tuona päivänä oli ollut kova pakkanen koko päivän. Lähdimme ... kotiin ehkä klo 9-10 paikkeilla illalla. Kun tulimme pihalle, niin veli Niilo ja serkku Erkki, jotka olivat lähteneet ulos ensin, huusivat, että Oulu palaa (mies, noin 60 v., Kyläkirja: 258).

Edellä esitettyä omakohtaisesti koetun elämäntarinan huipennusta; tarinan kärkeä edeltää johdattelu tapahtumiin. Orientaatiossa dramaattisen illan tapahtumiin perehdytetään sota-ajan olosuhteisiin, kuvataan illan lähtötilannetta; identifioidaan aika ja paikka sekä luonnehditaan henkilöitä ja toimintaa. Siinä kuvataan elämää kylän vanhassa asuinpaikassa, kaksi taloa käsittävässä puhdossa.

Olimme ...kylässä käymässä koko ...väki. Tuolloin väkeä oli taloissa vielä paljon... Naapurusten vuorottelu vieraisilla oli jatkuvaa, puolin ja toisin, harva se ilta. Naiset tekivät käsitöitä miesten keskustellessa ja pohtiessa sotatilannetta. Nuoremmat yleensä kuuntelivat ja lapset leikkivät lattialla omatekoisilla leikkikaluilla (mies, noin 60 v., Kyläkirja: 258).

Sota-aikaan tuotiin kylälle sotavankeja taloihin töihin, koska miehet olivat rintamalla. Myös kylälle majoitetut evakot muistettiin hyvin. Monien kirjoittaneiden nuoruutta varjosti sota. He kuuluvat sotien ja pulan sukupolveen, joka on syntynyt tämän vuosisadan parina ensimmäisenä vuosikymmenenä sekä sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveen, joka on syntynyt 1920-luvun puolivälin ja 1930-luvun lopun välisenä aikana. Näille sukupolville on tyypillistä työn hallitseva asema; jatkuva työnteko ja työnteon aloittaminen varhaisessa iässä (Roos 1987: 53-58). Tuon ajan puutteellisista olosuhteista syntyi runsaasti hauskoja kuvauksia. ”Iloita ei olis saanut, kun miehet oli rintamalla. Sitä lakia me nuoret rikottiin paljon. Oli riihi- ja siltatansseja ja joissakin taloissa tanssittiin salaa ” (nainen, noin 70 v., Kyläkirja: 241). Kun riennoista ei saanut puhua ääneen, muodostui nuorille oma yhdistävä huumorinsa: ”Älkää puhuko akkojen kuulte”. ”Punainen talo tuolla joen äprällä” lauseella tiedotettiin tansseista ja tanssitalon vuokraan kerättiin kolehti ”hukkuneiden merimiesten vaatetukseen”. Vaatteista ja kengistä oli puute (Kyläkirja: 226, 240-241, 264-265). Yhteinen kohtalo ja ongelmat yhdistivät vuosikymmenien jälkeinkin. Muistelijat ja kirjoittajat voivat yhteisiin kokemuksiin viitaten esitellä ”itsensä yhteisönä”, parhaan nuoruuden aika voidaan muistaa kylän parhaana aikana (Knuutila 1998a: 35).

Syksyllä 1960 paikkakunnalla aloitti oppikoulu, 1966 taajamaan valmistui keskuskoulu, tällöin kansalaiskoulu pidennettiin kaksivuotiseksi. Parin vuoden päästä aloitti vapaaehtoinen yhdeksäs luokka ja peruskouluun siirryttiin syksyllä 1973 (Telinkangas 1984b: 156, 166). Syrjäkylien lapset aloittivat päivittäisen kouluautolla kulkemisen kirkonkylään

54 Tällaisia (yllättäviä) käännteentekeviä kokemuksia, myönteisiä tai kielteisiä, jotka jättävät jälkensä ihmisten elämään tai problemaattisia tilanteita, joissa joudutaan kohtaamaan ja kokemaan kriisi, Norman K. Denzin kuvaa termillä ”Epiphany” (ks. Denzin 1989a; 70-71; 1989b: 15-19, 125, 129-131). Käsitteellä ei ole suomen kielessä täsmällistä vastinetta. Olennaista käsitteen mukaisessa kokemuksessa on jonkin asian kirkastuminen. Kokemus muuttaa henkilöä jollain tavalla (Kertomus-listakeskustelu 25.8.2004, Keskitalo-Foley, Vainikkala ym.).

oppikouluun sekä kansalaiskouluun. Peruskouluun siirryttyä koko ikäluokka siirtyi taajaan yläasteelle. 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla syntynyt ”lähiöiden sukupolvi” pääsi aloittamaan koulunkäynnin kotipaikkakunnalla. Työ oli menettänyt keskeisen asemansa, tilalle tullut mm. koulutusta (Roos 1987: 53-58). 31 vuotta kouluauton ja paikallisen linjaliikennevuoron kuljettajana toiminut muistelee:

Eessä on tuttu kylätie. Nämä kylät, jotka ovat tämän linjan varressa, ovat vieläkin tästä ajasta huolimatta parhaimpia asua. Ihmiset ovat ystävällisiä oudollekin kulkijalle. Huomasin sen itse, kun aloitin. Ei ollut ensimmäistäkään tuttua, mutta pian rupesi tuttuja tulemaan... Toinen ryhmä, josta erikoisesti haluan kertoa, ovat kuljetuksessa olleet koululaiset, osittain jo toisessa sukupolvessa. Monen monta kertaa tuolla kirkolla lomien aikaan tulee vastaan komijoita tyttöjä ja poikia, tosin kohta keski-ikässä olevia. Kysyvät aina, vieläkö ajat ja tunnetko minua. Se panee hiljaiseksi, joskus tunnen, joskus en. Mutta joku sana paljastaa, että siinä juttellee entisaikojen tuttu tuttava. Kaikki koululaiset muistavat, kun sanoin aina, että minun kyytissä on kaikki samanarvoisia ihonväriin ja ihmisen puutteisiin katsomatta. Kaikille haluan näin vuosikymmenten takaa lausua kiitokset hyvästä ja miellyttävästä ajasta. Toivelevynä toivoisin Teille Iltatuulen viestiä... (mies, noin 70 v., Kyläkirja: 223-224)

Vilkko (1997) pitää vuoropuhelua kertojan ja häntä ympäröivien elämien välillä elämäntarinan muodostumisen ja kertomisen perustana. Kun yksilö pohtii elämäänsä ajatuksiaan muille välittäen, on kyse elämän arvioimisesta: arvioinneista ja arvoista. Tämän vuoksi elämäkertoja on pidetty subjektiivisena, vaikeasti käsiteltävänä ja epäluotettavana aineistona. Yllä olevassa ”kirjoitetussa puheessa”, jonka kieli on lähellä arkipuhuntaa, eikä edusta niinkään kirjallisen kerronnan muotoa, kirjoittaja arvioi elämäntyötään ja välittää lukijoille omat elämänarvonsa. Kirjoittaja siirtyy alun tiivistelmän preesensistä muistelun aikaan, aikaan, jolloin hän aloitti uransa ja edelleen evaluaatioon, koululaisten kanssa tehdyn yhteistyön arviointiin: ”Kaikki koululaiset muistavat aina...” Orientaatiojaksossa kirjoittaja ”kättelee” lukijaa sekä johdattaa lukijan tarinaan: ”Huomasin sen itse...” Koodassa hän kiittää ja jättää kirjaimellisesti jäähyväiset lukijoilleen. Jäähyväisten jättäminen lukijalle ilmentää palaamista nykyhetkeen ja kirjoittamistekoon. Ajatellun vastaanottajan tunnistaminen oli yllä kerrotun tapaan joidenkin tarinoiden osalta helppoa. Näin oli noin 60-vuotiaan miehen osalta, kun hän innostui kertomaan nuoruudenaikaisen poikaporukan keskeisiä salaisuuksia: kuka oli paras kumppani tiellä aikuisuuteen, jolta hän sai kuulla naisten kuukautisista ja kenen kanssa joi ensimmäisen ylenantamiseen johtaneen humalansa. Nämä kertomuksen osat jätettiin kyläkirjasta kuitenkin pois (emt.: 74, 81, 93, 135).

Kairanmaan metsäkylän kehittämisprojektissa lähdettiin perinteenkeruun, muistelun ja omaelämäkerrallisen kirjoittamisen prosessin avulla murtamaan hallitsevaa suljettua maailmankäsitystä. Suljetun maailmankäsityksen ominaisuutena on deterministisyys, kaikki on ennalta määrätty. Elämän rakennuspalikat ovat jo olemassa ja niitä järjestelemällä tai rakentamalla ei voida tuottaa mitään aidosti uutta. Tämän käsityksen mukaisesti kylän vanhemmat olivat 1960-luvulta lähtien ohjanneet lapsensa maailmalle (vrt. Holmila 2001: 76). Kylän tulevaisuus nähtiin toivottomana. Mänty on männyn siemenen ainoa tulevaisuus, eräänlainen menneisyyden tulevaisuus, koska se on tiedetty. Ihmisen tulevaisuus on kuitenkin ”tulevaisuuden tulevaisuus”, koska se on tuntematon. Avoimen maailman tulevaisuus on ennustamaton, ja jonkin uuden (novelty) luominen on ainakin periaatteessa mahdollista. Itsen luominen kuuluu avoimen maailman piiriin, luomisen keskeisenä elementtinä on jonkin aidosti uuden, ei ennalta määrätyn, tuottaminen. Tässä merkityksessä narratiivista maailmaa voidaan pitää avoimena (ks. Sintonen 1999: 44). Avoin kuvattu maaseututodellisuus on myös siinä mielessä, että kyläläisyyttä on käsitelty joustavasti, erilaisin tavoin ja erilaisin sitein muotoutuvana.

Syrjäinen paikka

Maantieteilijä yrittää ymmärtää, mitä/millaisia paikat ovat, missä ne ovat ja miksi ne ovat sellaisia kuin ovat (Matthews 1992: 208; Relph 1976: 2; Rose 1993: 41; Massey 1994; 2003). Kun maantiede tutkii maailman paikkoja, humanistinen maantiede tutkii paikkojen maailmoja. Paikka on Karjalaisen (1997) mukaan ympäristöön projisoimiemme suhteiden merkityksellinen kokonaisuus. Muistoilla ja muistilla on suuri merkitys paikan rakentajana. Ajan ja paikan solmukohdassa konstituoituu se, mitä nimitämme minuudeksi, jokaisen ihmisen ainutlaatuiseksi olemiseksi tässä ja nyt (Karjalainen 1997: 231, 232, 235-236, 241). Yi-Fu Tuan (1976), samansuuntaisesti kuin Anne Buttimer (1974), on argumentoinut, ettei paikkaa (place) voi täysin ymmärtää ulkopuolelta (outside), tosiasia-aineiston pohjalta, vaan tieto paikasta liittyy sisäpuolisten toimijoiden (insider) omien näkemysten ja merkitysten ymmärtämiseen. Humanistista metodia koskevissa keskusteluissa sosiaalinen tila ymmärrettiin ”insider”–”outsider” välisenä vuorovaikutuksena (Jackson-Smith 1984: 34, 38-39). Ympäristön kokemista voidaan eritellä osallisuuden ja sivullisuuden käsitteiden avulla. Osalliselle ympäristö on paikka, osa itseä, mutta sivullinen tarkastelee ympäristöä etäisyyden päästä, ulkopuolisena. Sivullinen kiinnittää huomiota ympäristössä havaittaviin piirteisiin, mutta hänellä ei ole henkilökohtaista suhdetta kyseiseen ympäristöön (Relph 1976: 22, 49-55; Karjalainen 1987; Haarni et al. 1997: 17-18). Karjalainen kuvaa paikan objektiivisen kuvaamisen ja subjektiivisen kokemuksen välistä eroa vertailemalla kartografia ja kulkuria. Kulkurilla ei tarvitse olla lukkoon lyötyjä näkemisen tapoja, vaan ympäristö voi puhua hänelle avoimempaa kieltä. Kartassa etäisyys on vakioitu siten, että jokainen kartan käyttäjä voi tulkita sen samalla tavalla, kun taas kulkurin spatiaaliset dimensiot ovat suhteessa hänen omiin (mielen)liikkeisiinsä. Samoilijalle ympäristö ilmenee persoonallisiin intentioihin perustuen subjektiivisessa kokemispiirissä (Karjalainen 1997: 231; 1987: 3).

Paikan eksistentiaalinen ulottuvuus ilmenee ”elettynä sijainnillisuutena”, jolloin sijainti ei ole vain objektiivisesti mitattu tosiasia kuten kartassa, vaan inhimillisen merkityksenannon luoma ilmiö. Paikkaa kuvataan tilannesidonnaisena, ympäristöön heijastettujen merkityssuhteiden läpi syntyvänä elettynä ja koettuna sijainnillisuutena, ”oma paikkani oman maailmani keskuksena” (Karjalainen 1987; 1986: 9, 24). Ns. humanistisessa lukutavassa kiinnostus ei kohdistu ”reaalimaiseen”, vaan siihen kuinka maisema tulee koetuksi, tulkituksi, elämismaailmassa arvoitetuksi. Se liittyy maiseman kokemiseen, tulkitsee maisemaa sellaisena, kuin se on läsnä kokevan minän maailmassa (Karjalainen 1995: 18). Syrjäkylän luonnetta paikkana tarkastellaan tässä sen asukkaiden elämäntarinoiden sekä muiden kyläkirjaan sisältyvien tarinoiden kautta. Pyrin hakemaan vastausta siihen, millainen on syrjäkylä/syrjäseutu asukkaidensa kokemuksista ja inhimillisestä tulkinnasta merkitysisältönsä saavana ilmiönä, elettynä ja koettuna sijainnillisuutena. Tarkastelen tässä yhteydessä syrjäkylää toisaalta paikkana huomioimatta etäisyyttä (Tuan 1977/2001: 136) sekä toisaalta suhtautumista syrjäisen sijainnin asettamiin vaatimuksiin, millaisia erityisvaatimuksia syrjäiset olosuhteet vaativat (ks. luku Selviytymisen taito).

Paikallisuuden merkitykset liittyvät jokapäiväiseen elämiseen ja tekemiseen. Paikat muodostavat kokemuksen merkityksellisiä keskuksia jokapäiväisen sosiaalisen elämän eletyn tilan kontekstissa. Ne ovat peruselementtejä kokemustemme järjestämisessä maailmasta. Eletyn paikan idea avataan kokemuksen kautta, kuvaamalla paikkaa kokemuksen monikasvoisena ilmiönä (Relph 1976: 22, 29, 40). Kokemus on kokonaistermi vaihteleville muodoille, joiden kautta henkilö tuntee ja konstruoi todellisuutta. Nämät muodot vaihtelevat suuremmista passiivisempiin tunteisiin tuoksuista, mauista, kosketuksista

aktiiviseen visuaaliseen havainnointiin ja epäsuorempiin symbolisoinnin muotoihin. Tunne sävyttää kaikkea inhimillistä kokemusta (Tuan 1977/2001: 6-8).

Juhannuksen jälkeen alkoi heinänteko. Luonnonniityiltä Puron läheltä on jotenkin jäänyt romanttisimmat muistot, vaikkei se silloin ollut sitä, kun aamuin illoin käveli muutamien kilometrien matkan ja päivän käveli kuoppaisella ja osittain vetiselläkin niityllä (nainen, noin 55 v., Kyläkirja: 80).

Ihminen voi yleensä helposti ja pienimpiä yksityiskohtia myöten kuvata ne paikat, jotka ovat olleet hänelle merkityksellisiä henkilökohtaisessa historiassaan. Useimmat inhimilliset kokemukset, muistot, vaikutelmat ja tuntemukset sitoutuvat muistissamme kiinteästi paikkoihin. Paikat ovat suhteemme maailmaan, samaistamme itsemme paikkoihin, joissa olemme eläneet, iloinneet ja kärsineet. Ne elävät ihmisen mukana, paikka tässä mielessä kuolee, kun ihminen kuolee. ”Ei ole olemassa samoja paikkoja” (Paasi 1984a: 153; 1996: 206-207; Karjalainen 2002). Paikkaa on pidetty henkilökohtaisena ja suppeana omaan kokemuspäiriin rajoittuvana käsitteenä. Se syntyy, kun liitän ympäristööni merkityksiä, kun täytän tilan tunteilla, muistoilla, toiveilla ja peloilla. Yhteisöön identifioituminen liittyy tunteeseen siitä, mihin tunnen kuuluvani, mikä on oma suhteeni ympäristööni. Kun ihminen tuntee kuuluvansa tiettyyn paikkaan, paikasta tulee osa häntä itseään: ”People are their place and place is its people” (Paasi 1984a: 154; 1996: 257- 258; Tuan 1977/2001: 136, 199; Relph 1976: 34, 38, 43).

... On onni syntyä ja elää samassa ...kylässä koko pitkän elämän ajan. Juuret on syvällä monen talon pellossa, pyykkirannoissa ja kaikkialla. Ei voi sanoa, että olisi juureton (nainen, noin 70 v., Kyläkirja: 241).

Paasi (1984a: 162-163) liittää juuret ihmisen paikalliseen identiteettiin, koska juurista puhuttaessa korostetaan juurten henkilökohtaista ja persoonallista luonnetta. Juurten konstituutio perustuu ensisijaisesti jollakin paikalla kehittyneisiin sosiaalisiin siteisiin, asuin-aikaan ja asuinpaikkaan sinänsä, ihmisen elämänhistoriaan kytkeytyviin seikkoihin.

Kyläkirjan ilmestymisen jälkeen kylään identifioitumisen tunne oli voimakkaasti läsnä. Se ilmeni puheena ”syvänmaalaisuudesta”, haluna kuulua ”Syvänmaahan” ja uskalluksena ilmaista kylään kuulumisen häpeämättä olevansa kylän kanssa yhtä: ”Syvänmaassa syntynyt ja kehtaan sanoa” (Maaseudun Tulevaisuus 2002). Se kertoi yhteenkuuluvuudesta kyläkirjatyön verkoston jäsenten kesken ja sisälsi lisäksi vahvan emotionaalisen latauksen, joka loi yhteistä identiteettiä. Se kertoi työn sitovasta (bonding) ulottuvuudesta (Ilmonen 2000: 25-27; Putnam 2000: 22-23). Työ kykeni yhdistämään (bridging) kehittämistyöhön kylällä syntyneitä ja kasvaneita ympäri Suomea, myös Ruotsista, mutta ”ei ole epäilystä, että yhdistäminen voi mennä niin pitkälle, että tiettyssä vaiheessa se tulee sitovaksi” (Bærenholdt 2002: 9). Myöhemmin nämä ilmaukset vähenivät, johtuen osin siitä, että toiminnan painopiste siirtyi ”eri maailmassa elävien” nuorten ikäluokkien puolelle. ”Syvänmaalaisuus” jäi kuitenkin elämään osana ”kyläinstituutiota”, esimerkiksi ”Sydänkäpynen, Syvänmaankylän tiedotuslehti”, Sydänmaankylä syvänmaalaisen omalla kielellä ilmaistuna myös ”virallisissa” kylätiedotteissa, ilmauksena vahvasta paikallisidentiteetistä (paikkaidentiteetistä) ja paikkaan identifioitumisesta (identity with place), myös ilmauksena kylän omasta identiteetistä (identity of place). Identiteettiä voidaan tarkastella toisaalta yksilön paikkasuhteena ja toisaalta kollektiivisena paikan identiteettinä (Paasi 1984a: 155; Relph 1976: 44-45; Koskela 1994: 61). Kylä valittiin Pohjois-Pohjanmaan vuoden kyläksi perusteluna mm., että kylä oli ”pitkäjänteisellä työllä identiteetin luonut metsäkylä” (Kyläseuran tiedotuslehti). Paikan identiteetti erottaa paikan muista paikoista. Paikkoihin identifioituminen tapahtuu subjektiivisen identifioitumisprosessin kautta, kun paikka koetaan tutuksi, omaksi ja ollaan tietoisia tässä erityisessä paikassa olemisesta, sen

keskeisestä merkityksestä henkilökohtaisen historian muotoutumisessa (Relph 1976: 37; Paasi 1984a: 155). Paikan identiteetti muodostuu Relphin (1976) mukaan paikan fyysisistä piirteistä, toiminnoista sekä paikkaan liittyvistä merkityksistä, jotka kytkeytyvät toisiinsa, pitkäaikaisten sosiaalisten käytäntöjen myötä, prosessissa, jossa ”tilasta tulee paikka”, ryhmäkohtainen eksistentiaalinen tila, jolla on henkilökohtaisia ja yhteisiä merkityksiä (emt.: 47; Koskela 1994: 62). Identiteettiä luovia paikallisia tapoja, käytäntöjä, paikallista kulttuuria kuvattiin laajasti. Tarinat ja kertomukset koostuvat kokemusten muodostamista mielikuvista sekä muistoista.

Aikuisten muistelua lapsuuden kokemuksistaan seuraa syvä kaipaus herättää henkiin kyky nähdä maailma lapsen tavoin osallistuen koko olemuksellaan ulkoisen maailman ja luonnon muotoihin, väreihin, liikkeisiin, näkymiin ja ääniin. On kuitenkin suuri ero aikuisen, vaikkakin kykenevän saavuttamaan lapsuuden muistikuvia ja lapsen ensimmäisen paikkakohtaamisen tai ympäristöllisen kokemuksen välillä (Matthews 1992: 1; Tuan 1997/2001: 19, 185-186). Kannamme lapsuuttamme mukanaamme, osana henkilökohtaista elämänhistoriaamme. Muistojen lapsuudesta kertoessaan kertoja sivuaa niin oman lapsuusaikansa kuin kertomishetken käsityksiä ja tulkintoja lapsuudesta. Lapsuusmuistot muokkautuvat jatkuvasti uudelleen elämänkulun aikana. Koska lapsuuskäsitystä rakennetaan osaltaan aina muisteluhetken perspektiivistä, muistellun ajan ja muisteluhetken yhteenkietoutumat voivat eri sukupolvilla muotoutua hyvin erilaisiksi ja tuottaa erilaista muisteltua lapsuutta. Lapsuuden muistelussa on paljolti kyse omakohtaisen kokemustason ja historiallisen, menneen ajan tapahtumien ja käsitysten kohtaamisesta nykyhetkessä (Korkiakangas 1996: 11, 18). Matthews (1992) käyttää kartan käsitettä kuvaamaan lapsen ympäristötietoisuutta. Lasten kartat sisältävät runsaasti tietoa heidän suhteestaan paikkoihin niin tunteen kuin tiedonkin tasolla. Lapsen kyky raportoida verbaalisesti ympäristöstään ei ulotu niin laajalle ympäristöön kuin kartta- ja ilmakuva-tekniikalla tehdyt kuvaukset ulottuvat. Pienten lasten verbaalisten ja graafisten kykyjen puutteet rajaavat heidän mahdollisuuttaan kuvata paikkoja (emt.: 93, 95).

Lapsuuden maisemat muistuvat usein mieliin ihanteellisina ja kaivattavina (Koskela 1994: 59-60). Noin 55-vuotiaan naisen muistoissa lapsuuden kesät olivat lämpimiä, ”rapakon vesikin melkein keitettyä...”. Tytön kyläympäristökokemuksiin kuului aamuisin lehmien vienti metsän reunaan, keväisin myös hevoset vietiin ”mehtälaitumelle”; lähimmissä naapureissa käytiin joka päivä; kauppareissut ”kun jollekin asialle laetettiin varotuksien kans” reitillä oli porras kanavan yli. Toinen porras, jolta ”ei saanu puota” vei joen yli. Lauantaisin käytiin joella pyykkirannassa pesemässä tennarit, joen lammessa tyttö kävi muiden mukana uimassa. Tytön mummola oli postin jakopaikka. Yhden naapurin väki muutti kesäksi kylältä noin viiden kilometrin päässä sijainneeseen metsänvartijapaikkaan ja siellä teini-ikään ehtinyt kirjoittaja kävi joskus pyhisin ystäviensä kanssa. Siellä nuoret kokeilivat, kuka uskaltaa kiivetä näkötorniin. Yhdessä naapurissa oli ”laenakirijasto”, toisessa pidettiin pyhisin pyhäkoulu. Isän mukana täytyi joskus lähteä erämaajärville järviheinäntekoon. Lähimetsistä tyttö poimi muiden mukana marjoja. Ripille pääsyn jälkeen hän kävi naapurikylässä elokuvissa ja sen jälkeen oli lupa käydä kylän ulkopuolella tansseissa (Kyläkirja: 174-177). Suuri osa vanhempien tuntemista lapsiin liittyvistä peloista liittyy ympäristöllisiin vaaroihin, kuten avoimeen veteen, korkeisiin paikkoihin, käärmeisiin ja koiriin sekä niihin liittyviin toimintakyvyn puutteisiin, kuten eksymiseen. Sosiaaliset pelot, kuten hyökkäyksen kohteeksi joutuminen tulevat esiin harvemmin ja liikenteen aiheuttama uhka ymmärrettävästi ei ollenkaan (Matthews 1992: 22). Lapsia peloteltiin mustalaisilla ja muilla kiertävillä kulkumiehillä. Yleensä aikuiset ovat pitäneet maaseutua kuitenkin kaupunkia turvallisempana kasvuympäristönä (Valentine 2001: 262).

Matthews (1992) käsittelee paikkaa makroympäristön prototyyppinä sekä erityisesti ”ulkomaailman” makroympäristöä. Makroympäristöksi hän mieltää ihmistä suuremmat ja mikroympäristöksi ihmistä pienemmät elämänpiiriin kuuluvat elementit. Lasten vaihtelevat kokemukset lähiympäristöstä, samoin kuin kaukaisemmista paikoista muovaavat heidän vaikutelmaansa paikasta. ”Paikkaoppimiseen” liittyy kyky käsitellä ja prosessoida erilaista ympäristöstä saatua informaatiota. Yleinen havainto on, että lapset harvoin leikkivät tiloissa, jotka aikuiset ovat heidän käyttöönsä asettaneet. Sen sijaan he mieluummin kuluttavat aikaansa kaduilla ja käyttämättömillä, tyhjillä paikoilla ja hylätyillä tonteilla. Tämä käyttäytymismuoto yhdistää heidät laajempaan yhteisöllisyyteen ja toimii lasten ”ghettoistamista” vastaan (emt.: 1-4). Edellä lapsuuttaan muisteleva nainen kertoo leikkineensä lapsuudenystävänsä kanssa asuinrakennuksen ”kamaripäässä, joka oli kehikkona” (Kyläkirja: 175).⁵⁵ Paikat näyttävät merkittävää osaa lapsen persoonan (self) kehityksessä. Lapset voivat pitää puita tai muita pihapiirin tai talon osia omana paikkanaan (Relph 1976: 11; Karjalainen 1999: 26). Aikuisten sanktioimat paikat on jaettu paikkoihin, joihin lasten sallitaan mennä yksin ilman aikuisten lupaa; paikkoihin, joihin lasten sallitaan mennä yksin aikuisten luvalla ja paikkoihin, joihin lasten sallitaan mennä muiden lasten kanssa kysytyään aikuisilta luvan (Matthews 1992: 19-21).

Mahdollisuus leikkiin on tärkeä aspekti lapsen ympäristösuhteen muotoutumisessa. Erilaiset yksilöt eivät tuo esiin samoja fyysisiä konteksteja, vaikka he jakaisivatkin saman ympäristön. Erilaiset yksilöt reagoivat eri tavoin samaan ympäristöön (Matthews 1992: 33, 43). Joentörmät oli tallattu kävelyn kestäviksi, kun lapset laskivat niissä talvisin mäkeä. Lähimetsässä sijaitsevalla lammella lapset luistelivat. Joella erityisesti pojat istuivat ongella ja joen lampipaikoissa lapset yleensäkin kävivät uimassa. Juostiin kilpaa, hypättiin pituutta ja korkeutta. Kylänsillan korvassa oli poikien ”markanheittopaikka” ja kylän sillalla nuoret muutenkin kuluttivat aikaansa (Kyläkirja: 166-177). Erilaiset ympäristöt ikään kuin synnyttivät paikkaan sopivia leikkejä ja paikoista saattoi kehittyä mielipaikkoja, joissa mielikuvituksen avulla ylitettiin konkreettiset ajan ja paikan rajat, siirryttiin ”hetkellisiin maailmoihin”, joiksi Korkiakangas (1996) leikkipaikkoja leikkien näyttämöinä luonnehtii. Lapset kiinnittyvät helposti paikkoihin, jotka soveltuvat heidän leikkeihinsä. Tällaisten paikkojen ja niissä leikkimisen muistoihin kytkeytyy voimakkaita mielihyvän, mielipahan, turvallisuuden tai turvattomuuden tunteita ja elämyksiä (emt.: 284-285).

Urheilu oli minun muistini mukaan sellainen harrastus, joka jollakin tavoin hyväksyttiin, mutta ei siihen ketään, eikä kukaan juuri kannustanut. Muistan, että kun yritin heinäntekoaikana ruokatunnilla harjoitella kolmiloikkaa, niin sain isältäni tomeran komennon tulla levähtämään, että jaksaa heinätoissa (noin 60 v. mies, Kyläkirja: 168).

Ristiriidat vanhempien ja lasten käsitysten välillä ovat voineet säilyttää muistissa episodeja, joiden epäoikeudenmukaisiksi koetut tapahtumat vuosikymmeniä myöhemmin muisteltaessa sävyttyvät katkeriksi, surullisiksi tai melankolisiksi. Keskeytettyjen ja leikkimättä jääneiden leikkien muistelijä voi tuottaa ”kirpeän suolaista” toteutumatta jääneiden toiveiden nostalgiaa, jonka kautta hän osaltaan vahvistaa muistelunsa positiivisten ja negatiivisten piirteiden tehoa. Lapsuusmuistojen kertominen on usein kantaottavaa. Kertoja luo omaa tulkintaa lapsuudestaan sekä lapsuudesta yleensä ja tuottaa menneisyyden versioita, joiden kautta hän arvioi elämäänsä. Elämän hallinnan problematiikkaa peilataan lapsuuden kokemuksiin ja muistoihin. Onko lapsilla ollut päätösvaltaa omaa elä-

⁵⁵ Rakennuksiin tehtiin lisätilaa vähitellen. Rakenteilla oleva lisätila saattoi olla lautarakenteisena kehikkona vuosiakin tai jäädä sellaiseksi.

mää ja tulevaisuutta linjaavissa ratkaisuissa? Onko lasten ääntä kuunneltu arkielämän asioissa? Nämä kysymykset rakentavat osaltaan muistetun lapsuuden ilmapiirin, joka sävyttää lapsuusmuistoja (Korkiakangas 1996: 36-37, 203).

Matthews (1992) käyttää käsitettä ”territorial range” kuvaamaan lapsen ympäristötietoisuuden kasvua ja kehittymistä. ”Range growth” kuvaa lapsen alituista uusien paikkojen ja ympäristökokemusten etsimistä. Kysymyksessä ei ole kuitenkaan jatkuva prosessi, vaan prosessi, joka on riippuvainen perustavanlaatuisista sosiaalisista tapahtumista ja olosuhteista. Voimakkaimman kasvusysäyksen se saa lapsen aloittaessa koulunkäyntinsä. Sen jälkeen kehitys jatkuu vierailuina ystävien koteihin, kauppoihin ja jäsenyyksinä erilaisissa sosiaalisissa yhteisöissä. Erilaisten paikkojen ympäristöllinen potentiaali vaihtelee suuresti: jotkut paikat unohdetaan pian, kun toiset taas tarjoavat loputonta viehätysvoimaa. Paikkoja ei muisteta sellaisina, kuin ne olivat, vaan sellaisina mitä ne antoivat lapsille. Kertoessaan kotiseudun paikoista lapset käyttävät kuvaajia, jotka luokittelevat paikat vaarallisiin (dangerous) ja pelottaviin (scary) paikkoihin. Pojat näyttäisivät olleen rohkeampia tutustuessaan paikkoihin kuin tytöt (emt.: 18-21, 168, 200-201). Tytöt rakentelivat kotejaan ja karja-aitauksiaan. Miesten muistelussa tulee esiin ympäristön monipuolinen haltuunotto, pojat olivat kaiken aikaa liikkeellä. Heidän leikeissään korostui seikkailullisuus, uhkarohkeuskin (Korkiakangas 1996: 291).

Meille poikasille Kylänsillan lampi oli mielenkiintoisin syvyytensä ja koskensa vuoksi. Lampi jäätynä ensin alaosaan. Viimeiseksi jääpeitteen sai heti sillan alla ollut pienen kosken alusta. Iltapäivisin kävimme katsomassa kosken jäättilannetta. Kilpailimme kuka uskaltaa ensimmäisenä käydä jäällä (noin 60 v. mies, Kyläkirja: 171).

Lapsille kehittyy voimakas, tunnepitoinen, affektiivinen suhde paikkaan; paikan henki (sense of place). Matthews pitää paikan henkeä nimenomaan tunnepitoisena siteenä, joka kehittyy ajan myötä ihmisten ja paikkojen (locations) välille (Relph 1976; Matthews 1992: 201). Tuan (1974) on lainannut Audenilta sanan ”topophilia” kuvaamaan tätä tunnepitoista (affective) suhdetta. Varhaisesta iästä lähtien lapsissa kehittyy tunteita päivittäistä elämänpiiriä kohtaan, mitkä tuottavat voimakkaita positiivisia ja negatiivisia mielikuvia. Lapset omaavat voimakkaan affektiivisen ymmärryksen luonnosta. Tunnetilan merkitys ei ole tärkeä vain selitettäessä lasten ”paikkaoppimista” (place-learning), vaan myös, kuinka lasten reaktiot usein poikkeavat suurestikin aikuisten vastaavista sekä kuvattaessa, millaisia ympäristöjä lapset pitävät tyydyttävimpinä. Matthews otaksuu lasten olevan kyvykkäämpiä representoimaan sekä käyttämään tilan kognitiivisia representatioita, kuin yleensä on luultu (Matthews 1992: 197, 207, 236).

Leikkipaikkojen näkeminen tai mieleen palauttaminen voivat herättää muistoja, jotka assosioivat paikat leikkitahtumiin (Korkiakangas 1996: 283). Paikkoja ei muisteta vain niihin liittyvien positiivisten mielikuvien vuoksi. Lapsille tärkeitä paikkoja ovat myös vaaralliset ja pelottavat paikat, kuten metsät, hylätyt rakennukset, ullakot, kellarit (Matthews 1992: 199). Lasten mielipiteet ja näkemykset paikoista eivät kuitenkaan ole muotoutuneet vain suoran kokemuksen kautta. Tietoisuus kaukaisista paikoista on suurelta osin kulttuurisesti määrätynyt. Tässä suhteessa lapset mallintavat itseään heitä ympäröivän aikuisten maailman arvojen mukaan sekä aikuisilta saamansa informaation mukaan. Jotkut näistä paikoista ovat pelottavia ja näiden pelkojen juuret voivat johtaa tuhansien vuosien takaiseen esihistoriaan. Lasten ymmärrys kaukaisista paikoista kehittyy iän mukana. Ympäristöt, jotka 11-vuotias voi nähdä aggressiivisina ja tuhoavina, 16-vuotias voi taas nähdä stimuloivina ja jännittävinä. Ajan myötä kokemus sekoittuu tunteisiin ja emootioihin, jotka sävyttävät kaikkia toimia (Matthews 1992: 130, 196-197, 199, 202, 204). Lasten työtä oli erityisesti ”jouksutusasioiden” hoitaminen. Korkiakangas (1996: 99) kertoo jouksutusasioiden muistoissa korostuneen usein töiden toistuvuuteen ja ”passaamisluon-

Kuva 11: Isä lasten kanssa raivaamassa peltoa (Piirretty asutustilalla otetun valokuvan mukaan, Kyläkirja: 324)

teeseen” liittyvä vastenmielisyys tai positiivinen saavutuskokemuksen sävy. Seuraavassa osa 7-vuotiaan tytön kauppamatkaa kuvaavasta kertomuksesta, jossa noin 70-vuotias nainen muistelee ensimmäistä pitkää yksin tehtyä matkaa ja kuvaa samalla lapsen tutun ja turvallisen paikan vaihtumista henkilökohtaisen kokemuksen ulkopuoliseen turvattomaan maailmaan.

Kertun äiti oli palkattu huolehtimaan ajo- ja tekomiesten kahvittamisesta... Reeta-emännältä loppui kahvileipänä tarjottu vehnäpulla. Kotiin päästyä oli pullan leipominen ensimmäisenä tehtävänä. Jauhoja löytyi varastosta riittävästi, mutta hiiva puuttui. Kyläkaupan hyllyltä oli hiiva päässyt loppumaan. Saviselin kaupasta uskottiin jästiä löytyvän... Puolivälin synkät kuusikot nostivat pelon tunnetta mieleen... Pitkänojelmuksen yksitoikkoinen suora, hevosten polkema askeltie eivät pienen matkalaisen mielialaa nostaneet ... asumukset antoivat jo turvallisuuden tunnetta. Juoksun pyrähdys vielä, niin Kerttu oli jo Junnonperällä... Oli joku hevoskyytikin menossa kylälle päin. Reen jalaksella sai vähän lepuuttaa jalkaa... Kauppias esitteli kiiltävässä paperissa ollutta suklaaukkoa... Hiiva ei enää muistunut mieleen. Kotimatka taittui illan hämärtyessä... Toisen pylvään välin Kerttu juoksi, toisen käveli... Muutaman päivän kuluttua Kerttu otti suklaaukon uunin ja seinän välistä, mutta jäljellä oli uunin lämmössä sulanut ruskea möykky. Äiti-Reeta kuitenkin ymmärsi tyttöä moittien kauppiasta pienen asiakkaan hämäämisestä (Kyläkirja: 198-199).

Lapsuuden muistelu, joka useimmiten rakentuu ”eloisien episodien” pohjalle, on herkkä koostamaan yksilöllisiksi koettuja muistoja myös muista, kuin omakohtaisista muistiaineksista käsin. Korkiakangas (1996) korostaa, että muistin merkitys ja asema lapsuusmuistojen rakentumisessa voi olla monimutkaisempaa, kuin myöhempien elämänvaiheiden osalta, joiden ajallinen ja kognitiivinen etäisyys on lyhyempi muistelun hetkiseen elämänvaiheeseen. Hän mainitsee tärkeinä lapsuusmuistojen jäsentäjinä omaelämäkerrallisen muistin, episodisen tapahtumamuistin ja eloisat tai välähdyksenomaiset muistot. Yksittäisen, itse koetun tapahtuman mieleen palautumista tai palauttamista hän luonnehtii käsitteellä henkilökohtainen muisto. Oman elämänsä muistelussa keskeisessä asemassa ovat usein välähdyksenomaiset tai eloisat muistot, kuten muistot julkisesti tai yksityisesti yllättäneistä tai nimenomaan itselle emotionaalisesti merkittävistä tapahtumista. Lapsuuden kokemuksellista hahmottumista konstruktivistisesti tarkasteltaessa ei lapsuusmuisto-

jen todenperäisyydellä suhteessa alkuperäisiin tapahtumiin ole nähty olevan merkitystä (emt.: 25-27, 36).

Lasten töihin osallistuminen saattoi perheen toimeentulon kannalta olla välttämätöntä. Heidän työpanostaan voidaan entisajan maatalousyhteisössä yleensäkin pitää merkittävänä. Ruumiillisen työnteon kunnioitus oli talonpoikaisiin arvoihin nojautuvaa perinteen-siirtoa, joka kasvatti lapsia samankaltaiseen elämään, mikä oli ollut vanhempien osana. Etnologisessa kirjallisuudessa korostetaan sitä, kuinka tärkeää työntekoon oppiminen on ollut lapsille omaan yhteisöön ja kulttuuriin kasvamisen kannalta (Vilkuna, Talve). Turvauduttiin tuttuun ja totuttuun, minkä avulla oli ennenkin jotenkuten eteenpäin menty (Korkiakangas 1996: 76, 77, 103, 105; Snellman 2003: 41).

Selviytymisen taito

Syrjäisessä paikassa asuminen on edellyttänyt asukkailtaan tavallista enemmän erityisiä selviytymistaitoja. Kerrottaessa elämästä ”aidosti” toistumistaan toistuu tarinan perustyyppi, jossa ”aitoutta” näyttää hallitsevan kokemus, tulkinta taikka tarina, jossa on kolme perusosaa: 1. on kovaa, 2. on pakko selvitä, 3. on ylpeä selviytymisestään. Kortteisen (1992) mukaan tämä sama rakenne jäsentää kaikkea sitä, mitä hän on haastatellen ja oma-elämäkertoja lukemalla saanut selville ihmisten tavasta jäsentää omaa työtään. Nimenomaan tämä rakenne hallitsi kaikkia niitä tarinoita, joihin hän törmäsi lähiötutkimuksen yhteydessä. Tarinatyyppi ei leimannut vain maalaisten maaltamuuttoa koskevaa kerrontaa. Yhtä lailla rakenne jäseni kaupunkilaisten nuorten lapsiperheiden, sekä työväestön että keskiluokan, tulkinta- ja kerrontatapaa. Tämä tapa jäsentää ja puhua työstä on niin tavallinen ja itsestään selvä, että sitä on vaikea havaita ja jos sen havaitsee, sitä on vaikea pitää merkityksellisenä. Tällainen tapa ajatella on Kortteisen mukaan jotain niin yleistä, että kysymys on ikään kuin triviaalista asiasta. Sen havaitsee parhaiten silloin, jos joku ei jäsennä elämäänsä tällä tavalla. Jos ei kerro oman elämänsä vaikeuksista sellaisessa tilanteessa, jossa on kulttuuristen määritysten mukaan syytä olla ”aito” tai ”avoin”, herättää epäilyksiä tai ihmetteleviä kysymyksiä: ”millainen perusta tai motiivi kyseisellä henkilöllä voi olla näin poikkeavaan käyttäytymiseen” (emt.: 43-44; ks. myös Kortteinen 1982)?

Jos on kovaa, on viisasta yrittää selvitä ja kun on selvinnyt, voi hyvin olla saavutuksestaan ylpeä. Rakenne ei kuitenkaan rajoitu tähän, vaan kysymys on vielä enemmän. Kortteisen mukaan kovuuden kokemus laukaisee sellaista toimintaa, jossa on kysymys omia laskelmoitavissa olevia etuja isommista asioista. Maailma on kova, mutta on pakko selvitä, vaikka terveys, jopa oma elämä (erityisesti sotasukupolvet) uhraten.

Vuosi 1932 oli pahinta pula-aikaa. Se ei kulkenut laman eikä pökölöajan nimellä, kuten nyt on. Joka joutui silloin toisen työstä rahan ottamaan, ei varmasti sitä leikillä saanut. Silloin sattui ikävä tapaus. Yksi Halosen ojureista räjäytti itsensä. Olin rippikoulussa syksyllä ja olin Konttilassa kortteeria, kun yhtenä yönä koirat ulvoivat koko yön. Talon työt sanoivatkin, että saapa nähdä, mitä tänään kuuluu. Miltei heti sitten tulikin poliisi Kokko ja tahtoi Sakua hakemaan miehen jäännöksiä. Michelle oli sattunut sellainen oja, että oli täytynyt käyttää ammuksia. Siinä ainakin yksi syy tekoon (Kyläkirja: 130).

Selviytyminen on kunnia-asia. Ellei selviydy, menettää kasvonsa. Tästä tulee tarinoiden voimakas eettinen tai emotionaalinen lataus. Tuloksena saavutetaan kunnia, so. tunnustettu ja arvostettu sosiaalinen asema. Kysymys on kunniaista ja sen säilyttämisestä olosuh-

teissa, joissa se on erityisen vaikeaa (Kortteinen 1992: 45, 47-50, 61-79, 151; ks. myös Kortteinen 1982).

18.–19.4.1918 ...Ritomäen alla tuli vastaan 14 miehinen joukko menossa Saviselkiin tukinuittoon; kuuluivat olleen Oulaisten miehiä... Tuntui, kuin tuo lauma olisi yhdestä suusta sanonut: Nyt on Suomessa sota. Ainoastaan joku ryhdikäs ja terveen näköinen mies; vanhoja, kumaria, vääräjalkaisia ja kalvakkaita he olivat. Katse arasteleva ja valju, jossa kuvastui kuluneen nälkätalven kaikki kärsimykset... Olen ollut joutilaana ja odottellut uittoon lähtöä. Aamupäivästä kävin Jallun kanssa Tapiolan elintarvevarastoja takavarikoimassa. Nyljettiin kolme petäjää... (pisteitä! Pisteiden jälkeen sivuja revitty pois – ST huom.) (päiväkirjat, Kyläkirja: 146).

Irti revityt sivut kertonevat tilanteen aiheuttamasta häpeästä. ”Jos on sisäistänyt tasaveroisuutta ja pärjäämistä koskevan ajattelun ja tämän päälle kokee jääneensä kilpajuoksussa kakkoseksi, nöyryytyksen kokemukset sakkautuvat sisäisiksi alemmuudentunteiksi, ja tulokseksi syntyy tilanne, jossa uhma on hyvin herkässä” (Kortteinen 1992: 108).

Aidoista selviytyjistä kerrottaessa kerronta saattaa suorastaan ”tihkua moraalista ylpeyttä, joka liittyy siihen, mistä kaikesta on selvitty ja millä tavalla on selvitty” (Kortteinen 1992: 63). ”Ei kaikista oo” elättämään perhettä ja kouluttamaan lapsiaan tietämien taipaleitten takana, niin kuin tarinassa, jonka poika on kirjoittanut isästään. Isämuistot ovat usein voimakkaita, eläviä ja kirjoittajaa vielä tänä päivänäkin liikuttavia, emotionaalisesti latautuneita, jopa symbolisia merkityksiä kantavia (Vilko 1997: 201).

Siihen aikaan tapana ollut Amerikassa käyminen sai ... lähtemään... Matka ei muodostunut mitenkään antoisaksi, sillä lännessä sattui juuri silloin olemaan huono aika. Oli palattava kotimaahan, matka oli kaikkiaan kestänyt silloin tismalleen 6 vuotta. Kotimaahan palattua oli elämä alettava uudelleen... (isä – ST huom.) hankki ... kylästä 5 km päässä sijaitsevan ... metsänvartijatorpan. Tie sinne oli keho, pahainen talvitien pohja soilla ja kivinen polku kankailla. Vaati Saarijärven Paavon uskoa päästä vähin varoin elämisen alkuun korvessa... Tuli lasten kouluttamisen aika... Lähin koulu oli 15 km:n päässä... Lapsi pantiin kouluun ja nuoremmat kukin vuorollaan... Kouluaikaa kesti yhteensä 20 vuotta. Useasti sen aikana isä sai hevosen valjastaa talvis-aikaan reen eteen kyyditäkseen lapsensa kouluun ja hakea takaisin. Tarmoa siinä tarvittiin, koulupakkoa ei ollut puhumattakaan kyyditysavuista (Kyläkirja: 123).

”Ei kaikista oo” synnyttämään yksin talousaskareitten lomassa, niin kuin tarinassa, jonka toiset naiset ovat kertoneet eteenpäin ja joka kirjattiin ylös vuonna 1911 syntyneen naisen muistelun mukaan. Länsi-Suomessa arvostettiin Sarmelan (1989: 106) mukaan äitejä, jotka synnyttivät työn lomassa ja nousivat mahdollisimman pian lapsivuoteesta suorittamaan kotitöitään. Kertomuksen koodassa naiskertoajat korostavat tarinan opetuksena, että huolimatta vaativista olosuhteista äiti oli ”aina iloinen ja hyväntuulinen ja lapset terveitä ja reippaita”.

Perheen isä oli työssä jossakin etempänä... Lyyti tunsu synnytyksensä lähestyvän. Kun ei ollut ketään apulaista piti luottaa vain omaan apuun. Lisäksi oli kolmen lehmän karja ruokittavana ja lypsettävänä. Navetassa työskennellessään oli Lyyti lämmittänyt saunan. Lypettyään oli hän tuonut maidon sisälle, pannut Tuomas-vaarin pyörittämään maitokonetta ja laittanut hellaan tulen sekä vettä kuumumaan. Sitten hän oli ottanut mukaansa narunpätkän ja keritsimet, mennyt lämmitettyyn saunaan ja tullut sieltä jonkin ajan kuluttua poika käsivarrellaan. Tuomas-vaari ihmetteli sillä välin, että mihinkäs se Lyyti nyt meni, kun viipyy maidonvientimatallaan. Saunasta tultuaan Lyyti oli lähettänyt jonkun lapsista ... hakemaan Riikaa ja pyytännyt ottamaan kahvin-

pöönii mukaansa... Lyyti oli aina iloinen ja hyväntuulinen ihminen. Perheestä lähti maailmalle monta tervettä ja reipasta lasta (Kyläkirja: 101).

Kyläkirjaan sisältyy runsaasti kuvauksia pitkän matkan vaivoista, siitä miten matkasta selvitettiin. ”Kerkevin” kaikista oli kylän ”oltermanni”, kylän esimiehen aseman saanut, joka toimi paikallisissa ja kunnallisissa luottamustoimissa pitkät ajat... Polkupyörä ja sukset sekä hevonen olivat ainoat kulkuneuvot joilla kotoa lähdettiin yhteisiä asioita hoitamaan ... esteenä ei ollut matkan vaikeus, eikä keli. Kun elonkorjuun aikana oli käräjille lähtö Pyhäjärvelle, pui kerkevä isäntä aamulla ensin ruisriihen, teurasti riihisaunan jälkeen lampaan ja joutui vieläkin käräjäpaikalle, vaikka matkaa olikin runsaat 80 kilometriä (Kyläkirja: 71).

Tarinan kirjoitti noin 70-vuotias mies, jolle oltermanni oli ollut ohjaajana ja esimerkkinä yhteiskunnallisiin tehtäviin kasvamisessa. Kyläkirjurin yksityiskohtaiset päiväkirjamuistiinpanot antavat aikalaiskuvauksen matkanteosta vuosisadan alusta, ajalta, johon asukkaiden muisti ei tavoittanut. Hänen muistiinpanonsa ja arkistonsa olivat merkittävä osa yhteisön sosiaalista muistia. Hänen päiväkirjojensa ym. arkistomateriaalin avulla tutkimukseen on voitu ”haastatella” viime vuosisadan vaihteessa ja alussa eläneitä henkilöitä (Thompson 1978: 21; Ruokola 1998: 175). Muistiinpanoissaan kyläkirjuri kertoo henkilökohtaiset mielipiteensä taloista, ihmisistä ja ajan elämänmenosta.

(Haanpäässä 27.12.1917) Aamulla klo 6:n tienoissa lähdin Sydänmaasta hiihtelemään Saviselin ”suurmaailmaa” kohden. Keli ei ollut ollenkaan mieluinen. Taivaasta tuli selkeä ”matti harjua”, joka ei ole tervetullutta voidetta kenellekään, joka keliä tarvitsee – vitiä. Pääsin kuitenkin Saviselkiin ennen päivän tuloa. Käytyäni osuuskaupassa ostamassa laatikon taimi-paperosseja lähdin jatkamaan matkaani Kärämäen kulttuurikeskustaa, kirkonkylää kohden. Taipaleella saavutti minut pari hevosiä, jotka ajoivat tavallista kovemmin, mutta minun kunniani suksimiehenä ollen ei antanut perään huonosta kelistäkään huolimatta, joten minä pysyttelin mukana. – Lämmin siinä urheilussa tuli! Vielä pistäysin kuuluisassa ”Tuohelassa” tupakanpanossa. Sitten hiihtelin kirkonkylään. Tultuani kirkolle kävin postitoimistossa hakemassa joulukurikat. Ne ei siis joutunutkaan jouluksi. Hitaita ovat herrojen kiireet. Vatsani alkoi vaatia ratkaisevia toimenpiteitä minulta, vaikka ei ollutkaan kuin puolen päivän aika. Tietysti se enää muistanut, että sai aamulla kauraryynivelliä ja rieskaa. Minä ajattelin antaa kiviä leivän asemesta: menin ”Laaksoon” ja laitoin menemään vatsaani kaksi kupillista kahvia. Se lysti ei maksanut kuin 30 penniä ja se tuottikin toivotun tuloksen siihen asti kun sisimpäni huomasi pettyneensä. Lähdin kirkolta ”suksittamaan” vastatuuleen etelää kohti. Kävin ”Koivusaarella” neitien pesässä. Miehiä ei näkynyt. Ajattelin, että pysyvätköhän koko talven sulana, niin kylmä oli pirtti. Koivusaarelta hiihdin tänne Haanpäähän, jossa nyt olen. Täällä sain myös syödä lähes neljän peninkulman pituisen rupeaman perästä (päiväkirjat, Kyläkirja: 203).

Nuoret osasivat usein ottaa pitkistä välimatkoistakin ilon irti, niin kuin kyläkirjuri kertoo päiväkirjoissaan. Päiväkirjoissa kuvataan myös henkilökohtaista ja yksityistä elämänaluetta, kuten nuorten tanssimatkoja ja seurustelua, asioita, joista ei muille kerrottu (ks. Hammersley-Atkinson 1995: 164).

(25.3.1918 klo 5.42 ap.) Viime yön aikana kävin Kiviperällä häätansseissa...

Läpi metsien ja soiden kulki matkamme kuutamon kirkkaassa valossa. Luonto oli aivan kuin tarkoitusta varten sovittanut tämän yön ohjelmaansa. Hiihdimme leveää ja pitkää Patasuota pitkin suoraan. Joukkomme oli kasvanut 11 henkeen. Se oli terveellistä urheilua. Se oli hauskin hiihtoretki elämässäni. Paluumatka korvasi kaiken perillä näkemäni ala-arvoisen (päiväkirjat, Kyläkirja: 231).

Kairanmaan kylälle sodan jälkeen luotujen asutustilojen ja asutustoiminnalla luodun kylän välistä rajaa on määritetty eri vuosikymmeninä eri tavoin. Nykyisin saman tien varressa, kuin kokonainen asutustilakylä, olevat asutustilat katsotaan kuuluvaksi Kairanmaan kylään, mutta alkuaikoina ne luettiin usein kuuluvaksi asutustilakylään. Niin tässäkin tarinassa, joka on kirjoitettu sodassa haavoittuneen asutustilallisen muistelun mukaan.

Oli maaliskuun alku, vuosi 1953. Ilma oli talvinen, kevättä enteilevä, kun (kertomuksen päähenkilö – ST huom.) ajeli Pyhäjoelta Miilurantaa kohti polkupyörällään. Matkaa kertyi 125 km. Pyörän tavaratelineellä oli kaksi kaarisahaa, sukset ja vanikkapaketti, lompakossa rahaa tasan tuhat markkaa. Koska matka oli näinkin pitkä, jäi ... yöksi tutun miehen kotiin ... aamulla hän jatkoi sitten Kärsämäelle. (Perhe – ST huom.) olivat tehneet edellisenä kesänä hallintasopimuksen maapaikasta. Koska kesälä ei voinut saada sahapuita metsästä, eivät he voineet muuttaa ennen kuin talvella. Osuuskassaan, sinne ... ohjaili pyöräänsä, piti saada lainapaperit kuntoon. Johtajana oli ... hän ei kuitenkaan ottanut ... asiaa hoitaakseen, vaan sanoi:

– On lainoitettu jo niin paljon uudisasutusta, kyseessä oli kuitenkin valtion laina.

Kun Osuuskassasta ei löytynyt apua ... meni Säästöpankkiin. Siellä oli johtajana ... joka sanoi heti:

– Joo, pannaan paperit vetämään.

Ja niin laina-asiat tuli kuntoon ja ... pääsivät alkuun ... ei ollut minkäänlaista asumusta, mutta ... pääsi kortteerimieheksi ... (naapuriin – ST huom.), jossa oli asuinrakennus jo valmis. (Kertomuksen päähenkilö – ST huom.) haavoittui vuonna -41. Vasempaan käteen, kyynärnivelen viereen osui luoti, joka murskasi luut niin pahoin, että käsi lyheni yksitoista ja puoli senttiä, lisäksi sormet jäivät koukkuun. Miten sahata tukkipuita nurin, kun sormet eivät aukea, eikä niillä voi puristaa? Yhdellä kädellä ei tukkipuita saa kaadettua. Apu tuli maasepältä ... seppä ... takoi ja asensi kaarisahaan lisälaitteen, joka voitiin pujottaa jäykistyneiden sormien väliin ja niin sahaus onnistui kahdella kädellä ... asutustila ei koskaan täysin elättänyt ... vaan lisäansioita täytyi hakea tilan ulkopuolelta (Kyläkirja: 322-323).

Toisella asutustilalla hyvin alkanut tilan rakennus- ja raivaustyö pysähtyi, kun ”äiti kuoli yllättäen 45 vuoden ikäisenä. Se oli perheelle kova isku, kesken tilan raivaamisen. Tilanteeseen oli vain sopeuduttava, tultava toimeen ilman emäntää ja äitiä, valinnanvaraa ei ollut” (Kyläkirja: 322). Suuret perheet tarvitsivat tilaa, myös enemmän pinta-alaa perheen elättämiseksi. Asutustiloilla sitä oli usein enemmän, mutta tilojen rakennuspaikat eivät aina olleet tarkoitukseen sopivia. Snellman (2003: 46-47) kiinnittää huomiota siihen, etteivät Sallan asutusalueet muistuttaneet kylää sen peräpohjalaisessa merkityksessä, koska talot eivät sijainneet ryhmässä joen tai järven äärellä, vaan maantien varrella pitkien välimatkojen päässä toisistaan. Tilan raivaustyö suuren perheen kanssa oli voimainkoe, johon tarvittiin ulkopuolista voimaa. Siinä, missä toisella asutustilalla haettiin tukea kansandemokraattisesta liikkeestä, toisessa suurperheessä ystävän kirjoittaman kertomuksen opetuksen mukaan voimat ”jokaisen päivän tarpeeksi” saatiin ylhäältä. Lestadiolainen usko ja uskonnollinen yhteisö ovat olleet monen suurperheen tuki ja turvanlähde. Lestadiolaisuus liittyy alueella keskustalaisuuteen.

oli jo 7 lasta ja kahdeksas oli tulossa ... kotitilalla ei ollut laajentamismahdollisuutta. He alkoivat etsiä uutta kotia kasvavalle pesueelleen... Talo oli kyllä tilava, mutta viljeltyä maata oli vain reilut 3 ha raivattuna ... olivatkin etsineet tilaa, johon voisi tehdä peltoa tarpeeksi isolle perheelle. Kyllä siinä ”Jussia, kuokkaa ja sisua” tarvittiinkin sekä aina hyväntuulisena ja rauhallisena touhuavaa (äitiä – ST huom.), että tilasta tuli tuottava ja pojat saattoivat jatkaa siitä, mihin isä uupui ... perhe kasvoi vielä kahdella lap-

sella... Työtä oli paljon, mutta (vanhemmat – ST huom.) tekivät pitkiä päiviä ja luottivat, että voimia annetaan ylhäältä jokaisen päivän tarpeeksi (Kyläkirja: 325).

Paikkakuntalaiset hakivat myös asutustiloja, mutta helppoa sen saaminen ei ollut, kuten noin 50-vuotias mies kertoo toisen ylös kirjaamassa tarinassa ”Viiminen kylmä tila”.

Paikka oli harvinaisen lujassa. Olisiko paikat tarkotettu vain siirtolaisille? Paikallisille... ei asutustilaa tahottu antaa millään... Olisiko ollu se, ku isäukko ei ollu mitenkään haavottunu, eikä ollu savonkielinen? Äiti kävi Oulun Läänin Talousseurassa. Käynnistä oli sellanen hyöty, että suorastaan alkoivat tyrkyttämään paikkaa. – Ihmeteltiin alkuun, että miten tämä on tähän väliin jääny, kun kahen puolen on rakennettu. Asia selvisi, kun ruettiin rakentamaan. Tämä on semmonen saviliejuipaikka. Paikka on talon paikkana huono. Piha on vieläkin tukkien varassa. Maahan on pantu tukkeja ja puuta ja niiden päälle pinta, että pystyi tuomaan rakennustarvikkeita. Kun tultiin tässä humisi mehtä joka puolella. Ensin piti tehdä rumpu viljelystieltä. Jos rakennuspaikka oli huono, niin pellon teko oli helppoa, 8 ha puuttomalle suolle... (mies, noin 50 v., Kyläkirja: 327).

Tiloilla oli usein käyttövesi ”hakusessa”. Kovalla pakkasella, kun traktori jäättyi, haettiin vesi hevosella. Ulkoruokinta-aikaan lehmät joiivat ”juottorommakosta” laitumella metsänreunassa, mutta talvella juomavesikin piti hakea joesta. Pihakaivosta riitti vettä navetan sisäkäyttöön sekä tupaan. Kahvi- ja juomavesi haettiin naapurin kirkasvetisestä kaivosta (Kyläkirja: 326).

Ennen kuin kylälle saatiin koulu vuonna 1936, koulua käytiin naapurikylässä ja tilan puutteen vuoksi lapset joutuivat välillä siirtymään vieläkin kauemmas.

Jalan kuljettiin... Pyhän aikaan käytiin kotona. Hilma oli viikot kortteeria ... isänsä kotipaikassa, Vieno... ja Eino... (kortteeritalojen nimet – ST huom.) Joskus maanantaiamuna meni joku kyläläisistä kirkolle myllyyn, silloin päästiin kouluun hevosen kyydissä. Myöhemmin, kun oli enemmän koululaisia, oli maanantaisin ja lauantaisin koulukyytihevonen ja viimein auto (nainen, noin 85 v., Kyläkirja: 177).

Viisikymmentäluvulla Kirkonkylän lapsia alkoi siirtyä oppikouluun naapuripitäjiin ja vuonna 1958 lähti myös kaksi Kairanmaan kylän koululaista oppikouluun Ylivieskaan. Linja-autolla pääsi Ylivieskasta naapurikylään ja kylän nuorilla miehillä oli moottoripyöriä, jollakin seudun ihmisellä auto. Maitoauto sentään kulki pyhäpäivisinkin ja kouluun pääsi siten ajoissa aloittamaan alkavaa viikkoa. Sota-aikana tai sen jälkeen 1940-luvulla syntyneet Roos (1987: 53-58) luokittelee suuren murroksen sukupolveen.

Koti-ikävä tahtoi kuitenkin joskus vaivata, niin että piti nöyrästi kirjoittaa kotiin ja pyytää lupaa päästä käymään kotona kerran kuukaudessa. Järjestyihän se, kun koulua käytiin yleensä myös lauantaisin ja kerran kuukaudessa oli pitempi viikonloppu. Niinpä sitten lähdin kiireesti tuntien päätyttyä linja-autolla Haapajärvelle ja sieltä Vaalaan menevällä autolla Saviselkään. Kyyti Saviselästä Sydänmaahan piti järjestää jollain tavalla. Joskus tuli joku veljistäni hakemaan moottoripyörällä, joskus pääsin (muiden – ST huom.) moottoripyörän tai auton kyydissä. Menomatka järjestyi tavallisesti maitoauton kyydissä Saviselkään ja sieltä linja-autolla Haapajärvelle ja edelleen Raudaskylään. Maitoautokyydin kävin joko itse tai isäni juhlallisesti kysymässä edellisenä päivänä maitoauton kuljettajalta... Poikkeuksetta matkustuslupa heltisi (nainen, noin 50 v., Kyläkirja: 281).

Paikkakunnan pesäpallojoukkueeseen vuosina 1959-65 kuulunut kertoo, kuinka 25 kilometrin päässä asuminen aiheutti sovitteluvaikeuksia, arki-iltaharjoituksista täytyi hakea vapautuksia ja pelimatkatkin olivat työläitä, kun henkilöautoja ei ollut.

Paluumatkasta tuli iäisyys. Palasin Välikylän ja Miilurannan kautta. Se oli paraskuntoisin ja lyhin reitti. Aurinko oli horisontin takana. Mennyt oli myös lämmin päivä. Lämpötila laski lähelle nollaa. Hämärsi hiukan. Mobuletin selässä alkoi paleltaa jo ennen puolimatkaa. Lämpimikseni aloin polkea ajokkiani... Vauhdinhurmasta ei voinut puhua. Ehdin katsella jokaisen talon tarkkaan tien suunnalta. Laskin ohitseni lentävät linnut. Muurahaisetkin huomasin. Näinpä kuinka tienvarsitaloissa kaadettiin heinää. Joissakin taloissa hevonen veti niittokonetta. Useammilla pelloilla niittokone saksitti traktorin perässä. Juuri kaadetun heinän tuoksu puhdisti hengitystiehyeni. Piristikin. Tuoreet heinäseiväsrivit pelloilla kertoivat töiden päättymisestä niittäjiä lukuun ottamatta. Seivästys oli siltä päivältä jo ohitse, olihan yö pitkällä. Talojen ympärillä valvoi hiljaisuus. Väsymystä en tuntenut tai tunnustanut. Koleus ja kosteus lisääntyivät matkan myötä. Aika kului ja matka lyheni, mutta mielialani muuttui apeaksi. Vielä oli edessä monta ... pitkää suoraa. Sormeni alkoivat kontettua. Enhän ottanut käsineitä kesällä mukaani. ...Saavuin kotiin puoli kolme yöllä. Pelimatka oli päättynyt (mies, noin 60 v., Kyläkirja: 247).

Ympäristö puhuu pelimatkalta verkkaisesti palaavalle maiseman kokijalle subjektiivista kieltään, näyttää tien varren kulttuurimaiseman lisäksi tien mikromaiseman muurahaisneen ja lintuineen (Karjalainen 1987: 20). Se näyttäytyy matkan pituuteen kyllästyneelle ja väsähtäneelle nuorukaiselle sivullisen silmin. Kuumankin heinäkuun yöt voivat olla viileitä ja kesävaatetus käydä kepeäksi Kairanmaan suolakeuksilla. Naapurikylien hitaasti vaihtuvat maisemat kertovat heinätöiden olevan käynnissä ja karjatalouden elävän kylillä kukoistuskauttaan. Heinää kuivatetaan seipäillä ja seivestäjien mentyä levolle niittäjät jatkavat työtään. Maatalouden hevosaikakausi on vaihtumassa traktoreiksi ja traktorivetoisiksi koneiksi. Kirjoittamisteko vuosikymmenten päästä mahdollistaa maiseman arvioinnin aikuisnäkökulman (Korkiakangas 1996: 18) mukaan, lisää maisemakuvaukseen vartuneen miehen tiedon ja elämäkokemuksen ja antaa kuvan 1950- ja 60-lukujen taitteen maatalousmaisemasta. Kertomus tavoittelee tältä osin moniperspektiivisyyttä.

Myytti harmonisesta paikallisuudesta

Suomessa paikallisuuden tyyssijoiksi ovat muotoutuneet maakunta, kunta ja erityisesti kylä (Hautamäki 1989; Hyyryläinen 1994; 2000; Knuuttila 1998b: 204). Bo Lönnqvist (2002) käsittelee myyttiä harmonisesta paikallisuudesta Judinsalon maalaismaiseman jatkuvuuksia; paikallisuuden juuria ja versoja, käsittelevässä kirjassa. Lönnqvistin mukaan paikallisuuden nimissä viritetyt lyhytaikaiset kehittämishankkeet eivät vastaa perinnekäsitteen keskeisintä pitkäaikaisen jatkuvuuden sisältöä. Kritiikkiä pitkäjänteisen kehittämisen puutteesta on esittänyt myös Hautamäki: ”Koko ajan näyttää tapahtuvan vilkasta kehitystä, poreilua, mutta se saattaa osoittautua suurimmaksi osaksi nopeasti puhkeaviksi kupliksi” (Kaikkonen-Hyyryläinen 1999: 71; ks. myös Hautamäki 2000: 9-10; 2002; sekä Sotarauta-Lakso 2000: 58). Lönnqvist (2002) pitää hankkeiden tärkeimpinä ”tuloksina” alueellista aktiviteettia, mutta ei harmonisessa muodossa, vaan riitojen ja kateellisuuden ilmentyminä. Paikallisuuden vahvistuminen on hänen mukaan tapahtunut ajatellulle ideologialle täysin vastakkaisella tavalla ja merkinnyt keskuksen ja periferian välisen kontrastin, jännitteen pitämistä itsestään selvänä tosiasiana. Historiantutkimuksen valossa paikallisuus- ja jatkuvuusilmiöitä tarkastellessaan Lönnqvist pitää paikallisyhteisöä ennen kaikkea hallinnollisen prosessin tuloksena ja kohteena. Kaupungit ja maaseutu erosivat oikeuskulttuurissaan selkeästi toisistaan. Kaupunkilaisten rikokset liittyivät talouteen,

kunniaan ja väkivaltaan, kun taas maaseudun erityispiirre on erilaisten niskurointirikosten suuri osuus. Maaseutuyhteisö ei ollut kuuliainen: veroja jätettiin maksamatta, käräjille jäätin tulematta ja tieosuuksia jätettiin kunnostamatta. Kuitenkin paikallisyhteisö käsitettiin ja ymmärrettiin kollektiivisena suureena, jossa suku, perhe ja yksilö toimivat kiinteästi yhdessä ja jossa kunnialla ja maineella oli keskeinen sija toimintamahdollisuuksiin nähden sekä pyhinä, että arjen askareissa. Kylän ydin oli tilallinen ja talonpoikaistalo, joiden lisäksi kylään mahtuivat itselliset sekä palvelusväki, jotka saattoivat olla sukulaissuhteessa talollisiin. Valtion hallinnon sekä maanjako- ja elinkeinojärjestelmien yhteisestä muokkaamisprosessista syntynyt perustava runko paikallisyhteisölle on fyysisesti läsnä kylämuodoissa, viljelysmaaisessa ja talotyypeissä. Tällaiseen eheäksi koettuun miljööseen on yhdistetty kollektiivisista, paikallisista käytännöistä lähtevää yhteiselämää, jolloin tuloksena on ollut vahvasti harmoninen kuva ”paikallisuudesta” (emt.: 120-121, 123).

Jospa paikallisuus ei olekaan mitään juurista noussutta essentialistista, kollektiivista yhteistoimintaa valtakunnan normien ja ihanteiden tueksi, vaan protestiliike, joka yhdistää ihmisiä konfliktien ja riitojen voimalla? Kumpi on silloin vahvempi, ylhäältä päin säädetty muotti vai ruohonjuuritason kaaoksesta kasvava yhteenkuuluvuus, kysyy Lönnqvist (2002: 121) ja jatkaa: ”Ehkä koko paikallisuus ja paikallisyhteisö elävät juuri tässä törmäyksien dynaamisessa kentässä, vuorotellen vahvistuen ja heikentyen suhteessa yhteisesti koettuun vieraaseen, viholliseen, vääryyteen, käskettyyn, johdettuun ja hallittuun?” Sosiaaliantropologiassa tähän liittyvää ”we” ja ”they” -asetelmaa on kuvattu arabialaisella sanonnalla: ”Minä vastaan veljeni, minä ja veljeni vastaan serkkuni, serkkuni, veljeni ja minä vastaan ulkopuolinen” (Pocock 1998: 214-215). Samoin kuin kyläkirjan mentaalisenä kehiksenä voi nähdä olevan kiistämisen kulttuuri ja vastarinnan estetiikka, Liikanen (1996) näkee sivakkalaisessa suullisessa perinteessä runsaasti aineksia vanhemmilta ajoilta periytyvästä talonpoikaisesta kiistämisen ja vastarinnan kulttuurista, jossa ympäröivän yhteiskunnan arvot ja normit eivät itsestään selvästi päde, vaan kääntyvät tarvittaessa karnevalistisesti pääläelleen. Hän arvelee, että Sivakkavaaran ja Rasimäen vanhan asutuksen syvin juuri ja yhteinen nimittäjä voidaan johtaa yleisistä savolaisasutuksen leviämiseen vaikuttaneista tekijöistä: hakeutumisesta vakiintuneen asutuksen ja hallintojärjestelmän äärihaloille, paosta korpeen verotuksen ja sotaväenottojen ulottumattomiin (emt.: 168). Kairanmaan kylä on myös syntynyt savolaisasutuksen leviämisen seurauksena.

Asutus on tullut tänne Savosta päin. Eräreissullaan, kun ovat kuulleet kauniisti jokivarsilla kukkuvan käen. Kiviseen kankaaseen on iskenyt lujasti kuokka. Joessa kalaa on pyytänyt nuotta. – On uskottu huomiseen (Kyläkirja: 18).

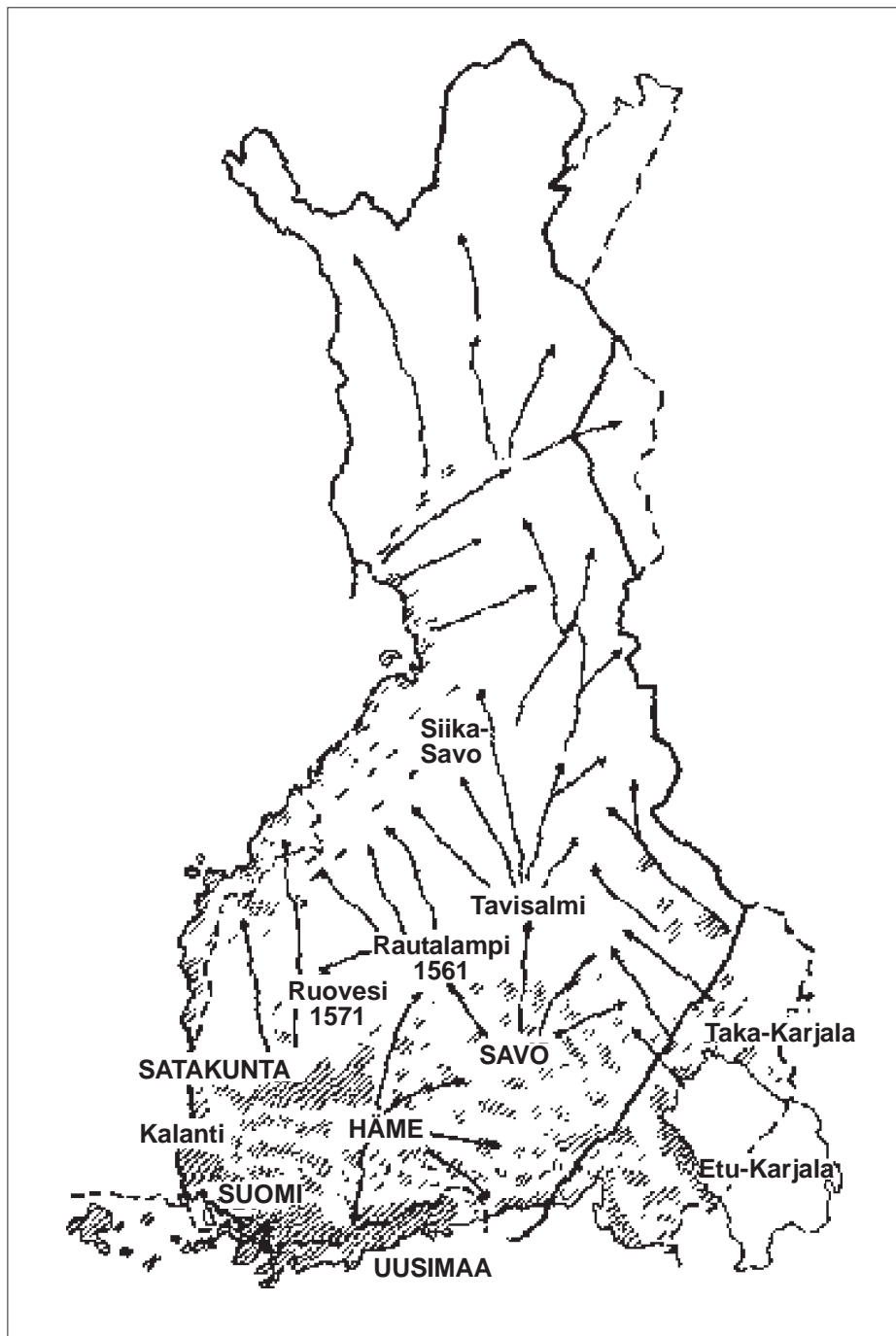
Pentti Haanpää (1951: 142-143) kuvaa Kairanmaan asuttamista ”Kansakoulun (Keski-Pohjanmaa) Kotiseutulukemistossa” seuraavasti: ”Kerran, siitä on jo kauan, tulivat tänne ensimmäiset ihmiseläjät. Nälkä, riistan puute lienee heidät karkoittanut alkuperäisiltä asuinsijoiltaan. Niinpä he rakensivat majansa korkealle mäelle keskelle matalia, tasaisia maita... Niin kuokki moni mies aikansa tätä mäkeä, kunnes kuokka jäi heidän kourastaan jälkeentulevaisille. Ja jäi vähän muutakin: hiukan isompi nokare peltoa, maasta väännetty kiviraunio – miehelle muistopatsas. Toisille oli jo luonto leppeämpi, ei yhtä tyly ja kitsas. Ei niin, että olisivat ilossa herkullisesti eläneet, mutta olihan kuitenkin pälvi ennen aukaistu!”

Tie savolaisten asutusliikkeelle avautui, kun Kustaa Vaasa 1500-luvulla oli uudisasutusta helpottaakseen julistanut hämäläisten ja satakuntalaisten erämaat Keski-Suomessa vapaasti asutettaviksi. Savolaisia kaskenviljelijöitä alkoi Etelä- ja Keski-Savosta muut-

taa Pohjois-Savoon, josta he jatkoivat luoteeseen Pohjanmaan jokilatvoille ja pohjoiseen Oulujärven alueelle. Pohjois-Pohjanmaan asutusoloissa tapahtui ratkaiseva käänne, kun savolaiset 1540-luvulta alkaen tunkeutuivat Maanselän yli ja aloittivat jokien yläjuoksujen järjestelmällisen asuttamisen, joiden eräpalstoista he olivat jo pitkään kiistelleet hämäläisten kanssa. Tämä asutusliike, jota Kustaa Vaasan määrätietoinen asutuspolitiikka osaltaan edisti oli Pyhäjokilaakson kannalta erittäin merkittävä (Talve 1979: 16-17, 19-20; Matinoli 1969: 99).

1500-luvulle ja silloiseen Suomeen, Itä-Suomeen, Etelä-Savoon. Tuon ajan tutkijat ovat tiivistäneet verotushavaintonaan: ”Kotimaamme vanhimmassa historiassa on

Kuva 12: Suomen asutus 1540-luvulla (Talve 1997: 21)

läpikäyvänä synkkänä juovana aina verojen ylenpalttinen paljous.” Eikä paljous ollut ainoa synkkyuden aihe, vaan myös verojen epämääräisyys ja veronkannon mielivaltaisuus. Kaikesta tästä kansa napisi, veronkantajia joskus jopa piestiin sakilla ja lähdetiin pä kerran isolla joukolla nuija kädessä kruunun miehiä kurittamaan. Selkäänhän niissä torailuissa aina tuli, sillä verottajalla on laki, valta ja voima takanaan. Niitten kuninkaitten, kuvernöörien, nimismiesten, voutien, neljännesmiesten ja kymmenkuntamiesten tukena. Kruunun rinnalla keräsi kirkko kansalta omat killinkinsä ja Korkein suojeli omiaan; kirkkoherroja ja lukkareita (Ruohonen 1986: 174).

Suomessa romanttinen yhteisöhenkinen ajattelu, joukon arvon korostaminen yksilön kustannuksella on saanut muihin pohjoismaihin verrattuna eniten jalansijaa. Joukon arvoa yksilöön verrattuna kuvaava kielikuva ”talvisodan henki” on yhä elinvoimainen ja paljon käytetty. Erimielisyyksiä pelätään, mutta niiden pelko ei tarkoita vain niiden torjumista tai kieltämistä. Se tarkoittaa myös suurta herkkyyttä niille, tietoisuutta siitä, että niiden kanssa täytyy joka tapauksessa elää (Paasi 1984b: 87; Alapuro 1994: 319). Sibley (1995) sisällyttää analyysiinsä Douglasin argumentit ”purification and defilement”, mutta käsittelee niitä suhteessa aikaan ja paikkaan ja arvioi argumenteilla olevan suuremman merkityksen, kuin Douglas on tunnistanut. Gemeinschaftissa; suljetuissa, tiukasti yhteen kudoituissa yhteisöissä, jotka lähentyvät kollektiivista tietoisuutta⁵⁶ (conscience collective), uskollisuus sääntöjä kohtaan voi olla todennäköisintä kriisien aikana, jolloin yhteisön identiteetti on uhattuna (emt.: 38). Syrjäisellä maaseudulla tällaiseksi kriisiksi on usein muodostunut kylän koulun lakkauttaminen (Kyläkirja: 18-19). Se on synnyttänyt vihaa ja suuttumusta, jonka taustalla voi olla myös se, että yhteinen ajatusmuoto, jota vastaan on rikottu, on samalla erillisen ihmisen oma ajatusmuoto. Mekaanisessa solidaarisuudessa yksilön reflektiivinen harkinta ei asetu väliin, vaan viha voi purkautua koko voimallaan suhteessa kohteeseen ja rangaistuksen järkevyyteen (Kortteinen 1992: 325, 327). Kylien identiteetin muotoutumisen kannalta keskeisimmäksi instituutioksi tällä vuosisadalla on nähty koulu. Kylien rajojen on usein ajateltu noudattaneen koulupiirien rajoja. Koulujen lakkauttamisaaltojen jälkeen koulupiirialueista pyrittiin luomaan yhteistoiminta-alueita. Useissa kylissä, joissa koulu on lakkautettu 1990-luvun aikana, on edelleen ollut kylätoimikunta ja vahva kyläyhteisöön kuulumisen tunne (Rannikko 1997: 152). Yhteisöön kohdistuva ulkopuolinen hyökkäys saattaa vahvistaa yhteisön sisäistä solidaarisuutta (Douglas 2000: 213). Holmila (2001) pitää yllättävänä, miten monissa perinteisissä symboleissa kyläyhteisö edelleen eli entistä elämäänsä ja jos jokin ulkopuolinen taho uhkasi tai kritisoi paikallisia arvoja, kyläläiset olivat kärkkäitä tekemään tai sanomaan jotakin, mikä paljasti heidän yleensä uinuvat yhteisölliset tunteensa. Näennäisesti hyvin vähäinenkin teko tai varomaton lausahdus saatettiin tulkita hyökkäykseksi, johon oli puututtava (emt.: 17). Hajoamisesta, typistymisestä ja osittuneisuudesta huolimatta paikallisyhteisöllisyys voi nousta esiin nopeasti, jos elämisen tasoa uhataan ja jos uhka kohdistuu paikallisesti selvästi hahmottuvaan ryhmään. Paikalliset kansanliikkeet voivat muodostua näkyviksi ja tehokkaiksi esimerkiksi, kun asumisympäristön laatua tai sosiaalista statusta uhataan tiesuunnitelmalla tai ei-toivotun sosiaalisen asuntotuotannon sijoittamisella ympäristöön. Tällaisessa yhteydessä yhteisö lausuu sosiaalisen erottautumisensa kvalifikaatiot asukas- tai kyläyhdistyksen tai nopeasti nousseen kansanliikkeen suulla (Järvelä 1994: 91; Valentine 2001: 113).

56 Kollektiivisesta tietoisuudesta puhutaan, kun tunnusomainen uskomusten ja tunteiden kokonaisuus muodostaa vakiintuneen järjestelmän, joka elää omaa elämäänsä (Lehtonen 1990: 159).

Puhuttaessa kaupungin ja maaseudun välisistä eroista on yleensä viitattu käsitepariin, jonka saksalainen sosiologi Tönnies loi jo viime vuosisadalla. Parin ensimmäinen käsite on ”Gemeinschaft”, josta on suomen kielessä käytetty sanaa yhdessäolo-organisaatio tai yhteisö. Käsite viittaa organisaatioon, joka perustuu jäsenten väliseen yhteenkuuluvuuden tunteeseen. Sille on ominaista tunneperäisyys, kokonaisvaltaisuus ja perinteiden tärkeys. Vanha kyläyhteisö ja perhe ovat esimerkkejä ko. tyyppisistä ryhmistä. Toinen käsite on ”Gesellschaft”, josta on suomen kielessä käytetty sanaa asiaorganisaatio tai yhdistys. Käsite viittaa organisaatioon, joka perustuu jäsenten yhteisiin päämääriin ja etuihin ja jolle on ominaista järkiperäisyys, erikoistuneisuus ja sopimusten suuri merkitys. Kaupunki ja virallinen yhdistys ovat esimerkkejä ko. tyyppisistä yhteisöistä. Teollistumisen ja kaupungistumisen nähtiin yleisellä tasolla merkitsevän Gemeinschaft-tyyppisten piirteiden korvautumista Gesellschaft-tyyppisillä piirteillä (Eskola 1965: 14-15; Lehtonen 1990: 21-23; Valentine 2001: 115-116). Tönnies näki Gemeinschaftin luottamuksen ja sellaisen keskinäisen avun tyyssijana, joka syntyi vapaasta tahdosta ja vastavuoroisista lupauksista. Luottamusta tuottavista sosiaalisista tekijöistä tärkeimpiä olivat tutuus ja ystävyys. Ihmiset luottavat toisiinsa, koska ovat keskenään samanlaisia ja arvostavat samoja asioita. Gesellschaftissa hallitsevat epäpersoonalliset suhteet, joille ovat ominaisia laskelmoinnit. Vaikka ihmiset ovat kohteliaita, ovat he toisiaan kohtaan epäluuloisia, sillä toisten hyväksikäyttö on yleistä. Nämä pelkistetyt näkemykset saivat hallitsevan aseman 1900-luvun yhteiskuntateoreetikkojen ajattelussa, jonka yhtenä keskeisenä piirteenä oli esimodernien yhteisöjen ihannointi ja modernin markkinatalouden hallitseman maailman kuvaaminen raadollisena, yksityisten, muista piittaamattomien intressien edistämisenä. Ilmonen ja Jokinen (2002: 13, 51-52) liittävät Tönniesin käsitepariin Mark S. Granovetterin (1973) ajatuksen vahvoista ja heikoista siteistä. Vahvojen siteiden yhteisössä ihmiset ovat samankaltaisia ja tuntevat toisensa hyvin. Sitoutuminen yhteisöön on niin voimakasta, ettei luottamuksen ongelmaa pääse syntymään.

Hyyryläinen (1994: 134-148) on tutkimuksessaan painottanut omaehtoista talkootoimintaa yksimielisyyden lujittajana, mikä eittämättä on ollutkin merkittävää. Päijät-Hämeen tutkimusalueella on ollut vilkasta seuratoimintaa ja rakennettu talkoilla useita seurantaloja. Kairanmaan kylän toimintaan sisältyy paljon ja pitkäaikaista onnistunutta talkootyötä. Se on ollut osa kylän jokapäiväistä elämää (Kyläkirja: 14). Yhteistyö, vastavuoroisuus töiden toteuttamisessa on ollut normaali käytäntö. Saatua työsuoritusta ei korvattu rahalla, vaan työsuorituksella, mitä kuvattiin käsitteellä ”väkivelka”. Kun osallistui kylän yhteisiin tai yksityisten talouksien järjestämiin talkoisiin, sai tarvitessaan apua muilta. Kyläläisen ja kylän selviytymisen ja varallisuuden kartuttamisen lisäksi talkoilla oli suuri merkitys kyläläisten keskinäisessä kanssakäymisessä. Niihin liittyi myös sanalista hauskanpitoa, leikkimielisiä kilpailuja ja entisaikaan päälle järjestettiin usein tanssit (Vilkuna 1953: 208-216).⁵⁷ Nämä yhteiset vakiintuneet työ- ja auttamistilaisuudet pitivät naapurisopua yllä ja kun niihin tapalain perusteella tuli vedetyksi mukaan sekä ”unelias että ärtyinenkin naapuri”, ne vaikuttivat kokoavasti koko yhteisöön, kuvaa Vilkuna entisaikojen talkoiden yhteisöllistä merkystä (mt.: 216). Tiiviit sosiaaliset siteet ja vastavuoroisuus saavat kyläyhteisöt vaikuttamaan lämpimiltä ja läheisyyttä suosivilta, mikä liitetään

57 Heinäkuussa 1921 tuotiin ... ensimmäinen puimakone... Kun oli pyhäpäivä, oli tuota ”Monarkmoottorin isännöimää riihimiestä” kulkeutunut katsomaan miltei koko kylä. Kone ei heti toiminut ihan ilman yskimistä ja niinpä vaimoihmiset katselivat sen vehkeitä kauempaa samalla ihmetellen, kuinka jotkut uskaltavat olla ihan lähellä. Päivän päätteeksi pidettiin tanssit: ”Viulu vinkui, laulut helähti” (päiväkirjat, Kyläkirja: 222).

yleisemminkin korkeaan sosiaalisen pääoman asteeseen (Putnam 2000: 21). Coleman (1988) piti sosiaalista pääomaa sosiaaliseen rakenteeseen yhteydessä olevana resurssina, joka sisälsi velvoitteen vastavuoroisuuteen. Palvelus edellyttää vastapalvelusta. Palveluksen ja vastapalveluksen välillä on yleensä viive, mikä edellyttää luottamusta siihen, että vastavuoroisuus ennen pitkää toteutuu. Voidaan ajatella, että vastavuoroisuus mahdollisesti selviytymisen vaikeissa oloissa. Olisiko yksittäisellä kyläläisellä ollut varaa tai mahdollisuutta jäädä tuon verkoston ulkopuolelle? Kun toiminta on monin tavoin säädeltyä ja ennakoitavissa, kun se rakentuu tuttuudelle ja vakiintuneille toimintatavoille, ei kysymys luottamuksesta nouse esiin, ei ole tarvetta luottaa. Elämä soljuu eteenpäin tuttuja uomiaan. Traditionaalisen yhteiskunnan katsotaan sisältäneen yhteisö rakenteita, eikä siinä eläminen vaatinut luottamusta. Puoliksi modernille yhteiskunnalle olivat ominaisia kollektiiviset rakenteet ja niiden takaama luottavaisuuden ilmapiiri. Myöhäiselle modernille nähdään tyypillisiksi projektit, eikä projektiluonteinen elämä ole helppoa ilman luottamusta. Voimakkaasta yksilöllistymisestä nähdään olevan seurauksena myöhäismodernin sosiaalinen kompleksisuus ja epävarmuus (Ilmonen-Jokinen 2002: 13, 19, 71).

Valtimon Sivakkavaarassa Knuutila (1996: 93) arvioi yhteishengen ja yksituumaisuuden ilmenneen selvimmin virkavaltaan kohdistuneena vastarintana ja ulkopuolisten torjuntana, mitä arviota tukevat myös tämän tutkimuksen havainnot. Yhtenäisintä ja voimallisinta toiminta on toimittaessa jotakin vastaan: kuntaan kohdistuneessa vastarinnassa tai taistelussa kylän palvelujen puolesta;⁵⁸ kilpailussa ja kamppailuissa muiden kylien kanssa, kylän sisällä taistelussa ulkopuolista uhkaa tai ulkopuolisia tunkeilijoita vastaan. Kyläkirjan kirjoituksiin kuuluu kaksi painettua A4-arkkisivua pitkä vuodatus. Kronikka lojui pitkään kyläkirjasta yli jäävien tekstien kasassa. Myöhemmin, kuitenkin, se sai paikkansa kirjassa koska se kuvastaa sitä katkeruutta, joka kylällä vallitsi hävityn koulutaistelun jälkeen. Hakkaavuudessaan se antaa ymmärtää, ettei vallitseva katkeruus ole tunne, joka häviää ”itkuntirautuksella” tai kertakiroilulla, vaan että se on yksi merkittävä niitti pitkässä syrjäisyyden historiassa, jossa syrjäisen kylän osana on olla vain maksajana, ei yhteiskunnallisten palvelujen vastaanottajana ja hyväksytyinä osallisena kuntayhteisyydessä. Tämän kronikan kuvastama viha ja katkeruus, ”kaunan tunne, vääräys, joka on oikaistava”, olivat merkittäviä käyttövoimia kylän kehittämisprojektin käynnistymisessä. Kairanmaan kylä halusi yksin näyttää muille, mihin se pystyy, kävellä sortajiensa yli (Roos 1988: 228).

Vuosisatoja meitä on kunnasta kupattu ja aina silloin Sydänmaalle tupattu, kun rahasta on puutetta ollut – Syödään pois Sydänmaa... Vuosikymmeniä on samat suvut kunnassa hallinneet ja samat aatteet heillä myös vallinneet, että – Syödään pois Sydänmaa... Ei riittänyt edes paljot lapsemme, touhumme, kun ryöstivät meiltä myös koulumme – Maksaa sai Sydänmaa. Ei meitä kunnasta palvella, ei kesällä eikä talvella, vaan – Maksaa sai Sydänmaa. Mitähän kunta voisi vielä keksiä, että se alkaisi meihin tepsä – Ja saisivat syötyä Sydänmaan... Koulukiistassa kunnan johto oli Miilurannan puolella ja taktiikka oli valittu huolella. Outettiin uusi kunnallislaki – Näin vihat sai Sydänmaa... Ei ole oikeudenmukaisuutta, ei tasa-arvoa, vaan suositaan kyliä harvoja – Maksajana taas Sydänmaa... Kun sinä pieni olet ja asut syrjässä, saa kuntakin sinua nyrjästä – Saa maksaa vaan Sydänmaa. Sydänmaa sinua potkittu päähän, jos pyllyyn ja koulun asiakirjatkin on pantu kunnan arkistohyllyyn – Saa maksaa vaan Sydänmaa. Sydänmaankyläläiset toisianne tukekaa ja suvaitkaa, vain omista ystävistämme me tukea ja voimaa saamme kestäämään tämä sortovalta (Kyläkirja: 18).

58 Esim. Kairanmaan kylän 20 vuotta kestänyt taistelu koulun saamiseksi, minkä jälkeen Korkein Hallinto-oikeus velvoitti kunnan perustamaan kylälle koulun (Kyläkirja: 14, 179).

Maaseudun niskurointiprosessit viittaavat Lönnqvistin (2002) mukaan maailmankuvaan, jossa valtion keskuksella ei ollut sanottavasti merkitystä, vaan tapana ottaa ohjaket omiin käsiin. Periferiassa on ollut vahvuutta, mutta se ei ole ollut sellaista, mitä nykyisin yleensä ymmärretään paikallisuudella. Käräjöpöytäkirjat ja seurakuntien kirkonkurituskirjat ovat tästä esimerkki. Riidat liittyvät rajanvetoihin sekä konkreettisesti että mentaalaisesti ja reviirit merkitään rajojen muodossa. Jos paikallisuus-käsitteestä pidetään kiinni eheyttämismiljönä, Lönnqvist näkee ongelmaksi kylien ja asukkaiden keskinäiset riidat sekä yhteisen ”rintaman” virallisen vallan edustajia vastaan. Historiassa on useisiin protestiliikkeisiin sekä siirtolaisuuteen liitetty negatiivinen merkitys valtakunnan kehitysoptimismien kannalta katsottuna. Myöhemmin on ympäristöliike saanut vastaavan negatiivisen leiman. Lönnqvist kytkee kysymyksen paikallisuudesta ihmisten omaehtoiseen toimintaan tietyssä paikassa, joka on sopeutettu viranomaisten asettamiin kehyksiin, jos se on ollut tarkoituksenmukaista. Olennaista on toistuva esiintyminen tietyllä tavalla; tilan ja ajan haltuun ottaminen muokkaamalla sitä, puhumalla siitä ja riitelemällä sen puolesta. Tällaisten prosessien kautta ihminen yksilönä juurtuu paikkaan ja tällaisen identifikaatioprosessin kautta syntyy se yhteinen maailmankuva, jonka voidaan sanoa olevan yhteisöllisen elämän ehtona. Lönnqvist määrittelee paikallisuuden prosessiksi, jossa ihmisten väliset suhteet yhä uudelleen vallataan takaisin jatkuvasti muokattaviksi tilan ja ajan kehyksien puitteissa. Siinä irrallinen ja rajaton saavuttavat tukea ja legitimizeettiä tutun ja hallitun muodossa (emt.: 121). Päijät-Hämäläisen tutkimusalueen heikkoutena oli juuri sen hajanaisuus ja vanhat asenteet, jotka asettivat esteitä kehitykselle. Alueella on oma omaperäinen kansankulttuurinsa, josta sahti, osana paikallista elämänmuotoa, on tunnetuin esimerkki. Päijänne saaristoineen ja pitkät välimatkat ovat eristäneet ja vaikeuttaneet ihmisten välistä kanssakäymistä. Alueen pohjoisosan saariin tehtiin tie vasta 1960-luvun alussa (PSYKY 1998).

Suomalaiset kylät ovat pieniä. Maaseudun miljoona; 1 080 000, ihmistä asuu noin 4000 kylässä, keskimääräinen kyläkoko on siten noin 250 asukasta. Suomessa toimii kylätoimintaa harjoittavia yhteistyöelimiä, rekisteröityjä yhdistyksiä tai rekisteröimättömiä toimikuntia 3900. Ns. kesäasukkaita on lähes 800 000. Parhaimmillaan maaseudun kehittämistoiminnan piirissä, kesäasukkaat mukaan lukien, on arvioitu olevan yli 2 miljoonaa suomalaista (Siiskonen 2003; Palttila 2002; Suomen Kylätoiminta ry 2003). Kylätoiminta on usein keskittynyt oman kylän kehittämiseen ja on saattanut saada voimansa kylien välisestä kilpailusta ja kateudesta. Äärimmilleen vietynä se on ilmennyt koulujen lakkauttamistaisteluissa, ”meidän kylä vastaan teidän kylä”. Avarampi maaseudun kehittämisenäkökulma on usein jäänyt toissijaiseksi. Rannikko (2000) on todennut vanhojen kyläidentiteettien olevan yhteistyön esteenä. Vanhat kylät ovat olemassa symbolisina kylinä, joihin useimpien asukkaiden paikallidentiteetti vielä paikantuu. Se on symbolista yhteisyyttä, joka ilmenee tietoisuudessa ja tunteissa, ihmisten yhteenkuuluvuutena. Tämä yhteisyyden perusta liittyy kylien kukoistuskautteen. Identiteetin sitoutuessa vahvasti menneeseen se on saanut Rannikon mukaan yhteistoimintaa rajoittavia nurkkakuntaisia piirteitä (emt.: 151-152; vrt. Massey 2003: 72). Päijät-Hämeen tutkimusalueen kylien yhteenliittymän, Pohjois-Sysmän kylät, nimi syntyi helmikuussa 1998, kun päätettiin neljän pohjois-sysmäläisen kylän; Särkilahti, Soiniemi, Liikola, Vintturi yhteistoiminnasta. Aloite toimintaan tuli kunnan maaseutuasiamieheltä. Syyskuussa 1998 Pohjois-Sysmän kylät valittiin Päijät-Hämeen liiton pilottikyläksi. Yhteisissä kokouksissa kävi ilmi, että kyliä olisi ollut enemmänkin. Niissä sukeutui paikallisten kesken pitkiä pohdintoja siitä, minkä talojen välistä rajat kulkivat ja mihin kylään ketkäkin kuuluivat (vrt. Tani 2001: 145). Kysyttiin miksi Soiniemi on erillisenä kylänä, olisihan sitten Palvaalakin. Ja eihän Vintturia ole oikeasti olemassakaan, sehän on vain haukkumanimi pitäjän takimmaiselle kulmalle. ”No kun se on oma maarekisterikylä.” Ja sitten löytyi alueelta maarekisterikyliä lisää. Maare-

kisterikylien alueet tuntuivat kulkevan ympäri pitäjää ”miten sattuu”. Käsiteltävänä oleva alue oli sama kuin koulupiirin alue. Keskustelussa kävi selväksi, että mikäli alue tungettaisiin yhden kylänimikkeeseen alle, jumiutettaisiin toiminta tämän asian pohdintaan. Siksi päädyttiin nimeen Pohjois-Sysmän kylät, joka ei uhkaksi kenenkään identifioitumista alueen kyliin (muistiinpanot). Vastaavasti Rannikko (2000: 149) kertoo Kiihtelysvaaran eteläiset kylät olevan nimityksenä tuore.

Paasin (1986) mukaan alue ei ole pelkästään staattinen kehikko inhimilliselle käytännölle, vaan yhteiskunnan kehityksen myötä muotonsa saava prosessi. Alueet heijastavat tietynä hetkenä spesifiä historiallista ja kulttuurista vaihetta yhteiskunnan kehityksessä ja tulevat ymmärrettäviksi historiansa kautta (emt.: 30). Alueellinen yhteisötutkimus rajaa kohteekseen kylän tai muun alueellisesti rajatun tutkimuskohteen. Lehtosen (1990) mukaan yhteisö voidaan käsittää alueellisesti rajattavissa olevana yksikkönä, sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkönä ja yhteenkuuluvuuden tunteiden ja muiden symbolista yhteisyyttä osoittavien ilmiöiden yksikkönä. Yhteisyys voi ilmetä toimintana tai tunteina. Lehtonen erottaa kaksi yhteisyyden kehitysprosessia. Yhteisyys vuorovaikutuksessa kehittyvänä ilmiönä, missä jäsenten ryhmäidentiteetti muotoutuu konkreettisen toiminnan seurauksena ja tuloksena voi olla toiminnallinen yhteisö. Yhteisyys tietoisuudessa vahvistuvana yhteenkuuluvuuden tunteena, jonka tuloksena kehittyy symbolista yhteisyyttä. Se voidaan ymmärtää ryhmäidentiteettiä vahvistavana tietoisuusmuotona. Kyseessä on kaksi kehitysuuntaa, jotka vahvistavat toisiaan: konkreettinen toiminta voi johtaa symbolisen yhteisyyden ja symbolinen yhteisyys yhteisöllisten vuorovaikutusmuotojen kehittymiseen. Lehtonen tekee periaatteellisen eron, jonka mukaan yhteisö edellyttää vuorovaikutusta ja tietoisuus ja tunteet riittävät ”vain” symboliseen yhteisyyteen. Tavallista on, että yhteisö käsitetään tarkalleen päinvastoin ja oletetaan, että yhteenkuuluvuuden tunne on yhteisön tärkein tuntomerkki. Sellainen yhteisyys, joka ei konkretisoidu vuorovaikutuksena ja toimintana, jää yhteisyysmuodoiksi. Yhteisöllä tarkoitetaan vuorovaikutusjärjestelmää. Lehtosen kanta ei tarkoita sitä, että symbolinen yhteisyys olisi arvottomampaa tai merkityksettömämpää kuin yhteisö vuorovaikutuksena. Asia saattaa olla jopa päinvastoin (emt.: 17, 23, 24).

Voisiko kyläkirjojen tekeminen vaarantaa kylien välistä yhteistyötä uusintamalla kylän sankaritarinoita. ”He tekivät sen?” oli otsikoitu yleisönosastokirjoitus, jossa ylistettiin oman kylän kirjan paremmuutta (Pyhäjokiseutu 1998). Identiteetit voivat määrittää paikallisesti tavoilla, jotka eristävät eri paikkojen ihmiset toisistaan hämärtämällä niitä tekijöitä, jotka voisivat yhdistää heidät. Pyrkikö käsitellyn tyyppinen kyläkirja tekemään kylästä ”perinnekeskuksen”, jonka perimmäisenä pyrkimyksenä olisi pelastaa selkeä, kiintopisteensä tunnistava yhtenäinen identiteetti tarjoamalla omaa paikkaa paikattomassa ajassa (Massey 2003: 54-55)? Hallin mukaan identiteetit paikantuvat kulttuuriin, kieleen ja historiaan, kaikki lausumat tulevat jostakin paikasta, joltakin erityiseltä taholta, niissä painottuvat erityisyys ja yhteenliittymiset. Niitä ei ole kuitenkaan välttämättä panssaroitu muita identiteettejä vastaan, pysyviin ja muuttumattomiin vastakohtiin, eivätkä ne täysin määrity poissulkemisen kautta. Hän korostaa etnisyyttä identiteettien uutena lähteenä nationalismiin sijaan, ”eron ja itserefleksiivisyyden politiikkaa” (Hall 1999: 16-17). Kaikkien identiteettien, niin individuaalisten kuin kollektiivisten, logiikkaan kuuluu samanlaisuuden ja erilaisuuden vuorovaikutus (Jenkins 1996: 53). Paikallista identiteettiä määriteltäessä keskeisessä asemassa ovat juuri toiset, joista kertoja haluaa erottautua. Paikallinen identiteetti merkitsee samanlaisuutta niiden kanssa, jotka ovat samasta paikasta ja erilaisuutta suhteessa muihin. Se saa monia muotoja, mutta se on aina pohjana kokemukselle tästä paikasta ”vastakohtana” jollekin toiselle (Rannikko 2000: 151; Knuutila 1996: 72-73; 1998a: 26; 1998b: 209; vrt. Hall 1999: 251; Relph 1976: 62; Massey 2003: 72; Rose 1993: 5). Identiteetin käsite on tässä mielessä ongelmallinen, että se mahdollistaa

paikan näkemisen puhtaana ja ulossulkevana. Sen avulla voidaan vetää rajalinja meidän ja muiden väliin, jolloin Sibleyn käsitteitä käyttäen on puhuttu ”kieltämisen maantieteestä” (ks. Massey 2003: 72).⁵⁹ Kairanmaan kylässä se merkitsi erilaisuutta erityisesti suhteessa viereiseen asutustoiminnan tuloksena syntyneeseen kylään, jonka kanssa käyty koulu-taistelu oli vielä ”avoimena haavana”, mutta myös entiseen ”emäkylään”, jonka kanssa Kairanmaan kylä kuuluu edelleen samaan maarekisterikylään. Metsäkylän kehittämis-projektin vetäjät toivoivat, että projektialuetta olisi laajennettu, noin sadan asukkaan kylä olisi liian pieni toiminta-alueeksi. Kyläläiset eivät kuitenkaan olleet halukkaita laajenta-miseen, vaan projektia vietiin eteenpäin ”tämä on meidän projekti, jonka avulla me voim-me näyttää muille” -hengessä, mikä olikin ymmärrettävää hävityn katkeran koulutaistelun jälkeen. Kylä taisteli kunniastaan ja olemassaolostaan. Selviytyminen oli kylänkin kysees-sä ollen mitä ilmeisimmin kunnia-asia, jonka tuloksena on mahdollista saavuttaa kunnia, so. tunnustettu ja arvostettu asema paikkojen ja alueiden hierarkiassa. Ellei selviydy, menettää kasvonsa (Kortteinen 1992: 45, 47-50, 61-79, 151).

Olisiko kylätoiminta ominut jotain vanhasta kylätappeluperinteestä? Pentti Haanpää osoittaa jutuissaan, että urheilu on osittain vanhan kylätappeluinstituution jatketta (ks. myös Sarmela 1989: 98-99). Jutussa ”Se on sen orja” vanha Hermannin katselee urheilukentän laidalla nuorison säänneltyä temmellystä ja toisin kuin hän nuoruudessaan säännä-ten alasti saunasta vihamiestensä kimppuun, käy ilmi, että urheiluhulluus, ”näyttämisen henki” on siirtynyt tappelusta järjestettyyn urheiluun. Hermannin arvet vertautuvat sym-bolisesti urheilukilpailujen palkintoihin (Sallamaa 1996: 136-137). Ehkä ei olekaan sattuu-maa, että Suomen ensimmäinen hiihtokuningas Aappo Luomajoki ja moni muu Suomen kärkiurheilija hänen jälkeensä on kotoisin Kairanmaan seuduilta.⁶⁰ Urho Kekkosen kan-

59 Vrt. Vuolteenaho (2001: 50-75) puhuu Sibleyn (1995) käsitteisiin liittyvästä ”poissulkemisen” maan-tieteestä.

60 Tavassa, jolla Aappo Luomajoki ja Pentti Haanpää murtautuivat Kairanmaalta Suomen kansan tietoi-suuteen, on yhteneväisiä piirteitä. Sallamaa (1996) kuvaa Haanpään kirjallijanuran alkua seuraavasti: Vaikka Pentti vältti pysähtyneen maakunnallisuuden, hänen vastaanottonsa historiassa maaseutukuvaajan maine on vanhin. Heti kun 20-vuotias ”luonnonlahjakkuus” murtautui parnassolle tulenkantajien markkinahälyn sä-estämänä, hänet esiteltiin itseoppineena jätkänä, joka luontevasti astui tukkimetsästä kirjallisuuteen hattu kallellaan ja pirtuvarpusta kallistellen. Ensivierailu Helsingissä vuonna 1927 oli riemukulkua ja jätkämyytti oli valmis. Hämeenlinnan torilta ostetussa punarantuisessa kaulaliinassaan, jonka ”älymystön värisokeus sittemmin maalasi romanttisen kokopunaiseksi, ei aatteen, vaan villin veren karvaiseksi, villapuserossaan ja lapikkaissaan”. Erkki Valan hommaamat suurlehtien haastattelijat tulkitsivat tuppisuisen Pentin harvat sanat ”kuusten kuiskeeksi, Väinämöisen viisaudeksi” (emt.: 13). Haanpään herättämä kohu muistuttaa toisen Kai-ranmaalta valtakunnalliseen tietoisuuteen murtautuneen; Suomen ensimmäiseksi ”hiihtokuninkaaksi” ko-honneen Aappo Luomajoen ilmestymistä 1800-luvun lopulla hiihtokisojen lähtöpaikalle. Kun 44-vuotias Luomajoki asettui lähtöviivalle lammasnahkareuhkassaan, palkintotuomarit ihmettelivät, aikooko vanha mieskin hiihtää koko matkan. Silloin Aappo sieppasi lakin päästään tokaisten: ”Ei oo mies vanaha, va lakki.” Kansallissankarin maineen hän sai vuonna 1891 voittaessaan Oulun hiihdoissa sekä Juho Räihän että Juho Ritolan. Pariisilainen lehti ”L’illustration” julkaisi hänestä Oulun hiihdon yhteydessä otetun kuvan. Kun Aap-po pyynnöstä kävi näyttämässä taitojaan helsinkiläisille, heille jäi kuva iäkkästä hiihtosankarista, jolla oli valkoinen lankamyssy, punainen villapaita ja tavalliset maalaispieksut. Sukset olivat omatekoiset, eikä niissä ollut mitään erityistä mallia. Suksen varpaallinen istui tiukasti lapikkaan kiverässä nokassa. Tällä matkallaan hän voitti ylivoimaisesti eteläsuomalaiset kanssakilpailijansa (Kyläkirja: 52-56; Telinkangas 1984a).

Aappo Luomajoki, Hätämaan tietäjän veli on ollut ensimmäinen Suomen paras hiihtäjä. Hän oli ollut ikänsä metsämies ja oppinut hyväksi hiihtäjäksi sekä oppinut myös keittämään hyvät suksen voiteet. Silloin, kun Oulussa on ensimmäiset kilpailut olleet (En tiedä kuinka kauan siitä on, mutta tepä sen tiennette) oli Luomajoki silloin jo ollut vanha mies. Mutta hän oli mennyt kilpailuun. Ei hän ollut näyttänyt kilpailijalta. Pitkäkorpainen lammasnahkareuhka päässä ja kun hänellä on ollut paksunlaiset sukset, niin hän oli mennyt jonkun oululaisen halkoliiteriin ja suksien päältä veistänyt kirveellä liikaa puuta pois. Kyllä oli Oulun rouville nauru kelvannut... (Kansanrunousarkisto).

sansuosion taustalla oli myös hänen ylivertainen urheilukuntonsa. Tällaista näyttämisen hengessä toteutettua ”kylä vastaan kylä” -toimintaa, näyttää siivittävän sama kaiken muun ylittävä ja alleen jättävä näyttämisen halu. Pieniin yhteisöihin on katsottu liittyvän ”tiheää” luottamusta, joka toimii yhteisön sisällä voimavarana, mutta tuottaa laajemmin yhteiskuntaan epäluottamusta kirjoittaa Kaunismaa (2000) Newtoniin 1997 tukeutuen. Paikallisissa olosuhteissa kyläyhteisöt ym. tuttavuusuhteille perustuvat piirit saattavat hylkiä toisiaan tai kokea toisensa epäluotettavina ja normeiltaan erilaisina, mikä merkitsee yhdyskuntatasolla sosiaalisen pääoman alhaista määrää (emt.: 134; ks. myös Putnam 2000: 21-22). Sosiaalista pääomaa käsittelevässä kirjallisuudessa äärimmäisenä esimerkkinä paikallisesta kulttuurista, jossa pyritään maksimoimaan oman ryhmän etu muiden kustannuksella ja odotetaan muidenkin toimivan samoin, on esitetty Etelä-Italia (Putnam 1993; Fukuyama 1999: 16-17).

Kylätoimintaliikkeen alkuaikoina pidettiin kylien välistä kilpailua ja kateutta kylätoiminnan voiman lähteenä. Kylät kilvoittelevat vuoden kylä yms. nimityksistä eri areenoilla. Alueellisen kylätoiminnan tärkeänä tehtävänä tuntuu olevan järjestää tutustumisretkiä, jotta osattaisiin toimia, niin kuin muut ovat jo toimineet. Helposti puuhasteluksi jäävien yksittäisten ja erillisten hankkeiden sijaan tarvittaisiin kuitenkin pitkäjänteistä kehittämistä. Maaseudun kehittäminen hajautuu lukuisiin, lyhytaikaisiin ja niukasti rahoitettuihin projekteihin, jotka voivat herättää suurtakin huomiota, samalla kun valtaosa voimavaroista suunnataan entisten rakenteiden pönkittämiseen, josta julkisuudessa ei puhuta (Hautamäki 2002). Entäpä, jos jokaisen kylänkin menestys on aina oma ainutlaatuinen tarinansa? Entäpä, jos menestystä ei voida kopioida? Maaseudun yritystoiminnasta on todettu, että ”menestystä ei voi matkia” (emt.: 129). Ihmisten paikat, niin myös kylät, voidaan nostaa näkymättömyydestä todellisiksi dramatisoimalla (Tuan 1977/2001: 178). Köyden veto on ollut perinteisesti tärkeä voimien mittelymuoto niin kylän sisällä kuin erityisesti kylien välillä. Kesäjuhlien vetonaulana se on kestänyt aikojen myllerrykset. Perinnettä on ansiokkaasti pidetty yllä nykymuotoisenkin kylätoiminnan aikana. Kokeemuksena köyden vetokilpailu on ollut osallistujille tärkeä, minkä voi ymmärtää seuraavasta elämäntarinasta. Tapahtumat ovat piirtyneet mieleen niin yksityiskohtaisesti, että neljäkymmenen vuoden kuluttuakin niihin voi palata kuin eiliseen päivään.

Kesällä 1956 oli Selissä nuorisoseuran järjestämät kesäjuhlat urheilukilpailuineen. Vetonaulaksi ja yleisön paikalle houkuttelemiseksi oli haastettu Syvänmaankylä köyden vetoon 9-miehisin joukkuein. Tieto köyden vetoaasteesta levisi kylällemme ilmoitustaululla komeilleella isolla haasteilmoituksella. Mitään joukkueen kokoamista ei mobilisoitu. Kukin meni kesäjuhliin oman kiinnostuksensa mukaan, ajellen yksin tai ryhmissä polkupyörillä. Köyden vedon tuomariksi oli kutsuttu ...Jallu. Urheilukilpailujen jälkeen Jallu kuulutti köyden vedon alkavan kehottaen kummankin kylän joukkueita saapumaan luokseen. Selekäset marssivat kuin partiopojat, yhdeksän raavasta miestä. Näki, että porukka oli valittu etukäteen valmiiksi. Katselimme selekästen kokoonpanoa, joka järjestäytyi kalkkiviivojen ruohoisemmalle puolelle. Miehet potkivat kengillään maahan kuoppia, toiset kärjellä, toiset kantapäällä. Ensimmäiseksi asetui ...Samppa, toiseksi ...Erkki, jolla oli piikkarit jalassa paremman luiston eston takia ...Hannes asetui ankkuriksi laittain köyden hartioidensa taakse. Joukkueeseen kuului lisäksi kuusi muuta miestä. Miehet huutelivat meitä vetopaikoille hyvin voitonvarmoina. Joukkue oli koottava paikalla olleista ...Einari toimi joukkueen johtajana keräten miehiä... Siinä oli seitsemän miestä. Einari sanoi nähneensä köyden vetoa ennenkin todeten, ettei vanhoja miehiä kannata panna mukaan. Vedon pitkittyessä vanhat ramppiintuvat helposti. Niinpä kaksi viimeistä paikkaa jouduin täyttämään

...Martin kanssa. Olin 19 ja Martti koko porukan nuorin 18. Einari asetti meidät järjestykseen... Heikki ensimmäiseksi, sitten Martti ja minä.

Kärjen tehtävä oli pitää köysi lähellä maata, jotta vetopiste säilyy alhaalla ... Vilho sai ankkurin tehtävän, muut asettuivat välille. Taktiikaksi sovimme, ettemme liiku jaloilla ollenkaan, vaan vedämme köyttä käsissä ja heti, kun merkki tulee, tempaisimme kaikin voimin. Aloituserkin tultua tempaisimme kaikin voimin. Taktiikka onnistui täysin ... Samppa tuli kalkkiviivojen yli niin, että pölähti, housut kalkkissa. Tuomari menetti puolueettomuutensa hypätessään köyden päälle painoksi ja huusi:

– Elekää vetäkö, elekää vetäkö.

Köydessä ollut solmu kävi vaaditun metrin meidän puolella. Veto oli meidän. Ei sitä tuomarikaan voinut muuksi muuttaa, kun yleisö sen totesi. Sitten vaihdettiin puolia, koska voittamiseksi pitää olla kaksi voitettua vetoa. Toisessa vedossa ei tepsinyt enää yllätystempauksemme, koska selekäset toimivat samoin. Sitten alkoi niin sanottu asemasotavaihe, jossa köysi liikkui vuoroin molempiin suuntiin. Aikaa en tiedä, kuinka kauan veto kesti, mutta se tuntui ikuisuudelta. Välillä tuntui köysi menevän väkisin käsien läpi, vaikka sitä puristi enempi kuin jaksoi. Jalat puutuivat ja silmissä sumeni, mutta yhteinen voima ja tahto kylän puolesta auttoi kestäämään helvetillisen kärsimyksen, jonka meistä jokainen tunsu jäsenissään ja sisuksissaan. Välillä tuntui, kuin sydän tulisi rinnasta ulos, niin kovaa oli sen syke.

Kun olin jo melkein menettänyt uskon voittamiseen ja alistumisen mieliala alkoi väkisin tunkea alitajuntaan, sillä hetkellä, kun kaikki tuntui menetetyltä ja maailma alkoi hämärtyä silmissä, tapahtui ihme – köysi rupesi tulemaan tuuma tuumalta meidän suuntaan. Se antoi uutta uskoa ja lisäsi adrenaliinia lihaksissa. Oli käynyt juuri niin, kuin Einari sanoi, että vedon pitkittyessä vanhat miehet krampapaavat. Muutenkaan sitä ei voi selittää, kun köysi tuli kuin tulikin meidän puolella olevan kalkkiviivan yli. Tuomarin täytyi todeta pettyneenä suosikkijoukkue hävinneeksi. Täytyy sanoa, että mitään yhtä hirveää ei ole, kuin köyden veto, kun kyseessä on kaksi tasaväkistä joukkuetta. Jalat tuntuivat turralta ja raskailta, kuin olis kävelly koivupölkyillä. Tuntemus oli varmasti sama jokaisella verrytellessään puutuneita jäseniään. Monella oli palanut kämmenet rakoille. Minulla oli nahkasormikkaat, silti kämmenet oli arkana monta päivää. Kun illalla tultiin iltamiin nuorisoseuran talolle, poikettiin ... Annan kioskille kaljoille. Siellä istui ... Hannes, selekästen ankkuri. Hanneksen oikea käsi oli krampaantunut yläasentoon koukkuun muistuttaen naulakkoa. Hän ei voinut pidellä kaljapulloa kuin vasemmalla kädellään. Köyden veto oli tehnyt tehtävänsä. Tapauksesta on kulunut 41 vuotta. Se oli viimeisin köyden veto kyliemme välillä ja saapi minun puolesta myös viimeiseksi jäädä. En suosittelen sitä enää kellekään, sillä niin hirveää hommaa se todellisuudessa on (mies, noin 60 v., Kyläkirja: 249-250) .

Pentti Haanpää tuo esiin urheilun totisen naurettavuuden jutussa ”Pyöräurheilija Saikan-salo”, jonka pohjana oli haapajärvinen mestaripyöräilijä (Sallamaa 1996: 137). Tätä tutkimusta kirjoitettaessa saman ”Voittajien kaupungin” mestariurheilun sankarit Mika Myllylä, Paavo M. Petäjä ja Pekka Vähäsöyrinki ovat olleet, ei ainoastaan valtakunnallisen, vaan kansainvälisenkin median pölytyksen kohteena.

Tahko Pihkala kehitti amerikkalaisen baseball-pelin pohjalta pesäpallon, jonka harrastus levisi nopeasti maaseudulla. Pelin katsottiin edistävän ja ylläpitävän kansan maanpuolustusvalmiutta. Kesällä 1932 sai pesäpallo jalansijaa Kairanmaan kylässä. Aiemmin kylällä oli pelattu ”kuussuolaa”, jossa kotitekoista siannahkapalloa lyötiin mailalla kahden joukkueen voimin. Pallo oli täytetty joko sian tai lehmän karvalla. Kylällä järjestettiin haasteotteluja ukkomiesten ja poikamiesten kesken. Tärkeimpiä olivat kuitenkin kylien

väliset pesäpallo-ottelut. Maamiesseurojen välillä järjestettiin myös pesäpallo-otteluja. Näissä otteluissa naapurikylä osoitti poikkeuksetta paremmuutensa (Kyläkirja: 242, 245).

Selin nuoret miehet haastoivat Syvänmaan kyläläiset pesäpallo-otteluun 1962. He olivat harjoitelleet koko kevään utterasti ja olivat kovassa iskussa. Ottelu pelattiin Selin nuorisoseuran kentällä. Vanhaa hirsistä seurantaloa ei enää ole ollut vuosiin. Urheilukenttäänkin on kutistunut käytön puutteessa. Meikin olimme Syvänmaassa iske-neet palloa arki-iltoina koko kevätkesän. Koska käytettävissämme ollut kenttä oli kapea, opettelimme lyömään maanuoliaisia, pikiturreja ja suuntasimme lyönnit kakkos- ja kolmosrajalle. Kapean kentän vuoksi ulkokentällä seisojia niin tiheässä miehiä, ettei koppilyönnillä ollut minkäänlaista mahdollisuutta siirtyä haavoittumatta pesältä toiselle. Selekästen kovasta kunnosta olimme kuulleet huhuja ja muutaman hirmun nimenkin tiesimme. Siksi vähän arkaillen ajelimme Selekiin. Puseromme olivat tyhjän tuntuiset. Me kaikki mukana olleet ”tankkasimme” vanhan tavan mukaan Kallio-saarella, jota Kusikallioksi kutsuttiin. Tanssireissuilla siinä oli tapana keventää lastia seisoskelemalla hajareisin metsään päin. Siinä päätimme, että pelataanhan me, kun kerran ovat haastaneet, kävi kuin kävi. Ja matka jatkui. Selekiin saavuimme hyvissä ajoin ennen ottelun alkua. Ehdimme kukin vuorollamme kopsia palloa ja muutenkin verrytellä ottelua varten. Huomasimme, että opettelemamme maanuolijaiset olivat Selin kentällä arvaamattomia lyöntejä. Pallo pomppasi laakeasta maakivestä, joita kentällä oli useita, mihin sattui... Sisävuoroa varten merkinä oli, että tietyn pelaajan pitäessä toista kättä lanteillaan oli lähdettävä liikkeelle ensimmäisestä lyönnistä, ja molempien käsien ollessa lanteilla toisesta syötöstä. Vai oliko se nyt päinvastoin. Toiset saivat seisoskella hämätäkseen miten halusivat... Koko ottelu meni kuin sen alku. Me iskimme pikiturreja ja selekäset koppeja. Niinpä yhdeksän vuoroparin jälkeen ottelun lopputulos 15-0 oli selekäsille mairittelevampi kuin meille. Koko joukolla poik-kesimme limukalle 4-tien ja Jylhänperäntien risteyksessä olleeseen kioskiin. Halusimme juhlia voittoamme. Herkutellessamme kioskiannoksillamme, pikkupojat kiertelivät ja katselivat meitä pettyneinä ja kateellisina. Paluumatka kotiin sujui kevyesti. Pyörät olivat keveitä polkea. Ajaessamme kertasimme ottelun kulkua moneen kertaan eikä yhtään epäonnen soturia joukostamme löytynyt (mies, noin 60 v., Kyläkirja: 245-247).

Kylätoiminnalla on kunnostettu seurantaloja ja kylien kokoontumispaikkoja, urheilukenttiä sekä elvytetty toimintaa niissä tai kehitelty uusia toimintamuotoja. Samalla on uusinnettu kylien välistä ”köydenvetoa”, haukattu ehkä toiminnan piiriin niin suuria tal-koourakoita, että osa kyläläisistä, jopa koko kylä on saattanut ”krampaantua” vuosiksi eteenpäin.

Kuinka keskeiseksi kylien välinen köydenveto voi maaseutukunnan elämässä tulla, siitä sain omakohtaisen kokemuksen, kun kyläidentiteetit ja niihin kietoutunut kunnallispolitiikka ravistelivat niin tämän tutkimuksen kirjoittajaa kuin Kairanmaan kylää 1990-luvun alussa ja ympärilläni velloi keskustelu siitä, saisinko olla kylällä. Asumiseni ja lo-mailuni tyhjentyneellä kotitilallamme tulkittiin kunnantoimistossa kannanotoksi kotiky-läni puolesta muita kyliä vastaan. Kyläaktiivien suhtautumisessa kielteistä suhtautumista useammin korostettiin, että heidän mielestään saisin asua kylällä: ”kyllä me annetaan sinun olla täällä” (muistiinpanot). Suhtautuminen viittaa siihen, että kylällä toimii ”me ja muut” asetelma (Susiluoma 1998: 52, 54, 58; Knuutila 1996: 62-63), jossa muiden osana on olla, ei elää ja toimia kaikilla kansalaisuuden ulottuvuuksilla. Muiden kuin metsäs-tykseen liittyvien vapaa-ajan asukkaiden ei katsottu ”ansaitsevan” tulla kylälle. Koulute-tuilla ja hyvin toimeentulevilla ei olisi oikeutta tulla ”syömään” maaseudun vähäisiä resursseja. Suhtautumista vapaa-ajan asutukseen Pohjois-Karjalassa kuvaa Björn et al. (1997: 56) seuraavasti:

Monia kyliä pitää osittain asuttuina ”pataroijien” joukko. Pataroijien varsinainen tuotannollinen sidos alueeseen on katkennut ja suhde luontoon on toisenlainen kuin ympärivuotisesti asuvien paikallisten, jotka hankkivat osan elannostaan edelleen suoraan luonnosta. Pataroijille luonnon käyttö on pikemminkin harrastus kuin välttämättömyys. Osa biosfääriin kylistä on saanut tätä kautta uuden roolin. Vapaa-ajanasunnolla oleskelu mahdollistaa palaamisen juurille paikalliseen elämäntapaan. Oleskelija, ”pataroija” on silti paikallisen ihmisen silmissä ulkopuolinen. Patarointi pitää sisällään jotain toisarvoista ja hieman pilkallista. Paikallinen sanankäyttäjä ilmaisee sillä mielipiteensä jostain hänelle vieraasta... Kesämökkeihin ja kesäasukkaiisiin liittyy vielä nykyään joustavuuden ja kaupunkilaisuuden leima.

Maaseutu on nähty myös paikkana, jossa on mahdollista toteuttaa toisenlaista elämäntapaa, koska se tarjoaa sosiaalisen ja fyysisen tilan vaihtoehtoisten mallien kehittämiseen ja koska luonnonmukaisuuden on katsottu tarjoavan mahdollisuuksia persoonalliseen kasvuun ja yksilölliseen paranemiseen (Valentine 2001: 270; 1997). Vihreitten puheenjohtaja Outi Brax totesi Sysmän Suvisoiton yhteydessä järjestetyssä ”Myyttinen lehmä – minun maaseutuni” paneelikeskustelussa: ”Tiedän paljon vihreitä, jotka ovat muuttaneet innoissaan maalle, mutta palaavat sieltä viiden vuoden kuluttua kipin kapin takaisin kaupunkiin kertoen, että ei meitä hyväksytytkään sinne” (muistiinpanot). Viso puhtaasta, rauhallisesta maaseutukunnasta voi sulkea ulos kuntalaiset, joiden elämänarvot liittyvät vaihtoehtoiseen elämäntapaan. Nämä ryhmät voivat ”rikkoo rajoja”, jos maaseutu on määritelty stereotyyppitettyinä puhtaana tilana, joka ei voi majoittaa erilaisuutta (Sibley 1995: 107). Uutiskynnyksen ylitti kansanliikkeen muodon saanut tapahtuma (Iltalehti 2002), jossa kuvatekstin mukaan: ”Kyläläiset olivat joukolla koolla torjumassa lastenkotinuorten muuttamista kotinurkilleen.” Tapahtumat sijoittuvat Etelä-Pohjanmaalle. Matkallani kuulin kahdesta tapauksesta, jossa aktiiviset naiset, sosiaalialan koulutuksenkin saaneet, olisivat halunneet työllistää itsensä perustamalla tyhjiin kyläkouluihin ”ongelmanuorten” kodin, mutta hankkeet ovat kariutuneet kyläläisten vastustukseen, näkemyksiin toiminnan sopimattomuudesta maaseutukylälle. Sosiaalisella kontrollilla on erilaisia ilmenemismuotoja, eikä se aina ilmene maantieteellisinä muotoina. Henkisesti sairaat ja kykenemättömät, kriminaalit ja radikaalisti erilaiset ovat varioivin astein ”toisia” ja kuuluvat normaalin yhteisön rajojen taakse liittyen joihinkin matalampiin normaaliuden määritelmiin. Objekti-suhdeteorian⁶¹ mukaan tendenssi torjua erilaisuutta ja arvottaa järjestystä ei ole luonteen-

61 Objektisuhdeteorialla, sen suhteella erilaisuuteen, poikkeavuuteen, on erityinen arvo Sibleyn tutkimuksessa. Brittiläinen objektisuhdeteoria ja amerikkalainen minäpsykologia, jota Heinz Kohut kehitti 1960-luvun lopulta lähtien, tarkastelevat ihmistä tärkeiden objektisuhteidensa ja -sisäistystensä alati uudistuvana luomuksena (Siltala 1992: 14). Objektisuhdeista lähtevän psykoanalyysin mukaan ihminen ei koskaan tule niin autonomiseksi, että lakkaisi rakentumasta suhteessa toisiin (Siltala 1994: 145-146). ”Toista” voitaisiin tutkia sosiaalisena kategoriana, mutta tunteet toisista, ambivalentit tunteet halusta ja inhosta, jotka ”energisoivat” ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita, vaatii ymmärrystä itsestä. Freudin psykoanalyttiset kirjoitukset muodostavat lähtöpisteen itsen ja sosiaalisen sekä materiaalsen maailman välisen suhteen tutkimiselle. Sibley pohjaa Melanie Kleiniin, mutta viittaa myös muihin, jotka pitävät merkittävänä psykoanalyttisen teorian sosiaalista kontekstia, kuten Julia Kristeva ja Constance Perin. Läntisen itsen luonteenomaiset ahdistukset saavat ilmiänsä Kristevan kuvauksessa ”ulos heitettävästä” (abject). ”Abjection seems to me the key to an understanding of exclusion, although the social and spatial contexts of abjection need considerable elaboration” (Sibley 1995: 5, 11; vrt. Hall 1999: 155-157: antropologinen selitysmalli, ks. luku Asukas ”toisena”; vrt. Bernstein/Douglas; ”the same problem through an analysis of the rituals surrounding purity and defilement”, (Douglas/Kristeva), ks. luku Kotiseutunostalgian voimaa).

omainen ainoastaan patologiselle persoonallisuudelle, vaan myös tasapainoiselle, hyvin integroituneelle persoonallisuudelle. Sosiaalinen systeemi sulkee sisäänsä erilaisuuden torjumisen (Sibley 1995: 84-87).

”On sitä ollu evästä, va on tullu syövyksi.”

Kaskut valaisevat niitä elämänpuolia, jotka usein jäävät historiallisesta dokumentoinnista sivuun (Knuutila 1992: 189). Siksi katson niiden käsittelyn tässä tutkimuksessa, jossa teemana on äänen antaminen yhteiskunnan äänettömille, olevan perusteltua. Ironia ja huumori ovat heikkojen puolustus, niiden joilla ei ole asemaa tai voimaa muuten selviytyä. Ne ovat vastarinnan kulttuuria (Sallamaa 1996: 122). Kun paikallinen kokemus sivuutetaan, paikallisen ihmisen ainoaksi rooliksi jää protestointi (ks. Oksa 1998a: 198). Liikanen (1996) pitää yhtenä lähtökohtanaan, ettei maaseutuyhteisöjen poliittinen kulttuuri avaudu tyhjentävästi modernin politiikan tuottamalla puoluepoliittisilla jaotteluilla, vaan että se tärkeältä osaltaan juontaa juurensa varhemmin vakiintuneista ajattelu- ja toimintatavoista, kansankulttuurin irvailuperinteestä, talonpoikaisesta herravihasta ja viranomaisien vastustuksesta; kansanomaisesta vastarinnasta (emt.: 160). Kairanmaalaista huumoria ja kaskuperinnettä tarkastellaan tässä lähinnä Knuutilan (1992) tutkimuksen, ”Kansanhuumorin mieli, Kaskut maailmankuvan aineksena” tarjoaman tulkintakehyksen avulla. Kaskujen formaali, mustavalkoinen kieli välittää kuvia siitä, mitä eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvat, erilaisia maailmankatsomuksia omaavat, eri tavoin kehittyneillä alueilla asuvat ihmiset ovat arvostaneet eri aikoina, mitä he ovat pitäneet tavoiteltavana, mitä hylättävänä, mitä hyvänä ja mitä pahana. Kaskujen sisältämiä suppeita miljöö- ja tilannekuvauksia, funktionaaleja sävyjä, asenteita sekä näihin suhtautuvaa historiallista taustaa tutkimalla voidaan löytää niitä eri kaskutyyppejä läpäiseviä akseleita, jotka ovat osaltaan tukeneet yhteiskunnan eri ihmisryhmien identiteettiä ja maailmankuvaa (emt.: 189). Kyläkirjaan (1997) kootun huumorin mentaalista kontekstia voidaan sanoa leimaavan ns. kiistämisen kulttuuri ja vastarinnan estetiikka. Italialaisen kulttuuritutkijan Luigi Lombardi-Satrianin mukaan kansankulttuurin valikoituja muotoja on tulkittu väärin ja käytetty siten, että ne tukevat hallitsevien tavanomaisia käsityksiä alistettujen kansankerrosten elämästä, arvoista ja maailmankuvasta. Alistettujen kulttuurimuotona tarkasteltu folklore osoittaa Lombardi-Satrianin mukaan monin tavoin, että hallitsevat kulttuuriset arvot ja universaaleiksi leimatut totuudet ovat rajallisia ja historiallisesti kestävämpiä. Niitä tapoja, menettelyjä ja ilmaisuja, joilla alistetut puolustavat itseään alistajiaan vastaan ja joilla he katkovat hegemonisen kulttuurin lonkerointia elämässään, Lombardi-Satriani kutsuu kiistämisen kulttuuriksi (Knuutila 1992: 71).

Folkloren ulkoisia tekijöitä ovat ajan ja paikan lisäksi historiallisesti määräytyneet yhteiskunnalliset ja kulttuuriset suhteet, jotka heijastuvat kansanomaisissa käsityksissä ja toiminnassa. Kollektiiviset käsitykset, jotka ovat kansanomaisen maailmankuvan argumentteja, ilmaistaan mm. kaskuina. ”Huumori heijastaa rakkaimman ja inhimillisimmän toiveemme, menestymisen ilman pakkoa” (Knuutila 1998a: 29). Millaisia sitten ovat kaskukerronnan perusehdot? Matti Kuusi on esittänyt, että kylän, koulun, tehtaan, eduskunnan tai ryyppyporukan kalleimpia aarteita ovat omaperäiset tyypit, juttujen aiheet (Knuutila 1992: 144-145). Kairanmaan kylän kalleimmaksi aarteeksi osoittautui kylän kaskuperinnettä kartoitettaessa Viija (Viija=Fii=Sofia), kiinteää asuinpaikkaa omistamaton nainen. Nainen, joka olisi kylän historiankirjoituksesta jäänyt mahdollisesti kokonaan ulkopuolelle, mikäli se olisi tehty rekisterinumeroittain kylän tilat esitellen. Viija kiersi kylän

taloissa töissä ja huumorintajuisena ja sanavalmiina oli myös tervetullut. Hänen selviytymistarinakseen muodostui sanavalmius, ”kyky pistää paremmaksi” ja mikäli jollain kertaa jäi ”sanavelkaa”, hän poissa ollessaan mietti asiaa ja seuraavan kerran taloon tullessaan korjasi tilanteen. Otsikon tokaisu ”on sitä ollu evästä, va on tullu syövyksi” on häneltä peräisin. Vaikka ”minua ei oo puoltanu ees saha”,⁶² hän ei myöntänyt poteneensa leivän puutetta, vaan totesi sen tulleen syödyksi. Viijan voidaan katsoa olleen Iisakki Vähäpuheisen tapaan ”aito haanpääläinen henkilö”, selviytyjä ja asioiden suhteellistaja, jonkinlainen ”maailman vaaka”. Iisakki oli ”hyvä suustaan” ja sai siksi nimen ”Vähäpuheinen”. Pentti Haanpää vei vieraitaan Vähäpuheisen esikuvan Iisakki Tabellin luo ja sanoi: ”Valehtelee vähän.” Haanpään monet tekstit perustuvat kaskuihin ja muihin lähiympäristön juttuihin (ks. Sallamaa 1996).

Kari Sallamaa (1996) tarkastelee sitä, miten kansan suullinen kerronta, sen ”yksinkertaiset muodot” muuntuvat kirjallisiksi novelleiksi ja miksi ja miten Haanpää johtui käyttämään ko. aineistoa aiheina ja tilannemotiiveina. Hänen huumorinsa on leikkaavampaa, mutta se on ”kansan kriittisen naurun sukua”. Hän on satiirinen vain silloin, kun vastassa on esim. kirkko, armeija tai Lapuan liike. Haanpään asenne kuvattavia kohtaan poikkesi Kiannosta, Lehtosesta tai Sillanpäästä, jotka olivat pettyneinä kansaan antaneet siitä ironisen, satiirisen tai pessimistisen kuvan ja jotka suhtautuivat säälien ”köyhäläistensä” pyrkimykseen ulos ahdingosta. Haanpää kuunteli mielellään luovia jutunkertojia ja hyviä naurajia kirjoittaen sellaisia novelliensa ja kertomustensa näkökulmahenkilöiksi. Hän hahmotti nopein vedoin yhteiskunnallisia konflikteja, vääryyden muotokuvia, yksilöllistä tuhoa ja selviytymisen keinoja. Kansan suusta hän sai tematisoivia aiheita, joista loi paikallisen ja kansallisen maailmankuvan sekä maailmankatsomuksellisen erityisyyden yhdistäviä taiteellisia rakenteita. Sallamaa pitää Haanpään kerrontaa esimerkkinä siitä, miten yhteiskunnallinen ja yhteisöllinen, myös suullinen perinne välittyy yhteisöllisessä luovassa toiminnassa. Kansanperinteessäkään ei ole kyse mekaanisesta toistamisesta, vaan yhteisen perinnön luovasta uusintamisesta. Kaskujen ja tarinoiden kertojat sekä edelleen kehittäjät olivat luovia persoonallisuuksia. Kerronnan ohjaavana keskuksena oli heidän persoonallisuutensa (emt.: 15, 120-127).

Sallamaa (1996) kuvaa persoonallisuutena ihmisen olevan yhteisöjen laajenevan ketjun; perheen, suvun, kylän, kansalaisyhteiskunnan jäsen. Etsittäessä teoksen järjestävää keskusta persoonallisuudesta ei ole ratkaisevinta, näkykö kertomuksessa kirjailijan oma-kohtaisia kokemuksia tai ovatko kertojan henkilöiden mielipiteet kirjailijan omia. Vähäsimmänkin jutun tuottaminen oli maailmankatsomuksellisesti motivoitua toimintaa. Kertoja sitoutui myös lajin sääntöihin ja perinteeseen tarkoituksellisena toimintana, osana maailmankuvaa. Kansanepiikassa yleisen maailmankuvan ja yksilöllisen maailmankatsomuksen eroa ei juuri näy. Myytin, tarinan, kaskun katsotaan noudattavan yleistä maailmankuvaa. Vanhassa maatalousyhteisössä ei ollut kehittynyt selkeää yksilökäsitystä eikä individualismia. Pentti Haanpään anekdoottiset novellit ja novelleissa esiintyvät anekdootit erottaa suullisesta kaskusta maailmankatsomuksen tunkeutuminen tekstiin. Kansan-kerronnan muuttumisessa kirjalliseksi sanataiteeksi on kyse Sallamaan mukaan siitä, että ”vieras sana” (Mihail Bahtin) tunkeutuu toiseen merkkijärjestelmään ja muuttaa sitä. Kansan puhe on kielellistä kirjavuutta, joka kiistävästi suuntautuu aikansa keskitettyä yhte-

62 Sanonnan ”minua ei oo puoltanu ees saha” koomisuus syntyy ”puoltaa” sanan kaksoismerkityksestä: 1. ”Puolustaa” sanan kairanmaalainen murremuoto on ”puoltaa”. Sanaa käytetään myös merkityksessä ”suosia”. 2. Sahan terä pyrkii sahattaessa suoralta sahausuralta vasemmalle tai oikealle, mitä kairanmaalaisessa murteessa kuvataan sanoilla ”puoltaa oikealle”, ”puoltaa vasemmalle”.

näiskieltä vastaan. Virallisen puheen muodot ovat parodioituina siirtyneet kansan puheeseen ja siitä takaisin kirjallisuuteen. ”Vieras sana” ei ole mikään itsenäinen ulkoinen elementti, vaan se joutuu vuoropuheluun teoksen muiden rakenneosien kanssa jonkin ylemmän tason eli kirjailijan ja lukijan tajunnan kautta. Näin löytyy tarinoiden ja kaskujen sekä toisaalta kirjallisten kertomusten välitys. Kasku on välittömän ja pienen julkisuuden kulttuurituote. Suullisen kaskun ja taiteellisen novellin ero on Sallamaan mukaan siinä, että novellin välittyessä kirjallisesti se kumoo kansanomaisen lähtökohtansa, peittyy ”taiteellisen julkisuuden huomaan”. Haanpään novellien moniulotteisuus tulee maailmankatsomuksesta, joka on tietoisempi ja avarampi, vähemmän miljööseen sitoutunut kuin kansan jutuissa, mutta hänen kerronnallinen otteensa ei olemuksellisesti poikkea pohjoissuomalaisen maalaisrahvaan mielenlaadusta (emt.: 120-121, 126).

Viija oli erikoinen persoonallisuus ja hyvä jutunkertoja. Hän oli kuitenkin ehdottoman rehellinen, itseään ja välillä muitakin kohtaan jopa julman rehellinen.

Viija oli huumori-ihminen, sanavalmis ja topakka. Hän oli isoääninen ja kova puhumaan, ei tahtonut maltaa antaa muille suunvuoroa. Hän oli kuitenkin tykätty ihminen, koska hän kertoi kaskuja ja osasi muutenkin asettaa sanansa niin sattuvasti; jos ei sillä kertaa keksinyt, niin jätti asian hautumaan ja pisti paremmaksi seuraavan kerran nähtäessä. Hän oli taitava tekemään portaan edusmattoja varvuista. Ne olivat tosi hyviä, niin hyviä, että Kiuruvedeltä kävi välittäjiä ostamassa niitä myyntiin. Hän teki myyntiin myös varpuvispilöitä, vastoja, tuohisia padanpesimiä eli huosiaimia. Viija kiersi talosta taloon lähipiirin kylissä. Hän oli taloissa navettatöissä, loukutti hamppuja, pyykkäsi, leikkeli matonkuteita, karttoi ja kehräsi, teki kaikenlaisia sisätöitä, oli mukana riihenpuinnissakin. Ja uitoissa Viija oli mukana kahvinkeitäjänä. Hänellä ei ollut kiinteää asuinpaikkaa, ennen kuin vanhana. Viija tunsikin hyvin oman arvonsa. Häntä täytyi kohdella hyvin. Lähti talosta, jos huonosti kohdeltiin. Eikä Viija juoruillut palveluspaikkojen asioista. Talosta taloon hän kulki aina jalkaisin. Viija oli myös nuuka, nuoli aina voipaperit ja sukat oli parsittu monen monituiseen kertaan. Hameita ja esiliinoja hänellä oli yllään monet päälletysten (Kyläkirja: 115).

Meillä ... oli kortteerina Viija. Yksinäinen ihminen, ikänsä raskasta työtä tehnyt ja säästänyt. Vanhempana hän teki varpumattoja, tuohipesimiä, varpuvispilöitä ja kävi taloissa keittämässä imellysmarjapuuroa, mikä oli kokopäiväinen homma. Kova laulamaan piirilauluja, joita hän osasi satamäärin. Joissakin asioissa hän oli paljon aikaansa edellä, ainakin terveydenhoidossa. Pyykkirannassa oli iso muuripata, johon hän keräsi kanervia, angervoja ja puitten oksia. Tuli alle ja istumaan ja hautomaan. Nyt käytetään samoja hoitoja, tosin hienommissa tiloissa. Joen toisella puolen oli heinäsuova aita ympärillä, ettei lehmät pääse sotkemaan. Viija meni suovan kupeeseen aurinkoa paistattamaan. Isäntä-Heimo huusi joen takaa:

– Pois Perjakka suovalta.

Huumori kukki ennen eri lailla, kun ei ollut ratioita ja televisioita ihmisten iltoja pilaamassa. Ihmiset olivat yhdessä enemmän ja nauroivat paljon (Kyläkirja: 119).

Ihmiset olivat yhdessä paljon ja huumori kukki, mutta sitten tulivat radiot ja televisiot ja syrjäyttivät paikallisen huumorin ja huumorintaitajat. Varsinkin televisio on voimakkaasti yhdenmukaistanut arjen kulttuuria maalla ja kaupungissa. Paikallisen ihmisen tilalle on astunut ulkoahjattu ihminen. Kulttuurin jäsenten omaehtoisuus tai itsenäisyys voi rajoitua muualla tuotettujen kulttuuripalvelujen valitsemiseen, radio- ja TV-ohjelmien seuraamiseen, sanoma- ja viikkolehtien ostamiseen (Sarmela 1989: 132-133). Sekä Putnam että Fukuyama ovat katsooneet televisioaikaan siirtymisen vaikuttaneen ihmisten välisen luottamuksen murenemiseen (Fukuyama 1999: 85). Putnam (2000: 25) kehottaa kuitenkin vält-

tämään yksiviivaista nostalgiaa, sillä historiaan sisältyy sekä nousuja että laskuja myös ihmisten välisen yhteistoiminnan osalta.

Vielä vanhanakin Viija oli sanavalmis ja topakka. Kun diakonissa ehdotti Viijalle, että he laulaisivat yhdessä virren, Viija vastasi: ”Saatan minä yksinkin virren veisata, mutta tuossa halon hakkuussa minä tarvitsen apua.” Peppi Pitkätossun tapaan hän saattoi saattaa häntä neuvomaan ja auttamaan tulleet diakonissat ym. naurunalaisiksi. Hän teki yhdellä lauseella tyhjiksi seurakunnan edustajien yritykset tehdä hänestä toivottu, ”normaali”, harrasmielinen vanhus. Hengellisen ja maallisen esivallan paineessa elävälle rahvaalle Viijan rohkeus oli mieluista kuultavaa. Paitsi maailman vaaka, olisiko Viija ollut myös aikansa Peppi Pitkätossu? Sosiaalisen jakaantumisen muotoja voivat merkitä ns. inversiot, kun ne, jotka ovat tavallisesti ulkopuolella, valtaavat keskuksen ja hallitseva enemmistö on heitetty yleisön rooliin. Inversioilla voi olla roolinsa poliittisissa protesteissa, jossa ne asettavat alttiiksi valtasuhteet kääntämällä ne päinvastoin ja prosessissa, joka nostaa tietoisuutta sorrosta. Ne ”energisoivat” rajoja parodioimalla olemassa olevia valtasuhteita. Varhaismodernissa Euroopassa inversiot muodostivat suosittua World Upside Down -na tunnetun genren. Niissä sokea johti näkeviä, lammas söi suden, lapsi rankaisi isäänsä, kerjäläinen antoi almuja näkeväälle. Niiden suosio sorrettujen keskuudessa perustui siihen, että ne fantasioivat olemassa olevaa järjestystä. Joskus päinvastaisuudet voitiin tarjoilla symbolina ajankohtaisesta kapinasta (Sibley 1995: 43-46). Nykyisin tunnetaan Astrid Lindgrenin lastenkirjojen huumori, erityisesti Peppi Pitkätossu, joka aikuisia vahvempana ja viisaampana kykenee nolaamaan aikuisauktoriteetit ja hauskuuttaa lukijoitaan saattamalla naurunalaisiksi ”sosiaalitädit”, poliisit ja papit, jotka yrittävät tehdä Pepistä normaalin lapsen.

Samoin kuin Viija, ”Tulipas iso sintu (vedellä laimennettu maito, jota käytettiin janojuomana – ST huom.), sanoi Veikko, ku jäähtymässä ollu maeto kaivon kaatu”, huudahtaja ei harmitellut sitä, että päivän, ehkä useammankin ”särvin” oli menetetty, vaan tajusi vahinkoon sisältyvän koomisen elementin ja käänsi harmittavan tilanteen näin edukseen. Kaskun syntyyn tarvitaan maalari; kaskuilija, joka oivaltaa ohikiitäneen ilonväläyksen mahdollisuudet ja huumorintajuinen kuulijakunta, joka tarttuu vastasyntyneeseen juttuun ja kertoo sen eteenpäin. Ja juttua eteenpäin kerrottaessa E. N. Setälä otaksuu tapahtuvan seuraavaa: ”Kun jokainen muistitieto on säilynyt vain suullista tietä, niin tietenkin tällainen säilymistapa on omiansa hivuttamaan pois yksilöllisiä ominaisuuksia ja jättämään jäljelle vain sen mikä soveltuu kansan yleiseen makuun. Kaskuksi kerronnassa kiteytyvästä jutusta, ensimmäisenä rapisovat ympäristökiinnikkeet, ja liikkuvaan ytimeen, sanottavaan, lisätään tarpeen mukaan uusia piirteitä, nimiä ja osoitteita”. Suuri osa kaskuista ottaa kantaa sosiaaliin ja yhteiskunnallisiin suhteisiin ja poimii niistä draamalliset asetelmansa, erityisesti työstä, sen tekijöistä ja teettäjistä kertovissa ammattikaskuissa. Niiden ”kivijalkaa” ovat muistiinpanoiksi jähmettyneet, monien aikojen ja alueiden perinteessä samankaltaisina eläneet ja muuntuneina elävät isäntä ja renki -kaskut, joissa sosiaalisen etäisyyden (työnantaja ja työntekijä) ja fyysisen läheisyyden yhdistelmä luo puitteet kuvatuille tapahtumille. Kaskuaineksen valossa näyttää Knuutilan (1992) mukaan siltä, että ”perinteen painovoima, jonka vaikutuksesta vastasyntyneillä kertomuksilla on taipumus mukautua perinteisten kertomusten kaavoihin, liimautuu yhteiskunnallisten suhteiden painovoimaan ja ilmentää siinä tapahtuvia muutoksia” (emt.: 145).

Kansanhuumorin tekstuurisia muutoksia kuvaa repliikkien irtautuminen tekstiyhteydestään ja uusi elämä sananpartena sekä mahdollinen liittyminen uuteen kertomukseen. Usein irtautuneet repliikit ovat iskeviä ja jollakin tavalla koomisia. Niitä toistellaan jonkun henkilön nimissä wellerismeinä eli sanomuksina. Wellerismit ovat pienois-

kertomuksia, jotka koostuvat repliikistä, puhujan nimeävistä jälkilauseesta ja kunsivulauseesta, jossa kuvataan puhetilanne. Nämä sananparret syntyvät joko suoraan elävän elämän koomisista tilanteista, jolloin sanomus voi ruveta elämään sekä itsenäisenä että henkilökaskun yhteydessä tai sitten repliikin irtautuessa kertomuksen yhteydestä. Esim. wellerismin ”Kunat, sano Vaxanteri, kun kaappiin meni” taustana on sekä totena pidetty tapahtuma että henkilökasku. Kairanmaan kylässä sanomus, jonka taustana oleva tapahtuma oli unohtunut, oli ”Oeshan ne nuo nuo pattiinitkin” (pitkävartinen, nauhoitettu juhlakenkä – ST huom). Tavallisesti sanomusten repliikit sijoittuvat kaskujen solmu-kohtaan, rakenteelliseen huipentumaan, jossa asenteet ja asetelmat paljastuvat ja joka laukaisee naurun (Knuuttila 1992: 148-149; Pöysä 1997: 155). Erilaisia ennen eläneiden kyläläisten sanomuksia ja tokaisuja on kirjattu ”Tyhjä ei paokaha” – kylässä sanottua otsikon alle:

- Pittää kaet sinne jonkun mennä, sano emäntä, ku oli ahne kyllää käymään.
- Vaekkoot kuin raskas persetti, ni pakko seon nousta persetti, sano Antti, ku pärreitä katolle nosti.
- Mi-mitkäs ke-kekkerit täällä on, ihmetteli isäntä, kun myllystä palattuaan yllätti naisväen seurojen piosta.
- Tulipas iso sintu, sanoi Veikko, ku jäähtymässä ollu maeto kaivoon kaatu
- Kyllä minä perrään saatan antaa, vaekkei se nii oo/Joo, joo, ei se nii oo, va kyllä minä perrään saatan antaa, sano Juho intettäessä.
- Eihän sitä yks ihminen/aenua ihminen kerkiä joka paekkaan, ruukasi Viija sanua.
- Paska kyllä kaet minäki juoksisi, sano Hilta-mummu Helsingin olympialaisista.
- Eihän näetä viimestä kerttaa pestä, sano Lyyti pyykillä.
- Vae tämmösiä tallukoeta niitä Kärsämäellä kasvaa, ei niitä Pulukkilassa tuommosia ollu, sano Alappi.

Maailmankuvaa rakentavat kollektiiviset käsitykset perustelevat paitsi arvoja ja normeja ilmentävän, myös niiden sovinnaisääntöjä rikkovan käytöksen. Kansankertomusten veijareilla on ollut tapana osoittaa yhteisössä vallitsevien arvojen, normien ja tabujen rajat rikkomalla tai usuttamalla toiset rikkomaan ne. Tämä on tapahtunut tahallisesti ja nokkeluutta osoittaen (Knuuttila 1992: 152-153). Kansanomaisessa puheessa kertomisen ja narraamisen (valehtelun) välinen raja oli ”veteen piirretty viiva” (Sallamaa 1996: 127). Pieni tarina nimeltään ”Aevan suora on pikkusen kiero” kertoo juuri tällaisesta hyväksytystä veijarimaisuudesta, jossa oveluutta käyttäen toimitaan yhteisön jäsenten hyväksi.

Aevan suora on pikkusen kiero. Osattiin sitä ennenkin, nimittäin pinnata. Tervatynnyreitä tehtiin kelleksistä, halkaistuista puista. Niin, että pyöriä pintapuoli jäi sissään päin. Runti oli aukko, josta tervatynnyri täytettiin. Tervaporvari työnsi runtista mitan ja totesi tilavuuden. Runtin kohalle tehtiin pohjaan kolo. Näin mitta näytti tarpeellista tilavuutta (Kyläkirja: 103).

Hegemoniaa⁶³ ei voida koskaan täysin saavuttaa. Se on aina koeteltua (Gramsci) (Jackson 1989: 53). Alistetuilla on omat strategiansa tilaa hallitsevan enemmistön haastamiseen,

63 Valentine (2001: 343) määrittelee hegemonian: The power of a dominant group to persuade a subordinate group – through ideology and everyday practices/institutions rather than by force – to accept its moral, political and cultural values as the “natural order”. Hall (1999: 192) määrittelee hegemonian vallan muodoksi, joka perustuu jonkin ryhmän johtavaan asemaan monilla toiminnan alueilla yhtä aikaa, niin että sen valta-asemasta vallitsee laaja yhteisymmärrys ja se näyttää sekä luonnolliselta että väistämättömältä.

joskin lyhytaikaisesti ja määrättyllä alueella. Viime kädessä karnevalisointi yhdenmukaistaa heidän alistussuhdettaan (Sibley 1995: 46). Kairanmaan metsäkyläläisillä oli vaikeina aikoina, kuten sota-aikaan, omat ”Robin Hoodinsa”, jotka ”varastivat” valtiolta ja jakoivat tarvitseville.

Sanotaan, että luoja luotuistaan huolen pitää. Se on kyllä totta. Luoja ohjasi tänne paljon hirviä sota-aikana. Hirvenpyytäjä-Svante pyyti ja ampui yhteen makkuukseen kaheksankin hirveä ja jakoi ihmisille lihat. Ruuasta oli puute. Kaikki piti luovuttaa valtiolle, mitä tuotti. Svante sai erämiestaidoillaan olla hyväntekijänä. Hirviporukan lihavarastosta (talon nimi – ST huom.) riihestä riitti moneen mökkiin lihakimpaleita. Kerrotaan, että miehet olisivat jonkun hirven ampuneet omalla luvallaan, mutta kuka pa 1940-luvun aikuiset asiat enää tarkkaan muistaa. Svanten erämiestaitoihin kuului peräänantamattomuus. Jos pimeä pääsi yllättämään, hän teki laavun ja jatkoi ajoa aamun valjettua (Kyläkirja: 117, 119).

Suullisen perinteen käytön näkökulmasta Knuuttila (1992) pitää perusteltuna esittää, että kaskujen perinteiset konfliktiaihelmat sovitetaan omassa ajassa tai välittömässä menneisyydessä todellisiksi koettuihin yhteisöllisiin ristiriitoihin, joiden paineessa ihmiset elävät ja pohtivat vaihtoehtoja. Selvimmin isäntien ja renkien sosiaaliset suhteet viittaavat kaskuissa heidän kulttuurilleen ominaisiin pilailusuhteisiin. Sosiaalisen rakenteen epätasapaino pitää yllä kritiikkiä ja etsii kontrollin ohituspaikkoja ns. mielihyväperiaatteen talouden mukaisesti. Tunnetuimmat ammattikaskujen antagonistit ovat isäntä ja renki, työnantaja ja työntekijä. Vaikka ”klassiset” isäntä ja renki -kaskut kuuluvat agraariseen menneisyyteen, niiden mentaaliset asetelmat ja ristiriitojen aiheet ovat säilyneet tunnistettavina uusissa ammatti- ja työpaikkakaskuissa (Knuuttila 1992: 152). Kairanmaan kylässä isäntä ja renki -kaskujen kerronnan kohteena oli vakavarainen vanha talo ja sen saita vanha-poika-isäntä ja hänen emäntänä toiminut sisarensa sekä heidän isänsä ja äitinsä. Rengit ja muut palkolliset asettivat talon naurun kohteeksi seuraavaan tapaan (vrt. Holmila 2001: 107-108): Kerrankin työväki alkoi syömään oikein ”uhasta”. Leipä loppui pöydästä useampaan kertaan. Emäntä haki leipää aina lisää, kunnes alkoi epäillä, että tässä on jokin outoa todeten: ”Minä kaet en ennää tuo lissää”. Tyhjä ei paokaha – kylässä sanottua:

- Pölyt on pölyjä, sano vanhaisäntä tuomaskuonaa (apulanta/lannoite).
- Oliko siellä ihan mejän meikaläesiäki, kysy emäntä pijoista.
- On siinä ollu ruunalla kova päevä, päevitteli emäntä, ku renki tuli märkänä puunajosta.
- Kyllä sinä poika tässä pärjää, kun oot ahkera ja tarkka, neuvoivat vanhemmat poikaansa.
- Vaikka pienoinen oon, silti tiedän, että synti on kansan turmio, hyräili emäntä töitä tehessään ja heläytti avainnippua esiliinansa taskussa.
- Hulluimman evvääthän ne ensiksi syyään, torui vanhaisäntä poikaansa, kun tämä otti maatalousnäyttelyssä lentokoneen kyytiä.

Heinäntekoaikana meitä oli useita poikasia (talossa – ST huom.) töissä. Syönnin päälle oli lepotauko. Olisiko ruokailu lepotaukoineen kestänyt tunnin. Vanhajoika-isännällä oli varma merkki, koska lepotauko oli loppu ja työt taas alkoi. Hän nukkui syönnin päälle kiikkutuolissa, jalka toisen päällä. Kun päällimmäinen jalka tippui, ruokatunti loppui ja työt alkoi. Tämä liike tapahtui niin täsmällisesti, että siitä olisi voinut tarkistaa kellonsa. Kerran isäntärenki ... satoi isännän jalan kiikkutuoliin. Kello oli puoliyksi. Ruokatunti oli alkanut klo 11. Kello ei päässyt putuamaan lattiaan. Rengit makas kans penkillä, eivätkä lähteneet töihin. Sitten (rengin – ST huom.) hermot alkoivat pettää ja hän kävi irrottamassa jalan. Siinä samassa isäntä heräs ja

ihmetteli, että miten hän on nukkunut näin pitkään. Normaalisti, kun heräs täsmälleen jatkamaan töitä (mies, noin 50 v., Kyläkirja: 72).

Vastaava tarina on Knuutilan kokoamassa korpuksessa esitetty seuraavasti: ”Isännällä on tapana nukkua ruokatunnilla jalka toisen polven päällä, ja kun jalka siitä putoaa, isäntä herää ja ruvetaan töihin; rengit tukevat jalan kepeillä niin, ettei se pääse putoamaan.” ”Ruokaa, saituutta ja protestia kuvaavan korpuksen teema laajenee ruokapöytäkaskujen ryhmästä antagonistisen mielenlaadun piirteiden luonnehdintaan, ruoka on kaskuissa se aineellinen hyvä, jonka merkityksiä arvioidaan vastakkaisista asemista, suhtautumistapoja yhdistävä piirrekompleksi koostuu isännän saituudesta sekä rengin ahneudesta ja laiskuudesta” (Knuutila 1992: 201).

Uutuuksien vastaanottajat ja sopeuttajat kuvataan yleensä nykyaikaistumisen edelläkävijöiksi; heillä on ollut taloudellisia edellytyksiä kokeiluihin sekä koulutukseen ja luke-neisuuteen perustuvaa ennakkoluulottomuutta, rationaalista harkintakykyä (Knuutila 1992: 19). Innovaatioteorioissa muuttajien ryhmä saa yleensä positiivisia, säilyttäjien ryhmä negatiivisia ominaisuuksia (Sarmela 1989: 27). Uutuuksia vastustaneiden ihmisten perustelut katsomuksilleen ja asenteilleen näyttävät kiteytyvän kollektiivisessa kerrontaprocessissa henkilökaskuiksi (Knuutila 1992: 191). ”Pölyt on pölyjä, sanoi vanha isäntä tuomaskuonaa” (Kyläkirja). Sodan jälkeen alettiin käyttää varovasti lannoitteita, käsin pellolle levittämällä. Oli luujauhoa, tuomaskuonaa, kalkkisalpietaria ja renofosfaattia (Kumpulainen 1999: 36). Maatalousneuvoja arveli Paavolle, että jos se on kuparin puutetta, kun pellot eivät kasva. ”Ei se oo, ku nikkelin puutetta”, tiesi Paavo (nikkelimarkka; rahan puutetta – ST huom.). Paavo-isäntä kiersi aina iltaisin viljelyksenä ja ”ropsautti” samassa lannoitetta, kun näki heikosti kasvavan paikan. Hän oli tavallista ahkerampi ja tunnollisempi talonpitäjä. ”Mistäs se ruohotupsu lehmälle annetaan?” kysyi Jussi, kun nuori polvi kynti pellot pyörtänoita myöten. Jussi-isäntä oli tottunut laiduntamaan karjaa sekä korjaamaan lehmien heinät luonnonniityiltä ja metsästä. Nuoren polven myötä nämäkin toiminnot siirtyivät peltoviljelyn piiriin. Vastustavat tai empivät asenteet uusiin asioihin vaikuttavat joutuvan kerronnallisesti koomiseen valoon siinä tahdissa, jossa uutuus vakiintuu osaksi yksilöllisiä tai yhteisöllisiä elämäkäytäntöjä. Tavalla tai toisella etunsa osoittanut ja siten kehitykseksi tulkittu muutos perustellaan tutkimuksellisesti järjellä, toiminnalla ja taloudella. Häviöön tuomittu vastustus dokumentoidaan folklorella. Kansanomaisen maailmankuvan ja yleensä katsomusten muutostrendejä jäsenettäessä on tehtävä erityisen tarkkaa lähdekriittistä työtä, varoittaa Knuutila, sillä kirjaimelliseksi tekstiksi pysäytetty folklore ohjaa tulkitsijan helpoimmin menneisyyden tapahtumien ja tilanteiden kuvittamiseen, maailmankuvan staattisiin paikannuksiin ja henkilöiden tarkoituserien arvailuihin. Vaikka hitaus on kansanomaisen maailmankuvan voimavara, se ei tarkoita, että maailmankuva pysyisi pitkiä aikoja samana ja sitten kääntäisi kylkeään. Kansanomaista maailmankuvaa ajattelun ja toiminnan keskuksena luonnehtii lähinnä Walter Benjaminin (1988) historiallisen liikunnan periaate, jonka mukaan ”mikään ei pysy, mikään ei katoa” (Knuutila 1992: 192). Myös Vilikko (1997: 87) toteaa tutkimiansa naiselämäkertojen osoittavan kulttuurisen muutoksen hitautta. Tavat jäsentää elämää ja kertoo siitä tuntuvat muuttuvan vitkaan.

Huumorin ja koomisen ulottuvuudet saattavat jäädä kaskuissa niin kapeiksi, että lukijalle syntyy vaikutelma kylmästä naurusta tai ”kylmästä karnevaalista”, kuten Eco luonnehtii sellaista huumoria, joka läsnäolollaan muistuttaa elämän kovuudesta ja ihmisten alistetusta asemasta (Knuutila 1992: 190-191). Vauraankin talon emännän liikumavara saattoi olla rajallinen, hänellä ei ollut omia ansioita vaan hän oli ”talon omaisuutta” (Sallamaa 1996: 109). Emännät ja miniät, jotka uskalsivat uhmata ”omistajaansa” jäivät elämään kaskuissa. Isäntä väheksyi (naapuripitäjästä – ST huom.) kotoisin olleen

emäntänsä kotia. Emäntä tähän: ”Tyhjiyshän tuo kumahti tämän talon aitassakin, kun minä siellä pierasin”. ”Sikiöt” (lapset ja nuoret – ST huom.) saattoivat olla kovan kurin kohteena. Kyläkirjan ruokajuttuihin sisällytettiin ”ruokarukous”: Isä käski tyttöönsä laittamaan ruuaksi kalapottuja. Tyttöpä ei totellutkaan, vaan keitti kuoripottuja (kuorineen keitetyt perunat – ST huom.). Ruvettiin syömään. ”Eihän nämä mittään kalapottuja oo, ku kuoripotun perkeleitä”, karehtu (hiiltyi – ST huom.) isä. Viija ajo auton kyyillä komiasti talon pihhaan. Kun tapahtuma herätti vauraassa talossa ihmettelyä ja naureskelua, Viija sanoi selitykseksi: ”Ajetaanhan sitä vieterikärryllä paskaaki”. Oli niin huono kesä, ettei (talon nimi – ST huom.) saatu pottuja, ku sankollinen. Emäntä nosti ämpärin yöksi navettaan pakkasen suojaan. Yön aikana lehmä kuitenkin söi potut. ”Silti vaen kieli vielä kalakattaa”, totesi emäntä tapahtuneesta. ”Joutaa se köyhäki keittosa keittämmää, va ei jouva jähyttämää.” ”Elä luule luuta lihaksi, lamppaan päätä makkaraksi.” ”Aena siinä lamppaan päässä on parempihi kohta.” Nestori koulutuksestaan: ”Kerran oon kansakoulun kartanon (piha – ST huom.) läpi kulukenu, kerran yliopiston katolta puonnu. Kiertokoulua kävin kaksi vuotta ja senkin väärään suuntaan. Rippikoulun keskeytin varojen puutteessa.” Nestori oli haassa yötä. Aamulla herätessään tuumasi: ”Kukahän lie jättäny veräjän aoki, ku oli niin kylmä.”

Vähäosaiset ovat joutuneet pilanteon ja kaskuilun kohteiksi, koska ovat niitä ”nauretavia, jotka eivät kykene puolustamaan itseään”. Kierteleviä kulkumiehiä ja hyväkuntoisia kerjäläisiä luonnehditaan kaskuissa usein oveliksi veijareiksi, jotka hankkivat leipänsä nokkeluuteen turvautumalla. Fyysistä ja psyykkistä poikkeavuutta siedettiin, sikäli kun se ei rajoittanut asianomaisen työkykyä, mutta nimittelyä, naureskelua, kiusaamista jne. harrastettiin (Knuuttila 1992: 145-147, 191-192). Kairanmaan kylässä kiertolaisista muistetaan mm. Kampura-Kaija. Hänellä oli pyöreät jalkapohjat ja kulku siksi hankalaa. Kiertävistä hierojista muistetaan Pikku Hieroja. ”Oli voitehen syy, kun se lipsahti”, kerrotaan hänen kerran sanoneen. Mutta hierottava oli eri mieltä ja heitti hierojan ulos. Voiteet ja purkit vain jäi taloon. Ennen kiinteitä kauppoja Kairanmaalla kiersi kulkukauppiaita, ensimmäisiä olivat laukkuryssät, viimeisin oli Piippolan Ukko. Savotat lisäsivät kauppojen tarvetta. Lumperin Ville, kun tuli savotalle, hän heti levitti onnenpyörän. Kun ei tullut voittoa, hän sanoi: ”Nytpä oli tuuri kokonaan minun puolella”. Parhaat tavarat hän osti takaisin, alennettuun hintaan tietenkin. Partakoneen teriä hän mainosti: ”Ei tarvihte vettä, eikä partavaahtua, vahto tullee suusta ja vesi silimistä”. Pollonokka Yrjö myi samaa kuin Villekin, neuloja, nappeja yms. Uitto aikaan varsinkin kauppa kävi hyvin (Kyläkirja: 196).

Mustalais- ja laukkuryssäkaskuissa on runsaasti yhteneväisiä piirteitä. Mustalaiskaskujen pääsääntö on, että suomalaiset saattavat kaskuissa ”tummat” häpeään, naurunalaisiksi (Knuuttila 1992: 146): ”Kuumaa, ku mustilaesen lempi” (Kyläkirja: 338). Mustalaisten tapaan laukkuryssät on esitetty lapsenmielisinä, helposti nolattavina, epärehellisyyteen taipuvaisina, likaisina. Heillekin syötetään milloin mitäkin ja heitä huijataan. Laukkuryssät on kuvattu nauravasilmäisiksi naistenmiehiksi, jotka tekevät kangas- ja nappikauppaa naisten kanssa (Knuuttila 1992: 246-247). Laukkuryssä lähti ulos tarpeilleen. Jäikin ovenrakoon ja heitti vetensä porrasluudalle. Pirttiin tullessaan tokaisi: ”Se on pakkanen se”. Laukkuryssä innostui illalla syömään nauvishauvikkaita. Kehui niijen olevan hyvän löysiä. Aamulla valitteli, että pirun löysiä (Kyläkirja: 338). Vastaavat kaskut on Knuuttilan (1992) rakentamassa korpuksessa esitetty muodossa Laukkuryssä ulostaa huoneen nukkaan (komeroon, eteiseen) kolauttaa ovea: ”Huh, olipa ulkona kova pakkanen”. Laukkuryssä syö illalla naurishaudikkaita, minkä jaksaa ja kehuu hyväksi, saa mahansa kipeäksi ja aamulla haukkuu nauriita.

6. Periferian voiman kartoitus

Maailmalle siroteltu kylä

Kyläkirja toteutettiin osallistavana toimintatutkimuksena. Toimintatutkimuksellisia lähestymistapoja kuvaavat nimitykset ovat vakiintumattomia. Tutkimuksessa ei ole pyritty jäljittämään mitään aiemmin toteutettua tutkimustapaa. Oleellista on kuvata käytännön prosessi, jonka mukaisesti tutkimus on suoritettu: ”Participatory research” was simply made as a descriptive term for a collection of varied approaches which shared a participatory ethos (Hall 2001: 173). Se kasvoi kolmen vuoden aikana laajaksi kehittämisprojektia pohjustavaksi valmistelevalle työlle. Tavoitteena oli kylään liittyvien kaikkien voimavarojen vapauttaminen. Tämän periaatteen mukaan työ laajeni, ei pakottaen, vaan innostuneesti. Työn voimaksi muodostui sen hyvä henki, toiminnan ilo, joka tempasi aina uusia ihmisiä mukaansa. Hyvä hanke voi toimia kuin magneetti. Se vetää toimijoita, joiden vetovoima tuo mukanaan taas uusia toimijoita (Nieminen 2000: 127). Kyläkirjatyö toimi kehittämisprojektin magneettina. Poismuuttaneet kyläläiset toivat osansa prosessiin ja saivat mukaansa palasen historiaa, heidät itsensä tuohon historialliseen yhteyteen sijoitettuna. Kahdeksan kyläläisen lisäksi kirjoittamistyöhön osallistui kymmenen kirjoittajaa kylän ulkopuolisia paikkakuntalaisia sekä yhdeksän kirjoittajaa eri puolilta Suomea; Rovaniemeltä Helsinkiin, lisäksi yksi kirjoittaja Ruotsista. Uusia ihmisiä tuli prosessin edetessä mukaan kirjoitustyöhön. Monelle poismuuttaneelle kyläläiselle merkittiin silmin nähden paljon se, että kotiseutu arvosti hänen panostaan. Monet halusivat näyttää, kuinka taitavaksi he ovat maailmalla oppineet, erityisesti jos perhe ei ollut nauttinut kylällä erityistä arvostusta. Osallistuminen edellyttää paikallistasolla tehtävää valmistelevaa työtä, jossa otetaan huomioon ihmisten omat kyvyt. Kun asukkaat itse pääsevät osallistumaan asemansa arviointiin kehitysprosessissa, siitä voi tulla keino asukkaiden aktivoimiseksi toimimaan omaksi edukseen (Swantz 1983: 11).

Mikäli työn tavoitteet olisi lyöty lukkoon työn alkaessa, silloin tiedossa olleiden resurssien mukaan, olisi jätetty käyttämättä sen tarjoamat mahdollisuudet asukkaiden, myös kylältä pois muuttaneiden, aktivoimiseen kylän kehittämistyön. Monet ihmisten omat mahdollisuudet sekä omaamat tiedot ja taidot olisivat jääneet hyödyntämättä. Ilman pitkää

Kuva 13: Kulttuuris-sosiaalinen jaottelu me/he – alueellinen jaottelu täällä/siellä (Knuuttila-Paasi 1995: 57)

	TÄÄLLÄ	SIELLÄ
ME	1.Territorion sisäinen sosiaalinen integraatio	2.Territoriosta toiseen ulottuva integraatio
HE	3.Territorion sisäinen sosiaalinen erottelu	4.Territorioiden välinen erottelu

rakentamisvaihetta tavoitteet olisivat jääneet suppeiksi. Kyläkirja kasvoi laajemmaksi, kuin kukaan olisi työn alkuvaiheessa osannut odottaa. Työ ja lähestymistavat siihen muotoutuivat ja määräytyivät tutkimuskohteen ja mukana olleiden ihmisten mukaan (Swantz et al. 2001: 388). Vetäjä aloitti työn vetämisen ilman sitovaa etukäteissuunnitelmaa, tarkoituksena toteuttaa työ kysymyksessä olevalle kylälle parhaiten soveltuvalla tavalla. Rohkeus tässä suhteessa palkittiin moninkertaisesti. Poismuuttaneiden kyläläisten kiinnostus kotikylää kohtaan oli suurempaa, kuin etukäteen olisi osannut odottaa. Syrjäisyys käänsi esiin toiset kasvonsa, joiden kautta avautuivat yhteydet maailman eri puolille. Katsottaessa maailmaa pienen, noin sadan asukkaan, jo monin osin vaurioituneen syrjäkylän ahtaasta tirkistysreiästä, avautui sitä kautta näkymä eri puolille Suomea, Ruotsiin ja laajimmin katsottuna Amerikan mantereelle, olihan kylältä muuttanut 1900-luvun alussa asukkaita myös sinne ja siten monta kirjaa lähti valmistuttuaan lahjaksi USA:han.

Työhön integroitui ihmisiä spatiaalisten rajojen yli. Työhön pyrittiin aktivoimaan mukaan kylän sen hetkessä yhteisöllisessä elämässä sivullisiksi jääneet. Pitkän rakennusvaiheen myötä työ laajeni sivuun jääneiden lisäksi ja osin myös heidän kauttaan ”täällä” olevien lisäksi ”siellä” oleviin poismuuttaneisiin kyläläisiin. Kuvaan työn etenemistä Paasin (ks. Knuuttila-Paasi 1995: 56-58) laatiman kehikon avulla, jonka käsitteellisenä perustana ovat kulttuuris-sosiaalinen jaottelu ”meidän” ja ”heidän” välillä sekä edelliseen kiinteästi liittyvä alueellinen jaottelu ”täällä/siellä”. Kyläkirjatyön lähtökohtatilanne oli yhteneväinen kylässä vallitsevan kylätoiminnan tilanteen kanssa, missä työhön osallisiksi luettiin me/täällä (kehikon kohta 1.). Työn ensi vaiheessa sitä pyrittiin aktiivisesti laajentamaan myös aloitushetkellä kyläyhteisössä ns. sivullisiksi jääneisiin, joihin sisältyi kylän historian kartoitustyössä tarpeellisia kylän ”menneisyyden läsnäolevia elementtejä” (ks. Williams 1988: 139-142), joiden avulla voidaan keksiä uudelleen ”nykyhetkessä oleva menneisyys” (ks. Hall 2003b: 241). (kehikon kohta 3.). Työn toisessa vaiheessa se laajeni tai sitä laajennettiin poismuuttaneisiin kyläläisiin, jolloin kylän ulkopuolelle kotimaahan sekä ulkomaille siirtolaisiksi muuttaneet kyläläiset tulkittiin ”meidän” osaksi, vaikka he asuvatkin nykyisin ”siellä” (kehikon kohta 2.). Koska metsätyöhistorian kertomisesta tuli keskeinen osa prosessia, myös ne, joille kylä on ollut metsä- tai muiden töiden tekopaikka ja jotka kantavat mukanaan muistoja niistä, tulivat mukaan työhön (kehikon kohta 4.).

Tutkimuksessa syrjäkylää käsitellään eräänlaisena diasporana, maailmalle siroteltuna ja hajotettuna yhteisönä. Syrjäkylät ovat tuottaneet suuren väestömäärän, joka on muuttanut kylän ulkopuolelle muualle kotimaahan sekä ulkomaille. Tämä näkökulma haastaa vallalla olevan käsityksen kylästä ja sen suhteesta identiteetin ja paikan käsitteisiin (Valentine 2001: 311-315, 342; Cohen 1997; ks. myös Cloke-Little 1997: 277-279). Paikan luonteen ymmärtämiseksi kiinnitetään huomiota myös paikan itsensä rajat ylittäviin suhteisiin, joiden luomat vuorovaikutusprosessit tuovat oman lisänsä paikan identiteettiin (Massey 1994: 120; 2003: 66, 67). Diasporan käsitteellä korostan sitä, että muuttajien

Kuva 14: Sauna vanhassa pihapiirissä

elämässä perspektiivi ulottuu välttämättä kylä-, kunta-, jopa Suomen rajojen yli. Kulttuurintutkimuksellisesti orientoituneessa tutkimuksessa diasporan käsitteellä on viitattu myös identiteettien kirjoon ja identifioitumisen prosessien monipolvisuuteen globalisoituvassa maailmassa. Toisin kuin abstrakti globalisaatio-käsite, diasporan käsite kiinnittää huomiota konkreettisiin merkityksiin ja suhteisiin, jotka yhdistävät eri paikkoja toisiinsa yli kansallisten rajojen (Huttunen 2002: 44-46). Noin miljoona suomalaista on viimeisen sadan vuoden kuluessa muuttanut muihin maihin (Korkiasaari 1989: 148).⁶⁴ Jopa ne, jotka eivät koskaan palaa, voivat pitää kiinni kotimaansa hengestä, ”kaukaisesta paikasta ajassa ja tilassa, osittain menetetyistä, mutta päivittäisessä elämässä aina läsnäolevasta”. He voivat pitää yhteyttä ihmisiin kotiseudulla, kiitos nykyisten hyvien tietoliikenne- ja liikenneyhteyksien. Ihmisillä voi siten olla valtioiden rajat ylittäviä ja diasporaisia identiteettejä, eikä heidän tarvitse identifioitua tai omata tunnetta kuulumisesta kiinteään

⁶⁴ Suomesta on viimeisen sadan vuoden kuluessa muuttanut muihin maihin yli miljoona henkeä, joista vajaa puolet ennen toista maailmansotaa. Nykyisin ulkomailla asuu noin 330 000 Suomessa syntynyttä henkilöä ja arviolta yli 300 000 sellaista henkilöä, joiden vanhemmista ainakin toinen on suomalainen. Ennen toista maailmansotaa tapahtuneesta maastamuutosta valtaosa suuntautui Pohjois-Amerikkaan. Sodan jälkeisestä muuttoliikkeestä yli 80 prosenttia on suuntautunut Pohjoismaihin, lähinnä Ruotsiin. Merkittävä siirtolaisuuden kohde on ollut myös Australia. Ovatko ulkosuomalaiset käyttämätön voimavara? Tähän asti Suomessa ei ole nähty niitä mahdollisuuksia ja voimavaroja, joita ulkosuomalaiset tarjoavat esim. Suomen ja muuton kohdemaan välisen vuorovaikutuksen muodossa (Korkiasaari 1989: 147, 148). Suomesta katsottuna atlantintakainen sukulainen oli 1900-luvun alussa veli tai sisko, 1900-luvun puolivälissä serkku ja vuonna 2000 pikkuserkku. Sukulaisuussuhteiden etääntyminen on siten väistämätöntä. Mahdollista kuitenkin on, että tulevana vuosikymmeninäkin Pohjois-Amerikasta löytyy hyvinkin paljon niitä, jotka ovat kiinnostuneita suomalaisista juuristaan (Kero 1997: 375). Ruotsiin Kairanmaan kylältä muutti runsaasti nuorta väkeä 1960-luvulla, mutta sen muuton kuvaus jäi käsiteltävänä olevan kyläkirjan ulkopuolelle. 1960-luvulle tultaessa suuret ikäluokat olivat oppivelvollisuutensa suorittaneet, asutustoimintavaihe oli ohitettu ja ihmiset alkoivat harkita muuttoa kaupunkiin. Alueen asukasluku ja koulujen oppilasmäärät alkoivat molemmat pienentyä (Telinkangas 1984b: 150). Melkein kaikissa maailman maissa on etnisiä vähemmistöryhmiä, jotka ovat muuttaneet joko vapaaehtoisesti tai pakosta ja jotka suojelevat kaukaisia kulttuurisia ja etnisiä identiteettejään. Yleisesti ottaen ”push-pull” -matriisi ei ole muuttunut vuosien myötä. Nopeasti kasvava väestö kehitysmaissa ja toisaalta Länsi- ja Pohjois-Euroopan, Pohjois-Amerikan, Australian hyvinvointi ajaa etsimään työtä ja mahdollisuuksia parantaa olosuhteitaan (Kliot 1995: 186, 189).

kansallisvaltioon (ks. Valentine 2001: 313). Syrjäisen maaseudun sosiaalisen tilan muodostavat sosiaaliset suhteet ovat muuttoliikkeen ja muiden verkostojen johdosta ”ulottuvaisia” (Holmila 2001: 141). On alettu puhua kulttuurin ja paikan välisen sidoksen murtumisesta. Liikkuvuus, kansainvälistyminen ja niihin liittyvä tunne epävakaa ja epävarmasta maailmasta paitsi kyseenalaistavat vakiintuneen käsityksen paikasta, myös saavat kaipaamaan tuttua ja turvallista paikkaa yhä enemmän (Massey 1994: 160; 2003: 53, 62).

Samaan aikaan globaalissa ja paikallisessa ajassa etnisyys muistuttaa siitä, että jokainen meistä tulee jostain paikasta ja tarvitsee jotain kiinnekohtia. Mikäli jätämme huomiotta tämän, emme kykene hallitsemaan tätä ”uutta aikaa”, on Hall (1992: 58) painottanut. Etnisyys tuottaa diskurssin, jossa ero perustuu kulttuuriin ja uskonnollisiin piirteisiin (Hall 2003b: 254). Se on ymmärretty joksikin, joka syntyy, pysyy ja muuttuu vuorovaikutuksessa, historiallisesti muuttuvaksi tavaksi organisoida sosiaalisia suhteita. Diasporan käsitteeseen on liitetty ajatus lähtömaasta, yhteisestä kotimaasta, paluun toiveesta tai ylipäätään sitoutumisesta maantieteellisesti miellettyyn kotimaahan. Se on ymmärretty konkreettisenä sosiaalisen organisoitumisen muotona, jossa yhteinen alkuperä ja suuntautuminen lähtömaahan tuottavat arkea organisoivan suhteiden verkoston. Maanhanmuuttajat eivät kuitenkaan yksinkertaisesti sulaudu tai toisaalta säilytä ”alkuperäistä” kulttuuriaan, vaan kulttuurinen muutos on dynaamista, uutta ja vanhaa yhdistelevää, tulkitsevaa ja muuntelevaa, niin että maahanmuuttajakulttuurit synnyttävät uusia, uudenlaisia kulttuuria käytäntöjä ja identifioitumisen muotoja, jotka eivät ole palautettavissa alkuperäänsä, sen enempää lähtömaan kuin uuden asuinmaan enemmistökulttuuriin (Cohen 1997; Huttunen 2002: 43-44). Kyläkirja kiinnitti poismuuttaneita elävin sitein kotiseutuunsa. Syrjään heitetty, unohduksissa ollut tai tiedostamattomana uinunut kotiseutuidentiteetti voi löytyä tällaisen työn kautta uudelleen.

Lidingössä 9. syyskuuta 1998

Tämänkesäisestä lomastani tuli myöhäinen ja lyhyt, mutta erikoinen. En osannut aavistaakaan, miten syvä ja pitkä sukellus nostalgisiin lapsuusmuistoihin siitä alkaisi... Olin tällä kertaa yksin liikkeellä, eikä kukaan kieltänyt kääntymästä pihaan ja pysähtymästä, kuten oli aikaisemmin muutamana kesänä ”läpiajaessani” tapahtunut ... seuraava rasti oli vanhalla koululla, josta ... lähdin toukokuun viimeisenä -58 ... viimein perinpohjaisella tutustumisella tuohon erinomaiseen kyläepokseen, ”Sekkaanpanijoihin ja hännänajajiin”. Tuskinpa voi kuvitella parempaa johdatusta takaisin koltiais-aikaan. Mieleen tuli taas elävästi aika Luomajoen kansakoulussa, uintireissut Kylänlammelle, mäenlasku Törmälässä ja Pienessämäessä, maaottelut kentällä ja muu ”ilkeyventeko” josta vanhemmat varsinkin meitä nulikoita epäilivät, eivätkä aina aivan suotta... Vaikka asuinkin kylässä vain vajaan kymmenen vuotta, ne vuodet olivat niin tärkeitä, että olen sisimmässäni siitä saakka ja kaikesta muusta huolimatta ollut syvänmaankylänen. Tajusin sen oikeastaan vasta nyt, kylän historiaa lukiessani. Asiat ja tuntemattomatkin ihmiset tuntuivat jotenkin tutuilta (mies, noin 55 v., Kyläseuran tiedotuslehti).

Kymmenen vuotta lapsuudessa ei ole sama kuin kymmenen vuotta nuoruudessa tai aikuisuudessa. Ajantaju muovaa kokemusta paikan hengestä. Pienen lapsen aika ei ole sama kuin aikuisen, ei myöskään hänen kokemuksensa paikasta (Tuan 1977/2001: 185-186). Hall määrittelee identiteetit itse antamiksemme nimiksi niille eri tavoille, joilla menneisyyden kertomukset asemoivat meitä ja joihin me itse asemoimme itsemme. Kuulumisen saman kulttuurisen identiteetin jakavien ihmisten joukkoon saa meidät tuntemaan olomme kotoiseksi. Kulttuurit voivat antaa meille voimakkaan tunteen yhteenkuuluvuudesta, turvallisuudesta ja tuttuudesta (Hall 1999: 227; 2003a: 94).

Syrjäiseltä maaseudulta on muutettu eri aikoina eri suuntiin; Amerikan mantereelle, Ruotsiin, kotimaan kaupunkeihin, myös Australiaan. Lähtiessä muuttoa ei aina ole ajateltu lopullisena. Kairanmaan syrjäseudulle näyttää olleen luonteenomaista, että elintaso ja varallisuutta on haettu kaukaakin. Muuttopäätös on syntynyt ehkä olosuhteiden pakottamana: silloin oli töitä siellä suunnassa, ”Amerikassa oli silloin huonot ajat” ja niinpä palattiin takaisin (Kyläkirja: 123, 277-279).

Maanantaina 15.10.1926 lähti Kanadaa kohti Ville toverinaan 5 muuta lännen maille matkaajaa... Varmaa on, että jos terveydellinen asema on horjumaton, voi Kanadassa kunnollinen työmies tällä kertaa säästää, tuona 3-4 vuoden aikana, mikä aika ihmisikään verraten on vain pieni reissu, niin paljon, että se vaikuttaa ratkaisevasti tulevaan taloudelliseen hyvinvointiin. Varmaa on myöskin se, että lähtiessään ei voi olla tietoinen matkan mahdollisista vaikeuksistaakaan. Lähtö vieraille maalle sellaiselta, joka on elämänsä ajan ollut verraten vähän kotipiirinsä ulkopuolella, on lähtö tuntemattomia kohtaloita kohti (päiväkirjat, Kyläkirja: 277-278).

Viime vuosikymmenien perusteellisin niin maaseutua kuin kaupunkiakin ravistellut murroskausi liittyy 1960-70 -lukujen suureen muuttoon (Telinkangas 1984b: 150-154; Snellman 2003: 48-53; Korkiakangas 1996: 33-34; Holmila 2001: 43). Kairanmaan kylällä tuon muuton kuvaaminen jäi pääosin kirjoitustyön ulkopuolelle. Muutto muihin Pohjoismaihin on seudulta ollut kuitenkin merkittävää (ks. Snellman 2003: 16). ”Ruotsissa oli silloin hyvät ajat”, nyt palattaisiin eläkepäiviksi takaisin, ellei verotus olisi esteenä. Mahdollisuus paluuseen jätetään usein auki, elämän mielekkyyttä siellä ja mahdollisuuksia täällä pohditaan eri elämän vaiheissa. Ajan myötä asiat voivat ratketa luonnollista tietä, lapset ovat jo amerikkalaistuneet, ruotsalaistuneet, kaupunkilaistuneet ja määrittävät vuorostaan pakottavat olosuhteet. Vaikka arkipäivä käytäntöineen on maailmalla, side kotiseutuun voidaan kokea tärkeäksi (emt.: 253, 260-262). Näin lienee asioiden laita erityisesti kypsemällä iällä muuttaneilla, jolloin tilannetta voi verrata sodan vuoksi evakkoon lähtemään joutuneisiin. Muuttaja ei ehkä halua ajallisen muutoksen konkretiaa muistoihinsa. Hän ei pysty irrottautumaan, eikä kenties haluakaan irrottautua menneestä, niin kuin se oli ”siellä/silloin” ja sopeutumaan uuteen ympäristöön, jossa hän kokee olevansa sivullinen. Tämän päivän ympäristö ”täällä/nyt” jää hänelle vieraaksi ja siksi niin kaukaiseksi (Karjalainen 1987: 22). Koska he ovat Ruotsissa, Helsingin lähiössä, eivät he voi olla kotikylällä, kotitilalla (vrt. Massey 2003: 54). Mielikuvituksen välittämällä he voivat kuitenkin palata aiemmin elettyihin ympäristöihin. Muuttaessaan asuinpaikkaa ihminen ei koskaan irrottaudu kokonaan edellisen asuinpaikan sosiaalisesta ja fyysisestä ympäristöstä (Kantanen 1991: 30).

Juuri tämä diasporinen ominaispiirre yllätti syrjäisen maaseudun kuolemandiskurssia käyneet Joensuun yliopiston tutkijat. Rannikko (1996) vetää johtopäätöksensä tapahtumien kulusta seuraavaan tapaan (vrt. Holmila 2001: 94-95):

”Takaisin erämaaksi?” Näin otsikoin Sivakan kylän tulevaisuutta koskevan luvun vuonna 1984 ilmestyneessä artikkelissani. Vaikka otsikon perässä oli kysymysmerkki, oli sanomani selvä: kunhan kylän mummot muuttavat kirkonkylälle tai kannetaan hautaan, ei kylälle jää juuri ketään asumaan. Perustelukin oli yksinkertainen: kun metsätyöt ovat loppuneet, ei alueelta löydy enää töitä. Uusia työpaikkoja ei Sivakasta ole kymmenessä vuodessa löytynyt, mutta kylä ei ole kuitenkaan autioitunut. Mummoja kylästä on kyllä muuttanut pois tai kuollut, mutta heidän mökkinsä ei ole jäänyt tyhjilleen. Tilalle on tullut joku heidän pojistaan viettämään aikaansa työttömänä tai eläkeläisenä. Kun työt lopuivat Etelä-Suomen kaupungeista, he palasivat kotikyläänsä, jossa tulee paremmin toimeen pienillä tuloilla kuin kaupunkien kerrostaloasunnoissa. Vuokraa ei

tarvitse maksaa, polttopuut voi tehdä itse, metsästä ja järvestä löytyy ravintoa. Metsätämisen, kalastamisen ja luonnossa liikkumisen päämerkitys on toki aivan muualla kuin ravinnon hankkimisessa. Se on elämäntapa, jonka Sivakassa kasvaneet ovat lapsuudessa oppineet. Se on useimmille myös keskeisin houkutin ja vetotekijä Sivakkaan paluulle... Sivakan viimeaikainen kehitys osoittaa kuitenkin, että kylien kehitys ei ole riippuvainen siitä, miten niille käy taloudellisessa rakennemuutoksessa. Syrjäinenkin kylä saattaa pysyä asuttuna, jos sen maisemassa tai ilmapiiressä on jotain ihmisiä kiehtovaa. Sitä, mikä on saanut ihmiset kiintymään Sivakkaan, on vaikea kuvata sanoin. Sivakkalaiset itse kertovat mielellään tarinoita kummituksista ja tietäjästä, menneistä tapahtumista ja ihmisistä. Ulkopuolinen ei pääse perille paikan hengestä kuin kuuntelemalla näitä tarinoita. Myös monet paluumuuttajista tuntevat yllättävän hyvin kylän tarinaperinteen. Senkin jälkeen, kun Sivakassa ei asu enää ketään, nämä tarinat jatkavat omaa elämäänsä (Rannikko 1996: 21-22).

On tärkeää antaa kysymyksessä olevien yhteisöjen omien erityispiirteiden vaikuttaa näihin yhteisöihin kohdistuvan tutkimuksen luonteeseen (Swantz 1983: 15-16). Kairanmaan kylän erityispiirre, joka nousi kyläkirjatyössä voimakkaasti esiin oli, että muuttoliike kylältä on ollut runsasta. Toinen erityispiirre on, että suuri osa kylän metsäkiinteistöistä: 47 % metsäpinta-alasta kuuluu alueen ulkopuolella asuville.⁶⁵ Toisin kuin Päijät-Hämeessä, kylällä ei ennen kehittämishanketta tunnettu eikä tunnustettu vapaa-ajan asutuksen olemassaoloa. Suhtautuminen sekä kylän ulkopuolella vakituisesti asuviin metsänomistajiin että vapaa-ajan asutukseen muodosti Kairanmaalla ”ristiriitaisuuden ja ahdistuksen vyöhykkeen” (Sibley 1995: 32-35), joskin metsästysseuraan kuuluvat olivat tässä ryhmässä erillisasemassa. Se, kuinka määritämme maaseutua paikkana, voi olla ratkaisevaa, paitsi sen kehityksen kannalta, myös sen suhteen, millä ihmisryhmällä katsotaan olevan oikeus asua siellä. Runsa muuttoliike kylältä argumentoi sen puolesta, että paikkojen yhteydet toisiinsa on sisällytettävä tapamme käsittää tuo paikka (Massey 2003: 53, 73). Päijät-Hämeessä vapaa-ajan asutus muodostaa oleellisen osan paikkakunnan yhteisöllisessä elämässä. Myös siellä suuri osa metsäkiinteistöistä: 63 %, on kylän ulkopuolella asuvien omistuksessa⁶⁵. Merkittävä ero Kairanmaan ja Päijät-Hämeen välillä liittyi suhtautumiseen paikkakunnalta muuttaneisiin. Suhtautumiseen liittyi Kairanmaalla ulkopuolisena pitämistä, minkä tiedetään olleen tavallista Pohjanmaan kyläkulttuurissa. Joka on muuttanut kylästä, ei kuulu enää ”meihin” (Sarmela 1989). Päijät-Hämeessä taas paikkakunnalla syntyneet ovat ”omia”, heitä pidetään paikkakuntalaisina, vaikka he tekisivät työuransa muualla, kun muualta muuttaneiden on vaikea, ellei jopa mahdotonta päästä osallisiksi.⁶⁶ Tämän päivän ympäristö ”täällä/nyt” jää heille vieraaksi ja siksi niin kaukaiseksi (Karjalainen 1987: 22). Kairanmaalla kotiseudulle jäämistä on pidetty kyvyttömyyden tai kypsymättömyyden, lapsellisuuden osoituksena. Tämähän oli myös kirjailija Pentti Haanpään näkyvin trauma (Paasilinna 1984: 112-113).

65 Paikallisen metsänhoitoyhdistyksen antama tieto.

66 Holmila (2001: 102-103) päätyy vastaavaan johtopäätökseen: ”Kylän sisäisten yhteiskunnallisten erojen tasoittuessa ulkopuoliset säilyttivät asemansa ”toisina”. Olin itse ajatellut, että tuollaiset erot olisivat kadonneet, kun kylässä oli niinkin paljon kesäasukkaita ja paikallisilla ihmisillä oli nykyaikaisen tiedonvälitysteknologian ja kaupunkeihin muuttaneiden sukulaistensa vuoksi paljon yhteyksiä ulkomaailmaan. Yllättäen todistusaineisto viittasi kuitenkin aivan päinvastaiseen. Paikalliset olivat kyllä entistä avoimempia ulkoisille vaikutteille ja vieraspaikkakuntalaisille, mutta vartioivat hyvin tarkoin paikallisia perinteitään ja suhdettaan menneeseen.”

Kirjoittajat eläytyivät kirjoitustapahtumassa synnyinkyläänsä omana rakkaana paikana. Mielikuvituksen välittämänä, myös poismuuttaneet kyläläiset voivat palata aiemmin elettyihin ympäristöihin. Ehkäpä poismuuttaneet kuvaavat kirjoituksissaan myös mielikuvituksensa luomaa kaipauksen ja muistojen maisemaa (Karjalainen 1987: 21). Massey (2003) kysyy, eikö romanttinen käsitys paikasta: kylästä tai kotiseudusta, olekin ominainen juuri ihmisille, jotka ovat kyyneleet jättämään sen taakseen? Muistojen paikat itse ovat voineet muuttua, eivätkä välttämättä vastaa muistojamme (mt.: 70-71). Paikat muuttuvat kuitenkin hitaammin, kuin ihmiset, eikä mikään herätä mennyttä henkiin voimallisemmin, kuin vierailu muistojen paikkoihin (Eyles 1985: 32; ks. myös Relph 1976: 37). Elämäntarinassaan kirjoittajat palasivat paikkoihin, joiden kanssa kokivat olevansa yhtä, joissa he olivat eläneet, iloinneet ja kärsineet (Paasi 1984a: 153-155). Sen hetkisessä konkreettisuudessa todellisuudessa poismuuttaneet kyläläiset kokivat usein itsensä kylän suhteen ulkopuoliseksi ja sivulliseksi. Voimakasta paikkaan kuulumisen tunnetta on kuvattu käsitteellä ”topofilia” (Tuan 1974: 247). Syrjäkylällä koko ikänsä asuneet tai yhteisöllistä valtaa käyttävät voivat kokea ”omistavansa” kylän. He ovat ylpeitä kylästään ja pyrkivät vaikuttamaan myös siihen, kuka kylälle saapuu tai kuka kylällä liikkuu. Kairanmaalla tämä voi koskea jopa synnyinkotiinsa palaavia tai kylällä kiinteistön omistavia, Päijät-Hämeessä kylälle muualta muuttavia.

Paikka merkitsee Tuanin (1977/2001) mukaan turvallisuutta, pysähdystä ajallisessa virrassa. Tilan muuttuminen paikaksi vaatii aikaa. Muistojen paikka liittyy menneeseen aikaan (emt.: 3, 179, 199). Kun ihminen tuntee kuuluvansa tiettyyn paikkaan, hän voi yhdistää paikkansa henkilökuvaansa ja sijoittaa itsensä siihen niin kokonaan, ettei hänen paikkaansa voi koskea koskematta samalla häneen itseensä (Relph 1976: 34; Paasi 1984a: 153). Paikat ovat keskeinen osa elämäntarinaa. Kertoja voi helposti ja pienimpiä yksityiskohtia myöten kuvata ne paikat, jotka ovat olleet hänelle merkityksellisiä, inhimilliset kokemukset, muistot, vaikutelmat ja tuntemukset sitoutuvat muistissa kiinteästi eri paikkoihin (Paasi 1984a: 153; 1996: 206-207; ks. myös Roos 1988: 165). Paikka muuttuu kuvattuna ja koettuna, se sijaitsee myös ajassa, mikä merkitsee paikan kerronnallisuuden korostumista. Se on konstruoitu monin tavoin eri tieteissä, eri yksilöiden ja sukupolvien kokemuksissa. Paikalla on prosessiluonne (Knuutila 1998b: 191-214; Paasi 1984a: 172; 1986: 30). Paasi (1996) suuntaa kohti globaalia paikan henkeä, jonka mukaan paikan henkeä, luonnetta tai identiteettiä ei voi ymmärtää liittämättä niitä laajempiin kansallisiin ja kansainvälisiin yhteyksiinsä. Hän toivoo tavoittaneensa jotakin siitä, mitä Massey kutsuu käsitteellä ”progressive sense of place” (emt.: 308), joka ymmärtää paikan linkittyneenä muihin paikkoihin kokematta sitä uhkaavana. Tarvitsemme ”paikan globaalia mieltä” (Massey 1994: 156). Vuolteenaho (2001: 13) pitää myös Massey’n paikkakäsitteen uudelleenmuotoilua onnistuneena ja Jacksonia (Jackson-Penrose 1993) siteeraten toteaa maantieteilijöiden kiinnostuksen paikan käsitteeseen murtautuneen irti käsitteen aiemmista assosiaatioista, ainutlaatuisen ”paikan hengen” (Relph 1976) ylistyksestä, ja kääntyneen tapaan, jolla erityiset paikat saavat ominaiset tunnuspiirteensä laajemmalla skaalalla toimivien moninaisten prosessien paikallisina yhtymisinä. Paikka yksilöitynä, singulaarisena tilana nähdään edelleen ainakin potentiaalisesti ”ihmisen kotina”, mutta säröttömyytensä kadottaneena, sulkeutuneisuudestaan ulosmurtautuneena, merkityksenannon intersubjektivisuuden ja kulttuuristen kamppailujen kentälle avautuneena käsitteenä jäsentää maantieteellistä todellisuutta.

Kotiseutunostalgian voimaa

Kyläkirjatyö toteutui eräänlaisena poliittisen ja järjestötoiminnan ohittavana liikkeenä, samalla kun se rakensi alueen asukkaiden identiteettiä. Se sitoi kairanmaalaisen kylän kehittämiseen myös poismuuttaneita kyläläisiä, joiden osuus kehittämisprojektin käynnistymisessä ja muotoutumisessa olikin tärkeä. Poismuuttaneilla kyläläisillä oli koulutuksen kautta tai muuten hankittuja tietoja ja taitoja, joita he toivat kylän käyttöön. Sosiaaliseen pääomaan kytkeytyvistä käsitteellisistä ongelmista selviämiseksi Ilmonen (2000) kehoittaa lähestymään ilmiötä vain sen joltakin puolelta. Tutkimuksessa tarkastelua kokoavaksi ydinkäsitteeksi nousee kyläkirjatyöhön liittynyt sekä työn muodostama sosiaalinen verkosto, tuon verkoston toiminta ja ominaisuudet. Luottamus ei hänen mukaan välttämättä omaksu muodollista hahmoa, vaan ylläpitää nimenomaan epävirallisia sosiaalisia verkostoja (emt.: 28). Lehto ja Oksa (2004)⁶⁷ näkevät Sotkamon kehityksessä sosiaalisen pääoman kannalta erityisen kiinnostavina ”harrastusten, virkistys- ja viihtymisen kentät”, jotka yhdistävät etujen ajamisen ja päätöksenteon kenttiä. Niiden kautta on syntynyt uudenlaista yhteistoimintaa. Ne auttavat rakentamaan solidaarisuutta yli ryhmärajojen, ei kuitenkaan erimielisyyksiä hautaamalla,⁶⁸ vaan oppimalla ratkomaan ristiriitoja (emt.: 77).

Työ loi kylän kehittämiseen oman epävirallisen sosiaalisen verkoston, joka perustui tuttuuteen, sukulaisuuteen, lapsuuden ja nuoruuden ystävyyteen, koulukaveruuteen, yhteisiin rippikoulu-, armeija- tai sotamuistoihin, työmuistoihin: parkkuut, savotat, hiilimiilut, myös järjestötoimintamuistoihin, mutta vain yhtenä osana muiden muistelujen joukossa. Poliittinen toiminta nousi muisteluissa vielä vähemmän esiin, samoin kuin uskonnollisten ryhmien toiminta, ehkäpä näitä aiheita tietoisesti vältettiin. Puhuttiin asioista, joista ei usein ”ääneen” puhuta, kuten nuorten riennoista, tansseista, seurustelusta, sukulaisuudesta, myös muista ihmisistä sosiaalisesti yhdistävistä aiheista. Yhteinen lapsuus ja nuoruus yhdistävät. Luottamus, jonka pohjalta verkosto syntyi, pohjautui useimmiten yhteisiin lapsuuden ja nuoruuden vaiheisiin, niiden pohjalta syntyneeseen tuttuuteen ja samuuteen (Seligman 2000: 48). Kutsun tällaista yhteisyyttä ”kasvinkumppanuudeksi”. Tällaisissa pienissä paikallisyhteisöissä nimenomaan epämuodolliset verkostot ovat keskeisessä asemassa. Ne muodostavat tärkeän sosiaalisen pääoman kentän, joka perustuu perhe-, naapuruus- ja tuttavuus-suhteille (Kaunismaa 2000: 136). James Coleman (1988) tuodessaan sosiaalisen pääoman käsitteen laajempaan tietoisuuteen määritteli sen resursseiksi, jotka kuuluvat perhe- ja yhteisöllisiin suhteisiin ja jotka ovat hyödyllisiä lapsen kognitiivisessa ja sosiaalisessa kehityksessä. Fukuyama (1999) näkee myös vahvan yhteyden perheen ja sosiaalisen pääoman välillä, koska perhe muodostaa sosiaalisessa yhteistoiminnassa toimivan ensisijaisen perusyksikön (emt.: 36). Kaunismaa nostaa Newtoniin (1997) tukeutuen kouluun, perheeseen, työhön ja muihin yhteisöihin liittyvät kanssakäymisen muodot merkittävimmäksi sosiaalisen pääoman lähteeksi, joissa ihmiset myös verkostoituvat,

67 Lehto ja Oksa (2004) pohjaavat 1. Putnamista (1993, 1995) lähtevään ajatteluun, joka tarkastelee sosiaalista pääomaa kehityksen voimavarana (funktionalistisena tulkintana) sekä 2. Bourdieusta (esim. 1986) lähtevään tulkintaan, jossa sosiaalista pääomaa tarkastellaan sosiaalisten erojen ja erottautumisien yhtenä lähteenä (luokka- ja valtateoreettisena tulkintana). Lisäksi he hyödyntävät Falkin & Kilpatrickin (2000) mallia, joka auttaa kohdentamaan tarkastelun vuorovaikutuksen laatuun ja muotoihin. Se korostaa kehityksen prosessiluonnetta, sensitiivisyyttä historiallisille jatkuvuuksille sekä tulevaisuuteen suuntautumista. Se sallii sekä rakenteiden että toiminnan tarkastelun ja sekä tiedon että konstruoitujen identiteettien huomioon ottamisen (Lehto-Oksa 2004: 13-14).

68 Vrt. Sotarauta-Lakso 2000.

muodostavat luottamussuhteita ja vastavuoroisuuden normeja. Yhdistystoiminta tuottaa merkittävän lisän sosiaalisen pääoman muodostumiseen, muttei ole Newtonin näkökulmasta merkitykseltään ratkaiseva (Kaunismaa 2000: 133).

Parhaimmillaan omaelämäkerrallinen kirjoitustyö saattaisi toimia yhtenä siltana ”järjestöjen maaseudusta”⁶⁹ ihmisten maaseutuun. Se voisi nostaa kaikkia ihmisiä yhdistävien jokapäiväisten asioiden arvostusta. Kaunismaa (2000) pitää sosiaalisten verkostojen kaikkein yleisimpänä tyyppinä yhdistystoiminnan sijaan epämuodollisia ja vaihtelevassa määrin vapaaehtoisia verkostoja, jotka ovat kiteytyneet arkipäiväisen kanssakäymisen pohjalta tai joistakin kulttuurisista tai yhteiskunnallisista syistä. Epämuodollisista verkostoista hän mainitsee esimerkkeinä perheen tai suvun, naapuruston, asuinpaikan, työyhteisön, yhteisten harrastusten, intressien ja elämäntilanteen perusteella muodostuvat verkostot, joista osa on Gemeinschaft-tyyppisiä yhteisömuodostelmia, joihin nivoutuu suuri määrä eivaltinnaisia sosiaalisia suhteita, normeja, niiden sanktioita ja käyttäytymiskoodeja. Osa niistä on taas vapaaehtoisia ryhmiä, joihin voidaan osallistua tai jättää osallistumatta ja jotka sitovat normatiivisesti vain vähän, kuten harrastusten ympärille muodostuvat verkostot (emt.: 133-134). Kyläkirjatyö oli osin molempiin edellä mainittuihin epävirallisiin verkostomuotoihin liittyvä, kuitenkin enemmän vapaaehtoiselta harrastuspohjalta nouseva kulttuurinen identiteetti- ja projekti.

Sosiaaliset verkostot nousivat nimenomaan paikkakunnan aikaisemmasta historiasta (vrt. Lehto-Oksa 2004: 77). Sitä, kuinka sosiaalinen pääoma vaihtelee muodoiltaan, kuvaa Putnamin (2000: 22) mukaan parhaiten jako ”bridging (or inclusive)” ja ”bonding (or exclusive)” ulottuvuuteen. Koska työ toteutettiin laajapohjaisena, sen merkitys liittyi juuri, ei ainoastaan kylän identiteettiä vahvistavaan (bonding) (ks. luku Syrjäinen paikka), vaan prosessin kaukasiakin resursseja kylään yhdistävään (bridging) ulottuvuuteen. Moni, useampi kuin tekijät aavistivatkaan, tunnisti itsensä kirjasta, löysi sieltä yhteenkuuluvuutta omaan elämäänsä. Kirjan tärkeä ja oleellinen tehtävä oli nimenomaan sitoa kylällä ennen asuneita, työskennelleitä, lapsuutensa viettäneitä kylään siellä nykyisin asuvien lisäksi. Kirjoittamistyöhön osallistui yhdeksän kirjoittajaa muualta Suomesta: Rovaniemeltä, Kemistä, Haukiputaalta, Raahesta, Kälviältä, Kempeleestä, Oulusta; Helsingistä ja lisäksi Ruotsista; Gimosta. Lisäksi haastateltiin kymmeniä ihmisiä, tarkkaa määrää ei ole kirjattu ylös. Sosiaalinen pääoma ei ole sidottu mihinkään erityiseen spatiaaliseen muotoon, vaan voi olla sekä territoriaalista että liikkuvaa. Verkostoitumista poismuuttaneiden kyläläisten, sosiaaliseen elämään liittyvien kaukaisten kumppanien kanssa voidaan Bærenholdtin (2002)⁷⁰ mukaan kutsua liikkuvaksi ja yhdistäväksi (mobile bridging). Ilman verkostoitumista olisi tapahtunut paljon vähemmän, mutta verkostoituminen ei ollut tässäkään tapauksessa tae siitä, että muutakin kuin verkostoitumista olisi tapahtunut. Verkostoituminen osoittautui tulokselliseksi välineeksi uusien innovaatioiden ja uusien identiteettien tuottamisessa sekä tehtäessä diskursiivista pohjatyötä ”ymmärtämisen”; myönteisten asenteiden lisäämiseksi (emt.: 8, 37-43).

Prosessi käynnisti kylän suvuissa valokuvien ja asiakirjojen etsimistyön. Vanhempiin sukulaisiin otettiin yhteyttä, jotta he kertoisivat ja kirjoittaisivat suvun vaiheista tai kylällä

69 Kylätoiminta organisoitui maaseudulla toimivien järjestöjen pohjalle siten, että ne muodostivat valtakunnallisen yhteistyöelimen, Kyläasiain neuvottelukunnan, joka vuonna 1997 rekisteröityi itsenäiseksi Suomen Kylätoiminta -yhdistykseksi.

70 ”Networking”-prosessien ymmärtämisessä Bærenholdt (2002) tukeutuu Bourdieun lähestymistapaan (mt.: 8), mutta myös ”Putnam’s (2000) differentiation between bonding and bridging is useful” (mt.: 41-41).

asuneiden suvun jäsenten tai perheiden ja talojen elämästä tai ryhdyttiin pohtimaan, kuka suvussa olisi kirjoitustaitoinen. Yhteydenotto kotiseudulta oli monille tärkeä asia, talkootyötä oltiin valmiita tekemään korvauksetta. Kirjan julkistamisjuhlassa oli paikalla noin 150 ihmistä (kylän asukasmäärä 130), siis enemmän kuin kylällä on asukkaita (Kaleva 1997). Kirjaa on lähetetty sukulaisille eri puolille Suomea, mutta myös ulkomaille. Kehittämistyöhön sitouttamisen kannalta oli tärkeää nimenomaan tekemisen prosessi. Perinnepiiri järjesti kokoontumisten lisäksi kesätapahtumia paikkakunnan pitäjapäivien yhteydessä sekä retkiä ”muistin paikkoihin”. Ensimmäisessä tapahtumassa lauloi ja laulatti sekä esiintyi iltatansseissa Kemissä asuva entinen kyläläinen, aktiivi kuorolainen ja hanuristi. Kaupan varasto on kunnostettu hirvien teurastustiloiksi. Näissä tiloissa järjestettiin pieni-
muotoinen taidenäyttely samoin entisen kyläläisen, Kemissä asuvan sikäläisessä taide-elämässä tunnetun, ulkomaillakin näyttelyitä pitäneen taiteilijan töistä. Kunnan edustajana tilaisuudessa oli kulttuurisihteeri, joka nimesi esiintyjät ”Kärsäukoiksi”.⁷¹ Tilaisuus kokosi erityisesti esiintyjien ikäluokkaan kuuluvia ”koulukavereita” ja ”kasvinkumppaneita” sekä heidän sukulaisiaan paikkakuntalaisten ja kyläläisten lisäksi. Pihapiirissä paljastettiin ”Tällä kylällä asuivat nuoruusvuosinaan Hätämaantietäjä Juho ja hiihtokuningas Aappo Luomajoki” -muistokivi. Parimetrinen kivi siirtyi talkoovoimin kiviseltä kankaalta entisen kaupan pihapiiriin, kyläteiden risteyskohtaan. Paljastuspuheen piti entinen kyläläinen ja kyläkoulun opettaja. Tapahtumassa ja retkellä tietäjän ja hiihtokuninkaan kotitalon paikalle ja museoaitoille oli mukana naapuripitäjistä tietäjän ja hiihtokuninkaan sukua.

Kärsämäenjärville suuntautuneelle retkelle osallistujista enemmistö oli nuoria ja keski-ikäisiä, jotka eivät olleet koskaan käyneet kohteessa. Moni heistä oli avioliiton kautta tullut kylälle viime vuosikymmenien aikana. Koska järvet sijaitsevat noin seitsemän kilometrin päässä kylältä ja koska reitti järville kulkee vain polkuja ja jo ruohottunutta ja vesottunutta talvitietä pitkin, olivat ne olleet ”syvänmaita” tuntemattomien tavoittamattomissa. Perinnepiiri sai positiivista palautetta nimenomaan siitä, että retkien ja tapahtumien myötä muutkin pääsivät osallistumaan perinnetyöhön (Pyhäjokiseutu 1998, yleisönosastokirjoitus). Yhteisen luontoretken, muistin paikoilla patikoinnin kautta ne nivottiin myös nuorempien kyläläisten tietoisuuteen. Retken ilmoituksessa ilmoitettiin lähdön aika, kokoontumispaikalla sovittiin tapaamisesta tietyllä metsäautotien pysähdyspaikalla, josta jatkettiin yhdessä patikoiden järville. Patikoinnin yhteydessä ja perillä järvillä ne, joilla oli muistoja ja kokemuksia paikoista, kertoilivat niistä muille. Muistelut ja tarinoinnit syntyivät spontaanisti, erityisesti virikkeeksi sytytetyllä nuotiolla. Aistihavainnot liittyvät kiinteästi muistoihin erilaisista tilanteista ja tapahtumista. Muistamisen ruumiillisuuteen ja aistimellisuuteen liittyvä ulottuvuus ruokkii kokijansa mielikuvitusta (Karjalainen 1995: 21; 1997: 240).

Ilmeistä on, ja retken jälkeen voi todeta asian olevan niin, että paikat, niiden elämyksellinen kokeminen nostivat aiemmin koetut tunnelmat ja muistot uudelleen mieleen ja synnyttivät halun kertoa koetusta ääneen, ainakin yhdelle ihmiselle. Tapahtumapaikoilla kerrottuna kertomuksen vastaanottaja osallistuu elämyksellisesti menneen kokemiseen, tulee osalliseksi menneistä tapahtumista elävämmin kuin muistelukertomuksesta luettuna. Muistin paikalla käymisellä, niissä kävelemisellä, oli tärkeä merkitys sille, kuinka paikasta ja paikkaan liittyvistä tapahtumista kirjoitettiin ja kuinka niihin suhtaudutaan jatkossa. ”Ympäristön aistimelliset ilmentymät ovat usein sysäyksenä muistin kamareihin, joissa

71 Kunnianimi ”Kärsäukko” tulee paikkakunnan nimihistoriaan liittyvästä tarinasta. Sen mukaan nimi juontuisi tapahtumasta, kun seudun ohikulkevista savolaisukoista toinen unohti piippunsa mäennyppylälle. Mäkeä alettiin sittemmin kutsua Kärsämäeksi.

Kuva 15: Perinnepiiri järjesti tutustumisretkiä ja tapahtumia

Retkeläiset tutustuvat kylän vanhimmalla asutulla paikalla sijaitsevaan aittaan.

kuva sitten kirjoittamalla piirity” (Karjalainen 1995: 21). Kävely ja aistiminen avasivat kehojen muistivarastoja, herättelivät muistia, joka, näin tämän tyyppisten kokemusten jälkeen voi todeta, voi sijaita mitä ihmeellisimmissä paikoissa. Ennen koettu voi olla muistina ”persuksissa”: näillä kivillä me istuttiin, tuossa oli nuotiopaikka. Eletyt paikat ovat ruumiillista muistiamme (Karjalainen 2002; 1998). Muistinvaraiset paikat alkoivat palautua jälleen kylän toiminnalliseen kokonaisuuteen. Retken kautta tavoitettiin alueeseen liittyvää elämyksellistä hiljaista tietoa. Aluetta ennen käyttäneiltä saatiin subjektiivista tietoa alueesta ja siihen liittyvistä arvoista (Koivunen 1997: 205).

Seuraavaksi kierrettiin katsomassa kylän ensimmäisiä asuttuja paikkoja, ensimmäisiä pihapiirejä, vanhimpia aittoja, unohduksiin jääneitä torpan ja piilopirtin paikkoja. Vierailut pihapiireissä, jossa elämä oli viime vuosikymmeninä taantunut ja uutisoiminen niistä vaikuttivat siten, että pihapiireissä asuvat ja suvut, jotka niissä olivat ennen asuneet, alkoivat toimia asemansa parantamiseksi ennen vallinneelle tasolle. Toisessa kesätapahtumassa entisen kaupan, nykyisiin hirvien teurastustiloihin, järjestettiin näyttely kylän vanhasta esineistöstä.⁷² Esillä oli tarpeellisia, hyödyllisiä, välttämättömiä, kauniita, käteviä, haus-

⁷² Näytteillä oli viikatteen varsia: peukalovarsi ja kakkulivarsi, perunajauhomylly, puolukkasaavi, sahtitynnyri, jännesaha (pokasaha), öljylyhty, karpiitilamppu ja kaasulamppu, Winchester-ase, lehmänkello, voinvaivauspunkka, voiaski, voirasia, maitosiivilä, kinttaantekijän kaavakori, koristekaulin, konttorikaluja, rahalompsa, parranajovehkeet, sokeriarkku, sokerisakset, sukkalauta, tuohikontti, koutsikka, lepäpelkat, leipäkaulimet, eväspullo, lihamyly, suolakuppi, pata, vuokia, kivikuppi, astian sisuksen vuolimet, kovelin, villavakka, kartat, kerinpuut, kankurin sukkulat, harppi, suutarin renkku, sarkahousut, puolivillahousut, rekiturkki, kahvipannu, peltinen kahvimylly, pyörítettävä rännäri, pitkävartinen rännäri, seinään kiinnitettävä kahvimylly (talkkunamyly), pöönäpurkki, silitysrauta, luotisilitysrauta, kaulinpuut, vannelukkoja, uurnahöylä, päihtipihtejä jne. (Kyläkirja: 332-337).

koja, kiehtovia esineitä, jotka omasivat yhteisesti kulttuurisesti jaettuina merkityksiä. Toisaalta esineet olivat ”subjektiivisiä omistajastaan muistuttavia perillisten muistoesineitä, jotka sitoivat saajansa narratiivin avulla menneisyyteen ja sukuun”. Rekiturkki ja sarkahousut kertoivat aikansa talonpoikaisesta vaatetuksesta ja toisaalta muistuttivat värikkäästi ja vetoavasti käyttäjästä. Näyttely osaltaan ilmaisi sitä, mikä oli työhön osallistuvien mielestä säilyttämisen arvoista. Esineisiin yhteisesti kohdistettu mielenkiinto saa omistajansa arvostamaan niitä jälleen, enemmän tai uudella tavalla. Näytteillä oli esineistöä seitsemästä talosta. Vanhat esineet synnyttivät runsaasti pohdintaa ja muistelua, tunnistamisessakin riitti ”polemiikka”. Esineet toimivat muistin, muistojen, menneisyyden muisteleminen konkreettisina välittäjinä. Mennyt kokemus säilyy esineessä käsinkosketeltavana. Niihin liittyvät muistot, tunteet ja mielikuvat tekevät esineistä merkityksellisiä ja pitävät menneisyyden läsnäolevana nykyisyydessä (Koskijoki 1997: 269-270, 274-275, 277). Tapahtumaan osallistui paikkakuntalaisia sekä kesälomalaisia paikkakunnan ulkopuolelta. Tämän tapahtuman jälkeen syntyi samantyyppisiä kesätapahtumia, kun kylältä lähtöisin olevat tulivat kylälle esiintymään, mukanaan oma tuttujen ja sukulaisten verkosto.

Kiistat sitovat ihmisiä usein enemmän, kuin samanmielisyys (Simmel ks. Jackson-Smith 1984: 103). Joidenkin talojen esilläolo viritti halun näyttää, että kyllä meilläkin, halun tuoda esiin vahvuuksia ja kaivella esille erikoisuuksia. Epäluuloisuus aktiivisia osapuolia kohtaan valpastuttaa sivummalle jääneitä. Yksimielisyyttä korostavan yksioikaisuuden tai ”yksisilmäisyyden” sijaan ns. luova jännite (Sotarauta-Lakso 2000: 81-106) voi viedä asioita tuloksellisemmin eteenpäin. Toisaalta konfliktitilanne voi halvaannuttaa, perinnerikas talo voi jäädä sivuun, kun eripuraisen perinnönjaon vuoksi omaisuus täytyy pitää piilossa. Kun vetäjään ei luotettu, perinteikästä aineistoa sisältävät kassit pysyivät kiinni. Luottamuksesta puhuttaessa erotetaan usein systeeminen luottamus, joka ilmenee suhteessa abstrakteihin järjestelmiin ja henkilötason luottamus, joka ilmenee suhteessa autonomisiin yksilöihin. Abstraktien ja monimutkaisten järjestelmien toimivuus ja yksilön toimintakyky niiden osana edellyttävät eräänlaista perusluottamusta tai luottavaisuutta (confidence). Luottamus erityisesti henkilöiden välisinä suhteina (trust) korostuu, kun tehdään yhteistyötä toisten henkilöiden kanssa. Vain luottamus siihen, että yhteistyökumppani ei käytä hyväkseen yhteistyöstä riippuvaisen osapuolen haavoittuvaa tilannetta, mahdollistaa toimijoiden sitoutumisen pitkäjänteiseen yhteistyöhön. Kun luotamme johonkin, emme suojaudu petoksen varalta, vaan toimimme luottaen. Perusluottamuksen puute ilmenee toimintakyvyttömyyttä aiheuttavana epävarmuutena ja pelkona (Ruuskanen 2000: 95).

Luottamus voi yhdistyä yhteiskunnan näkymättömiin toimintatapoihin (Ilmonen 2000). Perinnetyöhön liittyneissä tapahtumissa luottamus liittyi erävirallisiin suhteisiin, tuttuuteen, arvostukseen, luottamukseen siihen, ettei kukaan yritä hyötyä toisen kustannuksella, että ollaan kaikki tavallisia ”syvänmaalaisia”. Tämä luottamus ei noudattanut puolue-rajajoja, vaan perustui enemmänkin osallistujiensa luonteenpiirteisiin, kuten rehellisyyteen, rehtyyteen ja erityisesti kykyyn antaa arvo toiselle ihmiselle. Putnam on päätenyt korostamaan horisontaalisten yhteistyösuhteiden merkitystä luottamuksen syntymisessä. Nimenomaan tasaveroisten osapuolten väliset sosiaaliset suhteet helpottavat informaation kulkua ja synnyttävät vastavuoroista suhtautumista ja luottamusta, kun vertikaaliset verkostot eivät taas epäsymmetristen valtasuhteiden vuoksi tue luottamuksen syntymistä. Vertikaalinen verkosto, vaikkakin tiheä ja tärkeä kaikille osapuolille, ei kykene ylläpitämään sosiaalista luottamusta ja yhteistoimintaa, koska alisteinen osapuoli ei jaa kaikkea käytössään olevaa informaatiota suojautuakseen mahdolliselta hyväksikäytöltä. Vastavuoroisuuden normeja tukevia sanktioita on myös hankala asettaa ylöspäin ja niillä on joka tapauksessa vähemmän vaikutusta (Ruuskanen 2000: 94, 113). Epäluottamus liittyi niihin,

jotka arvostivat ihmisiä puoluekannan, varallisuuden tai aseman mukaan tai jotka toisia halveksimalla pyrkivät nostamaan itsensä ”herroiksi herrojen joukkoon”. Käyttäytyminen liitettiin niihin, jotka pyrkivät olemaan organisaatioiden tai kylän johtajia.

Perinne- sekä omaelämäkerrallisen kirjoitustyön voi katsoa vastanneen tutkimustehtävässä asetettuun tavoitteeseen: voimavarojen vapauttamiseen ja niiden saattamiseen avoimeen vuorovaikutukseen. Prosessi, jossa pyritään murtamaan suljettua maailman hahmottamisen tapaa, näyttäisi monessa suhteessa olevan oppimisprosessi. Osallistavan toimintatutkimuksen kokemukset ovat osoittaneet, että käytännön toimijat oppivat enemmän toisiltaan kuin tutkijoilta. Tutkijat voivat tukea oppimista organisoimalla oppimisprosesseja stimuloivia ja helpottavia verkostoja (Whyte 1991a: 238; vrt. Valve 2003: 18; ks. myös Lehto-Oksa 2004: 77-78). Jotta oppimista tapahtuisi Valve edellyttää erityisesti osallistujien sitoutumista sekä rakenteellisen avoimuuden olemassaoloa. Lehto ja Oksa painottavat oppimista, joka auttaa ratkomaan ristiriitoja. Yhteisön oppimiskyky kasvaa, kun ihmiset oppivat luottamaan toisiinsa erilaisista arvoista ja vakaumuksista huolimatta. Tunne siitä, että on luottamuksen kohteena vapauttaa energiaa, mahdollistaa luopumisen sovinnaisesta käyttäytymisestä ja rohkaisee luovaan toimintaan.⁷³ Luottamus voi vaikuttaa resurssien sekä suvaitsevaisuuden lisääntymiseen ihmisten ja asioiden välillä (ks. Ilmonen-Jokinen 2002: 95-101). Tällöin oppiminen voi olla tiedon tuottamista sekä vastuun ottamista omista teoista ja valinnoista. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen onnistuu helpommin, mikäli vetäjä omaa tietoa luovan prosessin edesauttamiseen ja edellytysten luomiseen. Sosiaalisella vuorovaikutuksella on oppimisessa keskeinen merkitys.⁷⁴ Sosiaalisessa kontekstissa, kuten keskusteluissa, yksilön ajatteluprosessit tulevat näkyviin niin hänelle itselleen kuin muille. Tämä luo mahdollisuuksia reflektointiin sekä itsekseen että vastavuoroisesti muiden kanssa.⁷⁵ Paikka on nähty sosiaalisen vuorovaikutuksen näyttämönä, joka on historiallisesti rakentunut ja sisältää eri tasoisia sosiaalisia vuorovaikutussuhteita (Koskela 1994: 69; vrt. Massey 2003: 66). Kansalaisyhteiskunnan toteutumista estävien käytäntöjen purkamisessa voi hyödyllinen tapa olla ”rakentaa näyttämö”: antaa asioiden kärjistyä näytelmäksi, jossa konfliktitilanne esitetään kuin näytelmänä ja jossa osallistajat voivat seurata tapahtumia kuin draamaa.

Onnistunut oppimiskokemus on parhaimmillaan sitä, mitä voi kutsua periferian voiman lisäämiseksi yksittäisen kyläläisen tasolla. Se voi lisääntyä työhön osallistuvien ihmisten lisääntyessä sekä heidän välistensä sosiaalista pääomaa luovien sosiaalisten verkostojen rakentuessa, mutta myös työhön osallistuvien resurssien, heidän taitojensa, itseluottamuksensa ja aktiivisuutensa lisääntyessä, mikä auttaa heitä tietoisesti käyttämään

73 Luovan työskentelyn edellytyksenä pidetään ympäristöä, jossa on oikeus epäonnistua joutumatta uhatuksi. Taidekasvatuksessa on todettu, että turvallisen tilanteen ja myönteisen vuorovaikutuksen vallitessa omaperäisten vastausten määrä voi jopa kolminkertaistua (ks. esim. Anttila 1994: 16).

74 Oppimiseen liittyvä jakaminen ja kohtaaminen edellyttävät sosiaalisuutta. Tieto ei siirry, vaan oppija ”konstruoi” sen itse: hän valikoi ja tulkitsee informaatiota, jäsentää sitä aiemman tietonsa pohjalta ja siihen nivoutuvana, ”rakentaa” kokemustensa välityksellä kuvaa maailmasta ja itsestään tämän maailman osana. Mielekkäät oppimisympäristöt mahdollistavat oppijan oman tavan tarkastella todellisuutta. Ne tarkoittavat kokemuksellisuutta, kontekstuaalisuutta ja ruumiillisuutta. Oppimiskokemus on kuvitellun tai todellisen esteen ylittämistä tai ongelman ratkaisemista. Siihen liittyy oman sisäisen työn tekemistä, uskaltautumista tulla ulos kuoresta, muuntua objektista subjektiksi. Siihen liittyvät omatoimisuus, itsenäinen oppiminen, itseohjautuvuus, ongelmanratkaisu. Aineisto tulisi esittää tavalla, joka vastaa oppijan omaa tapaa tarkastella todellisuutta (ks. esim. Niemi 1998: 40-41; Tella 1997: 53; Rauste-von Wright-von Wright 1998: 15, 121, 128; Lehtinen 1997: 21; Nurmi 1997: 141, 144).

75 Vrt. muistelutyöhön liittyvä osallistujia valtauttava ulottuvuus (Eskola-Suoranta 1998: 136).

kykyjään (ks. Swantz 1983; Swantz et al. 2001). Myös osallistava toimintatutkimus on perustaltaan diskurssia tiedon ja oppimisen roolista erilaisissa kamppailuissa, joita yhteisöissä käydään arvonannosta ja tasapuolisuudesta (Hall 2001: 174). Kyläkirja-prosessi oli oppimismuotoista pohjatyötä ymmärtämisen ja myönteisten asenteiden lisäämiseksi (Bærenholdt 2002: 37). Oppimisprosessi vaatii oppijalta aikaa ja sitoutumista ja prosessin vetäjältä aikaa, kärsivällisyyttä ja sitouttamista: yhteisten toimintojen toteuttamista siten, että kaikki, joita toiminto koskettaa, ehtivät ja heillä on mahdollisuus omalla toiminnallaan sitoutua kyseiseen toimintoon. Tutkimusalueilla käytäntönä olleessa toimintamuodossa kylän toiminnot usein keskitettiin yhdelle tai muutamalle toimijalle, jotka hoitivat yhteiset asiat ”kätevästi ja nopeasti”, mutta omalla tavallaan. Näin toteutettu ”niiden hanke”, mittava reitistöhanke oli muutaman vuoden kuluttua jo osin rähjäntynyt tai riisuttu opasteksteistään. Tapa, jolla toteutettavista hankkeista puhutaan, on kielellinen signaali, joka kertoo samaistumisesta ja sitoutumisesta. Sitoutuneet käyttävät ilmaisua ”meidän hanke”. Ne, jotka samaistuvat huonosti tai eivät ollenkaan, puhuvat ”teidän hankkeesta” tai ”niiden hankkeesta” (Hyyryläinen-Kangaspunta 1999: 79; Rannikko 2000: 157).

Molemmilla tutkimusalueilla kehittämisprojektit mursivat kylien toiminnallisia rajoja: kuka kuuluu ja kuka ei kuulu kylälle. Vaikka ulkopuolisten tunkeutumista vastustettiin, osin jo myönnettiin, että yhteistyö tuottaa lisäarvoa, jonka vuoksi kannattaa osallistua tavoitteelliseen toimintaan yhdessä ”entisten”, muualle tai muualta muuttaneiden kanssa. Kairanmaan kyläläiset perustivat osuuskunnan, jonka toimitusjohtajaksi kutsuttiin velka-saneerausessa oleva ”entinen” kyläläinen, kaupan ammattilainen. Hän siirtyi kunnan vakituiseksi asukkaaksi ja ryhtyi johtamaan kiinteistön muuttamista kyläkeskukseksi. Poismuuttaneet kyläläiset osallistuivat putki- ja sähkötöihin, toimittivat kylmäkalusteita, kyläläiset urakoivat kyläkeskuksen peruskorjauksen. Korjaustyö koetteli kylän henkistä ilmapiiriä: vuosien ajan useampi päivä viikossa talkootyötä. Näyttämisen tarve (Sallamaa 1996: 137) voi viedä mittaviin investointeihin ja väsymys voi heijastua katkeruutena ja kaunaisuutena. Tiukka sosiaalinen rakenne voi aiheuttaa kyläläisille kustannuksia, pakottaa alistumaan enempään kuin olisi kohtuullista. Sosiaalisen pääoman kartuttamisessa olisi Ilmosen (2000) mukaan mielekkäämpää tähdätä optimointiin kuin maksimointiin. Maksimoinnissa suljettu ja vahva sosiaalinen verkosto voi muuttua resurssista pelkäksi rajoitteeksi, josta halutaan päästä eroon. Kartuttamisella määrättömiin ei välttämättä ole yksittäiselle kyläläiselle järkeä (emt.: 25).

Voisiko syrjäkylän voima olla sen näennäisessä heikkoudessa? Heikkoutena on pidetty tyhjillään olevia kiinteistöjä, autiotiloja, jotka tulisi saada uudelleen asutettua. Omistajilta on kartoituksilla kysytty luopumishalukkuutta. Tulokset ovat usein olleet laihoja. Kaupunkilaisten omistuksessa olevia kiinteistöjä on käsiteltävänä olevassa tutkimuksessa pidetty kehittämisresurssina. Omistajilta ei ole edellytetty kiinteistöistä luopumista, vaan heidät on mielletty osallisina kylän elämään, mitä he katseltaessa kylää laajasti, historialliset kerrokset mukaan lukien, ovat osoittautuneet olevankin. Tämän prosessin myötä omistajat alkoivat jälleen ”ottaa haltuun” kiinteistöjään. Nuorempi polvi alkoi hankkia suvun tyhjillään olevia kiinteistöjä loma-asunnokseen. Kehittämisprojekti kiihdytti muutosta, teki siitä julkisemman. Tapahtumista uutisoitiin runsaasti paikallisissa lehdissä. Myönteinen tiedottaminen ja huomio, tekivät kylästä entisen väheksynnän sijaan ajoittain jopa vetovoimaisen, josta oli seurauksena taas kuohuntaa siitä, kuka kylän kiinteistöjä saisi hallita. Kylältä noin 10 kilometrin päässä olevan Lamujärven rantaan syntyi entisen loma-asutuksen lisäksi uusi loma-asuntoalue metsähallituksen myydessä sieltä tontteja. Kylän ympäristön metsissä on metsäkamppiä, joita voi myös kutsua paikallisiksi loma-asunnoiksi. Kylän ulkopuolisten kiinteistönomistajien näkeminen kehittämisen resurssina

nosti esiin laajemman maaseudun kehittämiseen liittyvän näkökohdan. Maaseudun ja kaupungin välisen vuorovaikutuksen elementtejä voi olla syrjäisellä maaseudulla jo olemassa, mutta niitä ei ole aina tunnistettu tai haluttu nähdä. Päijät-Hämeen tutkimusalueella on ”kaupunkilaisten” kesäasukkaiden osuus tunnettu ja tunnustettu. Maaseudun kehittämisessä on puhuttu riesana olevista ”perikuntien marjapensaista”, millä on viitattu muualla asuvien kiinteistönomistajien vajakäyttöisiin kiinteistöihin. Yhteistyö ”kaupunkilaismetseenomistajien” kanssa on välttämätöntä mm. metsästysoikeuden vuokraamisen osalta ja metsäautoteiden tiekunnissa.

Uusille paikallisille strategioille on Oksan (1994c) mukaan yhteistä se, että ne tiivistävät entisestään kaupungin ja maaseudun yhteyksiä ja uudet maaseudun kehittämisprojektit liittävät syrjäisenkin maaseudun entistä tiiviimmin kaupunkimaiseen tuotantoon ja kulutukseen. Vaikka monet hankkeet ajavat puhtaasti maaseudun asukkaiden etuja, niiden vahvuus on kytkennöissä kaupunkilaisiin, kaupungista löytyvissä liittolaisissa ja ostajissa. Ne ovat usein uudenlaisia sosiaalisia innovaatioita, uusia toimijoiden yhteistyömuotoja (emt.: 116, 117). Syrjäiseltä maaseudulta voi löytyä valmiita elementtejä uusiin sosiaalisiin innovaatioihin ja uusiin yhteistyömuotoihin, myös maaseudun ja kaupungin välisille uusille yhteistyö- ja vuorovaikutusmuodoille samoin kuin kansainvälisille verkostoillekin. Onnistuneen kehityspolun on todettu edellyttävän useanlaisten voimavarojen yhdistämistä, jossa erillisiltä näyttävät kehityskulut vauhdittavat ja tukevat toisiaan (Lehto-Oksa 2004: 76-77). Vuorovaikutus kaupungin kanssa edellyttää kunnollisia tieto- ja liikenneyhteyksiä (Oksa 1998b: 68; 1998a: 202; 1994c: 118). Tutkimuksessa ”perifeerisyyden uuden avaimen” (emt.: 68-69) rinnalle nousee maaseudun ja kaupungin välisen vuorovaikutuksen tutkimusalueilla valmiina oleva elementti: kylän ulkopuoliset metsän- ja muut kiinteistönomistajat mukaan lukien kesäasukkaat ja kakkosasunnon omistajat, ilmiö, jota kärjistäen voisi kutsua ”kaupungiksi maalla”. Avoin kansalaistason yhteistyö ”kylän” ja ”kaupungin maalla” välillä maaseudun ja kaupungin vuorovaikutuksen lisäämiseksi voisi tuottaa uusia innovatiivisia ratkaisuja. Avoimella vuorovaikutuksella voitaisiin mahdollisesti vähentää syrjäytymisongelmia sekä maaseudulla että kaupungissa (ks. Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutustyöryhmä 2002: 50).

Maaseutualueiden selviytymiskeinona on pidetty uusien asukkaiden hankkimista, kuinka ihmisiä saataisiin muuttamaan ”maalle meidän luo” (Päijät-Hämeen kylät ry). Monissa tutkimuksissa on kuitenkin todettu, niin kuin Kantasen (1991) tutkimuksessakin, että maalle muuttamiseen liittyy paljon ongelmia. Susiluoma (1998) aikanaan tavallaan puhkaisi maaseutunostalgian ”kuplan”, maalle palaaminen jopa niille, jotka omistavat maaseudulla kiinteistön, voi olla vaikeaa. Kairanmaalla kylän vanhoihin sukuihin kuuluvat, joilla oli vakituinen asuinpaikka toisella paikkakunnalla, mutta jotka edelleen omistivat kylällä osan kotitilastaan ja osallistuivat kylän historian kirjoittamisprosessiin, saattoivat tuntea itsensä ulkopuolisiksi jopa niin, että saattoivat kyseenalaistaa omalla kiinteistöllä käymisen. Kiinteistöstä ei kuitenkaan aina aiottukaan luopua.⁷⁶ Kylällä kehittämistyössä mukana olevat tunsivat voimakasta yhteenkuuluvuutta kylän kanssa, mikä ilmeni kylän alueeseen liittyvänä symbolisena omistuksena. Sosiaalisen pääoman suoraviivaisen kartuttamisen ongelmana on aiemminkin nähty yhteistyön taustalla olevat pitkäaikaiset sosiaaliset rakenteet, joita on hankala lyhytaikaisilla projekteilla muokata. Sosiaalisen pääoman kartuttaminen on sidoksissa paikalliseen sosiaaliseen ilmapiiriin ja halukkuuteen sitoutua muutokseen (Lehto 2000: 186). Sosiaalisista suhteista ei voi puhua törmäämättä kysymykseen vallasta (Lehtonen 1996: 23). Yhteistyötä kylän ulkopuolella asuvien kanssa

76 Vrt. Roos (1987: 78-79) joustamisesta, olosuhteisiin tyytymisestä ja alistumisesta.

Kuva 16: Kylä avoimena ja suljettuna yhteisönä (Sibley 1995: 79)

AVOIN YHTEISÖ	SULJETTU YHTEISÖ
Rituaalinen järjestys ”ylistää” osallistumista ja yhteistyötä.	Rituaalinen järjestys ”ylistää” hierarkiaa ja dominointia.
Rajasuhteet ulkopuolisiin epäselvät.	Rajasuhteet ulkopuolisiin terävästi piirretyt.
Mahdollisuudet itsehallintoon.	Rajatut mahdollisuudet itsehallintoon
Kategorioiden sekoittuminen.	Kategorioiden puhtaus.

tarvittiin alueen kehittämiseksi, mutta sosiaalisen rakenteen haluttiin pysyvän entisellään. Korkean sosiaalisen pääoman asteen on todettu tuottavan vastailmiönä ”diskriminointia” (Chakrabarti 2003; ks. myös Falk-Kilpatrick 2000: 107; vrt. Putnam 2000: 22-23; Bærenholdt 2002: 8-9).

Paikkaan kuulumisen tunne, ”topofilia” (Tuan 1974), voi saada monia muotoja ja vaihtelee suuresti emotionaaliselta voimakkuudeltaan ja intensiteetiltään. Se voi olla kiintymystä paikkaan, joka on tuttu, joka on koti ja tekee todelliseksi menneen. Se voi herättää omistamisen ylpeyttä ja luovuuden iloa (Tuan 1974: 247). Jako osallisuuteen ja sivullisuuteen (Relph 1976; Karjalainen 1987) kertoo paikan olemusta ilmentävästä yksinkertaisesta, mutta perustavanlaatuisesta dualismista eletyn tilan kokemuksissamme. Osallisenä oleminen tarkoittaa kuulumista paikkaan, yhteenkuuluvutta sen kanssa. Mitä voimakkaammin henkilö kokee olevansa sisäpuolinen (insider), sitä voimakkaammin hän identifioituu paikkaan. ”Eksistentiaalinen osallisuus” luonnehtii kuulumista paikkaan, syvää ja täydellistä identifioitumista paikkaan, mikä on perustavaa Relphin paikka-käsitteessä. Eksistentiaalista osallisuutta tunteva on osa paikkaa ja paikka on osa häntä. Se on osallisuutta, jota useimmat ihmiset kokevat, kun he ovat kotona, alueellaan, kun he tuntevat paikan ja sen ihmiset ja kun heidät tunnetaan ja hyväksytään siellä (Relph 1976: 49, 55). Ulkopuoliselle (outsider) sama alue voi näyttäytyä tilana, joka rajaa hänet ulos paikkaan kuulumisen osallisuudesta. Sama paikallinen kokonaisuus voi siten olla joko paikka tai tila riippuen siitä, kenen näkökulmasta asiaa tarkastellaan (Taylor 1999: 12). Kairanmaan kehittämisprosessi oli kyläläisten ”meidän kyläksi” määrittelemien rajojen koettelemista. Se edellytti avoimen osallistumista ja yhteistyötä ”ylistävän” yhteisön olemassaoloa sekä kategorioiden sekoittumista, ulkopuolisiin piirrettyjen rajasuhteiden häivyttämistä (Sibley 1995: 79). Hyväksyntään ja ei-hyväksyntään liittyvä keskustelu velloi välillä voimakkaammin, välillä laimeammin. Mukaan hyväksytyistä metsästystä harrastavista ja metsästysseuraan kuuluvista nuoret näyttivät toiminnan supistumiskehityksen myötä kaikkoavan.

Pyrkimys puhtaisiin identiteetteihin voi johtaa maantieteeseen, jota Massey (2003: 80) nimittää rajaamisen maantieteeksi. Se nojaa tiettyyn, rajattuun ja suljettuun, identiteetikäsitykseen. Sibley pitää maantiedettä eräänä tekijänä prosesseissa, joissa osa ihmisistä määritellään ”ulkopuolisiksi”. Sibley (1992: 114-115; 1995: 78-82) tukeutuu Basil Bernsteinin (1967) kehittämään toimintamalliin, joka käsitteli kontrollia kasvatusjärjestelmässä, koska hänen ideoillaan on ”erityinen resonanssi suhteessa ulossulkemisen kysymykseen”. Bernstein tunnisti hengenheimolaisuuden Mary Douglasin kanssa; ”the same problem through an analysis of the rituals surrounding purity and defilement”, samankaltaisuuksia oli ollut myös Mary Douglasin ja Julia Kristevan kirjoituksissa. Puhdistetun

ympäristön anatomia on ilmaus arvoista, jotka liittyvät kohonneeseen tietoisuuteen erilaisuudesta ja siten pelkoon sekoittumisesta tai rajojen hajoamisesta. Bernstein on tuottanut kasvatussosiologiassa luokituksen, joka linkittää kieleen ja opetussuunnitelmaan liittyvät tutkimussubjektit kontrollin muotoihin. Toimintamalli yhdistää sosiaalisen ja spatiaalisen ja ”vakuuttaa” ulossulkevien rakenteiden identifioimisen merkityksestä. Bernstein ei käytä mekaaninen-orgaaninen dikotomiaa temporaalisessa, aikaa ilmaisevassa merkityksessä; muutoksessa traditionaalisesta moderniin, vaan ilmaisee termeillä modernien instituutioiden organisoitumisen erilaisia muotoja.⁷⁷ Mekaaninen solidaarisuus, kuten *Gemeinschaft* voi olla luonteenomainen sosiaalinen muoto kehittyneissä yhteisöissä. Käytän Bernsteinin toimintamallia kuvaamaan syrjäistä kylää avoimena ja suljettuna yhteisönä (kuva 16) (Sibley 1995: 78-79).⁷⁸

Myöhemmin Bernstein (1971) muotoili ongelman uudelleen käyttämällä termejä luokittelu (classification) ja kehystäminen (framing) kuvaamaan sekoittumisen tai puhdistamisen luonteenomaisia piirteitä opetussuunnitelmassa. Luokittelu voi olla vahva tai heikko. Vahva luokitus on luonteenomainen suljetulle järjestelmälle. Heikko luokitus taas merkitsee heikosti määriteltyjä rajoja ja tiedon integroitumista. Sitä luonnehtivat sosiaalinen sekoittuminen ja vaihteleva maankäyttö. Erilaisuuteen ei kiinnitetä huomiota ja rajojen vartiointi koetaan tarpeettomaksi. Vastaavasti vahva kehystäminen merkitsee, että on olemassa selvät säännöt siitä mitä saa ja mitä ei saa ajatella, kun heikko kehystäminen taas merkitsee, että monet mahdolliset suhteet ja kytkennät ovat hyväksytyjä. Vahva luokitus ja vahva kehystäminen pyrkivät kulkemaan yhdessä, kuten tekevät heikko luokitus ja heikko kehystäminenkin, joskin vaihtoehtoiset kombinaatiot ovat mahdollisia. Vahvasti luokitellussa uudet ideat nähdään uhkaavina, koska ne haastavat hierarkkisen kontrollirakenteen. Kontrastinaan heikosti luokiteltu systeemi on joustava, joka imee uudet ideat itseensä. Siinä valta on jaettu. Hierarkkinen valtarakenne ei siedä ristiriitaisuutta. Subjektien sameat raja-alueet vaativat kommunikointia, mikä voi edustaa haastetta vallassaolijoille. Siksi jokin tieto vahvasti luokitellussa systeemissä voidaan nähdä vaarallisena tietona, joka ei sovi luokitukseen. Tämä on luonteenomaista Mary Douglasin teeseihin liittyville saastuttaville objekteille ja ideoille. Ne eivät sovi yhteisön luokittelusysteemiin (Sibley 1995: 80-81; 1992: 114-115).

Bernsteinin kasvatuksellinen malli tarjoaa Sibleyn mukaan analogian sosiaalisen tilan rakentumiselle. Siinä puhutaan vahvasti luokitellusta tilasta, missä vallitsee sisäinen homogeneisuus ja selkeät vahvat rajat erottavat tilan toisista. Vaihtoehtoisesti identifioidaan vahvasti luokiteltu spatiaalinen systeemi, joka sisältää kokoelman selkeästi rajattuja, homogeenisia yksiköitä, kuten tontit kaupungeissa. Vastaavasti kylää voidaan pyrkiä rajaamaan homogeeniseksi yksiköksi. Vahva luokitus vahvistaa tunteita abjektoitavista. Yhdenmukaistaminen lisää poikkeavuutta, sillä ilman poikkeavuutta ei ole tietoisuutta yhdenmukaisuudesta ja päinvastoin. Heikko luokitus ja kehystäminen spatiaalisen rakenteen muotoina yhdistetään sosiaaliseen sekoittumiseen, erilaisuuden sietokykyyn ja vähäiseen kiinnostukseen rajojen ylläpitämiseen (Sibley 1995: 39, 80-81). Sibley (1992: 115) näkee yhteyden paikan vahvan luokituksen ja siihen kuulumattomien sosiaalisten ryhmien hylkimisen välillä. Spatiaaliset rajat voidaan nähdä osaltaan moraalisina rajoina, sillä spatiaalisten erottelujen on nähty symboloivan myös moraalista järjestystä (ks. Sibley 1995: 39).

⁷⁷ Lehtosen (1990: 165) mukaan Durkheimin johtopäätös oli, että modernisoituminen merkitsee siirtymistä mekaanisesta solidaarisuudesta orgaaniseen solidaarisuuteen.

⁷⁸ Kuusisto-Arponen (2003: 57-62) tukeutuu myös kategorisaation määrittelyssä Sibleyn (1992; 1995) argumentointiin.

Kuva 17: Päijäthämäläinen maisema

Päijät-Hämeen tutkimusalue kuuluu Päijänteen vuorisentuun. Edessä Sysmän Lintaksi nimetty siirtolohkare Kammiovuorelta, entisen Mikkelin läänin korkeimmalta kohdalta.

Luonnon ja maiseman vetovoimaa

*”Apu tulee ylhäältä, sano Vintturin akka, ku olokkattova lehmälle syötti.”
(päijäthämäläinen sanonta)*

Suomalaista ihannemaisemaa etsittiin periferiasta, mistä se myös löydettiin (ks. Raivo 1999b: 11). Suomea esittelevissä julkaisuissa toistuu milteipä itsestäänselvyytensä kukkuralta tai vuorelta nähty metsien ja ”tuhansien järvien laaja panoraama pohjoisen läpikuultavassa valaistuksessa” (ks. Ilmonen 1996: 24). Päijäthämäläisessä matkailuesitteessä (Kuva 17) tuossa näkymässä esittäytyy myös ”erämaatunnelmainen Vintturi” (Kulha 1966). Päijänteen vuoriseudulle ominaiset korkeussuhteet, vesistöt, jääkauden jäljet ja kasvillisuus määrittävät ja rajaavat tutkimusalueen maiseman visuaalista sisältöä: ”Kun nouset Kammiovuorelle ... näet sinistä järvenselkää, luonnonkaunista, puhdasta maalaismaisemaa ja lähes koskemattomia metsiä” (Matkailuesite). Paikallisen kehitysyrityksen tekemä matkailuesite johtaa kysymään, kuinka päijäthämäläinen maisema esitetään. Maiseman kuvaaminen, tulkinta ja selittäminen ovat sen esittämistä ja esittymistä, representoitumista (Karjalainen 1999: 27). Maiseman kehukset ovat aina kulttuuriset, myös silloin, kun tarkastelun kohteena on fyysinen luonto. Puhdas luonto, ihmisen koskematon, näkemätön ja kulttuurisesti rajaamaton, ei ole maisemaa, vaan maisemassa näkyy aina ihmisen pyrkimys hallita ja kontrolloida ympäristöään, jollei muuten niin näkymän esteettisiä arvoja määrittävinä ja suodattavina reunaehtoina (Raivo 1999c: 1-2). Kulttuuristen kehysten lisäksi matkailuesitteen kuvassa ihmisen haltuunotosta ja vuoren matkailullisesta merkityksestä, kertoo vanhan kotimaisen iskelmän mukaan nimetty ”Sysmän Linta”, minkä arvonimen saa joka kesä joku paikallinen, ansioitunut nainen. Kammiovuorelle jääkausi jätti jälkeensä suuria siirtolohkareita, joista mahtavin on noin seitsemän metrin korkuinen kivenjärkele.

Päijäthämäläistä luontoa ja maisemaa ei käsitellä niinkään tutkimuskohteena, vaan enemmänkin välineenä, jonka avulla alueen sosiaalisia ja kulttuurisia ilmiöitä tarkastellaan. Maisema on sanana monimerkityksellinen ja saa usein tuekseen vahvistavia mää-

reitä. Puhutaan kansallismaisemasta, perinnemaisemasta tai suomalaisesta ihannemaisemasta, jolloin viitataan paitsi maisemallisiin alueisiin ja näkymiin, myös maiseman kansallista tai paikallista identiteettiä⁷⁹ luoviin merkityksiin (Raivo 1997: 193; Ympäristöministeriö 1993). Kaikilla edellä mainituilla on yhteytensä päijäthämäläiseen maisemaan ja identiteettiin sekä tutkimuksessa käsiteltävään toimintaan päijäthämäläisen maaseudun kehittämiseksi. Toimintaa eteenpäin vievät heikkojen siteiden verkostot muotoutuvat erityisesti luontoon ja maisemaan liittyvien teemojen ympärille. Ihanneluonnon halutaan olevan kaunista ja harmonista. Suomalaiseen ihannemaisemaan liitetään mielikuvissa saaret, metsät ja järvet. Päijäthämäläinen maisema Pulkkilanharjuineen on näkymiltään verrattavissa usein ihannemaisemaksi (Vilkuna 1997: 163) nimettyyn Punkaharjuun tai usein Suomen kauneimmaksi paikkakunnaksi mainitun Kangasalan, ”Kesäpäivä Kangasalla” lauluun ikuistettuun maisemaan. Lahdesta Asikkalan kautta Jyväskylään matkattaessa matka käy Päijänteen kansallispuiston ja Pulkkilanharjun kautta ja Sysmästä edelleen Korpilahdelle Päijänteen Saaristotietä siltoja pitkin (ennen lossien avulla), joista Korpilahdella sijaitseva Kärkisten silta on Suomen suurimpia, Päijänteen länsipuolelle ja Jyväskylään johtavalle, entiselle nelostielle.

Sysmän Suvisoiton (2000) Laura Kolben, paikkakunnan kesäasukkaan⁸⁰ vetämässä yhteiskunnallisessa latokeskustelussa⁸¹ keskustelijoiden yksimielinen näkemys oli, että ympäröivä päijäthämäläinen maalaismaisema mäkiineen, metsineen, järvineen on suomalaista kansallismaisemaa, nimenomaan sitä maisemaa, jolle olemme rakentaneet kansallista omakuvaamme. Tilaisuuden lopuksi Matti Klinge ”kruunasi” yhteisen näkemyksen sitaatilla Vänrikki Stoolista (Runeberg, J.L. 1978: Vänrikki Stoolin tarinat ”Heinäkuun viides päivä”). Tiedetään, että kansallisrunoilijamme Runeberg matkusti Punkaharjun kautta 1838 ja kiipesi tällöin yhdessä puolisonsa Fredrikan kanssa jollekin sen harjanteelle. Tämän vuoksi moni suomalainen on etsinyt Punkaharjulta Maamme-laulun ja Heinäkuun viidennen päivän maisemaa ”suomalaisen luonnonmaiseman sielua” (Ruohonen 1986: 232-233). Vuonna 1851 kiesimatalla Topelius näki Runebergin ikuistamat maisemat Punkaharjulla ja vielä 40 vuotta myöhemmin siellä matkatessaan totesi saman tunnelman säilyneen: ”Sitä ei voi sanoin kuvata, koskaan en ollut kokenut mitään selaista.” Kangasalla Topelius viivähti 1853 ja nousi silloin Haralan harjulle, missä myöhemmin kautta Pohjolan tunnettu ”Kesäpäivä Kangasalla” -laulun Sylvia-runon näki päivänvalon (Topelius 1981: Maamme kirja).

Maisemalla on ollut tärkeä rooli kansallisen identiteetin rakentamisprosessissa, jonka yhteydessä tietyt maisemat on merkitty kulttuuriin oleellisesti kuuluviksi koodeiksi. Isän-

79 Ks. myös Relph 1976: 44 sekä Häyrynen-Immonen 1996: 5 (maiseman merkitys ”identiteetille ja kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille”).

80 Kesäasukkaat ovat mukana kulttuuritapahtumissa niin vetäjinä kuin yleisönä.

81 Paikalla oli joukko asiantuntijoita. ”Myyttinen lehmä – Minun maaseutuni”, semioottista latokeskustelua kirjailija Kreetta Onkeli kommentoi myöhemmin kolumnissaan Iltalehdessä: ”Laura Kolbe johti keskustelua. Joku sanoi jotain. Avasin suuni. ”Tämä on paneeli, puheenvuorot pyydetään ja sinun puheenvuorosi kirjataan kolmanneksi”, Laura Kolbe sanoi. Puolen tunnin kuluttua oli puheenvuoroni. Keskustelu oli siirtynyt uusiin teemoihin. Minulla ei ollut enää sanottavaa. Katsoin Aki Kaurismäkeä. Hän ei katsonut ketään, paitsi viljelijäyleisöä, jonka koki ystäväksi. Matkalla Helsinkiin yksi osallistuja sanoi: ”tämä oli tällainen kesäseminaari”. Keskustelussa pohdittiin maaseudun ja kaupungin välistä suhdetta sekä lehmän merkitystä. Paikalla ollut Itä-Hämeen toimittaja toteaa jutussaan, että paneeli juuttui turhan usein navetan mutaan. Monen lahjakkaan keskustelijan mielipiteet jäivät kuulematta, koska puheenjohtaja ei johdatellut puhetta mihinkään (Itä-Häme 2002).

maan maisemaa luotaessa korostettiin niitä piirteitä, jotka erottavat meidät muista,⁸² erityisesti Ruotsista. Pohjanmaan lakeudet tai Länsi-Suomen viljava kulttuurimaisema eivät siten kelvanneet malliksi, vaan suomalaista ihannemaisemaa lähdettiin hakemaan syvältä sisämaan metsistä, Järvi-Suomen harjuilta ja soilta, jopa Vienan Karjalasta (Raivo 1997: 202; Ilmonen 1996: 24). Maaseutumaisemalla, joka ilmaisee jatkuvuutta, on erityinen merkitys kansallisessa diskurssissa,⁸³ koska se yhdistää kansan maahan, samoin kuin jaettuun menneisyyteen. Voimakkaimman ilmauksensa se saa mielikuvassa talonpoikaisesta elämästä harmoniassa maan kanssa (Herb 1999: 11, 16, 18; Kaplan 1999: 44). Kouluopetus on keskeinen mekanismi, jolla kansallinen omakuva sekä kuva Toisesta on perinteisesti rakennettu. Oppiaineista äidinkieli, historia ja maantiede ovat olleet tässä suhteessa tärkeitä (Paasi 1984b: 113; Knuutila-Paasi 1995: 74; Paasi 1998b: 217). Suomalaisuuden rakentamisessa maisema ja ilmasto on nähty ihmismielen rakenteen perusedellytyksinä (Peltonen 1998: 28). Kansallismaisema voidaan nähdä kulttuurisena tuotteena, välineenä, jonka avulla kuljetetaan suomalaisuuden tarinaa sekä ideologisenä työkaluna. Se välittyy osana suomalaisuuden metakertomusta (Vilkuna 1997: 163). Historiallisesti kansallismaisemäkäsite kytkeytyy 1800-luvun alkupuolella, romantiikan kaudella, kirjallisuudessa ja kuvaamataiteessa vallinneisiin ilmiöihin. Turun romantiikan nimellä tunnettu kirjallinen ryhmä sekä Helsingissä 1830-luvulla alkunsa saanut Lauantaiseura loivat perustan käsityksille kansallisesti arvokkaista maisemista (Ympäristöministeriö 1993). Häkli (1999b) käyttää diskursiivisen maiseman käsitettä,⁸⁴ joka sulkee sisäänsä sekä kansallisuuden symbolisen muotoutumisen että fyysiseen valtioon alueeseen sijoittuvat maisemat kuvatessaan sitä, kuinka maantiede kytkeytyy kansallisen identiteetin kehittymiseen. Maisema nähdään siinä luonnon- ja kulttuuriympäristön sosiaalisesti konstruoituneena suhteena: tapana nähdä, kokea ja tulkita asioita ja tapahtumia pelkistämättä niiden objektiivisia ominaisuuksia. Maisema sijoittuu aina johonkin materiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, sitä ei vain katsota, siinä myös eletään (emt.: 123-149).

Eri maissa liitetään erilaisia merkityksiä maaseutumaisemaan, mutta yleensä positiivisia. Hallitseva mielikuva englantilaisesta maaseudusta on ”a green and pleasant land” idyllisine kylineen (Valentine 2001: 255-257; Anderson-Gale 1992: 3; Newby 1979).

82 Identiteetti merkitsee samanlaisuutta niiden kanssa, jotka ovat samasta paikasta ja erilaisuutta suhteessa muihin (Rannikko 2000: 151; Knuutila 1996: 72-73; 1998a: 26; 1998b: 209; vrt. Hall 1999: 251; Relph 1976: 62; Massey 2003: 72; Rose 1993: 5). Identiteetin avulla voidaan vetää rajalinja meidän ja muiden väliin (ks. Massey 2003: 72).

83 Kansa jakaa idyllisen varhaismenneisyyden, joka tekee eläväksi kansan identiteetin, osoittaa kohtalonyhteyden ja antaa sille perinnöllisen oikeutuksen, joka voi perustua joko menneisiin tapahtumiin tai tätä tarkoitusta varten rakentuneisiin myytteihin. Kansa pyrkii korostamaan ja suojelemaan yhteisöllistä luonnettaan (Herb 1999: 11, 16, 18). Vaikka kansallisen identiteetin juuret voivat olla kaukaisessa menneisyydessä tai kielellisessä ja uskonnollisessa yhteisyydessä, se on muotoutunut läpi nykyisen maailman rakenteiden (Kaplan 1999: 44). Kalevalaa voidaan luonnehtia kansalliseepokseksi, koska Lönnrot koosti sen kansallisuusaatteeseen pohjautuvan maailmankatsomuksen ja kansallisten haasteiden pohjalta. Hän muokkasi kansanrunot viittaamaan koko Suomeen ja suomalaisiin kansakuntana. Runot ikään kuin kadottivat kotipaikkansa, koska niitä ei millään paikkakunnalla ollut esitetty juuri sellaisina, kuin ne oli Kalevalaan sisällytetty (Anttonen 2002: 45).

84 Merkittävimpiä teoksia, joka myötävaikutti suomalaisen diskursiiviseen maisemaan, oli Elias Lönnrotin kokoama ja osittain luoma kansanrunoseepos ”Kalevala”, joka kuvasi Karjalan historiallisen suomalaisuuden autenttisena ytimenä (Anttonen 2002: 39). Toinen tärkeä työ oli Zacharias Topeliuksen ”Maamme kirja” (1875), joka kuvasi Suomen ja sen maiseman ihanteellisella, stereotyyppisellä ja helposti lähestyttävällä tavalla. Kirjasta tuli nopeasti sekä koulujen että kotien vakiolukemistoa (Häkli 1999b: 132-133; Ympäristöministeriö 1993).

Kuva 18: Suomalainen koti

Suomen Lasten Aapisessa (Hälinen 1988) Rudolf Koivu johdonmukaisesti, ilman ainoatakaan poikkeusta, kuvaa suomalaisen kodin ja maiseman pääjätbämäläisen maiseman kaltaisena järvi-, metsä-, (vuori)mäkimaisemana.

Suvivirsi

Jo joutui armas aika
ja suvi suloinen.
Kauniisti joka paikkaa
koristaa kukkanen.
Nyt siunaustaan suopi
taas lämpö auringon,
se luonnon uudeks luopi,
sen kutsuu elohon.

Taas niityt vihannoivat
ja laiho laaksossa,
puut metsän huminoivat
taas lehtiverhossa.
Se meille muistuttaapi
hyvyttä, Jumala,
ihmeitä julistaapi
se vuosi vuodelta.

Taas linnut laulujansa
visertää kauniisti,
myös eikö Herran kansa
Luojaansa kiittäisi!
Mun sieluni, sä liitä
myös äänes kuorohon
ja armon Herraa kiitä,
kun laupias hän on.

126

”Maaseutu niin kuin ne, joilla on siellä etuoikeutettu paikka, ovat sitä representoineet, on englantilaisuuden ydinolemus. Näin ollen ne, jotka on ulossuljettu tästä puhdistetusta tilasta, ovat myös tässä mielessä, tavallaan ei-englantilaisia. Nuo osat kansallisesta alueesta, joiden katsotaan representoivan kansaa nationalistisessa diskurssissa, kuvataan vakaina, kulttuurisesti homogeenisina, historiallisesti muuttumattomina. Kulttuurinen heterogeenisuus on tämän fiktiivisen karakterisoinnin mukaan kielletty, mikäli niiden halutaan symboloivan mielikuvaa kansallisesta yhteisöstä” (Sibley 1995: 108). Termit ”rural” ja ”countryside” herättävät mielikuvia harmoniasta ja konsensuksesta. Tällaiset mielikuvat saavat voimansa ideaalisen maaseudun ja kansallisen identiteetin läheisyydestä, niiden ajattomista ominaisuuksista (Murdoch-Pratt 1997: 51; ks. myös Ilmonen 1996: 24). Englantilaisessa keskustelussa kansallisesta identiteetistä maaseutu on noussut esiin avainmerkitsijänä myös merkityksessä kuka kuuluu ja kuka ei kuulu maaseudulle heijastaen maaseudun ”pyhää laatua” (Sibley 1997: 218-219). Suomalaisuuden itsemäärittelyssä ovat edelleen keskeisiä maaseutu ja luonto (Ilmonen 1996). Samalla kun maaseutuun liitetyt mielikuvat antavat sille keskeisen merkityksen kansallisessa diskurssissa, sisältävät ne elementtejä, jotka voivat rajata maaseudun, jopa syrjäisen maaseudun selviytymismahdollisuuksia suomalaisessa yhteiskunnassa.

Suomalaisessa kulttuurissa maisemaa pidetään kodin yleisenä symbolina tai metaforana. Kotiseudun maiseman fyysinen ja sosiaalinen topologia on muistissamme syvälle kerrostunut (ks. Paasi 1996: 294). Snellman (2003: 260) kertoo monella Sallasta muutaneella olleen ikävä Lapin luontoa vielä usean kymmenen Ruotsissa vietetyn vuoden jälkeenkin. Kaipuu kohdistui niihin Lapin luonnon piirteisiin, joita Göteborgissa ei ole,

kuten erämaamaisemaan, hiljaisuuteen, valoisiin kesiin ja kevättalven hankikeleihin. Karjalainen (1999) kutsuu tällaista maisemaa biografiseksi, missä kokijan yksilöllinen elämänhistoria on olennaisella tavalla mukana. Jokaisella on omat biografiset maisemansa, jotka liittyvät hänen omiin muistoihinsa, arvostuksiinsa ja tunteisiinsa. Ne ovat enemmän mielen, kuin maan maisemia (emt.: 26; ks. myös Cosgrove 1984: 270-271). Kotiseudun maisema sulkee sisäänsä tuon paikan hengen (ks. Cosgrove 1984: 19). Siihen liittyvät mielikuvat ja mielikuviin sisältyvät ihmiset, sosiaaliset suhteet ja kulttuuriset järjestykset paikantavat kertojaa suhteessa maisemaan, ovat osa muistelijan identiteettiä. Ikävöidessään Lapin maisemaa göteborginlappilainen itse asiassa kaipaa Lapin sosiaalista maisemaa, elämäntapaa ja mahdollisuuksia, mennyttä, jota ei enää ole. Käsitteeseen koti ei mielletä kuuluvaksi vain asuinrakennus, vaan koko pihapiiri, jopa koko kylä. Snellman kiinnittää huomiota keskusjohtoisen asutustustoiminnan jättämään juurettomuuteen. Vaikka muuttoliike oli suurta kaikista kylistä, innokkaimmin muualle töihin lähdettiin juuri asutustoiminnan seurauksena syntyneistä kylistä (Snellman 2003: 46-47, 260; ks. myös Raivo 1999: 12-13).

Osalliselle ympäristö on paikka, osa itseä, mutta sivullinen tarkastelee ympäristöä etäisyyden päästä, ulkopuolisena. Sivullinen kiinnittää huomiota ympäristössä havaittaviin piirteisiin. Hänellä ei ole henkilökohtaista suhdetta kyseiseen ympäristöön (Haarni et al. 1997: 17-18; Relph 1976; Karjalainen 1987). Maisema sinänsä jätti Kairanmaan kylän asukkaat sanattomiksi: ”Ei kylä näytä miltään, se vain on.” Kyläläiset elivät ympäristöä, päivästä päivään, eivät katsoneet sitä. Osallisuuteen, tunteeseen paikkaan kuulumisesta liittyy tutuus ja pysyvyys ja vasta kylän keskeiseltä paikalta puuston kaatanut ukkosmyrsky sai kyläläiset näkemään ja katsomaan ympäristöään. Kotipaikka on täynnä tuttuja esineitä ja asioita, jotka tunnetaan käytön kautta. Ne ovat liian lähellä, melkein osa itseä (Karjalainen 1987: 26-28; Tuan 1977/2001: 144, 146, 183). Kairanmaa kuuluu Suomen selän suolakeuteen⁸⁵ (Raivo 1997: 196-197; 1999b: 8-9). Päijät-Hämeessä maiseman arvo tiedetään ja tiedostetaan. Päijänne ja sitä ympäröivä maisema ovat vetäneet alueelle vapaa-ajan asutusta viime vuosisadan alusta lähtien. Erityisesti kansallisromantiikan innoittamana alettiin 1900-luvun vaihteessa rakentaa huviloita Järvi-Suomeen. Alue kuuluu maisemallisesti Järvi-Suomeen ja Päijänteen vuoriseltuun (Raivo 1997: 196-197; 1999b: 8-9). Luonto, maisema ja maisemaproessit eivät ainoastaan determinoi tutkimusalueita eri tavoin, vaan myös yhteisöjen arvostukset, uskomukset ja ajattelutavat määrittävät sitä, miten tätä ulkoisen ympäristön tarjoamaa mahdollisuutta toteutetaan alueilla. Ympäristökokemuksen kautta kietoutuu ihmisen tunteisiin ja ideoihin ja nousee ajatukseksi ja symboliksi jollekin muulle. Siitä, että syrjäisen maaseudun asukkaan kohtalo voi olla sidottu ”Maahan”, kuten Dardel Vidaliin pohjautuen on argumentoinut, nousevat tutkimusalueilla hyvin erilaiset, jopa päinvastaiset mahdollisuudet (Pennanen 1997: 17-18, 91; Cloke et al. 1991: 64-65; Karjalainen 1986: 32-33).

Sen lisäksi, että maisema kertoo alueen kulttuurista, se voi myös rakentaa sitä. Se voidaan nähdä osana alueen sosiaalisia prosesseja. Päjäthämäläinen luonto ja maisema muodostuivat keskeisiksi resursseiksi, joiden pohjalle katsottiin voitavan rakentaa alueen kehittymisen kannalta tärkeitä verkostoja (PSYKY 1998). Eri ihmisryhmät ja heidän elämäkäytäntönsä tuottavat erilaisia tiloja, alueita, paikkoja ja maisemia (Häkli 1999a: 188). Konfliktitilanteet nostavat näkyviin päjäthämäläiseen luontoon ja maisemaan liittyviä erilaisia intressiryhmiä. Tutkiessaan Judinsalon kylän Onkisalonsaaren tiekiistaa Veintie (2002) on löytänyt kolme erilaista kulttuurista kontruktiota Päijänteen vuori-

85 Suomalaisesta ks. esim. Tanskanen (2000).

seudun maisemasta, sen merkityksestä, tulevaisuudennäkymistä ja jatkuvuudesta, kolme eri tapaa ”katsoa” maisemaa: ”kaupunkilaisen”, ”luonnonsuojelijan” ja ”maalaisen”. Ongelmaksi tällöin nousee, kenen maisema valitaan. Ulossuljetaanko maisemista joku? Kaupunkilaiselle maaseutu edustaa Veintien mukaan vastakohtaa kaupungille, virkistysmahdollisuuksia, luonnonrauhaa, lomatunnelmaa, mahdollisesti eksotiikkaa tai toisaalta nostalgisia muistoja maalla eletystä lapsuudesta. Loma-asuntojen sijoittumiseen vaikuttaa liikenneyhteyksien ja etäisyyden lisäksi kotiseuturakkaus. Happonen (1996) tutkimukseen vastanneista kesäasukkaista 28 % oli kotoisin paikkakunnalta, lisäksi 7 %:lla oli puoliso, sukulaisia tai ystäviä kotoisin seudulta (emt.: 13, 54).

Osa kesäasukkaista edustaa toista tai kolmatta polvea, osa on lomaillut samassa kiinteistössä kymmeniä vuosia. Myös seudulta lähtöisin olevien kesäasukkaiden sidoksessa alueeseen on yhteneväisiä piirteitä siihen, mitä Valentine (2001) kertoo Norjasta, missä kesämökkiä pidetään yleensä koko elämän ajan, kun vakituista asuinpaikkaa voidaan vaihtaa useamman kerran elämän aikana. Kesämökki voi siirtyä sukupolvelta toiselle. Kakkosasunto voi vakituista asuinpaikkaa enemmän liittyä tunteeseen identiteetistä ja jatkuvuudesta, ns. juuriin ja emotionaaliseen kotiin. Norjalainen kakkosasunnon omistamisen perinne liittyy myös kansalliseen identiteettiin. Loma-asuntoon liittyviä aktiviteetteja, kuten nauttiminen rauhasta ja luonnon hiljaisuudesta, ulkoilua, kävelyä, hiihtämistä, metsästystä ja marjojen poimimista pidetään symbolina norjalaisuudesta (emt.: 279). Nostalgiset muistot maalla eletystä lapsuudesta eivät ole tärkeitä vain kaupunkilaisille kesäasukkaille, vaan myös maalla edelleen asuville ns. maalaisille. Tämä nousi voimakkaasti esiin molemmissa tässä tutkimuksessa käsitellyissä tapauksissa. ”Maalaiselle” henkilökohtainen paikkasidonnaisuus merkitsee sitä, että maisema sulkee sisäänsä tuon paikan hengen (ks. Cosgrove 1984: 19, 270-271). Maiseman esteettisten arvojen korostaminen näytti liittyvän enemmänkin kesäasukkaiden ja luontoharrastajien arvomaailmaan. Paikalliset asukkaat eivät niitä erityisesti korostaneet, mutta ymmärsivät niiden merkityksen, jolloin painopistealueeksi alueen kehittämisessä muotoutui ”matkailuun ja kesäasukkaiisiin liittyvien toimeentulomahdollisuuksien löytäminen ja hyödyntäminen, jotta alueella voitaisiin turvata vakituisen asutuksen säilyminen tulevaisuudessakin” (PSYKY 1998). Verkoston rakentaminen kolmen katsantokannan kesken voi olla kuitenkin mahdollista, siihen viittaa Helsingistä alueelle ensin kesäasukkaaksi ja sittemmin vakinaiseksi asukkaaksi muuttaneen henkilön luona järjestetty tapahtuma, jossa aiheena oli alueen linnusto sekä myöhemmin järjestetty linturetki. Läsä oli paikallisia asukkaita ja kesäasukkaita sekä asiantuntijoina ”lintubongareita”, paikallisen lintutieteellisen yhdistyksen edustajia. Paikallisista asukkaista löytyi runsaasti aitoa kiinnostusta aiheeseen. Erityisen kiinnostuneita olivat metsästystä ja kalastusta harrastavat miehet, jotka omasivat jo valmiiksi asiantuntemusta luonnosta. He erityisesti, muiden lisäksi, jatkoivat luonnon ja lintujen tarkkailua tapahtumien jälkeen. Paikallisten arkipuheessa lintu- ym. luontoharvinaisuuksien uutisointi nousi yhdeksi keskeiseksi puheenaiheeksi.

Alueen nuoriso- ym. seurojen taloilla järjestetyt kesätapahtumat ovat perinteisesti koonneet yhteen niin kaupunkilaisia kuin maalaisia. Hirvipeijaiset ovat jokasyksyisiä alueen maanomistajia ja heidän perheitään kaukaakin kokoavia tapahtumia. Niissä esittäytyy niin paikallinen ikänsä alueella asunut kuin ulkomailla tai muualla maassa töissä oleva tai alueelle muuttanut helsinkiläisjohtaja. Kaupunkilaiselle jatkuvuus merkitsee Veintien (2002) mukaan sitä, että maaseutu pysyy entisellään, että sieltä löytää luonnonläheisyyden, rauhan ja eksoottiset elämykset, joita kaupungeissa ei voi kokea. Maalaiselle jatkuvuus tarkoittaa taas sitä, että ihmisten elämä maaseudulla jatkuu. Se edellyttää muutoksia ja kehitystä maaseudulla. Onkisalonn tienkiistan tapaan Päijät-Hämeen tutkimusalueella ylivoimaisesti tärkeimmiksi asioiksi paikalliset asukkaat nostivat alueen ties-

tön kuntoon ja yleensäkin liikkumiseen liittyvät kysymykset. Kunnostettavien teiden listasta tuli pitkä. Saaristotie on kapea, joten ainakin kyläkeskuksen ja koulun välille olisi saatava kevyen liikenteen väylä. Satamia ja vesiväyliä olisi kunnostettava. Luonnonsuojelijan suhtautuminen maaseutuun on lähempänä kaupunkilaisen kuin maalaisen näkökulmaa. Luonnonsuojelijalle jatkuvuus merkitsee luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä. Luonnonsuojelijan näkökulmasta maalainen ei näe luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen merkitystä ja maalaisen näkökulmasta luonnonsuojelija ei näe maaseudun elämän kokonaisuutta (emt.: 80-82).

Kuinka tulisi suhtautua paikallisen asukkaan vihamieliseen asenteeseen? Tätä jäin miettimään, kun syrjäisimmän kylän kauppias muualta muuttaneelle kehittämissuunnitelmassa aktiivisesti toimineelle naisryhtäjälle kiusaa tehdäkseen otti tavakseen pysäköidä ison pakettiautonsa kaupan pihalla olevan ilmoitustaulun eteen. Konfliktitilanteet nostavat näkyviin ns. sosiaalisen kestävyuden tärkeyden syrjäisen maaseudun kehittämisessä. Eikö koko ikänsä syrjäisellä maaseudulla asuneen maalaisen voi ajatella olevan myös uhanalainen? Eikö hänen voi ajatella kuuluvan maisemaan siinä missä valkoselkätikka? Syrjäisen maaseudun näkökulmasta sosiaalinen kestävyys tarkoittaa ennen muuta sitä, että ympäristöä ja luonnonvaroja koskevista asioista päätettäessä paikallisen väestön elinmahdollisuudet otetaan huomioon (Rannikko 1997: 144). Sosiaalisesti kestävä kehityksen kannalta tärkeitä ovat vaikutukset, joita metsätalouden käytännöillä on syrjäisen maaseudun elinehtoihin ja sosiaalisiin järjestelmiin. Metsätalouden arviointiperusteena Vehkamäki (2003: 7) katsoo sosiaalisen kestävyuden olevan kuitenkin vielä ”uusi ja melko tyhjä käsite”, joka tulee saamaan sisältöä julkisen keskustelun ja tutkimuksen tuloksena.

Karjalainen kuvaa paikan olevan merkityssuhteissa. Enemmän kuin jossakin paikassa, elämme jotakin paikkaa: kotia, paikkakuntaa, seutua. Paikan ja maiseman kautta käsitellään ihmisen ja hänen elämisaailmansa välistä kokemuksellista suhdetta. Sen mukaan maisemaa itsessään, havainnoijasta irrallaan ei ole olemassa. Vasta ihmisen tietoisuus herättää maiseman (Karjalainen 1997: 231; 1986; 1987: 9-10). Osa maiseman viehätystä on tieto, tunne tai käsitys historiallisista kerroksista ja yhä nähtävistä menneen ajan jäljistä. Maiseman henki syntyy siihen liittyvän historian, menneisyyden ja perinteen tiedostamisesta (Raivo 1999b: 12). Päijät-Hämeen tutkimusalueella maisema havainnollisesti menettä, avasi paikallisia muistiarkistoja. Suomen oloissa harvinaisen suuret ketoalueet, jotka olivat onnistuneet välttämään koneelliset muutostyöt, kertoivat tarinoita alueen historiasta. Ne sisälsivät kylän ”menneisyyden läsnäolevia elementtejä” (ks. Williams 1988: 139-142), joiden avulla voitiin keksiä uudelleen päijäthämäläinen ”nykyhetkessä oleva menneisyys” (ks. Hall 2003b: 241). Alueen paikallishistorioiden kirjoittajina toimivat joko yksityiset henkilöt tai toimikunnat. Siinä muodossa kuin historian kirjoittamista on käsitelty Kairanmaan yhteydessä, ei tutkimukseen kuvatulla ajalla voi katsoa alueella olleen mahdollisuutta tehdä. Käsitys maisemasta ihmistoiminnan aikaansaaman maiseman valikoituina piirteinä, jotka ovat uhattuina muuttumisen tai katoamisen vuoksi, viittaa Raivon (1999a) mukaan nykyisin keskeiseen suojelun ja suunnittelun näkökulmaan, alueellisen maisematutkimuksen yhteen sovellutukseen. Ko. maisemat ilmenevät kulttuurisen ja historiallisen perinnön kannalta arvokkaina paikkoina, miljöinä tai alueina. Kyseinen maisemäkäsitys on sekä konkreettinen että arvoladattu. Suojeltava maisema on jotakin sellaista, mitä sen kulttuuriperinteen ja vallitsevan historiakäsityksen kannalta pitäisi olla. Lähestymistapaan liittyy tutkimuksen praktisuus, valikoitujen elementtien inventointi, suojelukiriteerien selvittäminen ja maisemahoidon suunnittelu (emt.: 15). Vuonna 2000 alkoi Päijät-Hämeessä perinnemaisemamatkailuhanke. Päijät-Hämeen 12 kunnassa on yli 100 perinnebiotooppia, joiden pinta-ala on noin 576 ha (Hovi-Lahelma-Siltala 2001: 3-4). Perinne on samoin arvoladattu käsite, siinä menneisyys määritellään uudelleen nyky-

syiden tarpeista ja lähtökohdista käsin. Perinteen tuottamisessa Raivon mukaan olennaista on juuri tulkinta, ei niinkään maisemassa ilmenevät historialliset jäljet (Raivo 1997: 204; 1999b: 13).

Tutkimusalueella sijaitsevalla ketoalueella käynnistyi vuonna 1992 valtakunnallinen ketoprojekti. Luontoliiton talkooleiriläiset niittivät ketoa kesinä 1993-1995. Tämän jälkeen kedolla on järjestetty alueen järjestöjen ja kylätoimikunnan voimin tapahtumia, joissa ketoa on niitetty joko kilpailujen tai niittotalkoiden merkeissä. Heinäkuun 12. päivän talkoot ovat jokavuotinen kyläläisten ja paikkakunnalta lähtöisin olevien kesäasukkaiden tapaamispaikka. Katajaketo-hakamaan tekee arvokkaaksi sen laajuus sekä uhanalainen nurmilaukka ja muut huomionarvoiset lajit, kuten pylväskatajat (Hovi 2000: 120-123; Hovi-Lahelma-Siltala 2001: 46-48). Nurmilaukka kertoo usein rautakautisesta asutuksesta. Alue on kylän vanhinta asuttua aluetta. Niemen, joka työntyy Päijänteeseen, on arveltu voivan olla eräs Päijänteen itäpuoleisen asutuksen vanhimpia paikkoja oletettaessa, että asutus on tullut alueelle Päijänteen länsipuolelta (Juvelius 1927; Kulha 1966). Alueella käynnistyi kesällä 2002 vanhaan kivinavettaan rakennettu elämysravintola. Päijänteen Saaristotien maisemointihankkeen valmistuttua käynnistyi lammastilalla, sen vanhassa, 1800-luvulta peräisin olevassa asuinrakennuksessa kesäkahvio, jossa myydään lampaanlihaa ja käsityötuotteita. Ketoalueet edustavat ”traditionaalista maalaismaisemaa” (Raivo 1999a: 15).

Kylät ovat rakenteeltaan melko hajanaisia. Ne ovat sijoittuneet vesireittien varsille ja solmukohtiin matalille rantaselänteille. Talot ovat joko samalla aukealla tai kumpareella säännöllisten välimatkojen päässä lähipeltojensa ympäröiminä. Varhaisin tiedossa ollut reitti Asikkalasta Jämsään on kulkenut Päijät-Hämeen tutkimusalueen kautta. Jyväskylän ja Lahden välisistä reiteistä Pulkkilanharjun ja Päijänteen Saaristotien kautta kulkeva reitti on todettu matkailullisesti vetovoimaisimmaksi (Tielaitos 1992). Tutkimusalueen läpi kulkevan Saaristotien liikenne vilkastuu kesäisin, jolloin kesäasukkaat tulevat mökeilleen. Kesällä tiellä liikkuu paljon pyöräilijöitä. Se on viitoitettu osaksi valtakunnallista pyöräilyreittiä. Alueen kehittämisprojektin kärkihankkeeksi muodostui Päijänteen Saaristotien maisemointihanke, jonka tarkoituksena oli avata pusikoiden taakse peittyvät Päijänteen maisemat. Sen tavoitteena oli Saaristotien maisemointi matkailijoita puoleensavetäväksi luonnonkauniiksi matkailutieksi, joksi se oli rakennettaessa tarkoitettu (Kulha 1966) sekä paikallisten asukkaiden viihtyvyyden lisääminen ja tien liikenneturvallisuuden parantaminen. Käytännössä tienvarren maisemointi ja näkymien kohentaminen tarkoittivat maisemallisesti merkittävien näkymien avaamista erityisesti tien ja Päijänteen väliseltä vyöhykkeeltä. Projektia siivitti alueella ilmestyvien sanomalehtien aktiivinen tiedottaminen. Paikallisten tiedotteiden tekeminen oli niiden ansiosta tarpeetonta. Paikallislehti Itä-Häme tuki pääkirjoituksessaan voimakkaasti maisemointihanketta:

Päijät-Hämeen kyläprojektiin valitun Pohjois-Sysmän kylänelikon kärkihankkeen valinta on osunut oikeaan kohteeseen. Kylänelikko on kunnostamassa Saaristotien pusikkoiset rantamaisemat. Se on enemmän kuin tarpeen, sillä saaristotien järvinäkymät peittyvät usein tiheään puuston ja risukkojen taakse. Hankkeen tarkoituksena on saaristotien maisemien kohentaminen muun muassa raivaamalla ja harventamalla tiheitä tienvarsipusikoita. Toteutuessaan kunnostustyöt lisäisivät saaristotien matkailullista merkitystä. Samalla se kohentaisi paikallisten asukkaiden viihtyisyyttä ja mahdollisuuksia matkailuelinkeinojen kehittämiseen. Asikkalasta Korpilahdelle ulottuva saaristotie on harvinaisen kaunis reitti matkailijoille. Sysmän metsänhoitoyhdistys on halukas vastaamaan hankkeen käytännön toteutuksesta. Metsäkeskuksesta on tarjottu suunniteluapua, joten hanke on vahvalla pohjalla. Kunnostustalkoisiin olisi kuitenkin saatava kaikki tien vaikutuspiirissä olevat kunnat, jotta siitä muodostuisi hyvä kokonaisuus.

Tielaitos on kiinnittänyt viime vuosina melko paljon huomiota päätieverkon ympäristöön. Sysmässä alueen asukkaat ovat ottaneet aloitteen omiin käsiinsä. Samanlaista tarkokkuutta kaivataan muuallakin. Kysymys on ihmisten jokapäiväisestä elinympäristöstä (Itä-Häme 1998: pääkirjoitus).

”Maisematien” vetovoimaa Päijänteen Saaristotiellä katsottiin olevan ”yllin kyllin”, kunhan järvinäkymä saataisiin esille. Sanomalehti Itä-Hämeen (1999) yhdeksi pääuutiseksi oli nostettu ”Maisematie sai rahaa”. Rahoituksen järjestyttyä ja hankkeen käynnistyttyä tien varteen laitettiin EU-hankkeesta tiedottavat taulut, joissa tie ”nimettiin” Päijänteen maisematieksi. Tiepiirin mukaan tien nimenä ei voisi olla ”maisematie”, koska maisemaa on jokaisen tien varressa. Maisematieksi nimeäminen kuvaa sitä, kuinka hankkeeseen osallistuneet ja siitä kirjoittaneet mielsivät maisema-sanan tarkoittavan nimenomaan esteettisesti kaunista näkymää. Raivon (1999c: 1) mukaan maisemaa käytetäänkin yleisesti koskemattoman luonnon, perinteisen maaseudun, kulttuurihistoriallisen miljöön tai esteettisen näkymän synonyyminä. Hankkeen valmistelu siirtyi käytännön syistä, hankkeen etenemisen varmistamiseksi, metsänhoitoyhdistykseltä metsäkeskuksen toimistolle. Kun varmistui, että hanke saa rahoituksen, sen hallinnointi siirtyi paikalliselle kehitysyhtiölle. Hankkeeseen tulivat mukaan Tielaitoksen piiri ja kunta. Hankkeen kustannusarviosta tuli TE-keskuksen kautta kaksi kolmasosaa, josta puolet EU-rahaa. Hanke sisälsi maisemointisuunnitelman laatimisen ja tien varren sekä lisäksi Vintturin kylätien maisemoinnin, pituudeltaan 28 kilometriä. Maisemointisuunnitelma laadittiin metsäkeskuksessa ja metsänhoitoyhdistys huolehti palkallisena metsurityönä toteutettavasta maisemointityöstä. Paikallisten asukkaiden ja metsänomistajien osuudeksi jäi talkootyönä toteutettava tienvarsien maisemanhoitotyö. Hanketta pidettiin hyvänä, koska se ei ollut vain suunnitteluhanke, vaan sisälsi määrärahan metsurin palkkaamiseen ja siten konkreettiseen maisemanhoitotyöhön.

Tutkimusalueen metsämaisemassa on edelleen nähtävissä kaskeamisen vaikutuksia.⁸⁶ Soita on harvakseltaan ja ne ovat pienialaisia korpi- ja rämekuvioita. Pellot ovat yleensä moreeni- ja turvemailla. Pelloilta raivatuista kivistä kootut kiviaidat ja -kasat ovat viljelymaiseman erityispiirre. Kaskiviljelyn muovaamia maisematyyppejä on paikoin jäljellä kylien lähellä, joista tyypillisiä ovat lepikkoiset laidunhaat ja -ahot. Hankkeessa annettavien hakkuusuositusten tavoitteena oli ohjata hakkuutoimintaa siten, että maisemallisesti merkittävät kohteet säilyttäisivät ominaispiirteensä hakkuun jälkeenkin. Kokonaisvaltaisen suunnittelun katsottiin antavan pohjan yksittäisten maisemanhoitokohteiden suunnitteluun ja toteuttamiseksi. Tavoitteena oli saada kyläläiset mukaan suunnitteluun kaikissa vaiheissa. Ratkaisevan tärkeänä tekijänä yhteistyölle oli se, että aloite hankkeeseen oli tullut alueelta itseltään, alueen kylien yhteistyöryhmältä. Metsäkeskuksen maisemasuunnittelijat pyrkivät käymään keskeisimmät alueet läpi maastossa yhdessä maanomistajien kanssa. Suunnitelman toteuttamisesta kantoivat vastuun metsänhoitoyhdistys ja maanomistajat (Metsä 1999). Lehdistön runsas ja kannustava uutisointi hankkeesta johti siihen, että hetkellä, jolloin metsänhoitoyhdistyksen metsuri oli aloittamassa raivaustyötään, saattoi tienvarren todeta jo muuttuneen hankkeen aloitusvaiheesta. Moni tienvarren maanomistaja oli ryhtynyt raivaamaan tienvarsipusikoita. Tienvarsimaisemien kohentumiseen

⁸⁶ Kaskiviljely oli vanhastaan savolaisten ja karjalaisten omaksuma ja heillä vielä 1800-luvun puoltavaliä lähestyttäessä maanviljelyn tavallisin ja eniten käytetty viljelysmuoto. Veroselityksessä vuodelta 1543 mainitaan: Savonlinnan läänissä ei ole vuotuisia eikä vakinaisia viljapeltoja niin kuin Hämeessä ja muualla Suomessa, vaan siellä on viljeltävä metsää ja hakattava kaskia, joita he voivat käyttää korkeintaan kuusi tai kahdeksan vuotta (Ruohonen 1986: Punkaharjulta Päijänteelle, 39).

entisestä vaikutti myös alueen siirtyminen Etelä-Suomen lääniin ja Hämeen tiepiiriin entisen Mikkelin läänin ja piirin sijaan. Tielaitos tuli maisemointihankkeeseen mukaan alueen kylien yhteistyöryhmän aloitteesta. Sen rahoitusosuus jäi hankkeessa rahoitusteknisistä syistä käyttämättä, mutta yhteistyöryhmän pyynnöstä tielaitos rakensi myöhemmin rahoitusosuudella veneenlaskupaikan Saaristotien varren lossialueelle. Kehitysyhtiön asiasta tekemään aloitteeseen Tielaitos ei reagoinut. Paikallistasolla yhteistyö ontui välillä, koska yhteistyökumppania ei arvostettu, eikä osapuolten välillä riittävästi kommunikoitu tai välitetty informaatiota.

Maisemointihankkeen edettyä Keski-Suomen puolelle, tehtiin maisematieksi kunnostamisesta sekä parista muusta vastaavasta kohteesta video Metsätalouden kehittämiskeskus Tapion, Maa- ja kotitalousnaisten keskuksen sekä Tielaitoksen toimesta. Video kuvattiin ajankohtana, jolloin maisemointihankkeen onnistuminen tuntui kääntyneen vetäjiin kohdistuvaksi vihaksi. Metsäkeskuksen ja metsänhoitoyhdistyksen välillä käytiin taistelua siitä, miten hanke olisi pitänyt toteuttaa. Itse olin jo antanut periksi ja ajatellut, että nyt minulla olisi oikeus vaikka sairastua. Kamera kuvasi ja toimittaja esitti omituisia, hankkeen kulun kannalta epäolennaisia kysymyksiä. Päässäni välähti, etten ehkä pääsisikään puhumaan videolle olennaisista asioista, vaan saisin esittää maalaista, joka on päässyt kuvattavaksi ja jolle alentuvasti esitetään yksinkertaisia kysymyksiä. Puhuin kysymyksistä välittämättä ja videon loppupuolella puheeni sarjatuli alkoi kääntää tilanteen voitokseni (muistiinpanot). Video alkaa ja loppuu katkelmalla kansalliskirjailijamme Frans Emil Sillanpään romaaniin pohjautuvasta elokuvasta ”Ihmisiä suviyössä”, jonka voi katsoa edustavan positiivista stereotypiaa suomalaisesta maaseudusta. Elokuvassa tulee hyvin esille maaseudun kukoistuskauten maisema avoimine järvimaisemineen. Videon selostuksen mukaan

Sillanpään kuvaama Suomen kansallismaisema on kasvanut umpeen. Tieltä kulkijalle avautuva pelto- tai järvinäkymä on kohta harvinaisuus. Suomen kuva on muuttunut samassa tahdissa, kuin maaseudulla väki on vähentynyt maaseudun peruselinkeinoissa tapahtuneiden muutosten myötä. Ihmisten ja heidän harjoittamiensa elinkeinojen luoman tilan on vallannut pusikko ja muu kasvillisuus, joka nopeasti peittää ihmiskäden jäljet. Nyt tienvarren pusikot peittävät monissa paikoissa taakseen tuhannet järvemme. Maaston yksityiskohdatkin ovat kadonneet. Ennen vaihtelevia maisemia tarjoavista maanteistä on tullut vihreitä tunneleita, vaarallisia kohtauspaiikkoja niin autoilijoille, jalankulkijoille kuin eläimillekin... Kirjailija Frans Emil Sillanpäälle maisema ja etenkin ihmisten muokkaama maalaismaisema oli rakas. Elinvoimainen maalaiskylä oli hänelle suomalaisuuden ja suomalaisen kulttuurin kulmakivi. Sillanpään maiseman osana oli myös historia, menneiden sukupolvien työn tulokset, kansallinen identiteettimme ja vahva usko tulevaisuuteen. Hänen maisemassaan oli avaruutta ajatuksen lentää ja luoda uutta. Hoidettu maisema kertoo tänäkin päivänä ihmisten uskosta tulevaisuuteen ja perinteiden siirrosta tuleville sukupolville. Maisemanhoito antaa uusia mahdollisuuksia. Se lisää maaseudun elinkelpoisuutta, luo lisää työtilaisuuksia, esim. luontoon perustuvan matkailuelinkeinon parissa. Tiemaisema, maalaismaisema ja kulttuurimaisema muodostavat yhden merkittävän kokonaisuuden. Se on ihmisen itselleen rakentama elinympäristö, joka on täynnä merkittäviä hyödykkeitä ja arvoja, suuria ja pieniä yksityiskohtia kertomassa kansakunnan historiasta... (Mandart Production 2001).

Päijät-Hämeen tutkimusalueen kylien yhteistyö päättyi maisemointihankkeeseen, hankkeessa aktiivisesti toimineen valtuutetun yllättävään torjuntaan: ”Ei täällä näin asioita hoideta. Vain puolueitten kautta.” Vain puolueiden kautta toimiminen tarkoitti toiminnan kes-

kuksen siirtymistä alueen suurimmalle kylälle, missä asuivat alueen kaikki neljä valtuutettua, jotka olivat kaikki samasta puolueesta. Yhteistyötä vaikeutti se, että yhteistyöryhmän vetäjä asui ja toimi kylätoiminnan vetäjänä tutkimusalueen reuna-alueella. Reuna-alueiden pienet kylät tulivat näin huomioon otetuiksi. Suurimman kylän oli kuitenkin vaikea hyväksyä toiminnan johtamista tutkimusalueen ”periferiasta”. Kylien välisen kilpailun lisäksi vaikutti olevan kysymys perinteisten ja ”uusien” toimintatapojen, paikallisena pidetyn ja alueen ulkopuolelta tulleiden vaikutteiden välisestä törmäyksestä. Alueen ainoalle koululle valittiin myöhemmin, niin kuin kaikille kunnan kouluille, puoluekriteerein johtokunta, jonka jäsenet tulivat pääosin koulun ympäriltä. Alueen toiselta ”suurelta” kylältä oli jo hävityn koulutaistelun jälkeen viety lapsia kuntakeskuksen kouluun. Kehitys oli viemässä koulua sijaintikylän kouluksi. Kehittämisprojekti johti suoran ja välillisen demokratian konfliktiin. Suora demokratia on usein nähty edustuksellisen demokratian, sen edustajien vallan ja aseman uhkana. Suora ja edustuksellinen demokratia eivät Sutelan (1998) mukaan ole kuitenkaan toisiaan poissulkevia, vaan täydentäviä elementtejä. Suoran demokratian toteuttaminen ei ole mahdollista ilman edustuksellisen demokratian instituutiota. Kunnallinen demokratia ei toteudu samanlaisena eikä samanasteisena kaikissa kunnissa. Kansalaisyhteiskuntaan kuuluu oleellisena osana kuntalaisten ja kansalaisten suora osallistuminen ja vaikuttaminen. Kuntalaiset osallistuvat selvästi enemmän suoran kansalaistoiminnan kautta oman elinympäristönsä tai omien asioidensa hoitoon kuin edustuksellisen demokratian kautta (emt. 78, 84, 88, 94-95). Kehittämissankkeesta muodostui kokeilu, jossa toimijoina olivat myös muualta paikkakunnalle muuttaneet aktiiviset naiset. Tässä mielessä se aiemmin esitellyn periaatteen mukaan ”antoi äänen” alueen äänettömille. Hankkeen tulokset yllättivät ja johtivat edustuksellisen demokratian itsepuolustukseen. Kaikki alueen valtuutetut olivat miehiä. Hanke onnistui kuitenkin luomaan alueelle ”hyvän maineen” (video, lehtikirjoitukset) (kyläasiamiehen antama tieto). Lehdistössä saamansa runsaan julkisuuden vuoksi se innosti asukkaita ja alueelta lähtöisin olevia toimintaan, vapautti alueeseen liittyviä voimavaroja sekä avasi tietä nykymuotoiselle kehittämis-toiminnalle alueella.⁸⁷ Se loi myös toimintaa stimuloivaa luovaa jännitettä.

Päijäthämäläistä luontoa arvostetaan, siitä kertoo myös, että ylivoimaisesti tärkein syy seudun valitsemiselle loma-asuntoalueeksi on Happonen (1996) tutkimuksen mukaan luonnon kauneus, puhtaus ja rauhallisuus. Päijänne, jonka itärannalla alue sijaitsee, on hallitseva elementti. Päijänteen ympärillä sijaitsevista kunnista Sysmässä on eniten vapaa-ajan asuntoja, joista 1/3 sijaitsee Päijänteen rannoilla. Päijänteen tarjoamat ulkoilu- ja harrastusmahdollisuudet olivat houkuttelevat 38 % loma-asukkaista (emt.: 54; Lahti 1999: 14). Kunnan alueella on Päijänteen rantaviivaa 270 km, vesistöjen rantaviivan pituus on yhteensä noin 1000 km. Päijänteen rantayleiskaava on lisännyt vapaa-ajan asutusta. Alue sijaitsee kohtuullisen ajomatkan päässä suurista kaupungeista. Suurin osa vapaa-ajan asukkaista on eläkeläisiä ja suurin osa heistä tulee joko Lahdesta tai Helsingistä. Vapaa-ajan asunto oli ollut omistuksessa keskimäärin 19,6 vuotta. Vuonna 1997 vapaa-ajan asunnoilla vietettiin keskimäärin 85 vuorokautta. Monet oleskelevat loma-asunnolla yhtäjaksoisesti kaksi kuukautta. Heinäkuu on yleisin lomailukuukausi ja jopa 95 % loma-asukkaista viettää juhannuksen alueella (Lahti 1999: 6, 14, 20, 21; Happonen 1996: 23, 48, 52, 60, 81).

Vuoden 2000 lopussa kesämökkejä oli Suomessa 450 000 ja kesämökin omistaviin asuntokuntiin kuuluvia henkilöitä lähes 800 000. Vuoden 1995 lopussa vastaavat luvut olivat 416 000 ja 770 000. Viidessä vuodessa kesämökkien määrä oli kasvanut 24 000

87 Vrt. ”making way for them” (Sibley 1995: 184).

mökillä ja kesämökin omistaviin asutokuntiin kuuluvien henkilöiden määrä 30 000 henkilöllä. Talviasuttavia mökeistä oli vuonna 1995 yli puolet eli 214 000. Vuoden 2000 lopussa kaksi kolmesta mökinomistajasta omisti kesämökin asuinkuntansa ulkopuolelta (Palttila 2002: 13-14). Ulkokuntalaiset mökkiläiset nostavat useiden kuntien väkilukuja huomattavasti. Väkiluku yli kaksinkertaistuu 25 kunnassa, lisääntyy puolella 58 kunnassa ja tuo vähintään 20 % lisän asukasluvuun melkein puolessa Suomen kunnista. Kotilaisen (1998) mukaan ulkokuntalaisten mökkiläisten osuus kuntalaisista on Sysmässä 82 %. Paikkakuntalaiset itse sanovat asukaslukunsa kesäisin jopa kolminkertaistuvan. Mökkiläinen voidaan mökillä vietetyn ajan, mökkeihin sijoitetun pääoman ja mökkeilyn luonteen perusteella määritellä osa-aikakuntalaiseksi. Kuntalain mukaan mökkiläinen on ”kunnan jäsen” ja vakituinen asukas on ”kunnan asukas”. Lain mukaan kunnalla ei ole velvoitetta tiedottaa kunnan jäsenille kunnassa vireillä olevista asioista ja muusta kunnan toiminnasta. Myöskään aloiteoikeutta kuntaa koskeviin asioihin kunnan jäsenellä ei ole (emt.: 3, 34). Loma-asunnoista yhä useampi on muuttumassa ympärivuotiseen käyttöön tarkoitetuksi kakkosasunnoksi. Loma-asuntojen käytön lisääntymiseen on vaikuttanut eläkeläisten suuri osuus sekä työttömien lisääntyminen, etätöitä tekevien osuus on sen sijaan pysynyt vähäisenä. Vuonna 1995 arvioitiin joka kymmenennen eli noin 40 000 kesämökin soveltuvan kokonsa: vähintään 60 neliometriä ja varustetasonsa puolesta ympärivuotiseen käyttöön. Vuoteen 2010 määrän arvioitiin nousevan 80 000:en eli 16 prosenttiin kesämökeistä. Erityisesti yrittäjien ja ylempien toimihenkilöiden työssäkäynti vapaa-ajan asunnolta on yleistynyt (Palttila 2002: 13-14).

Kunta on todennut loma-asukkaiden suuren merkityksen kuluttajina, kannattavina asiakkaina, entisinä kuntalaisina, joita tulisi houkuttaa paluumuuttajiksi sekä kampanjoinnin, suoramarkkinoinnin ja tiedotuksen kohteina. Kehittymisen loma-asutuskuntana on katsottu edellyttävän tasokasta palvelurakennetta. Paremmen tiedottamisen mahdollistamiseksi kehitysyhtiössä ryhdyttiin ylläpitämään loma-asukasrekisteriä, jonka hoidosta vastaa kesäasukasasiamiehenä toimiva henkilö. Palveluhakemisto toimitetaan niin vapaa-ajan asukkaille kuin vakituksille asukkaille. Hakemiston avulla loma-asukkaat tavoittavat paikalliset palvelut. Suoraan paikallisilta tiloilta ostetaan useimmiten mansikoita, multaa, hiekkaa tai soraa, 65 % aurauttaa tiensä paikallisilla asukkailla. Hiekan ja soranajo, maansiirto ja kaivuutyöt, kirvesmiehen, muurarin ja sähkö-työt sekä LVI-työt, nuohous, jätteiden keruu, likakaivon tyhjennys, pienkoneiden huolto, puun kaato, metsätyöt, parturikampaamo- ja postin palvelut sekä puutavara-, rauta- ja kukkakauppa-, ravintola- ja kahvilapalveluja loma-asukkaat kertovat hankkivansa paikkakunnalta (kesäasukasasiamiehen antamat tiedot, Happonen 1996: 1, 68; Lahti 1999: 14, 30, 82). ”On harkittu, että oltaisiin vain kesäkauppa, mutta mihin syksyllä tavarat,” kuvaa kyläkauppiaan loma-asukkaiden merkitystä. ”Kesän myynti on suurempi kuin muun vuoden yhteensä. Loma-asukkaiden ostotottumukset ovat erilaiset. He ostavat salaattia ja leivonnaisia, kun paikalliset ostavat jauhopussin. Kaupunkilaiset arvostavat pientä kauppaa, maalaiset käyvät kirkonkylän ja kaupungin marketeissa. Kesällä maalaisetkin ostavat limsoja, olutta” (kyläkauppiaan antama tieto). Yrityksen, jonka toimialana ovat vapaa-ajan tarvikkeet, puunkäsittelykoneet, veneet ja laiturit, maa- ja metsätaloustarvikkeet, venetarvikkeet, perämoottorit, puutarhatarvikkeet sekä kotipalvelu, toiminta alkoi laitureiden myynnillä. ”Ei olis koko yritystä, ellei olis kesäasukkaita,” yrittäjä kertoo. Yritys tulee toimeen monipuolisuudella ja hakemalla tuotteelle asiakkaan; 70 % asiakkaista on muilta paikkakunnilta, laiturin ostajista 97 % on loma-asukkaita (yrityksen antama tieto). Alueen toisen kylän kyläkauppiaan valikoimiin kuuluivat elintarvikkeiden ja taloustavaroiden lisäksi rakennustarvikkeet sekä polttoaineet, joita loma-asukkaat ja veneilijät hankkivat hänen kauttaan (kyläkauppiaan antama tieto).

Paikkakunnalla on toiminut nykyisistä ja entisistä loma-asukkaista koostuva loma-asukkaiden neuvottelukunta, jonka jäsenet ovat yleensä merkkihenkilöitä suomalaisissa organisaatioissa tai yrityksissä. Lisäksi siihen on kuulunut kunnanvaltuuston ja -hallituksen jäseniä. Neuvottelukunnan perustaminen oli lähtenyt ajatuksesta, ettei perinteinen hallintokulttuuri riitä muutoksen hallintaan, vaan tarvitaan ”dynaamisempaa toimintamallia” (vrt. Anttiroiko 1998: 282-283). Neuvottelukunnan nimi antaa harhaanjohtavan kuvan, koska paikkakunnalla ei ole kaikille loma-asukkaille avointa neuvottelukuntaa. Haposen (1996) kyselyyn vastanneista mökkitalouksista joka kolmas olisi ollut halukas osallistumaan lomapaikkakunnan tai lähikylän asioihin. Vapaa-ajan asunnot ovat alueella keskimääräistä paremmin varustettuja (emt.: 32-33, 58, 67). Vuosikymmeniä alueella kesäasukkaina asuneet, osa jo toisessa tai kolmannessa polvessa, näyttivät olevan halukkaita vaikuttamaan alueen asioihin ja osa heistä toisaalta turhautuneita vaikutusmahdollisuuksien puutteeseen. Päijät-Hämeen tutkimusalueella toteutettiin alueen kehittämissuunnitelman (PSYKY 1998) yhteydessä asukaskysely,⁸⁸ jonka vastausprosentti oli 30. Vastanneista 41 % oli viljelijäperheitä, 18 % yrittäjiä, 25 % eläkeläisiä ja muita 14 %. Ajankohta, toukokuun kaksi viimeistä viikkoa, jolloin kysymyslomakkeita oli kesäasukkaiden saatavana alueen palvelupisteistä, ei ollut paras mahdollinen. Kyselyyn vastasi vain kymmenen perhettä, mutta vastauksissa oli runsaasti kehittämissuunnitelmia ja vastanneet tarjosivat apuaan ja yhteistyötä alueen kehittämiseen. Vastauslomakkeet olivat ”helmiä” siinä mielessä, että vastaajilla oli runsaasti erityisosaamista, jota voitaisiin hyödyntää tarvittaessa. Kehittämissuunnitelmia listattiin ja laitettiin tärkeysjärjestykseen kyläkokouksissa. Suurimmalla kylällä esiin tulleita aihepiirejä työstettiin ryhmätöinä, joiden tuloksena saatiin konkreettisia toimenpide-ehdotuksia kylän sisällä toteutettaviksi.

88 Kyselyn perusteella oli alueella tarjolla seuraavia tuotteita ja palveluja (asiakkaat: pa = paikalliset asukkaat, ka = kesäasukkaat): metsämarjat, sienet, halkojen myynti (pa, ka), lumen auraus (pa, ka), luomutuotteet (pa, naapurikunta), ATK-ohjelmat maaseutuyrittäjille, maaseutuyritysten ja tiekuntien kirjanpidot, veroilmoitukset, tekstinkäsittely, kopiointipalvelu (pa, naapurikunta), elintarvikekauppa + kotiinkuljetus, asiamiesposti, kirjaston lainauspiste, kunnallinen perhepäivähoito, puutuotteet, metsä- ja maatalouskoneiden, veneiden, vapaa-aikatuotteiden myynti (10 % pa, 5 % ohikulkijat, 35 % ka, 50 % naapurikunnat/-kaupungit), yksityinen kotipalvelu (pa), tinkimaito (pa, ka), huvilat, mökit, hirsilautarakentaminen, rakennusalan palvelut, keittiökalusteet, laiturit, maakellarit (pa, ka), antiikkinallet, neuleet, huovutustuotteet, lampaantaljat, reumatutuotteet (pa, ka, myynti messuilla), grillihiilet (pa, ka), kehäsahaus (pa, ka), multimedia, cd-rom, sivuntaitto, lehdet, kirjat, kuvitus, logot, kuvataideleirit, omat näyttelyt (yritykset ympäri maata), nuket, tontut (pa, ka), lomamökit, konetyöt, maanrakennustyöt, lumityöt (pa, ka), majoitus, ruokailu, pubi, täysihoitola, tanssit, juhlapaikka (pa, ka, ohikulkijat, ryhmät Lahden, pääkaupunkiseudulta), koneurakointi, kirjanpito, lomitukset, vakuutusmyynti (pa, ka), ruoka-, rakennustarvikkeet, polttoaineet, sekatavara, lanaus- ja lumityöt (pa, ka, ohikulkijat), teurastus, sahti, sahtivierre (pa, ka), kalastus, kalatuotteet (pa, ka, torimyynti lähipaikkakunnilla ja kaupungeissa), hevoskasvatus, ratsastustunnit (pa, ka), rakennusurakointi (eri puolilla Suomea, pa, ka). Alueelle oli suunnitteilla kahvipiste-kesäkahvila, puusepän tuotteet, talonmiespalvelut, kurssit, eräretket, luontoelämykset, elämysmatkat, museokahvila ja paja, ratsastusleirit, haketustoiminta, polttopuut, harvennushakkuut, lomamökit, koneurakointi, kalastusmatkailu.

7. Matkalla opittua

Asukkaan ääni ja tutkijan sitoutuminen

Kylän tarinan työstämisprosessi; muistelu, kirjoittaminen ja historia-aineiston kokoaminen sekä kirjan toimittaminen, vakuutti siitä, että syrjäisen maaseudun tutkimisessa keskeistä on pyrkimys asukkaiden oman äänen esille tuomiseen, mahdollisimman autenttiseen tietoon ja jonkinasteinen sitoutuminen tutkittavaan asiaan. Nämä samat tavoitteet löysin myöhemmin David Sibleyn (1995) eksklusiivisia tendenssejä käsittelevästä tutkimuksesta *Geographies of Exclusion*.⁸⁹ Stereotyyppisillä keskusteluilla on tärkeä käytännöllinen merkitys. Ihmisten on vaikea luopua stereotyyppioistaan. Sitoutuminen toiseen, tutustuminen, asioiden ”haltuun ottaminen” (repositioning)⁹⁰ voisivat johtaa stereotyyppioiden hylkäämiseen ja yhteiskunnan reuna-alueiden kokemiseen vähemmän uhkaavina. Optimismia tällaisen muutoksen suuntaan voi vauhdittaa ajattelu, joka liittyy sitoutumiseen. Keinotekoinen ”kohtaaminen” voi johtaa olettamukseen tiedosta, joka voi olla vahingollisempaa kuin tietämättömyys asioiden oikeasta laidasta: ”It’s better to know nothing than to know what ain’t so” (Sibley 1995: 28-29; Whyte 1991b: 170)? Sibley tunnustaa kuitenkin ”haltuun ottamisen” ongelmallisuuden ja nostaa autenttisen tiedon tärkeäksi metodologiseksi kysymykseksi. Myös autobiografisiin aineistoihin sisältyy ambivalenssi. Toisaalta niiden ajatellaan sisältävän ainakin jonkintasoisen totuuden, jonkin erityisen suhteen narratiivin ja niiden taustalla olevien tapahtumien välillä. Toisaalta autobiografioiden totuusarvoon suhtaudutaan skeptisesti (Kohli 1981: 69).

Etnografioiden kokemukseräisen tiedon tulisi pohjautua etnografin ja informanttien väliseen dialogiin, jossa informanttien oman äänen tulisi päästä esiin (Marcus-Fischer

⁸⁹ David Sibleyn (1995) tutkimuksesta muodostui tämän tutkimuksen avainteos. Teoksesta löytyi vastauksia moniin kysymyksiin, tunteisiin ja tunnelmiin, jotka olivat päällimmäisinä ja tärkeimpinä mielessäni yhteensä viisi vuotta kestäneen ”kenttätutkimusvaiheen”, 3 vuotta Kairanmaalla ja 2 vuotta Päijät-Hämeessä, jälkeen (Telinkangas 2002).

⁹⁰ Sibley (1995: 29) tarkoittaa ”haltuun ottamisella” ”what bell hooks calls repositioning”.

1986: 67-69), myös informanttien tulkintoihin pohjautuvan lopullisen tulkinnan tulisi olla moniäänistä ja dialogista (ks. Vidich-Lyman 2003: 94; ks. myös Denzin 1989b: 120). Edustaako tässä tutkimuksessa kuvattu suullinen ja kyläkirjaan kirjoitettu perinnetieto sitten ”tosi elämää”, ”autenttista kokemusta”? Elämäntarinoiden käyttämiseen on liitetty ajatus äänen antamisesta tutkittaville sekä ajatus tutkimuksen muuttamisesta demokraattisemmaksi ja dialogisemmaksi. Antropologian piirissä se on liitetty käytyyn keskusteluun representaatiosta ja kirjoittamisen tavoista sekä kysymyksiin siitä, kenen ääni tutkimuksessa kuuluu. Ajatus on joissakin tutkimuksissa nähty myös ongelmallisena, on todettu, ettei elämäkertojen käyttäminen aineistona sinällään ratkaise tutkijan ja tutkittavien välistä epätasa-arvoa (Huttunen 2002: 40). Voidaanko Kairanmaa-syrjäseudulta koottuja tarinoita käyttää sellaisenaan vai tulisiko niitä käsitellä tarinoina muiden historiallisten tarinoiden joukossa? Suullisen historian (oral history) tutkimuksessa on ajateltu, että sillä tavoin voidaan esittää historian piilevä totuus vastapainona ”voittajien historialle” (ks. Thompson 1978: 90) ilman, että tätä ”totuutta” käsitettäisiin yhtä hyvin historialliseksi tarinaksi (Rahkonen 1995: 146). Etnografioidenkaan ei enää uskota voivan tavoittaa toisia todellisuuksia ”exactly as they are”, vaan ne suodattuvat omien arvojemme ja tulkinnallisten skeemojemme läpi ja ovat siten samojen lainalaisuuksien alaisia kuin muutkin diskursiiviset muodostelmat (Pratt 1986: 27; ks. Hall 1999: 98-99, 101-105). Antropologien 1980-luvun kriittisen keskustelun näkemys oli, että antropologisen tutkimuksen kohteena oleva kulttuurinen toiseus voi paikantua länsimaiseen kulttuuriin ja sen erilaisiin elämänmuotoihin (Clifford 1986: 23; Söderholm 1994: 124, 137-138). Keskustelu etnografian kirjallisesta luonteesta avasi sellaisia näköaloja antropologiseen ja sittemmin muidenkin tieteenalojen tutkimukseen, jotka mahdollistivat tämän tutkimuksen kaltaisen moniperspektiivisen lähestymistavan.

Narratiivin avulla luodaan järjestystä inhimillisen elämän kaaokseen ja tehdään epätaivomainenkin ymmärrettäväksi. Narratiivilla on alku, keskikohta ja loppu, jotka seuraavat ajallisesti toisiaan. Juonellistamisen prosessi yhdistää monimuotoiset tapahtumat yhtenäiseksi identiteettikertomukseksi. Yksilö pyrkii väistämään identiteetin haurastumista tai katkoksellisuutta seuraavaa eksistentiaalista ahdistusta tuottamalla elämäkerrallisen narratiivin (ks. Hänninen 1999: 107; Sintonen 1999: 51; Silvasti 2001: 57). Tutkimuksessa eivät ole kuitenkaan aineistona yhtenäiset, kronologiset elämäkerrat, vaan omaelämäkerrallisesti kirjoitetut tarinat, katkelmat elämästä ja tapahtumat, jotka ovat muotoutuneet tarinoiksi ”itsevalinnaisuuden” periaatteen pohjalta. Itsevalinnaisuuden periaatetta on pidetty ongelmallisena, koska kirjoittajiksi valikoituvat ne, jotka ovat syystä tai toisesta motivoituneita kirjoittamaan (Rahkonen 1995: 146). Käsiteltävänä olevassa tapauksessa aineistoa on täydennetty niiden osalta, jotka ovat jääneet työn ulkopuolelle.

Elämäntarina on yritys esittää eletty elämä luotettavalla tavalla kertojan näkökulmasta. Tässä mielessä ”tämä on minun tarinani, minun representaationi tai tarinani minusta ja siten tosi” (vrt. Rahkonen 1995; vrt. myös Kosonen 1995) on näkemys, joka yleisenä asenteena on ohjannut tarinoiden kirjoittamista ja kokoamista. Kylässä näkökulmia on yhtä monta kuin on kyläläistäkin ja kirjaan pyrittiin sisällyttämään kaikki kohtuullisesti kerättävissä olevat näkökulmat. Eri näkökulmien huomioon ottamisen otaksutaan lisäävän tarinoiden luotettavuutta ja antavan suhteellisen luotettavan kuvan kylän todellisuudesta ottaen huomioon myös todellisuuteen liittyvät ristiriidat. Tarinoiden pitäminen totena sinänsä on luontevaa, kun kyläläisiä lähestytään sitoutuen myös ihmisiin niin kuin edellä on ilmaistu tarkoitus olevan. Yleisesti ottaen tässä tutkimuksessa luotetaan siis siihen, mitä kyläläiset kertovat tai kirjoittavat (Roos 1987; 1988; 1994; Bertaux 1981; Vilkkio 1997; 1995; Rahkonen 1995; Kosonen 1995). Tämä päätelmä on mahdollinen huomioiden

myös tulkintaa kohtaan esitetty kritiikki⁹¹ ja vaikka todellisen elämän ja sen kuvaamisen välinen suhde on ongelmallinen. Tutkimuksen kannalta on oleellista maaseudun asukkaiden subjektiaseaman korostaminen ja siten heidän oman autenttisen totuutensa löytäminen sekä sen nostaminen maaseudun tutkimus- ja kehittämistyön keskiöön. Tutkimuksen lähtökohdaksi otettiin näkemys, jonka mukaan pyrkimys hyvään tulkintaan merkitsee sosiospatiaalisten identiteettien historiallisen rakentumisen sekä sen, kuinka sosiospatiaaliset etäisyydet ja yhteydet ovat rakentuneet ja kuinka nämä liittyvät materiaalisiin käytäntöihin, analyysiä. Sen mukaan tulkitseva maantiede etsii ja hyväksyy sellaisenaan määritelmät ja merkitykset, joita ihmisyksilöt antavat sosiaaliselle maailmalle jokapäiväisessä elämässään ja käytännöllisessä tietoisuudessaan (Paasi 1996: 211-212), mutta näiden havaintojen tasolle ei voida jäädä (Rabinow 1977: 30, 39; Eyles 1988: 1-4; Alasuutari 1989: 70). Vaikka argumentoinnissa tukeudutaan, erityisesti Sibleyn kautta, maantieteen psykoanalyttiseen suuntaukseen, tutkimuksessa pyritään pitäytymään asukkaiden elämän tarkastelussa pääosin sosiaalisiin defenseihin. Teoreettiselta kannalta voisi olla kyseenalaista, mikäli maantieteilijä keskittyisi askartelemaan yksilöiden psyyken sisäisten patoutumien ja ristiriitojen parissa (vrt. Kortteinen 1982).

Halutessa päästä lähelle yksilöllistä paikkakokemusta on humanistisessa maantieteessä päädytty käyttämään intensiivisiä, kuten biografisia (ks. Denzin 1989a: 7), metodeja, vaikkakin tämä tie vie vesille, jotka eivät välttämättä ole filosofisesti puhtaita. Tunnetuimpana filosofisen puhtauden ”polulta poikkeajana” pidetään Relphin (1976) työtä (ks. Cloke et al. 1991: 82-84). Tiheä kuvaus, joka liittyy biografisen aineiston ja eletyn kokemuksen sisältävään etnografiaan voi tehdä mahdolliseksi myös ns. tiheän tulkinnan (thick interpretations) (ks. Denzin 1989b: 32-34; Vidich-Lyman 2003: 92). Katson, että tässä tutkimuksessa aineistona käytetty, vaikkakin ”sekavasti metodologisella viehätysovoimalla etnografioihin linkittynyt” (ks. Cloke-Little 1997: 3) narratiivinen aineisto täyttää Sibleyn (1995: 29) edellyttämän autenttisen aineiston vaatimukset ottaen huomioon, että aineisto on koottu osallistavan toimintatutkimuksen periaatteiden mukaan niin kattavasti, kuin se kyseisissä olosuhteissa on ollut mahdollista. Yhdistävänä komponenttina tämän tyyppisillä

91 Tutkimuksessa aiemmin esitetyn lisäksi esim. Rahkonen (1995) kutsuu tulkintaa, jossa elämäkertaa tulkitaan itse eläväksi elämäksi ja tieksi elämän olemukseen biografiseksi virhepäätelmäksi. Hän tukeutuu Bourdieun kritiikkiin (ks. myös Roos 1988; Vilkkonen 1997: 112-114): elämä on kaikkea muuta kuin koherenttia, se on satunnaista ja rapsodista ja kuitenkin sosiologisessa elämäkertatutkimuksessa ihmisten elämä Bourdieun mukaan on virheellisesti redusoitu ja pakotettu yhtenäiseksi ja kronologisesti eteneväksi elämäkuluksi. Bourdieu löytää objektiivisen totuuden (todellisen olemuksen) sosiaalisista asemista. Tässä mielessä Rahkonen pitää Bourdieutakin ”metafyysikkona”. Hän jakaa elämäkertatutkijat kahteen leiriin: ”metafyysikot” etsivät elämäkerroista ”tosi elämää”, ironikot lukevat elämäkertoja teksteinä ja tarinoina. Hän vetoaa Bruneriin (1987: *Life as Narrative*. *Social Research* 54: 1, 11-32): ”Filosofisesti puhuen, on vaikea kuvitella olevansa naiivi realististi elämästä itsestään”. Elämäkertoja tulisi Rahkosen mukaan tarkastella performatiivina, jotka ikään kuin kielellisesti panevat toimeen teon, johon sillä viitataan (ks. Lehtonen 1996: 34) ja ovat sinänsä tosia. Tyypillisiä performatiiveja ovat ensimmäisen persoonan preesensin indikatiivilauseet. Kun joku sanoo ”Lupaan”, hän antaa samalla lupauksen. Sen sijaan kolmannen persoonan lause ”hän lupaa” on kuvaus, joka voi olla tosi tai epätosi, samoin kuin imperfektilauseet. Elämäkerrat olisivat ”ikään” kuin performatiiveja, eivät (tosia tai epätosia) kuvauksia. Ne tulisi käsittää tosiksi sellaisinaan: tämä on minun tarinani, minun representaationi tai tarinani minusta ja siten tosi sinänsä. Elämäntarinan referenssi tai objektiivisuus on tarinassa itsessään, ei tarinan ulkopuolella. Kyse ei ole elämäntarinoista kuvauksina saati mistään tosielämästä. Narratiivisuuden pitäminen ihmisten perustavanlaatuisena kokemistapana ei merkitse sen oletuksen hyväksymistä, että niin asiat (elämä) todella ovat, olkoonkin, että ihmiset, myös jotkut tutkijat käsittävät ja kokevat ne sillä tavalla (koherentteina, lineaarisina) (Rahkonen 1995: 143, 148-151).

uusilla maaseutuetnografioilla on ollut halu antaa ääni ”toisille” maaseutumaantieteilijöille (Cloke-Little 1997: 3-4).

Maantieteilijöiden tulisi Sibleyn (1995) mukaan mennä lähemmäs ihmisiä, ulos maailmaan tarkoituksenaan kokea ”the life-worlds of the other people”. Husserlin myöhemmässä ajattelussa oli noussut merkittäväksi huomio elämismaailmasta (Lebenswelt), ”life-world”, inhimillisestä ja historiallisesta maailmasta, jossa ihminen on aina elänyt ja tulee aina elämään. Elämismaailman käsite tematisoitui Husserlin kirjoituksissa kunkin tutkimuksen tavoitteen ja ongelman mukaisesti. Elämismaailman lisäksi Husserl puhuu ”arkikokemuksen maailmasta”, ”välittömän kokemuksen maailmasta” ja ”luonnollisen asenteen maailmasta”. Tärkeää oli hänen mielestään tutkia sitä inhimillisen elämän horisonttia, jossa elämme. Subjektiivisesti ja kulttuurisesti ilmenevä maailma ei olisi silloin vain jokin halveksittava tai ylitettävä todellisuuden taso, vaan jatkuva tutkimuksen ehto ja totuuksien ilmeisyyden perusta. Ilmiöt eivät ole tie johonkin aidompaan todellisuuteen, vaan ne ovat sitä totta ja aitoa todellisuutta, jossa ihminen elää. Varmin ja aidoin kokemus on aina kokemusta välittömästi arkiympäristöstä ja vastaavasti kaikkein varmimmat totuudet koskevat välittömästi havaittua arkiympäristöä (Karjalainen 1986: 67-68; Satulehto 1992: 8, 23-24, 91). Alfred Schutz kehitti fenomenologista tutkimusta käytännöllisemmäksi arkipäiväisten, annettuna otettujen elämismaailmojen, arkipäiväisen kokemuksen tutkimuksena johtolankojen luotaamisen ja syvempien olemuksien tarkastelun sijaan (Jackson-Smith 1984: 35; Cloke et al. 1991: 87; Karjalainen 1986: 81-87). Tälle Schutzin näkemykselle läheisenä Cloke et al. (1991: 90) pitää Geertzin näkemystä siitä, kuinka erityisessä kulttuurissa kulttuuria ylläpitävät antavat ja ylläpitävät merkityksiä (convey meaning).

Ymmärtämällä toisten kokemusta ja heidän suhdettaan paikkaan positioimme itseämme maailmaan. Tämä ymmärrys voisi toimia ”tiemerkeinä” kohti eettistä, rehellistä ja reflektiivistä maaseutututkimusta. Kuuntelemisen ja keskustelemisen lisäksi tärkeää on kokemuksen reflektointi sellaisella tavalla, että voimme tunnistaa oman osamme dialogissa (Sibley 1995: 184-186; Cloke-Little 1997: 12). Luottamuksellinen ”haltuun ottaminen” voi olla kuitenkin ongelmallista, myös autenttisuus on ongelmallinen käsite. Sivistyssanakirja määrittelee autenttisuuden aidoksi, oikeaksi, väärentämättömäksi. Roos (2000) arvioi elämäntarinoiden autenttisuuden olevan pitkälle ”lukijan silmässä”. ”Autenttisuus on jotain oman itsensä likoon panemista, konstailemattomuutta ja kikkaillemattomuutta, kaikenlaisten poseerausten puutetta tai läpinäkyvyyttä, tietynlaista naiiviutta ja yksitasoisuutta. Voin sanoa, että minulta meni jonkin aikaa, kun aloin lukea tavallisten ihmisten omaelämäkertoja, ennen kuin oivalsin että kirjoittajan taito tai henkilön elämän dramaattisuus olivat toissijaisia seikkoja ja keskeiseksi nousi tarinan (minun kokemani) autenttisuus.” Suomessa käydyssä keskustelussa on väitetty, että suomalaiset ovat yksitasoisempia ja yksioikoisempia kuin muut. Suomalaisen ei tarvitse löytää toisen tai kolmannen asteen tulkintaa. Meille riittää ajatus, että asiat ovat sellaisia, miltä ne näyttävät tai että riittää, kun vakuutumme henkilön rehellisyydestä (ks. Knuuttila 1998a: 20-25). Kaikenlainen petollisuus ja kaksinaisuus herättää meissä vastenmielisyyttä ja inhoa. Elämäntarinoilla on sama intressi (Roos 2000).

Autenttisena asenteena paikkaan Relph (1976: 64) pitää suoraa ja aitoa kokemusta paikan identiteetin sisäisestä kompleksisuudesta. Autenttinen suhde paikkaan on rehellinen ja syvä, nöyrä sitä ympäristöä kohtaan, josta ihminen on vastuussa. Relph sovelsi Heideggerin ympäristöön liittyviä ideoita kuvatessaan kontrastia omaksi koetun paikan ja ulkopuolisuuden tunteeseen pohjautuvan hallintaan ja kontrolliin pyrkivän paikattomuuden välillä. Näistä havainnoista lähtien Relph päätyy tarkastelemaan vaikeasti haltuun otettavaa autenttisuuden käsitettä, joka on pohjana jaon ”place” ja ”placelessness” välillä.

Edustavatko tämän tutkimuksen aineistot ja niiden käsittely autenttista kokemusta paikasta? Jackson-Smith (1984) pitää vidalilaista ”genre de vie”, erityisestä maisemasta (pays) juurensa saavaa elämismaailmaa täydellisenä esimerkkinä autenttisesta suhteesta. Maiseman autenttisuus liitetään usein virheellisesti vain koskemattomaan maalaismaiseen, romantisoituun maaseutumenneisyyteen, eroja tässä suhteessa maaseutumaisen ja kaupunkimaisen maiseman sekä paikan välillä on liioiteltu (emt.: 32). Toisaalta autenttisen kasvoista kasvoihin kohtaamisen ja sen käänöpuoleksi nähdyn etäännytetyn epäautenttisen yhteisön sosiaalisuuden välillä ei ole nähty välttämättä olevan olemassa jyrkkää katkosta, sillä sosiaaliin suhteisiin sisältyy aina yhtä hyvin eron ja väkivallan kuin keskinäisen viestinnän ja yhteistyön mahdollisuus (ks. Massey 2003: 79).

Ihmismaantiede voisi Sibleyn mukaan tehdä mahdolliseksi eksklusiivisten tendenssien haastamisen. Sibley näkee ongelmana maantieteilijöiden käyttämät menetelmät, jotka eivät ole pyrkineet karkottamaan ”ahdistusta ja vastenmielisyyttä”, eivätkä siten ole saaneet otetta erilaisuudesta hyödyllisellä ja tarkoituksenmukaisella tavalla (Sibley 1995: 184). Kartografiassa saa ilmauksensa ”masculine gaze”, joksi Rose nimittää katsetta, joka konkretisoi ja dehumanisoi ”toisen”. Rosen (1993) mukaan identiteetti on suhteellinen. Se kuka minä olen, riippuu pohjimmiltaan siitä, millä tavalla olen erilainen tai samanlainen suhteessa johonkin toiseen. Positioimme itsemme suhteessa toisiin. Psykoanalyysin näkemys mukaan identiteetti on seuloutunut ja jopa muotoutunut virheiden, epävakaisuusien, fantasioiden jne. läpi. Feministit lisäävät tähän näkemykseen vielä valtasuhteet, joiden kautta identiteetti muotoutuu (emt.: 5, 93; Sibley 1995: 185; ks. myös Gregory 1994: 7). Sibleyn mukaan eksklusiivisen diskurssin kohteena ovat olleet erityisesti ihonväri, taudit, eläimet, seksuaalisuus ja luonto, mutta ne kaikki palautuvat ideaan liasta epätäydellisyyden ja alempiarvoisuuden merkitsijänä viiteryhmänään valkoinen, usein miehinen, fyysisesti ja henkisesti kykenevä henkilö (emt.: 14). Samoin Rosen argumentoinnin keskiössä on valkoinen, porvarillinen, heteroseksuaali ja maskuliininen, joka valta-asemastaan näkee muut suhteessa itseensä, ymmärtää feminiinin termin, jotka kuvaavat sen erilaisuutta maskuliinisuudesta. Toisten identiteetit ovat muotoutuneet voimakkaammiksi (valkoinen, porvarillinen, heteroseksuaali, mies) kuin toisten (musta, työväenluokkainen, lesbo, nainen). Kyseisen analogian mukaan miehet ovat etualalla ja naiset taka-alalla. Naisten identiteetti muotoutuu sen mukaan miesten kautta. Maskuliininen rationaalisuus on tiedon muoto, jossa tietäjä uskoo voivansa erottaa itsensä ruumiistaan, tunteistaan, arvoistaan, menneisyydestään niin, että hänen ajatuksensa ovat autonomisia, kontekstivapaita ja objektiivisia (Rose 1993: 6-7). Voyeurismissa tuijotusta voidaan jatkaa loputtomiin ilman, että tullaan itse nähdyksi. Katsomisen kohde voidaan ”fetisoida”, muuttaa objektiksi: kokonaisuus korvataan osalla, subjekti korvataan esineellä, objektilla. Fetismissä fantasia sekaantuu representaatioon. Siihen sisältyy vaarallisen ja vaikutusvaltaisen, mutta kielletyn voiman korvaaminen jollakin objektilla, samoin kuin jumalan vaikutusvaltainen ja vaarallinen henki voidaan siirtää öylättiin, joka sitten latautuu sillä hengellisellä voimalla, jonka korvike se on (Hall 1999: 204-205, 208-209).

Asukas ”toisena”

”Se nyt mäkittää, toliottaa niin palio tuota löylyä. Tuu ite tänne hantsottaa.”
(*Syvänmaassa sanottua, Kyläkirja: 338*).

Yksi Sibleyn (1995) analyysin avainsanoista tulee Rabinowilta (1986), joka on ehdottanut, että ”we need to anthropologize the West”. Rabinowin mielestä meidän tulee näyttää, kuinka eksoottinen lännen todellisuuden rakenne on ollut. Tämä merkitsee niiden tekijöiden painottamista, jotka otetaan annettuina ja yleisinä ja niiden tekemistä näkyviksi historiallisesti niin erityisinä kuin mahdollista (emt.: 241). Etno-käsite pitää jo sisällään toisen, tiedon kohteen olemassaolon. Vierauden ja toiseuden merkitykset ovat taustalla myös nykyisessä tieteellisessä keskustelussa tai arkipuheessa käytetyssä adjektiivissa etninen. Kansankulttuuri on mielletty yleensä kansan primitiivisen osan, talonpoikien kulttuuriksi (Viljanen 1994: 144). Topeliaaninen isänmaanäkemys on juurtunut osaksi kansallista identiteettiämme, minkä perusteella Maamme kirjaa on pidetty yhtenä kansallisista symboleistamme. Suomesta on konstruoitu topeliaanisessa diskurssissa suomalaisten Toinen. Suomalaisiksi artikuloidut hyveet, kuten ahkeruus ja kestävyys eivät ole kansassa läsnä sisäsyntyisesti, vaan ne tarvitsevat toteutuakseen ulkoista ohjausta. Maata raivaavana työvoimana rahvas on topeliaanisen kansakäsityksen keskipiste. Se on kuvattu yksikkömuotoiseksi, yhtenäiseksi niin ulkoisen olemuksen, luonteen kuin käyttäytymisenkin osalta. Rahvaasta on muotoiltu sivistyneistön tarpeisiin soveltuva kuva: ”rahvaan tyytyväisenä pitämiseen kelpaa hätätilassa pettuleipä” (Rantanen 1994: 18, 20, 21). Vilkuna (1953) kritisoi sitä, että hitaus ja kömpelyys on suomalaisessa kaunokirjallisuudessa Topeliuksesta lähtien nostettu yksinkertaisen rehellisyyden ohella suomalaisen kansanihmisen peruspiirteiksi. ”Suomalaisella Matilla” on rehellisyyttä, voimaa ja tahtoa, mutta luonnontilassa hän on auttamattoman hidas ja kömpelö. Päinvastoin Vilkuna korostaa suomalaisen kansanihmisen olleen kätevä ja nopea työssään, että juuri kätevyys ja ketteryys olivat ihanteita, joihin jokainen kansanihmisen sisimmässään pyrki. Kömpelyys ja hitaus: ”peukalo keskellä kämmentä”, taas olivat ominaisuuksia, joihin purevin ja pisteliäin kansan pila ovat aina kohdistuneet. Kaiken kätevyydellä suoritettun työn jälki on tuottanut katselijalle esteettistä nautintoa (emt.: 244-259).

Kätevyyden ihanne: ”minkä teet kannattaa tehdä hyvästi”, siivittää Kairanmaan tarinoita työstä ja paikallisista työtavoista. Käsitön taitajat olivat ylpeitä taidoistaan. Kun eräs isäntä valitti sepälle, etteivät viikatteen pystyneet heinään, seppä vastasi: ”Mikset tuonut karkaisuvettä?” Tällä hän tarkoitti viinaa. Työn teettäjien tuoman ruuan piti olla hyvää. Leipäjuustosta sepän kerrotaan kerran todenneen: ”Leviä leuhake, mutta kovin on ohut” (Kyläkirja: 108). Kairanmaalla oli kerrottu kätevyuden ihanteen ylivertauudesta, muut kasvatukselliset tavoitteet ylittävästä todistavaa kaskua, olipa se lähetetty Kansanrunousarkistoonkin. Kaskun mukaan poikasilla oli ennen tapana vuolla puukoillaan ”hävittömän” kuvia ulkorakennusten seiniin. Isäntä meni naapurin isännälle valittamaan, että teidän Matti on vuollut meidän aitan oveen ”hävittömän” kuvan. Naapurin isäntä saapui katsomaan tökerösti tehtyä kuvaa ja sanoi: ”Tämä ei oo mejän Matin tekemä. Mejän Matti ku tekee ”hävittömän” kuvan, ni se on hyvä/just.” Käsitystä suomalaisten toiseudesta verrattuna meitä kehittyneempiin kansoihin on vahvistanut se, että ”Suomen kaltaisessa periferiassa” monet vanhat, aiemmin muuallakin Euroopassa tunnetut, mutta sittemmin hävinneet kulttuuri-ilmiöt olivat täydessä käytössä vielä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Näitä vieläkin eläviä jäänteitä ovat kansankulttuurissamme vanha, humaltumisen salliva juomatapa sekä sauna (Apo 1998: 119).

Suomalaista metsäluontoa vastaan on asetettu stereotyyppisten ja myyttisten käsitysten tasolla eurooppalainen kaupunkikulttuuri. Myytin mukaan me suomalaiset olemme tulleet metsästä. Historiantutkimuksen mukaan suomalaiset ovat kuitenkin asuneet suurimman osan historiallista aikaa rannikon tuntumassa tiiviseen kyläasutukseen ryhmittyneinä. Suomalaisuudesta syntynyt myyttinen kuva tulee Peltosen (1998) mukaan lähelle saksalaiseen ajatteluun kuuluvaa kuvaa jaloista germaaneista metsien miehinä ja jopa englantilaista Robin Hood -tarinoiden aihetta. Suomalaisen sävyn kuvaan tuo kuitenkin muista poikkeava metsäasutuksen negatiivinen arvottaminen. Käsitys suomalaisesta korven asukkaana tai uudisaraivaajana vilahtaa Runebergin runossa Saarijärven Paavosta tai Kiven Seitsemän veljestä -romaanin Impivaara-jaksossa. Sekä Runeberg että Kivi kuvaavat pääosin vilkkaampaa elämää kylissä. Elämisen eristettynä äärettömien korpimetsien hiljaisuudessa katsottiin vaikuttaneen suomalaisen kansanluonteen kehittymiseen umpi-mieliseksi ja sisäänpäin kääntyneeksi. Myös eri maisematyypit on rinnastettu kansanluonteesiin. Rannikon vaihtelevan, elävän ja länteen avautuvan maiseman on katsottu luoneen aktiivisen, sotaisankin, mutta ajattelussa pinnallisen ja toimissaan lyhytjänteisen ihmisyydin. Sisämaan umpinainen, liikkumaton ja yksitoikkoinen metsämaisema puolestaan oli perustana rauhallisemmalle, saamattomalle, mutta syvämielleiselle ja harkitsevalle mielenlaadulle (emt.: 28-29, 31). Joihinkin suomenkielen murteisiin liittyy jo sinällään koomisuuden tai ärsyttävyyden leima (vrt. Lagerspetz 1996: 98). Peltonen (1998) näkee nykyisessä jaossa ”Euro-Suomeen ja Muu-Suomeen” vastaavuuden 1700-luvun porthanilaisiin puheisiin Suomesta jaettuna sivistyneiden rannikkoon ja metsäläisten eli kansan asuttamaan sisämaahan. Hän kysyy (emt.: 34): ”Onko jälleen käymässä niin, että vain jälkimmäistä joukkoa sanotaan suomalaisiksi?”

Kulttuurissa ilmenevät samanaikaisesti menneisyyden jäänteet, nykyisyyden dominoivat ja tulevaisuuden orastavat piirteet (Williams 1988: 139-145). Knuuttila ja Paasi (1995: 46) pitävät eri aikoina annetun maantiedon opetuksen sisältöjen perusteella selvänä, että suomalaiseen kulttuuriseen ”koodiin” kuuluu koko joukko ”toisen” representaatioita, jotka liikkuvat eri sukupolvien välillä. Baumanin (2003: 197) mukaan toiset kulttuurit on yleensä esitetty niin, että niiltä näyttää puuttuvan kulttuuri, että niissä eletään sivistymättömyyttä elämää. Ei-eurooppalaisten lisäksi lännellä on ollut omat sisäiset ”toisensa” (Jackson 1989: 51; Sibley 1992; 1995; Hall 1999: 83). Maantieteessä kulttuuriset toiseuden representaatiot on tuotettu suhteessa itseän. ”Toinen” on ollut ikään kuin itsestä irrallinen, mutta välttämätön maapallon mosaiikkimaisen sosiaalisen ja kulttuurisen tilan täyte (Knuuttila-Paasi 1995: 53). ”Kolonialaisen fantasian” mukaan periferian asukkaat nähdään ”puhtaina” ja sen eksoottiset paikat ”koskemattomina” (Hall 1999: 65). Kansatieteen ”kansan” on väitetty osoittautuneen loppujen lopuksi tutkijoiden, poliitikkojen, taiteilijoiden ajatusrakennelmaksi (Aro 1996: 28). Termiä kansanomaisen käytetään tieteellisessä keskustelussa usein luonnehtimaan virheellisiä käsityksiä tai väärää tietoisuutta. Jos kansanomaiset käsitykset ja maailmankuvan tekijät poikkeavat tieteellisistä käsityksistä, arvellaan kansanomaisten käsitysten olevan tarkistuksen tarpeessa. Tämä näkemys on Suomessa ollut kansanvalistuksen suuren projektin ohjenuora. Vallankäytön näkökulman mukaan kansanomaista maailmankuvaa on usein pidetty hidasliikkeisyydessään jopa muutosvihamielisenä ja perinne on nähty kehityksen jarruna. Nämä tulkinnat sisältävät ajatuksen, että joillakin yhteiskunnan tasoilla tapahtuu ripeitä muutoksia. Laajat kansalaispiirit, kansankerrokset eivät pysy tai eivät halua pysyä mukana, jolloin heidät on houkuteltava tai pakotettava seuraamaan kehitystä (Knuuttila 1992: 61). Kulttuurirajat ylittävän kommunikaation, jota kahdesta kulttuurista voimakkaampi ohjaa, on nähty sisältävän taipumuksen pelkistää heikompi osapuoli tauluksi, jossa vahvempi representoi itseään ja omaa valtaansa (ks. Lehtonen-Löytty 2003: 15). Paasi (1998b) puhuu ”kansallisesta

socialisaatiosta” niin koulutuksen, kuin eräiden muidenkin kansallisten instituutioiden tavoitteiden yhteydessä. Koulutusjärjestelmä voidaan nähdä modernin valtion ja identiteetin rakentamisen ja ideologisen uusintamisen keskeisenä välineenä, joka välittää tyypillisesti poliittisten eliittien ja virkamiesyhteisön keskeiseksi määrittämiä arvoja ja normeja (emt.: 215).

Vallitsevan kulttuurisen hierarkian (Rosenquist 2002; 2003; ks. myös Silvasti 2001: 34-36) mukaan todellinen taito ja osaaminen, johon kylien kehittämisessäkin tulisi pyrkiä löytyy kaupungista. Nykyisessä kulttuurikehityksessä Sarmela arvioi olevan olennaista ihmisen henkinen sitoutuminen ulkoa tulevaan viestintään ja sen mukana keskitettyyn kulttuurijärjestelmään. Paikallisen ihmisen tilalle on astunut ulkoa ohjattu ihminen. Kansa on ihmismateriaalia, jota tulee aktivoita ja ohjata, saada kuluttamaan enemmän kulttuurituotteita ja käyttämään kulttuuripalveluja. Sarmela puhuu organisaatioihmisistä, joiden maailma jakautuu kahtia: meidän järjestöömme ja ulkopuoliseen massaan, johon tulee vaikuttaa, jota pitää kehittää, kouluttaa ja kasvattaa. Kansalaisia tarvitaan yhteiskunnan kohderyhminä, ei oman kulttuurinsa luojina. Paikallisen kulttuurin jälkeen on siirrytty keskitettyyn kulttuuriin ja suomalainen maaseutukin on kääntynyt kohti taajamia. Koulutus-, tehokkuus- ja tuotantoyhteiskunnassa ihmisen on sopeuduttava keskitettyihin organisaatioihin ja järjestökäyttämiseen. Ohjelmat, kampanjat ja suunnitelmat ovat nykykaisen hallinnan tärkeitä välineitä. Niillä ohjataan mielipiteitä ja viedään päätösvalta pois paikallisen väestön ulottuvilta (Sarmela 1984: 112-113; 1989: 129, 132-133, 174-176). Onko näin käymässä myös maaseudun kehittämiselle? Totta toisaalta on, ettei nykymaailmassa kukaan elä elämäänsä täysin paikallisesti, vailla kosketuspintaa muun maailman tapahtumiin, ”ajan ja tilan tihentymiseen ja globalisoitumiseen” (Massey 2003: 65). Sarmela (1989) erottaa lineaarisesti toisistaan lokaalisen (paikallisen), delokaalisen (keskitetyn) ja postlokaalisen (paikattoman) kulttuurisen ajan. Vastaavia sosiologis-etnografisia periodisointimalleja ovat esittäneet David Riesman (1950) ja Margaret Mead (1971). Suomessa on toistettu kaavaa, jonka mukaan maassa on siirrytty vanhasta yhtenäiskulttuurista kaupunkimaiseen yleiskulttuuriin ja toisen maailmansodan jälkeen moniarvoiseen yhteiskuntaan (Knuutila 1998a: 18).

Toiset tiedon muodot ovat saavuttaneet hegemonisen statuksen ja hyväksytään ”luonnollisena” tai niitä pidetään ”terveenä tai arkijärkenä” (Jackson 1989: 174). Kulttuurit tähtäävät yleensä hegemoniaan ja yhdenmukaisuuteen alueella, jota ne hegemonisesti hallitsevat. Kulttuuri on ollut käännytystyötä, lähetystehtävä. Se on suostutellut kohteensa hylkäämään vanhat tavat ja uskomukset ja omaksumaan uudet niiden tilalle. Kulttuurinen pluralismi edellyttäisi tämän sijaan erilaisten osapuolien arvokkuuden ja oikeutuksen tunnustamista (Bauman 2003: 198-199). Kylätoiminta-lehden (n:o 1/1998) toimittaja arvioi kyläkirjaa valmiina tuotteena ja kiinnitti huomiota tekstinkäsittelyyn jääneisiin puutteisiin. Tässä tutkimuksessa keskitytään arvioimaan tekemistä prosessina sekä tuon prosessin vaikutusta kylään ja kyläläisiin. Tällöin lopullinen tuote, sen ulkoasu, jää toissijaiseksi. Kuvaisiko tämä osaltaan kylätoiminnan tilaa. Kylää markkinoidaan ulospäin, mutta sisäinen tilanne saatetaan jättää huomiotta? Kylä saa julkisuutta, mutta muuttuuko kylässä mikään? On näytetty naapurikylille ja maailmalle? Keskeiseksi voi nousta kaupungeista parhaiten löydettävissä oleva toimittamisen, taittamisen taito ja kylistä löytyvä paikallinen tieto voi jäädä toissijaiseksi. Kirja haluttiin julkisuuteen nopeasti ja kokoaminen vaati monien erilaisten näkemysten yhteensovittamista. Sitä tehtiin kyläseuran alaisuudessa, mutta seuran johto kuului nuorempaan sukupolveen, joka eli eri maailmassa kuin kirjaa tekevä sukupolvi (ks. Paasi 1996: 237, 265; Roos 1987). Tämä aiheutti kitkaa tekemiseen. Tärkein syy tekstinkäsittelyyn jääneisiin puutteisiin on kuitenkin mentaalista kontekstia leimaava kiistämisen kulttuuri ja vastarinnan estetiikka tämän päivän ”jumalansanaa” tietokone-

kulttuuria vastaan. Tekstinkäsittelyn ”pilkunviilaukset” tuntuivat työn valmistuessa yhden-tekeviltä. Tämän hetken koulutuksellisen tiedon keskeinen elementti, yksi sivistyksen mita, on tietokoneen käyttöön liittyvä tieto. Tuon tiedon kunnioittamatta jättäminen vertautuu isiltä pojille siirtyneen perinteen ja elämäkokemuksen mukanaan tuomaan tietoon vastaan koulutettujen tieto; hyväksi käytännössä havaitut maanviljelijästä vastaan maatalousneuvojen ja kerhoneuvojen tieto, isiltä oppinsa saaneiden kirvesmiesten ja käsityöntaitajien tietoon vastaan koulun käyneiden, rakennusmestareiden tieto. Sarmela (1989: 127) ennakoii, että kulttuurisesti merkityksellinen tieto ja taito ovat tulevaisuudessa tietokoneille jäsenneiltyä tietoa, muu tieto on epäaitoa, alikehitystä, takapajuisuutta.

Isiltä opittu tieto ja taito edustavat ns. hiljaista tietoa (tacit knowledge), joka Juholinin (1999: 236) mukaan on yhteisöön sitoutunutta henkistä pääomaa, asenteita, osaamista, kädentaitoja. Koulutuksen Juholin katsoo edustavan sen vastakohtaa täsmällistä faktatietoa, jota hän kutsuu myös piilotiedoksi. Koivunen (1997) määrittelee hiljaisen tiedon laajemmin niin, että se sisältää kaiken geneettisen, ruumiillisen, intuitiivisen, myyttisen, arkkityypin ja kokemusperäisen tiedon, jota ihmisellä on ja jota ei voida ilmaista verbalisin käsittein. Hiljainen tieto on läsnä kokonaisvaltaisesti. Se on käsien taitoa, ihon tietoa, aivojen syvien kerrosten tietoa (emt.: 78-79). Michael Polanyi loi filofiassaan käsitteen ”tacit knowledge”, joka yleensä suomennetaan hiljaiseksi tiedoksi. Hän erotti kaksi tiedon muotoa: hiljaisen tiedon ja eksplisiittisen tiedon ja veti ne yhteen toteamalla, että kaikki tieto on joko ”tacit or rooted in tacit knowledge”. Polanyi piti hiljaista tietämistä kaiken tietämisen perustana. Hiljaisen tiedon kautta ihminen tietää, milloin eksplisiittinen tieto on totta. Hiljainen tieto vaikuttaa arvovalintoihin välittävän limbisen vyöhykkeen kautta. Tunteilla ja ”kätkeytyllä tietoisuudella” on hänen mukaan suuri osuus ihmisen tiedossa (Polanyi 1969: 194-195; Koivunen 1997: 76-80, 214). Saariston naisia ja heidän saaristotietouttaan koskevassa tutkimuksessa haastatellut naiset korostivat saaristolais-taitojen ”imemistä äidin maidossa”. Niitä oli myöhemmin vaikea oppia. Merenkulkutaidotkin opittiin jo varhaisessa lapsuudessa vanhempia seuraten (Nerdrum 1998: 149).⁹² Vanhemmat siirsivät lapsilleen tarvittavia selviytymistaitoja. Kokemuskonteksti on hiljaisen tiedon välittymisessä olennaista. Hiljaiseen tietoon perustuva toiminta tapahtuu vaistomaisesti, ymmärrys toteutuu ilman artikuloitua ja johtopäätökset vedetään ilman argumentointia. Tällaista kokemustietoa ei ole tieteen maailmassa arvostettu (Aukee 1994: 63). Innovatiivisessa yhteisössä ja uusien innovaatioiden tuottamisessa on kuitenkin tärkeää ottaa huomioon sosiaalisen ja kulttuuripääoman lisäksi erityinen paikallinen, kokemusperäinen hiljainen tieto, joka muovaa myös sosiaalista elämää (Hietala 2001: 138-144).

Ilmonen ja Jokinen (2002: 241) katsovat luottamuksen edellyttävän aikahorisonttia, joka kattaa nykyisyyden lisäksi menneisyyden ja tulevaisuuden. Paikallinen historia voi opettaa arvokkaita asioita eteenpäin siirrettäväksi, mutta jotta traditio nähtäisiin ja nimettäisiin, uusien tuulien täytyy, Baumanin käsittein, haastaa traditio (Saarinen 1999: 89). Traditio on Polanyin hiljaisen tietämisen teoriassa keskeinen tiedon käsite, joka kuvaa Koivusen (1997) mukaan sitä, miten tietoa siirretään sosiaalisessa kontekstissa. Traditio on yksilön ulkopuolinen arvojen järjestelmä, johon sisältyy yhteisön hiljaisen tiedon kokemusvarasto. Detaljitetieto on sulautunut hiljaiseen tietoon ja jäsentynyt osaksi kokonaisuutta. Miljoonien vuosien evoluution jälkeen ihmisaivoilla on kyky prosessoida tietoa niin, että epäolennainen ei rasita ajattelukykyä. Tarpeettomat ja tuskaa tuottavat

92 Vrt. Polanyi-Prosch (1975: 32): kuinka lapset oppivat vanhemmiltaan käytännöllisiä taitoja.

asiat voi unohtaa, mutta aivot voivat poimia ne uudelleen esiin tarvittaessa. Ne eivät ole kadonneet, vaan ovat säilössä ihmisen hiljaisessa tiedossa, kuin pakattuina mahdollisimman säästeliääseen muotoon. Vanhat käsitteet kuluvat pois ja unohdetaan samalla, kun luodaan uusia. Vanhat nimet ja merkit saavat uudet sisällöt ja tulkinnat. Kollektiivinen muisti eli traditio kokee hiljaisen muuntumisen, näin se pysyy elävänä ja toimivana (ks. emt.: 83-84, 220).

Knuutilan (1992) mukaan myöskään kansanelämän tutkijat eivät ole käytännöllisesti katsoen lainkaan kiinnittäneet huomiota siihen mahdollisuuteen, että ”hallitut ja alistetut” ihmiset aktiivisesti ja järkipäisesti vastustaisivat osakseen saamaansa kohtelua, muutosvaatimuksia ja yleisesti ottaen sitä, että yhteiskunta tunkeutuu heidän yksityisyyteensä, eikä vain yhteiskunta, vaan myös toiset ihmiset, naapurit, yhteisö (vrt. Putnam 2000: 351-352). Erilaiset maailmankuvalliset muodostelmat eivät ole toisilleen vastakkaisia, eivät myöskään toisiaan täydentäviä, vaan ne voivat eri syistä ja erilaisin tavoittein olla konteksteissaan päteviä. Olennaista kansanomaisessa maailmankuvassa on sen erityinen suhde menneisyyteen, sen rajoittuminen kulttuuriympäristöönsä ja sen kollektiivisuuden ehdot. Sellaiset maailmankuvalliset käsitykset, jotka ilmaistaan folklorena, välittyvät ja seuloutuvat kollektiivisen kontrollin läpi. Kansanomaisen maailmankuvan muuntumisen ja alati käynnissä olevan tarkistuksen ydinaluetta on ihmisten keskinäinen vuorovaikutus, keskustelu ja pohdinta, jossa etsitään muun muassa samansuuntaisten kokemusten erilaisille tulkinnoille yhteisiä nimittäjiä. Sosiaalisissa, kognitiivisissa ja toiminnallisissa prosesseissa ihmiset uusintavat aktiivisesti yhteisöllisyyttään, kollektiivista tajuntaansa ja maailmankuvaansa, joka saa ilmauksensa monille yhteisinä käsityksinä. Folklore ei tällaisessa viitekehyksessä ymmärretä traditiona eloon jääneeksi menneisyydeksi, vaan kansanomaista maailmankuvaa koskevan analyysin rikkaaksi aineistoksi. Siinä on aina ollut ja on edelleen paljon sellaista valikoitunutta menneisyyttä, joka vaikuttaa nykyisyyteen (Williams). Kulttuurisena tosiasiana folklore elää aikakausittain etnografisessa ja historiallisessa nykyhetkessä käsitysten, uskomusten, arvojen, normien moniaineisena kudelmana, joka jatkuvuuden välttämättömyydellä vaikuttaa tulevaisuuteen (Knuutila 1992: 59, 61, 70).

Kaikki ihmiset osallistuvat sosiaalisen maailman rakentumiseen, mutta erilaisista asemista. Tavat luokitella ja jäsentää sosiaalista maailmaa heijastavat niitä tuottaneiden instituutioiden ja ryhmien valta-asemaa, joskin vallanilmaukset voivat tulla haastetuiksi. Käsitykset meistä ja meitä yhdistävästä samankaltaisuudesta rakentuvat suhteessa toisiin, jotka nähdään erilaisiksi. Alkuperäisväestö on usein edustanut kiinnostavaa ”toiseutta”, mutta myös vajavaisuutta ja avuttomuutta, jota tulee ojentaa ja holhota (Anderson-Gale 1992: 2-9, 136; Häkli 1999a: 150-151). Tämän määrittelyn voidaan katsoa osaltaan kuvaavan myös suhdettamme suomalaisen yhteiskunnan sisäisiin ”siirtomaihin”, etnologiseen sisäiseen ”toiseuteen” (ks. Viljanen 1994: 143-144). Edustaako syrjäinen maaseutu jopa maaseudun kehittämisen käytännöissä vajavaisuutta ja avuttomuutta, jota kaupungista käsin tulee holhota? Kysymystä tukevan huomion on tehnyt Rosenqvist (2002: 64): ”Paitsi aluekehittäjien, myös maaseudun kehittäjien ajatusmaailmoissa on aineksia, jotka haittaavat vahvan yhteiskunnallisen roolin löytymistä maaseudulle.” Syrjäisen maaseudun identiteettien ”toiseuttaminen” voi selittää ja oikeuttaa alueisiin liittyvää vähäosaisuutta (ks. Valentine 2001: 261). Kumpuavatko maaseutuun liittyvät stereotyyppitavasta kieltäytyä antamasta syrjäiselle maaseudulle hyväksyntää ”toisen paikasta lähtien” (Hall 1999: 159)?

Läntisessä maailmassa kulttuuri on mielletty luonnon vastakohtaksi, kun mustien keskuudessa on taas oletettu, että kulttuuri on yhtä kuin luonto (Hall 1999: 168). Humanistisen maantieteenkin on nähty rakentuneen luonnon ja kulttuurin, myös maaseudun ja kaupungin välisen erottelun ympärille. Tuossa jaottelussa kaupunki edustaa kulttuuria, ns.

sivilisaatiota (Rose 1993: 73-74; Gregory 1994: 210). Maaseutu nähdään usein nostalgian usvan läpi osaksi luontoa, sivilisaation ulkopuolella (Sibley 1995: 102). Kulttuurisen ja luonnonmukaisen vastakohta-asetelma valaisee myös maalaisuuden ja kaupunkilaisuuden välistä erilaisuutta: hyvien tapojen, kulttuurin, sivistyksen kaupunkia suhteessa syrjäiseen, primitiiviseen talonpoikais-kansankulttuuriin: tietäjiin, kansanparantajiin ja päinvastoin sekä vastaavan asetelman toistumista maaseudun sisällä maaseudun ”kaupunki”, taajama vastaan haja-asutusalueet, kunnan syrjäiset kylät. Asetelma voi ilmetä maaseutupaikkakuntien kouluissa, kunnan yhteisellä yläasteella. ”Opettajatkaan eivät pidä vintturilaisia edes ihmisinä”, tuli esiin Päijät-Hämeen tutkimusalueen asukaskyselyssä. Vintturi sijaitsee 30 kilometrin päässä kuntakeskuksesta järvineen (mm. Päijänne) ja vuorineen (mm. entisen Mikkelin läänin alueen korkein vuori). Kylässä oli tutkimushetkellä kauppa, täysihoitola kesäpubeineen ja nuorisoseurantalo tansseineen, mutta vain vähän vakituksia asukkaita. Nimet Vintturi ja Taka-Vintturi ovat alun perin haukkumanimiä, joilla paikallisessa murteessa kuvataan halveksittua syrjäisyyttä. Kesäasukkaiden ja suosittujen vanhanajan tanssien vuoksi Vintturin sanottiin olevan tutumpi helsinkiläisille kuin kuntakeskuksen asukkaille. Aarno Laitinen ylisti Iltalehden pakinassaan Vintturin nuorisoseuran tansseja todeten, että Suomi on täynnä kesätapahtumia, mutta mieliinjäävin kesän tapahtumista oli, kun Vintturin nuorisoseuran tansseissa maistelin halkopinon takana sysmäläistä sahtia. Samaan asetelmaan palautuvat maaseudun sisäiset kylien väliset koulutais- telut. Kun koulu lakkautetaan syrjäisiltä alueilta ja koululaiset kuljetetaan ”emäkylään”, voivat kyyditettävät oppilaat jäädä toissijaisiksi suhteessa emäkylän oppilaisiin, ellei koulun lakkauttamiseen liity ”jälkihoitoa”, jolla säilytetystä koulusta pyritään tekemään koko alueen koulu. Näin ulkopuolisuuden ”sipulia” voidaan kuoria yhä uudestaan. Kunta voi antaa virallisesti kuvan, että muuttajat ovat tervetulleita, jopa välttämättömiä kunnan kehitykselle. Kehitystyö on saatettu lokeroida erilliselle kehitysyritykselle tai huolimatta kunnan johdon hyvästä tahdosta jopa kunnan organisaatio voi toimia käytännössä kuntaan muuttavia vastaan tai ainakin olla välinpitämätön asian suhteen. Yhdyskunnan tasoinen korkea sosiaalinen pääoma (Putnam) näyttäisi yhdistyvän enemmänkin paikkakunnan ”eliittiin”, johon kuuluvat virkamiehet, yrittäjät ja poliitikot. Tämä voi kätkeä taakseen tosiasian, että se on samaan aikaan valtaresurssi suhteessa muihin asukkaisiin ja ryhmiin (Kaunismaa 2000: 136), erityisesti paikkakunnan syrjäisiin alueisiin.

Kysymys erosta ja erilaisuudesta on noussut kulttuuritutkimuksessa keskeiseksi. Erilaisuus on ambivalenttia, se voi olla sekä myönteistä että kielteistä (Hall 1999: 152, 160). Myös folkloren tulkintojen kautta rakennettu suomalaisuus koostuu kriittisten ja idealisoitujen näkemysten välisestä jännitteestä (Alasuutari-Ruuska 1998: 10). Erilaisuus on Hallin (1999) mukaan sekä välttämätöntä merkitysten tuotannolle, kielen ja kulttuurin muotoutumiselle, sosiaalisille identiteeteille ja subjektiiviselle käsitykselle minästä sukupuolitettuna subjektina että samanaikaisesti jotain uhkaavaa; vaaran, kielteisten tuntemusten, murtumisen sekä ”toiseen” kohdistuvan vihamielisyyden ja aggression aluetta. Kuinka maalaisuutta kuvataan suhteessa kaupunkilaisuuteen? Kuinka merkityksellistämme ja esitämme ihmisiä ja paikkoja, jotka ovat erilaisia kuin me itse? Miksi eroilla on väliä? Erilaisuus on merkitty jollain tavalla. Valtaväestöstä erottuvien ihmisten representaatioissa on kyse siitä, kuinka tätä erilaisuutta tulkitaan. Todellisuudessa erot usein sekoittuvat huomaamatta toisiinsa. Koska päivästä tulee yö? Missä maalaisuus lakkaa ja kaupunkilaisuus alkaa? Missä kohdin syrjäseutu muuttuu rintamaaksi, syrjäinen maaseutu ydinmaaseudeksi? Ovatko laajojen kaupunkikuntien syrjäiset kolkat syrjäistä maaseutua vai kaupunkien läheistä maaseutua? Hall ymmärtää representaation sekä käsitteeksi että käytännöksi, kulttuurisen kiertokulun ensimmäiseksi ”avaintekijäksi”. Visuaalisen representaation hän näkee monimutkaisena toimintana, joka liittyy tuntemuksiin, asenteisiin ja

emootioihin sekä liikuttaa katsojan pelkoja ja levottomuutta syvemmillä tasoilla, kuin arkijärjellä on mahdollista selittää (emt.: 82, 139-140, 146, 150, 160).

Hall (1999: 152-160) tarkastelee neljää eri selitysmallia aloittaen kunkin selitysmallin kohdalla osoittamalla, kuinka tärkeitä erot ovat. Erojen tärkeys osoitetaan tarkastelemalla niitä puolia, jotka kukin malli näkee eroissa ja erilaisuudessa myönteisiksi. Tämän jälkeen nostetaan esiin joitakin eroihin liittyviä negatiivisempia puolia. Näiden kahden aspektin liittäminen yhteen antaa vihjeitä siitä, miksi erot ovat sekä välttämättömiä että vaarallisia. Mallit eivät ole keskinäisesti toisiaan poissulkevia, koska ne käsittelevät erilaisia analyysin tasoja: kielellistä, sosiaalista, kulttuurista ja psyykkistä tasoa. Ensimmäinen selitysmalli on lähtöisin lingvistiikasta; tutkimussuuntauksesta, joka liitetään Saussureen (ks. myös Williams 1988: 41-58; Lehtonen 1996: 54-72, 126) ja kielenkäyttöön kulttuurin toimintamallina. Mallin keskeisin väittäjä kuuluu: eroilla on väliä, koska ne ovat välttämättömiä merkityksen kannalta, ilman niitä merkitystä ei voisi olla olemassa. Merkitys rakentuu suhteille. Emme tiedä, mitä musta tarkoittaa sen vuoksi, että olisi olemassa jokin ”mustuuden” olemus, vaan siksi, että voimme erottaa sen vastakohtaan: valkoisesta. Valkoisen ja mustan välinen ero on lopulta se, mikä merkitsee, kantaa merkitystä. Merkitys riippuu vastakohtien välisestä erosta. Binaariset vastakohtaparit valkoinen/musta, sivistynyt/sivistymätön, kaupunkilainen/maalainen, maskuliininen/feminiininen vangitsevat maailman moninaisuuden joko-tai -ääripäihinsä. Binaarisia vastakohtapareja kuormittaa pelkistämisen ja yksinkertaistamisen taakka. Ne nielaisevat kaikki erottelut jokseenkin jäykkiin kaksinapaisiin rakenteisiinsa. Vastakohtaparit ovat lisäksi harvoin neutraaleja, niiden välillä on nähty valtasuhde (Derrida 1974). Binariteetin toinen vastanapa on tavallisesti hallitsevassa asemassa ja sisällyttää toisen omien toimintojensa kentälle. Jotta tämä valtasuhde tulisi sisällytetyksi kielenkäyttöön, pitäisi kirjoittaa *valkoinen/musta*, *sivistynyt/sivistymätön*, *kaupunkilainen/maalainen*, *maskuliininen/feminiininen* jne. (Hall 1999: 152-154). Mallin asetelma on tutkimuksessa annettuna, itsestäänselvänä taustaoletuksena. Kysymyksessä on maaseutututkimus, ei kaupunkitutkimus. Vallitseva kulttuurinen hierarkia kertoo valtasuhteesta.

Toisen kieliteorioiden parista peräisin olevan selitysmallin pääväittäjä on, että eroa tarvitaan, koska merkityksiä on mahdollista rakentaa ainoastaan dialogissa ”Toisen” kanssa. Merkitys ei kuulu kenellekään puhujalle yksin, vaan se syntyy eri puhujien välisessä antamisessa ja vastaanottamisessa ja toteutuu kahden tai useamman puhujan välisessä dialogissa (Mihail Bahtin). Merkitys on perustavanlaatuisesti dialogista. Merkitys syntyy mihin tahansa dialogiin osallistuvien välisistä eroista. Toinen on merkityksen kannalta olennainen. Teorian kääntöpuoli on, että merkitys ei voi kiinnittyä, eikä mikään ryhmä voi siksi koskaan täysin vastata merkityksistä. Merkitys on aina alttiina anastusyrityksille, aina sellaisen neuvottelun tai dialogin kohteena, jota kulttuurit käyvät itselleen tekemiensä toisten kanssa. Siten maalaisuus ja kaupunkilaisuuskin, niiden merkitykset eivät ole yksin maalaisten tai kaupunkilaisten kontrolloitavissa, vaan merkitykset muotoutuvat maaseudun ja kaupungin välisissä dialogeissa (Hall 1999: 154-155; ks. myös Lehtonen 1996: 52-53). Katsottaessa maaseutu kaupunki-nimikkeen omaavien kuntien vastakohtaksi, yritettäessä tehdä jakoa maaseudun ja kaupungin välille on määritetty näitä vastapareja molempia. Vaikka perinteinen jako maaseututilaan ja kaupunkitilaan on sittemmin murrettu prosesseissa, joita tässäkin tutkimuksessa käsitellään, erot toisaalta maaseutuun ja toisaalta kaupunkiin liitettyjen merkitysten välillä ovat silti edelleen tärkeitä (Valentine 2001: 249-250, 254). Dialogi syrjäisen maaseudun ja kaupungin välillä on keskeinen osa tutkimusta.

Tutkimuksen argumentoinnissa, niin määriteltäessä syrjäisen maaseudun asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa kuin analysoitaessa syrjäisen maaseudun yhteisöjä, kes-

keiseksi nousee antropologinen selitysmalli, jonka perusväittämän mukaan kulttuuri on riippuvainen siitä, että asioille annetaan merkitys jakamalla niitä erilaisiin positioihin luokittelujärjestelmän sisällä. Erojen merkitseminen on siten kulttuuriksi kutsutun symbolisen järjestelmän perusta. Douglasin (2000) mukaan sosiaaliset ryhmät tuottavat merkitystä omaan maailmaansa järjestämällä ja organisoimalla asioita erilaisiin luokittelujärjestelmiin. Jotta asioita olisi mahdollista luokitella, on asioiden välille saatava selvä ero, siksi binaariset vastakohtat ovat keskeisiä. Erot ja erilaisuus ovat perustavia kulttuurisen merkityksen kannalta. Tämä voi synnyttää myös kielteisiä tuntemuksia ja käytäntöjä. Kulttuurinen järjestys häiriintyy erityisesti silloin, kun asiat putkahtavat esiin väärässä kategoriassa tai kun ne eivät oikein sovi mihinkään kategoriaan. Vakaat kulttuurit edellyttävät asioiden pysyvän niille määrätyillä paikoillaan. Symboliset rajat pitävät kategoriat ”puhtaina” ja antavat kulttuureille niiden ainutlaatuisen merkityksen ja identiteetin. Kulttuuria järkyttää kirjoittamattomien koodien ja sääntöjen rikkominen, ”kaikki, mikä on poissa paikoiltaan”. Se lakaistaan pois, heitetään ulos, paikka saatetaan järjestyksen piiriin, normaali asiointi palautetaan (ks. luku Rajojen ylittämisen vaikeus). Kulttuurien vetäytyminen kohti sulkeumaa, joka jättää ulkopuolelleen ulkomaalaiset, tunkeilijat, muukalaiset ja toiset, on Hallin mukaan osa samaa puhdistautumisen prosessia (Kristeva 1982). Erojen merkitseminen johtaa symboliseen sulkemiseen, kulttuurin pönkittämiseen ja epäpuhtaaksi tai epänormaalisti määritellyn leimaamiseen ja sulkemiseen sen ulkopuolelle. Erilaisuus kiellettyinä, tabuna, uhkana tekee siitä kuitenkin paradoksaalisesti vaikutusvaltaisen ja oudolla tavalla houkuttelevan ja siksi se, mikä on sosiaalisesti periferiassa, on usein symbolisesti keskiössä (Hall 1999: 155-157; Sibley 1995; 1992; vrt. Rose 1993: 140-150; Koskela 1995: 12).

Psykoanalyttisen selitysmallin, joka kietoutuu tähän tutkimukseen erityisesti David Sibleyn, mutta myös Stuart Hallin argumentoinnin kautta, perusväittämän mukaan ”Toinen” on perustava minuuden muotoutumisen, subjektiviteetin ja seksuaalisen identiteetin kannalta. Yhteistä kaikille freudilaisuuden muunnoksille on, että niissä annetaan toiselle suuri rooli subjektin kehityksessä. Psykoanalyttiset selitysmallit näyttävät ensi silmäyksellä olevan myönteisiä. Niiden mukaan subjektiviteettimme ovat riippuvaisia tiedostamattomista suhteista merkityksellisiin toisiin. Malliin sisältyy myös negatiivisia implikaatioita. Psykoanalyttisessä näkökulmassa oletetaan, että minällä tai identiteetillä ei ole olemassa mitään annettua ja vakaata sisäistä ydintä. Me emme ole koskaan psyykkisesti täysin ehjiä subjekteja. Subjektiviteetti muotoutuu suhteessa johonkin, joka täydentää meitä, mutta joka meiltä aina samalla jollakin tavoin puuttuu, koska se sijaitsee meidän ulkopuolellamme. Teorioiden mukaan subjektiviteetin häiritsevää halkeamista tai jakautumista ei voi koskaan täysin eheyttää, joko minuuteen omaksutut pahat puolet vainoavat henkilöä sisältä päin tai vaihtoehtoisesti hän projisoi muihin pahat tuntemuksensa, joiden kanssa ei muuten tule toimeen (Hall 1999: 157-159).

Eläimet ja luonto merkitsijöinä

Syänmaankylässä ei saa karjaa ennen laskea ulos ennenkun ohria kylvetty.

(Muistiinmerkitäsi Kaarle Krohn vuonna 1884, Kyläkirja: 13).

Erilaisuutta representoidaan vastakkaisten, polarisoitujen, binaaristen ääripäiden kautta hyviksi/pahoiksi, sivistyneiksi/alkukantaisiksi, rumiksi/erittäin puoleensavetäviksi, erilaisuutensa vuoksi luotaantyöntäviksi/outoina ja eksoottisina ihailtaviksi. Usein vaaditaan molempia ulottuvuuksia samaan aikaan. Tällaisissa representaatioissa hyödynnetään kahtia jakautuvia kuvia tai ”trooppeja”, kielikuvia. Jonkin tekeminen stereotyyppiseksi tarkoittaa ”pelkistämistä muutamaiin harvoin olemuksellisiin puoliin, kiinnittämistä Luontoon” joidenkin yksinkertaistettujen ominaispiirteiden avulla. Hall (1999) määrittelee luonnollistamisen (naturalisointi) representaatioihin liittyväksi strategiaksi, jonka tarkoitus on kiinnittää eroja ja siten varmistaa niiden pysyvyys, yritykseksi pysäyttää merkityksen väistämätön liukuminen ja varmistaa diskursiivinen sulkeuma. Jos erot ovat kulttuurisia, ne ovat alttiita muunnelmille ja muutoksille, mutta mikäli ne ovat ”luonnollisia”, ne ovat historian tavoittamattomissa, pysyviä ja kiinteitä (emt.: 140, 144, 169, 172). Jos ajattelemme jonkin asian liittyvän pikemminkin kulttuuriin kuin luontoon, uskomme kyseisen asian ohjailtavuuteen ja siihen, että ohjaileminen voidaan lopettaa, kun on saavutettu se, mitä haluttiin. Tehokkaimmillaan kulttuuri on silloin, kun se on naamioitu luonnoksi. Silloin keinotekoinenkin näyttää juurtuneen ”asioiden perimmäiseksi järjestykseksi”, minkä muuttaminen ei ole ihmisen vallassa (Bauman 2003: 178, 195).

Ymmärrämme maailman sijoittamalla yksittäiset objektit, ihmiset tai tapahtumat luokittelukaavoihin eli skeemoihin, joihin ne kulttuurin mukaan sopivat. Asioista ”yritetään saada tolkkua” kategorioiden avulla. Henkilöistä saatava ”tieto” lähtee niiden roolien hahmottamisesta, joita kyseinen henkilö toteuttaa, onko hän maalainen vai kaupunkilainen. Richard Dyer (1977) on tehnyt jaottelun tyyppittelyn ja stereotyyppittelyn välille. Tyypit osoittavat ne, jotka elävät yhteiskunnan sääntöjen mukaisesti (sosiaaliset tyypit) sekä ne, jotka sääntöjen on tarkoitus sulkea sen ulkopuolelle (stereotyyppit). Niissä erotetaan normaali ja hyväksyttävä epänormaalista ja erilaisesta. Stereotyyppit ovat kiinteitä, selvärajaisia ja muuttumattomia. Stereotyyppistäminen luokittelee ihmisiä normin mukaan ja konstruoi ulkopuolelle suljetut ”toisiksi”. Se on osa sosiaalisen ja symbolisen järjestyksen ylläpitoa (ks. Douglas 2000) (ks. luku Rajojen ylittämisen vaikeus). Stereotyyppiset mielikuvat asioista ovat Sibleyn (1995) mukaan myös välttämättömiä tullaksemme sinuiksi maailman kanssa. Niillä on keskeinen rooli rakennettaessa ja rajattaessa itseä (the self), kompleksista ja monikasvoista, reflektiossa elämänikäisten itseiden ja identifiointin sosiaalisten prosessien pohjalta muotoutuvaa. Stereotyyppit saavat maailman näyttämään turvalliselta ja vakaalta (emt.: 14-15; ks. myös Jenkins 1996: 122).

Pelko edeltää negatiivista stereotypiaa ja stereotyyppi yksinkertaistettuna, vääristeltynä ja etäännytettyinä ikuistaa tuon pelon. Hyvä ja paha, molemmat resonoivat stereotyyppisiä representaatioita toisista. Stereotyyppit voivat olla myös tabuja. Stereotypia voi vangita jotain mikä on menetetty, emotionaalista puutetta, halua ja edustaa samaan aikaan pelkoa ja ahdistusta. Hyvä stereotypia voi edustaa saavuttamattomia fantasioita, kun huono stereotypia voidaan nähdä vahingollisena läsnäolevana, josta haluamme etäännyttää itsemme (Sibley 1995: 15). Hyvä stereotypia maaseudusta kuvaa maaseutua onnelana, idyllinä, kuten ”Muuta maalle meidän luo” Päijät-Hämeen kyläohjelmassa (Päijät-Hämeen kylät ry.: 15). Stereotypia on pysäytetty ja kiinnitetty muoto representaatiota, joka kieltää ”erilaisuuden pelin”. Koska ”toisten” kanssa ei ole vuorovaikutusta, stereotyyppistä mielikuvaa, hyvää tai huonoa, ei haasteta. Negatiivisilla stereotyyppioilla on suuri merkitys pyrit-

täessä ymmärtämään sosiaalista ja spatiaalista ulossulkemista. Hyvä stereotypia romaaneista sijoittaa heidät menneeseen, kaukaiseen maahan, missä heidät nähdään romanttisen sumun läpi (Sibley 1995: 102), niin kuin elokuvassa ”Mustalaisleiri muuttaa taivaaseen”. Se ei ole siten ristiriidassa huonon stereotypian kanssa. Ruumiin eritteisiin liittyvän rajan merkitsemistä pidetään luonteenomaisena moderneille läntisille kulttuureille. Assosiaatioita on tehty ulosteiden, lian, lannan, rumuuden, vajavaisuuden, ahdasmielisten läntisten pakkomielteiden välillä. Puhtauden ja lian, järjestyksen ja epäjärjestyksen, meidän ja heidän erottelua rohkaistaan läntisissä kulttuureissa luomalla samalla ahdistusta, koska tällaisia erotteluja ei voida koskaan viedä loppuun. Ahdistus saa voimansa läntisestä kulttuurikontekstista. Varhaislapsuuden sisäisestä rajantunteesta tulee Sibleyn argumentoinnissa pohja erottauduttaessa ”toisista”, mutta kysymyksestä toiseudesta voidaan keskustella merkitsevästi vain kulttuurikontekstissa⁹³ (Sibley 1995: 7-8, 18).

Sibley (1995) johdatti ymmärtämään stereotyyppien muotoutumista ja merkitystä. Hänen kauttaan löytyivät yhteydet Mary Douglasiin ja edelleen osallistavan toimintatutkimuksen periaatteisiin, kuinka myös ”väärässä paikassa” olevat ihmiset voidaan osallistaa mukaan toimintaan. Stereotyyppisillä keskusteluilla on tärkeä käytännöllinen merkitys (Sibley 1992: 108). Ihmisten on vaikea luopua stereotyyppioistaan. ”Jos maaseudun nainen ei ole Rouva Peltomies, pyylevä ja pullantuoksuinen maanviljelijän vaimo tai rohtunein käsin jäätyneellä kaivonkannella tasapainoileva katkera mökinmuija, niin kuka hän on? Eikö sovi kuvaan, että samoilla punakentillä käsillä voidaan avata sikalan ovi, tietokoneen ruutu ja lapsen kurahaalarit” (Keskitalo-Foley 2000: 115)? Suhteessa syrjäiseen maaseutuun normaaliutta ja päävirtausta voivat edustaa ”sivistyneet” kaupungit ja vauraat ”rintamaat”. Eksklusiivisen diskurssin kohteena ovat olleet taudit, eläimet, seksuaalisuus ja luonto, jotka palautuvat ideaan liasta epätäydellisyyden ja alempiarvoisuuden merkittäjänä (Sibley 1995: 14). Stereotyyppistä suhtautumista suomalaiseen syrjäseutuun merkitsevät lähinnä eläimet ja luonto (ks. emt.: 26-29). Negatiivisen stereotypian mukaan syrjäseutua kuvaavat takapajulassa asuvat landepaukut, joilla on lantaa saappaissaan, heinä-

93 Itse (the self) on kulttuurinen tuote. Freud sijoitti psykoanalyysissään itsen sosiaaliseen ympäristöön ja argumentoi yhteyksistä kehittyvän itsen ja materiaalisen maailman välillä. Kleinin psykoanalyysin painotus erityisesti introjektiossa ja projektiossa koskee itseä ja yhteisöä (the self and the society), mikä johtaa sitten kysymyksiin rajojen luonteesta, jotka jakavat itsen ja toisen, niin kuin nämä ovat rakentuneet eri kulttuureissa. Elinikäinen itsen uudelleen rakentaminen tapahtuu symbolisen järjestyksen läpi, kuten Lacan sitä kutsuu, mikä sisältää sosiaalisen ja kulttuurisen symbolismin. Rajantaju, joka nousee esiin varhaislapsuudessa, ei ole synnynnäinen aisti, vaan seuraus suhteesta muihin ja tulee osaksi kulttuuria. Siten raja sisäisemmän puhtaan (pure) itsen ja ulkoisemman liatun (defiled) itsen välillä, joka on sisäinen manifesti vastenmielisyydestä ruumiillisia (bodily) jätteitä kohtaan, mutta sitten saavuttaa paljon laajemman kulttuurisen merkityksen, on peräisin vanhemmilta ja muilta aikuisilta, jotka sosiaalistavat ja sopeuttavat lasta. Sen selvittämiseksi, kuinka kulttuuri voi vaikuttaa itsen ja toisen välisiin rajakonseptioihin, Sibley tarjoaa Constance Perinin argumentointia, jonka mukaan pelko sekoittumisesta ja yhdistymisestä saa ilmi- asunsa pakollisena erottautumisena paskasta, joka heijastuu erityisesti maskuliinisuuden suhteessa autonomiaan ja erillisyyteen. Äidin kanssahan vauva elää symbioosissa, erityisesti äiti on vastuussa vaipan vaihdosta ja läheisimmin tekemisissä ruumiin eritteiden kanssa. Siten miehen ja naisen roolit kasvavassa lapsessa heijastuvat maskuliinisenä autonomia-arvona ja feminiinisenä yhdistymisen ja erilaisuuden sietokyvyn arvona. Se mitä Julia Kristeva kuvaa ”ulos heitettävänä” on ”opposed to I”. Se on ”radically excluded”, mutta aina läsnäoleva. Sibley, samaan tapaan kuin Hall (1999: 155-157), pitää konseptiota ”ulos heittämisestä” (abjection): saavuttamatonta halua karkottaa asiat, jotka uhkaavat rajojamme ja Julia Kristevan listaa uhkaavista asioista perustavanlaatuisena. Erilaisuus riippuu liasta, saastaisuudesta. Sekä itse että maailma on jaettu hyviin ja huonoihin objekteihin ja ”paha itse” (the bad self), johon on assosioitunut kontrollikyvyn ylittävää pelkoa ja ahdistusta on projisoitu pahoihin objekteihin (Sibley 1995: 7, 8, 14-15, 18).

kengät, joihin liittyy lanta, lehmänpaska tai syöpäläisiä kuhiseva Ryysyranta pirttiviljelyksineen. Ilmari Kiannon luoma ”Ryysyranta” sekä Joel Lehtosen luoma ”Putkinotko” ovat vakiintuneet suomalaisen köyhyyden ja saamattomuuden tunnuskuviksi (Sallamaa 1996: 16).

Lehtonen Joel: ”Putkinotko”

Savon eteläosassa, lähellä Karjalan heimon asuinseutujen rajaa on kaunis ja karu paikkakunta. Saimaa, joskus muualla leveä ja vapaa, supistuu siellä ahtaiden maisemien väliin... Rannat ovat kolkon karuja, melkeinpä pienoiseen hirvittävyteen asti... Maan karuudesta ja vesien esteistä johtuneekin osaltaan, että tällaisella seudulla saattaa tavata kansaa, joka on, paitsi yleensä köyhää, joskus siinä määrin kehittymätöntä, saamatonta, itsepintaisen kulmikasta ja taikauskoistakin, että mieleen johtuu melkeinpä kaikkein alkeellisin metsäläisyys. Ja tämä seikka on sitä merkillisempi, kun sivistyskeskusta, kaupunki, on ainoastaan peninkulman päässä (Ruohonen 1983: Putkinotkosta Sydänmaalle, 56-58)

Tyhmyyden vertauskuvia ovat olleet yksinkertainen renki tai kikattava piikalikka ja viime vuosikymmeninä heidän paikkansa ovat vallanneet ”peräkamarien pojat”. Tyhmyyden lisäksi syrjäseudun asukkaisiin on liitetty lapsenomaisuus ja yksinkertaisuus sekä tietämättömyys, ennen uskonnollisen herätyksen aaltoa taikausko ja pakanallisuus.

Positiivinen stereotypia, menneinä vuosikymmeninä kukoistaneen suomalaisen eloku-vateollisuuden ja siihen liittyneen iskelmäteollisuuden, myös kirjallisuuden luoma, liittyy metsään, tukkilaisiin, uittoihin. Syrjäseudun ihmiset sijoitetaan menneeseen, kaukaisiin⁹⁴ paikkoihin, metsän syvyyskiin, tukkilaisromantiikkaan, ”siellä niitä honkia humisee siellä Suomen sydänmailla”⁹⁵ korpimaiden kätköissä. Metsään liittyvää positiivista stereotypiaa on käytetty myös käsiteltävänä olevan Kairanmaan metsäkylän kyläkirjan ”romantisoi-miseen”. Tapahtumat voidaan sijoitettaa maalaisromantiikkaan keinumäkineen, aittoineen. Niiden liepeillä kohtalokas rakkaus kukkii suviyössä, niin kuin F.E. Sillanpään roma-nissa ”Ihmisiä suviyössä” tai tapahtumien romanttisuutta voimistavana vastavärinä voivat toimia häpeästä pelastautuminen koskeen hukuttautumalla tai miestappo. Positiivinen ste-reotypia maaseudusta voi heijastaa sitä, minkä urbaanit suomalaiset ovat jo menettäneet suhteessaan luontoon, joskin suomalaisena erikoisuutena voidaan pitää sitä, että side maa-seudun ja kaupungin välillä on edelleen voimakas. Kaupunkilaisten menettämistä arvoista merkittävä osuus liittyy perinteeseen ja historiaan, liittyväthän useimpien suomalaisten juuret maaseutuun.

Sivistyneenä on pidetty ihmistä, joka on kasvatettu, keinotekoisesti luotu. Sivistymätön ihminen oli luonnollinen tai luonnon kasvattama, ”villi” (Sarmela 1989: 105). Luonnolla on pitkä historiallinen yhteys ”toiseen”. Brittiläisen imperiumin tiede ja teologia perus-tuivat olemisen hierarkiaan, jonka mukaan valkoiset kuuluivat sivilisaation huipulle ja mustat alhaalle sekä sellaiset ryhmät, kuten Australian aboriginaalit pohjalle, koska heidät nähtiin osaksi luontoa. Tiede vahvisti valkoisten yhteisöjen maailmanvallan, dominoinnin, jonka kirkko vahvisti siirtomaavalloissa, vaatimalla luonnonkansojen pelastamista. Pelas-tusoppi liittyi kristillisyyden, kristillisen kasvatuksen ja eurooppalaisen tyylin ja pukeu-

94 Tuan (1977/2001: 119) kiinnittää huomiota siihen, että kaukaisuus toisin kuin pituus, ei ole puhdas spatiaalinen käsite, vaan siihen sisältyy aika. Syrjäinen paikka assosioituu syrjäiseen menneisyyteen (mt.: 122). Sibleyn (1992: 118) mukaan positiiviseen stereotypiaan sisältyy aina etäisyys tilassa ja ajassa (vrt. Gray 2000: 32).

95 Sävelmä on tullut tutuksi vuonna 1946 toimintansa aloittaneen Metsäradiion tunnusmusiikkina (Pöysä 1997: 102).

tumisen hyväksymiseen. Sivistysmissio pyrki etäännyttämään ns. luonnonkansat luonnosta. Valkoisten stereotypia Kanadan inuiiteista on sijoittanut heidät erämaahan, osaksi luontoa johtuen heidän kyvystään kestää kylmyyttä ja selviytyä vaativassa ympäristössä metsästäen ja keräillen. Samalla kun tämä mielikuva on romanttinen heijastaen inuiiteista sitä, minkä valkoiset urbaanit kanadalaiset ovat menettäneet, se antaa mahdollisuuden dehumanisointiin. Jos he ovat osa luontoa, ovat he vähemmän kuin ihminen (Sibley 1995: 26; ks. myös Valentine 2001: 270; Anderson-Gale 1992: 3). Luonto voi tarjota mielikuvia puhtaudesta, usein kontrastina liatulle kaupungille (Sibley 1995: 64). Mielikuvalla puhtaudesta ja turvallisuudesta markkinoidaan maaseutua tarkoituksena saada maalle lapsiperheitä kylien ja koulujen turvaamiseksi ja maaseutukuntien väestötappion hillitsemiseksi. ”Turvallisesti Sysmässä” mainostaulu tien varrella tai erilaiset hankkeet, joilla houkutellessaan maaseudulle uusia asukkaita: ”Rauha ja Onni asuu maalla. Muuta turvalliseen maaseutuyhteisöön” (Päijät-Hämeen kylien hanke). Vastaavasta uudemmasta hankkeesta ”Onni asuu maalla” Päijänne-Leader+ maaseudun hankerahoituksen tiedotuslehti jo toteaa: ”Onni asuu maalla -hankkeen markkinointimateriaali (www.onniasuumaalla.fi) vetoaa kaupunkilaisten romanttiseen maaseutukäsitykseen. Realismia ei kuitenkaan unohdeta, sillä pettynyt maallemuuttaja ei ole kenenkään etu” (Raitti 2004).

Myös paikat voivat toimia merkkeinä, mutta niiden välittämät viestit eivät ole kaikille samoja (Keith 1988: 43). Sydänmaa tai Sydänmaa-niminen paikka viittaavat syrjäiseen sijaintiin metsän sydämessä.

Talvio Maila: ”Sydänmaalla”

Jos lienee Hartolan nimellä niihin aikoihin ollut vilkasliikenteisimpien seutujen asujainten korvissa erämainen kaiku, niin oli Nipulin metsäkulmalla hartolalaisten korvissa melkein maailmanlopun maine. Korpi se oli. Eihän sinne kulkenut maantietäkään... Nipulin torpparikansa muodosti ystävällisen, sopuisan ja jonkin verran saamattoman yhteiskunnan, jonka harmaissa tuvissa lukuisat lapset kurissa ja herran nuhteessa kasvatettiin sitä kovaa tulevaa työtä varten, mitä karu pohjoinen maaperä työntekijöiltään vaatii... (Ruohonen 1983: Putkinotkosta Sydänmaalle, 61-64).

Paikan nimi kytkee ihmisen paikkaansa (ks. Relph 1976: 16). Paikan identiteetti on paitsi henkilökohtainen myös sosiaalinen. Vaikka jokainen henkilö kokee paikan eri tavalla, on paikan identiteetti silti myös yhteinen. Identiteettiä voi ylläpitää tieto tai uskomukset yhteisestä luonteesta, yhteisistä elintavoista, kielestä, kulttuurista tai historiasta. Sen tärkeä symboli voi olla paikannimi, tietoisuus elämästä tietyn nimisellä alueella (Paasi 1984a: 65-73; 1996: 259; ks. myös Tani 2001: 145). Paikka on osoittautunut tärkeäksi kontekstiksi stereotyypeille toisista ja nuo stereotyyppitetyt toiset voivat muodostaa tärkeän osan paikan kulttuurisesta ”väristä”. Kylien ”värit” vaihtelevat Kairanmaalla erityisesti sen mukaan, onko kylä vanha vai onko sen muotoutumiseen liittynyt sodanjälkeistä asutustoimintaa. Päijät-Hämeen tutkimusalueella kylän väri vaihtelee aktiivisesta maatalouskylästä maatalouteen yhdistettyjen erilaisten palkansaaja- ja yrittäjävariaatioiden kautta Päijänteen ranta-alueiden loma-asutuskyliin. Kairanmaan tutkimuskylälle luo oman värinsä paikkakunnan kylistä syrjäisin sijainti sydänmaalla samoin kuin osa Päijät-Hämeen tutkimusalueesta sijaitsee Päijänteen saarissa pitkien tiematkojen takana. Samoin paikkakuntaan, niiden ominaislaatuun liittyy stereotyyppitettyjä ominaisuuksia. Sekä itse että stereotyyppit ovat kulttuurin ja yhteiskunnan tuotteita. On tärkeää tunnistaa toiseuden takana olevia mielikuvia ja kontekstualisoida huomioita itseystä ja konstruktioita toiseudesta. Verbaaliin ja visuaaliin mielikuvuihin, niin kuin niillä on juurensa kulttuurissa, ihmiset yksilöinä ja sosiaalisina olentoina yhdistävät asioita (Sibley 1995: 19, 100, 102).

Sydänmaankylän koulu nimettiin Luomajoen kouluksi, hiihtäjä Aappo Luomajoen mukaan, koska kansakouluntarkastaja arveli, ettei kukaan pätevä opettaja hae Sydänmaahan (Kyläkirja: 183).

Sallamaan (1999) mukaan pohjoisuus on kulttuurisesti Toista, johon kuuluu väkevä ruumiillisuus. Ruotsin Tornionjokilaakson kirjailija Mikael Niemi on todennut, ettei ruotsalainen kansakoti haise eikä maistu miltään, koska ruotsalainen pelkää ruumistaan, sen hajuja ja eritteitä (emt.: 185). Mary Douglasin (2000) mukaan kaikki symboliikka perustuu ihmisruumiiseen, eikä liene ensimmäistäkään saastumiskokemusta, joka ei ensisijaisesti viittaisi ihmisfysiikkaan. Ehkä ei siten olekaan sattumaa, että nykyhumorissa syrjäisiä, pieniä paikkoja kuvataan usein ”maailmankaikkeuden persläpenä”. Ruumiin aukot voivat symboloida ruumiin erityisen haavoittuvia kohtia. Niistä vuotava aine on mitä ilmeisimmin marginaalista. Sylki, veri, äidinmaito, virtsa, uloste tai kyyneleet ylittävät ruumiin rajat jo tullessaan esiin. Douglasin mukaan ei ole mitään syytä olettaa, että yksilön asenne omia ruumiillisia tai emotionaalisia kokemuksiaan kohtaan olisi tärkeämpi kuin hänen asenteensa kulttuurisia tai sosiaalisia kokemuksia kohtaan tai päinvastoin. Kaiken voidaan sanoa symboloivan ruumista, mutta vielä suuremmalla syyllä voidaan sanoa, että ruumis symboloi kaikkea muuta. Tällaisessa symbolismissa sisäisiä merkityksiä avataan kerros kerrokselta palaten itsen kokemukseen omasta ruumiista. Saastuminen muistuttaa huumoria käänteisessä muodossa. Saastuminen ei ole vitsi, mutta vitsin rakenteen tavoin sen symboliikan rakenteessa käytetään vertailua ja kaksoismerkityksiä. Ruumiin rajoihin liittyvää symboliikkaa käytetään nokkelasti ilmaisemaan yhteisön rajoja uhkaavaa vaaraa. Kaikki raja-alueet ovat vaarallisia, mikä tahansa ideoiden rakennelma on raja-alueillaan haavoittuva. Jos rajoja koetellaan suuntaan tai toiseen, peruskokemus muuttaa muotoaan. Ymmärtääksemme ruumiillista saastumista meidän on Douglasin argumentoinnin mukaan yritettävä edetä päättelyketjua takaisinpäin. Ensin on pohdittava niitä vaaroja, joiden tiedetään uhkaavan yhteiskuntaa ja sitten pohdittava yhteiskunnassa esiintyviä ruumiillisia teemoja. Näiden jälkeen on yritettävä nähdä, kuinka nämä liittyvät toisiinsa (emt.: 190-192, 242).

Kun hahmotamme paikan vakiintuneeksi yhteisöksi, jolla on oma fyysinen, taloudellinen ja kulttuurinen erityisluonteensa, tiivistyy näkemys selvimmin englanninkielen sanonnassa ”out of place”, mikä kertoo, että jokin ennalta oletettu yhtenäisyys on rikkoutunut (Massey 2003: 51). Sibleyn (1995) mukaan sosiaalinen itse voidaan nähdä paikkasuhteisena itsenä. Tämä liittyy stereotyyppeihin toisista, jotka koetaan joko negatiivisina tai positiivisina liittyen siihen, kuuluvatko stereotyyppitetyt yksilöt tai ryhmät paikkaan (in place) vai paikan ulkopuolelle (out of place). Paikkastereotypia voi olla romanttinen representaatio maisemasta, johon sosiaaliryhmän nähdään joko kuuluvan tai ei. Erilaisuuden pelko projisoidaan objekteihin ja tiloihin, mukaan lukien kodit, paikat ja seudut. Ryhmä voi olla ”väärässä” paikassa, jos stereotypia sijoittaa sen muualle. Kun ryhmästereotypia ja paikkastereotypia ovat harmoniassa, ryhmä sopii paikkaan, eikä ole ahdistuksen ja hostiliteetin lähteenä (emt.: 19, 91, 100).

Syrjäisen maaseudun asukkaat osaavat ja heidän on täytynyt selviytyäkseen osata monenlaista. Kairanmaan kylän kehittämisprojektin yhteydessä todettiin, että se, mikä on osattu ennen, on mahdollista osata vastakin, myös tulevaisuudessa (Ruotsalainen 1998). Kyläkirjaprosessi ei olisi toteutunut ilman prosessia edeltäneen sosiaalisen pääoman olemassaoloa. Kylän historia ja pitkät yhteistyön perinteet muodostivat ”vanhan pääoman” (Lehto-Oksa 2004: 77), voimavarana, jonka pohjalle oli mahdollista muodostaa uusia verkostoja. Ilman uusia verkostoja historia ja perinteet olisivat taas todennäköisesti jääneet nykyisen kehityksen voimavarana hyödyntämättä. Niiden avulla voitiin tuottaa

prosessin kuluessa uutta sosiaalista pääomaa (Bærenholdt 2002: 40). Seuraava kirjoitus on ajalta, jolloin kylään hankittiin puhelinta, mutta on verrattavissa tutkimuksen kirjoitus-hetken aikaan, jolloin hankelistalla päällimmäisenä on laajakaistayhteyden saaminen kylälle.

Perin harvoin näkevät sanomalehtien lukijat niiden palstoilla tiedoituksia kylämme tapahtumista ja harrastuksista ikään kuin täällä oltaisiin ja elettäisiin ilman syrjäisen salokylän tavallisesta arkielämästä poikkeavia harrastuksia, toimenpiteitä ja pyrkimyksiä. Onhan meillä sentään näin pieniin oloihin katsoen verrattain kunnioitettava määrä pyrkimyksiä, ja siinä määrin menestyviä pyrkimyksiä, että ne voivat saada naapurustossa kateuden pahanhengen valloilleen toimimaan hedelmällisessä myyräntyössään. Siinä, että pyrkimyksemme päästä ajan tasalle ja läheisempään vuorovaikutukseen muun maailman kanssa aina hyvin menestyvät, ei piile niinkään ”armo”, kuten kateuden kylvöstä osalliseksi tulleet ihmetellen puhuvat, vaan se tarmo ja kaikki-voittava yksimielisyys, joka niin kauniina piirteenä ilmenee kylämme väestön toiminnassa. Yksimielisyys ja ahdasmielisyydestä ja ennakkoluuloista vapaa uhrautuminen kylämme asemaa parantavissa toimenpiteissä on se voima, jonka avulla me maantieteellisen asemamme mukaan saamaamme Sydänmaa-nimeä muutamme taloudellisessa ja henkisessä suhteessa toisin kuuluvaksi. Emme ole kiihkoilijoita eikä puoluepukareja, emme soutele puolueriitojen ristiallokoissa, vaan itsekukin vakaumuksensa tuntien ja pitäen seuraamme puoluepolitiikkaa ja muita yhteiskunnallisia tapahtumia vapaana rikkirepivästä puoluevimmasta ja kun jokin eteenpäin tähtäävä yritys on tekeillä, niin silloin taas unhoitamme puoluekannat ja tasa-arvoisina käymme sitä toteuttamaan. Tämän kirjoittaja ei satu olemaan Sydänmaan ”alkuasukas” niin, että heimoustunne vaatisi noin ylistävää kirjoittamaan, mutta pitkäaikainen kokemus on voimallisesti tukenut sitä tosiasiaa, että Sydänmaan väestö on esimerkillisen toimeliasta kansaa, jolla on takanaan verrattain paljon hyviä tapoja ja harrastuksia sisältävä historia. Tapojen turmeluksen orashallatkaan eivät uusiaikaisuuden murrosajassa ole tähän kansaan pystyneet. Poikkeuksia tietysti löytyy, mutta yleispiirtein katsoen, mitä inhimillisiin hyveisiin, tapoihin ja harrastuksiin tulee, ei kylämme ole siinä suhteessa ”Sydänmaa”.

Tämän kestäväen tarmon ja lujan onnistumisen tahdon huomattavimpana tuloksena on kylämme nyt päässyt parempaan ja ajan vaatimuksia paremmin vastaavaan kulkuyhteyteen ison maailman kanssa. Viime vuonna valtion avustamana – mikä avunsaanti oli tulos suuresta innostuksen elävöittämisestä työstä – sekä yksimielisellä uhrautuvaisuudella perinpohjin korjattu maantiemme on nyt kuljettava kaikenlaisilla kulkuneuvoilla ja viime kesänä autot ja autobussit toivat tuon tuostakin tuulahduksen suuren maailman suonien sykkinnästä tänne erämaiden hiljaisuudessa vaatimattomasti, mutta tyytyväisenä ahertelemaan yhteiskuntaamme. Nämä yhä alaa voittavat ”erämaan junat” ovat siis kruunanneet tiemme päteväksi täyttämään niitä tehtäviä, mitä nykyajan kulttuuri kulkuneuvojen alalla sille asettaa. Ovatpa kylämme vanhimmat asukkaatkin saaneet nuoremman polven ansiosta elää ainutlaatuisia hetkiä elämänsä pitkällä varrella: tehdä kirkkoretkiä autolla. Tunsipa silloin uuden ajan ihminen rinnassaan soman ailahduksen nähdessään vanhuuden kumartamien mummojen ja vaarien astuvan autobussiin ensi kertaa eläessään vapaana ahdasmielisyydestä ja uutuuden viehätöksen mieltä innostaessa. Viimeisin ote, joka myöskin onnistuu ja jonka onnistuttua kylämme pääsee yhä läheisempään kosketukseen muun maailman kanssa on yhteisen puhelimen hanke (Kyläkirjurin juttu vuonna 1924, sanomalehti Liitto, Kyläkirja: 15).

Kairanmaan tarinaperinteessä sankareiksi nousivat ne, jotka osoittivat ylivertaista selviytymistä, kiistivät stereotypian syrjäseudun asukkaan lapsenomaisuudesta ja avuttomuudesta. Positiivisissa lehtijutuissa maaseudusta näyttäytyy maaseudun poikamies moottorijoneuvon selässä, tietokoneen ääressä, radiokuuntelulaitteiden parissa. Näiden lehtijuttujen päämääränä näyttäisi olevan ”todistaa”, etteivät kaikki maaseudun poikamiehet ole peräkamarin poikia, vaan päinvastoin. Ei ainoastaan että ”kyllä maallakin osataan”, vaan kääntää stereotypia jopa ”nurinniskoin” (ks. Hall 1999: 139-222),⁹⁶ kertoa ja todistaa heidän ylivertaisista kyvyistään.

”Antti muutti jonnekin Kärämäelle”, joku sanoo ja tarkoittaa, että Antti on muuttanut paikkaan, jota ei ole edes kartalla. Sanonta ei voisi olla pahemmin pielessä. Kärämäkihän on Suomen keskipiste, kotimaan napa... Keskipiste siirtyi Kärämäelle vuosi sitten, kun maanmittauslaitos laski Suomen pinta-alan uudestaan... Aikaisemmin se sijaitsi Kärämäen naapurikunnassa Piippolassa... Vähän on ajateltu, että tähän lähelle voisi rakentaa näkötornin, Keskipistetornin. Siitä tulisi Suomen korkein puurakennus (Helsingin Sanomat 2003).

Aiemmin näkymätön paikka, joka ei näy edes kartalla, tulee kohoamaan Suomen korkeimmaksi. Lehtikirjoitukset voidaan kirjoittaa negatiivista stereotypiaa vasten tai stereotypian kiistämiseksi. Ne kertovat myös tosiasiaista, että syrjäseudulla eläminen edellyttää, on aina edellyttänyt monitaitoisuutta. Palveluja saadakseen ne on hankittava itse.

Matti ... 27.10.1831–1.1.1901 Piippolasta osoittautui ...taloon muutettuaan hyvin tarmokkaaksi isännäksi, nuoresta iästään huolimatta. Jo kaksikymmenvuotiaana hän oli ensimmäisen kerran läänin kuvernööriltä anomassa järvien kuivatuslupaa (Kärämäenjärvet–Kärämäjärvet – ST huom.) (Kyläkirja: 206).

Maaseutualueiden kehittämistyö voi vastaavasti keskittyä toiminnassaan takapajuisuuden stereotypian kiistämiseen. Ehkäpä Kairanmaan kylän kyläkirjakin kirjoitettiin erityisesti ja suurimmaksi osaksi juuri tuon takapajuisuuden ja syrjäisyyden stereotypian kiistämiseksi. Siihen kirjattiin huolellisesti kaikki kylän ensimmäiset ”tekniikan ihmeet”, koneet ja tekniset laitteet ja niihin liittyvät tapahtumat.

Että Sydänmaassa ollaan ajan tasalla, sitä todistaa se, että Aarokin on lentänyt, kuten sanomalehdet ovat kertoneet. Terveiseni Aarolle ja onnitteluni ensimmäisen ilmailunsa johdosta (kirje Viipurista 12.4.1936, Kyläkirja: 14).

Monen kirjoittajan mielessä oli kuviteltu lukija, jolle kirjoittaja pyrki kiistämään stereotypian.

Eikä täällä vanhempaan aikaankaan aivan tynnyrissä kasvaneita oltu. Oli Amerikan kävijöitä ja nuoret miehet kävi sotapalveluksen kaukana: Kuopiossa, Lappeenrannassa, Tampereella ja Viipurissa... Yrjö oli Viipurissa v. 1932. Siellä asui oman kylän poika Jalmary... jonka luona oli kyläpaikka iltalomilla. Samana kesänä oli Viipurissa maatalousnäyttely... Arvon heinänsiemeniä oli siellä tuohisessa näytteellä, vaan eivät päässeet palkinnoille (Kyläkirja: 241).

Yhteydet eivät ole uutta (Holmila 2001: 33). Paikkojen identiteetit ovat tulosta pitkästä muualle ulottuvien yhteyksien historiasta. Massey (2003: 69) mukaan tämä merkitsee, että ajatus paikasta jonain rajattuna ja omaan rauhaansa eristyneenä on väärä lähtökohta.

⁹⁶ Hall (1999: 139-222) pohtii strategioita, joiden avulla voisi olla mahdollista puuttua stereotyyppistävästä representaation kentän toimintaan ja pyrkiä asettamaan kielteiset kuvat kyseenalaisiksi sekä muuttamaan representaation käytäntöjä myönteisempään suuntaan.

Maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa harvaan asuttua maaseutua kuvattiin ”kuntakartan pussinperänä” (MYTR 2001-2004: 3). Pussinperä-ilmaus kuvastaa umpinaisuutta, vain yhtä keskuksen ja periferian välistä reittiä. Pussinperältä se vie keskuksen suuntaan, pussin suulle. Ilmaus kertoo myös, että katsoja on asemoitunut pussin suuhun, mistä hän katsoo pussin pohjan suuntaan. Tässä tutkimuksessa katsojan asemointi on toinen, syrjäistä maaseutua havainnoidaan ja tulkitaan pussin pohjalta.

Rajojen ylittämisen vaikeus

Luokittelu on yleinen sosiaalinen prosessi, rutiininomainen ja välttämätön tapa jäsentää kompleksista sosiaalista maailmaa, josta omaamme tietoa on aina osittaista. Ihmisten sijoittelu erilaisiin kategorioihin, joihin he eivät välttämättä itse edes tiedä kuuluvansa, on luonteeltaan interventionistista. Se voi olla merkityksellisempää kategorisoijalle itselleen kuin kategorisoiduille, yksi aspekti itsemme identifiomisessa (Jenkins 1996: 83, 85-86). Mary Douglasin ajattelussa saastumiseen liittyvällä käyttäytymisellä on keskeinen asema. Hän otti teoriansa lähtökohdaksi lordi Chesterfieldin näkemyksen: ”Lika on ainetta väärässä paikassa”. Ja siellä, missä on likaa, on myös systeemi. Lika on asioiden systemaattisen järjestämisen ja luokittamisen sivutuote. Siivoamisen, pesemisen, kuuraamisen ja järjestelemisen takana ei ole niinkään bakteerikammo tai pelko ja huoli sairastumisesta, vaan huoli systeemistä ja sen järjestyksestä. Tahraantumisen välttämässä ei ole Douglasin (2000) mukaan mitään tavatonta. Se on todellisuutta vahvistavaa, luovaa toimintaa. Ilman systeemiä kokemuksemme ei jäsenyisi yhtenäiseksi. Mikä tahansa sosiaalinen järjestelmä, primitiivinen, moderni tai postmoderni, uusintaa itseään aika ajoin muodon ja ei-muodon rituaalisella dialogilla. Riippumatta siitä, jahtaavatko ihmiset henkiä vai viruksia, erot puhtauden symbolisessa järjestelmässä eivät ole merkittäviä, eroja on vain yksityiskohtien osalta. Kaikki kulttuurit rakentuvat sääntöjen varaan, joilla vältetään standardoituneen luokitusjärjestelmän sotkeutuminen. Käyttäytymiserot suhteessa likaan poikkeavat eri puolilla maailmaa toisistaan vain yksityiskohdissaan. Reagoimme tuomitsevasti esineeseen tai asiaan, joka on omiaan hämmentämään tai saattamaan ristiriitaan vaaliamme luokitteluja (emt.: 13-14, 23, 85-86).

Sosiaalisella tasolla, kuten yksilön tasollakin tietoisuus ryhmän rajoista voidaan ilmaista vastakohtien puhtaus ja tahraaminen (saastuttaminen/häpäisy) välillä. Mary Douglasin avainargumentti on, että epäpuhtaus ja lika ovat niitä, joita ei saa sisällyttää mukaan ylläpidettävissä malleissa. Primitiivisessä kulttuurissa mallintamisen sääntö vaikuttaa suuremmalla voimalla ja totaalisemmassa laajuudessa kuin modernissa teollisuusyhteisössä. Mallintamisella Douglas tarkoittaa symbolisen järjestyksen määräämistä ”whose keystone, boundaries, margins and internal lines are held in relation by rituals of separation”. Erottelu on osa puhdistautumisen prosessia. Se tarkoittaa keinoja, joilla tahraamista ja saastaisuutta vältetään, mutta erottelu olettaa asioiden kategorisoituvan puhtaisiin ja tahrattuihin (Sibley 1995: 36-37). Meille saastuminen on esteettisyyden, hygienian tai käytöstapoihin liittyvä kysymys, johon suhtaudutaan vakavasti vain, jos siihen liittyy sosiaalista häpeää. Saastumista sanktioidaan sosiaalisesti ylenkatseella, seurapiireistä sulkemisessa, juoruilulla. Mikäli suljetaan sairauksien leviäminen ja hygienia pois likaisuutta koskevista käsityksistä, käteen jää määritelmä liasta aineena väärässä paikassa. Tämän lähestymistavan mukaan lialle voidaan johtaa kaksi alkuehtoa. On oltava tiettyjä suhteita tiettyssä järjestyksessä sekä tuon järjestyksen särkyminen. Lika ei koskaan ole ainutkertainen, erillinen tapahtuma, vaan siellä missä on likaa, siellä on myös järjes-

telmä. Lika on systemaattisen järjestämisen ja luokittelun oheistuote, joka syntyy, kun tähän järjestämiseen liittyy sopimattomien elementtien hyljeksiminen. Tämä käsitys liasta johtaa symbolisuuden alueelle, se hahmottaa tien niihin puhtausjärjestelmiin, jotka ovat selvemmin symbolisia. Niin mielen kuin ulkomaailmankin alueella järjestystä luodaan luopumalla turhasta. Järjestykseen sopimattomasta luovutaan kahden vaiheen kautta. Ensin jokin on selvästi väärässä paikassa uhkaamassa järjestystä, joten se on siivottava pois vastenmielisyytensä tähden. Tässä vaiheessa lika on identifioitu, tunnistettu jonkinlaiseksi. Lika näyttäytyy alkuperänsä jätteinä, irronneina hiuksina, ruoan tähteinä tai pakkausten kääreinä. Lika vaikuttaa jäännöskategorialta sellaiselle, mikä ei sovi tavalliseen luokittelujärjestelmäämme (Douglas 2000: 85-86, 132, 237).

Jokaisessa kulttuurissa on omat käsityksensä liasta ja saastumisesta sekä näille vastakaisena käsitys kokonaisuudesta, jota ei sovi rikkoa. Pyhä ja epäpyhä eivät voi sekoitua keskenään, mutta uskonnoissa sakralisoidaan usein juuri ne epäpuhtaat asiat, jotka on inhoten torjuttu. Likaa pidetään usein, esimerkiksi primitiivisissä kulttuureissa uutta luovana voimana. Voisiko syrjäseudulta löytyä aineksia, jotka mahdollistaisivat sen toimimisen suomalaisessa yhteiskunnassa eräänlaisena uutta luovan voiman alueena? Rituaalit ovat luovia, niissä ilmaistaan sosiaalisten suhteiden rakennetta, fyysinen ruumis symbolisena välineenä. Douglas (2000) näkee yksilöitä askarruttavien asioiden ja primitiivisten rituaalien välillä kiistämättömän suhteen. Puhtauden janoamisen perimmäinen paradoksi on se, että yritämme pakottaa kokemukset riidattomiin, loogisiin kategorioihin. Kokemukset eivät kuitenkaan näihin myönny ja yritys johtaa väistämättä ristiriitoihin. Riittiin liittyvän mysteerin avulla voidaan tiedostaa jotakin siitä, että kategoriat, joiden mukaan kokemukset ovat muotoutuneet, ovat luonteeltaan mielivaltaisia ja konventionaalisia (emt.: 198-199, 236, 240, 249).

Päijät-Hämeessä muualta alueelle muuttanut voi kuulua pitkään ryhmään, jolle jonkinasteinen ulossulkemisen kokemus voi olla tavallista. Yhteisöjen rajasuhteet ulkopuolisiin ovat terävästi piirretyt (Sibley 1995: 76, 79, ks. luku Kotiseutunostalgian voimaa). Muualta muuttaneet toteavat usein: ”Sysmäläiseksi ei tulla, sysmäläiseksi synnyttään.” Päijät-Hämeeseen saavuttuani jopa monet syntyperäiset paikkakuntalaiset evästivät minua: ”Täällä on kovaa. Täällä ei hyväksytä.” ”Ystäväni vanhemmat muuttivat tänne. He ostivat maatilan täältä, mutta heitä ei koskaan hyväksytty paikalliseen viljelijäyhteisöön.” Muualta tullut aistii, että omat ovat omia huolimatta heidän sosiaalisesta statuksestaan ja ulkopuoliset ovat ulkopuolisia ja siksi epäluotettavia huolimatta heidän sosiaalisesta statuksestaan. Yhteisön sisällä hyväksytään omituinenkin käytös, kuten juopottelu: ”Ei se juovuksissa ollu, se oli sahissa”, mutta ulkopuoliseksi määritellyn omituista käytöstä ei siedetä (vrt. Holmila 2001: 98). Kairanmaalla ulkopuolelta seudulle muuttanutta katsotaan ”ylöspäin”. Hänellä on yllään ulkopaikkakuntalaisen paremmuuden kuori, kunnes hänestä tulee tuttu ja hänen nähdään olevan paikallisten kaltainen. Yhä uudestaan näytetään toistettavan kaavaa: pelastajan odotetaan tulevan ulkoa – pelastajasta tulee vihattu, koska hän petti toiveet. Tässä mielessä, itsetuntemuksen ja itseluottamuksen lisäämisen projektina kyläkirjatyöstä tuli niin tärkeä (Sayer 1992: 12). Ehrnrooth (1994) peräänkuuluttaa kansallista terapiaprojektia irtautuaksemme tukahduttavasta riippuvuudesta kollektiiviin, jolle meidät opetettiin luovuttamaan henkilökohtainen vapautemme ja vastuumme. ”Olisi luotava uutta tietoisuutta, joka kestää globalistumistendenssin ja eurooppalaisen yhteyden.” Omaelämäkerrallinen kirjoitustyö viittaa eräänlaiseen ”terapiaprojektiin”.⁹⁷ Siinä

97 Terapialla ei tässä tarkoiteta samaa kuin hoitotyössä, vaan sanaa käytetään kuvaannollisessa merkityksessä samoin kuin puhuttaessa kirjoittamisen terapeuttisesta merkityksestä.

pyritään rehellisyyteen ja aitouteen. Edelleen Ehrnrooth vaatii, että on luotava suomalaisuuden kuva, joka kirjavuudessaan, eripuraisuudessaan ja raadollisuudessaan on inhimillisesti tosi ja syvä ja että suomalaisuus on liitettävä eroavuuteen, ruumiillisuuteen ja alitajuntaan (emt.: 52, 53).

Toimintatutkimus nosti Kairanmaan kylällä näkyviin valtarakenteet. Näin näytti käyvän myös sukupolvien osalta (ks. Kuula 1999: 174, 176). Muisteluissa kerrottiin humoristisesti nuorten huvituksesta, riihitansseista ja muista. Se oli nuorten viatonta halua elää ja pitää hauskaa. Tarinat ”oikeuttivat” kirjoittajien nuoruuden, mutta nuorempiin sukupolviin tuo oikeutus ei ulottunut. Villin nuoruuden elänyt äiti oli edelleen sitä mieltä, ettei ”nykyään ole niin hyviä naisia”, jotka kelpaisivat hänen tilanhoidosta yksin vastaavalle poikamiespojalleen.⁹⁸ Perinteinen talonpoikainen äiti-poikasuhde, vanha vahvan äidin malli, oli käynyt rasitteeksi ja esti nuorta sukupolvea toteuttamasta pyrkimyksiään (Holmila 2001: 63). Edelleen saatetaan naimattomia aikuisia miehiä ja naisia pyrkiä kohtelemaan ”poikina” ja ”tyttöinä”.⁹⁹ Se on kuvastanut sukupolvien välistä taistelua sekä ”ukkomiesten” ja ”poikamiesten” välistä rajankäyntiä (Kyläkirja: 243-244), mutta myös pyrkimystä kategorisoida ”sinkut” alempiarvoiseen kategoriaan. ”Peräkamarinpojista” ja ”vanhoistapiioista” kirjoitetaan komedioita, ei tragedioita. Naimattomiin miehiin ja naisiin näyttää yleensäkin olevan vaikea suhtautua vakavasti. Eikö kuitenkin kaikilla olisi oikeus tulla myös huomioiduksi vakavasti otettavana, täydet oikeudet omaavana kansalaisena (ks. Lagerspetz 1996: 132-135)?

Sukupolvien välisessä taistelussa häviölle näyttivät jäävän erityisesti neljä-viisikymmenvuotiaat, joiden vuoroa ei näyttänyt tulevankaan. Näistä ikäluokista suurin osa oli muuttanut pois ja jäljelle jääneet ikäluokkien rippeet vaikuttivat olevan kyvyttömiä rajanylitykseen. Taistelu näytti nostavan näkyviin sen, että ilman samaan sukupolveen kuuluvien, vertaisryhmän tukea, rajanylitykset ovat vaikeita, elleivät jopa mahdottomia. Sodan jälkeen syntyneiden ikäluokkien keskuudessa oli muodostunut itsestäänselvyydeksi käsitys, että elämä ja tulevaisuus olivat muualla. Kuusikymmentäluvun jälkeen häiden vietto kylällä näyttää loppuneen tai ainakin siirtyneen yksityisyyden, perheen ja suvun seinien taakse piiloon. Sen sijaan hautajaiset sekä syntymäpäivät olivat edelleen julkisia ja kylän yhteisiä tilaisuuksia. Perinnetyö näytti uusintavan ”kuusi-seitsenkymppisten” valtaa ja vahvistavan heidän oikeuttaan pitää ”kolme-viisikymppisiä” nuoruuden, täysiä aikuisuuden oikeuksia vailla olevassa tilassa. He toimivat niin, kuin heidän vanhempansa olivat toimineet heidän nuoruudessaan, mutta nuorempien sukupolvien osalta tilanne oli muuttunut. Silloin sukupolvien välinen taistelu oli tasapainossa, ehjä ikäluokka ehjää ikäluokkaa vastassa. Jotain oli muuttunut myös ilmapiirissä. Avoin taistelu: ”jokaisen sukupolven täytyy tappaa vanhempansa”, ei ollut enää varauksettomasti hyväksyttyä. Tilalle oli tullut sosiaalisuuden vaatimus, avoimia konflikteja paheksuttiin, ”kunnioita isääsi ja äitiäsi, jotta he kauan eläisivät” (vrt. Holmila 2001: 63). ”Nuoruuden ja suvunjatkamisen ristiriitainen vyöhyke” (ks. Sibley 1995) oli siirtynyt paljolti kylän ulkopuolelle. Siirtymiseen lienevät vaikuttaneet ratkaisevasti tuon käyttäytymisen muodoissa tapahtuneet muutokset, kuten se, että puoliso haetaan kauempaa, kotikylän ulkopuolelta. Kairanmaalla se näytti

98 ”Katajanvanha, kuiva ja kiukkuinen Mäen Ukko suhtautui poikaansa yhä kuin alaikäiseen... Vanhukset elivät elämistään, sitkeinä kuin katajat mäellä, isännöivät ja elivät. Ja eläköt! Heitä tuli kunnioittaa, että menestyisi ja kauan eläisi maan päällä ... mutta menestykö sitä? Mäen Samppa oli tehnyt aina työtä, ja raskasta työtä, jonka tulokset kuitenkin näyttivät haihtuvan taivaan tuuliin” (Haanpää 1963: 87-88).

99 Hall (1999) liittää aikuisten miesten kohtelemisen ”poikina” rodullisiin representaatioihin.

Kuva 19: ”Peräkamarinpoika” – maaseudun selviytyjä

Pekko Aikamiespoika elelee äitinsä kanssa kahdestaan (Kuva: Artista Filmi, Timo Koivusalon kokoelmat).

hajonneen laajemmalle kuin Päijät-Hämeessä, missä puolisoiden haku ja häiden vietto kiinnittyi edelleen enemmän oman paikkakunnan alueelle.

Lapsi/aikuihin kuvaa monin tavoin koeteltua rajaa. Lapsikategorian rajat vaihtelevat kulttuureittain ja ne ovat vaihdelleet läpi historian. Rajanveto lapsuuden ja aikuisuuden välille on vaikeaa. Nuoruusikä on ristiriitainen vyöhyke lapsuuden ja aikuisuuden välillä ja sen raja vaihtelee kategorisoijan mukaan. Nuoret itse toivovat kuuluvansa aikuisten maailmaan ja yrittävät etäännyttää itsensä lapsuudesta. Samaan aikaan he pitävät yllä joitakin linkkejä lapsuuteen. Aikuisten maailmassa heidät kuitenkin koetaan yhteen sopimattomiksi ja heidän läsnäolonsa uhkaavaksi. Samaan aikaan, kun heidät ajetaan pois lasten leikkivälineistä, heidät häädetään myös täysi-ikäisten ”juomapaikoista”. Teini-ikäisten rajojen piirtämisen harjoittelussa kohtaamat ongelmat erillisten kategorioiden konstruoinnista, katkaisevat sen, mikä on luonnollisesti jatkuvaa. Ne ovat mielivaltaisia ja siten niistä kärsivät voivat kokea ne epäoikeudenmukaisina (Sibley 1995: 34-35). ”Ei ole sattuma, että niin lapsuudesta kuin nuoruudesta on olemassa mittava määrä erilaisia psykologisia yms. teorioita. Aikuisuudesta ei kukaan ole koskaan ollut läheskään samalla tavalla kiinnostunut. Miksi? Siksi, että lapset ja nuoret ovat Toisia, mutta aikuinen on Minä. Lapsi on mitä moninaisimpien ominaisuuksiensa vanki, mutta aikuinen ja vain ja ainoastaan aikuinen kykenee toimimaan niin kuin tilanne vaatii” (Weckroth 1994: 70).

Rajantaju itsen ja toisten välillä heijastuu sekä sosiaalisina että spatiaalisina rajoina. Sibley (1995) käsittelee rajakysymystä sekä niiden yksilöiden ja ryhmien näkökulmasta, jotka rakentavat rajoja että niiden näkökulmasta, jotka kärsivät rajoista tai joiden elämä on konstruoitunut niiden olemassaolon seurauksena. Risteävät rajat, tutusta tilasta muukalaiseen, jonkun toisen kontrollissa olevaan, voivat järjestää ahdistavia hetkiä tai joissakin olosuhteissa kohtalokkaan tai piristävän kokemuksen, sykehdyttävän rajanrikkomisen. Kykenemättömyys rajojen ylittämiseen voi olla tavallinen kohtalo erityisesti muuttajilla, siirtolaisilla ja lapsilla niin kotona kuin koulussa. Toisissa olosuhteissa rajat tarjoavat turvallisuutta ja mukavuutta. Ongelmat nousevat esiin, kun asioiden erittelemisen samantilaisiin kategorioihin ei onnistu. Sibley kuvaa kategorioiden sekoittumista siten, että niitä kuvaavien kuvioiden leikkauspisteet luovat ristiriitaisuuden ja huomiotta jättämisen vyöhykkeitä. On aina olemassa epävarmuus siitä, missä kategoria A:n reuna työntyy kategoria ei-A:han (Leach). Kun yksilö tai ryhmä sosiaalistuu uskomaan, että erottelu kategorioihin on välttämätöntä tai haluttavaa, limittyvä vyöhyke on ahdistuksen lähde. Se on vyöhyke, joka tulisi eliminoida, ahdistuksen vähentämisen nimissä. Se ei ole aina kuitenkaan mahdollista. Vallan puutteessaan yksilöt organisoivat maailmansa selkeisiin asetelmiin ja eliminovat näin ristiriitaisuuden tilan (emt.: 32-33). On puhuttu liminaalisista kaupunkimaisemista, joita Andersson (1997: 111) pitää monikasvoisina maisemina, jotka eivät edusta moninaisuutta, vaan pikemminkin paikallisuuden vähittäistä katoamista. Edustavatko syrjäisellä maaseudulla kylän ulkopuolisten maanomistajien omistamat alueet liminaalista maaseutua, paikallisuuden vähittäistä katoamista? Kairanmaalla ne, jotka käyttivät valtaa, vetivät rajan siihen, kuka ”on kirjoilla” paikkakunnalla.

Molemmilla tutkimusalueilla nousi esiin syrjäseudun kylien kannalta merkittävä vaikeasti ylitettävä raja: kunnan hallinto-organisaation ja kuntalaisen välinen raja, joka syrjäkylältä tilannetta katsottaessa näytti joskus kuilulta. Joustavuus kuntalaisten ja kunnan hallinto-organisaation väliltä tuntui puuttuvan. Luottamusmiesorganisaatioon kuulumisen edellyttää sitoutumista hallitseviin puolueisiin. Happonen (1996) pro gradu -tutkimuksessa tiedot päijät-hämeiläisen tutkimusalueen kylätoiminnasta oli saatu kunnan maaseutuasiamieheltä, joka toimi kylätoiminnan yhdyshenkilönä. Kylätoimikuntien puheenjohtajia ei ole käytetty tiedonlähteenä. Tutkimuksessa on kylätoiminnasta virheellisiä tietoja. Kysymyksessä on paikallisen kehittämissyhtiön kanssa yhteistyössä tehty tutkimus. Epäluulo ”uusia” toimijoita ja toimintatapoja kohtaan on voimakasta. On turvallisinta linnoittautua omaan organisaatioonsa ja toimia ”tuttujen turvallisten ihmisten” kanssa. Maaseudun koulutetut ihmiset, kylätoiminnassakin mukana olevat, eivät välttämättä realisoidu resursseiksi. Ilmentäisikö tämäkin toisaalta sitä, että poliittinen eliitti voi pelätä valtansa ja asemansa puolesta? Kunnallinen demokratia ei toteudu samanlaisena ja samanasteisena kaikissa kunnissa ja suora ja edustuksellinen demokratia voidaan nähdä vastakkaisina, toisensa poissulkevinä päätöksentekomuotoina (Sutela 1998: 73-96). Paineita demokratian uudistamiselle on nähty yleisemminkin olevan olemassa, samoin kuin edellisen rakennemuutoksen aikana, jolloin havaittiin, ettei harvainvaltaiseen maatalousyhteiskuntaan soveltunut kuntakokous soveltunut teollisuusyhteiskunnan demokraattiseksi päätöksentekomuodoksi. Nyt teollisuusyhteiskunnan järjestelmä on Anttiroikon (1998) mukaan kriisissä, mikä asettaa haasteita tavallisille ihmisille, joiden näkemysten tulisi kanavoitua yhteiskuntaelämää eri tasoilla toimivien poliittishallinnollisten instituutioiden kautta (emt.: 282-283).

Vaikka toimintaryhmätyön odotetaan lähtevän paikallisista asukkaista, kummallakin Rantaman (2002) tutkimusalueella, sekä POMO-ohjelmaa toteuttaneella itäisellä Uudella maalla että Pomoseitsikko ry:n alueella Päijät-Hämeessä kunnat, käytännössä pari aktiivista maaseutu- tai elinkeinoasiamiestä tai -sihteerä, olivat POMO-ohjelmityön

aloitteentekijöitä.¹⁰⁰ ”Mukana oli myös pari alueen asukasta, jotka ammatissaan toimivat maaseudun kehittämisen parissa. Aloitteentekijät miettivät ensin keskenään parasta tapaa prosessin käynnistämiseksi. Sitten kunnat palkkasivat konsultin ohjelman kirjoittajaksi, ja aloitteentekijät lähestyivät kenttää ottamalla yhteyttä tuntemiinsa kylä- ja yhdistystoiminta-aktiiveihin”. Ruohonjuuritasolta asiaa katsottaessa keskeistä näytti olevan ”tunteminen”. Yhteistyötä tehdään nimenomaan niiden kanssa, jotka tunnetaan ja joita arvostetaan. Toiminta on tällöin hyvin haavoittuvaa. Toiminnan piiriin kuuluvien antama tai tuntemiltaan hankkima epäilevä tai kielteinen lausunto tekee uusien toimijoiden rajanylityksen mahdottomaksi. Päijät-Hämeessä erityisesti muualta muuttanutta kohtaan saatetaan tuntea epäluuloa pitkään. Kairanmaalla korostui pohdinta siitä, kuka ”ansaitsee” toiminta-oikeuksia, pätemismahdollisuuksia tai rahallista palkkiota. ”Ansaitsemisoikeuksien” katsottiin määräytyvän sosiaalisin perustein. Rantama arvioi heikkojen lähtökohtien alueilla olleen keskeinen syy siihen, ettei kylien ja yhdistysten edustajista tullut toimintaryhmyssä odotetulla tavalla kehittämissprosessin aloitteentekijöitä. Alueilla ei ollut ennestään instituutioita, joiden puitteissa paikalliset asukkaat ja yhteisöt olisivat osallistuneet ohjelmalliseen kehittämiseen ja hanketoimintaan, eikä siten myöskään kanavia, joiden kautta toimintaryhmyötä olisi voinut tehokkaasti heidän keskuuteensa lanseerata ja jotka olisivat ohjanneet paikallisia toimijoita laajempaan yhteistyöhön seudun kehittämiseksi. Toimintaryhmyön merkitystä ei osattu Rantaman mukaan tulkita eikä kylä- ja yhdistysaktiiveilla ollut edellytyksiä tarttua POMO-ohjelman kaltaiseen kehittämissvälaineeseen. Omaehtoinen kehittämissprosessi olisi tuskin lähtenyt liikkeelle ilman ulkopuolelta tullutta ärsykettä (emt.: 130-131).

Sibley (1995) näkee rajatietoisuuden luonteenomaisena myös moderneille läntisille yhteisöille, ainakin sitä esiintyy paikallisesti ja tiettyinä aikoina. Pohjois-Amerikan keskiluokkaisia esikaupunkialueita on representoitu erityistyyppisenä Gemeinschaftina siteenään individualistisen nimettömyyden maailma. Esikaupunkia ulossulkevana puhdistettuna sosiaalisena tilana kuvasi Sibleyn mukaan ensimmäisenä Richard Sennet, sittemmin näiden variaatioiden yksityiskohtia tutki Constance Perin. Mike Davis on kuvannut sosiaalisesti puhdistettuja ”aidattuja” yhteisöjä, köyhyiden muodostamaa uhkaa vastaan linnakkeenomaisesti puolustettuja, jotka ovat silmiinpistävä osa Los Angelesin maantiedettä. Hyvinvoivat esikaupungit Britanniassa ovat alkaneet muistuttaa näitä suljettuja yhteisöjä, joissa poikkeavuus on selvästi identifioitu ja ajettu ulos. Bristolissa vartiointifirma partioi puistokatuja ja hääti pois ”hostiles”, vihamieliset ainekset, mukaan lukien nuoret miehet baseball-lippiksissään. Näillä alueilla järjestys, yhdenmukaisuus ja sosiaalinen homogeenisuus liittyvät toisiinsa. Niitä turvataan voimistamalla ulkoisia rajoja. Yhdenmukaistaminen lisää poikkeavuutta, sillä ilman poikkeavuutta ei ole tietoisuutta yhdenmukaisuudesta ja päinvastoin. Tämä prosessi nähdään yhteisön jäsenten keskuudessa hyveellisenä. Se tuo olemiseen moraalisesti korkeamman piirteen, koska sekoittuminen kantaa mukanaan uhkaa saastumisesta ja haastaa hegemoniset arvot. Siten spatiaaliset rajat ovat osaltaan moraalisia rajoja. Sibley näkee spatiaalisten erottelujen symboloivan moraalista järjestystä yhtä paljon näissä suljetuissa esikaupunkiyhteisöissä kuin Douglasin heimoyhteisöissäkin (emt.: 35-39). Kairanmaalla asutustoiminnalla luodusta kylästä puhuttaessa usein mainittiin sen siistiytyneen, eikä enää mitenkään poikkeavan muista kylistä.

Seksuaalisuus on lähde, joka ruokkii moraalista paniikkia johtuen sen perustavanlaatuisesta merkityksestä ihmisten maailmankatsomuksessa ja heidän suhteessaan toisiin.

100 Vrt. Bærenholdt (2002: 30): viranomaiset avaintoimijoina.

Moraaliset paniikit ovat luonteeltaan episodisia. Ne artikuloivat uskomuksia kuuluvista ja ei-kuuluvista, alueen loukkaamattomuudesta ja pelkoa rajojen ylittämisestä. Sibley (1995) pitää historiallisten paniikkien resonanssien huomioimista moderneissa kriiseissä tärkeänä, koska ne osoittavat jatkuvan tarpeen määrittellä normaaliuden ääriviivat ja eliminoida erilaisuus. Tämä on hänen mukaan yhtä selvästi läsnä siinä, mitä on väitetty post-moderneista läntisistä yhteisöistä, joiden oletetaan sulkevan piiriinsä erilaisuuden, kuin se oli Natsi-Saksassa tai 17 vuosisadan Englannissa. Pelot hellittävät ja niiden jälkeen ihmiset tulevat toimeen keskenään. Merkittävimpana ilmiönä moraalisissa paniikeissa Sibley pitää niiden uusiutumista erilaisissa valepuvuissa ilman mitään huomattavaa yhteyttä taloudellisiin kriiseihin, sosiaalisen kuohunnan periodeihin tai että yhteisöllä olisi viime aikoina ollut tarvetta määrittellä rajojaan. Koska paniikkeja ei voida jatkaa pitkään, ”uusia täytyy keksiä”, mutta aina ne perustuvat vanhaan käsikirjoitukseen. Paniikit voivat liittyä myös kilpaileviin tiloihin, liminaalisiin vyöhykkeisiin, jotka yhteisöllä on aikomus eliminoida ottamalla itselleen ja ulossulkemalla siten ongelmia aiheuttava ”toinen” (emt.: 40-43; Jackson 1989: 65-68).

Moraaliset paniikit voivat liittyä perinteeseen, jota ei kirjoiteta, eikä tallenneta painetussa muodossa, vaan kerrotaan ”sipisten” korvasta korvaan tai joista vain vihjailaan ääneen. Pyrkimys kollektiiviseen unohtamiseen voi olla tavoitteista ja elättää rinnallaan epävirallista, salassa ylläpidettyä perinnettä. Muistelussa sosiaalisen ja moraalisen oikeuden etsimisen vastapuolena voi olla sellaisten tulkintojen tuottaminen, jotka häivyttävät muistoista moraalisesti tai sosiaalisesti arveluttavia piirteitä (Korkiakangas 1996: 38-39). Esimerkki on ajalta, jolloin kokosin paikallista koululaitoksen historiaa (Telinkangas 1984b).

Täällä koululla on sattunut sellainen tapaus (koulun johtokunnan pöytäkirjojen mukaan), että pitäjän komea miespappi kävi riiaamassa koulun naimatonta naisopettajaa. Pappi oli naimissa, mutta pariskunta oli lapseton. Asiasta nousi kohu ja niinpä johtokunta irtisanoi naisopettajan. Pappi ei saanut käytöksestään mitään rangaistusta (remakkaa naurua – ST huom.) (koulun pitkäaikainen miesopettaja).

Esimerkki, jolla kontrolloidaan naisten seksuaalista käyttäytymistä, on vuosikymmenien takaa. Se liittyy kouluun. ”Vanhaan käsikirjoitukseen” perustuvat paniikit voivat syrjäisellä maaseudulla kohdistua maaseudun aktiivisiin toimijoihin. Kairanmaalla ne kohdistuivat edelleen naisiin tai pappiin. Tämän tyyppinen sosiaalinen säätely voidaan nähdä mekanismina, jolla yhteisö pyrkii pitämään yllä jatkuvuuttaan. Talollisten perinteessä vaaran tunne herää Holmilan (2001) mukaan helposti, jos naisilla ei ole moraalista selkärantaa, eivätkä he ole vahvoja ja uutteria, jos miehet juovat liiaksi ja jos ihmiset yleensä ovat liian avoimia kaikenlaisille ulkopuolelta tuleville uutuuksille ja vaikutuksille (emt.: 17, 112, 149). Päijät-Hämeessä paniikit kohdistuivat lähinnä ulkopuolisten vaikutteiden ja paikallisena pidetyn välisiin konflikteihin. Kuvastaisivatko sukupuolisuuteen liitetyt vaarat ja uhat lisäksi sitä, miten sukupuolijako ilmenee yhteisön sosiaalisessa rakenteessa? Sukupuolisuuteen liittyvät ajojahdit voivat liittyä myös hostileettiin, kateuteen (vrt. Hall 1999: 147). Douglas (2000) erottelee sosiaalisen jäsentymättömyyden erilaisia tyyppisiä, joista kuvaa erityisesti noitia, jotka olivat legitiimejä tungettelijoita. Jeanne d’Arc, hovikelpoinen maalainen, haarniskoitu nainen, siviili ja kuitenkin sotasankari, jota syytettiin noituudesta, on esimerkki moniselitteisten roolien luokasta. Syrjäisen maaseudun itsenäiset naiset, nykyisin monien ja monimuotoisten roolien kantajat, voivat aika ajoin joutua syytösten tai ajojahtien kohteiksi, kun yhteisö ryhtyy ratkaisemaan moniselitteisyyden ongelmaa (emt.: 167). Perheellä ja yhteisöllä molemmilla on erityinen konnotaatio, joka liittyy vakauteen, hyvinvointiin ja järjestykseen, joka on riippuvainen luottamuksesta ydinarvoihin.

Keltikangas-Järvisen (2000) mukaan koko kulttuuri voi olla vihamielinen ja olematta itse erityisen vihamielisiä vanhemmat kasvattavat tämän kulttuurin ”odotukset” lapseen. Kulttuurin vihamielisyys näkyy siinä, millaisia asioita otetaan esille, millaisille seikoille annetaan merkitystä, mitkä tapahtumat ovat uutisia, miten asioita tulkitaan ja millaisena kehitys nähdään. Hostiilin kulttuurin tuntomerkkejä on, että ilkeys ei ole vain sallittua, vaan sitä pidetään hauskana. Tämä piirrehän lienee olennainen osa huumoria (Pöysä 1997: 71-72). Ilkeyttä puolustellaan sananvapaudella tai ”kirjallisella tyyllillä”. Ihmisiä saa kuvata ja luonnehtia lähes miten tahansa, nimitellä ja pitää pilkankohteina ja ongelma on sen, joka loukkaantuu. Vanhassa maaseutukulttuurissa ihmisiä yleisesti nimiteltiin ”puutteidensa mukaan”. Kampura-Kaija sai kutsumanimensä poikkeavien jalkojensa mukaan (Kyläkirja: 199). Kyynikolla on tarve mitätöidä toiset. Niinpä hän nauttii voidessaan sivaltaa jotakuta menestynyttä lähimmäistä ilkeällä kommentilla jostain tämän persoonallisuuden piirteestä. Piirteellä ei ole varsinaisen asian kanssa mitään tekemistä, mutta ilkeyden toivotaan edes vähän riistävän hohtoa ilkeyden kohteesta, ainakin aiheuttavan hänelle pahaa mieltä. Hostiili kulttuuri sallii ilkeyden, mutta ei tunne sääliä, eikä siedä heikkoja, ”vahingonilo on paras ilo”. Koulu- ja työpaikkakiusaamistilanteet syyllistävät pienen ymmärtäväisen alun jälkeen nopeasti uhrin. Hän liioittelee, ylireagoi, on avuton ja on viime kädessä itse aiheuttanut kaiken. Kiusattu eristetään muista ”suojaan”, kunnes hän on oppinut puolustautumaan. Keltikangas-Järvinen nimittää menettelyä hostiliteetin johdantokurssiksi (emt.: 260-262).

Haanpään Kairanmaa on vihamielinen nälän maa (Ridanpää 1999: 22). Haanpää tarkoittaa erityisesti elinympäristön, Suomenselän luonnon karuutta ja vihamielisyyttä asujaansa kohtaan, mutta suomalaisuuteen on yleisemminkin liitetty vihamielisyys tunkeilijoita kohtaan. Tätä on kuvattu tarinalla ylävirrasta tulevasta lastusta, mikä kertoo suomalaisesta reviiirijattelusta ja puolustautumisen ihanteesta. Tarinassa uudisasukas surmaa liian lähelle asumustaan rakentavan naapurin (Knuutila 1998b: 194). Miksi joissain kulttuureissa on yleensäkin muita suurempi valmius vihamielisyyden ilmentymisiin, siihen Keltikangas-Järvinen (2000) ei näe yksiselitteistä vastausta. Sen sijaan, että tätä valmiutta muutettaisiin, sitä lähdetään ruokkimaan ja muodostuu ketju, jossa kaikki vaiheet ruokkivat toisiaan. Kukaan ei asettane tavoitteeksi hostiilia kulttuuria, jossa kaikki voivat huonosti, myös hostiilit ihmiset itse. Hekin voivat milloin tahansa joutua vihamielisyyden kohteiksi ja he ovat erityisen haavoittuvia kritiikin edessä (emt.: 262). Juha Siltala (1992) on katsellut suomalaista ahdistusta 1800-luvun herännäisyyden historiallisten vaiheiden läpi. Hänen lopputulemansa on, että herätysliikkeen sulautumisvaiheen purkautuessa, jotkut tarroutuivat symbioottisesti uusiin kokonaisuuksiin. Myös eriytymättömyyden raskas jännite jäi perinteeksi. Erillisestä toiminnasta ja menestyksestä seuraa ahdistava syyllisyys. Suomalaisuudessa on hänen mukaan sisään kirjoitettuna kehitty-mättömän yksilön ahdistus modernin erillisyyden maailmassa. Erityisesti menestymiseen suhtaudutaan kaksijakoisesti myönteisiä tunteita epäillen. Tämän ambivalenssin yksi historiallinen juuri on Siltalan mukaan siinä, ettei suomalainen herätysuskonnollisuus kehittänyt tapaa liikkua edestakaisin itsenäisyyden ja regressiivisen riippuvuuden välillä, taantua turvaan eheytymään ja palata uusin voimin maailman näyttämölle yrittämään. Puuttuu kehikko, jossa heikkous ja vahvuus voisivat inhimilliseen tapaan vaihdella samojen ihmisten normaalitiloina. Voittajat ja häviäjät kuuluvat ikään kuin eri todelli-suuksiin. Yksilön ja yhteisön välisen siteen suomalainen hankaluus johtuu historiallisista syistä. Meillä on vahva merkityssidos kansalaisuuden ja kollektiivisen yhteenkuuluvuuden välillä. ”Individuaation kehittymättömyydessä erillisyyden torjunta, sosiaalinen viha ja kateus kytkeytyvät toisiinsa” (emt.: 430; Ehrnrooth 1994: 61, 63-64).

Hostiliteetti ei Keltikangas-Järvisen (2000) mukaan synny yhden asian vaikutuksesta, vaan sen syntymiseen vaikuttavat kasvuympäristö, kulttuuri, mallit, lapsuuden kokemukset, kaikki, mitä ihminen on kehitysvuosinaan kokenut ja nähnyt. Se on monimutkainen ominaisuus, johon sisältyy sekä asennoituminen ihmisiin ja elämään yleensä että tunteet ja käyttäytyminen. Myös sen syntymekanismi on monimutkainen. Kun puhutaan hostiliteettista elämäasenteena ja suhtautumisena muihin ihmisiin, ovat oppiminen, lapsuuden kokemukset ja ympäristön vaikutus tärkeitä selittäjiä. Myös perinnöllisyyden osuudesta on Keltikangas-Järvisen mukaan saatu näyttöä. Se, että jollekin ominaisuudelle löytyy perinnöllinen pohja, ei tarkoita ympäristön vaikutuksen mitätöitymistä, ei edes vähenemistä. Mikään persoonallisuuden piirre ei periydy, vaan vasta ympäristö rakentaa peritystä ”mahdollisuudesta” persoonallisuuden piirteen. Hostiili ihminen asennoituu elämään kaunistasi, epäluuloisesti ja vihamielisesti. Jotta hän voisi ylläpitää tällaista asennetta, hänellä täytyy olla siihen tietty persoonallisuuden valmius. Tunteet ovat tavallisesti sopusoinnussa tämän suhtautumistavan kanssa, mutta ei tiedetä, herättääkö epäluuloisuus vihan tunteita vai ihmisiä kohtaan tunnettu viha myös heihin kohdistuvaa epäluuloa. Hostiliteetilla tarkoitetaan yleistä pahansuopuutta, pahantahtoisuutta ja negatiivisuutta. Sen katsotaan tiivistyvän kolmeen piirteeseen, paranoiaan eli epäluuloisuuteen, kyynisyyteen ja pessimismiin (emt.: 242, 257-259).

Vaikka kateutta yleisessä keskustelussa pidetään ”suomalaisena” ominaisuutena, se koetaan meillä kuitenkin hyvin negatiiviseksi. Siksi se kuuluu niihin ominaisuuksiin, joita on muilla ihmisillä, mutta joista itse olen vapaa. Näin voimakas kateuden kieltäminen osoittaa, kuinka pahana asiana sitä meidän kulttuurissamme pidetään, vaikkei se välttämättä ole muita negatiivisia tunteita kummempi. Sellaiset negatiiviset tunteet, joiden olemassaolon kulttuuri kieltää, mutta joita ihmiset kuitenkin tuntevat, saattavat olla seurauksiltaan erityisen kuluttavia. Ihminen ei pysty tunnistamaan kateuttaan, mutta se kalvaa häntä ja saa aikaan jatkuvan pahan olon tunteen ja tyytymättömyyden elämään. Se, että ihminen itse havaitsisi olevansa jostain asiasta jollekulle toiselle kateellinen, helpottaisi monta kertaa hänen oloaan. Näin hän pääsisi kunnollisesti käsittelemään asiaa ja ymmärtämään, mistä ja miksi hän on kateellinen. Koko elämänsä ihminen ei useinkaan olisi valmis vaihtamaan toisen kanssa, vaan poimisi toisen elämästä ”parhaat palat”. Kateus aikaansaa torjuntaa. Kateuden myöntämisen sijasta ihminen keksii toinen toistaan ”pätevämpiä” selityksiä, miksi hän ei pidä jostakusta. Hän purkaa kateuttaan vähättelemällä kateutensa kohdetta kieltämällä tämän ansiot, joskus jopa panemalla tästä liikkeelle valheellisia ja paikkansa pitämättömiä tietoja, aiheuttaa lisää ongelmia sekä ihmissuhteissa että työpaikalla. Tällainen kateuden ”purkaminen” ei myöskään auta kateuden tuntijaa itseään (Keltikangas-Järvinen 2000: 255-256; Koskinen 2000: 26). Kateus on vihainen tunne siitä, että toinen henkilö omistaa ja nauttii jostakin haluttavasta. Kateellinen mielihohde merkitsee halua ottaa se pois tai pilata se. Kateudessa kipua aiheuttaa sen näkeminen, että toisella on jotakin, minkä haluaa itselleen. Kateellinen tulee sairaaksi nähdessään nautintoa. Hän voi hyvin muiden kärsiessä ja siksi kaikki yritykset tyydyttää kateellista ovat hedelmättömiä. Erityisesti luovuus usein joutuu kateellisen ja tuhoavan asenteen kohteeksi. Suhteellisen vapauden kateudesta tunnetaan olevan mielenterveyden pohjana, pohjana sisäisille voimavaroille ja joustavuudelle. Tämä on havaittavissa henkilöistä,

jotka suurtenkin vastoinkäymisten ja henkisen tuskan jälkeen saavuttavat uudelleen mielenrauhansa (Klein 1992: 5-7, 13, 23-24, 61-64).¹⁰¹

Onnistuessaan juoru voi toimia tehokkaana vallankäytön välineenä. Koskinen (2000) sanoo vain epäonnistuneen juorun olevan juoru. Juoru liittyy aina tavalla tai toisella yhteisöllisiin arvoihin, joko suoraan tai epäsuorasti. Siitä kieltäytyminen on merkki siitä, ettei välitä yhteisön arvoista. Pienissä yhteisöissä juorulla voi olla merkittäviä seurauksia. Ihmiset voivat järjestää elämänsä juorujen pelossa. Juoru on usein nähty arkielämää muokkaavana sosiaalisena käytäntönä, sosiaalisena vaihtona. Juorusta on esitetty lukuisia erilaisia käsityksiä ja tulkintoja, se on tärkeä osa niitä prosesseja, joiden ansiosta ihmisten yhteisöt hallitsevat itseään, organisoituvat huomaamattamme mitä erilaisimmissa arkisissa tilanteissa. Juoruun liittyy liioittelu ja moralisointi, sitä on kuvattu moraalisesti saastuneena puheena. Se sisältää värikkäitä ja moraalisesti latautuneita kuvia ympäristön ihmisistä. Juorua on sanottu demokraattiseksi puheen muodoksi, koska kaikilla on siihen vapaa pääsy (emt.: 48-50, 66-67, 101-107, 118-119, 155). Postin jako kyläkaupalla kokosi kyläläiset kuulemaan paikalliset ”uutiset”. Jaana Laamanen (2001) on tutkinut ”maitolaituri-ilmiötä” ja löytänyt maitolaitureille ”ainakin 30” käyttötarkoitusta. ”Maitolaituri-ilmiön” merkityksissä korostuivat sosiaalinen ja maisemallinen merkitys sekä niiden merkitys tiedonkulle ja folklorelle. Aktiivisesti tietoa välittyi muiden muassa uutisten, kuulumisten, juttujen ja juorujen muodossa. Maitolaiturin seinään kiinnitetyt ilmoitukset, tiedotukset, mainokset, aikataulut, meijerikyltit sekä seinään tehdyt kirjoitukset ja piirrookset edustivat passiivista tiedonkulkua. Maitolaituri oli erittäin suosittu ilmoitustaulu. Maitolaituri oli myös merkittävä sosiaalisen kanssakäymisen näyttämö. Maidon tonkkakuljetuksen loppumisella oli siten yhteisöllisiä sivuvaikutuksia (emt.: 252-253, 256-257).

101 Kateus ja kiitollisuus ovat Melanie Kleinin (1992) mukaan toisilleen vastakohtaisia tunteita. Äidin ruokkiva rinta koetaan luovuuden ja elämän lähteenä, ja tähän kohdistuvalla korostuneella kateudella on vahingolliset seuraukset omalle luovuudelle. Jos samaistuminen hyvään ja elämää antavaan sisäistettyyn objektiin voidaan pitää yllä, tulee tästä yllyke luovuuteen. Klein jäljittää varhaislapsuuden aineistoa ja toteaa pikkulasten tarkkailun vahvistaneen pian Freudin löydökset, joihin sisältyy olennaisesti ajatus, että aikuisen persoonallisuuden ymmärtäminen edellyttää hänen menneisyytensä, lapsuutensa ja alitajuntansa tutkimista. Psykoanalyysi tutkii ihmistä haluavana psyykkisenä olentona. Se tutkii prosesseja, joiden välityksellä yksilö tuottaa hänen minäkokemuksensa muodostavat mielikuvat. Psykoanalyysikin tutkii psyyken sisäistä organisoitumista. Kognitiivisesta psykologiasta poiketen se selvittää, miten ajatusten, tunteiden, mielikuvien ym. toimintojen jäsentyminen palvelee tasapainon (hyvänolon) ylläpitoa. Psykoanalyysin kuvaus psyykkistä työtä tekevästä, ongelmiensa kanssa kamppailevasta ihmisestä antaa muiden koulukuntien tuloksille psykologisen tulkintakehikon. Freud on sanonut mielenterveyden edellyttävän kykyä rakastaa ja tehdä työtä. Määritelmä sisältää kyvyn kohdata ristiriitoja. Myöhemmin määritelmää on täydennetty kyvyllä kärsiä ja tehdä surutyötä.

Puolustus- eli defenssimekanismit ovat minän keinoja käsitellä sisäistä eheyttä uhkaavia kokemuksia. Minä annostelee defenssien avulla tunteiden voimakkuutta tai torjuu tunteen kokonaan. Varhaisilla defensseillä tarkoitetaan pienen lapsen keinoja suojautua sisäiseltä pahalta ololta ja pelolta. Niitä ovat lohkominen, kieltäminen, projektiivinen samaistuminen ja kaikkivoipaisuuskuvitelmiin tukeutuminen. Samojen kokemistapojen esiintyminen aikuisiässä ilmentää ongelmien varhaista alkuperää. Onnistuneen symbioosin avulla lapsi sisäistää perusluottamuksen. Symbioosin huippuvaiheessa käynnistyy erillistymis-yksilöitymiskehitys. Yksilöitymisen kautta lapsi löytää omia edellytyksiään ja ympäristön vaatimuksia vastaavan yksilöllisen minuuden. Yksilöllisyyden kiinteytymisen vaihe kolmannella vuodella muodostaa psykologisen syntymän viimeisen vaiheen. Tällöin lapsen pitäisi saavuttaa tunnekohteiden pysyvyys sekä oppia yhdistämään myönteiset ja kielteiset tunteensa ehjäksi kokonaisuudeksi. Nuoruusiän kehitystehtävät toistavat monelta osin psykologisen syntymän vastaavia vaiheita (ks. Vuorinen 1992; 1997).

Juoru tuottaa sosiaalista järjestystä ja voi toimia pelotteena. Vallitsevaa järjestystä voidaan ylläpitää ehkäisemällä poikkeavaa käyttäytymistä juorun avulla. Se kohdistuu ennen muuta niihin, joiden käyttäytyminen poikkeaa ajan tavoista eli koodeista ja se on tärkeä sosiaalisen kontrollin väline. Se edesauttaa yhteisön sosiaalisen rakenteen säilymistä. Juoru auttaa ryhmää pitämään ulkoiset vaikutteet pois keskuudestaan.¹⁰² Se voidaan nähdä informaation hallintana. Koskisen mukaan juorun voi parhaiten estää osallistumalla siihen. Erityisesti entisaikaan vanhemmat juoksuttivat mielellään lapsia pikkuasioilla, jotta saivat samalla tietoa naapurin ja kylän asioista. Juorut liittyvät monin tavoin juoruajien keskinäisiin suhteisiin ja sijaintiin paikallisen yhteisön rakenteessa. Juoru on puhetta, jossa joku henkilö suoraan sekaantuu toisen tapaan hallita kuvaa itsestään ja näin pakottaa yhteisön määrittelemään uudelleen uhrinsa roolin (Koskinen 2000: 74-110). Useissa yhteyksissä on kerrottu, kuinka kirjailija Pentti Haanpää nautti aiheuttaessaan päivittelyä ja juoruilua. Kielikuva ”Pentti Haanpää ja ihmisten puheet” viittaa juuri tähän piirteeseen.

Monet naiset rajoittavat liikkumistaan pelon vuoksi. Todellinen väkivallan pelko vaikuttaa Koskelan (1997) mukaan siihen, että naisten tila kaupungissa on suppeampi kuin miesten. Tämä tapahtuu usein näennäisen vapaaehtoisesti, mutta voi silti olla seurausta sukupuolten välisistä valtarakenteista. Mitä vähemmän naisia yökaupungissa liikkuu, sitä helpommin siitä tulee maskuliininen ja naisille uhkaava. Välttämiskäyttäytyminen ei vähennä pelkoa, vaan pikemminkin lisää sitä. Kyse on sekä henkilökohtaisista ratkaisuista ja arjen järjestelyistä että laajemmasta tilan ja vallan kontekstista. Molemmissa suhteissa nainen on tilan suhteen vajavainen, ”tilapuoli”. Voidaanko vastaavia tilan ja vallan konteksteja löytää syrjäiseltä maaseudulta? Ovatko maaseudun naiset metsän suhteen ”tilapuolia”? Katuprostituution alueella nainen on huoran merkki (emt.: 79, 80-81). Naismetsänomistajat voivat törmätä tilan rajallisuuteen vastapuolena metsästysseura sekä ”isäntämentaliteetti” (Rannikko 1998). Juorun pelossa he voivat rajoittaa liikkumistaan metsästään kuukausien, jopa koko metsästyskauden ajan.¹⁰³ Naiset rajoittavat omaa ja toisten naisten liikkumista, jotta eivät antaisi miehille aihetta kielteisiin puheisiin (Suolinna-Sinikara 1979: 301). Miesten kielteisiä puheita sen sijaan ei yritetä estää.¹⁰⁴ Laamanen (2001) kertoo törmänneensä vastaavan tyyppisiin kokemuksiin tehdessään maitolaitureiden erilaisiin käyttömuotoihin liittyvää tutkimusta. Vanha suomalainen yhteiskunta oli häpeää korostava yhteiskunta. Jatkuva silmälläpito ja vartiointi tarjoavat osallistumismahdollisuuksia koko yhteisölle (emt.: 26, 184). Ns. jätkähuumorin lähde on jätkä itse tai jätkän elämä. Jätkän ohella naurun aiheina ovat huora, juoppo, ukkoherra, metsänomistaja, vanhapiika. Aito jätkähuumorin on määritelty oman porukan huumoriksi, sukkelaksi tai karkeaksi, miten milloinkin. ”Jätkähuumorin on raakaa, siinä on yrmeää suomalaista

102 Vrt. Susiluoma (1998: 38): ”Oma tunkeutumiseni kulttuurikahvilan kanssa Alahärmän Volttiin oli jälkikäteen ajateltuna etnometodologinen invaasio, jolla rikoin (ainakin joidenkin mielestä) joitakin julkilausumattomia sääntöjä perustamalla omituisen ”homobaarin” perinteisen maaseudun sydämeen.”

103 Riistaeläimet ovat rauhoitettuja seuraavasti, rauhoitusajan ulkopuolisena aikana eläimiä saa metsästää: metsäjänis ja rusakko 1.3.-31.8; orava 1.2.-30.11; susi ... koko vuoden; karhu 16.10.-19.8; kärppä ja näätä 1.4.-31.10; hirvi 16 päivästä joulukuuta syyskuun viimeistä lauantaista edeltävään päivään; kanadanhanhi, merihanhi, metsähanhi, heinäSORSA, tavi, haapana, jouhisorsa, heinäTAVI, lapasorsa, punasotka, tukkasotka, telkkä, nokikana, lehtokurppa sekä narashaahka ja sen saman vuoden poikanen 1.1.-20.8. kello 12.00 saakka; riekko Keski-Suomen, Kuopion, Pohjois-Karjalan, Vaasan, Oulun ja Lapin lääneissä... 1.11.-9.9 ja muualla maassa koko vuoden; teeri ja pyy 1.11.-9.9; metso 1.11.-9.9; peltopyy 1.11.-9.9; sepelkyyhky 1.11.-9.8 (Pulliainen-Saario 1993: 218).

104 Vrt. Keltikangas-Järvinen (2000: 261): uhrin syyllistämistä; Aikalainen/Salomonsen (2001): ihmisten pelokkuudesta; Roos (1987: 78-79): kyläläisen on joustettava.

makua, jotakin minkä maistamiseen vain meillä suomalaisilla on edellytykset, eikä kaikilla meilläkään. Se on merimiesten ja sotilaiden tapaan kovien miesten huumoria.” Pöysä (1997) kiinnittää huomiota huumorin positiiviseen määrittelyyn, missä raakuutta, yrmeyttä ja karkeutta arvostetaan jonkinlaisena kansallisena erityislaatuna. Jätkehuumori nähdään myös sukupuolittuneena ilmiönä. ”Huumorin ominaislaatua kuvaamalla on jätkeään projisoitu joukko tutkijoiden omia mieheyden ideaaleja.” Mielikuvat aitoudesta, vanhuudesta ja luonnonvaraisuudesta tukevat ajatusta tällaisen huumorin ihailtavuudesta (emt.: 71-72).

Sukupuolten väliset valtarakenteet ovat kytköksissä tilallisuuteen, tilan kokemiseen, käyttöön ja kontrolliin. Naisten ja miesten elämässä tila konkretisoituu eri tavalla. Naisille tila on luonteeltaan ambivalentti, toisaalta täynnä rajoituksia ja toisaalta kulkemisen paikkoja (Koskela 1997: 77). Voisiko kysymys olla siitä, että metsästysseura voi pyrkiä hallitsemaan metsätilaa käyttäen juorua pelotteena? Juorun pelossa naiset pyrkivät järjestämään elämänsä niin, ettei juoruja syntyisi ja etteivät he tai heidän ystävänsä joutuisi juorujen kohteeksi (Koskinen 2000: 101). Pelon ja muiden tunteiden osuus arjen rakentumisessa on tunnistettu useilla tahoilla, mutta Suomessa, kuten muuallakin tämä tutkimus on liittynyt lähes yksinomaan kaupunkiin. Maaseutupolitiikassakin ongelmaksi on johdettu määrittelemään naisten vähäinen osuus maaseudulla, kun naisten näkökulmasta olisi ollut Asikaisen ja Koskelan (1992) mukaan olennaista kysyä, millainen heidän ”hyvä elämänsä” maaseudulla olisi ja kuinka se tehdään mahdolliseksi. Feministisessä maantieteessä on tarkasteltu ”ilmiökeskeisesti” tietyn sukupuolispesifin ilmiön alueellista jäsentymistä tai ”aluekeskeisesti” ainutkertaisen paikallisuuden näkökulmasta millaisia sukupuolisesti rakentuneita alueellisia käytäntöjä tietyn paikkakunnan naisten ja miesten arkikokemusten kautta tulee esille (emt.: 11-12). Englannissa tehdyssä tutkimuksessa maaseutunaiset kokivat kotitalouteen liittyvän elämänalueensa keskeiseksi, kun taas heidän palkkatyöhön osallistumisensa marginaaliseksi. Maaseutuyhteisön marginaaliryhmien elämää ja kokemuksia tutkittaessa on näiden valikoituneiden ”toisten” joukossa nähty olevan naisia (Cloke-Little 1997: 15, 138-156, 272-275). Palstalla ”Päivästä toiseen” (Maaseudun Tulevaisuus 2001) oli humoristisessa hengessä kirjoitettu juttu: ”Traktorit ja emännät omia, muut yhteisiä. Koston lupissa ei olla tiukkapipoisia”. Juttu kertoo Taivalkosken Koston Lupista, johon kuuluu kahdeksan nuorta viljelijää. He ovat kaikki miehiä. ”Lupilaiset” ovat suunnilleen saman ikäisiä ja yhtä köyhiä karjatilallisia. ”Koneista raktorit ja emännät on omia ja lypsykoneet, muut yhteisiä”, miehet sanovat. Naiset loistavat ”lupista” (klubi – ST huom.) poissaolollaan. Juttu ylistää nuorten viljelijöiden yhteistyötä ja hyvää henkeä, mutta ei mainitse sanallakaan viljelijäpuolisoiden asemasta, viittaa vain heidän kuuluvan viljelijän yksityisyyteen. Metsästysseuran tavoin jutun nuorten viljelijöiden yhteistyö perustuu miesporukoiden kaveruuteen ja mukavaan yhdessäoloon.

Kylä, joka pidättää hengitystään

”Hiljaisuus on syvä kuin ikuisuus, puhe ohut kuin aika”.

(sit. *Unesco, Kuriiri 1996, Koivunen 1997: 61*)

Kontekstuaalinen, annettuna otettu hiljainen tieto näyttelee tärkeää, jopa olennaista roolia muodostettaessa merkityksiä. Koivunen (1997) arvioi kyläyhteisössä haja-asutusalueilla hiljaisuuden ja vaikenemisen kulttuurin olevan luontaista ja että urbanisoituneessa miljöössäkin hiljaisuus on keskeinen osa suomalaisten itsemääritystä: ”parlament on vanhaa ranskaa ja tarkoittaa puhumista, mutta vaikeneminen on vanhaa suomea ja tarkoittaa itsesensuuria ja koska monet suomalaiset tavoittelevat täydellisyyttä he vaikenevat ikuisesti, itsemurha on itsesensuurin täydellisin muoto”. Hiljaisuus on olennainen osa korkean kontekstin kulttuurien viestinnässä ja silloin, kun niissä puhutaan, on puhe täynnä merkityksiä. Korkean kontekstin kulttuureihin luetaan Suomen lisäksi esim. Japani ja muut Kaukoidän kulttuurit. Matalan kontekstin kulttuureihin on luettu Keski- ja Etelä-Euroopan kulttuurit sekä Englanti ja Amerikka. Matalan kontekstin kulttuureissa jatkuva puheen virta on normaali olotila ja poikkeamat siitä koetaan kiusallisiksi (emt.: 133,134,136). Koivunen kuitenkin arvelee karkean jaon matalan ja korkean kontekstin kulttuureihin (ks. Hall 1989: 6-10, 183-184) olevan liian kaavamaisen ja yleistävän. Knuuttila (1998a: 23-24) pitää myös Suomea korkean kontekstin kulttuurina, mutta kritisoi Hallin käsittelymallia monitulkintaiseksi. Jaon juuret ovat romanttisessa käsityksessä ”kansanluonteesta” (Koivunen 1997: 135). Jako kuvaa sitä, kuinka ihmiset kommunioidessaan ottavat annettuna sen, kuinka paljon kuulija tietää keskusteltavasta asiasta. Matalan kontekstin kulttuurissa kuulija tietää hyvin vähän ja hänelle täytyy kertoa käytännössä kaikki. Korkean kontekstin kulttuurissa kuulija on valmiiksi ”kontekstoitunut”, eikä hän tarvitse taustainformaatiota (Hall 1989: 183-184).

On sanottu, että puhetta voi tuottaa ja saada aikaan yksinään, mutta hiljaisuuden tuottamiseen tarvitaan kaikkien yhteistyötä. Merkityksellinen hiljaisuus voi syntyä vain silloin, kun sen jakavat useat ihmiset, jotka ymmärtävät tämän hiljaisuuden koodin (Koivunen 1997: 24). Aistin tämän alueilla järjestetyissä tilaisuuksissa. Mistä oli kysymys? Sen minut herätti tajuamaan Tampereen yliopiston tiede- ja kulttuurilehti *Aikalaisessa* (n:o 10/2001) julkaistu ruotsalaisesta kirjailijasta Kurt Salomonsonista kertova artikkeli ”Kylä, jossa hiljaisuus puhui”. Siinä Salomonson kuvaa elämää Norra Västerbottenin maakunnassa.

Selvimmin tämä kaikki näkyi silloin, kun joku sattui poikkeamaan kylään. Kaikki alkoi niin, että ulkoporras narahti hieman varovasti. Äiti alkoi heti vilkuilla keittiössä varmistuakseen, että kahvipannu oli liedellä ja että tiskipöytä oli kuivattu. Vieras viipyi ulkoeteisessä hyvän tovin, tömisteli ja hankasi jalkojaan ennen kuin hieman tunnustellen ja vaivihkaa harppasi sisään ja istuutui keittiön sohvalle. Siinä hän istui koko vierailun ajan sanomatta sanaakaan lukuun ottamatta oviaukossa mumisten lausuttua hyväääntä. Äidin käytöksestä me lapset saatoimme päätellä, oliko vieras tervetullut vai ei. Jälkimmäisessä tapauksessa hänen liikkeisiinsä tuli kireyttä ja haluttomuutta eikä hän istuutunut vieraan seuraan, vaan palasi lieden ääreen sen jälkeen, kun erityisen äänekkäästi posliinia kilistäen oli tarjonnut vieraalle pakollisen kahvin ja kastettavan. Mutta normaalisti vierailu oli merkittävä tapahtuma, koska asuimme hieman kylän syrjäkulmalla eikä meillä yleensä käynyt ohikulkijoita. Sellaisissa tapauksissa, kun seura oli mieluista ... otti äitikin tuolin ja joi kahvin vieraan seurassa. Noin puolen tunnin päästä vieras nousi, kiitti ja lähti. Kukaan heistä ei koko aikana sanonut sanaakaan.

- Mitä hänelle kuului, saatoimme me lapset kysyä jälkeenpäin.
- Mitäkö kuului? No kuulittehan sen itsekin.

Kuulimmeko? No ehkäpä sittenkin, kun oikein ajattelimme (Aikalainen 2001).

Rajojen varjeleminen vaatii huolellisuutta puheissa ja vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Holmila (2001) kertoo ensimmäisellä käynnillään kylässä kokeneensa, että monet ihmiset sanoivat joskus kovin vähän suoraan ja yrittäneensä epätoivoisesti ymmärtää heidän verhoituja viittauksiaan ja merkityksellisiä taukojaan. Hän kertoo vasta jälkeenpäin käsittäneensä, miten etevästi he tällä kontrolloivat erittäin monimutkaisia verkostoja ja tunteita ja oppineensa ihaillemaan sitä keskinäistä kunnioitusta, johon tämä kaikki perustui (emt.: 66). Belgialainen kirjailija Amelie Nothomb on kertonut saaneensa idean tyhjyyden kokemisen kauhusta kertovaan kirjaansa kahdesta lauseesta, jotka hän kuuli käydessään maaseudulla. Hän sattui istahtamaan kahden vanhuksen viereen ja totesi heille, että oli varmasti hauskaa asua maaseudulla. Pariskunta oli pitkään hiljaa. Sitten mies vastasi, ettei maalla asumisessa ole mitään hauskaa, sillä heidän naapurinsa tulee heille kylään joka ikinen päivä, eikä koskaan puhu sanaakaan (Koivunen 1997: 36).

”Voimme tietää enemmän, kuin voimme kertoa” on Michael Polanyin (1966: 4) lähtökohtana hänen käsitellessään ihmistietoa. Elävien olentojen keskinäinen vuorovaikutus on aina merkitysten vaihtoa. Nämä merkitykset eivät välity vain verbaalisten merkkien, äänen tai kirjoituksen kautta, vaan merkkejä ovat myös ilmeet, eleet, tavat, kuvat, vaatteet, ateriat, seremoniat, mainokset, tilat tai mikä tahansa tajuntaan välittyvä viesti, jonka vastaanottaja osaa tulkita. Me osaamme lukea toisen ihmisen kasvojen ilmeitä. Pääosan ihmisten kanssakäymisestä voidaan arvioida olevan muuta kuin verbaalista viestintää. Puheessa, musiikissa tai muussa viestinnässä hiljaisuus ja tauot sisältävät omia merkityksiään (Koivunen 1997: 12-13; vrt. Ryle/Geertz 1973: 6, 7, 18; vrt. myös Sayer 1992: 13, 15). Tulkittessaan toisten ”silmäniskuja” Gilbert Ryle ei käyttänyt hiljaisen tiedon käsitettä, ei erottanut ruumiillista tietoa mielen tiedosta, kun hiljaisen tiedon käsitteeseen taas liittyy ”dualism of body and mind” (Polanyi-Prosch 1975: 46). Polanyin mukaan kaiken ajattelun juuret ovat ruumiillisia, keho on kaiken ulkoisen tietomme instrumentti. Hiljaisen tiedon funktionaalista rakennetta kuvaa muoto ”from-to”: ”we are attending from these internal processes to the qualities of things outside.” Nämä ominaisuudet ovat sitä, mitä sisäiset prosessit merkitsevät meille (Polanyi 1966: 14-15). Koivunen (1997) lähestyy hiljaisuuden merkityksiä semiotikkona. Semiotiikka on tiede, joka tutkii ihmisten ja eläinten merkkejä ja merkkijärjestelmiä sekä merkitysten vaihtoa. Semiotiikka on perusolemuksensa mukaan rajojen tutkimista ja ylittämistä. Se on antanut poikkitieteellisiä menetelmiä ja käsitteitä, joiden avulla erilaisten merkkijärjestelmien väliset yhteydet voidaan löytää. Merkki korvaa aina jotakin muuta. Merkki teeskentelee olevansa joku muu. Merkki toimii rajana, joka erottaa todellisuudesta. Tässä mielessä merkki on valhe. Koivusen mukaan kulttuurien merkkijärjestelmät ovat yhtä suurta valhetta. Ilman tätä valhetta, ilmiöiden etäännyttämistä ja ilmiöistä irtaantumista merkkien avulla meillä ei olisi kuitenkaan lainkaan tietoisuutta. Tietoisuus on sitä, että kykenemme muuttamaan todellisuuden merkeiksi ja käsitteiksi, irrottamaan todellisuuden itsestämme. Hiljaisuuskaan ei ole koskaan tyhjä merkki, ei merkityksettömyys. Tietoisuus on väline, jonka avulla voimme etäännyä ilmiöistä ja tarkastella niitä ikään kuin ulkopuolelta. Ilman mahdollista valhetta, ei ole myöskään mahdollista totuutta. Totuus ja valhe tulevat näkyviksi rajatilan eli merkin kautta (emt.: 12, 15-16).

Länsimainen positivistinen tutkimusperinne on pitäytynyt nähtävissä, kosketettavissa olevaan tosiolevalaiseen. Hiljaisuutta kommunikaatioteorian kannalta tarkasteltaessa on erotettu kaksi erilaista hiljaisuutta: äänen puute, jossa ei ole mitään kommunikaatiota ja

hiljaisuus osana kommunikaatiota. Hiljaisuus voi osana kommunikaatiota muodostaa eräänlaisen puheaktin. Se voi merkitä kysymystä, lupautta, kieltoa, varoitusta, uhkausta, loukkausta, pyyntöä, komentoa tai rituaalia. Hiljaisuus on myös jaettu vuorovaikutteiseen ja ei-vuorovaikutteiseen hiljaisuuteen. Relativistisessa tutkimusotteessa hiljaisuus on äänen ja äänettömyyden jatkumon osa, puhe ja hiljaisuus eivät siten ole vastakohtia, vaan saman ilmiön erilaisia, toisiaan täydentäviä puolia (Koivunen 1997: 21-22). Salomonsonin (Aikalainen 2001: 12) kuvaukset kertovat siitä, kuinka tärkeä osa kommunikointia hiljaisuus vaikenemisena voi olla. Hän vertaa hiljaisuutta kananmunaan, jota täytyi käsitellä varoen, ettei harmaa lohdu ton arkipäivämassa valuisi ulos. Elämän arkinen harmaus oli siivottu näkymättömiin. Arkinen elämä on usein taiturointia kiikkulaudalla, se vaatii olemaan hengittämättä, hiljaa. Köyhyys ja perheyhteys ovat olleet vaikuttavia faktoreita tehtäessä huomioita saastumistabuista. Englantilaisissa romaniyhteisöissä pyrittäessä välttämään saastumista, tehdään lukemattomia erotteluja liittyen astioihin ja tarvekaluihin, joilla pestään ruokaa, vaatteita ja vartaloa (Sibley 1995: 38). Aineellisen niukkuuden sekä puhtauden ja siisteyden välistä asetelmaa ruotsalaisessa Västerbottenin maakunnassa kuvaa kirjailija Kurt Salomonson.

Nykyisin olen tietenkin selvillä siitä, että elämä oli nuoruusvuosinani kaikin tavoin niukkaa. Mutta niin uskomattomalta kuin se kuulostaakin, en sitä lapsena koskaan huomannut. Se taas johtui siitä, että kylän äidit, erityisesti oma äitimme, olivat ilmiömäisen taitavia pitämään köyhyiden näkymättömissä. Siihen vaikutti osaltaan kodin pikkutarkka puhtaus ja siisteys. Mutta yhtä paljon se johtui siitä, että köyhyyttä ja aineellista puutetta ei koskaan puettu sanoiksi eikä sen näin ollen annettu piirtyä ajatusmaailmaani (Aikalainen 2001: 12).

Elämän ankeutta hallittiin siivoamalla se pois fyysisestä ympäristöstä sekä vaikenemalla se pois mielen maailmasta? Kaikkihan tiesivät sen jo muutenkin, eikä tuon tiedon taakkaa haluttu enää lisätä puhumalla siitä. Päinvastoin, tärkeätä oli todistaa, itselle vai muille vai molemmille, että elämän vaikeudesta huolimatta... Olisiko tilan ja huomion antaminen vaikeuksille edes puheissa merkinnyt jo periksi antamista? Pelkäsivätkö kaikki, että väivoin luotu järjestys ja tasapaino särkyisi pienimmästäkin kosketuksesta? Eivätkö he luottaneet siihen, että tasapaino olisi mahdollista luoda uudelleen kaaoksen jälkeen?

Hiljainen tieto on mukana tärkeänä, kriittisenä tekijänä syrjäisen maaseudun ihmisten paikantaessa itseään. Tutkimuksen keskeisenä sisältönä on omaelämäkerrallisen kirjoittamisen prosessi, jossa syrjäisen maaseudun ihmiset arvioivat elämäänsä, antavat jäsenyksillään ja selityksillään mieltä elämälleen, paikantavat itseään tässä ja nyt sekä ennakkoivat samalla tulevaisuuttaan. Sanottujen sanojen tavoittaminen ei ole kuitenkaan riittävä, vaan tutkimuksessa pyritään tavoittamaan myös näiden erityisten alueiden kontekstuaalista, artikuloimatonta ymmärrystä, mikä ilmenee eleissä, hiljaisuudessa, huumorissa ja vaietussa, salassa ylläpidetyssä perinteessä. Erehtyykö ulkopuolinen tarkkailija nostamaan pääosaan sen, mistä eniten puhutaan, kun pääosaan kuuluisi se, mistä vaietaan, se, mitä vastaan niin ponnekkaasti ja eniten kamppaillaan? Merkityksiin pätee nimittäin se tunnettu tosiseikka, että sitä, mitä on kaikkialla, ei tavallisesti panna lainkaan merkille. Usein kaikkein tavallisin on samalla myös kaikkein vähiten tunnettua. Elämme keskellä toisten ihmisten tuottamia merkityksiä, jotka otamme suurelta osin annettuina (Lehtonen 1996: 13). Eikö saman voida katsoa pätevän maaseudun kehittämisen käytäntöihinkin? Keskitymme kertomaan menestystarinoita ja vaikenemme siitä, mikä on tavallisinta suurimmalle osalle suomalaista maaseutua.

Sanakirjamääritelmän mukaan hiljaisuus on äänettömyyttä, tyyneyttä, rauhallisuutta, liikkumattomuutta. Koivunen (1997) määrittelee hiljaisuuden Peircen semiotiikan kolmen

tason mukaan.¹⁰⁵ Peircen määritelmä on läheisessä suhteessa Polanyin (1969: 181) hiljaisen tiedon kolmitasoiseen määrittelyyn. Hiljaisuuden ensimmäisellä tasolla koetaan äänien ja ärsykkeiden puute tyhyytenä, kaiken puutteena. Tällä tasolla ei ole mitään, mikään viesti ei kulje. Ihminen ei kuitenkaan jätä huomiotta hiljaisuutta ikään kuin se olisi tyhjä merkki, vaan reagoi siihen usein voimakkaastikin, koska se saa kuoleman ja tyhjiin raukeamisen kasvot. Hiljaisuus synnyttää ihmisessä eksistentiaalista hätää. Hiljaisuuden toisella tasolla hiljaisuus on oma merkkikielensä, joka on jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden merkkikielten kanssa. Hyvänä esimerkkinä tästä on musiikki. Tauoilla on oma merkityksensä ja niitä voidaan tulkita. Hiljaisuuden kautta lähetetään viestejä vastaanottajalle. Kolmannella tasolla hiljaisuus merkitsee kaikkeutta. Hiljaisuuden kokemukseen sisältyy kaikki. Kokemus on metafyyminen. Siinä on täydellinen ymmärtäminen, eheys ja ykseys. Tätä hiljaisuuden tasoa on pyritty lähestymään uskontojen myyttien kautta. Kielitieteessä, kieltä lähtökohtana pidettäessä on hiljaisuuden nähty kaikilla kolmella tasolla merkitsevän kielellisten merkitysten korviketta. Tämän tulkinnan mukaan hiljaisuus on aina oma merkkikielensä. Ensimmäisellä tasolla hiljaisuudella ei ole nähty olevan erityistä merkitystä, sitä ei huomata eikä siihen reagoida. Kun suomalainen menee saunaan, jossa istuu hiljaisia suomalaisia, kukaan ei puhu, eikä kukaan huomaa puhumattomuudessa mitään outoa. Toisella tasolla hiljaisuus alkaa kiusata ja vaivata. Kun ulkomaalainen astuu saunaan, jossa ihmiset eivät puhu, hiljaisuudesta tulee tietoista ja piinaavaa, kysymyksiä herättävää. Kolmannella tasolla hiljaisuus näyttäytyy filosofisena rauhana ja tyyneytenä. Suomalainen voi kulttuuriperintönsä perusteella kokea tämän rauhan mielessään istuessaan saunassa, kun ulkomaalaiselle se voi olla mahdotonta (Koivunen 1997: 29-31).

Kairanmaan kylällä on juttelu kyläläisten kanssa useimmiten liittynyt ennen tapahtuneeseen siten, että tilaisuuden väliajalla tai jälkeen pihalla ihmiset kertovat, kuinka paljon olisi ollut vielä muistelemista kylällä 30 vuotta toimineesta opettajasta, hänen saituudesta ja kovasta kuristaan. Salomonson kertoo, että yhdessä suhteessa ei miesten ja naisten välillä ollut mitään eroa, kaikki kyläläiset olivat ”angsliga”, pelokkaita. ”Tämä pelon ja arkuuden tunnelma lävisti koko minun lapsuuteni. Se leijui kuin näkymätön sumu kaiken ja kaikkien yllä. Kaikkihan tiesivät, mitä koulussa tapahtui. Kaikilla isillä oli poika tai tyttö, joka oli saanut höyhennystä koulussa niin että veri vuoti nenästä tai hiuspohja loisti paljaana päässä. Silti kukaan ei tehnyt mitään. Isät olivat terveitä ja vahvoja miehiä, miksi he eivät lopettaneet sitä” (Aikalainen 2001)? Salomonsonin mainitsema pelokkuus lienee

105 Peirce (1940): jakoi kaikki ilmiöt kolmeen kategoriaan. Firstness eli ensimmäinen taso on aistiemme meille välittämä havainto, todellisuuden pinta sellaisena kuin se meille näyttäytyy. Se on realiteettien, aistihavaintojen ja välittömien tunteiden kokonaisuus, jonka vastaanottamiseen ei liity pohdintaa, miettimistä tai teoreettista analysointia. Se merkitsee fyysistä, biologista ja aineellista tasoa. Toisella tasolla siirrytään välittömästä pintakokemuksesta secondnessin alueelle, jossa aistien kautta saadut havainnot liitetään mielen muistivarastoihin ja sitä kautta opittuihin malleihin ja kulttuuriseen perintöömme. Aistiärsykkeinä mieleemme tulevat merkit yhdistyvät vanhoihin merkityksiin ja sitä kautta ne saavat laajemman tulkintakehyksen. Tällä tasolla tulkintaan tulee mukaan menneisyys. Merkit ja merkitykset jäsenyvät suhteessa kulttuurin sisältöihin ja merkityksiin. Secondness merkitsee sosiaalista ja historiallista tasoa. Kolmannella tasolla edetään tietystä kulttuurikontekstista kohti yleisempää päätelyä ja vertailua, pyritään luomaan universaaleja periaatteita ja tulkintamalleja. Siinä, missä ensimmäinen taso edustaa nykyhetkeä, siinä toinen taso historiaa ja kolmas taso on ajaton ja yleinen. Kokemuksen pinnasta loitotaan kohti loogista päätelyä. Tulkinta ei enää tapahdu yhden kulttuurin sisällä, vaan siihen tulee mukaan eri kulttuurien merkityksiä ja niiden vertailua. Sisäkkäiset ja intertekstuaaliset ylikulttuuriset merkitysvarastot tulevat esiin kollektiivisesta tajunnasta. Thirdness merkitsee henkisen toiminnan tasoa ja teoreettista sekä metafyyssistä ulottuvuutta (ks. Koivunen 1997: 28-29).

yksi syy, miksi epäkohdiksi tunnistetutkin olosuhteet muuttuvat niin vitkaan. Olosuhteiden muuttamista ei aina koeta mahdolliseksi, kyläläisen sen sijaan on joustettava (ks. Roos 1987: 78-79). Koulun osalta pelokkuus on lieventynyt, joskin opettajilla koetaan olevan valtaa edelleenkin, eikä vaihtoehtoja koulun vaihtamiseen aina käytännössä ole. Koulu voi olla toisaalta keskeinen kylätaistelujen alue, se voi olla kylän keskus myös ristiriitojen näyttämönä. Kairanmaan kyläläisten kertomuksissa kouluruokailuun liittyi konflikteja ja opettaja sai varoituksen johtokunnalta, kun eräs isä teki valituksen johtokunnalle siitä, että hänen tyttärensä oli pakotettu syömään, ei vain kylmää keittoa, vaan myös lautaselle oksentamaansa ruokaa. Tämä tapahtui 1960-luvulla, jolloin opettaja oli toiminut virassaan jo kolmekymmentä vuotta.

Haanpäästä kerrotut anekdootit Paasilinna (1984) jakaa kahteen päätyyppiin. Toisissa korostetaan sulamattoman jäykkää suhtautumista vieraisiin. Tätä Haanpää ei tehnyt ”mökiläistyperyydestä” ja siksi vaikutus oli niin tyrmäävä. Toinen laji anekdootteja kertoo Haanpään yhtäkkisestä, tavattomasta puhetulvasta ja villistä naurusta, joka irtosi alkoholin myötä rajuna kuin tulva. Kun olen kysellyt Haanpään kanssa samaan aikaan tansseissa käyneiltä miehiltä, millainen Haanpää oli, vastaukseksi olen saanut useimmiten hänen äänekkään naurunsa. Mainitaanpa jopa ”tyhjännaurajaksi”. Paasilinna ymmärtää nämä reaktiot Haanpään arktisen luonteen pohjalta. Haanpään kaamosajan turtumus ja toisaalta sen tuskaisuus oli samaa kuin napaseutujen pyyntimiehillä, kun viimeinen laiva oli kadonnut taivaanrannan taakse ja napayö tullut. Kun pitkään eristyneisyydessä ollut yksinäinen pyyntimies keväällä kohtaa ensimmäiset tulijat, reaktiona on melkein vihamielinen torjunta tai vastaavasti järjetön hilpeä ilo, jota on vaikea saada hallintaan (emt.: 122-123). Koi-vusen (1997: 56, 72, 215) mukaan on kaksi hiljaisuutta. Ensimmäinen on se, missä ei puhuta sanaakaan, toisessa hiljaisuudessa voidaan päinvastoin käyttää hurjaa sanatulvaa, mikä pitää kielen lukittuna ja on osoitus siitä, mitä emme kuule. Taiteellisessa luomisprosessissa katsotaan olevan mukana kaikki tasot datasta hiljaiseen tietoon. Innovaatioiden ehtona pidetään näennäisesti päämäärätöntä harhailua tuntemattomilla alueilla ja sitä kautta tapahtuvaa odottamattomien asioiden ja merkitysten yhdistelyä, josta Paasilinna (1984: 127) Haanpään työtappaa kuvatessaan käyttää nimitystä ”ohjelmanon töllistely”. Haanpää työskenteli kuitenkin tutkijan tapaan, kuunteli, osallistui ja samaistuiikin kohteeseensa, mutta osasi pitää siihen myös välimatkaa. Häneen liittyvien muistitietojen ja kaskujen keskeinen ominaisuus on laiskuus, minkä Haanpää itsekin tiesi. Kun Erkki Tanttu oli vieraillessaan pahoitellut häiritsevänsä tämän työrauhaa, oli Haanpää piruillut: ”Enhän minä näin talvella mitään tee. Kesällä vaan kun sattuu hellepäivä, niin tuossa nurmikolla loion ja kirjoittelen” (Knuutila et al. 1999: 252).

8. Pitäisikö syrjäisen maaseudun tarina kirjoittaa toisin?

Selviytymistarinoita välimaasta

Edellä on pohdittu kahden kriittisen (Flyvbjerg 2001) tapauksen avulla maaseudun, erityisesti syrjäseutujen selviytymismahdollisuuksia. Kirjailija Pentti Haanpään mukaan Kairanmaa on asujalleen koettelemus. Haanpään tarkastelupaikkana oli itäisen ja läntisen kulttuurin välivyöhykkeelle sijoittuva Suomenselän suolakeus. Pohjanmaan ja Savo-Kainuun välimaalla ryhdyttiin rakentamaan uutta kairanmaalaista identiteettiä, kun Kairanmaan kylän asukkaita, nykyisiä ja kaupunkeihin tai ulkomaille muuttaneita, kokoontui muistelemaan, kokoamaan perinnettä ja kirjoittamaan elämästään. Päijät-Hämeessä luonto ja maisema nähdään selviytymisen resurssina, verkostojen rakentamisen ja perinteen tulkitsemisen välineenä. Maisema tuo loma-asukkaita ja matkailijoita kansallismaiseman kaltaiseksi kiitetylle Päijänteen vuoriseudulle. Tarkastelun kohteena oleva alue Savoksi taittuvassa itäisessä Hämeessä sijaitsee myös itäisen ja läntisen kulttuurin kohtauspaikassa.

Tutkimus keskittyy tulkitsevaan maantieteeseen kahdessa erityisessä kontekstissa. Kahden erityisen tutkimusalueen ihmisten tulkintoihin kokemuksistaan, siitä kuinka he antavat mieltä elämälleen pääpainon ollessa narratiivisessa aineistossa. Asetelma korostaa tulkinnan kontekstuaalisuutta, syrjäisen maaseudun paikkojen erityistä, ainutlaatuista luonnetta. Tutkimuksen näkökulmaa on haettu erityisesti viime vuosikymmenien kulttuurisesti painottuneen maantieteen sekä humanistisen maantieteen keskusteluista. Nämä keskustelut muodostavat sen mahdollisten ratkaisumallien varaston (Alasuutari 2001: 37), minkä puitteissa syrjäisen maaseudun tutkimus- ja kehittämistyöhön haetaan uusia näkökulmia. Tutkimuksen pyrkimyksenä on ollut antaa ääni marginaaliin joutuneille ihmisille. Vaikka käsitelty kairanmaalainen identiteetti, jonka pohjalta heikkoihin siteisiin pohjautuva verkosto toimi tässä käsitellyn tutkimusprosessin ajan, on ollut joustava, diasporinen, on se tarjonnut merkityksiä jäsenilleen ja alueen kehitykselle (Valentine 2001: 105, 133).

Tutkimuksessa käsiteltävät toiseuden jäljet ole välttämättä kurjuuden kuvauksia, vaan ne voivat yhtä hyvin olla kyseenalaistamista ja nauramista vallitsevalle traditiolle (ks. myös Kosonen 1995: 216), niin kuin Kairanmaan kylän kyläkirjankin kantavana voimana oli vastarinnan estetiikkaa kuvaava huumori. Marginalisoituneet ihmiset ja paikat voivat käyttää omien juurien löytämisen strategiaa vastarinnan välineenä (Hall 2003a: 125). Tietoisuus historiasta sekä traditioille rakentaminen voivat olla myös niihin kriittisesti suhtautumista. Tietoisuus paikasta voi sisältää muuttoliikkeen, yhteydet muihin paikkoihin sekä ristiriidat (Massey 1994: 140, 142). Tutkimuksessa on pyritty välttämään kuvattujen paikkojen idealisoimista. Kulttuurit on yleensä hahmotettu paikallisina. Kulttuureilla on nähty olevan omat maisemansa. Kansallisten kulttuurien ja identiteettien yhdistäminen tiettyihin maisemiin on auttanut luomaan ja vakiinnuttamaan kulttuurin ja ”kodin” välisiä assosiaatioita. Näitä assosiaatioita on käsitelty päijäthämäläisen tutkimusalueen yhteydessä (Hall 2003a: 93-95, 99; ks. myös Lagerspetz 1996: 98).

Lähestymistapoja, näkökulmia, välineitä

Kylien on nähty vain paikoin olevan toimivia yhteisöjä (Uusitalo 1994: 242-243). Tutkimuksessa lähdetään siitä, että tarvitaan paikallisten erityisyyksien näkyviksi tekemisen lisäksi uusia näkökulmia maaseutuun. Päähuomion kohteena on tapaustutkimus, jossa keskeisenä on maaseutuun sidoksissa olevien ihmisten osallistaminen, omanarvontunnon ja tätä kautta toimintakyvyn kohottaminen, jotta he voisivat auttaa, kehittää ja kouluttaa itseään tasa-arvoisina, näkyvinä kansalaisina. Erilaisuuden, erityisten tiettyjen ihmisten erityisillä tietyillä tutkimusalueilla ottaminen vakavasti ja paikallisen tiedon ottaminen intensiivisen tutkimuksen kohteeksi on osoittautunut tärkeäksi paitsi syrjäisen maaseudun tutkimuksellisen tiedon kannalta, myös tutkimusalueiden asukkaiden itsensä takia. Tämä on ollut tärkeää paikallisen tiedon tavoittamiseksi ja erityisesti merkityksessä, johon viittaa käsite ”empowering”. Menettely mahdollistaa ihmisten omien kykyjen, taitojen ja vaikutusmahdollisuuksien voimistamisen lisäksi uusien innovatiivisten yhteistyösuhteiden luomisen (Cloke et al. 1991: 201). Tärkeää olisi pyrkiä siihen, että asukkaiden autenttinen totuus voisi toteutua myös syrjäisellä maaseudulla, sen sijaan, että mahdollisuuksia tähän on haettava kaupungeista tai ulkomailta. Tutkimuksessa etsitään keinoja kiinnittyneiden linnakkeiden murtamiseksi niin, ettei kerran lähteneiden paluu olisi mahdotonta tai ettei alue olisi muualta muuttaville suljettu tai avautuisi niin hitaasti, että sitä voidaan pitää käytännössä kohtuuttomana.

Jopa syrjäiseltä maaseudulta näyttäisi löytyvän enemmän toimintaresursseja, kuin on yleensä uskottu. Tutkimusprosessin pohjalta ongelmaksi nousevat maaseudun yhteisöjen toimintakyvyn heikkoudet. Tutkimuksessa on esitelty kaksi tapaa, jolla maaseudun voimavaroja voidaan pyrkiä vapauttamaan. Päähuomio tutkimuksessa on Kairanmaan tapauksessa, jolle Päijät-Hämeen tapaus toimii kuin kontrastina. Asetelma korostaa kontekstisidonnaisuutta, ”paikan ainutkertaisuutta” tutkimuskohteena. Onnistunutkaan kehittämisprosessi ei takaa hyvää lopputulosta. Se voi kuitenkin nostaa esiin, tehdä näkyviksi asetelmat ja valtarakenteet, jotka ovat yhteisön toimintakyvyn esteenä. Tutkimusalueet nostavat esiin toimintakyvyn heikkouksina sekä kylien hajanaisuuden että toisaalta kylän tiiviinä suljettuna yhteisönä. Tutkimus nostaa esiin kysymyksen ristiriitaisen paikallisuuden käytännöistä. Lönnqvist (2002) pitää harmonista paikallisuutta myyttinä. Kun tuetaan paikallista toimintaa, täytyisi tietää, ketä ollaan tukemassa. Luotettaessa harmoniseen paikallisuuteen tuki ei välttämättä kohdennu tarkoitettulla tavalla. Tutkimusote on ollut

emansipatorinen, uusia ääniä esiin tuova ja uusia voimia vapauttava, jolloin on pyritty asettumaan eri tavoin sivuun tai sivullisiksi jääneiden puolelle. Tutkimuksessa on pyritty tekemään näkyviksi syrjäisen maaseudun sosiaaliseen vuorovaikutukseen sisältyviä eksklusiivisia tendenssejä ja tekemään siten mahdolliseksi niiden haastaminen (ks. Sibley 1995: 183-186; Kuula 1999: 174).

Näkyväksi tekeminen on tarkastellussa prosessissa tapahtunut pääosin osallistavan toimintatutkimuksen avulla, joka voi, niin ainakin kyläkirjaprosessi näytti tekevän, nostaa näkyviin valtarakenteet. Se ei poista epäkohtia, mutta nostaa ne kuin tarjottimelle, jolloin ne voidaan haluttaessa ja yhteisön kykyjen mukaan ratkaista. ”Vanhojen” rakenteiden tukeminen ei pelasta syrjäistä maaseutua, vaan tarvitaan uusia näkökulmia ja rohkeutta katsoa uudella tavalla. Toisin katsottaessa kehittämiseen tarvittavia elementtejä voi löytyä myös syrjäiseltä maaseudulta. Kyläkirjatyö vahvisti ennakkoon arvioitua näkemystä, jonka mukaan, kun toiminnassa on tilaa eri intresseille ja näkemyksille, asukkaat osallistuvat, mutta toiminnan luonteen muuttuessa tahtodominantin eli toimintaa johtavan valtaa tukevaksi, asukkaat vetäytyvät toiminnasta. Uusitalo (1994: 243) korostaa, että kylien on kehittäjäyhteisöinä siirryttävä kansalaistoiminnan korostamisesta valikoitujen keinojen käyttöön. Tässä tutkimuksessa on jälleen päädytty korostamaan myös kansalaisnäkökulmaa, kylätasoisien kehittämistoiminnan läpinäkyvyyttä sekä kansalaisoikeuksien saattamista eräänlaiseksi kylätoiminnan ”pyhäksi alueeksi”.

Tutkimustehtävässä asetettujen kysymysten mukaisesti tutkimuksen tavoitteena on ollut löytää uusia lähestymistapoja, näkökulmia ja/tai välineitä syrjäisen maaseudun asemaan ja merkitykseen suomalaisessa yhteiskunnassa. Uutta on etsitty syrjäisen maaseudun tutkimiseen soveltuviin menetelmiin, joilla niukat voimavarat saataisiin hyödynnettyä ja joiden avulla saataisiin kartutettua syrjäisen maaseudun sosiaalista pääomaa, kuten myös tutkimisessa käytettäviin aineiston hankkimismenetelmiin sekä asukkaan identiteettiin ja maailman hahmottamisen tapaan ja edelleen maaseutuun liittyvien stereotyyppien muotoutumiseen ja merkitykseen. Tutkimustehtävä on hengästyttävän laaja ja näyttää ensisilmäyksellä mahdottomalta. Mahdottomalta se näyttää nimenomaan laajuutensa vuoksi. Tutkimuksen lähtökohdaksi määriteltiin konteksti: syrjäinen maaseutu. Tällöin tarkoituksena on ollut suurella sensitiivisyydellä tuota kontekstia kohtaan kysyä, olisiko syrjäistä maaseutua syytä katsoa uusista näkökulmista ja mahdollisesti näin löytää uusia lähestymistapoja ja edelleen välineitä, joilla syrjäisen maaseudun kriisiytyneestä tilanteesta olisi mahdollista löytää ulospääsyteitä, mahdollisia uusia avauksia, jotka voisivat jatkossa johtaa uusiin kehittämisspolkuihin. Samalla oli tiedossa, että ovien avaaminen uusiin maailmoihin voi johtaa perinteisten valtarakenteiden kyseenalaistamiseen ja tuottaa siksi vaikeuksia (Paasi 1991: 15).

Johdan tutkimuksen alun maaseutupolitiikan painotuksista, pyrkimyksistä ”ihmisten maaseutuun”, tarpeesta hakea ihmisen näköistä tutkimuskulmaa syrjäiseen maaseutuun. Metodisena oppaana lähestymistapojen ja näkökulmien etsinnässä on ollut humanistinen maantiede sekä kulttuurisesti painottuneen maantieteen näkökulma, jonka yhteydessä on englantilaisissa maaseutututkimuksissa noussut esiin marginaalisuuteen ja toiseuteen liittyviä teemoja. Osallistava toimintatutkimus pyrkii myös ”väärässä paikassa” olevien voimien osallistamiseen. Näistä näkökulmista juontuu tie laadulliseen tutkimukseen. Tavoitakseni sosiaalisen elämän monimuotoisuuden, ajan liikkuvuuden sekä säilyttääkseni myös metodien osalta herkkyyden erilaisille näkökulmille, olen päätenyt kolmeen eri metodiin. Kerronnan moninaisuudella pyrin uudistumiseen ja innovatiivisuuteen. Muistelu sekä siihen liittynyt elämäntarinallinen aineisto, jossa ihmiset kirjoitetussa muodossa ilmaisevat sen, kuinka he itse ymmärtävät elämänsä, ovat osoittautuneet varteenotettaviksi erityisesti niihin liittyvän omanarvontuntoa ja toimintakykyä kohottavan sekä valtauttavan

ulottuvuuden vuoksi. Osallistava toimintatutkimus korostaa tutkimusasetelman ja tutkimustehtävän sekä niiden pohjalta nousevien kehittämistoimenpiteiden määräytymistä tutkittavasta kontekstista. Se, yhdessä aluemaantieteellisen lähestymistavan sekä paikallisen tiedon ja edelleen pyrkimyksen herkkyyteen erityisille ihmisille erityisissä paikoissa, pyrkii toteuttamaan tutkimustehtäväksi asetettua tavoitetta toteuttaa tutkimus suurella sensitiivisyydellä syrjäisen maaseudun kontekstia kohtaan.

Tutkimuksen lähtökohtana on ollut yritys luopua deterministisestä näkemyksestä syrjäiseen maaseutuun, löytää intuition avulla tietä myös järkiperaisina pidettyjen näkemysten puolen (vrt. Häkli 1999a: 70). Tiede on painottanut analyyttistä rationaalisuutta omana välineenään. Intuitiivista päätöksentekoa on tieteellisessä tutkimuksessa Flyvbjergin (2001: 17) mielestä laiminlyöty. Empiirisesti suuntautuneet yhteiskuntatieteilijät ovat suhtautuneet skeptisesti fenomenologisen metodin huomioihin intuition perustuvasta tiedosta, mutta esimerkiksi määritettäessä maiseman esteettisiä ominaisuuksia lähestymistapa on ollut subjektiivinen (Jackson-Smith 1984: 41, 43). Intuitio on nähty tietoa valmistelevana esivaiheena tai välittömänä itsestään selvänä tietona. Luovuus, intuitio ja keksinnöt edellyttävät kokonaisvaltaisesti läsnä olevaa hiljaista tietoa. Silloin tieto ymmärretään laajasti koko ihmisen kokemusten ja merkitysten piirissä, johon kuuluvat tunne, tahto, intuitio ja usko, myös jokapäiväistä elämää ohjaava arkitieto ja -taito (Koivunen 1997: 78-79, 81-82, 87-88, 90). Intuition mieleen tuomat tieteelliset kysymykset ovat usein keksintöjä, jotka nousevat jostakin jo tiedetyn aukosta. Ehrnroothin (1990) mukaan tutkijassa tulisi yhdistyä herkkä intuitiivisti ja tarkka analyytikko. Olisi oltava samaan aikaan sekä holtiton ja sensitiivinen näkijä että kontrolloitu ja rationaalinen epäilijä (emt.: 30, 32). Voisiko tutkimuksessa edellä piirretyillä kuvilla käytännön kehittämistyössä olla mitään merkitystä? Voisivatko ne avata uusia uomia syrjäiseen maaseutuun kohdistuvaan tutkimukseen? Voisivatko ne avata tietä sille, että syrjäisen maaseudun muista maaseututyypeistä poikkeava kehitys, voisi johtaa tutkimus- ja kehittämistyön polun eriytymiseen, myös sitoutuneeseen, autenttiseen aineistoon tukeutuvaan syrjäisen maaseudun tutkimukseen (Sibley 1995: 29).

Kun jokin järjestys on juurtunut riittävän hyvin, meillä on taipumus unohtaa taustalla vaikuttaneet valinnat ja arvot ja pitää järjestystä ainoana mahdollisena (Bauman 2003: 182). Nykyinen yhteiskuntateoria sisältää ajan ja tilan tihentymän, maiden välisen muuttoliikkeen ja diasporan kuvastoa. Tutkimuksessa tuota ”kuvastoa” on sisällytetty syrjäisen maaseudun tutkimukseen. Kun ”rajaamisen maantiede” nojaa tiettyyn rajattuun ja suljettuun identiteettikäsitteeseen, ”hyväksynnän maantiede” perustuu käsitteeseen identiteetistä, joka on avoin ja muodostuu suhteissa. Jokainen paikka on ainutlaatuinen sekoituksensa sosiaalista tilaa jäsentävistä suhteista. Syrjäistä maaseutua on syrjäistetty sivuuttamalla sen runsaat muuttoliikkeen luomat yhteydet, sen paikkojen huokoisuus. Syrjäisen maaseudun kannalta voidaan nähdä myös ongelmallisena sen paikkojen romantisointi vakiintuneiksi, yhtenäisiksi ja muuttumattomiksi. Yhdenmukaistetuissa tiloissa kannetaan huolta erottautumisesta ja järjestyksestä (ks. Massey 2003: 65, 71, 80-81; ks. myös Valentine 2001: 135-136). Paikan käsitettä on pyritty hahmottamaan myös tavalla, joka yhdistäisi yhteisön ja turvallisuuden sellaiseen avoimuuteen, joka innostaisi vastaamaan uusiin haasteisiin (ks. Massey 2003: 59-63, 68).

Tutkimuksessa on päädytty kysymään, tulisiko syrjäisen maaseudun paikat käsittää tavalla, joka ottaa huomioon sosiaaliset suhteet, jotka kytkevät ne muihin paikkoihin? Tulisiko ne käsittää enemmän kuin rajallisina paikkoina, erilaisten paikallisten sekä muihin paikkoihin kurottuvien sosiaalisten suhteiden ja verkostojen kohtauspaikkoina? Tällöin myös paikan ulkopuolisiksi määritellyt voisivat linkittyä osaksi sitä, mikä määritetään paikkaan kuuluvaksi (ks. Massey 1994: 147-156; ks. myös Paasi 1996; Vuolteenaho

2001)? Syrjäisen maaseudun paikkakaan ei ole vain oman historiansa tuote, vaan runsaan muuttoliikkeen myötä se on ollut suhteessa muihin paikkoihin, ei vain Suomessa, vaan myös ulkomailla. Pääosin kaupungeista tuleva loma-asutus on muovannut Järvi-Suomen tutkimusalueen paikkoja (Massey 2003: 74). Muuttajat voivat, loma-asutuksen avulla tai muuten, säilyttää yhteyden kotiseutuunsa ja sen traditioihin. He ovat ehkä luopuneet kuvitelmasta palata menneeseen ja joutuvat tulemaan toimeen uusien asuinpaikkojensa kulttuurien kanssa ilman, että sulautuisivat niihin tai menettäisivät oman identiteettinsä (Hall 1999: 63-64, 71; Huttunen 2002: 43-44).

Holmila (2001: 128) näki kylien perinnön ja jatkuvuuden olevan niiden kiinteässä yhteydessä luontoon, syvässä ja luonnollisessa yhteydessä maahan, metsään, järviin ja eläimiin, voimakkaassa tunteessa kuulumisesta paikkaan, suorassa yhteydessä maahan ja veteen. Syrjäisen maaseudun paikat, nykyisen kulttuurisen hierarkian mukaan väheksytyt, voivat edelleenkin olla merkityksellisiä niille, joilla on elämänhistoriansa kautta niiden kanssa jotain yhteistä. Merkitysten tunnistaminen näyttäisi edellyttävän paikkojen tarkastelemista ”toisen paikasta lähtien” (Hall 1999: 159). Syrjäinen paikka kokijan elettyinä ja koettuna sijainnillisuutena tuo esille erilaisen, virallisesta tarinasta ja kartografiasta poikkeavan näkökulman. Tutkimuksen prosessi tukee Holmilan näkemystä ja antaa lisäksi viitteitä maaseudun ja kaupungin ihmisten välisten verkostojen rakentamismahdollisuuksista myös luontosuhteeseen liittyvissä asioissa. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma on korostanut maaseudun ja kaupungin välisen vuorovaikutuksen edistämistä keskusten läheisellä maaseudulla (MYTR 2001-2004: 1). Tutkimuksessa korostuvat maaseudun ja kaupungin väliset vuorovaikutuksen muodot syrjäisen maaseudun toiminnassa. Kairanmaalla vuorovaikutuksen muodot tulevat esille kyläkirjaprosessin lisäksi ”kaupunkilaismetsänomistajien” ja Päijät-Hämeessä ”kaupunkilaismetsänomistajien” ja vapaa-ajan asutuksen sekä alueella vakituisesti asuvien asukkaiden vuorovaikutuksena. Tutkimuksen pohjalta näyttäisi siltä, että tarvitaan erityisesti avointa, vakiintuneiden organisaatioiden ulkopuolista, kansalaistason yhteistyötä. Sitä kautta voisi olla mahdollista löytää syrjäisen maaseudun kehitykselle välttämättömiä uusia innovatiivisia yhteistyösuhteita. Tutkimus tukee Oksan edellä käsiteltyjä syrjäisen maaseudun kehityksestä esittämiä huomioita. Tarvitaan yksilöllisesti räätälöityä paikkakohtaista toimintaa (Oksa 1994c: 118).

Tutkimuksessa käsitellyt kehittämisprosessit osoittivat, että verkostoituminen voi olla tuottava väline uusien innovatiivisten yhteistyösuhteiden tuottamisessa sekä tehtäessä ymmärtämiseen ja asenteiden muokkaamiseen tähtäävää pohjatyötä (Bærenholdt 2002: 37). Sosiaalinen pääoma voi olla avaintekijä paikallisissa oppimisprosesseissa ja uusien kehityssuuntien syntyemisessä. Valinnat ovat maaseudullakin haastaneet tuttuuden, kun ihmiset kaipaavat henkistä avaruutta, mutta voivat samanaikaisesti etsiä ”yhteisön turvaa” (Ilmonen-Jokinen 2002: 11, 82-83). Molemmista käsitellyissä tapauksissa kehittämisprojekti johti myös vastareaktioon, ”kyläksi itsensä määritellyn” puolustautumiseen. Koska ihmiset ovat sängen sidottuja paikkaan, heille on monessa mielessä todettu olevan myös luontevaa puolustaa paikallisia yhteisöjään (Massey 2003: 54; Holmila 2001: 17; Järvelä 1994: 91; Valentine 2001: 113). Vastareaktion jälkeen kamppailaan siitä, mitä piirteitä kylän kehitys jatkossa pitää sisällään, jatkuuko kehitys entisellään, saako uusi, kehittämisprojektin esittelemä malli voiton, vai pitääkö se jatkossa sisällään piirteitä molemmista. Maalla yhteisöllisillä toiminnoilla on kaupunkia useammin tahattomia ja ennakoimattomia seurauksia, kun taas kaupunkiyhteisössä asiat ovat useammin sitä, miltä näyttävät (ks. Holmila 2001: 145). Kehittämisprojekti voi muodostua yllätyksiä täynnä olevaksi oppimisprosessiksi niin vetäjille kuin siihen osallistuville. Tiettyyn muotoon vakiintuneessa kyläyhteisössä voi olla patoutunutta toimintatarvetta. Kun olosuhteet

kehittämisprojektilla kyseenalaistetaan, on itsekin mahdollisuus esittää vaatimuksia (ks. Roos 1987: 77-79). Purkautumisprosessi voi olla raju. Silloin voi myös olla enemmän kuin asiasisällöistä, kysymys toimintatavoista ja toimintaoikeuksista. Luottamuksesta puhuminen sisältää sen, että otetaan huomioon petoksen mahdollisuus ja siten myös kehittämisprosessien haavoittuvuus ja riskit (Lagerspetz 1996: 32, 38). Maaseutututkimus ja maaseudun kehittäminenkin ovat osa hierarkkisesti järjestynyttä kulttuuritodellisuutta. Siksi sitä olisi hyvä pitää kulttuurin tapaan keskustelun, myös arvokeskustelun tilassa.

Epilögi

”Tuli vaan sellanen tunne, että tarttee lähteä...”

Niskavuoren vanha emäntä elokuvassa Niskavuori taistelee

Hella Wuolijoki/Edvin Laine
OY SUOMEN FILMITEOLLISUUS

Lähteet

Suulliset tiedonannot

Laiser Oy:n antamat tiedot, Särkilahti.

Päijät-Hämeen kylät ry. kyläasiamiehen antamat tiedot.

Sysmän Kehitys Oy, kesäasukasasiamiehen antamat tiedot.

Sysmän kunta, teknisen toimiston antamat tiedot.

Sysmän postin antamat tiedot.

Sysmän sekä Kärsämäen alueilla toimivien *metsänhoitoyhdistysten* metsätoimihenkilöiden antamat tiedot.

Särkilahden sekä Vintturin *kyläkaupan* antamat tiedot.

Kirjalliset lähteet

AHONEN, RAIMO, SALLAMAA, KARI (1985): *Pentti Haanpään maailma. Valokuvia Kairanmaan kirjailijasta, hänen maisemastaan ja ihmisistään.* Pohjoinen. Kaleva. Oulu.

AHPONEN, PIRKKOLIISA (1979): *Kylä muutoksen objektina ja subjektina.* Elämäntavan muutoksen tutkimusprojekti. Joensuun korkeakoulu, Suomen Akatemia, Julkaisuja n:o 6.

AIKALAINEN (2001): *Kylä, jossa hiljaisuus puhui.* Tampereen yliopiston tiede- ja kulttuurilehti 10/2001.

ALAPURO, RISTO (1994): *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933.* Hanki ja Jää. WSOY Porvoo.

ALASUUTARI, PERTTI (1989): *Erinomaista rakas Watson. Jobdatus yhteiskuntatutkimukseen.* Hanki ja Jää. Helsinki.

ALASUUTARI, PERTTI (1994): Kulttuurintutkimus ja kulturalismi. Teoksessa Kupiainen, Jari, Sevänen, Erkki: *Kulttuurintutkimus. Jobdanto.* Tietolipas 130, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Gummerus, Jyväskylä.

ALASUUTARI, PERTTI (2001): *Jobdatus yhteiskuntatutkimukseen.* Hanki ja Jää. Gaudeamus. Helsinki.

ALASUUTARI, PERTTI, RUUSKA, PETRI (toim.) (1998): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti.* Osuuskunta Vastapaino, Tampere.

ANDERSON, KAY, GALE, FAY (ed.) (1992): *Inventing places. Studies in Cultural Geography.* Longman Cheshire. Wiley Halsted Press.

ANDERSSON, HARRI (1997): Kulttuuri ja paikan politiikka kaupunki uudistuksessa. Teoksessa Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille, Tani, Sirpa (toim.): *Tila, paikka ja maisema: tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen.* Osuuskunta Vastapaino, Tampere.

ANTTILA, Eeva (1994): *Tanssin aika. Opas koulujen tanssikasvatukseen.* Liikuntatieteellinen Seura, nro 139, Helsinki.

- ANTTIROIKO, ARI-VEIKKO (1998): Kunnat tiedon valtatiellä. Teoksessa Hoikka, Paavo (toim.): *Kunnat 2000-luvun kynnyksellä. Näkökulmia kunnallisalan tutkimukseen ja käytäntöihin*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- ANTTONEN, PERTTI (2002): Kalevala-epos ja kansanrunouden kansallistaminen. Teoksessa Laaksonen, Pekka, Piela, Ulla (toim.): *Lönnrotin hengessä 2002*. Kalevalaseuran vuosikirja 81. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, Pieksämäki.
- APO, SATU (1998): Suomalaisuuden stigmatisoinnin traditio. Teoksessa Alasuutari, Pertti, Ruuska, Petri (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Osuuskunta Vastapaino Tampere.
- ARMINEN, ILKKA (1994): *Elämäkerrat etnometodina. Kokemusten organisointi nimettömien alkoholistien piirissä*. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 188, Helsinki.
- ARO, LAURA (1996): *Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 650. Ykkös-Offset, Vaasa.
- ASIKAINEN, ANNAMARI, KOSKELA, HILLE (1992): *Naisen pelon maantieteestä maaseudun naisen arkeen. Feministisen maantieteen haasteita*. Naistutkimus – Kvinnoforskning 1/1992, 5-12.
- AUKEE, RANJA (1994): *Muistellen terveeksi*. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti, 31 (1), 61-66. Sosiaalilääketieteen yhdistys.
- BAUMAN, ZYGMUNT (1992): *Intimations of postmodernity*. Routledge. London and New York.
- BAUMAN, ZYGMUNT (2003): *Sosiologinen ajattelu*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere. Juva.
- BERTAUX, DANIEL (ed.) (1981): *Biography and Society. The LifeHistory Approach in the Social Sciences*. SAGE Studies in International Sociology 23, International Sociological Association/ISA. USA.
- BERTAUX, DANIEL (1995): Elämänmetsästäjät – yritys ryhmäkuvaksi. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina, Hoikkala, Tommi, Peltonen, Eeva, Vilkkö, Anni (toim.): *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Gaudeamus, Priima-Oy, Helsinki.
- BERTAUX, DANIEL, BERTAUX-WIAME, ISABELLE (1981): Life Stories in the Bakers' Trade. Teoksessa Bertaux, Daniel (ed.): *Biography and Society. The LifeHistory Approach in the Social Sciences*. SAGE Studies in International Sociology 23, ISA. USA.
- BOULDING, ELISE (1977): *Women peripheries and food production*. International Peace Research Association, Yleiskokous Mexico.
- BOURDIEU, PIERRE (1984): *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge & Kegan Paul. London, Melbourne, Henley.
- BOURDIEU, PIERRE (1986): The Forms of Capital. Teoksessa Richardson, John G. (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press. New York, Westport Connecticut, London.
- BOURDIEU, PIERRE (1987): *Sosiologian kysymyksiä*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere. Gummerus, Jyväskylä.
- BUTTNER, ANNE (1978): Home, Reach, and the Sense of Place. Teoksessa Aldskogius, Hans (red.): *Regional identitet och förändring i den regionala samverkans sambälle*. Föredrag och diskussioner vid Kulturgeografiska institutionens vid Uppsala universitet symposium 1-3 december 1977. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala.
- BÆRENHOLDT, JØRGEN, OLE (2002): *Coping Strategies and Regional Policies – Social Capital in the Nordic Peripheries*. Future Challenges and Institutional Preconditions for Regional Development Policy, Volume 2. Nordregio, Stockholm.
- BJÖRN, ISMO, HUTTUNEN, PERTTI, VESAJOKI, HEIKKI (1997): Itäinen luonnonvalloitus. Teoksessa Rannikko, Pertti, Shuurman, Nora (toim.): *Elämisen taika taigalla. Ihminen ja luonto Pohjois-Karjalan biosfäärialueella*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, N:o 120. Joensuu.
- CASTELLS, MANUEL (1997): *The Power of Identity, The Information Age Economy Society and Culture*, Volume II, Blackwell Publishers, USA.

- CHAKRABARTI, ALOK (2003): (New Jersey Institute of Technology) *Social Capital – Its value and disadvantages*. Luento 8.12. Tampereen yliopisto.
- CLIFFORD, JAMES (1986): Introduction: Partial Truths. Teoksessa Clifford, James, Marcus, George E. (eds.) *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Experiments in Contemporary Anthropology. A School of American Research Advanced Seminar. University of California Press, Berkeley.
- CLIFFORD, JAMES, MARCUS, GEORGE E. (eds.) (1986): *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Experiments in Contemporary Anthropology. A School of American Research Advanced Seminar. University of California Press, Berkeley.
- CLOKE, PAUL, PHILO, CHRIS, SADLER, DAVID (1991): *Approaching Human Geography. An Introduction to Contemporary Theoretical Debates*. The Guilford Press. New York, London.
- CLOKE, PAUL, LITTLE, JO (eds.) (1997): *Contested countryside cultures. Otherness, marginalisation and rurality*. Routledge, London and New York.
- COHEN, ROBIN (1997): *Global diasporas. An introduction*. University of Warwick, UCL PRESS, London.
- COLEMAN, JAMES S. (1988): *Social Capital in the Creation of Human Capital*. American Journal of Sociology, vol. 94, Supplement, 95-120.
- COLLIER, JOHN, JR., COLLIER, MALCOLM (1990): *Visual Anthropology. Photography as a Research Method. Foreword by Edward T. Hall*. Revised and expanded edition. University of New Mexico Press, Albuquerque.
- COSGROVE, DENIS E. (1984): *Social formation and symbolic landscape*. Croom Helm. London & Sidney.
- COSGROVE, DENIS (1985): *Prospect, perspective and the evolution of the landscape idea*. Transactions, Institute of British Geographers. New series 10: 45-62.
- DENZIN, NORMAN K. (1989A): *Interpretive Biography*. Qualitative Research Methods series 17. SAGE, The Publishers of Professional Social Science. Newbury Park, London, New Delhi.
- DENZIN, NORMAN K. (1989B): *Interpretive Interactionism*. Applied Social Research Methods Series. Volume 16. SAGE. Newbury Park, London, New Delhi.
- DENZIN, NORMAN K., LINCOLN, YVONNA S. (eds.) (2003): Introduction. The Discipline and Practice of Qualitative Research. Teoksessa Denzin, Norman K., Lincoln, Yvonna S. (eds.): *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. Second Edition. SAGE. Thousand Oaks, London, New Delhi.
- DOUGLAS, MARY (2000): *Puhtaus ja vaara. Rituaalisten rahanvedon analyysi*. Suom. Blom, Virpi, Hazard, Kaarina. Osuuskunta Vastapaino, Tampere, Gummerus, Jyväskylä.
- EHRNRÖÖTH, JARI (1990): Intuitio ja analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Gaudeamus. Painokaari. Helsinki.
- EHRNRÖÖTH, JARI (1994): Ei kansalaiskunnosta, vaan vapaudesta ja itseydentunnosta. Teoksessa Niiniluoto, Ilkka, Löppönen, Paavo (toim.): *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*. Areena. WSOY. Juva.
- ELOMAA-VAHTERISTO, PIRKKO (1998): *Saimme punaisen tuvan ja perunamaan – onnea ja epäonnea maallemuuttajien päiväkirjasta*. Maaseudun Uusi Aika 1/98. Maaseutututkimuksen ja -politiikan aikakauslehti.
- EPÄILYS, NIINA (2003): Kysely, haastattelu ja etnografinen havainnointi – menetelmiä kylien sosiaalisten käytäntöjen kartoittamiseksi ja suunnittelun tueksi. Julkaisussa Epäily, Niina, Kiimamaa, Jouni, Kuikka, Nina, Muilu, Toivo, Mäntysalo, Raine, Onkalo, Pirjo, Reinikainen, Kalle: *Asu kylässä. Kokemuksia asukaskeskeisestä kylien suunnittelusta Pohjois-Pohjanmaalla*. Pohjois-Suomen maantieteellisen Seuran ja Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja. Nordia Tiedonantoja 2/2003.

- ERÄSAARI, LEENA (1995): *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Gaudeamus. Tampere-Paino. Tampere.
- ESKOLA, ANTTI (1965): *Maalaiset ja kaupunkilaiset*. Länsi-Suomen kirjapaino. Rauma.
- ESKOLA, JARI, SUORANTA, JUHA (1999): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Osuuskunta Vastapaino Tampere. Gummerus, Jyväskylä.
- EYLES, JOHN (1988): Interpreting the Geographical World. Qualitative Approaches in Geographical Research. Teoksessa Eyles, John, Smith, David M. (eds.): *Qualitative Methods in Human Geography*. Polity Press, Cambridge, Basil Blackwell, Oxford.
- EYLES, JOHN (1985): *Senses of Places*. Silverbrook Press, Warrington, Cheshire.
- FALK, IAN, KILPATRICK, SUE (2000): *What is Social Capital? A Study of Interaction in a Rural Community*. Sociologia Ruralis 40:1, 87-110.
- FLYVBJERG, BENT (2001): *Making Social Science Matter. Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge University Press.
- FREEMAN, MARK (1993): *Rewriting the self. History, memory, narrative*. Critical Psychology. Routledge, London and New York, London.
- FROUWS, JAAP (1998): *The contested redefinition of the countryside. An analysis of rural discourses in the Netherlands*. Sociologia Ruralis 38, 54-68.
- FUKUYAMA, FRANCIS (1996): *Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Penguin Books, London.
- FUKUYAMA, FRANCIS (1999): *The Great Disruption. Human nature and the reconstitution of social order*. Free Press, New York.
- GEERTZ, CLIFFORD (1973): *The Interpretation of Cultures*. Selected essays. Basic Books. A Division of Harper Collins Publishers, USA.
- GEERTZ, CLIFFORD (1983): *Local Knowledge. Further Essays in Interpretive Anthropology*. Basic Books. New York.
- GENRUP, KURT, HACKMAN, JOHN, HULDEN, NIKLAS, KUCZYNSKI, ANNA-LIISA (toim.) (1998): *Etnografi på hemmaplan*. Etnologiska institutionen, Rapport 8, Åbo Akademi.
- GRAY, JOHN (2000): *The Common Agricultural Policy and the re-invention of the rural in The European Community*. Sociologia Ruralis 40:1, 30-52.
- GREENWOOD, DAVYDD J., LEVIN, MORTEN (2003): Reconstructing the Relationships between Universities and Society through Action Research. Teoksessa Denzin, Norman K., Lincoln, Yvonna S. (eds.): *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. Second Edition. SAGE. Thousand Oaks, London, New Delhi.
- GREGORY, DEREK (1994): *Geographical imaginations*. Blackwell Publishers Ltd, Cambridge MA & Oxford UK, Oxford.
- GRÖNFORS, MARTTI (1982): *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Porvoo.
- HAANPÄÄ, PENTTI (1951): Kerran... Teoksessa Isohanni, E., Ruokonen, K.A., Salmela A., Vilkuna, K., Ylitalo, M. (toim.): *Kansakoulun Kotiseutulukemisto Keski-Pohjanmaa*. Keski-Pohjanmaan Maakuntaliitto, Kannus. Keski-Pohjanmaan Kirjapaino, Kokkola.
- HAANPÄÄ, PENTTI (1963): Joutavan jäljillä. Teoksessa Somerkivi, Urho, Hirvonen, Tauno: *Lasten kuudes lukukirja*. Toinen painos. Otava, Helsinki.
- HAANPÄÄ, PENTTI (1976): *Muistiinmerkintöjä vuosilta 1925-1939*. Otava, Keuruu.
- HAANPÄÄ, PENTTI (1976, 1979, 1980): *Teokset 1-7*. Helsinki, Otava, Keuruu.
- HAANPÄÄ, PENTTI (1985): *Kairanmaa: valitut jutut* (toim. Erno Paasilinna). Helsinki, Otava.
- HAARNI, TUUKKA, KARVINEN, MARKO, KOSKELA, HILLE, TANI, SIRPA (1997): Johdatus nykyaantieteeseen. Teoksessa Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille, Tani, Sirpa (toim.): *Tila, paikka ja maisema: tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.

- HALFACREE, KEITH (1997): Contrasting roles for the post-productivist countryside. A postmodern perspective on counterurbanisation. Teoksessa Cloke, Paul, Little, Jo (eds.): *Contested countryside cultures. Otherness, marginalisation and rurality*. Routledge, London.
- HALL, EDWARD T., HALL, MILDRED REED (1989): *Understanding cultural differences*. Intercultural Press, Inc. USA.
- HALL, L. BUDD (2001): I Wish This Were a Poem of Practices of Participatory Research. Teoksessa Reason, Peter, Bradbury, Hilary (eds.): *Handbook of Action Research. Participative Inquiry and Practice*. SAGE, London, Thousand Oaks.
- HALL, STUART (1992): *Kulttuurin ja politiikan murrokseja*. Vastapaino. Tampere.
- HALL, STUART (1997): Representation, meaning and language. Teoksessa Hall, Stuart (ed.): *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. The Open University. SAGE London, Thousand Oaks, New Delhi.
- HALL, STUART (1999): *Identiteetti*. (suom./toim.) Lehtonen, M., Herkman, J. Osuuskunta Vastapaino, Tammer-Paino. Tampere.
- HALL, STUART (2003A): Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa Lehtonen, Mikko, Löytty, Olli (toim.): *Erilaisuus*. Gummerus, Jyväskylä. Vastapaino, Tampere.
- HALL, STUART (2003B): Monikulttuurisuus. Teoksessa Lehtonen, Mikko, Löytty, Olli (toim.): *Erilaisuus*. Gummerus, Jyväskylä. Vastapaino, Tampere.
- HAMMERSLEY, MARTYN, ATKINSON, PAUL (1995): *Ethnography. Principles in practice*. Second edition. Routledge, Taylor&Francis Group, London and New York.
- HAPPONEN, MARI (1996): *Sysmän loma-asutus ja sen taloudellinen merkitys*. Talousmaantieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin Kauppakorkeakoulu.
- HAUTAMÄKI, LAURI (1989): *Elävä kylä – elävä kotisentu – elävä Suomi*. Kyläasiain neuvottelukunta, julkaisusarja A2/89, Helsinki.
- HAUTAMÄKI, LAURI (2000): *Maaseudun menestyjät. Yritykset kehityksen vetureina*. Kunnallisan kehittämissäätöön tutkimusjulkaisut, nro 23, Vammala.
- HAUTAMÄKI, LAURI (2002): *Teollistaminen maaseutupolitiikan välineenä*. Alustus Maaseutututkijatapaamisessa Vaasan yliopistolla 22.–23.8. (moniste)
- HECHTER, MICHAEL (1975): *Internal Colonialism. The Celtic Fringe in British National Development, 1536-1966*. University of California, Berkeley.
- HEINONEN, JOUKO (1997): *Päijät-Häme I. Unohdettu maakunta. Päijät-Hämeen synty, valloitus, unohdus ja uuden nousun alku*. Päijät-Hämeen liitto, Lahden kaupunki. Gummerus, Jyväskylä.
- HEINONEN, JOUKO (1999): *Päijät-Häme III Maakunnan perustaminen. Miksi ja miten Päijät-Häme tehtiin*. Päijät-Hämeen liitto. Lahden kaupunki. Gummerus, Jyväskylä.
- HELLSTEN, KATRI (1998): Sosiaalisen pääoman käsitteestä. Teoksessa Kajanoja, Jouko, Simpura, Jussi (toim.): *Sosiaalinen pääoma, käsite ja sen soveltaminen sosiaali- ja talouspolitiikassa*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki.
- HELSINGIN SANOMAT (2003): *Suomen napa*. 9.3.
- HERB, GUNTRAM H., KAPLAN, DAVID H. (1999): *Nested Identities, Nationalism, Territory, and Scale*. Rowman & Littlefield, Inc., Boston.
- HERB, GUNTRAM H. (1999): National Identity and Territory. Teoksessa Herb, Guntram H., Kaplan David H.: *Nested Identities, Nationalism, Territory, and Scale*. Rowman & Littlefield, Inc., Boston.
- HERON, JOHN, REASON, PETER (2001): The practice of co-operative inquiry; research "with" rather than "on" people. Teoksessa Reason, Peter and Bradbury, Hilary (eds.): *Handbook of Action Research. Participative Inquiry and Practice*. SAGE, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- HIETALA, MARJATTA (2001): *Innovaatiot ja innovatiiviset yhteisöt*. Historiallinen Aikakauskirja 2/2001, 138-144.

- HJERPPE, REINO (1998): Sosiaalinen pääoma taloudellisena ilmiönä. Teoksessa Kajanoja, Jouko, Simpura, Jussi (toim.): *Sosiaalinen pääoma, käsite ja sen soveltaminen sosiaali- ja talouspolitiikassa*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki.
- HOIKKALA, TOMMI, ROOS, J.P. (2000): *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosittuun vaihteesta*. Gaudeamus. Tammer-Paino. Tampere.
- HOLMILA, MARJA (2001): *Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 850. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus (STAKES) julkaisuja. Karisto. Hämeenlinna.
- HÖVI, ANTTI (2000): *Päijät-Hämeen perinnemaisemat*. Alueelliset ympäristöjulkaisut 190. Hämeen ympäristökeskus. Hämeenlinna.
- HÖVI, ANTTI, LAHELMA, ANTTI, SILTALA, MARI (2001): *Matka Päijät-Hämeen perinnemaisemiin ja esihistoriaan*. Helsingin yliopiston Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia ja Perinnemaisemamatkailu Päijät-Hämeessä -hanke, Hollola.
- HUSSERL, EDMUND (1995): Fenomenologian idea. Viisi luentoja. Loki-Kirjat, Helsinki.
- HUSTICH, ILMARI (1980): ”Supistumisen maantiede”, muutamia ajatuksia ajankohtaisesta suuntauksesta. Teoksessa Siirilä, Seppo, Hautamäki, Lauri, Rouhinen, Sauli, Tervamäki, Erkki (toim.): *Kylät ja kaupunginosat yhteiskunnan alueellisina perusyksikköinä*. Tampereen yliopisto, Aluetiede, Sarja A, 2, Finn publishers. Tampere.
- HUTTUNEN, LAURA (2002): *Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- HYRYLÄINEN, TORSTI (1994): *Toiminnan aika. Tutkimus suomalaisesta kylätoiminnasta*. Line Sixtyfour Publications, Vammala.
- HYRYLÄINEN, TORSTI (2000): Kylätoiminnan perinne sosiaalisena pääomana. Teoksessa Hyryläinen, Torsti, Rannikko, Pertti (toim.): *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- HYRYLÄINEN, TORSTI, KANGASPUNTA, KARI (1999): *Paikallinen kumppanuuspääoma. Tapaustutkimus kumppanuudesta sosiaalisen pääoman rakentajana*. Helsingin yliopisto. Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, julkaisuja 63. Mikkeli.
- HYRYLÄINEN, TORSTI, RANNIKKO, PERTTI (toim.) (2000): *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- HÄKLI, JOUNI (1992): *Sosiaaliset prosessit, tila ja lokaliteettitutkimus*. Tampereen yliopisto, Aluetieteen laitos, Tutkimuksia Sarja B 63/1992.
- HÄKLI, JOUNI (1997): Näkyvä yhteiskunta: kansalaiset ja kaupunkisuunnittelun logiikka. Teoksessa Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille, Tani, Sirpa (toim.): *Tila, paikka ja maisema: tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Osuuskunta Vastapaino. Tampere.
- HÄKLI, JOUNI (1999A): *Meta Hodos. Jobdatus ihmismaantieteeseen*. Osuuskunta Vastapaino. Tampere.
- HÄKLI, JOUNI (1999B): Cultures of Demarcation: Territory and National Identity in Finland. Teoksessa Herb, Guntram H., Kaplan David H.: *Nested Identities. Nationalism, Territory, and Scale*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Boston.
- HÄKLI, JOUNI (2001): *The Politics of Belonging: Complexities of Identity in the Catalan Borderlands*. Geografiska Annaler, V. 83 B, 3:2001. S. B, Human Geography. Svenska Sällskapet för Antropologi och Geographi. Blackwell Publishers.
- HÄLINEN, KAISA (toim.) (1988): *Suomen lasten aapinen*. Suomen lasten aapisen vuoden 1951 laitoksen näköispainos (5. painos), kuvitus Rudolf Koivu, WSOY:n graafiset laitokset. Porvoo.
- HÄNNINEN, VILMA (1999): *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696, Tampereen yliopisto. Tampere.

- HÖGBACKA, RIITTA, TRAST, TERHI (toim.) (2000): *Monessa mukana. Näkymiä naisten työhön ja elämään maaseudulla*. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu, Tummavuoren kirjapaino. Vantaa.
- ILMONEN, KAJ (toim.) (2000): *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. Kopijyvä, Jyväskylä.
- ILMONEN, KAJ, JOKINEN, KIMMO (2002): *Luottamus modernissa maailmassa*. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. Kopijyvä, Jyväskylä.
- ILMONEN, MERVI (1996): Suomalaisuuden maisemat. Teoksessa Häyrynen, Maunu, Immonen, Olli (toim.): *Maiseman arvo(s)tus*. Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutin raportteja n:o 1. Gummerus. Saarijärvi.
- ILTALEHTI (2002): *Kiihkeä kansanliike tyrmää lastenkodin. "Teidän nuoret eivät kuulu kaava-alueelle."* 23.2.
- ISOSUO, TUULA (2000): Toimintaryhmätyön vahvistuminen. Teoksessa Hyyryläinen, Torsti, Rannikko, Pertti (toim.): *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*. Osuuskunta Vastapaino. Tampere.
- ITÄ-HÄME (1998): *Saaristotien pusikot matalaksi*. Pääkirjoitus 21.9.
- ITÄ-HÄME (1999): *Maisematie sai rahaa*. 17.11.
- ITÄ-HÄME (2002): *Mykkänä Sysmän paneelissa*. Alakertakolumni 10.12.
- JACKSON, PETER (1988): Definitions of the Situation. Neighbourhood Change and Local Politics in Chicago. Teoksessa Eyles, John, Smith, David M. (eds.): *Qualitative Methods in Human Geography*. Polity Press, Cambridge. Basil Blackwell, Oxford.
- JACKSON, PETER (1989): *Maps of meaning. An introduction of cultural geography*. Department of Geography, University College London. Unwin Hyman, London.
- JACKSON, PETER, SMITH, SUSAN J. (1984): *Exploring Social Geography*. George Allen & Unwin. London.
- JENKINS, RICHARD (1996): *Social Identity*. Routledge, London, New York.
- JOHNSTON, RONALD J. (1983): *Philosophy and Human Geography. An Introduction to Contemporary Approaches*. Edward Arnold, London.
- JOKIRANTA, HARRI (2003): *Se on miehen elämä. Maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa*. Acta universitatis Tamperensis. Tampereen yliopisto.
- JUROLIN, ELISA (1999): *Sisäinen viestintä*. Infor, WSOY. Juva.
- JUVELIUS EINAR W. (1927): *Sysmän pitäjän historia I-II*. Lahti.
- JÄRVELÄ, MARJA (1994): Elämäntavan näkökulma kulttuurin muutoksen tulkinnassa. Teoksessa Kupiainen, Jari, Sevänen, Erkki: *Kulttuurintutkimus. Jobdanto*. Tietolipas 130, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Gummerus. Jyväskylä.
- KAIKKONEN, RAUNO, HYYRYLÄINEN, TORSTI (1999): *Professori Lauri Hautamäki: "Maaseutupolitiikka tarvitsee rohkean vision ja strategian"*. Maaseudun uusi aika, Maaseutututkimuksen ja -politiikan aikakauslehti 3/99.
- KAINULAINEN, KIMMO (2000): *Monimuotoinen maaseutukulttuuri. Kehittämisenäkökulmia Suupohjan ja Koillis-Savon seutukunnista*. Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Seinäjoki.
- KAINULAINEN, KIMMO (2001): *Maaseudun omaehtoinen kulttuuritoiminta. Kokemuksia ja kehittämisaiheita kymmenestä kylästä*. Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus Seinäjoki, ESR.
- KAJANOJA, JOUKO, SIMPURA, JUSSI (toim.) (1998): *Sosiaalinen pääoma, käsite ja sen soveltaminen sosiaali- ja talouspolitiikassa*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki.
- KANTANEN, KEIJO (1991): *Takaisin kotisendulle. Tutkimus paluumuuton merkityksestä ja mahdollisuuksista maaseudun erilaistumisprosessissa*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja. Joensuu.

- KALEVA (1997): *Joulujuhlassa enemmän väkeä, kuin kylällä asukkaita*. 17.12.
- KANSANRUNOUSARKISTO: Kärämäki KRK 219, Ryhänen Anni 78. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanrunousarkisto.
- KAPLAN, DAVID H. (1999): *Territorial Identities and Geographic Scale*. Teoksessa Herb, Guntram H., Kaplan David H.: *Nested Identities. Nationalism, Territory, and Scale*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. Boston.
- KARJALAINEN, PAULI TAPANI (1986): *Geodiversity as a lived world. On the geography of existence*. University of Joensuu. Publications in social sciences, 7.
- KARJALAINEN, PAULI TAPANI (1987): *Ympäristön eletty mieli*. Joensuun yliopisto, kulttuuri- ja suunnittelumaantiede. Tiedonantoja n:o 2, Joensuu.
- KARJALAINEN, PAULI TAPANI (1995): *Elämä tässä talossa: lähikartoitusta kirjallisuuden kautta*. Alue ja ympäristö 24: 2, 15-24.
- KARJALAINEN, PAULI TAPANI (1997): *Aika, paikka ja muistin maantiede*. Teoksessa Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille, Tani, Sirpa (toim.), *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Osuuskunta Vastapaino. Tampere.
- KARJALAINEN, PAULI TAPANI (1998): *Place and intimate sensing*. Uleåborg universitet, Geografiska institutionen. Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift, N:o 27, 11.1998.
- KARJALAINEN, PAULI TAPANI (1999): *Matkalla maiseman merkityksiin*. Teoksessa Karjalainen, Pauli Tapani, Raivo, Petri J.: *Maantieteen maisemia. Johdatusta kulttuurimaantieteelliseen maisematutkimukseen*. Oulun yliopisto. Maantieteen laitos, no. 27. Oulun yliopistopaino.
- KARJALAINEN, PAULI TAPANI (2002): *Kaiken keskellä – kuinka kartoittaa, kirjoittaa, kuvata geografista kokemusta, tunnetta, muistoa I-II*. Luento, Maantieteen päivät, 18–19.10. ”Maantiede, maisema ja ympäristö: tutkimuksen ja opetuksen haasteet” Oulun yliopisto. Nordia, Tiedonantoja 1/2002. Maantieteen päivien ohjelma. Teemaryhmät. Esitelmien tiivistelmät.
- KARHIO, KIRSI (2000): *Paikallisen kumppanuuden pitkä tie*. Teoksessa Hyyryläinen, Torsti, Rannikko, Pertti (toim.): *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- KARONEN, VESA (1985): *Haanpään elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- KATAJAMÄKI, HANNU, KAIKKONEN, RAUNO (1991): *Maaseudun kolmas tie*. Helsingin yliopisto, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Seinäjoki, Julkaisusarja A: 1, Lehti-SET, Lapua.
- KAUNISMAA, PEKKA (2000): *Yhdistyselämä ja sosiaalinen pääoma*. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. Kopijyvä, Jyväskylä.
- KAUPUNGIN JA MAASEUDUN VUOROVAIKUTUSTYÖRYHMÄ (2002): *Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus politiikaksi*. Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutustyöryhmän toinen raportti. Elokuu 2002. <http://www.maaseutupolitiikka.fi/kaupunki/vuorovaikutuspolitiikkaraportti.pdf>.
- KEITH, MICHAEL (1988): *Racial Conflict and the “No-Go Areas” of London*. Teoksessa Eyles, John, Smith, David M. (eds.): *Qualitative Methods in Human Geography*. Polity Press, Cambridge, Basil Blackwell, Oxford.
- KELTIKANGAS-JÄRVINEN, LIISA (2000): *Tunne itsesi, suomalainen*. WSOY, Helsinki, WS Bookwell, Juva.
- KERO, REINO (1997): *Suomalaisina Pohjois-Amerikassa. Siirtolaiselämää Yhdysvalloissa ja Kanadassa*. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 2. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.
- KESKITALO-FOLEY, SEIJA (2000): *Naisia pohjoisella maaseudulla*. Teoksessa Högbäck, Riitta, Trast, Terhi (toim.): *Monessa mukana. Näkymiä naisten työhön ja elämään maaseudulla*. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu. Tummavuoren kirjapaino, Vantaa.
- KIRKINEN, HEIKKI (1991): *Maakuntien Eurooppa ja Suomi*. Otava, Keuruu.
- KLEIN, MELANIE (1992): *Katens ja kiitollisuus*. Yliopistopaino, Helsinki.

- KLIOT, NURIT (1995): Global Migration and Ethnicity: Contemporary case-studies. Teoksessa Johnston, R.J., Taylor, Peter J., Watts, Michael J. (eds.): *Geographies of Global Change. Remapping the world in the late twentieth century*. Blackwell Publishers, Bodmin Cornwall.
- KNUUTTILA, SEPO (1992): *Kansanhuumorin mieli: kaskut maailmankuvan aineksina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Jyväskylä.
- KNUUTTILA, SEPO (1994): Kaiken kattava kulttuuri? Teoksessa Kupiainen, Jari, Sevänen, Erkki: *Kulttuurintutkimus. Jobdanto*. Tietolipas 130, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Gummerus, Jyväskylä.
- KNUUTTILA, SEPO (1996): Miten sivakkalaiset itsestään kertovat. Teoksessa Knuuttila, Seppo, Liikanen Ilkka, Rannikko, Pertti, Itkonen, Hannu, Koistinen, Merja, Oksa, Jukka, Vakimo, Sinikka: *Kyläläiset, kansalaiset. Tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, Kiteen Paino, Joensuu.
- KNUUTTILA, SEPO (1998A): Menneisyys identiteetin paikkana. Teoksessa Hänninen, Sakari (toim.): *Missä on tässä*. SoPhi, Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 18, Jyväskylän yliopisto. Gummerus, Saarijärvi.
- KNUUTTILA, SEPO (1998B): Paikan synty suomalaisena ilmiönä. Teoksessa Alasuutari, Pertti, Ruuska, Petri (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- KNUUTTILA, SEPO, PAASI, ANSSI (1995): Tila kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian yhteyksiä etsimässä. Teoksessa Katajala, Kimmo (toim.): *Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Gummerus, Jyväskylä.
- KNUUTTILA, SEPO, PIELA, ULLA, TIMONEN, SENNI (toim.) (1999): *Pekka Laaksonen. Kotimaililla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KOBAYASHI, TAZUKO (2000): *Omaelämäkerralliset kirjoitukset sosiaalisina ilmiöinä nykypäivän Japanissa*. European Life Story -festival, Elämät tarinoiksi Kärsämäellä, 21.–22.7, esitelmä.
- KOHLI, MARTIN (1981): Biography: Account, Text, Method. Teoksessa Bertaux, Daniel (ed.) (1981): *Biography and Society. The LifeHistoryApproach in the Social Sciences*. SAGE Studies in International Sociology 23, ISA. USA.
- KOIVUNEN, HANNELE (1997): *Hiljainen tieto*. Otava, Helsinki.
- KORKIAKANGAS, PIRJO (1996): *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen arkisto 42. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki. Vammalan Kirjapaino.
- KORKIAKANGAS, PIRJO (1999): Muisti, muistelu ja perinne. Teoksessa Lönnqvist, Bo, Kiuru, Elina, Uusitalo, Eeva (toim.): *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Jobdatusta etnologiatieteisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Pt-Print, Pieksämäki.
- KORKIASAARI, JOUNI (1989): Suomalaiset maailmalla. *Suomen siirtolaisuus ja ulkosuomalaiset entisajoista tähän päivään*. Siirtolaisuusinstituutti – Migrationsinstitutet, Turku.
- KORTTELAINEN, JARMO (1996): *Tehdas-yhdyskunta talouden ja ympäristötietoisuuden murrosvaiheissa*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 24. Joensuu.
- KORTTEINEN, MATTI (1982): *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Helsinki.
- KORTTEINEN, MATTI (1992): *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hanki ja Jää. Karisto, Hämeenlinna.
- KOSKELA, HILLE (1994): *Tilan voima ja paikan henki – yhteiskuntateoria ja humanismi uudessa aluemaantieteessä*. Helsingin yliopiston Maantieteen laitoksen julkaisuja B 42. Helsinki.
- KOSKELA, HILLE (1995): *Henkilökohtaisen rajat tieteellisessä työssä*. Alue ja ympäristö 24: 1, 7-14.
- KOSKELA, HILLE (1997): Tilapuoli sukupuoli. Teoksessa Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille, Tani, Sirpa (toim.): *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.

- KOSKIJOKI, MARIA (1997): Esine muiston astiana. Teoksessa Eskola, Katarina. Peltonen, Eeva (toim.): *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylän yliopisto.
- KOSONEN, PÄIVI (1995): Naistutkijan tunnustuksia. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina, Hoikkala, Tommi, Peltonen, Eeva, Vilkkö, Anni (toim.): *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Gaudeamus, Priima-Oy, Helsinki.
- KOSKINEN, ILPO (2000): *Väritetty totuus. Juorut arkielämässä*. Yliopistopaino, Helsinki.
- KOTILAINEN, HELI (1998): *Ulkokuntalaiset mökkiläiset kuntien taloudessa*. Saaristoasiain neuvottelukunta. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 2/1998.
- KOTKAVIRTA, JUSSI (2000): Luottamus insituutioihin ja yksilöllinen hyvinvointi. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. Kopijyvä. Jyväskylä.
- KOVALAINEN, ANNE, ÖSTERBERG, JOHANNA (2000): Sosiaalinen pääoma, luottamus ja julkisen sektorin restrukturaatio. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. Kopijyvä, Jyväskylä.
- KROHN, LEENA (1993): *Tribar: huomioita inhimillisestä ja ei-inhimillisestä*. WSOY, Porvoo.
- KUCZYNSKI, ANNA-LIISA (1998): Kontakter över språkgränsen i Åbolands nordöstra skärgård. Teoksessa Genrup, Kurt, Hackman, John, Hulden, Niklas, Kuczynski, Anna-Liisa (toim.): *Etnografi på hemmaplan*. Etnologiska institutionen, Rapport 8, Åbo Akademi.
- KUISMA, JUHA (2000): *Aineistoksi maaseutusubteen psykoanalyysi -ideariihen työskentelyyn*. Maaseutututkijatapaaminen 24.8. Otavan opistolla (moniste).
- KULHA, KEIJO K. (1966): *Sysmän pitäjän historia III*. Jyväskylä.
- KULTALAHTI, OLLI (1984): Muuttoliikkeen uudet piirteet ja aluepolitiikka. Teoksessa *Aluepolitiikan uudet haasteet. Aluesuunnittelupäivien 1984 seminaariraportti. Aluepoliittisia artikkeleita 1/1984*. Sisäasiainministeriö. Aluepoliittinen osasto.
- KULTALAHTI, OLLI (1990): *Yhteiskunta ja alue. Jobdatus alueelliseen ajattelutapaan*. Finnpublishers, Tampere. Gummerus, Jyväskylä.
- KUMPULAINEN, MIKKO (1999): *Maan ja talouden välissä. Viisi kertomusta suomalaisen maatalan luontosubteen muutoksesta*. Joensuun yliopisto, Maantieteen laitos, julkaisuja n:o 5, Joensuu.
- KUULA, ARJA (1999): *Toimintatutkimus. Kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä*. Osuuskunta Vastapaino, Tammer-Paino, Tampere.
- KUUSISTO-ARPONEN, ANNA-KAISA (2003): *Our places – their spaces: urban territoriality in the Northern Irish conflict*. Tampere University Press.
- KYLÄESITE: *Maitolaiturilta maailmalle – kylien kansainvälistymishanke*. www.nivala-haapajarvi.fi/maitolaituri/
- KYLÄN WWW-SIVUT: www.kylakeskusyke.com 17.3.2003.
- KYLÄTOIMINTA (1998): *Kirjoja*. Suomen kylätoimintaliikkeen äänenkannattaja 16. vsk.
- KYLÄSEURAN TIEDOTUSLEHTI: *Sydänkäpynen*. Syvänmaankylän tiedotuslehti, vsk:t 1997-2003.
- LAAKSONEN, PEKKA (1972): Nätti, Tulikuuma ja Tuskanpunainen. Jätkäperinteen liikanimiä. Teoksessa Sihvo, Hannes (toim.): *Nimikirja*. Kalevalaseuran vuosikirja 52, 178-203. WSOY, Porvoo.
- LAAMANEN, JAANA (2001): *Maitolaiturilla. Kansatieteellinen tutkimus maitolaitureista ja niiden asemasta suomalaisessa kyläyhteisössä*. Sarmala, Rakennusalan Kustantajat. Karisto, Hämeenlinna.
- LAGERSPETZ, OLLI (1996): *The Tacit Demand. A Study in Trust*. Filosofiska Institutionen, Åbo Akademi. Åbo.
- LAHTI, TARU (1999): *Sysmän vapaa-ajan asukkaille tarjottavien palvelujen kehittäminen*. Lahden Ammattikorkeakoulu, Liiketalouden koulutusohjelma, tutkintotyö.
- LEHTINEN, ERNO (1997): Tietoyhteiskunnan haasteet ja mahdollisuudet oppimiselle. Teoksessa Lehtinen, Erno (toim.): *Verkkopedagogiikka*. Edita.

- LEHTINEN, TORSTI (2002): *Eksistentiaalisuus. Vapauden filosofia*. Kirjapaja, Helsinki.
Gummerus, Jyväskylä.
- LEHTO, ESKO (2000): Kehittämishanke sosiaalisen pääoman rakentajana. Teoksessa Hyyryläinen, Torsti, Rannikko, Pertti (toim.): *Eurooppalaistuva maaseutopolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- LEHTO, ESKO, OKSA, JUKKA (2004): *Maaseudun menestystarinat – Sotkamon kehittämisyhteisöjen kansainvälisessä vertailussa*. Oulun yliopisto. Kajaanin kehittämisskeskus, Aikuiskoulutus- ja aluekehitysyksikkö. REDEC Kajaani, Research Reports 10. Kajaani.
- LEHTOLA, ILKKA (2001): *Palvelujen muutos ja syrjäkyläläisen arki*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Joensuun yliopistopaino.
- LEHTONEN, HEIKKI (1990): *Yhteisö*. Osuuskunta Vastapaino, Gummerus, Jyväskylä.
- LEHTONEN, MIKKO (1996): *Merkitysten maailma: Kulttuurisen tekstitutkimuksen lähtökohdista*. Osuuskunta Vastapaino, Tammer-paino, Tampere.
- LEHTONEN, MIKKO, LÖYTTY, OLLI (2003): *Eri-laisuus*. Gummerus, Vastapaino, Tampere.
- LIIKANEN, ILKKA (1996): Unohdetun kansan tahto. Vastarinta, järjestäytyminen ja politiikka kyläläisten kertomuksissa. Teoksessa Knuuttila, Seppo, Liikanen Ilkka, Rannikko, Pertti, Itonen, Hannu, Koistinen, Merja, Oksa, Jukka, Vakimo, Sinikka: *Kyläläiset, kansalaiset. Tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, Kiteen Paino, Joensuu.
- LINCOLN, YVONNA S., DENZIN, NORMAN K. (2003): The Seventh Moment. Out of the Past. Teoksessa Denzin, Norman K., Lincoln, Yvonna S. (eds.): *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. Second Edition. SAGE. Thousand Oaks, London, New Delhi.
- LUOTO, ILKKA (1995): Maaseutu ja ihminen – Näköaloja luonnonvarojen hyödyntämisen etiikkaan. Julkaisussa Susiluoma, Heikki, Luoto, Ilkka, Ruuskanen, Petri: *Maaseutu, elinkeinot ja etiikka – Keskustelun avauksia*. Jyväskylän yliopisto, Chydenius-Instituutti. Selosteita ja katsauksia, Nro 11. Kokkola.
- LÖNNQVIST, BO, KIURU, ELINA, UUSITALO, Eeva (toim.) (1999): *Kulttuurin muuttuvat kasvat. Jobdatusta etnologiatieteisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Pt-Print, Pieksämäki.
- LÖNNQVIST, BO (2002): Myytti harmonisesta paikallisuudesta. Teoksessa Junkala, Pekka, Määttä, Jari (toim.): *Paikallisuuden juuret ja versot. Jatkuvuuksia Judinsalon maalaismaisemassa*. Etnografia 5, Jyväskylän Yliopiston etnologian laitos. Atena, Gummerus, Jyväskylä.
- LÖNNROT, ELIAS (1980): *Matkat 1828-1844*. Weilin+Göös, Espoo.
- MAASEUDUN TULEVAISUUS (2001): *Koston Lupissa ei olla tiukkapiipoisia. "Traktorit ja emännät omia, muut yhteisiä"*. Maaseudun Tulevaisuus 10.2.
- MAASEUDUN TULEVAISUUS (2002): *Syvänmaassa syntynyt ja kehtaan sanoa. Maanviljelijä Jussi Kyllösen kynä luistaa aamuyöllä*. Maaseudun Tulevaisuus 9.10.
- MAASEUDUN TULEVAISUUS (2004): *Kuntien peruspalvelut vaarassa. "Kuntasektorilla tarvitaan pikaista muutosta"*. Maaseudun Tulevaisuus 6.9.
- MANDART PRODUCTION (2001): *Pusikko vyöryy päälle*. Dokumenttiohjelma 30', video 25'05".
- MALINEN, PENTTI, KERÄNEN, REIJO, KERÄNEN, HEIKKI (1994): *Rural Area Typology in Finland – a Tool for Rural Policy*. University of Oulu, Research Institute of Northern Finland, Research Reports 123, Oulu.
- MARCUS, GEORGE E., FISCHER, MICHAEL M.J. (ed.) (1986): *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences*. The University of Chicago Press. Chicago and London.
- MASSEY, DOREEN (1994): *Space, place and gender*. Polity Press, Padstow, Cornwall.
- MASSEY, DOREEN (2003): Paikan käsitteellistäminen. Teoksessa Lehtonen, Mikko, Löytty, Olli (toim.): *Eri-laisuus*. Gummerus, Jyväskylä. Vastapaino, Tampere.

- MATINOLLI, EERO (toim.) (1969): *Suur-Pyhäjoen historia. Vanhimmista ajoista 1860-luvulle*. Suur-Pyhäjoen historiatoimikunta. Keski-Pohjanmaan kirjapaino, Kokkola.
- MATKAILUESITE: *Sysmä Päijänteen helmi*. (Ei mainittu painoaikaa eikä -paikkaa)
- MATTHEWS, M.H. (1992): *Making Sense of Place. Children's Understanding of Large-Scale Environments*. The Developing Body and Mind Series. Harvester Wheatsheaf, Barnes & Noble Books, Savage.
- MERTANIEMI, TUULA (1981): *Kylätutkimus Kärsämäen kunnan Miilurannan ja Sydänmaan kylistä*. Nordian tiedonantoja, n:o. 6, Pohjois-Suomen maantieteellinen seura. Pro gradu Oulun yliopisto, Maantieteen laitos.
- METSÄ (1999): *Elävää kylämaisemaa kauneimmillaan*. Hämeen-Uudenmaan metsäkeskuksen asiakaslehti, 1/1999.
- MINGIONE, ENZO (1995): New Aspects of Marginality in Europe. Teoksessa Costis Hadjimichalis and David Sadler (eds.): *Europe at the Margins: New Mosaics of Inequality*. European Science Foundation, John Wiley & Sons Ltd. Sussex, UK, 15-32.
- MURDOCH, JONATHAN, PRATT, ANDY C. (1997): From the power of topography to the topography of power. A discourse on strange ruralities. Teoksessa Cloke, Paul, Little, Jo (eds.): *Contested countryside cultures. Otherness, marginalisation and rurality*. Routledge, London.
- MYTR (2001-2004): Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä: *Ihmisten maaseutu. Tahdon maaseutupolitiikka*. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma vuosille 2001-2004. Tiivistelmä. Liite 2. Valtioneuvoston periaatepäätös maaseutupoliittisiksi linjauksiksi vuosille 2001-2004. http://www.lande2000.fi/ohjelmat_2000-06/navi.html
- MYTR (2003): Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä, Syrjäisen maaseudun teemaryhmä: *Tiivistelmä teemaryhmän tuloksista*. <http://www.kake.oulu.fi/proj/aluek/SYRJA/sysmaliitos.htm> 25.9.2003.
- NEWBY, HOWARD (1979): *Green and Pleasant Land? Social change in rural England*. Department of Sociology, University of Essex, Cartoons by Thelwell, Hutchinson of London.
- NIEMI, HANNELE (1998): Jos sulla on halu oppia... Teoksessa Niemi, Hannele (toim.): *Opettaja modernin murroksessa*. WSOY, Juva.
- NIEMINEN, KALLE (2000): Kylien hanketoiminta Kainuussa. Teoksessa Hyyryläinen, Torsti, Rannikko, Pertti (toim.): *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- NURMI, KARI E. (1997): *Jobdatus kasvatuksen filosofiin ja historiallisiin perusteisiin*. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Gummerus, Jyväskylä.
- OECD (1994): Creating rural indicators for shaping territorial policy. OECD: Paris. Aineistossa Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä. Syrjäisen maaseudun teemaryhmä. Tiivistelmä teemaryhmän tuloksista. *Maaseudun määrittely kansainvälisesti*. <http://www.kake.oulu.fi/proj/aluek/SYRJA/sysmaliitos.htm> 25.9.2003.
- OKSA, JUKKA (toim.) (1994A): *Syrjäisen maaseudun uudet kerrostumat*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, n:o 110, Joensuu.
- OKSA, JUKKA (1994B): Maaseudun uusi rakenne. Teoksessa Oksa, Jukka (toim.): *Syrjäisen maaseudun uudet kerrostumat*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, n:o 110, Joensuu.
- OKSA, JUKKA (1994C): Maaseudun uudet roolit ja niiden esittäjät. Teoksessa Oksa, Jukka (toim.): *Syrjäisen maaseudun uudet kerrostumat*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, n:o 110. Joensuu.
- OKSA, JUKKA (1994D): Pysyykö kannettu teknologia maaseudulla? Teoksessa Oksa, Jukka (toim.): *Syrjäisen maaseudun uudet kerrostumat*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, N:o 110, Joensuu.

- OKSA, JUKKA (1998A): Are Leaping Frogs Freezing? Rural Peripheries in Competition. Teoksessa Oksa, Jukka (toim.): *Syrjäkylä muutoksessa*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, n:o 30, Joensuun yliopisto, Joensuu.
- OKSA, JUKKA (toim.) (1998B): *Syrjäkylä muutoksessa*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, n:o 30, Joensuun yliopisto, Joensuu.
- PAASI, ANSSI (1984A): *Aluetietoisuus ja alueellinen identiteetti ihmisen spatiaalisen sidoksen osana*. Suunnittelumaantieteen yhdistyksen julkaisuja 13, Helsinki. Joensuu.
- PAASI, ANSSI (1984B): *Kansanluonnekäsitteestä ja sen käytöstä suomalaisissa maantiedon kouluoppikirjoissa. Tutkimus alueellisista stereotyyppioista*. Joensuun yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia. Kasvatustieteiden sosiologia. Joensuu.
- PAASI, ANSSI (1986): *Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehittymisestä*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, n:o 8, Joensuu.
- PAASI, ANSSI (1991): *Kulttuuri: Maantieteellisiä näkökulmia*, Alue ja ympäristö 2, 2-19.
- PAASI, ANSSI (1996): *Territories, boundaries and consciousness. The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*. John Wiley & Sons, Chichester.
- PAASI, ANSSI (1998A): Alueiden renessanssi ja identiteettipuhe. Suomalaisen aluekeskustelun erittelyä. Teoksessa Hänninen, Sakari (toim.): *Missä on tässä*. SoPhi, Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 18, Jyväskylän yliopisto. Gummerus, Saarijärvi.
- PAASI, ANSSI (1998B): Koulutus kansallisena projektina. ”Me” ja ”muut” suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. Teoksessa Alasuutari, Pertti, Ruuska, Petri (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Osuuskunta Vastapaino Tampere.
- PAASILINNA, ERNO (1984): *Yksinäisyys ja ubma. Esseitä kirjallisuudesta*. Otava, Keuruu.
- PAASILINNA, ERNO (1996): *Tähänastisen elämäni kirjaimet*. Otava, Keuruu.
- PAASILINNA, ERNO (1997): *Riita maailman kanssa. Kirjoituksia neljältä vuosikymmeneltä*. Otava. Keuruu.
- PALTTILA, YRJÖ (2002): *Asenteet maaseutua kohtaan ja maaseudulle muutto Suomessa. Kirjallisuuskatsaus uusimpiin tutkimustuloksiin*. Maaseudun Uusi Aika, Maaseutututkimuksen ja -politiikan aikakauslehti 1/2002.
- PELTONEN, EEVA (1994): Onko sodasta paluuta? ”Viime sotien perintö” isän sukupolven miesten omaelämäkerroissa. Teoksessa Roos, J.P., Peltonen, Eeva (toim.): *Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista*. Tietolipas 136, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. West Point, Rauma.
- PELTONEN, MATTI (1998): Omakuvamme murroskohdat. Maisema ja kieli suomalaisuuskäsitysten perusaineksina. Teoksessa Alasuutari, Pertti, Ruuska, Petri (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Osuuskunta Vastapaino Tampere.
- PENNANEN, KAISA (1997): *Ihminen ja maa. Eric Dardelin maantieteestä*. Joensuun yliopisto. Maantieteen laitos. Julkaisuja n:o 2. Joensuu.
- PENTIKÄINEN, JUHA (1994): Metsä suomalaisten maailmankuvassa. Teoksessa Laaksonen, Pekka, Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.): *Metsä ja metsänviljää*. Kalevala-seuran vuosikirja 73. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PHILO, CHRIS (1997): Of other rurals? Teoksessa Cloke, Paul, Little, Jo (eds.): *Contested countryside cultures. Otherness, marginalisation and rurality*. Routledge, London.
- POCOCK, DAVID (1998): *Understanding Social Anthropology*. With a New Introduction by Jeremy Mac Clancy. The Athlone Press, London & New Brunswick NJ, London.
- POLANYI, MICHAEL (1966): *The tacit dimension*. Doubleday & Company, Inc. Garden City, New York.
- POLANYI, MICHAEL (1969): *Knowing and being. Essays by Michael Polanyi* (ed. Marjorie Green). The University of Chicago Press, Chicago.

- POLANYI, MICHAEL, PROSCH, HARRY (1975): *Meaning*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- POLKINGHORNE, DONALD E. (1988): *Narrative Knowing and the Human Sciences*. State University of New York Press, Albany.
- PRATT, MARY LOUISE (1986): Fieldwork in Common Places. Teoksessa Clifford, James, Marcus, George E. (eds.) *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Experiments in Contemporary Anthropology. A School of American Research Advanced Seminar. University of California Press, Berkeley.
- PROBYN, ELSPETH (1993): *Sexing the self. Gendered Positions in Cultural Studies*. Routledge, London.
- PSYKY (1998): *Pohjois-Sysmän kylät: Särkilahhti–Soiniemi, Lääkölä–Vintturi. Kyläsuunnitelma*. Pohjois-Sysmän kylien yhteistyöryhmä.
- PULLIAINEN, ERKKI, SAARIO, VÄINÖ (1993): *Vuoden 1993 metsästyslaki. Mitä uusi metsästyslaki merkitsee metsästäjälle ja metsästykselle*. Karisto, Hämeenlinna.
- PUTNAM, ROBERT D. (1993): *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- PUTNAM, ROBERT D. (2000): *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster, New York.
- PYHÄJOKISEUTU (1998): *He tekivät sen?* Yleisönosastokirjoitus 19.01.
- PÄIJÄT-HÄMEEN KYLÄT RY.: *Päijät-Hämeen kylät pälkähästä. Kyliä kehittämään Päijät-Hämeessä Vuosituhannen alussa*. (Ei mainittu painoaikaa eikä -paikkaa).
- PÄIJÄT-HÄMEEN KYLIEN HANKE: *Rauha ja Onni asuu maalla. Muuta turvalliseen maaseutuyhteisöön.* / *Onni asuu maalla.* info@onniasuumaalla.fi www.onniasuumaalla.fi
- PÄIJÄT-HÄMEEN LIITTO (2003): *Tarkistuspyyntö maakuntakaavan luonnosvaiheen tarkasteluihin liittyvistä lähivaikutusalueista. Sysmän lähivaikutusalueet Päijät-Hämeen Seutukaavassa 1999*. Kirje päivätty 31.12.
- PÖYSÄ, JYRKI (1997): *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, Vammala.
- RABINOW, PAUL (1977): *Reflections on Fieldwork in Morocco*. University of California Press. Berkeley, Los Angeles.
- RABINOW, PAUL (1986): Representations Are Social Facts: Modernity and Post-modernity in Anthropology. Teoksessa Clifford, James, Marcus, George E. (eds.) *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Experiments in Contemporary Anthropology. A School of American Research Advanced Seminar. University of California Press, Berkeley.
- RAHKONEN, KEIJO (1995): Elämäkerta: Tarua ja totta. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina, Hoikkala, Tommi, Peltonen, Eeva, Vilkkö, Anni (toim.): *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Gaudeamus, Priima-Oy, Helsinki.
- RAITTI (2004): *Maaseudun bankerahoituksen tiedotuslehti Päijänne Leader+ 1/2004*. Asikkala, Hartola, Heinolan maaseutu, Padasjoki, Pertunmaa, Sysmä.
- RAIVO, PETRI (1997): Kulttuurimaisema, alue, näkymä vai tapa nähdä? Teoksessa Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille, Tani, Sirpa (toim.): *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- RAIVO, PETRI (1999A): Maisematutkimuksen metodologisia valintoja. Teoksessa Karjalainen, Pauli Tapani, Raivo, Petri J.: *Maantieteen maisemia. Jobdatusta kulttuurimaantieteelliseen maisematutkimukseen*. Oulun yliopisto. Maantieteen laitos. Opetusmoniste n:o 27. Oulu.
- RAIVO, PETRI (1999B): Suomalainen maisema. Teoksessa Karjalainen, Pauli Tapani, Raivo, Petri J.: *Maantieteen maisemia. Jobdatusta kulttuurimaantieteelliseen maisematutkimukseen*. Oulun yliopisto. Maantieteen laitos. Opetusmoniste n:o 27. Oulu.

- RAIVO, PETRI (1999C): Maisema: näkymä, alue ja tapa nähdä. Teoksessa Karjalainen, Pauli Tapani, Raivo, Petri J.: *Maantieteen maisemia. Jobdatusta kulttuurimaantieteelliseen maisematutkimukseen*. Oulun yliopisto. Maantieteen laitos. Opetusmoniste n:o 27. Oulu.
- RANNIKKO, PERTTI (1996): Onko Sivakkaa enää olemassa? Tutkielma yhteisöllisyyden muutoksesta. Teoksessa Knuutila, Seppo, Liikanen, Ilkka, Rannikko, Pertti, Itkonen, Hannu, Koistinen, Merja, Oksa, Jukka, Vakimo, Sinikka: *Kyläläiset, kansalaiset. Tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, n:o 114, Joensuu.
- RANNIKKO, PERTTI (1997): Eläjänä elonkehän reunalla. Teoksessa Rannikko, Pertti, Shuurman, Nora (toim.): *Elämisen taika taigalla. Ihminen ja luonto Pohjois-Karjalan biosfäärialueella*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, n:o 120.
- RANNIKKO, PERTTI (1998): *Maaseudun henkinen ilmapiiri kaipaa avartamista*. Pellervo 11/1998.
- RANNIKKO, PERTTI (2000): Kehittämishanke paikallisen identiteetin muovaajana. Teoksessa Hyyryläinen, Torsti, Rannikko, Pertti (toim.): *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- RANNIKKO, PERTTI, PYY, ILKKA (1994): Hyvinvointivaltion murros ja syrjäinen maaseutu. Teoksessa Oksa, Jukka (toim.): *Syrjäisen maaseudun uudet kerrostumat*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, n:o 110, Joensuu.
- RANTAMA, EEVA (2002): *Undet institutioter omaehtoisens kehittämisen tukena*. Acta Universitatis Tamperensis 879, University of Tampere.
- RANTANEN, PÄIVI (1994): Hevosenkaltainen kansa – suomalaisuus topeliaanisessa diskurssissa. Teoksessa Kylmänen, Marjo (toim.): *Me ja muut. Kulttuuri, identiteetti, toisuus*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- RAUSTE-VON WRIGHT, MAIJALIISA, VON WRIGHT, JOHAN (1998): *Oppiminen ja koulutus*. WSOY, Juva.
- RPC (1991:13): The National Rural Programme: *The Rural Tripartition of Finland*. <http://www.kake.oulu.fi/proj/alupro/PMKARKJ.HTM> 25.9.2003.
- RELPH, EDWARD (1976): *Place and Placelessness*. Pion Limited, London.
- RICHARDSON, LAUREL (1995): Narrative and Sociology. Teoksessa Van Maanen, John (ed.): *Representation in Ethnography*. SAGE. Thousand Oaks, London, New Delhi.
- RIDANPÄÄ, JUHA (1999): *Pentti Haanpään Kairanmaa kirjallisen maantieteen tutkimuskohteena*. Terra 111: 1, 17-26. Suomen Maantieteellinen seura.
- RIIKONEN, HEIKKI (1997): Aluetietoisuuden sisältö paikallisyhteisössä. Sukupolvet ja muistinvaraiset alueet. Teoksessa Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille, Tani, Sirpa (toim.): *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- RISSE, STEFANIE (2000): (University of Milano) *Autobiographical communication*. European Life Story -festival, Elämät tarinoiksi Kärämäellä, 21.–22.7, esitelmä.
- ROOS, J.P. (1985): *Elämäntapaa etsimässä*. Tutkijaliiton julkaisusarja 34, Jyväskylä.
- ROOS, J.P. (1987): *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 454, Helsinki. Karisto, Hämeenlinna.
- ROOS, J.P. (1988): *Elämäntavasta elämäkertaan*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- ROOS, J.P. (1994): Kuinka hullusti elämä on meitä heitellyt – suomalaisen miehen elämän kurjuuden pohdiskelua. Teoksessa Roos, J. P., Peltonen, Eeva (toim.): *Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista*. Tietolipas 136, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, West Point, Rauma.
- ROOS, J. P. (1998): Mitä on elämänpolitiikka? Teoksessa Roos, J.P., Hoikkala, Tommi: *Elämänpolitiikka*. Gaudeamus. Tammer-Paino. Tampere.

- Roos, J.P. (2000): (Sosiaalipolitiikan laitos Helsingin yliopisto) *Eurooppalainen elämä: suuria ja pieniä totuuksia*. European Life Story -festival. Elämät tarinoiksi Kärsämällä, 21-22.7, esitelmä.
- Roos, J. P., PELTONEN, EEVA (toim.) (1994): *Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista*. Tietolipas 136, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. West Point, Rauma.
- Roos, J.P., HOIKKALA, TOMMI (1998): *Elämänpolitiikka*. Gaudeamus. Tammer-Paino. Tampere.
- ROSE, GILLIAN (1993): *Feminism & Geography. The Limits of Geographical Knowledge*. Polity Press Cambridge, Blackwell Publishers Ltd Oxford.
- ROSENQVIST, OLLI (2000): *Hegemoninen kamppailu maaseudusta*. Maaseudun uusi aika, Maaseutututkimuksen ja -politiikan aikakauslehti 3/2000.
- ROSENQVIST, OLLI (2002): *Aluekeskuspolitiikka ja muut yhdentävän maaseutupolitiikan esteet Suomessa*. Terra 114: 2, 59-67. Maantieteellinen aikakauskirja.
- ROSENQVIST, OLLI (2003): *Kilpailukykyisen maaseudun tuottaminen keskittyvän aluekehityksen ja hegemonisen kaupunkidiskurssin oloissa*. Terra 115: 1, 3-18. Maantieteellinen aikakauskirja.
- ROUHINEN, SAULI (1980): *Toimintasuuntautunut tutkimusstrategia ja maaseudun aluerakenteen kehittäminen*. Aluetieteen lisensiaattitutkimus. Tampereen yliopisto.
- RUNEBERG, J.L. (1978): *Vänrikki Stoolin tarinat*. Kuvitus Albert Edelfelt, (I osa 14.12.1848, II osa 14.12.1860), Arvi A. Kariston osakeyhtiön kirjapaino, Hämeenlinna.
- RUOHONEN, PENTTI (toim.) (1983): *Putkinotkosta Sydänmaalle*. Mikkelin läänin lukemisto. Mikkelin läänin Maakuntaliitto, Pieksämäki.
- RUOHONEN, PENTTI (toim.) (1986): *Punkaharjulta Päijänteelle*. Mikkelin läänin historian lukemisto. Mikkelin läänin Maakuntaliitto, Pieksämäki.
- RUOKOLA, KARI PEKKA (1998): Brist på direkta informanter. Teoksessa Genrup, Kurt, Hackman, John, Hulden, Niklas, Kuczynski, Anna-Liisa (toim.): *Etnografi på hemmaplan*. Etnologiska institutionen, Rapport 8, Åbo Akademi.
- RUOTSALAINEN, MATTI (1998): *Sydänmaankylän liiketoimintasuunnitelma*. Tapio, 20.5.
- RUUSKANEN, PETRI (2000): Luottamus verkostotalouden laidalla. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. Kopijyvä. Jyväskylä.
- SAARINEN, JARKKO (1999): Matkailu, paikallisuus ja alueen identiteetti. Näkökulmia Lapin matkailun etnisiin maisemiin. Teoksessa Tuominen, Marja, Tuulentie, Seija, Lehtola, Veli-Pekka, Autti, Mervi (toim.): *Outamaalta tunturiin, osa 1. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C: 16, yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C: 32. Kustannus-Puntsi, Gummerus, Jyväskylä.
- SALLAMAA, KARI (1996): *Kaksisuuntaiset silmät, esseitä Pentti Haanpäästä*. Pohjoinen, Gummerus, Jyväskylä.
- SALLAMAA, KARI (1999): Pohjoisen filosofian mahdollisuus. Teoksessa Tuominen, Marja, Tuulentie, Seija, Lehtola, Veli-Pekka, Autti, Mervi: *Tunturista tupaan, osa 2. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C: 17, yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C: 33. Kustannus-Puntsi, Gummerus, Jyväskylä.
- SARMELA, MATTI (1984): *Kirjoituksia kulttuuriantropologiasta*. Tietolipas 96, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 15, Mikkeli.
- SARMELA, MATTI (1989): *Rakennemuutos tulevaisuuteen. Postlokaalinen maailma ja Suomi*. WSOY, Juva.
- SATULEHTO, MARKKU (1992): *Elämismaailma tieteiden perustana. Edmund Husserlin tieteen filosofia*. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta, Vol xxxiii. FITTY 33, SUFI 3.
- SAYER, ANDREW (1992): *Method in Social Science. A realist approach*. 2nd Edition. Routledge, London and New York.
- SCHMIDT-THOME, KAISA (2002): *ESDP ja kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus – suomalainen näkökulma*. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 5/2002. Helsinki.

- SELIGMAN, ADAM (2000): Luottamus ja yleinen vaihto. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. Kopijyvä. Jyväskylä.
- SHAPIRO, MICHAEL J. (1997): *Bowling Blind: Post Liberal Civil Society and the Worlds of Neo-Tocquevillean Social Theory*. Theory & Event 1: 1.
- SHERIDAN, DOROTHY (2000): (Project director, archivist, The Mass-Observation Archive, University of Sussex, UK), *Writing for the future: life stories, archives and mass-observations*. European Life Story -festival. Elämät tarinoiksi Kärämäellä 21.–22.7, esitelmä.
- SHIELDS, ROB (1991): *Places on the margin. Alternative geographies of modernity*. Routledge, London, New York.
- SIBLEY, DAVID (1992): Outsiders in society and space. Teoksessa Anderson, Kay, Gale, Fay (ed.): *Inventing Places. Studies in Cultural Geography*. Longman Cheshire. Wiley Halsted Press.
- SIBLEY, DAVID (1995): *Geographies of Exclusion. Society and Difference in the West*. Routledge, London and New York.
- SIBLEY, DAVID (1997): Endangering the sacred. Nomads, youth cultures and the English countryside. Teoksessa Cloke, Paul, Little, Jo (eds.): *Contested countryside cultures. Otherness marginalisation and rurality*. Routledge, London and New York.
- SIKALA, ANNA-LEENA (1984): *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 404. Mänttä.
- SIKALA, ANNA-LEENA (2002): Elias Lönnrotin etnografina. Teoksessa Laaksonen, Pekka, Piela, Ulla (toim.): *Lönnrotin hengessä 2002*. Kalevalaseuran vuosikirja 81. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, Pieksämäki.
- SIIRILÄ, SEPPO, HAUTAMÄKI, LAURI, KUITUNEN, JORMA, KESKI-PETÄJÄ, TIMO (1988): *Hyvinvoinnin alueelliset erot Suomessa*. Tampereen yliopisto. Tampere.
- SIISKONEN, PIRJO (2003): *Agriculture-based Innovations and Entrepreneurship in Rural Areas*. Securing Dynamic Rural Development in the Baltic Sea Region, Basan Final Conference, Bornholm, 18.-19.9, esitelmä. http://www.mtkk.helsinki.fi/pdf/Denmark%2018._19.9.pdf
- SILLANPÄÄ, KEIMO (2002): *Syrjäisen maaseudun yritystoiminta. Kapeikot ja kehittämistoimenpiteet*. Syrjäisen maaseudun teemaryhmän alueellinen työryhmä 1/2002. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu. Helsinki.
- SILTALA, JUHA (1992): *Suomalainen abdistus. Huoli sielun pelastumisesta*. Otava, Keuruu.
- SILTALA, JUHA (1994): Mies ja häpeä. Teoksessa Roos, J. P., Peltonen, Eeva (toim.): *Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista*. Tietolipas 136, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. West Point, Rauma.
- SILVASTI, TIINA (2001): *Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 821. Hakapaino, Helsinki.
- SINTONEN, TEPPO (1999): *Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina*. SoPhi, Jyväskylän yliopisto.
- SIRENI, MAARIT (1994): Monitoimisuus: Syrjäsedun maatalouden selviytymiskeino? Teoksessa Oksa, Jukka (toim.): *Syrjäisen maaseudun uudet kerrostumat*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, n:o 110. Joensuu.
- SIRENI, MAARIT (2002): *Tilansa tekijät. Tutkimus emännydestä ja maatilasta naisen paikkana*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, n:o 56. Joensuu.
- SMITH, DAVID M. (1988): Towards an Interpretative Human Geography. Teoksessa Eyles, John, Smith, David M. (eds.): *Qualitative Methods in Human Geography*. Polity Press, Cambridge, Basil Blackwell, Oxford.
- SMITH, SUSAN J. (1988): Constructing Local Knowledge. The Analysis of Self in Everyday Life. Teoksessa Eyles, John, Smith, David M. (eds.): *Qualitative Methods in Human Geography*. Polity Press, Cambridge, Basil Blackwell, Oxford.

- SNELLMAN, HANNA (2003): *Sallan suurin kylä – Göteborg*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 927. Tammer-Paino. Tampere.
- SOTARAUTA, MARKKU, LAKSO, TIMO (2000): *Muutoksen johtaminen ja luova jännite. Tutkimus Kainuun kehittämistoiminnasta*. ACTA nro 132, Suomen Kuntaliitto. Helsinki.
- STANLEY, LIZ (1992): *The Auto/Biographical I. The Theory and Practice of Feminist Auto/Biography*. Manchester University Press, Martin's Press, New York.
- SUOLINNA, KIRSTI, SINIKARA, KAISA (1980): Lestadiolainen liike ja antropologinen pienyhteisötutkimus. Helsingin yliopisto, sosiaali-antropologia. Teoksessa Siirilä, Seppo, Hautamäki, Lauri, Rouhinen, Sauli, Tervämäki, Erkki (toim.): *Kylät ja kaupunginosat yhteiskunnan alueellisina perusyksikköinä*. Tampereen yliopisto, Aluetiede, Sarja A 2, Finnpublishers. Tampere.
- SUOMEN KYLÄTOIMINTA RY (2003): *Voimaa kuin pienessä kylässä! Valtakunnallinen kylätoimintaohjelma 2003-2007*. Suomen Kylätoiminta ry:n julkaisu 2/2003.
- SUSILUOMA, HEIKKI (1998): *Yrittäjäksi maalle. Maaseudun näyttämöt kaupungista muuttaneiden kokemina*. Chydenius-Instituutin tutkimuksia 2/98, Jyväskylän yliopisto, Kokkola. Gummerus, Saarijärvi.
- SUSILUOMA, HEIKKI (2001): *Maaseudun kehittäminen osallistuvan toimintatutkimuksen näkökulmasta. Ekologinen visio 2011*. Chydenius-Instituutin tutkimuksia 4/2001, Jyväskylän yliopisto. Kokkola.
- SUTELA, MARJA (1998): Kuntalainen osallistujana ja vaikuttajana. Teoksessa Hoikka, Paavo (toim.): *Kunnat 2000-luvun kynnyksellä. Näkökulmia kunnallisalan tutkimukseen ja käytäntöihin*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- SWANTZ, MARJA-LIISA (1983): *Tansanian nainen*. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 13, Helsinki.
- SWANTZ, MARJA-LIISA, NDEDYA ELIZABETH, MASAIGANAH, SAIDDY MWAJUMA (2001): Participatory Action Research in Southern Tanzania, with Special Reference to Women. Teoksessa Reason, Peter, Bradbury, Hilary (eds.): *Handbook of Action Research. Participative Inquiry and Practice*. SAGE, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- SÖDERHOLM, STIG (1994): Antropologinen kulttuurintutkimus. Teoksessa Kupiainen, Jari, Sevänen, Erkki: *Kulttuurintutkimus. Jobdanto*. Tietolipas 130, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Gummerus, Jyväskylä.
- TALVE, ILMAR (1979): *Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 355. Länsi-Savo. Mikkeli.
- (1990): *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 514. Kolmas tarkistettu ja täydennetty painos. Mäntän Kirjapaino. Mänttä.
- (1997): *Finnish Folk Culture*. Finnish Literature Society. Helsinki, Studia Fennica, Ethnologica 4. Tammer-Paino, Tampere.
- TANI, SIRPA (2001): *Bad reputation – bad reality? The intertwining and contested images of a place*. Fennia International Journal of Geography 179:2, 143-157. Geographical Society of Finland. Vammala Kirjapaino.
- TANSKANEN, MINNA (2000): *Näkyvän takana. Tutkimus metsäojitetun suomalaisen kulttuurisuudesta*. Joensuun yliopisto. Maantieteen laitos. Julkaisuja n:o 8.
- TAYLOR, PETER J. (1999): *Places, spaces and Macy's: place-space tensions in the political geography of modernities*. Progress in Human Geography 23(1), 7-26.
- TELINKANGAS, SISKO (1984A): *Aappo Luomajoki oli aikansa Juha Mieto*. Pyhäjokiseutu 24.2.
- TELINKANGAS, SISKO (1984B): *Kärsämäen koululaitos 1884-1984*. RK-offset, Haapajärvi.
- TELINKANGAS, SISKO (painoaika puuttuu): *Kärsäoliomäkikö? Tarinaa mm. paikkakunnan nimen synnystä*. Pyhäjokiseutu, Pohjois-Pohjanmaan aluetietokanta Ostrobotnia, Oulun maakuntakirjasto.

- TELINKANGAS, SSKO (1997): *Sekkaanpanijoita ja hännänjajajia Kärsämäen Sydänmaankylästä*. Perinnepiiri Takkavihta, Sydänmaan kyläseura. PP-kirjat Hartola. (Kyläkirja)
- TELINKANGAS, SSKO (2002): *Tilan dominoinnista (joitakin huomioita maasentutilasta)*. ”Essee” kirjasta Sibley David: *Geographies of Exclusion*. Aluetiede, Jatko-opinnot, 28.3, moniste.
- TELINKANGAS, SSKO (2003): *Survival of remote rural areas in Finland; life story -analysis*. Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift, Nummer 37, 2003.
- TELINKANGAS, SSKO (2005): *“Hidden histories” and self-respect; storytelling in a remote rural village*. Biographical research and practice as a setting for personal and social change. E.S.R.E.A. Life History and Biography Network. Anghiari 3-6 marzo 2005. <http://www.lua.it>.
- TELLA, SEPPO (1997): Verkostuva viestintä- ja tiedonhallintaympäristö opiskelun tukena. Teoksessa Lehtinen, Erno: *Verkkopedagogiikka*. Edita.
- TIELAITOS (1992): *Suomen matkailutiet*. Tielaitoksen tutkimuksia (1/1992), Helsinki.
- TIKKANEN, MATTI (1995): *History of the Puula Lake Complex, Central Finland, and shifts in its outlet*. Fennia 173: 1. Geographical Society of Finland, Helsinki, 1-32.
- THOMPSON, PAUL (1978): *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford University Press. Oxford.
- THOMPSON, PAUL (1981): Life histories and the analysis of social change. Teoksessa Bertaux, Daniel (ed.): *Biography and Society. The LifeHistoryApproach in the Social Sciences*. SAGE Studies in International Sociology 23, ISA. USA.
- TOPELIUS, ZACHARIAS (1981): *Maamme kirja*. Ennen myöhemmän ajan lisäyksiä ja uudelleen kuvitettuna. Paavo Cajanderin suomennoksen pohjalta toimittanut Vesa Mäkinen. WSOY:n graafiset laitokset, Porvoo.
- TUAN, YI-FU (1974): *Topophilia. A Study Of Environmental Perception, Attitudes, And Values*. University of Minnesota. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.
- TUAN, YI-FU (1977/2001): *Space and Place. The Perspective of Experience*. University of Minnesota Press, Minneapolis, Eighth Printing.
- UUSITALO, EERO (1994): *Maasentupolitiikan keinot. Elinkeinojen edistäminen maaseudun kehittäjäyhteisöissä*. Gummerus, Jyväskylä.
- UUSITALO, EERO (2003): *Maaseutu kansan vai hallinnon käsissä?* Kunnallisalan kehittämissektiö, KAKS, Polemia, nro 49. Vammala.
- WAHL, HANNU-MATTI (1996): *Päijät-Hämeen tutkimusseuran vuosikirja*. Päijät-Hämeen tutkimusseura, Lahti.
- VALENTINE, GILL (1997): Making space. Lesbian separatist communities in the United States. Teoksessa Cloke, Paul, Little, Jo (eds.): *Contested countryside cultures. Otherness marginalisation and rurality*. Routledge, London, New York.
- VALENTINE, GILL (2001): *Social Geographies*. Space & society. Prentice Hall, Pearson Education, Singapore.
- VALVE, HELENA (2003): *Social Learning Potentials Provided by EU Rural Development Programmes. A Comparative Study on Three Institutionalisation Processes*. Acta Universitatis Tamperensis 918.
- WECKROTH, KLAUS (1994): *Minä ja se toinen*. Hanki ja jää. Karisto, Hämeenlinna.
- VEHKAMÄKI, SEPPO (2003): *Sosiaalisen kestävyysongelma metsätaloudessa*. Teho 1/2003.
- VEINTIE, TUIJA (2002): Tikkoja ja ihmisiä. Teoksessa Junkala, Pekka, Määttä, Jari (toim.): *Paikallisuuden juuret ja versot. Jatkuvuuksia Judinsalon maalaismaisemassa*. Etnografia 5, Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksen julkaisusarja. Atena, Gummerus, Jyväskylä.
- VESTERINEN, ILMARI (1999): Mitä kulttuuriantropologia on? Teoksessa Lönnqvist, Bo, Kiuru, Elina, Uusitalo, Eeva (toim.): *Kulttuurin muuttuvat kasvat. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, Pt-Print, Pieksämäki.
- WHYTE, FOOTE, WILLIAM (ed.) (1991A): *Participatory Action Research*. SAGE, Newbury Park, London, New Delhi.

- WHYTE, FOOTE, WILLIAM (1991B): Participatory Strategies in Agricultural Research and Development. Teoksessa Whyte, Foote, William (ed.): *Participatory Action Research*. SAGE, Newbury Park, London, New Delhi.
- VIDICH, ARTHUR J., LYMAN, STANFORD M. (2003): Qualitative Methods. Their History in Sociology and Anthropology. Teoksessa Denzin, Norman K., Lincoln, Yvonna S. (eds.): *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. Second Edition. SAGE. Thousand Oaks, London, New Delhi.
- VILJANEN, ANNA MARIA (1994): Etnisyys – rotu – kulttuuri? Teoksessa Kupiainen, Jari, Sevänen, Erkki: *Kulttuurintutkimus. Jobdanto*. Tietolipas 130, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Gummerus, Jyväskylä.
- VILJANEN, VILLE (2001): *Huono-osaisuuden alueellinen kehitys 1990-luvulla – Laman ja sen jälkeisen talouskasvun vaikutukset*. Aluetieteen lisensiaattitutkimus, Tampereen yliopisto.
- VILKKO, ANNI (1995): Lukijaelämää. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina, Hoikkala, Tommi, Peltonen, Eeva, Vilkkko, Anni (toim.): *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Gaudeamus, Priima-Oy, Helsinki.
- VILKKO, ANNI (1997): *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana, Naisen elämän kerronta ja luenta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- VILKUNA, JOHANNA (1997): Kaupungin eletyt ja institutionaaliset luonnot. Teoksessa Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille, Tani, Sirpa (toim.): *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- VILKUNA, KUSTAA, MÄKINEN, EINO (1953): *Isien työ. Veden ja maan viljaa. Arkityön kauneutta*. Otava, Helsinki.
- WILLIAMS, RAYMOND (1989): *Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere, Gummerus, Jyväskylä.
- WOLCOTT, HARRY F. (1995): Making a Study "More Ethnographic". Teoksessa Van Maanen, John (ed.): *Representation in Ethnography*. SAGE. Thousand Oaks, London, New Delhi.
- VUOLTEENAHO, JANI (2001): *Työn lopun kaupunki. Arjen maantiede, työttömyys ja kulttuurinen muutos*. Nordia Geographical Publication. Volume 30: 3, Oulu University Press, Oulu.
- VUOLTEENAHO, JANI (2002): "Uusia sanoja, uusia maailmoja": tekstuaalisuus, sosiaalisesti tuotettu tila ja maantieteen kulttuurinen käänne. *Terra* 114: 4, 237-252. Maantieteellinen aikakauskirja.
- VUORINEN, RISTO (1992): *Persoonallisuus & minuus*. WSOY. Juva.
- VUORINEN RISTO (1997): *Minän synty ja kehitys*. WSOY. Porvoo.
- YLÖNEN, ARI (1980): Sosiaalisen ja spatiaalisen suhde nykyajan kaupungissa. Teoksessa Siirilä, Seppo, Hautamäki, Lauri, Rouhinen, Sauli, Tervämäki, Erkki (toim.): *Kylät ja kaupunginosat yhteiskunnan alueellisina perusyksiköinä*. Tampereen yliopisto, Aluetiede, tutkimuksia Sarja A 2, Finnpublishers. Tampere.
- YLÖNEN, ARI (2000): *Kaupunki ja maaseutu tietoyhteiskunnassa*. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tampere.
- YMPÄRISTÖMINISTERIÖ (1993): *Kansallismaisema*. Helsinki.

